VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

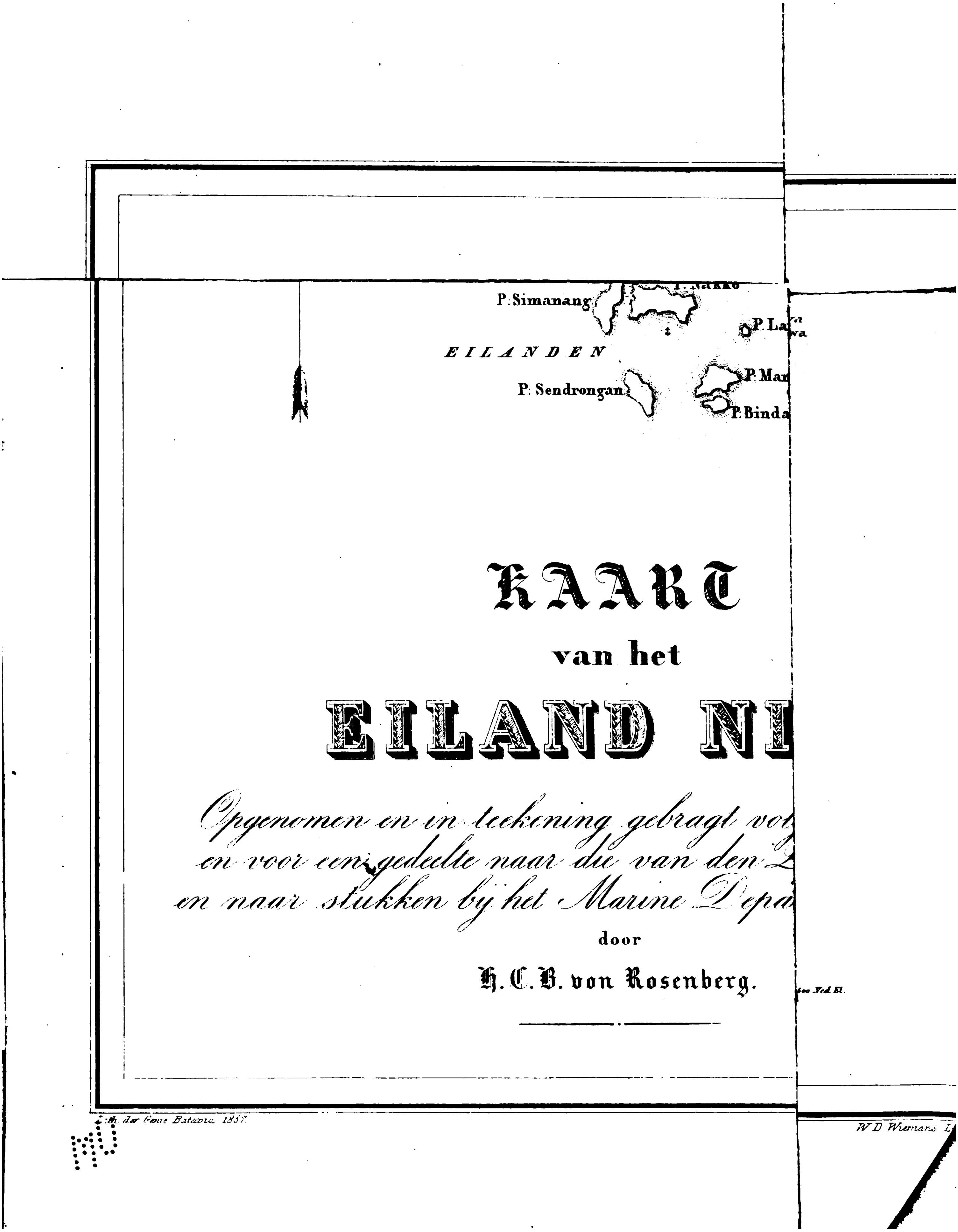
KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

DEEL XXX.

BATAVIA,
LANGE & CO.
1863.

INHOUD.

(*) De platen zullen worden afgeleverd bij het volgende deel.

P: Simanang
P: Sendrongan
EILANDEN
KAART
van het
EILAND NI
Opgenomen en in teekening gebragt vo
en voor een gedeelte naar die van den
en naar stukken bij het Marine Depa
door
H. C. B. von Rosenberg.

VERSLAG

OMTRENT

HET EILAND NIAS

EN

DESZELFS BEWONERS.

Met Platen en eene Kaart,

DOOR

J. T. NIEUWENHUISEN en H. C. B. VON ROSENBERG.

VERSLAG

OMTRENT

HET EILAND NIAS

EN

DESZELFS BEWONERS.

A. *Ligging, uitgestrektheid, gedaante, gesteldheid van den grond.*

Nias, gelegen tusschen 0°18'54" en 1°47' noorderbreedte en 97°16' en 98°5'7" oosterlengte van Greenwich, is het grootste en voornaamste van de reeks eilanden die zich van 3°5' noorderbreedte tot aan 5°31' zuiderbreedte, langs de westkust van Sumatra en daarmede nagenoeg parallel, uitstrekt. Het is omgeven van verscheidene kleine eilandjes, hetzij in groepen, hetzij afzonderlijk, en zal daarmede 137, op zich zelf 130 □ geographische mijlen beslaan.

Het heeft de gedaante van een langwerpig vierkant, dat zich, even als Sumatra, van N.W. tot Z.O. uitstrekt. Eene menigte baaijen en inhammen, meestal besloten tusschen scherpe of stompe hoeken door de steil of zacht naar zee glooijende berg- en heuvelruggen gevormd, maken dit vierkant evenwel zeer onregelmatig.

De grond, uit klei- en zandsteensoorten en verbrokkelde koraal bestaande, vertoont eene verwarde groep van hooge en lage heuvelen, waarin slechts zelden een bepaald systeem kan worden waargenomen. De laagten daar tusschen zijn weder een golvend terrein. Vlakten worden slechts aan de kust gevonden; het zijn afgespoelde gronden of aanzettingen van modder in de lage streeken; bij eenigzins hevigen of aanhoudenden regen zijn het ware moerassen.

Behalve eenige lange heuvelruggen in het middengedeelte aan de oostkust, die onderling en met het strand parallel loopen, kan alleen in het zuidelijk gedeelte van Nias een eenigzins bepaald bergsysteem worden aangetoond. Dit doorsnijdt het geheele eiland; namelijk, op een' afstand van 5 à 6 uren van het zuid-oostelijk strand beginnende, loopt eene bergreeks op 12 à 14 uren gaans van de zuidkust, in noord-westelijke rigting, tot op nagenoeg 6 uren van de westkust, waar zij onder een' scherpen hoek een' noord-noord-westelijken loop neemt, om op ± 12 uren verderen afstand zich in kleine onregelmatig verspreide heuveltjes op te lossen. Deze nagenoeg 1200 voet hooge keten scheidt Nias, wat het watersysteem betreft, in twee deelen, waarvan natuurlijk het zuidelijke het kleinste is, en de rivieren aan die zijde van het eiland onbeduidend en ten eenemale onbevaarbaar zijn.

De hoogste berg van Nias zal ter naauwernood 2000 voet bereiken en menige heuvel haalt geen 100 voet.

Het profiel der meesten is stomp kegelvormig; eenigen hebben eenen langen rug, waar aan de eene zijde een afzonderlijke top steekt, soms al, soms niet daarmede zamenhangende. Bij enkelen is de eene zijde steil en als loodregt afgestoken. Velen zijn door lange, smalle en betrekkelijk hooge ruggen met elkander verbonden; ravijnen scheiden anderen.

Volgens de aanteekeningen van den adjudant-onderofficier der infanterie H. von Rosenberg, belast geweest met het in kaart brengen van de door de kommissie bezochte gedeelten van het eiland, volgen hier de ligging, gedaante, strekking en approximatieve hoogte der voornaamste hoogten.

B. *Bergen en heuvelen.*

In het noorden de Hili Motjeija, op nagenoeg twee dagreizen W.N.W. van Glora, 1600 voet hoog, met een' langen rug in noorde- naar zuidelijke rigting; aan de noordzijde met een' afzonderlijken top; hij is de eenige berg in deze streeken en loopt met eene langzaam glooijende heuvelkam bij Oedjong Lojang uit; moerassen aan het noorden, en aan de overige zijden kleine heuvels, omringen hem.

Van het noorden westelijk opgaande, vindt men op een paar uren benoorden Kapoeloe de Hili Batombawo, 900 voet hoog.

De Hili Gawoni, op eene halve dagreis noordwaarts van de uitwatering van de Nojo, 700 voet.

Op eene halve dagreis noordelijk van de monding der Moroö, de Hili Kalebassi, 600 voet.

De Hili Tembalau, eene halve dagreis westelijk van Glora, 600 voet.

Z.W. van dezelfde strandplaats, op anderhalve dagreis afstands, de Hili Bowolosso, 1000 voet.

De Goenoeng Atjee, volgens de maleische benaming, Hili Harifa genoemd door de Niassers, slechts 90 voet hoog, verdient vermelding als zijnde daarop het fort gelegen van onze bezetting te Goenoeng Sitoli.

Bezuiden Goenoeng-Sitoli, twee dagreizen daarvan verwijderd, ligt de Hili Batombawo, 900 voet.

Z.W.t.Z. van dezelfde plaats, op eene halve dagreis, de Mohili, 800 voet.

Z.O. en op korten afstand van den Batombawo, de Hili Nafalee, 800 voet.

Achter de strandplaats Boä en niet ver daarvan verwijderd, de Hili Nadjaï, 700 voet.

De Hili Toegeha-beroe-oe, op eene dagreis van Lembaroe, 300 voet.

Z.Z.O. van Lembaroe, in de nabijheid van den zoo even genoemden, de Hili Sangoe, 600 voet.

De Hili Djimomo, oostelijk van Seramboe, 1900 voet.

Op eene dagreis van dezen, de Hili Farekkee, 700 voet.

Oostelijk van den Djimomo, den voet van dezen en van den volgenden rakende, de Hili Ganobi, 800 voet.

De Hili Mari, Z.Z.O. van den Djimomo, 1700 voet.

O.t.N. van dezen, de Hili Gaugo, 700 voet.

De Hili Fadoro, N.N.O. van den voorgaanden, 600 voet.

De Hili Siliato, op eene halve dagreis bezuiden de Hili Mari, 750 voet.

De Hili Salawa-ahé, O.t.Z. van Seramboe, 600 voet.

O.Z.O. van dienzelfden hoek, de Hili Boerassi, 500 voet.

N.W. van de Lagoendi-baai aan het westerstrand, de Hili Toho-djihoe, 800 voeten.

Eindelijk, N.t.W. van genoemde baai, op een' afstand van tusschen de twee en drie dagreizen, de Hili Matjoewa, 2000 voet. Achter dezen liggen nog twee bergen van nagenoeg dezelfde hoogte in het Ronohoenasche. Dit landschap is niet kunnen worden ingedrongen, en de bewoners der omliggende distrikten wisten de namen van de bergen niet optegeven.

Het verdient opmerking dat de Niassers nooit hunne heuvelen noemen zonder bijvoeging van het woord *hili*, hetgeen berg of hoogte beteekent, terwijl zij den naam van hunne wateren gewoonlijk uitspreken zonder bijvoeging van *idano* (rivier).

C. *Vlakten.*

Tusschen de naar zee uitloopende takken der berg- en heuvelruggen aan de oostkust bevinden zich min of meer vlakke doch steeds golvende gronden, echter van slechts weinige uitgestrektheid en in alle rigtingen doorsneden met ravijnen en beddingen van riviertjes, naar gelang der regens, droog of met water gevuld.

De grootste vlakte is gelegen tusschen Oedjong Gido Ketjil en Oedjong Toehani, en maakt een' ongelijkzijdigen driehoek uit die 12 à 14 uren het land indringt, waar hij tegen het gebergte zachtglooijend opgaat.

Overigens worden aan de oevers van de Soboe, een paar uren het land in, en verder

langs de geheele noordkust, van Oedjong Lojang tot Oedjong Lebang, ofschoon slechts tot op geringen afstand van de kust (van 1/2 tot 1 uur gaans), vlakten gevonden. Ook aan de westkust worden tusschen het strand en de daar achter gelegen heuvels eenige kleine vlakten gevonden, waarvan de voornaamste aan de mondingen van de Nojo en de Moroö. Het zijn nagenoeg alle af- en aangeslibde gronden, die den meesten tijd in den staat van moeras verkeeren. Slechts enkele, eenige honderd passen lange plateaux of liever vlakke streeken zijn in het binnenland aangetroffen.

D. *Hoeken aan de kusten.*

De gansche kust, maar voornamelijk aan de noord-, noordwest- en zuidzijden, heeft eene menigte hoeken en uitstekende punten, die zich evenwel nergens tot eene kaap of een voorgebergte of schiereiland uitbreiden, dan alleen het onbeduidend kleine Poeloe Seramboe. De namen der hoeken zijn meest allen maleisch en dus door vreemdelingen daar aan gegeven, welke namen bij de inboorlingen, volgens hunne uitspraak gewijzigd, mede in gebruik zijn; een bewijs dat zij, althans in de laatste eeuwen, zich van zeevaart hebben onthouden. Hunne zeden en gewoonten geven genoegzamen grond om te vooronderstellen dat zij die nooit hebben beoefend.

Volgens de bevindingen en opteekeningen van genoemden heer von Rosenberg zijn deze hoeken:

Aan de oostkust:

Oedjong	Lojang	(vlak)	Oedjong	Sabango	(vlak)
„	Telok Siaba	„	„	Mogo	(hoog)
„	Dobi	„	„	Bado	„
„	Telok Balei	„	„	Laraga	(vlak)
„	Papola	(hoog)	„	Toerenda	„
„	Ladara	(vlak)	„	Daha	„
„	Loja	(hoog)	„	Gido ketjil	„
„	Lakka	(vlak)	„	Gido gedang	„
„	Soboe	„	„	Limbaroe	„
„	Tembalau	„	„	Sendoeta	„
„	Glora	„	„	Féta	„
„	Papan	„	„	Goenoeng Lemboe	„
„	Gomo	(hoog)	„	Moessi	„
„	Maho	(vlak)	„	Balali	„
„	Laboean	„	„	Tjoeani	„
„	Landatar	„			

Aan de zuidkust:

Oedjong	Lalau	(vlak)	Oedjong	Sesoea	(vlak)
„	Hoja	„	„	Sumbawa	(hoog)
„	Mela	„	„	Batoe	„
„	Messia	„	„	Telok Dalam	„
„	Baleika	(hoog)	„	„ Oealloe	(vlak)
„	Sewali	„	„	„ Bohili	„
„	Hili Matjeija	„	„	Batoe Gadja	„
„	Toea-hambee	„	„	Lagoendi	„
„	Madjinga	(vlak)			

Aan de westkust:

Oedjong	Sama-sama	(vlak)	Oedjong	Lausi-lausi of Sallo-nakko	(vlak)
„	Noho	(hoog)	„	Amessa	„
„	Faroa	(vlak)	„	Kapoeloe	„
„	Laoesa	„	„	Tabala	„
„	Oeadji	(hoog)	„	Banoe	„
„	Lausso	(vlak)	„	Poeloe Moessei	(hoog)
„	Seromboe	„	„	Laboean Atjee	(vlak)
„	Demoela	„			

Aan de noordkust:

Oedjong	Lebang	(vlak)	Oedjong	Telok Kaka	(vlak)
„	Leido	„	„	Sewau	„
„	Tannak-nassi of Latang	(hoog)	„	Tiliwaä	„
„	Telok Lima	(vlak)	„	Betoto	„
„	Teligoö	(hoog)	„	Tandjong Maoe	„
			„	Sipahandoe	„

Tusschen al deze hoeken bevinden zich nog eene menigte kleinere, te onbeduidend om een' naam te hebben bekomen.

E. *Inhammen, baaijen enz.*

Aan de oostkust:

Telok Siaba, eene kleine baai die eene zeer veilige ankerplaats oplevert, met moddergrond op 2 en 3 vademen diepte; in de nabijheid is drinkwater te vinden.

Telok Limo-kabee, van de vorige door een met bosch begroeid moeras gescheiden; ook hier is goede ankergrond met modder.

Telok Poeloe-ongei, te open en met te groote rolling bij eenigzins hevigen wind om eene veilige ligplaats aantebieden.

Telok Bangkoean en Telok Balei zijn beiden onbeduidend en kunnen alleen kleine praauwtjes bevatten.

Telok Papola, tusschen Oedjong Papola en Oedjong Ladara, geheel open en met hevige rolling.

Telok Lakka, tusschen Oedjong Lakka en Oedjong Laja, en Telok Damati, tusschen Oedjong Lakka en Oedjong Soboe, zijn meer bogten dan baaijen en dus weinig geschikt tot ankerplaats.

Telok Beloekoe, bezuiden Oedjong Soboe, eene door klippen gevormde bijna cirkelvormige kom van ongeveer 700 ellen diameter; aan de noordzijde er van is eene 25 ellen wijde opening, die echter te ondiep is om van deze anders zoo veilige baai nut te trekken; bij ebbe is die opening doorwaadbaar. De baai zelve heeft bijna overal eene diepte van 3 vademen.

De baai van Goenoeng Sitoli is, behalve voor de zuidelijke, voor alle winden open. Tot op een paar kabellengte van den wal staat nog 35 à 40 vaam water op kleigrond; de zee is er dikwijls hoog en maakt de gemeenschap met den wal wel eens lastig; de rivier van Goenoeng Sitoli, overigens niet bevaarbaar, mondt hierin uit, tot groot gerief van de kleine vaartuigen die daarin kunnen binnenloopen.

Aan de zuidkust:

Telok Sumbawa, tusschen Koeala Sesoea en Oedjong Sumbawa, zeer opene en onveilige ankerplaats, even als

Telok Baleika, tusschen Koeala Messio en Oedjong Baleika.

Telok Oedjong Batoe, kleine onbeduidende inham benoorden Oedjong Batoe.

Telok Dalam, een schoone, 2000 ellen diepe baai, met eene goede ankerplaats voor sloepen aan den N. W. uithoek, nabij het begin van den weg naar het dorp of liever de sterkte Babalobelano; het overige van de oevers van deze baai is met klippen bezet, die bij laag water droog loopen. De ingang wordt gevormd door Oedjong Batoe ten oosten en Oedjong Telok Dalam ten westen; koraalbanken, aan wederzijde gelegen, vernaauwen wel is waar de opening, doch zouden het binnenkomen van eene korvet niet beletten; het is eene veilige ligplaats, tegen alle winden, behalve die uit het zuiden, beschermd. Zeer goed drinkwater stroomt tusschen de koraalklompen aan het strand in zee.

Telok Oealloe, bewesten Oedjong Telok Dalam, ondiep en tevens ongenaakbaar door een er voorliggend rif, dat de geheele opening bestrijkt.

Telok Bohili, tusschen Oedjong Telok Oealloe en Oedjong Telok Bohili. Midden in de monding ligt het driehoekige eilandje Noedja, waardoor de baai twee openingen heeft, waarvan alleen de westelijke, die de breedste is, is te bevaren; er ligt eene bank voor, waarop eene zeer hevige branding. Aan de westzijde echter is eene ongeveer 200 ellen breede geul,

waar vrij groote schepen kunnen binnenvaren. De baai levert eene tegen alle winden beveiligde ankerplaats op 5 à 6 vademen water op, met zand- en kleigrond. Er is zeer gemakkelijk drinkwater te bekomen. Sloepen kunnen nagenoeg op alle punten het vlakke zandige strand oploopen.

Telok Lagoendi, eene schoone baai met breeden ingang, zoodat schepen tot het charter van eene korvet daar kunnen binnenkomen en eene goede ligplaats aantreffen. De beide hoeken die den ingang vormen, Oedjong Batoe en Oedjong Lagoendi, zijn met koraalbanken bezet, altijd aangeduid door hevige branding. Binnen in de baai is het strand zandig en met sloepen gemakkelijk te naderen.

Aan de westkust:

Telok Ohoe en Telok Batoe-soembang, onbeduidende inhammen.

Telok Seramboe, gevormd door de kust van het schiereilandje van dien naam. Het is eene onveilige ankerplaats; 't beste is te gaan liggen aan de oostzijde, onder Poeloe Seramboe Ketjil, hetwelk men tot op eene kabellengte kan naderen; er staat altoos zee, en het strand is alleen te genaken bij de landengte die het schiereiland aan Nias verbindt, waarbij men nog met omzigtigheid tusschen de klippen moet doorsturen.

Verder volgen eenige kleine inhammen ook op de kaart aangegeven en genoemd, doch te onbeduidend om hier te vermelden.

Telok Kapoeloe, tusschen Oedjong Kapoeloe en Oedjong Tabola, is tevens aan de voorzijde door eene bank van de zee afgesloten, waarin eene smalle geul alleen kleine vaartuigjes binnenlaat, die daar dan een veilige ligplaats vinden.

Aan de noordkust:

Telok Leba, moeijelijk binnen te komen en dan nog slechts voor kleine inlandsche vaartuigen, wegens de vele reven en klippen.

Telok Lapau, waarin het eilandje Lapau aan zijne zuidzijde eene veilige ligplaats oplevert. Het is de voornaamste handelsplaats van het noorden van Nias.

F. *Eilanden rondom Nias.*

Aan de noordkust:

Poeloe Pandjang, nagenoeg 7000 ellen lang en 800 ellen breed, ligt 5000 ellen uit den wal, tegen over de monding van de rivier Modjeija. Men merkt er drie kleine heuveltjes op, waar tusschen moeras. Het is begroeid met kort hout, heeft eene kleine rivier, die aan de zuidzijde uitwatert, en is onbewoond.

Poeloe Lapau, 1100 ellen lang op 600 ellen breed, is gelegen op ongeveer 2600 ellen benoorden de Koeala Lapau; een paar 50 à 60 voet hooge heuveltjes steken in het midden uit en loopen aan de westzijde steil in zee af. Het is bewoond en levert eenige tuinvruchten

en kokosnoten. Op 600 ellen hiervan, naar Oedjong Sewau, ligt het kleine en lage eilandje Bassong, waarop eenig moerashout groeit.

Tusschen Poeloe Lapau en Poeloe Pandjang, op 1800 ellen afstands van den N. W. hoek van het laatstgenoemde, vindt men mede een klein onbewoond moerassig eilandje, Poeloe Bankora.

Poeloe Teliwaä, op 2700 ellen bewesten de Koeala Modjeija, is klein en begroeid.

Het kleinste van al deze eilandjes is Poeloe Lipan, op 800 ellen ten zuiden van Poeloe Pandjang, mede met hout bewassen. Al deze zijn onbewoond.

Aan de oostkust:

Poeloe Oengei. Het is eigenlijk slechts eene zandbank, bij hoog water naauwelijks zigtbaar, ruim 500 ellen westwaarts van Oedjong Dobi.

Poeloe Goenoeng Lemboe Gedang, op ruim 2000 ellen van de Koeala Goenoeng Lemboe, het grootste van de aan deze zijde van Nias liggende eilanden, hebbende eene lengte van 900 ellen.

Poeloe Goenoeng Lemboe Ketjil, op 2400 ellen oostelijk van het voorgaande, is veel kleiner.

Poeloe Sama Gedang, op 2000 ellen en Poeloe Sama Ketjil, 2800 ellen afstands tegen over de Koeala Sama-sama.

Poeloe Sumbawa, op 8000 ellen ten Z.O. van Oedjong Tjoeani.

Al deze eilanden zijn met hout begroeide koraalbanken en onbewoond.

Aan de zuidkust:

Poeloe Noedja, in den mond van de baai van Bohili; het is driehoekig en 960 ellen lang; er groeit eenig hout en vruchtboomen op, en is door een paar huisgezinnen bewoond.

Aan de westkust:

Poeloe Faroa en Poeloe Batoe Soembang, twee naakte rotsen, op 1600 en 600 ellen van Koeala Faroa verwijderd; ongenaakbaar door de hevige daarop staande branding.

Op 1300 ellen zuidelijk van de Koeala Maros ligt Poeloe Seramboe, dat bewoond is en tuinvruchten voortbrengt. Twee mijlen uit den wal tegen over Seramboe ligt de groep der Nakkoe-eilanden, acht in getal, zijnde Poeloe Nakkoe, Poeloe Lango, Poeloe Manggit, Poeloe Bindala, Poeloe Sindrangan, Poeloe Simanang, Poeloe Roeangan en Poeloe Assoe, waarvan het eerste, 3000 ellen lang, het grootste, en het tweede, van slechts 400 ellen, het kleinste is. Behalve Poeloe Roeangan en Poeloe Assoe, die zich meer noordelijk bevinden, zijn zij als in eenen kring gelegen en vormen dus eene kom, die eene goede en veilige ankerplaats ook voor de grootste schepen aanbiedt. Deze eilanden zijn nagenoeg geheel vlak en bestaan uit koraal. Zij zijn met vrij hoog hout begroeid en aan het strand met eene menigte klapperboomen beplant, zoomede met sago; de eersten tot de bereiding van olie, de

laatsten tot voedsel voor de Niassers en Maleijers, die Poeloe Nakkoe, Poeloe Sindrangan en Poeloe Simanang bewonen. De anderen zijn onbewoond.

Poeloe Boenga; ligt 2½ mijl uit den wal, Z.W. van Oedjong Bana. Het is door eene tamelijk breede geul in tweeën gescheiden, met hout van middelmatige hoogte begroeid, en onbewoond.

Poeloe Moessei; is met hout begroeid, onbewoond, en ligt 4500 ellen bezuiden Oedjong Lebang.

Niettegenstaande de korte afstand uit den wal waarop vele der eilandjes om Nias zijn gelegen, en eenige koraalreeven langs de oostkust ter hoogte van Goenoeng Lemboe, Oedjong Lembaroe en Soboe, die gemakkelijk zijn te herkennen, is het eiland zonder moeite om te zeilen en het vaarwater tot digt onder den wal zuiver; alleen de westzijde is hiervan uitgesloten. Van Oedjong Lebang tot Oedjong Lagoendi loopen altijd hooge en lange zeeën, die, tegen den wal brekende, eene branding veroorzaken, die niet alleen alle mogelijkheid beneemt om het strand daar te naderen, maar ook door het opstuivend schuim als eenen nevel vormen, waarin de kust steeds tot eene aanmerkelijke hoogte is gehuld.

Ook stroomen worden in de zee in de nabijheid van Nias waargenomen: zoo loopt altijd een stroom uit het noordwesten, digt onder den wal en tot op een paar mijlen afstands er van, aan de oostzijde van af Oedjong Lojang tot Oedjong Tjoeani, die bij nieuwe en bij volle maan in kracht toeneemt; terwijl aan de westkust, tusschen het land en de Nakkoe-eilanden, een stroom wordt gevonden, onregelmatig, nu eens uit het zuiden dan eens uit het noordwesten.

G. *Rivieren.*

Een land waarvan de grond geheel uit bergen en heuvelen bestaat heeft natuurlijk eene menigte rivierspruitjes en afwateringen, die, zich vereenigende, groote of kleine rivieren vormen, naarmate het deze laatsten gegeven is een grooter of kleiner terrein te doorloopen. Om de vroeger aangetoonde reden zijn dan ook de rivieren aan het zuidelijk gedeelte van Nias zeer onbeduidend, en zelfs kan het noordelijk deel op slechts weinige groote en bevaarbare rivieren bogen.

Al deze wateren, met uitzondering van de grooten, daar waar zij door moerasvlakten loopen, hebben steenbeddingen, niettegenstaande het omliggende land klei- of aardlagen vertoont; deze beddingen zijn zeer dikwijls slechts ravijntjes met steile, dikwerf 15 tot 20 voet hooge wanden, alleen bij regens met water gevuld; tevens hebben nagenoeg allen, als een natuurlijk gevolg van een zoo heuvelig en daar tusschen zoo gegolfd terrein, eene overgroote menigte kronkelingen, zoodat dikwijls op geringen afstand dezelfde rivier verscheiden malen moet worden doorgewaad. Doorwaadbaar zijn dan ook meest allen, want dat zij bij hevige en langdurige regens vele, ja tot 10 en 15 voeten boven hun gewoon peil kunnen zwellen en bruischende stroomen vormen, zal wel geene vermelding behoeven.

De banken of nederzettingen van zand, klei of modder, welke alle rivieren aan hare monding vormen, zijn hier dikwijls, vooral bij de kleine, in de verlenging van het strand gelegen, zoodat die mondingen bij het rondgaan daarvan weinig beletsel geven, aangezien zij, bij eenigen tijd aangehouden hebbende droogte of bij slechts geringe regens, droog liggen of bij ebbe slechts met een paar voeten water zijn bezet, waardoor tevens, aangezien bij de meeste vlakke kusten de grond achter het strand lager is dan het gewone watervlak der zee, vele moerassen van verschillende uitgestrektheid worden gevormd, zooals vooral met de rivier van Maros het geval is.

Daar het van de meeste rivieren onmogelijk geweest is den loop geheel of voor een genoegzaam gedeelte nategaan, en dus de hoedanigheid en hoegrootheid van haar stroomgebied te bepalen, zal het 't geschiktste zijn bij hare opsomming de ligging van hare mondingen te volgen. Behalve eene menigte spruitjes die, als overal waar het strand digt bij het gebergte is gelegen, zich onmiddelijk in zee uitstorten, vinden wij, de kaart volgende:

Aan de oostkust:

De Soboe, eene van de grootste rivieren van het eiland, die nabij de Hili Bowolosso ontspringt en van daar noord op loopt tot aan Siaréoe, waar zij eene oostelijke rigting aanneemt, en, niettegenstaande vele kronkelingen, vooral in de vlakte, tot aan hare monding behoudt. Zij neemt in zich op (allen aan haren linkeroever) de Simogi, de Maäh en de Isiwa. Bij het dorp Belidano bereikt zij de vlakte, welke zij voor een gedeelte onder water zet en in een moeras herschept; hare bedding bestaat hier uit modder. Hare monding, op de banken en reeven waarvoor eene hevige branding staan kan, en die slechts eene kleine opening heeft, is moeijelijk in te komen; verder is zij twaalf uren stroom op met sloepen en kano's bevaarbaar; in de nabijheid van Belidano wordt het varen echter moeijelijk door stroomvallen; ook heeft zij over haren geheelen loop eenen vrij sterken stroom. Bij Siaréoe zal zij twintig, bij de kampong Soboe zestig, en aan hare monding honderd ellen breed zijn. Hare diepte is over het algemeen, tot aan de gemelde stroomvallen, één vadem.

De Kopia, de Bausso, de Glora en de Moho zijn te onbeduidend om beschreven te worden. Ook de rivier van Goenoeng Sitoli zou dit zijn, ware het niet dat hare monding zonder veel moeite toegankelijk is voor de gewone inlandsche handelsvaartuigen, die daar binnen eene geheel veilige lig- en losplaats vinden. Zij is nog een half uur landwaarts in met sampans te bevaren.

De Idano Mégo loopt van noordwest naar zuidoost, en is een half uur opwaarts bevaarbaar.

De volgende op de kaart aangeteekende riviertjes kunnen om hunne onbeduidendheid hier worden overgeslagen. De Gido Gedang, met eene monding van veertig ellen breed en lage moerassige oevers, is mede van weinig beteekenis. Hare monding wordt aanzienlijk, doordien kort daar achter de Danowa zich in haar uitstort.

Na weder eenige kleine riviermondingen met stilzwijgen te zijn voorbij gegaan, komen wij aan de rivier van Goenoeng Lemboe, eene van de grootste rivieren van Nias, die zich in zee uitstort met drie mondingen genaamd de Koeala Nahin, de Koeala Ladari en de Koeala Goenoeng Lemboe, welke laatste de breedste en diepste en gewoonlijk daarom niet te doorwaden is. Volgens opgeven der inboorlingen zou zij twee dagreizen ver zijn optevaren; de gelegenheid heeft ontbroken zich hiervan te vergewissen. Zij stroomt van het zuiden naar het noorden.

Aan de zuidkust.

De eenige rivier die in aanmerking verdient te komen is de Modjeija, die in het landschap Garamo, en dus in het hoogste gedeelte van Nias ontspringt, en van west naar oost vloeijende, voorbij den voet van het dorp Lawinda stroomt, waar zij veertig ellen breed zijn zal. Tot daartoe is zij van hare mondingen opwaarts met sampans te bevaren, ofschoon de stroom, die vrij sterk is, en de steenachtige grond van hare niet diepe bedding dit niet gemakkelijk maken.

Aan de westkust.

De rivier Noho, die niet is kunnen worden nagegaan, moet vrij groot zijn.

De rivier van Lahomi, wier monding wegens ondiepte niet is binnen te varen, en die zich voor een gedeelte achter het strand in de vlakte verliest en een moeras vormt, kan overigens vier à vijf uren worden opgevaren met sampans en is tamelijk breed; bij het dorp Tétéhoossi werd nog vijftig ellen gemeten.

De rivier van Maros is eigenlijk slechts een net van takken en armen door een moeras heen geschuurd, die gevoed worden door de rivier Bolla en eenige kleine bergspruitjes. Hare monding is meestal door zand verstopt en men heeft een loods noodig om door den doolhof van hare kanalen, na anderhalf uur roeijens, van het strand de kampong Maros te bereiken.

De Moroö, met eene dertig ellen breede en twee vademen diepe monding, is tot aan het dorp Sibombowo, anderhalve dagreis van het strand, met sampans en kleine sloepen optevaren. Zij ontspringt vrij diep in het land bij den Hili Siliato, stroomt naar het zuidwesten, en neemt verscheiden andere riviertjes in zich op.

De Nojo is, na de Modjeija, de grootste rivier van Nias. Zij heeft haren oorsprong bezuiden de Hili Mari, en loopt noordwestelijk tot aan het dorp Hili Godoe, waar zij eene westelijke rigting aanneemt, welke zij, ofschoon met eene menigte kronkelingen, tot aan zee behoudt. Hare monding, honderd en vijftig ellen breed, is echter te ondiep om handelspraauwen binnen te laten, ofschoon zij anders, waar zij bevaarbaar, is (men kan nagenoeg drie dagreizen oproeijen), twee tot vijf vademen diepte heeft. Zeer vele kleine riviertjes en bergstroompjes storten zich in haar uit.

Aan de noordkust.

De rivier van Lapau, door de vlakte van dien naam stroomende, heeft lage en moerassige oevers en is een paar uren ver met sloepen bevaarbaar. Hare monding is wel wat lastig om binnen te komen. De overliggende eilanden vormen eene tamelijk goede reede.

De Modjeija is de grootste en fraaiste rivier van geheel Nias. Aan de zuidzijde van de Hili Fadoro ontspringende, doorloopt zij in noordwestelijke rigting meer dan de helft van het eiland in zijne lengte. Hare monding, twee honderd ellen breed, is meestentijds uiterst moeijelijk binnen te varen door zware branding, die bij hoog water of de minste wind op de er voor liggende reeven staat; men verhaalt dan ook, dat ieder jaar meerdere personen er het leven laten; bij stil weder en laag water daarentegen is het binnen komen moeijelijk noch gevaarlijk. Het ongerief van eene zoo lastige monding voor deze schoone rivier is zoo veel te meer te bejammeren, daar zij vijf dagreizen ver kan worden opgeroeid, en dus eene goede gelegenheid zou aanbieden tot handelsverkeer met het binnenland. Waar zij door de vlakten stroomt zijn hare oevers laag en moerassig.

H. *Vulkanen en wat daartoe betrekking heeft.*

Vulkanen noch sporen van vulkanische werkingen worden op het eiland aangetroffen; ook melden de verhalen en legenden onder het volk daar niets van. Van aardbevingen is echter Nias evenmin verschoond als Sumatra; de golvingen en schokken, die hoofdzakelijk uit O. en Z. O. voortkomen, doen vermoeden dat zij van vulkanische bewegingen op Sumatra afhangen, of er het gevolg van zijn. Gewoonlijk zijn de schokken of trillingen niet hevig en zelden langduriger dan ongeveer eene halve minuut. In 1843 echter werd het eiland door eene hevige aardschudding geteisterd; de hoek van Lembaroe bezweek gedeeltelijk in de golven, en van hetgeen overbleef werd alle vegetatie vernield; enkele hier en daar nog overeind staande doode boomen doen het droevig tafereel der verwoesting nog meer uitkomen.

I. *Temperatuur, weêrsgesteldheid, enz.*

De observatien over tien maanden (van en met 1 oktober 1854 tot en met 31 julij 1855) hebben doen zien dat de gemiddelde temperatuur des morgens te 6 ure is $24\frac{3}{4}$° Celsius, des middags 31°, des avonds te 7 ure 26°.

Het volgend lijstje geeft een overzigt van de gemiddelde temperatuur, weêrs- en windsgesteldheid, gedurende de genoemde maanden, volgens waarnemingen te Goenoeng Sitoli gedaan.

MAANDEN.	Temperatuur (schaal van Celsius)			Regen-dagen.	Onwe-ders.	Heerschende winden.
	6 ure 's morgens.	's middags.	6 ure 's avonds.			
1854.						
Oktober	25°	30°	28°	14	4	N. O.
November.	24	31	24½	23	11	N.W. en Z.W.
December.	25	30	28	24	—	Z. W.
1855.						
Januarij.	23	30	27	10	—	variabel.
Februarij.	25	32	26	12	5	id.
Maart.	24	30	27	21	11	N. W.
April.	24	31	26	18	10	N. O.
Mei. . : . . . . :	25	32	27	7	8	O. N. O.
Junij.	24	31	25	19	5	N. W. en O.
Julij.	24	31	24	16	4	N.W. en Z.O.

Ofschoon 32° Celsius gemiddeld als de hoogste warmtegraad is opgeteekend, kan de thermometer ook wel tot 34° rijzen, terwijl 20° het laagste punt is waartoe hij in het boven aangegeven tijdsverloop is gedaald. De regens, die nog al dikwijls en overvloedig vallen (men kan 200 regendagen in het jaar rekenen), onweders, die vrij hevig zijn kunnen, en de winden, die voornamelijk uit het noorden en westen waaijen en dat dikwijls hard, matigen veelmalen de hitte. Ook is er een bestendige land- en zeewind; de laatste gewoonlijk van 1 ure na den middag tot zonsondergang; de eerste van een weinig na zonsondergang tot 7 à 8 ure des morgens.

J. *Geologie.*

Hetgeen vroegere waarnemers reeds van de Batoe en andere eilandengroepen langs Sumatra's westkust met betrekking tot hunne formatie hebben opgeteekend, vindt ook zijne toe-

passing op die van Nias. Het eiland is blijkbaar van neptunisch-plutonischen oorsprong, terwijl de koraalsteenen op de bergen in het noorden en middeldeel van het eiland bewijzen dat, reeds bij de opheffing, de grond niet diep onder het vlak der zee was gelegen. De koraalblokken die hier en daar aan het strand verbrokkeld worden aangetroffen en niet veel meer dan één voet dik zijn, getuigen ook van een kort bestaan, alvorens zij met de kleilagen, waarop zij waren nedergezet, werden opgeheven. Meestal echter, vooral in het hoogere binnenland en tot op de toppen der heuvelen, zijn zij in kleinere stukken gebroken en maken zij de reeds zoo ongemakkelijke voetpaden nog lastiger; de structuur, als voortgebragt door moewandra is dikwijls nog zeer duidelijk. Aan de zuid- en zuidoostkust is het strand door soms nog ver in zee te volgen koraalbanken bedekt, door den invloed van de lucht, het zeewater en den golfslag tot eene mergelkleurige massa veranderd. Langs de oostkust wordt geen koraal aangetroffen. Aan de oppervlakte van den grond komen aan de noord- en oostzijde voornamelijk leemlagen voor, waaronder in groote hoeveelheid pijpaarde; verscheiden heuvels bestaan daar genoegzaam geheel uit; deze pijpaarde is echter zelden zuiver, maar meest met zand gemengd. De kleilagen zijn geel of rood; ook wordt, vooral aan de heuvels, veel aardachtige trachiet gevonden. In de overige deelen van het eiland zijn het zandsteensoorten, gele, graauwe en roode van fijne en grove korrel, en meer of minder zamenhang, soms in lagen, soms door de massa verspreid, met kalk- en thonaarde vermengd. Ook veldspath-, kwarts- en trachietconglomeraten komen er in menigte in voor, en wel deze laatsten 't menigvuldigst, vooral als rolsteenen in verre weg de meeste rivieren, waarvan zij niet zelden nagenoeg de geheele bedding uitmaken. Eene andere niet minder veelvuldig en dikwijls als groote rotsblokken verschijnende steensoort is de kwarts; zoowel als rolsteen in meest alle rivieren, als glomeraat met mica, waarvan de rivier Nojo bij het dorp Hili Daai groote exemplaren oplevert. De mica komt voor in de beddingen van de riviertjes achter Maros, vooral met kwarts en trapp vermengd.

Ook veldspath wordt schaars zuiver gevonden, maar in trachiet-en zandsteenconglomeraat aangetroffen. Verder piksteen, augiet en trapp, hoewel niet zoo frequent. Ook eenige bitumineuse kolenschiefer aan de stranden, waardoor het te vermoeden is, dat, zoo er banken hiervan bestaan, zij zich onder de zee zullen bevinden. Verder kiezel, thon en kalkschiefer in spaarzame hoeveelheid, zoomede pyriet en digte kalk, enkele kleine stukjes porphyr en syeniet en graphiet.

Van ertsen was de oogst der kommissie niet rijk. IJzer, in verschillende verbindingen, over het geheele eiland, als: zwavelkies in kleine stipjes binnen in harde blaauwe thonbrokken, meer of min ijl en digt gezaaid; bij Sumbawa en vooral bij Telok Baleika, titanijzer als fijn zwart glinsterend zand, overal langs de stranden; rood en bruin ijzersteen in de beddingen van eenige rivieren. Koper als malachiet en lazuur in geringe hoeveelheid, voornamelijk in de rivier Ehau, die zich in de Modjeija uitstort.

Goud zou, volgens opgeven van Maleijers, in pottenbakkersleem aan de oostkust voorkomen, doch is daarin niet kunnen ontdekt worden.

Een meer opzettelijk onderzoek, vooral beneden het oppervlak van den grond, was in de gegeven omstandigheden der kommissie ten eenemale onmogelijk. Omtrent de hoeveelheid der opgegevene soorten kan dus geen uitspraak worden gedaan en verscheidene zullen onontdekt zijn gebleven.

Bezienswaardig, voor hem die zich aan een 150 voet lang touw daarin durft aflaten, moet zijn eene grot, 2 à 3 uren bezuiden Goenoeng Sitoli aan het strand gelegen; zij moet in vele en diepe gangen uitloopen en met stalactieten en stalagmieten zijn overdekt.

K. *Minerale wateren en warme bronnen.*

Deze zijn op Nias niet aangetroffen, 't en ware een paar kleine zeer zwak jodiumlucht afgevende watertjes bij Glora en Kalimboengan: de eerste een paar uren benoorden, de laatste bezuiden Goenoeng Sitoli, en op het eiland Sinarangan van de Nakkoe groep, waarop zich een naptha-houdend meertje bevindt. De Maleijers die de Nakkoe-eilanden bewonen, verhalen dat zich daar een paar vischsoorten in ophouden.

L. *Botanie.*

Ofschoon Nias in grondgesteldheid en klimaat dezelfde aanleg heeft tot welige en stoute vegetatie als zoo vele andere tropische landen, wordt er evenwel weinig hoog opgaand geboomte gevonden. Het zijn alleen de vlakten van Lapau en van Telok Beleika en, meer binnen in het land, de hellingen van den Hili Motjeija en van den Hili Mari, en in het door woeste stammen bewoonde Ironohoena, die wezenlijke bosschen vertoonen; uitgestrekte glagaen alang-alangvelden hebben de plaats ingenomen waar vroeger bosschen stonden, die het hout hebben opgeleverd voor de huizen van zoo menige, later weder verlaten of ten gevolge van de gedurige onderlinge oorlogen, die hier te zwaard maar vooral te vuur worden gevoerd, verbrande woonplaats, of die geveld zijn om in akkers te worden herschapen, die, na te zijn uitgeput, weder aan de natuur werden overgelaten. Eenige bosschen en braak gelaten bouwgronden zijn vervangen door struikgewas of kort hout, waar tusschen, hier en daar, nog een hooge boom zijnen kruin verheft, om te getuigen van de vorige grootheid. Van de nog bestaande bovengemelde bosschen dienen die van Telok Beleika voor den houtkap ten gebruike van de zuidelijke, die van Lapau voor die van de noordelijke bewoners. Zij dunnen reeds merkbaar, vooral die van Lapau, daar hieruit almede de planken worden gehaald voor den uitvoer naar den overwal, voornamelijk naar Baros en Singkel, waar zij voor het bouwen van de huizen der inlanders en Chinezen, en door deze laatsten ook tot pakkisten van benzoin, getah-pertja en gom-elastiek, uithoofde van haren geringen prijs, zeer gewild zijn. De stranden, voornamelijk bij Maros, Lapau en Goenoeng Lemboe, zijn begroeid met de Casuarina muricata Roxb., die door hunne regte stammen en piramidale vertakking eene aangename

verscheidenheid opleveren, door de eentoonigheid te breken van het gezigt op de achter gelegen moerasbosschen. In deze bosschen komen voornamelijk voor Pandanus latifolius Rumph. en Pandanus samak (Rhizophora, Kandelia en Bruguiera); daar tusschen en vooral in de nabijheid van Lapau, en aan de boorden van de Modjeija en de Soboe, nibong (Oneosperma filamentosa), de nipa (Nipa fruticans), verder Acanthus L., Baccharis L., Acrostichum en eenige Alstoniae. Op de hooger gelegen gronden tieren welig de waroe laoet (Paritium tiliaceum) en struikgewassen, waaronder Hernandiën, Avicenniën, Heriteriën en de Barringtonia speciosa worden opgemerkt. Op de hellingen der heuvelen komen velerlei varensoorten (Polypodium) voor, en de sierlijke boomvaren (Chnoöphora). De zoo gezellige, doch de leden der andere plantenfamilien zoo uitsluitende alang-alang en glaga, die uitgestrekte velden beslaan, laten evenwel hier en daar eenige groepjes struiken toe, gevormd uit Vitenia, Phyllanthus, Desmodium, Uvaria, Erioglossum, Abrus, en eenige Melastomaceën; die bestaan uit Phragmitis Roxb. en Saccharum spontaneum L. en Koenigi Roxb.

Bamboe (bambusa) wordt in den omtrek der kampongs gekweekt, doch niet in groote hoeveelheden.

Grasvlakten worden slechts in geringe uitgebreidheid in de omstreken van Goenoeng Sitoli gevonden.

De bosschen bevatten, onder anderen, Canarium, Cussonia, Paritium, Ficus, Sterculia, Michelia, Pandanus, Cycas, Elaeocarpus, en, in de nabijheid van Lapau en aan de N. W. kust, de getah-boom (Isonandra gutta), terwijl aan de zuidwestkust een weinig sapanhout (Cisalpinia sapan) groeit.

De vruchtboomen en planten zullen bij de ethnographie onder land- en tuinbouw worden aangegeven.

Van de houtsoorten die zijn kunnen worden nagegaan (alleen uit de bosschen van Lapau zijn er bekomen), volgt hier eene opgave.

Maleische naam te Padang opgegeven.	Maleische naam op Nias opgegeven.	Benaming bij den Niasser.	Kleur en hoedanigheid, in droogen staat.	Waartoe geschikt of in gebruik.
Manggis rimboe.	Kajoe karang of kalet.	Alaweito. . . .	Aschkleurig, hard, middelmatig fijn van draad.	Stijlen en balken: 't best bestand tegen vocht.
Kajoe tjimpor.	»	Laomé.	Roodachtig, hard, en fijn van vezel.	Balken en planken.
Doekoe.	Kajoe kapor. .	Bowo.	Bruinwit, hard, fijn van draad.	id.
Madang bajor.	Lampoeri. . . .	Laorè.	Roodachtig wit, vrij hard, fijn van draad.	Planken.
Kekadang karamoentieng. . .	Kajoe seneragi.	Olaloe. . . . . ,	Roodachtig, niet zeer hard, fijndradig.	Gereedschappen en snijwerk.

Maleische naam te Padang opgegeven.	Maleische naam op Nias opgegeven.	Benaming bij den Niasser.	Kleur en hoedanigheid, in droogen staat.	Waartoe geschikt of in gebruik.
Madang djawi-djawi.	Marabon. . . .	Ewo.	Wit, hard, tamelijk fijn.	Stijlen.
Rasa bamban. .	Kajoe litap. . .	Baroedjoe nénè.	Vuilwit, hard, fijn van draad.	Stijlen en planken.
Rasa lilien. . .	»	Aöe wònoe. . .	Geelachtig, hard, fijndradig.	Scheepsbouw.
Kajoe poelei. . .	»	Taöro.	Wit, hard, fijnvezelig.	Huisraad, doodkisten.
Kajoe lapan. . .	»	Manawadano. .	Vuilwit, vrij hard, fijn van draad.	Scheepsbouw.
Kajoe mangis. .	»	Biroehambawi.	Bruinrood, zeer hard, fijn van vezel.	Balken en planken.
Madang boenga.	Nibing. . . : .	Godoe-godoe. .	Wit, week, grofdradig.	Brandhout.
Madang koenjit.	Kajoe kamadjia.	Laöré.	Als voren.	id.
Rasa kamoening.	Toelang manoe.	Loemoeloho . .	Geel, week, fijnvezelig.	Huisraad.
Madang kladi.	Siadoe.	Maoeso. . . .	Geelachtig wit, tamelijk hard, fijn van vezel.	Huis-en scheepsbouw.
Madang gadja.	Kajoe intapi. .	Aso hambé. . .	Geelachtig, hard, tamelijk fijn.	Stijlen en planken.
Rasa pandan. .	Kajoe moeri. .	Sioë andawa. .	Bruinachtig wit, hard, fijn van draad.	id.
Raban dadoei. .	Barsala	Eoe sala. . . .	Bruinachtig, week, niet zeer fijn.	id.
Madang sala. .	»	Doeria ladja. .	Rood, hard, fijn van vezel.	id.
Simaroë.	Oenalo.	»	Rood, week, fijn van draad.	Planken.
Balam bleba. .	Geni.	Sinariggi. : : .	Roodachtig, hard, grof van draad.	Scheepsinhouten.
Beijoe oetan. . .	Sala boesoek. .	Simatola. . . .	Roodwit, tamelijk week, grofdradig.	Planken.
Medang bleba. .	Padano.	Boli.	Wit, middelmatig hard, niet zeer fijn.	Balken en planken.
Kajoe rasa. . .	Kajoe gala. . .	Biroea.	Grijsachtig, hard, fijn van draad.	id.
Madang gaboes.	Taola.	Toelandara. . .	Vuilwit, zeer week en grofdradig.	Voor geene aanwending geschikt, zelfs niet voor brandhout.
Rasa djamboe.	Oepoeti. . . .	Daöwi.	Roodachtig, hard, tamelijk fijn van draad.	Huisraad en gereedschappen.
Madang lansap.	Koeroenang. . .	Doeboho. . . .	Roodachtig, hard, niet zeer fijn.	id.
Madang rebong.	Malangeijoe. :	Gita.	Roodachtig, week, fijn van vezel.	Brandhout.
Tjimpor boenga.	Oamba.	Boeroené. . . .	Roodachtig wit, hard, tamelijk fijn.	Scheepsplanken.

Maleische naam te Padang opgegeven.	Maleische naam op Nias opgegeven.	Benaming bij den Niasser.	Kleur en hoedanigheid, in droogen staat.	Waartoe geschikt of in gebruik.
Balam tambaga.	Mergojan. . . .	»	Bruinrood, zeer hard, fijn van draad.	Huis- en scheepsbouw.
Madang sono. .	Madang djalan.	Sinèoe. :	Witkleurig, hard, fijn van vezel.	id.
Balam poeri. .	Boelangi. . . .	Geoe lagé. . . .	Vuilwit, tamelijk hard, grof van draad.	Huisraad en gereedschappen.
Kapas rawang.	Talang.	Afoä. :	Bruinachtig, vrij week, middelmatig fijn van vezel.	id.
Kajoe sapé. . .	Komari. . . .	»	Vuilwit, hard, fijn van draad.	id.
Radja limau. .	Sipoega.	Mahei.	Bruin, tamelijk hard, fijn.	Balken, planken en stijlen.
Madang boenga kasa. . . .	Sidjagang. . . .	Handifa.	Roodachtig wit, tamelijk hard, niet zeer fijn.	Scheepsbouw.
Raja baroe. . .	Sikoemoedi. . .	»	Geelachtig wit, hard, fijnvezelig.	id.
Mandó rawang.	Toemei.	Baroedjoe. . . .	Bruinrood, zeer hard, fijndradig.	Huis- en scheepsbouw.
Bajoe.	Barang.	Megioha.	Wit, middelmatig hard, niet fijn.	Brandhout.
Rasa arang. . .	Kajoe borodja.	Binoóm-binoe. .	Roodachtig geel, tamelijk hard, fijn van vezel.	Balken en planken.
Rasa marapalam.	Taligohé. . . .	Siholi.	Wit, tamelijk hard, fijndradig.	Scheepsbouw.
Madang tara. .	Tora. . . : . .	Sinèoe.	Vuilwit, niet zeer hard, fijn van draad.	Balken en planken.
Balam idjoe. . .	Komari. . . .	»	Wit, tamelijk hard, fijn van draad.	Huisraad.
Madang kalang bajang.	Kajoe besi itam.	Eoe foesi. . . .	Vuilwit, week, fijn van vezel.	Snijwerk.
Rasa djamboe kaling.	Lasa.	Lamboeasi. . .	Wit, niet zeer hard, fijn van draad.	Huisraad.

M. *Zoölogie.*

De diersoorten, zoowel op het eiland zelf als in de omringende zee, verschillen niet van die welke op Sumatra worden aangetroffen; het aantal species is echter, vooral wat de zoogdieren betreft, zeer gering. Het Sumatrasche hert (Cervus equinus Cuv.) is over het gansche eiland verspreid, behalve aan de zuidkust, doch schijnt de vlakten van Maros en Goenoeng Lemboe bij voorkeur te bewonen. De kidang (Cervus muntjac), doch zeer schaars, en het wilde zwijn (Sus vittatus Temm.) worden mede over het geheele eiland, doch zoowel als het hert in

gering aantal individuen gevonden, vermoedelijk ten gevolge der gedurige jagten door de Niassers op deze dieren gemaakt. Van de quadrumanen bevindt zich hier slechts eene soort; het is de gemeene bruingrijze langstaartige aap Cercopithecus cynomolgus. Zoowel de bosschen en het houtgewas, het hoogere binnenland als de moerassen verstrekken hem tot verblijf. Het geslacht Felis ontbreekt geheel. Het geslacht Canis heeft slechts den gewonen huishond tot vertegenwoordiger.

Van dermopteren komt een enkele vliegende maki (Galeopithecus variegatus Temm.) voor; van cheiropteren (vleermuizen) de soort Pteropus edulis. Verder vindt men Manis brachyura Erkl., Lutra leptonyx Horsf., Mus decumanus, Hylogale tana Horsf., Hystrix macroura Temm., en Paradoxurus musanga.

Van reptiliën vindt men aan bijna alle riviermondingen de kaaiman (Crocodilus biporcatus), en op het land de leguaan (Varanus bivittatus).

De hagedissen leveren Skinkus, Platydactylus, de gewone groenbruine hagedis en de Draco volans. De schildpadden, de Chelonia midas en Chel. imbricata.

Ophidiën geven slechts kleine slangen soorten, waaronder Tortrix, Bungarus en Coluber; eenigen zijn giftig.

De heer VON ROSENBERG merkte op individuen van de vogelsoorten:

Falco malaiënsis.	Corvus
„ pondicerianus L.	Collaris
„ trivirgatus Tenistrix.	Certhia cantillans:
Lanius orientalis L.	„ eximia Tem.
Muscicapa hirundinacea L.	„ lepida.
Edolius malabaricus.	„ Hasselti Tem.
Turdus ochrocephalus.	„ mystacalis Tem.
„ cantor	Alcedo cristata L.
„ orientalis.	„ chlorocephala.
Eulabes indicus (de béo) (*)	„ coromanda.
Oriolus chinensis L.	Merops sumatrensis.
Sylvia flavigastra.	Buceros malabaricus.
„ ruficilla.	Cuculus bubutus.
Hirundo esculenta L.	„ flavipes.
„ javanica.	Psittacus barbulatus.
Caprimulgus maculatus.	„ galgulus L. (†)
Anthus pratensis, var. indica.	Picus puniceus Horsf.
Fringilla maja L.	„ percussus Tem.

(*) Komt zeer veel voor.

(†) Beiden hier kéké genoemd en in groote menigte voorkomende.

Columba maceï L.	Ardea purpurea L.
„ nicobarira L. (*)	„ indica.
„ littoralis.	„ rufescens.
„ purpurea.	Scolopax gallinago L.
Columba amboinensis.	Tringa.
„ perspicillata.	Glareola orientalis.
„ vernans (†)	Fulica.
Charadrius . . . . . ?	Sterna melaleuchen Tem.
Ardea gardini.	Carbo.
„ nigripes.	Anas.

De zee rondom Nias en bijliggende eilanden, hier koraalbanken, daar zand-, klei- of moddergrond tot bodem hebbende, levert een groote verscheidenheid van visschen op, die echter niet verschillen van de soorten voorkomende in de wateren die de westkust van Sumatra en de aanhoorige eilanden omspoelen, en door Dr. BLEEKER in het Natuurkundig tijdschrift voor Nederlandsch Indië, deel IX, bladz. 66 en vlg., zijn aangegeven, weshalve de opsomming er van hier overtollig kan worden geacht en kortheidshalve derwaarts wordt verwezen.

Aan conchyliën is Nias zoo min in soorten als in individuen rijk. Van de univalven zijn Nautilus (pompilius) auricula, Bulla, Melanopsis, Turbo (marmoratus), Conus, Cypraea (mappa, maculata, pulchella), Oliva (textilis), Turitella (terebra), Ovula (oviformis), Mitra, Strombus, Pyrula (ficus), Ricinula, Harpa (ventricosa), Dolium, Haliotis, Murex (tribulus, haustellum), Patella, Chiton, Siliquaria, en aan de wortels der ryzophoren zich hechtende Limnaeus; van de Bivalven: Perna, Spondylus, Pinna, Cardita, Crenatula, Ostrea en de Tridaena (gigas, reuzenschelp), bij den inlander kima genoemd, opgemerkt.

De polypen die de koraalbanken hebben gevormd zijn voornamelijk Fungia (agariciformis), Astraea (favosa en ananasa), Gemmipora, Malandrina, (Dedalea), Paonia, Madrepora, Alveopora, Millepora en Coralleum.

Tusschen en op die banken worden de Echinodermen, Holothuria, Suitellia, Asterias, Ophiura en Euryale gezien, en van crustaceeën Platyonychus, Plagusia, Thenua, Ibacus, Thalamita, Podophthalmus, Gelasinus, Egeria, Doclea, Camboscia en Lambrus.

Van de ameliden wordt een springbloedzuiger (Hirudo zeijlanica) gevonden, van die van Sumatra eenigzins verschillende doch niet minder lastig dan deze; ook eenige soorten van lumbricus, nereïs, en naïs.

Aan insekten, zoowel door hunnen beet als vernielzucht hinderlijk, is Nias niet minder rijk als alle tropische landen. Uit de afdeeling coleopteren komen voor de soorten Cicindela, Dytiscus, Staphilinus, Melolontha, Lucanus, Buprestis, Cerambyx, Curculio,

(*) Alleen op de zuidkust, vooral in de Lagoendi-baai.

(†) Beide laatst genoemden zeer menigvuldig.

en Coccinella; van de orthopteren de Blatta, de Mantis (het vliegend blad), Phasma, Phyllium, en velerlei Locusta, Acridium.

Van de hymenopteren, de Vespa, Bombus, Apis en Xylocopa violacea; schoone en prachtige Libellulae uit de reuropteren, en van de hemipteren eene groote menigte mierensoorten (formica), Acanthus, Eriosoma en Cicada; lepidopteren in grooten getale en fraaije verscheidenheid; en van de dipteren zijn in de lage en moerassige streken vooral de vele muscideën menigvuldig.

N. *Verdeeling van het eiland in distrikten.*

De hoofdstammen der Niassers schijnen vroeger bijzondere gedeelten van het land tot hun verblijf te hebben verkozen, of deze hun te zijn toegewezen, waaraan zij hunnen naam hebben gegeven, of die zij hebben genoemd naar de voornaamste rivier welke er door stroomde of den aanzienlijksten daarin gelegen berg of heuvel. Deze landschappen hebben bepaalde grenzen, die het echter onmogelijk is geweest met juistheid nategaan. Sommigen zijn nog door de oorspronkelijke bezitters bewoond; anderen door vreemde indringers bevolkt; nog anderen zijn het gemeenschappelijk verblijf van later opgekomen stammen.

Voor zoo ver eigen onderzoek voor sommige, en opgaven van met het land bekende personen voor andere landschappen hebben geleerd, zijn hunne benaming en ligging met de daarin vervatte bezochte of bekend geraakte dorpen de volgende:

Larago, aan de oostkust; aan het noorderdeel er van ligt Goenoeng Sitoli, en verder de kampongs Dehanna met 60 huizen, Hili Beroedjoe met 40 huizen, Demoeri met 30 huizen, Lasaro met 20 huizen, Lalei met 40 huizen, Orahili met 30 huizen.

Ironogéo, bezuiden Larago, waarin de strandplaats Boa met 30 huizen.

Ironodjei, bewesten Larago, is besloten tusschen de rivieren Modjeja en Nojo, met het dorp Toeheibeloea met 30 huizen.

Lahago, zuidwestelijk van het voorgaande, waarin de dorpen Hili Goë met 15 huizen, Hili Gango met 20 huizen, en Hili Dei met 40 huizen.

Onodjihoera, ten zuiden van Ironogéo.

Ironodjono, westelijk van het zoo even genoemde en bezuiden Ironodjei en Lahago, waarin Lewo-lewo met 20 huizen, Ononamolo met 25 huizen, en Renodjei met 40 huizen.

Lahomi, het voornaamste gebied van de rivier van dien naam, aan de westkust ten zuidoosten van Maros, met de dorpen Madjinga, Ambalata en Tétéhoossi, die digt bijeen liggen en als in een loopen; zij zullen te zamen 90 à 100 huizen bevatten.

Ironolasé, bezuiden Onodjihoera en Ironodjono.

Ironohoena, het grootste landschap van Nias, strekkende het zich in de geheele breedte

nagenoeg er van uit; het is het hoogste gedeelte van het eiland en, door woeste en omzwervende horden bewoond, niet kunnen worden ingedrongen.

Garamo, ten zuiden van het zooeven genoemde.

Ironodjo, aan de westkust, met de vroeger groote slavenmarkt Sumbawa, en verder de dorpen en gemeenten Lauso met 30 huizen, Barawango met 30 huizen, Sohalama met 20 huizen, Babalasara met 30 huizen, Batjelana met 80 huizen, Babagéo met 100 huizen, Onodjihoera met 40 huizen, Boenawolo met 120 huizen en Lawinda met 120 huizen.

Madjinga, aan den zuidhoek van het eiland, bevat de dorpen Hili Betomo met 120 huizen, Babaganowo met 100 huizen, Hili Ganobo met 90 huizen, Babatowara met 90 huizen, Hili Tjerolawé met 100 huizen, Babalobelana met 140 huizen, Hili Geo met 150 huizen en Hili Djohono met 190 huizen.

Ononamalo, dat den zuidwesthoek beslaat; hierin zijn gelegen de gemeenten Hili Sindegéassi met 120 huizen, Hili Fasoma met 260 huizen, Orahili met 400 huizen, Fadoro met 210 huizen, Botohosi, met 420 huizen en Hili Djambowo met 160 huizen.

Maroö, genoemd naar de rivier van dien naam die er doorstroomt, met de dorpen Sibombowo met 20 en Fadoro met 34 huizen.

Nojo, benoemd als het voorgaande; het voornaamste dorp is Toegala met 60 huizen; aanzienlijk voor deze streken is ook Ironohoelo met 40 huizen.

Van de streek ten westen van de rivier Modjeja is geen bepaalde naam kunnen worden opgegeven; er bevinden zich daar de kampongs Toehemberoea, Fadoro, Lahomé, Lasara, Labèloe en Dehanna, gezamenlijk met ruim 100 huizen.

Ook de landen om den Hili Modjeja schijnen geen kollektieven naam te hebben bekomen; de dorpen Hili Bowo met 400 huizen, Hili Godoe met 60 huizen, Lasara-toea met 20 huizen en Madjinga met 30 huizen, worden daar gevonden.

Evenzoo is het gelegen met de omstreken van Telok Beloekoe, waarin de dorpen Faitei Kaweihi, Ononamalo, Hili Bobo, Toehemberoea, Bauso en Sifaleitei, die te zamen een 80tal huizen zullen bevatten.

O. *Statistiek.*

Is het reeds moeijelijk een juist cijfer te verkrijgen van de bevolking daar waar de inlander onder ons bestuur staat; onmogelijk zal het wel zijn dit te doen van een land slechts gedeeltelijk bezocht, terwijl van het bezochte niet dan onvolledige inlichtingen daaromtrent zijn bekomen.

Om althans eenige berekening te kunnen maken is het aantal huizen in de doorgetrokken dorpen geteld, daaruit een gemiddeld getal opgemaakt, met dit getal vermenigvuldigd de dorpen welke ons zijn opgegeven als in de niet bezochte streken te zijn gelegen, en dit weder met 10 personen voor één huis in de noord en 15 in de zuid van Nias, 't welk,

aangezien steeds meerdere gezinnen hetzelfde huis bewonen en vele ongehuwde mannen het regt van inwoning hebben bij bloedverwanten of vreemden, zeker niet te hoog is gesteld. Volgens die becijfering zal de bevolking van Nias kunnen worden geschat op tusschen de 230,000 en 250,000 zielen.

DE NIASSER.

A. *Ligchaamsbouw, ligchaamsgebreken, ziekten enz.*

De Niasser is geel van kleur, spelende in de schakeringen van geelwit tot ligtbruin. Het haar is niet zeer grof en donkerbruin of, zoo het zwart is, met rooden gloed of liever roode punten; hoewel velen, als de andere polynesische volken, weinig behaard zijn, wordt evenwel een groot aantal individuen onder hen aangetroffen zwaar van baard, en hebben zij in het beknippen en geheel of gedeeltelijk dragen er van dezelfde fantasien als wij tegenwoordig in Europa waarnemen. Hunne lengte is over het algemeen van 4 voet 9 duim rhijnl. tot 5 voet; velen evenwel, en vooral in het zuiden van Nias, bereiken 5 voet 4 duim tot 5 voet 6 duim, doch hierop zijn ook veel uitzonderingen. Het hoofd is meestal langwerpig en rond; de oogen, die vrij groot en bruin van kleur zijn, staan bij velen een weinig schuins, minder echter dan die der Chinezen; de jukbeenderen steken minder uit dan die der Maleijers; de neus, waarvan de vleugels niet zoo wijd openstaan als van de laatstgenoemden en de wortel niet zoo is ingedrukt, nadert in vorm en verscheidenheid meer dien van het Kaukasische ras; de mond is groot, de lippen zijn niet zeer dik maar veelal een weinig omgekruld, de kin rond. De schouders zijn smal, de leden fijn en de gansche gestalte is slank. Bij de vrouwen zijn de knieën, bij het zitten op den grond met voor het lijf opgetrokken beenen steeds tegen elkaâr gedrukt, daardoor sterk naar binnen gebogen, en is het bekken verwrongen door het van der jeugd af dragen van zware lasten op den rug en daarmede klimmen naar de woningen die op steile heuvels zijn gelegen. Ofschoon vele verre van leelijk en de meeste aanvallig zijn, worden wezenlijk schoone vrouwen zelden onder haar gevonden; haar gang is door bovengemelde redenen waggelend en dus geheel niet sierlijk.

In de zuid is de Niasser over het algemeen meer ontwikkeld, grooter en forscher van statuur, bij meer opgerigten gang en fieren tred.

Aangeboren gebreken.

Verkrommingen van den ruggegraat, horrelvoeten enz. worden zelden aangetroffen. Opmerkelijk is het veelvuldig voorkomen van albino's, met vuurrood hoofd- en sneeuwwit lijfhaar. Zij worden beschouwd het voortbrengsel te zijn van de bezwangering van eene vrouw door eenen duivel (incubus), en zij staan dan ook onder de algemeene benaming van duivelskinderen (onòm bèla, in de zuid ono g'afócha) bekend. Ofschoon de echtgenoot van de moeder van zoodanig kind het als zijn eigen opvoedt, verstrekken zij evenwel van der jeugd af ten speelbal van jong en oud; het exemplaar (mannelijk) hetwelk wij zagen, was daardoor geheel verstompt en verdierlijkt.

Ook gedeeltelijke kleursveranderingen, of beter gezegd ontbreken van kleurstof van de huid, worden dikwijls gezien.

Endemische ziekten.

In de noordelijke streken van Nias, waar de reinheid van het ligchaam weinig wordt in acht genomen, zijn huidziekten zeer algemeen, vooral de afschubbing van de opperhuid (ichthyosis). Koortsen en buikloop komen over het geheele eiland veelvuldig voor. Lepra en elephantiasis zijn niet bemerkt; evenmin het kropgezwel. Daar de Niassers geene publieke vrouwen en daartegenover zeer strenge wetten op ontucht en overspel hebben, is de syphilis niet tot hen doorgedrongen. Opvallend is het groot aantal zoogenaamde peesknoopen aan heup-, knie- en voetgewricht, waarvan de oorzaken trouwens spoedig zijn gevonden in het gedurig klimmen en klauteren, waartoe het terrein en de plaatsing hunner woningen hen verpligten.

Epidemiën

die van tijd tot tijd dit eiland teisteren, zijn de cholera en de pokken, die dikwijls geheele kampongs ontvolken.

Geneeswijzen en geneesmiddelen.

Geneesmiddelen hebben de Niassers slechts weinigen; voornamelijk wat slangenvet tegen beten van deze dieren en van giftige insekten. In de streken tegen de oostelijke stranden gelegen hebben zij plaatselijke bloedonttrekkingen, door middel van kervingen in de huid en opzuigen van het bloed door eene geboorde punt van eenen buffelhoorn, van de Maleijers overgenomen. Poklijders worden even als bij dezen en de Atjinezen, zoo dikwijls zij het verlangen, en dat is meermalen op eenen dag, met koud water begooten.

Verder komt alle kwaad van de booze geesten en deze moeten dus worden verdreven. Hiertoe is de hulp noodig van de goeden, die weder alleen kan bekomen worden door de tusschenkomst van den éré of priester. De middelen daartoe zullen bij de beschouwing van dezen eigenaardiger hunne plaats vinden.

B. *Zedelijk karakter.*

De Niasser is gierig en inhalig, en geen wonder; goud alleen geeft den hoofden magt en aanzien; voor de minderen is het een waarborg voor leven of vrijheid van personen en familie. Goud, bewerkt of onbewerkt, bezit hij liever dan andere artikelen, als het gemakkelijkst mede te nemen of te verbergen bij overrompeling van zijne woning. Door de moeijelijkheid die er voor velen bestaat om aan deze zucht tot bezit te voldoen, zijn de Niassers diefachtig (*). Zij zijn onbeschaamd in het ontkennen van beloften en overeenkomsten wanneer hun belang dit medebrengt en geen onderpand is gewisseld; achterdochtig door gebrek aan goede trouw onderling en kwade praktijken en verraderlijke handelingen der vreemden. Zonder juist vadsig of lui te zijn brengt de Niasser veel tijd in ledigheid door, dewijl er dikwijls niet te werken valt en de bewoners der tropische gewesten slechts zelden werk zoeken, wanneer dit niet is om in hunne dadelijke behoeften te voorzien; maar hier ook dikwijls omdat door den oorlog het voor hem onveilig is zich ver van zijne woonplaats optehouden, en dus niet meer land wordt bewerkt dan tot zijn onderhoud hoogst noodig is. Hij schijnt niet wreed van aard; de doodvonnissen die zoo spoedig en minst pijnlijk mogelijk worden ten uitvoer gelegd door daartoe aangestelde personen en niet, zoo als gewoonlijk in het oosten, door den bloedwreker, en het ontbreken van verminkende straffen pleiten daarvoor. Wraakzuchtig evenwel als de Corsikaan, gaat de haat der ouders en verwanten over op kinderen en naneven, en dikwijls wordt eene geheele familie, tot de zuigelingen toe, gedood om alle mogelijke latere weêrwraak te voorkomen. Kuischheid en echtelijke trouw kunnen niet onder de deugden van den Niasser worden gerekend, daar de strenge wetten tegen overtreding er van en de boeten op zelfs de minste oneerbare of uitlokkende aanraking van vrouwen hem daarin weêrhouden en juist de tegenovergestelde eigenschappen zouden doen vermoeden. Of jaloezie of zucht tot de opbrengst der beboetingen deze laatsten hebben doen vaststellen is nog in het onzekere. Kinder- en ouderliefde, althans ten opzigte van het vrouwelijk geslacht, zijn slechts zwakke banden (†). Daar zij dobbelen noch opium schuiven missen zij gelukkig twee groote aanleidingen tot ongeregeldheden. Op hunne feesten evenwel

---

(*) Meermalen werden wij door onze gastheeren verzocht onze goederen zoodanig te plaatsen of te bergen dat zij niet konden worden gestolen.

(†) Ten minsten wanneer wij mogen afgaan op hetgeen ons is wedervaren. De moeder namelijk van het hoofd van Bligo (landschap Boea) was bij den inval van een zijner vijanden in zijn dorp gevangen gemaakt. De waarnemende civiele gezaghebber, een einde willende maken aan de langdurige oorlogen en herhaalde strooptogten in dat landschap, had onder dezen de wederzijdsche uitlevering bevolen van alle geroofde of gevangen gemaakte menschen. Het genoemde hoofd alleen had hieraan niet voldaan, en zijne moeder werd aan den gezaghebber overgegeven. Deze had haar veertien dagen in huis gehouden, goed gekleed en gevoed, en daarna aan haren zoon teruggezonden. Hij had haar evenwel niet willen ontvangen. Toen wij later hem in zijn huis overgehaald hadden om toetetreden tot de overeenkomst om geen oorlog meer te voeren, noch toetestaan dat die van zijnen stam

geven de Niassers zich, grooten zoowel als kleinen, over aan onmatigheid in het gebruik van palmwijn, waardoor niet zelden twisten en vechtpartijen ontstaan, ja het meermalen gebeurt dat zij in doodelijken haat scheiden, die als goede vrienden waren bijeengekomen. Ook zijn zij gulzig in het eten, en menigeen bekoopt het genot van een feestmaal met buikpijn en krimpingen der ingewanden. Bijgeloovig in den hoogsten graad, kwellen den Naisser honderden spoken en duivels, en tracht hij door evenveel amuletten en bezweringen zich aan hun plagen te onttrekken. Ook aan betoovering door sympathie gelooven zij, en de wapenen en kleedingstukken welke zij verkoopen, worden op het zorgvuldigst door hen afgewreven, om de zich daaraan gehecht hebbende huiduitwaseming te doen verdwijnen, en zoo alle gemeenschap met hun ligchaam, ook op eenen afstand, onmogelijk te maken. Zelf zonder letterschrift, is het lezen en schrijven hem geheimzinnig en boezemt hem vrees in; meer dan eens werden wij van ter zijde verzocht niet te lezen, opdat het huis waarin wij ons bevonden niets kwaads mogt overkomen, en niet zelden kregen wij valsche opgaven van namen van plaatsen en dorpen, wanneer men zag dat wij die wilden opschrijven.

Verder is de Niasser tot vrolijkheid geneigd, goedaardig en gevoelig; waanzin toch en zelfmoord zijn onder hen niet ongewoon, en hiertoe is geene andere aanleiding kunnen worden opgespoord dan mishandeling en krenking; het zijn meestal slaven of min geliefde medevrouwen die zich van het leven berooven (*).

Ook houdt hij van opschik, doch vooral in Noord Nias is hij zeer onzindelijk op kleeding, ligchaam, woning en dorpsplein.

C. *Verstandsontwikkeling en trap van beschaving.*

Zonder letterschrift, zonder gedenkteekenen, door de gedurige onderlinge veeten en oorlogen weinig in gemeenschap met bewoners van andere streken (daar worden er gevonden

---

de vijandelijkheden weder aanvingen, en tevens onderzochten naar de reden van de weigering om zijne moeder, die intusschen gestorven was, terug te nemen, antwoordde hij dat degeen die haar terugbragt, een tail goud (*f* 12.—) en eene geit had geëischt tot inlossing. Wij gaven hem te kennen dat die man schroomelijk misbruik gemaakt had van zijnen last, doch vroegen verder of zijne moeder hem dan zooveel niet waard was geweest; en nu antwoordde hij, zonder eenige verzachting van zijne woorden, en zonder de verwondering of verontwaardiging der talrijk met ons verzamelde hoofden en aanzienlijken in het minste optewekken, dat zij oud was en leelijk en in den handel nooit zoo veel zoude hebben kunnen opbrengen.

(*) Reeds vroeger was mij door het hoofd van Troemon geklaagd dat zoo vele Niasserslaven in zijn land zich verhingen. Ik kon hem spoedig op de oorzaken daarvan verwijzen, daar, volgens zijne eigene inlichtingen op mijne vragen naar de zeden en gewoonten van zijn land, de heer aldaar het onbepaaldste regt had op zijnen slaaf, zelfs om hem te dooden, zoo slechts dit niet op den publieken weg gebeurde. Hoe nu, met zoodanige instellingen, het lot moet zijn van den Niasser bij den fanatieken Islamitischen Atjehnees, die degenen die varkensvleesch eten evenzeer verafschuwt als dit dier zelf, is ligt nategaan.

Eene slavin door haren heer tot bijzit genomen, wordt dan ook eerst in den Islam ingelijfd en besneden, opdat de geloovige zich niet ontreinige.

die geheel hun leven binnen eenen cirkel van een paar uren middellijns doorbrengen), alleen bezig met zijn levensonderhoud, steeds in het onzekere omtrent leven en vrijheid, en op middelen bedacht die te verdedigen, of persoon en maagschap aan de vervolgingen van vijanden te onttrekken, de verbeelding verlamd door verwarde legenden en vertellingen van duivels, spoken en betooveringen, kan bij den Niasser geene groote mate van verstandsontwikkeling noch hooge trap van beschaving worden verwacht, en worden deze dan ook bij hoogen noch bij lagen gevonden. Hij is daarom echter niet dom; hij is kinderlijk, van een gemakkelijk begrip, en volhardend in hetgeen hij heeft voorgenomen of aangevangen, en dus zeer vatbaar om, bij herstelde rust en verzekerde veiligheid, onder oordeelkundige leiding zich te ontwikkelen en tot eenen vrij hoogen trap van beschaving te geraken.

D. *Bijzondere zeden, gewoonten en gebruiken.*

De bovensnijtanden worden bij den Niasser even als bij den Maleijer voor een gedeelte afgevijld.

Het hoofdhaar der mannen wordt gewoonlijk kort gedragen, en tevens om de slapen, op het voorhoofd en in den nek weggeschoren, en heeft daardoor het aanzien van een kapje; soms is alleen een pluimpje op de kruin gespaard en al het overige afgesneden; soms is slechts eene smalle strook behouden als een bandje ter helft van het hoofd. In de zuid dragen vele jonge mannen het haar lang en naar achteren gekamd, doch wordt dit dan weder in eenen hoofdband opgevangen. Dit geeft hun een zeer verwijfd uitzigt.

De mannen dragen alleen in het regteroor, de vrouwen in de beide ooren ringen of opgerolde klapperbladen. Evenzoo dragen de mannen alleen aan den regterarm ringen en banden, de vrouwen aan beiden; doch mannen noch vrouwen dragen ringen aan de vingers. De polsringen of armbanden van kima worden door hoofden en minderen gedragen, en is dit geen distinctief; sommigen hebben er van elpenbeen, maar dan zelden breeder dan twee duimen, rijnl., en vrij duur van de overwalsche handelaren gekocht (*ƒ* 20 tot *ƒ* 25).

De jongens worden tusschen het vijfde en achtste jaar besneden. Dit geschiedt meestal door den vader door wezenlijke circoncisie, niet door eenvoudige splijting van de voorhuid, en, ofschoon bij de rijst voor den helper soms een varken of eene kip wordt geslagt, moet men dit niet als eene godsdienstige instelling, maar als eene overoude aziatische gewoonte beschouwen. Zij weten er dan ook geene andere bepaalde reden voor optegeven dan die van voorzorg tot reinheid.

Bij het zitten op den grond worden de beenen niet, zoo als bij de meeste aziatische en polynesische volken, onder het lijf geslagen, maar voor het lijf opgetrokken.

Bij het zingen der mannen wordt in de zuid de regterarm boven het hoofd geslagen, of de eene hand voor het oor gehouden.

Bij de mannen worden de beenen van de heup af, bij de vrouwen de boezem en de buik nooit bedekt; alleen bij deze laatste onder het dansen.

In de zuid tatouëren zich de Niassers die de Batoe-eilanden hebben bezocht de borst met eene lijn van blaauwe ronde vlekjes van drie lijn middellijn, van den eenen schouder tot den anderen, ook wel met eenen driehoek of andere regtlijnige figuur, ook op de armen. In de noord branden zij zich tien tot twaalf strepen van $1\frac{1}{2}$ ned. duim, een paar lijnen onder elkander, op den arm of voorarm.

Evenals voor den Maleijer, Battaër, Atjehnees, enz. is het ook voor den Niasser beleedigend hem naar zijnen naam te vragen. Even als dezen geven zij aan de kinderen namen van leelijke en zelfs zeer onkiesche beteekenis; fraaije namen berokkenen aan kinderen vele ziekten. Op lateren leeftijd worden die tegen beter klinkende en schoone eigenschappen beteekenende verwisseld.

Ook de Niasser wordt genoemd naar den zoon die hem het laatst geboren is, met voorzetting van het woord *ama*, vader, of *ina*, moeder; bij ontstentenis van zonen is het de naam van de jongste dochter.

Er is geen onderscheid voor jongens en meisjes in hunne eerste namen.

Zijn de vrouwen alleen te huis, zoo wordt bij de nadering van vreemde mannen de ladder opgehaald, en in de zuid het luik nedergelaten; deze sluiting is in de noord minder in gebruik. Zoo de vrouwen zich op weg bevinden gaan zij met stokken met koperen knoppen en van bij de vier voeten lang; dit evenwel alleen de getrouwde.

Mannen of vrouwen bij eene rivier of badplaats komende, moeten roepen; geen antwoord krijgende kunnen zij voortgaan, of zij wachten tot de badenden zich hebben vertoond.

Bij het ontvangen van bezoek wordt door de vrouwen en dochters des huizes aan ieder der gasten een toebereid sirihpruimpje aangeboden.

Wanneer vreemdelingen met de hoofden en aanzienlijken willen onderhandelen of eenig voorstel doen, geven zij aan ieder wat Java-tabak. Deze gewoonte is vermoedelijk door de Maleijers ingevoerd en om hunne verlekkerdheid op deze soort van dit kruid door de Niassers aangenomen; zij geven evenwel voor, dat dit geschieden moet opdat nu niemand kunne loochenen deel te hebben gehad aan de beraadslaging; want het is nu ieder bekend dat zij mede van dien tabak hebben gedeeld. Het rondgeven er van namelijk geschiedt door den zoon of broeder van het stamhoofd.

Van waaijers wordt veel gebruik gemaakt; voor de hoofden van kostbare stof; voor de minderen zijn zij van hout, boombast of opi gesneden, ter grootte en in den vorm van eenen handspiegel.

De Niasser loopt altijd gewapend met zijn zwaard; zoodra hij buiten de kampong gaat ook met den lans; in de zuid verlaat hem daarbij zelden het schild en is hij gedekt door minstens één strijdbuis.

Sommigen laten, even als de Chinezen, hunne doodkisten reeds bij hun leven maken;

die kist wordt dan in de algemeene kamer geplaatst, en evenmin als eenig huisraad of deel van het huis ontzien, maar door den een of ander als zetel gebruikt, of de aan den vinger hangen gebleven sirihkalk er aan afgesmeerd.

Bij het sluiten van overeenkomsten, tot de voldoening waaraan een zekere tijd moet verloopen, b. v. het uithuwen van jonge dochters door de ouders, wordt door de eene partij aan de andere een jong varken gegeven, b. v. van zes weken; heeft dit eene aangegeven grootte bereikt of bij het eerste werpen dan is de tijd van vervulling daar.

Een afgrijselijk gebruik hebben de Niassers met de Dajaks gemeen, namelijk het koppensnellen, en wel bij de volgende gelegenheden:

1°. de uiterste wil van een hoofd bepaalt een aantal koppen die zijn graf moeten versieren;

2°. den in den oorlog verslagen of gevangen genomen vijanden wordt het hoofd afgehouwen om als trofee in het raadhuis te worden opgehangen;

3°. tot wraakneming van dergelijke handeling iemand van de familie, de gemeente of den stam aangedaan;

4°. bij het aannemen van eenen hoogeren titel door een hoofd;
(in de twee laatste gevallen worden de koppen opgehangen aan den gevel van het huis van dat hoofd of dien wraaknemer);

5°. bij het doen van eenen onherroepelijken eed (dit echter hoogst zeldzaam); hiertoe wordt gewoonlijk een slaaf genomen: het hoofd wordt met het ligchaam begraven.

Om eenen kop te snellen gaan zij (gewoonlijk twee of drie personen), die hiertoe zijn omgekocht (voor ƒ 30, ƒ 80 tot ƒ 100 voor één kop), in de nabijheid van een dorp dat met het hunne in vete is, of wel wanneer dit niet het geval is, drie, vier en meer dagreizen ver naar eenen stam, van welken zij weinig weêrwraak te duchten hebben. Daar verschuilen zij zich in de ruigte of de glaga, langs een pad of bij eene waterplaats; de eerste weerlooze die daar voorbij gaat of door eenen medepligtige daarheen is gelokt, wordt het slagtoffer: een lanssteek in den rug werpt hem neder, en onmiddelijk wordt hem het hoofd afgeslagen, waarmede de moordenaars zich schielijk wegpakken, onder het prevelen van schietgebeden om zich de duivels van het lijf te houden.

Het lijk van den vermoorde wordt dikwijls door de familie voorloopig niet begraven, maar eenen geruimen tijd bij de plaats van het misdrijf ten toon gelegd, om de deelneming van ieder van de kampong gaande te maken en de zucht tot wraakneming optewekken.

E. *Kleeding.*

In de noord.

Tot hoofddeksel voor hem die het kan bekostigen een hoofddoek (meestal javaansch batik); voor de anderen dient het haar op de eene of andere grillige manier gesneden of gescho-

ren tot hoofdtooisel; de punt van den hoofddoek die op het voorhoofd komt te leggen is dikwijls gestoken in eene tot kokertje geboorde schelp van het geslacht conus, hier *simamau* genoemd en, tot bovengenoemd einde bewerkt, *toro* geheeten.

Het bovenlijf wordt naakt gehouden, soms en bij regen gedekt door eene buis zonder mouwen doch met schouderlappen, van grof eigen gemaakt weefsel van ramé of ananasdraden, ook wel van boombast. Om de heupen wordt een twee duim breede band van boomschors of van blaauw, rood of geel en wit gestreept doek eenige malen omgeslagen en tusschen de beenen doorgetrokken, waardoor de schaamdeelen wel worden bedekt maar niet verborgen; de einden, tot franje uitgewerkt, hangen voor het lijf. Meer zoodanige banden, en hierin bestaat eene zekere luxe, omgorden de lendenen, en daarin worden het mes en het zwaard gestoken.

Voor de vrouwen is de eenige bedekking een grof stuk doek om de heupen en laag over het onderlijf geslagen; dit reikt tot aan de knieën en is zoo smal dat de zijkanten slechts even over elkander slaan; eene lange of digt genaalde rok zou haar dan ook het beklimmen der steile hoogten en de niet minder steile ladder die naar de woning voert, ten eenemale onmogelijk maken. De haren worden glad naar achteren gedragen en door een of twee banden om het hoofd bijeen gehouden; deze banden zijn in het distrikt Hili Motjeja van grove stof en met holle zilveren plaatjes ter grootte van een halve-gulden stuk belegd; in de landschappen Nojo, Lahomi, Maroe enz. zijn zij van gekleurde koralen gevlochten. Deze dragt staat bij het ronde gezigt van de vrouwen in deze streken gansch niet onaardig. Om den hals en trapsgewijze tot laag op den boezem afhangende dragen zij zoo veel snoeren koralen als zij slechts magtig kunnen worden, en om de armen ringen van de reuzenschelp (kima) of van dik koperdraad enkel, dubbel, getwernd, vier, vijf, zes, boven elkander, dan wel één draad in spiraal gewonden, die soms den geheelen voorarm inneemt. In de ooren dragen zij ringen van goud, zilver of tin van allerlei vormen, soms van hetzelfde fatsoen als die der mannen en waartoe de lel een gat heeft van drie duim rijnl.; reeds in de prille jeugd worden de ooren doorboord en van zware looden of koperen ringen voorzien, waaraan opvolgender wijze nog verscheiden kleineren worden gehangen om die lel te rekken, zoodat later de oorversierselen op den schouder komen te hangen.

In de zuid.

Aldaar heerscht meer welvaart en dus ook meer weelde in de kleeding. De hoofddoek is veeltijds met rood laken omzoomd. Ook de banden om het ligchaam zijn met strooken van dezelfde dure stof doorwerkt. Bijkans een ieder draagt buizen van boombast, op de naden fraai met naadwerk bestikt, of van ramédraden van onder met dikke franje; deze zijn meestal zwart geverwd. Om den hals ringen van koperdraad van verschillenden vorm, ook van klapperdoppen door hem die een of meer koppen heeft gesneld. Die het haar lang dragen

bevestigen het door eenen band van besneden rotan waaraan een kam met een koper kettingje is bevestigd.

De rokjes der vrouwen zijn van Europeesch blaauw katoen met roode randen afgezet. Het haar dragen zij naar achter opgewerkt tot een hoorn op den kruin, en wordt met een breed vlechtsel van gele koralen of wel een koperen of gouden plaatje als in eenen koker besloten. Hiervan hangen ter wederzijde reijen witte of gele koralen tot in den nek af, die achter de ooren weder worden opgevangen.

In de noord zoowel als in de zuid loopen de jongens tot hun vierde of vijfde, de meisjes tot haar tweede of derde jaar geheel naakt.

De broek blijft den mannen een gruwel en de borstbedekking voor de vrouwen een afschuw; een enkele van Padang teruggekeerde pandeling kan zich niet in eene Niasser kampong vertoonen met dat kleedingstuk, zonder de algemeene minachting en bespotting op zich te halen, en de met Niasser hoofden gehuwde Nias-maleische vrouwen (aan de strandplaatsen) kunnen hare dochters niet bewegen de kleedij harer moeders aantenemen.

De plegt- en feestgewaden van mannen en van vrouwen zullen eigenaardiger op andere plaatsen worden behandeld.

Edele gesteenten zijn hun ten eenenmale onbekend.

De kleederdragt is over het geheele eiland voor maagden en vrouwen dezelfde; ook maken de standen daarin geen verschil voor de dagelijksche dragt.

F. *Inrigting der huizen.*

In de noord.

De huizen hier hebben hunne grootste doormeting in het front; gemiddeld 50 voeten rijnl. bij eene diepte van 25 voet. Daar de hoeken zijn afgerond gelijken zij niet kwaad naar manden op staken, waarop een hoog puntig deksel zou zijn geplaatst. Zij zijn volgender wijze ingerigt: vier, zes tot acht palen worden op eene rij, zes voeten van elkander in den grond geplant of op steenen gezet; op vier voeten afstand van elkander worden nog drie zoodanige rijen opgerigt; deze maken het onderstel uit van het huis, waarvan de vloer wordt gelegd op 8 à 10 voeten boven den grond, op die palen met dwarsbalken verbonden tusschen iedere palenrij; van voren naar achteren bevinden zich schooren in diagonaal, op de overkruising waarvan, en dus juist onder het midden van het huis, zware boomstammen of balken en daarop ook wel steenen worden gelegd om het geheel door dien druk meer stevigheid te geven.

De eigenlijke omwanding is slechts twee voeten hoog en gedekt met eene plaat die tevens tot bank kan dienen; deze omwanding loopt naar boven breeder uit, en evenzoo het

dwarsche latwerk daarboven dat nog twee voeten hooger reikt en waarop het dak rust: die plaat en de daarboven zich bevindende dwarslatten geven een zeer goede zitplaats met rugleuning en een geheel vrij uitzigt naar buiten. Aan den voorkant, in het midden en aan de beide zijden van het dak zijn vensters aangebragt die door valluiken kunnen worden gesloten. Het dak, bestaande uit atappen van rhombia, rust op eene menigte goed verbonden dakstoelen en is op zichzelve gemiddeld 30 voeten hoog; voor de huizen van de hoofden nog eenige voeten hooger dan die van de overige kampongbewoners.

De ruimte van dit huis wordt door twee, acht voeten hooge beschotten in een groot vierkant algemeen vertrek afgedeeld, aan de zijden waarvan links en regts zich kamertjes bevinden voor de bijzondere gedeelten van het gezin. Aan de voorzijde van de algemeene kamer, die voor ieder toegankelijk is en waarin ook de ladder of trap uitkomt, is de vloer ter lengte van zes voeten op eene breedte van eene halve voet hooger; dit is de zitplaats van den heer des huizes en zijne familie en van aanzienlijke of welkome gasten; bij vernachten strekt dit ook tot slaapplaats voor deze laatsten. Daar tegenover en dus aan de achterzijde bevindt zich de algemeene haard, en daar achter, slechts door een of twee latten er van gescheiden, zijn de heimelijke gemakken, die echter zeer openbaar bezocht worden. Tegen de midden van de palen of pilaren, die op zes voeten van de omwanding staan en tot verderen steun van het dakgebindte dienen en die met eene soort van kapiteeltjes zijn besneden, is de huisgod bevestigd. Tegen de beschotten staan en hangen eene menigte uit hout ruw gesneden menschenfiguren, bedekt of omhangen met biezen of klapperbladen die tot de genees- of bezweringsmiddelen behooren. Boven de rij zoo even genoemde palen aan de voorzijde van het vertrek hangen aan rotan geregen en in dwarsche rijen, twee, drie, vier boven elkander, de onderkaken van al de in dat huis geslagte varkens; hun aantal is dus een maatstaf van de gegoedheid der eigenaars. De rook, geen anderen uitweg hebbende dan de reeds beschreven vensters, slaat tegen alles aan en geeft het eenen bruinen vuilen tint; het bovenste van het dak is van binnen ook bij den heldersten dag niet te zien. Voor aan het huis, onder het dak, hangen dikwijls eenige varkenskoppen ter vervanging van de menschenbekkeneelen in de zuid, en even als deze zonder onderkaak.

Bij den ingang van sommige huizen steekt uit den gevel een houten arm in dreigende houding en met gebalde vuist, die aan het *cave canem* der Romeinen doet denken.

Voor de aanzienlijken en gegoeden zijn de vloer, omwanding en kamerbeschotten van houten planken; bij de armen bestaat de vloer uit takken of, aan de stranden, uit nibonglatten, en wordt dan de estrade door eenige ruwelijk bekapte los daarop gelegde planken gevormd; de omwanding en beschotten zijn van boomschors.

Op den grond voor de huizen bevinden zich steenbrokken tot zitbanken, en anderen daar achter staande als rugleuningen; de grootte er van of de moeite om ze daar ter plaatse te brengen geven den rijkdom te kennen van den huisheer of diens vaders, daar in beide gevallen het loon groot moet zijn geweest; men vindt ze dan ook gemeenlijk slechts voor de

huizen der hoofden. Achter of naast deze steenen staan eenige houten soms steenen palen met daarin uitgesneden aangezigten; dit zijn de beschermgoden van het huis.

In de zuid

is de grootste afmeting van de huizen in de diepte van 60 tot 80 bij eene breedte van 20, 30 tot 40 voeten. Het hooge dak bestaat uit twee vlakken, een voor, een achter, op de wijze van die der Chinezen, zoodat de wand van het huis tot aan de nok doorloopt; ook zelfs bij de voornaamsten en rijksten is die wand van atappen van rhombia of klapperbladen, nâmelijk boven de 8 à 10 voeten hooge paneelen van de lambrisering. Zoowel het geheele huis als de betimmering van binnen is, bij de slechts eenigzins gegoeden, geheel van hout. Palen van 12 tot 14 voeten hoog en een tot anderhalf voet dik middellijns, rond besneden, vier of vijf voeten uit elkander geplaatst, maken het onderwerk uit (*); schoren loopen van links naar regts tusschen iedere palenrij van de randen van den vloer diagonaal, en steunen op den grond midden onder het huis tegen elkander; boven die schoren loopt een gang van planken twee voet boven den grond, tot op de helft van het huis, waar eene ladder, soms een vrij goede trap naar boven leidt; hierdoor komt men in de algemeene zaal, door een beschot gevormd dat het geheele huis in twee gelijke helften, een voor en een achter, deelt; dit laatste bevat de onderscheidene vertrekken van de leden van het gezin. In de voorzijde van het beschot in het midden is de haard; daarnevens, doch behoorlijk afgesloten, en van deuren voorzien, zijn de plaatsen die hier met meer regt dan in de noord den naam van geheim dragen, en daar naast deuren waarvan de eene het voor- van het achtergedeelte afsluit en de andere op den trap uitkomt. Langs het geheele front van de algemeene zaal loopt eene estrade van een voet hoog boven den vloer, van kostbare planken; aan het regter gedeelte hiervan is eene tweede verhevenheid, weder een voet boven die estrade uitstekende en van nog fijner hout, gewoonlijk uit één stuk, zes voeten lang en vier à vijf voeten breed, tot zetel en ligplaats voor den huisheer. De gevel steekt met drie verdiepingen, ieder van twee voeten hoog en breed naar buiten uit; de twee onderste zijn aan de buitenzijde digt en van planken, de bovenste van dwarslatten voorzien. Zij dienen tot lig- en zitplaatsen. Bij enkele rijken bestaan die latten uit zeer dik band- of liever breed staafijzer. Het zijn ongetwijfeld deze latten die aanleiding hebben gegeven tot het sprookje, tot nog onlangs te Goenoeng Sitoli en in de noord gangbaar, van ijzeren huizen in de zuid.

Aan den eersten dwarsbalk binnen het huis, voor de verhevene zitplaats aan het front, hangt eene groote menigte aarden- en glaswerk. Wij telden in een huis ver over de drie honderd groote grove chinesche schotels, in rotan gevlochten op hun kant hangende, behalve de menigte karaffen, fleschjes van olie- en azijnzetten, wijn- en bierflesschen en krui-

(*) Al deze palen zijn gelijk; de hoekpijlers hebben hier niets bijzonders zoo als bij de Batakkers.

ken. Aan den daarop volgenden balk of tegen de palen er van zijn mannelijke en vrouwelijke beeldjes aangebragt; de eersten met lans, schild en zwaard, de laatsten met uitgespreide armen in dansende houding; de eersten worden ook buiten aan den gevel ter hoogte van het latwerk gezet en dan zeer aardig beschilderd en met het aangezigt van het huis gekeerd. Deze beeldjes, zoomede de afbeeldingen van vogels, krokodillen, schildpadden, hetzij als standbeeldjes hetzij als relief op de balken, zijn niet zonder kunst uit hout gesneden. Bij wijze van rosette, in het midden der paneelen waaruit de wand bestaat, steekt de phallus min of meer vermomd maar niet onherkenbaar. Hier en daar ziet men ter wederzijde aan den gevel een monsterachtigen varkenskop met vervaarlijke slagtanden, uit hout gesneden en gekleurd, op de wijze als bij ons de stierenkoppen voor de winkels der leêrlooijers. Verder zijn onder aan den gevel drie, vier, tot vijf menschenbekkeneelen opgehangen, meestal met hoofdhaar en zwaren baard door idjoek nagebootst.

Van de huizen der armen bestaat de omwanding uit dwarslatten of balkjes van wat vierkant besneden klapperstengels, en de vloer uit takken of staken.

Voor het huis van een hoofd of aanzienlijke bevinden zich banken (*daro-daro*) uit steenen zerken bestaande van vier, zes, tot acht voeten lang en van drie tot vier breed en een half voet dik, zeer goed bekapt en hoeks bewerkt.

In noord- zoowel als in zuid Nias is de achterhelft van het paalwerk onder de huizen door boomtakken afgeschoten tot verscheiden kotten voor de varkens. Langs de voorzijde is tusschen de eerste twee rijen palen eene vier voeten breede bank, twee voeten hoog langs het geheele huis; voor den regen beschut stampen hierop de mannen het varkensvoeder en de vrouwen de rijst.

G. *Inrigting der dorpen en publieke wegen.*

In de noord.

Een klein heuveltje, zoo het kan bij eene rivier, wordt een weinig afgeplat en daarop worden drie tot twintig huizen gezet, naarmate de ruimte het toelaat of het hoofd menschen kan verzamelen. Worden steenen in de nabijheid gevonden zoo worden deze gebezigd om den top van den heuvel zoomede de ingangen van de kampong, loodregt afgestoken, mede te bekleeden, en langs een trap in een lossen balk uitgekapt of wel eene ladder komt men de kampong in. Het plein door deze huizen ingesloten dient tot vergaderplaats voor de algemeene beraadslaging; in het midden of nagenoeg bevindt zich een drie voeten boven den grond reikend gebouwtje of loodsje met een hoog puntig dak, waaronder het graf van het laatst overleden hoofd, of wel is het loodsje slechts een praalgraf, en de lijkkuil buiten

het dorp. Aan het einde van het dorp, soms daar buiten, is de smidse; ieder dorp over geheel Nias is van zoodanige werkplaats voorzien. Aan den hoofdingang er van staat de beschermgod van de plaats met zijne vrouw, uit een paar acht voeten hooge palen gesneden.

De gemeenschap tusschen de dorpen en met de bouwvelden heeft plaats langs paden, alleen door den voet gevormd. Dikwijls worden deze paden om eenen vijand, van wien men een overval ducht, van het spoor te brengen, verlegd of nieuwe gemaakt en de oude verwaarloosd, hetgeen een doolhof vormt waarin men telkens het kluwen kwijt raakt, waardoor iemand van het naast achter gelegen dorp naar het naastvolgende dikwijls den weg niet weet, en het nemen van een gids van plaats tot plaats noodzakelijk is. Bij de minste regens worden deze paden modderstroomen, of de taaije klei, waaruit de meeste bergen en heuvels bestaan, maakt het opklimmen én afdalen van deze uiterst moeijelijk; langs deze paden is men natuurlijk steeds in aanraking met de struiken, ilalang of glaga, en van den dauw binnen weinige minuten door en door nat; later op den dag heerscht op de paden die door de glaga loopen eene ondragelijke en verstikkende hitte.

Over de rivieren of spruiten dienen eenige takken of een boomstam tot brug. Grootere rivieren moeten worden doorgewaad of bij hoog water overgezwommen; het is trouwens voorzigtiger dit ook de kleine wateren te doen, want bij alle gebrek aan bestuur zijn die quasi-bruggen zelden te vertrouwen.

In de zuid.

Ofschoon in de zuidelijke distrikten sommige dorpen op steile heuvels zijn gebouwd en zoowel door steenen wallen en borstweringen, als grachten, buitenwerken en rigting der wegen, wezenlijke sterkten zijn, vindt men echter over het algemeen de dorpen hier meer in de vlakten en zeer digt bij eene rivier; soms zelfs wordt een tak of spruit daarvan er in opgenomen. Zij zijn zeer veel grooter dan in de noord en men vindt er meerderen van 200, 400 ja 500 huizen, die meest allen van hout en vlak naast elkander in twee rijen geplaatst zijn, met het front naar elkander gekeerd. In groote dorpen zoo als Fadoro, Botohosi, Orahili, zijn bovendien nog meerdere dwars- en achterstraten, en die plaatsen zouden met den naam van stad kunnen worden bestempeld. In het midden wonen de aanzienlijken en staat ook soms het huis van het hoofd; gemeenlijk echter bevindt zich dit aan het einde, en wel dwars, zoodat het 't geheele dorp overziet. In de nabijheid hiervan dient een afzonderlijk open gebouw tot de algemeene vergaderingen. Gewoonlijk is dit zuiver vierkant en slechts op drie voet hooge palen; hierin hangen de koppen gedurende den tegenwoordigen oorlog gesneld of afgehouwen; na het sluiten van den vrede worden die begraven. In vele dorpen is het geheele terrein met platte steenen belegd; in anderen is altans een steenen pleintje voor ieder huis en een gang naar den steenweg die het dorp en zijne geheele lengte doorloopt. Buiten het dorp, doch zoo digt bij mogelijk, zijn van losse steenen badplaatsen opgezet, afzonderlijk voor de beide seksen, niet zelden door steenen goten gevoed, nooit echter

overdekt. Een muur omvat het geheele dorp, terwijl op zestig tot honderd ellen een tweede dergelijke muur is gebouwd. Aan de ingangen bevinden zich trappen; de poorten van den binnensten muur zijn van dikke planken deuren voorzien.

In deze streken vindt men nergens, in de noord slechts op zeer weinige plaatsen huizen buiten de kampongs.

Naar de waterplaats en de naaste dorpen is de hoofdweg twee tot drie ned. ellen breed in het bosch of de glaga uitgekapt en in het midden bestraat. In den bruggenbouw evenwel hebben zij het in de zuid niet veel verder gebragt dan in de noord van Nias.

H. *Voedsel.*

Het hoofdvoedsel van den Niasser is rijst, doch worden ook veel obis en sago gegeten; is hieraan gebrek, en dit gebeurt dikwijls daar slechts voor weinigen het produkt van den eenen oogst tot het innen van den volgenden strekt, zoo dienen maïs, oude klappers, kladi en eenige wortel- en bladsoorten tot vervanging.

Varkens, kippen en geiten worden alleen bij feesten genuttigd: de laatsten, meer bij hen die in aanraking zijn geweest of aangehuwd met Maleijers. Verder eten zij wat zij kunnen magtig worden: wilde varkens, herten, kidangs, vogels, zijn het ook roofvogels, slangen, visch, hoewel de rivieren van Nias hieraan niet rijk zijn. Langs de kust zeevisch en eenige schaal- en schelpdieren; ook het vleesch van haaijen en krokodillen wordt niet versmaad. Als toespijs tot de rijst zijn vooral geliefd de bladeren van den papaja, hetzij gekookt of raauw. Zout wordt nooit door het voedsel gekookt, maar uit de hand daarbij genuttigd.

Van vruchten zijn alleen de pisang, papaja en doerian gezocht, vooral deze laatste; geen dorp wordt er gevonden zonder deze boomen in de nabijheid.

De gewone drank is koud water; palmwijn wordt niet in zoo groote hoeveelheid gewonnen dat die voor ieder tot dagelijks gebruik kan dienen; alleen bij feesten wordt die mild rondgeschonken. Om dezen drank meer prikkelend te maken wordt hij getrokken op gestampten bast van den doerianboom; deze wordt in de bamboes gedaan waarin de soeri wordt opgevangen.

De kookkunst en wat daartoe behoort staat bij den Niasser nog op een zeer lagen trap: van rijst of maïs meel te maken en dit tot koeken te bakken verstaan zij niets. Moet een varken geslagt worden, zoo wordt dit met een mes het hart afgestoken; een ander persoon plaatst dadelijk zijn voet op de wonde, opdat niets van het bloed verloren ga; daarna wordt het haar ruwelijk afgezengd; vervolgens het dier gesneden in stukken zoo groot als het aandeel zijn zal van ieder die daartoe geregtigd of genood is. Die deeling heeft nu plaats en ieder loopt met zijne portie heen; nog lillend en ongewasschen, om niets van den eigenaardigen geur te verliezen, wordt het vleesch in den pot gedaan; anderen, ongeduldig naar het genot van eene versnapering die hen niet alle dagen te beurt valt, blakeren het vleesch even of

eten het raauw. Vleesch, huid, ingewand en bloed, alles wordt gegeten; alleen de daarmen en kaal afgesneden beenderen zijn voor de honden, die daarmede tot laat in den nacht hun sabbat houden, tot groot ongerief van den vermoeiden reiziger. Het slagten en afhakken van het beest heeft plaast juist voor het huis van den gastheer, en daar blijft ook datgene liggen wat niemand gebruiken kan.

De kop van het varken is altijd voor het hoofd van het dorp, de lever voor het stamhoofd, zoo hij aanwezig is. Vóór het dooden van het dier worden het de staart vlak bij het lijf benevens eenige borstels van den rug afgesneden; deze worden bij den *adjoe* gestoken als opdragt van het dier en uitnoodiging om aan het feest deel te nemen; daarbij wordt hem te kennen gegeven bij welke gelegenheid dat varken is geslagt en tevens de zegen afgebeden voor den gast, de voorgenomen onderneming, of wat ook aanleiding heeft gegeven tot dat feestelijk maal (*).

Wij vinden hier dus in de verte terug wat ook bij den Maleijer op Sumatra in zwang is, namelijk het slagten van vee met iets godsdienstigs te verbinden: de laatste sporen van bloedige offers aan de godheid!

I. *Huisraad.*

Dit is zeer eenvoudig: een paar bolronde aarden potten in den haard tot het koken van de rijst en het voeder voor de varkens; een paar lepels van klapperdoppen om die rijst optescheppen, waartoe dikwijls slechts een houtspaan wordt gebruikt; eenige grove chinesche borden of ook houten schotels om die rijst van te eten, welke dienst echter ook niet zelden door pisang- of kladibladeren wordt verrigt; eenige bamboezen tot het halen en bewaren van water; eenige tot kokers uitgeholde stukken klapperboom of groote doozen van boomschors tot berging van de rijst; een paar groote of kleine ligmatten; een houten, drie voeten hooge koker voor de lansen; een rijstblok en stamper; een wan; een paar bakken voor de bereiding van sago; een paar varkenstroggen; eenige manden en zakken om de veldvruchten binnen te halen; in de zuid eenige houten stoeltjes en banken; en de inventaris van meubilair en huisraad der Niassers is kompleet, die zeker geen hoog denkbeeld geven kan van de gemakken en aangenaamheden des levens welke zij zich weten te verschaffen.

(*) Met dit afsnijden van den staart kan niet gewacht worden tot na den dood van het varken, want het moet eigenlijk levend aan den *adjoe* worden opgedragen. Daar het nu moeijelijk is het geheele beest naar boven te slepen zoo wordt hem slechts de niet geheel verstorven staart vertoond. Het is namelijk ook hier de gewoonte om bij het geven van maaltijden het slagtvee in het leven te laten tot de gasten zijn verzameld, die zich dus van de grootte, welgedaanheid enz. er van kunnen overtuigen. Het vee vroeger te slagten zoude als een teeken van minachting of oneerbiedigheid gelden.

K. *Gewoonten en gebruiken.*

Bij geboorte.

Bij de geboorte van een kind bekomt de *éré* (vrouwelijke), die werkdadig of door het bezweren der booze geesten hulp heeft verschaft, een klein varken.

Na drie dagen komt de familie bij een om het kind eenen naam te geven, die dan der bevolking wordt bekend gemaakt, waarbij een paar varkens worden geslagt, meer of min naar het vermogen van de ouders of familie.

Deze naam wordt later met eenen anderen verwisseld. De jongeling bekomt dien van den *selawa*, wanneer hij huwt.

De dochters krijgen van hunne ouders onder het geven van een feest een fraaijen naam, doch lang vóór de huwbaarheid, om den schijn te vermijden van met hunne meisjes te koop te loopen.

Bij huwelijk.

Een jongeling zin gekregen hebbende in een meisje en, bij de vrije en gemeenzame omgang van de beide seksen heeft hij zich omtrent hare genegenheid kunnen vergewissen, zendt, met of zonder toestemming van zijne ouders, iemand naar haren vader en moeder met een onderpand om haar ten huwelijk te vragen. Het aannemen van dat onderpand, vrij algemeen bij hoogen zoo wel als geringen bestaande uit een paar kati's koperdraad tot armringen, bewijst hunne toestemming, en de aanstaande bruidegom geeft een tail goud tot het slagten van een varken, waarop de bevolking van de kampong en de verwanten van de bruid, onder kennisgave van het voorgenomen huwelijk, worden onthaald. Bij het aannemen van het onderpand wordt tevens de tijd bepaald van de bruiloft, en tevens omtrent de hoegrootheid en wijze van afdoening van den bruidsprijs overeengekomen. Zoodra er trouwbelofte bestaat is de omgang tusschen de verloofden ten eenemale verboden. De zedigheid van het meisje moet haar beletten in het openbaar te verschijnen; zij blijft dus in het huis en de toegang er toe is den aanstaande verboden. Tegen dat de tijd nadert waarop overeengekomen is te huwen, komt men weder bijeen om den juisten dag te bepalen, ten einde het feest te kunnen toebereiden, en brengt de jongman het aandeel dat van den bruidsprijs aan de ouders toekomt. De bruiloft heeft plaats in het huis van de bruid, zoo zij in hetzelfde dorp woont als de bruidegom; komt zij uit een ander, in dat van dezen laatste. De kosten van het feest komen ten laste van den vader van de bruid.

De inzegening geschiedt door den priester, die, nadat het varken, de geit, of de kip geslagt en aan den *adjoe* is opgedragen, de handen van het jonge paar in een legt en hunne hoofden tegen elkander drukt. Hierdoor is het huwelijk gesloten.

Soms wordt door ouders reeds voor de manbaarheid hunner kinderen afspraak gemaakt

tot een huwelijk tusschen dezen. De zoon kan echter weigeren daaraan te voldoen, en hij is niet aansprakelijk voor de domheid van zijne ouders; dezen verliezen dan het goud of de varkens als onderpand aan die van het meisje gegeven.

Personen van denzelfden stam kunnen niet te zamen huwen.

Mannen gaan gemeenlijk op hun 18de of 20ste jaar in den echt; de meisjes zoo zij huwbaar zijn of worden. Beiden echter dikwijls op veel lateren leeftijd. Niet ieder jongman heeft zoo maar dadelijk den bruidsprijs van een meisje van zijnen stand bijeen, en menig meisje moet wachten tot hare eerste jeugd voorbij is en de vaders wat minder eischend zijn geworden. Van beide geslachten blijven velen ongehuwd, vooral dochters van aanzienlijken wier trots en hoovaardij hen niet toelaten hunne dochters goedkoop te geven.

Eene jongere zuster moet naar het huwelijk wachten van eene oudere, om zelve te kunnen trouwen.

Zoo iemand volstrekt wil trouwen met de zuster van eene oudere ongehuwde dan geeft hij een onderpand van verloving; duurt het hem evenwel te lang zoo zoekt hij eene andere en vervalt het pand in eigendom aan den vader van het meisje. Alleen wanneer langdurige ziekten, wanstaltigheden enz. van eene andere dochter aan een spoedig huwelijk voor haar doen twijfelen, wordt van dezen regel afgeweken.

Een mindere kan met de dochter van eenen hoogeren, ja van een hoofd trouwen, mits hij den voor haar gestelden bruidsprijs betale; zij of haar vader staan hem dan toe, ten einde het denkbeeld van mésalliance te doen verdwijnen, de vorstelijke sieraden te dragen. Zoo hij zich echter hun misnoegen op den hals haalt, wordt hem dit weder ontzegd.

De Niasser kan zoo veel vrouwen nemen als hij verkiest of liever als hij kan betalen. Iedere vrouw moet dan hare afzonderlijke woning hebben. Hij is evenwel niet gehouden zijn tijd en gunsten gelijkelijk onder haar te verdeelen, maar houdt zich op bij die hem het meeste behaagt.

Bijwijven worden niet genomen, als soms eene door haren heer bezwangerde slavin, die daardoor vrij, doch niet als echtgenoot erkend wordt. Het kind uit haar geboren wordt evenwel lid van de familie.

Het huwelijk met eene slavin is onteerend.

Bij het overlijden van eenen man komen zijne vrouwen, zijne moeder natuurlijk uitgezonderd, aan zijnen zoon en opvolger. Zoo deze die vrouwen niet neemt hebben zijne broeders en die van den overledenen het naaste regt op haar; komt er verschil onder hen omtrent de keuze van deze of gene vrouw, zoo beslist de raad.

De broeders van den opvolger kunnen de moeder van dezen niet huwen, want hij treedt in al de regten zijns vaders en zij wordt dus de grootmoeder van de familie. Voor het overige kunnen de broeders met elkanders moeder trouwen, en een van de broeders des overledenen met de moeder van den oudsten zoon.

Bij zoodanig huwelijk wordt een varken geslagt tot een feest voor de familie. De kinderen

welke die vrouwen mogten hebben, gaan over op den tweeden man, in welk geval de familie van de vrouw een varken, geit of kip ten geschenke brengt, en daarbij, wanneer de bruidprijs door den eersten man niet geheel voldaan was, van den tweeden een of meer tails goud ontvangt.

Een tijd van rouw, een tijd om zich van de herinnering aan haren eersten man los te maken en zich tot een nieuw huwelijk voortebereiden, is niet bepaald. Op den dag zelfs van het overlijden van den man kan de weduwe door haren stiefzoon of schoonbroeder tot vrouw worden genomen; alleen bij bekende zwangerschap wordt de verlossing afgewacht. Wordt eene weduwe niet door eenen zoon of broeder van wijlen haren man ten huwelijk genomen zoo kan zij met een ander hertrouwen.

Is de vrouw te oud of niet gewild, zoo zorgen hare zonen of de broeders van den overleden man voor haar onderhoud.

De vrouw wordt dus beschouwd als eigendom en kan als deel van de erfenis op de naaste familie overgaan, want ook haar bruidsprijs bij een tweede huwelijk valt deze ten deel.

De bruidsprijs.

De vrouw wordt het eigendom van den man, en even als bij alle handelstransactiën tracht ook hier de kooper de waar zoo goedkoop mogelijk te verkrijgen, en de verkooper die zoo duur mogelijk van de hand te zetten.

De bruidsprijs verschilt van 20 tot 300 tail goud, naar gelang van den stand en het vermogen der zich vermaagschappende familiën. Meestal wordt hij dan ook niet dadelijk voldaan, maar een gedeelte schuldig gebleven, doch in het geheel niet kwijtgescholden.

Een gedeelte evenwel moet voldaan worden, zal het huwelijk voortgang hebben. Zoo is b. v. de armste bruidegom in het distrikt Goenoeng Sitoli verpligt tot het volgende:

(de verdeeling geschiedt door het dorpshoofd, voor wien het huwelijk wordt voltrokken)

1 tail *bedoella*, voor den vader,

1 „ *aja nina*, voor de moeder,

1 „ *aja noewoe*, voor den oudsten broeder van de moeder (alleen van de bruid);

(dit goud moet zijn van de eerste soort (*anaä belaki*) doch kan met de vierde soort worden voldaan met bijberekening van het verschil in de waarde);

2 tail *arisso aja niwa*, voor de broeders en zusters van de bruid,

1 „ *sésé aja niwa sarau*, voor de verdere bloedverwanten,

1 „ *oealoe aja'm benoea*, ter verdeeling onder de bewoners van de gemeente,

1 *matenga sombali arisso fanika éré éré*, voor het hoofd die den schat verdeelt,

8 *laharo arisso fanoenoe manoe bagéré*, mondkost voor den *géré* of priester,

10 *saga arisso*, voor denzelfden tot belooning zijner werkzaamheden,

1 tail *arisso howoe howoe salawa*, voor de panghoeloes,

1 *sombali arisso foma toro*, voor den brenger van het onderpand,

2 varkens, een ter waarde van één, en een van een half tail.

Al dit goud en de varkens tot Ned. guldens herleid volgens den op bladzijde 49 aangegeven maatstaf bedraagt eene som van *f* 160.

Heeft de aanstaande man dit geld niet, zoo leent hij het en maakt dus eene schuld die de vrijheid bedreigt van hem zelven en zijn toekomstig gezin.

Daarentegen bekomt het jonge paar van de ouders van de bruid geschenken in lijnwaden, goud, varkens of kippen, doch waarvan de gezamenlijke waarde lang de helft niet bedraagt van het aandeel dat deze hebben van den bruidsprijs. Ook geschiedt die gift in handen van de bruid.

Van den bruidschat, ook van den grootsten, bekomen de naaste bloedverwanten, grootouders, broeders en zusters, ooms en tantes van de bruid niet meer dan één tail goud van de eerste soort; al het overige is voor den vader. Voor de verre bloedverwanten is het goud altijd van de zesde, voor het kampongsvolk van de vijfde soort.

De albino kan eene vrouw bekomen mits hij den bruidsprijs betaalt, die dan gewoonlijk hooger is dan voor een ander; dit laatste is ook het geval wanneer de man door huidziekte is aangedaan; of de prijs is minder wanneer het meisje daarmede is behebt. Voorbeelden dat eene vrouwelijke albino tot een huwelijk is gekomen zijn niet bekend.

De bruidsprijs van eene weduwe is de helft van hetgeen zij als maagdelijke bruid had opgebragt.

Echtscheiding kan plaats hebben bij afkeer van den man voor de vrouw. Zij gaat dan tot hare familie terug en kan, zoo de man er in toestemt, een tweede huwelijk aangaan; hij bekomt dan haren bruidsprijs. De vrouw kan echtscheiding vragen wegens mishandeling of verwonding door den man, ook bij nalatigheid van dezen om voor haar onderhoud te zorgen; hierin wordt door den raad beslist.

L. *Gebruiken en gewoonten bij sterven en begraven.*

In de noord.

Zoodra iemand op sterven ligt komen al de bloedverwanten, hunne vrouwen en die der buren, in zijn huis, om bij de aanstaande beslommeringen en het feest te helpen, en heffen een gehuil aan, waarmede zij niet ophouden voor dat de lijder dood is. Nu wordt hij in zijne beste kleederen in eene kist gelegd en ten toon gesteld in het midden van het algemeen vertrek, waar hij tot het vallen van den avond blijft liggen, wanneer hij, nadat hem zijne beste kleederen weder zijn uitgetrokken, in die kist wordt begraven, ergens buiten het dorp zoo het een gewoon Niasser, of er binnen zoo hij een hoofd is. Afzonderlijke begraafplaatsen bestaan er in de noord niet. Gedurende al den tijd van af de agonie tot na het begraven moet de *géré* op den gong slaan om de booze geesten van het lijk te houden. Alle verwanten en dorpgenooten zijn bij de begrafenis tegenwoordig met geween. Zoodra is

evenwel het graf niet gevuld of het geschrei houdt op, de droefheid is geweken, en de pret begint: het lijkfeest wordt gevierd en rijst met varkensvleesch gegeten. Hoe aanzienlijker persoon of rijker familie zooveel te meer varkens worden ten beste gegeven. In sommige streken is het aantal bepaald naar den rang van den overledene; bij onvermogen van de familie om dat te betalen, blijft het lijk onbegraven in eene kist in het algemeen vertrek van zijn huis, zonder dat de gewone gang van het huishouden daardoor in het minste wordt gestoord. Te Lasara-toea zagen wij een hoofd dat reeds drie en een half jaar geleden gestorven, nog in zijn huis in eene kist lag; tachtig groote en veertig kleine varkens was het vereischte getal door zijne arme zoons nog niet bijeen gebragt, en waaraan toen nog veel ontbrak.

Door sommige stammen worden even als bij de Nieuw Zeelanders de beenderen van de overledenen door hunne kinderen na eenige jaren weder opgegraven en geborgen in een levensgroot houten beeld, waarvan de rug tot een schuifdeksel is ingerigt; ook dit beeld is voorzien van den onbedekten phallus.

In de zuid

komen even als in de noord, zoodra iemand in agonie treedt, de klaagsters in het sterfhuis, en het gehuil neemt een aanvang om niet dan na de begrafenis optehouden. Al spoedig na zijnen dood wordt de overledene in zijn groot gewaad gekleed en al zijn rijkdom in goud, kleederen enz. ten toon gesteld. Voor de begrafenis wordt hij in datzelfde gewaad op eene plank de geheele kampong rond gedragen, terwijl zijn lans en schild zijn in den grond gestoken bij den uitgang van het dorp die naar de begraafplaats leidt; aan het huis teruggekomen wordt hij in de kist gelegd, doch eerst van zijne sieraden ontdaan. Deze kist is ook uit één stuk hout vervaardigd en aan het voeteinde iets smaller en van een knop voorzien, terwijl het hoofdeinde tot een vogelhals en kop is uitgesneden; soms is die kist rood geverwd, soms met figuren beschilderd (arabesken), dan wel met lijnwaad van meer of minder waarde overtrokken.

Het lijk wordt nu door twee personen, gewoonlijk broeders of verwanten, op het hoofd naar de begraafplaats, buiten het dorp op een daartoe afgezonderd doch niet afgescheiden terrein, gedragen; digt bij deze plaats bevindt zich een steenen bank om de kist optezetten, gedurende den tijd dat de stellaadje wordt gereed gemaakt waarop de kist zal komen te staan, want even als op Taïti, Nieuw Zeeland enz. wordt hier niet begraven, maar de doodkisten op zes voeten hooge stellingen geplaatst. Ofschoon nu wel kort na zulk eene lijkbijzetting eene onaangename lucht wordt verspreid, beletten evenwel de spoedige ontbinding en de vele vleeschvretende insekten de nadeelige gevolgen die zoodanige handelwijze in gemagtigder streken zou na zich slepen. Om deze stellingen en doodkisten slingeren zich eene menigte planten, waardoor zoodanig kerkhof wel iets gelijkt naar eene plantaadje.

Van den overledene, hetzij man of vrouw, wordt eene beeldtenis in hout van een voet hoogte gesneden, voor de vrouwen in dansende houding, voor de mannen met lans en schild, en in of buiten tegen het huis opgehangen.

Na eenige dagen wordt het lijkfeest gehouden; dit kan niet dadelijk geschieden omdat niet altijd voorwerpen voor de menschenkoppen ter eere van den overledene of volgens zijnen uitersten wil voorhanden zijn. Het zijn altijd slaven en die meestal opzettelijk daartoe worden gekocht.

Als reden van dit koppensnellen geven zij het volgende op: de geest van den overledene is nog niet dadelijk los van het aardsche, en mengt zich nog gaarne daarin, en zoude zijn opvolger en erfgenamen hinderen in het rustig genot van gezag en bezitting; om dit te doen ophouden of voortekomen wordt al zijne magt, al zijne zucht tot bezit gestapeld op het hoofd van eenen derden persoon, en dat afgeslagen, waardoor alle verband tusschen zijne wereldsche neigingen en de voorwerpen daarvan wordt afgesneden.

De zucht om boven anderen uitteblinken en bewijzen te geven van magt en rijkdom heeft dit cijfer hoofden van één tot meer ja zelfs tot twintig doen stijgen. De overleden groote is nog gehecht aan zijn fraai huis, zijne kostbare insigniën, zijn rijken inboedel, zijn groot aantal varkens, zijne volle voorraadhokken, zijne magt over den stam, of die welke hij had om naijverige of weerspannige grooten te bedwingen of vijandige hoofden op een' afstand te houden, aan zijne vrouwen en kinderen; voor ieder van deze onderwerpen moet nu een kop gesneld worden, of wel hij geeft bij zijn leven aan, op hoeveel hoofden zijne gehechtheid aan al die zaken moet worden gezet.

Dadelijk bij den aanvang van het feest worden de slaven onthoofd, nadat hun eerst eenig haar is afgesneden en dit bij den *adjoe* gestoken door den *géré;* de rompen worden buiten het dorp begraven, de hoofden voorloopig voor het huis van den feestgever, juist bij den ingang, om na een paar maanden weder opgegraven en, van de weeke deelen ontdaan, zonder verder ceremonieel voor het huis van den overledene dan wel onder een daartoe ingerigt praalgraf te worden opgehangen.

Is het aantal van de door het overleden hoofd verlangde koppen te groot of niet te bekomen, dan worden eigene slaven genomen, en van het onthoofden heeft slechts het vertoon plaats; ook van hen wordt eenig haar genomen voor den huisgod of wel zij zelven voor den *adjoe* gebragt en dezen te kennen gegeven dat zij ter eere van den overledene zullen worden onthalsd, zoodat de ellendigen niet anders gelooven kunnen dan dat hun laatste uur is gekomen; daarop worden zij met het hoofd over een omgehouwen boomstam gelegd en hun met den rug van een zwaard op den hals geslagen. Veelal wordt hierdoor hun verstand gekrenkt, vooral wanneer vrouwen de slagtoffers zijn, hetgeen wel gebeurt als een hoofd eene geliefde vrouw verliest en deze wil vereeren met eenige koppen. Deze verbijsterden worden dan verder door den eigenaar onderhouden en verrigten het huiswerk. Zoodanige executie wordt *benoe auri* (eerbewijs met levendlating), in tegenoverstelling van de wezenlijke onthalzing *benoe hogo* (vereering door koppen), genoemd.

Geen van deze beide wijzen van huldebetoon aan afgestorvenen heeft in de noord plaats, en is daar, zoo men zegt, ook nooit in zwang geweest (*).

Het aantal varkens bij het lijkfeest te slagten is in de zuid niet bepaald; indien een hoofd bij den dood zijns vaders er minder heeft ten beste gegeven dan later geschiedt door een ander hoofd, met wien hij zich gelijk stelt of voor wien hij niet wil onderdoen, zoo geeft hij een tweede feest waarbij het ontbrekende getal wordt aangevuld.

In de noord zoowel als in de zuid worden bij het graf opgehangen een zakje met sirih en toebehooren, een zakje met rijst, een bord, eene kom en een legmatje. Het aardewerk is altijd beschadigd, om het stelen er van te voorkomen.

Ofschoon de Niassers over het algemeen weinig eerbied hebben voor de dooden en de graven, hebben zij toch in de zuid niet gaarne dat vreemdelingen hunne kerkhoven bezoeken, en ligt ook slechts een, dat van Orahili, aan den grooten weg. Het schenden der graven of mishandelen van lijken wordt beschouwd als eene beleediging der achtergeblevene familie aangedaan en gestraft door de vergadering der oudsten, naar gelang van den stand van den overledene met eene boete die van twee varkens tot meerdere tails goud kan bedragen.

M. *Arbeid, nijverheid enz.*

De mannen kappen en halen het hout en de steenen voor de huizen en bouwen die; zij verzorgen de varkens; tegen het op- en ondergaan der zon ziet men hen het voeder van die dieren, bestaande uit gekookte obi- of kladibladeren en klappernoten, in houten bakken stampen; zij dragen de lasten voor het handelsverkeer; zij jagen en visschen en begeleiden ter bescherming de vrouwen naar het veld, waarvan de bearbeiding haar deel is, doch waarin zij niet zelden door de mannen worden bijgestaan; te huis stampen de vrouwen de rijst,

(*) De Maleijers van Goenoeng Sitoli verhalen veel van wreede en gruwzame wijzen van behandeling der slaven alvorens dien bij een lijkfeest het hoofd worden afgeslagen. Zoo zou bij het overlijden van het vorige hoofd van Larago een slaaf op den nok van het dak zijn gebonden en zoo den hongerdood prijs gegeven; op het oogenblik van zijn sterven zou hij door den *éré* zijn losgesneden en van het dak in de daaronder gestelde kist van den *beloegoe* gerold, op diens ligchaam den laatsten snik hebben gegeven, terwijl anderen bij die zelfde gelegenheid gedwongen zouden zijn geworden het vocht dat van het reeds in ontbinding zijnde lijk droop optedrinken. Zeker, waar is de grens van de onbeteugelde fantaisie bij de magt die uittevoeren; maar ook waar is de grens van de fantaisie in het verzinnen van sprookjes. Wreedheid in koelen bloede ligt niet in den aard der Niassers. Larago was nooit de vriend van de maleische indringers. De Niassers bij wie wij naar deze omstandigheden onderzochten, ontkenden het feit en zouden ook geene redenen daartoe kunnen vinden; wij hebben dus alle regt er aan te twijfelen; vermoedelijk evenwel is eene zoodanige wraak genomen op de moordenaars van een hoofd.

koken het eten, verzorgen de kinderen, en weven; haar zwaarste arbeid is wel het dagelijks in manden of zakken op den rug naar huis dragen van zware vrachten veldvruchten of bladeren voor het varkensvoeder. De maagden zijn van geene soort van arbeid uitgesloten. De kinderen van de beide seksen worden al vroeg tot het halen van water en brandhout aangezet. Slaven en slavinnen verrigten alle soorten van arbeid.

Land- en tuinbouw.

De rijstkultuur heeft plaats op drooge gronden: sawahs bewerkt de Niasser zelden; de rijst daarvan, ofschoon grooter van korrel en met ruimer oogst, is minder naar zijn smaak.

De wijze om gronden voor de rijstteelt te bereiden is zeer eenvoudig: de struiken of het houtgewas worden verbrand; met een stuk hout worden gaten gestoken, en daar de plantjes ingepoot. De rijst staat naarmate de soort van vier tot zeven maanden te velde en wordt bij den oogst onmiddelijk van de aren getrokken, naar het dorp gebragt, en daar gedroogd en bewaard.

Het veld waarop het eene jaar de rijst heeft gestaan wordt het volgende met den zoeten aardappel (obi) beplant, waarvan de bladeren een groot deel van het voeder voor de varkens uitmaken en de knol een niet onsmakelijk voedsel voor de menschen oplevert. Beiden worden dagelijks, naar gelang van de behoefte, van het land gehaald zoo lang dit geeft, waarna het terrein braak blijft liggen en voor jaren aan de natuur overgelaten. Alleen in enkele streken, zoo als tusschen Fadoro en Orahili, ook langs het oostelijk strand benoorden en bezuiden Goenoeng Sitoli, wordt de natte rijstkultuur uitgeoefend; de ploeg evenwel is onbekend, zoowel als de egge, en zou ook vooreerst niet zijn aantewenden daar het trekdier er toe ontbreekt.

Sagoboomen worden in de noord zoowel als in de zuid geplant, doch het meel daarvan kan niet als eene geliefde schotel van de Niassers worden geacht, want het is hoofdzakelijk om de bladeren tot atappen voor de daken dat zij worden gekultiveerd. Ook wordt veel maïs geteeld, en gekookt of geroost van de aar gegeten.

Het suikerriet is meest van de roode of bruine soort en schraal, het wordt slechts als versnapering raauw gegeten; de Niassers maken geen suiker of stroop.

Pisang, een enkele djamboe, soms wat roode peper, maar vooral de papaja en de doerian worden gekultiveerd, doch weinig zorg daaraan besteed.

Klapperboomen vindt men in groot aantal over het geheele eiland; de noot toch is het hoofdbestanddeel van het varkensvoeder en, bij gebrek aan rijst en obi's, ook de gewone spijs voor de menschen; in de zuid, en voornamelijk in de streken zoo als Lawinda enz. waar door den steenachtigen grond (koraal) rijst noch obi's voort willen, zijn groote plantagien daarvan aangelegd; deze kultuur schijnt voor den Niasser de aangenaamste te zijn. De tuinen worden meest door de mannen bewerkt en goed schoon gehouden.

Van tabak planten zij twee soorten, eene met groote en eene met kleine bladeren; de eerste wordt gevlochten (*ni danda*), de tweede in bamboezen geperst van 1½ dm. middellijn (*bali-*

boeo), of in *opi* (het schutblad van de pinangvrucht) gerold (*ni olobosi bamoba*); de geur van beiden komt zeer overeen met die van de Virginia, doch de smaak is afschuwelijk. De Niassers verkiezen dan ook den Java tabak ver boven den hunnen.

De sirih laten zij tegen de boomen oploopen zoo hoog het groeijen wil; pinang en gambier ontbreken natuurlijk ook niet in hunne tuinen. Ook vindt men geregelde en goed onderhouden aanplantingen van ramé.

Hier en daar wordt een weinig boomwol (kapas) gewonnen; aan de stranden wat kapok.

Verder bestaan eenige kleine proeven van koffijkultuur door de Maleijers, dus aan de stranden, en op slecht gekozen terreinen; zij beloven dan ook zeer weinig.

Door de Atjehnezen zijn vroeger pepertuinen aangelegd geworden, doch sedert lang weder door hen verlaten.

In de nabijheid van Goenoeng Sitoli, en dus van vreemdelingen, vindt men eenige kleine nootmuskaattuintjes; de oogst evenwel is niet overvloedig.

Bij den aanvang van den padibouw, die over het geheele eiland gelijktijdig plaats heeft, wordt een klein feest gehouden, en van den *adjoe* een goede oogst afgebeden. Men helpt elkander in het bereiden van den grond en het beplanten van ieders akker. De opbrengst komt geheel aan den eigenaar.

Jagt en visscherij.

De voornaamste jagt welke de Niasser beoefent is die op wilde zwijnen.

Hiertoe wordt eene vrij groote uitgestrektheid gronds in de helling van eenen heuvel tot aan den kam met een staketsel afgezet, terwijl die kam zelve mede is afgesloten door eene schutting, waarin hier en daar openingen zijn gelaten voor welke vierkante kuilen zijn gegraven van acht tot twaalf voeten lang en breed en tien tot vijftien voeten diep, voorzien van scherpgepunte staken. Eene menigte personen vereenigen zich en drijven met honden de varkens binnen het staketsel, naar de openingen en in de kuilen.

Eene tweede wijze is deze: de gewone weg van een wild zwijn wordt opgezocht; een touw van boombast (Hibiscus tiliaceus) wordt zoodanig gespannen dat een varken daar tegen stootende eene soort van boog losmaakt waaruit eene lans wordt voortgeworpen, die op zulk eene wijze is gesteld dat hij het varken in de borst of in den schouder treft. De loerende jagers zijn dan spoedig bij de hand om hem met spies en zwaard aftemaken. Zij hebben hiervoor een bijzondere lans (*fahé boesa*); deze wordt geworpen.

Ook worden netten gespannen waarin ook wel eens een kidang zich verwart.

Vogels vangen zij met netten en strikken.

De jagt op apen is eene zeer geliefde en levendige uitspanning. Wanneer deze dieren eenen alleenstaanden boom tot hun oponthoud hebben gekozen wordt die boom omsingeld, en zij met steenen en stokken er uitgejaagd en zoo of op den grond gedood. Deze jagt verschaft hun, behalve de uitbundige pret, een smakelijk wildbraad.

Het visschen geschiedt in de rivieren met kleine fuiken en het werpnet; aan het strand worden de kleine vischjes tusschen de klippen met het schepnet of de hand gevangen, des avonds bij fakkellicht, hetgeen vooral in de baaijen bij donkere nachten een levendig tafereel vormt.

Veeteelt.

De veeteelt bepaalt zich bijna geheel tot het varken. De achterhelft van het paalwerk onder de huizen is tot hunne stalling afgeschoten, doch over dag kunnen zij vrij in en buiten de dorpen rondloopen. In de zuid, waar door de groote bevolking der dorpen voor hare varkens geen genoegzaam voeder in de onmiddelijke nabijheid kan worden gevonden, worden zij in groote kudden in de bosschen geweid en blijven zij daar dikwijls vele maanden achtereen. Hier en daar treft men dan ook in die bosschen huisjes aan tot nachtverblijf voor de wachters.

Het varken is hier zwart, wit, roodbruin, zwart- of bruinbont, even als bij ons het rund. Men vindt er die in grootte en gevoedheid niet voor de Europesche behoeven onder te doen. Hunne ooren zijn steil en de staart is zeer lang en ruig. Zij zijn niet bijzonder vruchtbaar; acht biggen is het grootste aantal bij eene zeug gezien. De beeren welke men niet tot de voortteeling wil aanhouden worden gesneden.

Het varken maakt een groot deel uit van den rijkdom der vermogenden. Het wordt met veel zorg verpleegd. Verder houdt men kippen en in enkele dorpen geiten.

In de nabijheid van Goenong Sitoli zijn onlangs aan eenige hoofden van gouvernementswege runderen verstrekt om te trachten de teelt daarvan op Nias intevoeren. Gebrek aan grasweiden zal een te groote hinderpaal zijn om hier vooreerst eenige noemenswaardige uitbreiding van te verwachten.

Enkele Maleijers in de kampongs langs de stranden houden buffels. Velen daarvan zijn verwilderd en loopen zonder meester in de bosschen rond.

Van de huisdieren is de hond in iedere woning te vinden; hij is er wel de wachter doch geenszins de vriend van; niemand bemoeit zich met hem en hij moet zelf zijne kost zoeken. Het is de gewone gele hond met spitse neus en ooren van Java en Sumatra. Dikwijls ziet men hunne ooren afgesneden en den staart geknot.

Katten worden alleen in de maleische kampongs aangetroffen. Ook houden de Niassers geene vogels in kooijen, als alleen aan de strandplaatsen in de noord, ten verkoop aan de vreemdelingen.

Handwerksnijverheid.

Uit de konstruktie der huizen, zonder eenig ijzerwerk te zamen gevoegd, en die niet verwrikken bij den dans der mannen, bestaande uit een getrappel van 150 tot 200 perso-

nen tegelijk, blijkt de geschiktheid van de Niassers voor timmerwerk. Hunne wapens toonen bedrevenheid in het smeden; het snijwerk van de gevesten er van en de afgods- en andere beelden, zoowel in hout als in steen, vooral in de zuid, zijn niet zonder kunst; hunne gouden sieraden verraden weinig smaak. Van geel koper gieten zij gevesten van zwaarden en messen of ringen daartoe. Boomschors weten zij zeer leenig te kloppen en als doek te gebruiken. Van ananas- en ramé-draden weven de vrouwen eene stof die wel niet fijn is maar duurzaam. Zij weten die draden te verwen, zwart voor de buizen der mannen, en geel, rood en bruin tot gestreepte stof voor hare rokjes, zakken en legmatjes. Deze twee laatsten vlechten zij ook van biezen. Ook maken zij aarden kookpotten, en aan de stranden zout, hetzij door verkooking van zeewater hetwelk op eenigen afstand van den wal wordt geschept en in sampans naar de ziederijen gevoerd, hetzij door begieting van brandend hout met dat water en uitlooging van de asch. Overal langs het strand vindt men zoutkeeten, en de hoeveelheid gewonnen zout kan op 6000 tot 8000 pikols 's jaars worden berekend.

Olie wordt bij Goenong Sitoli en enkele kampongs daar benoorden gelegen en op de Nakoe eilanden uit kokosnooten gemaakt. In de zuid geven zij voor dat hunne voorouders gezworen hebben voor zich en hunne nakomelingen nimmer olie te zullen maken. De oorzaak van dien eed houden zij geheim of weten die niet meer.

Desniettegenstaande was het den tegenwoordigen civielen gezaghebber gelukt van het hoofd van Telok Dalam de belofte te verkrijgen, dat dit vrij belangrijk artikel voor den uitvoer zou worden vervaardigd, en hadden op zijn verzoek zich reeds eenige Maleijers derwaarts begeven om de olie te bereiden, terwijl het hoofd van zijnen kant menschen had gegeven om te helpen en tevens de kunst te leeren. Ongelukkig brak, terwijl zij daarmede een aanvang maakten, eene epidemie uit in de dorpen van zijnen stam, waaraan eene menigte menschen stierven. Zij beschouwden dit als eene straf voor het verbreken van den eed door hunne voorouders gezworen. Het oliemaken in de zuid had dus geen voortgang, en zal ook vermoedelijk in de eerste jaren niet weder beproefd worden.

Het geld.

Munt is op Nias onbekend en zelfs aan de stranden niet gewild. Het goud is de maat waarnaar de waarde van alle artikelen wordt berekend, ook zelfs wanneer kippen, varkens of rijst als medium worden gebezigd bij de handelstransaktien.

Zes soorten van goud worden op Nias aangenomen naar gelang van het gehalte door vermenging met zilver of koper. Van deze worden door de hoofden standmonsters aangehouden.

Het goud wordt gerekend bij de tail, die evenwel hier niet zwaarder is dan de pau en dus slechts 1/4 van de gewone tail geldt.

De zes soorten van goud zijn met bijbepaling van hare waarde:

Anaä	*belaki*,	per	tail	*f* 20.
„	*niolini*	„	„	„ 18.
„	*otaloea*	„	„	„ 15.
„	*ariso*	„	„	„ 12.
„	*sioealoe*	„	„	„ 8.
„	*sèsè*	„	„	„ 4.

Het zilver wordt gerekend tot het goud te staan als 20 : 1. Zij hebben er twee gehalten van: het zuivere zilver of de spaansche mat: *firo*, of met de helft koper vermengd: *niofiro.*

Het goud in den handel bedoeld is de vierde soort of *ariso.*

Kippen, varkens en rijst in den bolster worden in het binnenland en bij onderlingen handel als medium gebruikt; naar hunne grootte hebben de twee eerste artikelen tegen goud en zilver de onderstaande waarde, waartegen zij moeten worden aangenomen.

Eene kip wordt gemeten door de hand juist bij de oksels onder de vleugels te brengen en met duim en vinger den omvang te bepalen; de hand teruggebragt worden de toppen van duim en midden vinger op den afstand gezet welken zij om het lijf van de kip geslagen hadden en nu gemeten hoeveel vinger breedten zij van elkander afstaan.

Zes afmetingen zijn in den handel aangenomen en benoemd naar de goudswaarde, als:

Goud.		*Zilver.*		*Padi.*
Semboea hita	=	2 *laharo*	=	1 lauro
id. laharo	=	5 *id.*	=	2 id.
doeamboea saga	=	10 *id.*	=	4 id.
semboea afðfð	=	10 *saga*	=	6 id.
doeamboea laharo	=	$^1/_3$ *tail*	=	8 id.
toloe laharo	=	$^1/_2$ *id.*	=	10 id.

De varkens worden almede onder de oksels gemeten en wel naar eene afzonderlijke maat, hierachter met de onderverdeeling aangegeven.

Varken.			*Goud.*		*Zilver.*		*Padi.*
toloe	*toeè*	=	5 laharo	=	1 tail	=	20 lauro
afa	*id.*	=	6 „	=	1 id. 10 lah.	=	25 „
lima	*id.*	=	7 „	=	$1^1/_3$ tail	=	30 „
sara	*alisi*	=	9 „	=	$1^1/_2$ id.	=	40 „
doea	*id.*	=	12 „	=	2 id.	=	50 „
toloe	*id.*	=	16 „	=	3 id.	=	60 „
ofa	*id.*	=	$^1/_3$ tail	=	4 id.	=	80 „
lima	*id.*	=	$^1/_3$ id. 5 laharo	=	6 id.	=	100 „
sadjilo	*id.*	=	$^1/_2$ tail	=	7 id.	=	120 „
fito	*id.*	=	$^1/_2$ id. 6 laharo	=	8 id.	=	140 „
oealoe	*id.*	=	$^1/_2$ id. 5 saga	=	9 id.	=	160 „

Varken		*Goud*		*Zilver*		*Padi*
siwa alisi	=	1 tl. min 10 laharo	=	10 tail	=	180 lauro
foeloe id.	=	1 tail	=	12 id.	=	220 „

wanneer bij de koop niet bepaaldelijk een van deze betaalmiddelen is bedongen kan de kooper voldoen in welk hij verkiest.

N. *Maten en gewigten.*

Het gewigt voor goud hebben de Niasser klaarblijkelijk van de vreemden overgenomen; zoo als reeds is opgemerkt is de tail echter slechts $^1/_4$ van de gewone tail of $^1/_{16}$ kati.

De onderdeelen van de tail hebben hier de volgende waarde en benaming:

1	tail,	*sambabatoe*
$^1/_2$	id.	*tambali*
$^1/_3$	id.	*matonga tambali*
$^1/_4$	id.	*foeloe saga*
$^1/_8$	id.	*lima saga*
$^1/_{16}$	id.	*lima laharo*
$^1/_{32}$	id.	*lima hita*

waarvan ook weder standgewigten bij de hoofden bewaard worden.

Dit gewigt dient voor den handel met de vreemdelingen. Onderling hebben de Niassers nog een tail die zwaarder is dan deze en dient om den bruidsprijs te berekenen, en een die ligter is tot berekening bij de afdoening van schulden.

Rijst is het eenige artikel hetwelk bij de inhoudsmaat wordt verhandeld. De onderverdeeling gaat dus niet ver.

De kleinste maat is de *djoemba* = $2^1/_2$ kati; 5 *djoemba's* maken een *lauro.* Bij onderlingen handel rekenen zij in een lauro slechts 4 *djoemba's*, zoodat deze dan gelijk is aan de gantang of $^1/_{10}$ pikol. De *sooi* is de grootste maat; in het distrikt Goenoeng Sitoli maken 15, in de noord 10, in de zuid slechts 6 lauro's een sooi uit.

Om hunne varkens te meten hebben zij eene afzonderlijke maat van 1,52 Ned. el en onderdeelen als op bijgaande afbeelding is aangeduid; tot regt verstand daarvan dient dat iedere benaming al de voorgaande afdeelingen mede bedoelt, zoodat een pas geboren varken aangegeven wordt door *doeamboea manoe*: twee kippen lengte, of *toloe toeë*: drie span, een half volwassen door *sadjilo*, een volwassen door *félèno.*

toloe	toeè
ofa	id.
lima	id.
sara	alisi
doea	id.
toloe	id.
ofa	id.
lima	id.
sadjilo	id.
fito	id.
oealoe	id.
siwa	id.
foeloe	id.

O. *Geldswaarde van huizen, kleeding, opschik, voeding, huisraad, wapenen, en andere bezittingen.*

In de zuid wordt menig huis gevonden waarvan de onkosten aan transport der materialen en bewerking op niet minder dan *ƒ* 6,000 kunnen worden geschat. Het zware hout voor het paalwerk moet ver worden gehaald, hetzij met vlotten over zee van Telok Beleika, en van daar over het zoo moeijelijk terrein naar de plaats van bestemming, hetzij van verwijderde streken in verschillende rigting. Voor de breede paneelen waaruit de omwanding bestaat, voor de estrade die de geheele breedte van het huis inneemt, en de dikke plank die tot zetel en ligplaats voor het hoofd dient, worden fijne soorten van de Batoe-eilanden aangebragt. De groote steenen zerken voor de banken worden niet altijd digt in de nabijheid

gevonden. De zuiverheid van bewerking, het snijwerk aan paneelen en hoeken moeten groote onkosten veroorzaken.

De prachtkleeding van een hoofd zal op *f* 3,000 te staan komen; de opschik van een hunner vrouwen, en minstens hebben zij er twee, moet op *f* 2,000 worden gerekend, terwijl reeds de bruidsprijs van eene vrouw van dien stand zelden minder dan *f* 3,000 bedraagt, en iedere vrouw een afzonderlijk huis moet bewonen.

Het huisraad, meest eigen fabriekaadje, kost weinig; maar in deze streken bestaat eene bijzondere weelde in chinesche aarden schotels en europeesch glaswerk. De porceleinkast zal menigeen meer dan *f* 2,000 hebben gekost.

Het aantal slaven welke een hoofd of aanzienlijke houdt, is niet kunnen worden nagegaan, daar zij geene onderscheidingsteekenen hebben, en even als de vrijen met zwaard, lans en schild gewapend gaan, en de meeste hoofden, vermoedelijk door de bekendheid met het verbod op den uitvoer, ontkenden die te bezitten. Slavinnen, althans vrouwen die uit de woning van een hoofd gewoonlijk ten veldarbeid gingen, telden wij echter zelden meer dan twaalf. Verder houden zij een 100 tot 150tal varkens.

Prachtige of kostbare wapens hebben de hoofden niet; de lans zal *f* 2 à *f* 3, het schild *f* 2, het zwaard *f* 4 of *f* 5, de strijdbuis van buffelhuid *f* 15, dat van ramédraad geweven *f* 3, dat van boombast *f* 2 kosten; donderbussen en geweren, waarvan zij gewoonlijk 6 tot 12 bezitten, zullen hun zeker niet minder dan *f* 100 het stuk zijn aangerekend geworden. Ook zijn zij gewoonlijk in het bezit van drie tot zes groote en van een paar kleine gongs, waarvan de eerste hen op *f* 75, de laatsten op *f* 25 zullen te staan komen.

Hunne bezitting dus in dood kapitaal (de slaven en varkens derhalve niet mede gerekend), kan op tusschen de *f* 20,000 en *f* 30,000 worden geschat. De opbrengst van hunne rijstvelden is niet kunnen worden nagegaan, daar zij tevens opkoopers zijn van het graan van hunne onderhoorigen en daarmede handelen.

Ver beneden deze berekening is het vermogen van de hoofden in de noord, die van Nojo en Hili Bobo uitgezonderd. Al dadelijk vereischt hunne wijze van huizen bouwen veel minder onkosten; het paalwerk is veel ligter en slechts ruwelijk bekapt; voor de omwanding is weinig hout noodig; fijne en overzeesche houtsoorten worden niet gebezigd, en het snijwerk is onbeduidend; de meesten kunnen nog niet op *f* 1,000, slechts enkelen op *f* 1,500 worden geschat. De waarde der ornamenten van deze hoofden gaat zelden *f* 1,500 te boven, terwijl de kroon van den echtgenoot, ontdaan van de punt, dikwijls tot gouden hoofdtooisel dienen moet bij den dans van de vrouw; de armbanden van deze, in de zuid van goud, bestaan hier slechts uit spiralen van koperdraad. Het aantal hunner slaven en varkens is niet aanzienlijk. Hun geheel vermogen zal voor menigen niet meer dan *f* 6,000 bedragen. Daar ieder slechts voor zijne eigene behoeften rijst en obi's teelt, kunnen zij weinig opkoopen en daarmede winst doen, en bij eene arme bevolking zijn hunne inkomsten van boeten enz. zeer gering. In het kostende van hunne wapenen is weinig verschil met die van de zuid; het aantal in hun bezit is echter veel minder, vooral van vuurwapenen.

Het voedsel zoowel in noord als in zuid Nias, bij voorkeur uit rijst met zout bestaande, zoude het gemakkelijk zijn te berekenen hoeveel iemand daags in geldswaarde noodig heeft tot zijn onderhoud, maar deze spijs wordt zoo dikwijls door andere soorten, als obi, djagong enz. afgewisseld, die ieder voor zichzelven plant, evenzeer als de sirih, gambir, pinang, tabak, suikerriet dat hieromtrent zich geene zekere rekening laat opmaken, vooral daar de onbekendheid met geld en vooral van koperen munt veroorzaakt dat kleine handel in dergelijke artikelen onder hen niet bestaat.

P. *Handel.*

De handel zoowel onderling als met de vreemdelingen geschiedt door middel van ruil; tot de berekening van de waarde der artikelen ligt evenwel het goud tot grondslag, zooals reeds is aangetoond.

De produkten voor den uitvoer zijn rijst, enkele varkens, planken, klapperolie, en in de laatste jaren een weinig gom elastiek en getah pertja.

Voor den invoer zijn de meestgewilde artikelen ijzer, koperdraad, gongs, stofgoud, roode, witte en gele koralen, rood laken, rood, wit en blaauw katoen, Java batik hoofddoeken, chinesche grove borden, javasche tabak en een weinig chinesche dito voor Sumbawa en Ronohoena.

De invoer heeft plaats van de westkust van Sumatra en de Batoe-eilanden; van Atjeh werden vroeger wel in 't geheim vuurwapenen en amerikaansch buskruid ingevoerd tegen slaven; de uitvoer van deze laatsten met kracht wordende tegengegaan, zal de handel met dat land weldra geheel ophouden.

De markten voor den handel zijn: Goenoeng Sitoli, Kapoeloe, Nakoe, de baai van Lagoendi, van Bohili, en Telok Dalam, Telok Beleika, Sumbawa en Maros.

In een schuurtje of onder een boom geschieden de transactien; wederzijds wantrouwen verbieden het dieper indringen in het land door de vreemdelingen en het zich op de handelspraauwen begeven door de Niassers.

De hoofden zitten gewoonlijk voor bij het bedingen der prijzen en uitmeten der artikelen; zij heffen regten, dat wil zeggen, voor de vergunning aan een vaartuig om in de baai te handelen ontvangen zij, naar gelang van de grootte van de praauw, 12, 14 tot 16 lempengs Java tabak; terwijl verder de usantie medebrengt dat de verwelkomst van den nakoda door de hoofden, uit wat sirih en een paar klappers of eene kip bestaande, met een vadem katoen en wat tabak wordt beantwoord. Komen vreemde kooplieden (Maleijers) in de dorpen zoo geven zij als eerbewijs eenig lijnwaad en wat tabak aan het hoofd.

Ofschoon boven verscheidene marktplaatsen zijn opgenoemd is toch Goenoeng Sitoli, sedert onze bezetting van de plaats en de veiligheid van personen en goederen, en de handhaving van goed regt die daarvan het gevolg waren, de hoofdmarkt, en het overzigt van den handel van die plaats kan nagenoeg als den in- en uitvoer van het geheele eiland bevattende worden beschouwd.

Het heffen van regten door de inlandsche hoofden van Goenoeng Sitoli is bij gouvernements besluit van 5 october 1825 no. 5 verboden.

Zie hier het handelsoverzigt van de laatste twee jaren:

INVOER.

Benaming der artikelen en plaats van oorsprong.	Waarde. 1853		Waarde. 1854		Totaal. 1853		Totaal. 1854	
Van Europa en Amerika.								
Zweedsch ijzer.	*f* 1,855	„	*f* „	„				
Staal.	„ 1,483	„	„ 1,540	„				
IJzeren spijkers.	„ 615	„	„ 480	„				
Koperen ketels.	„ 370	„	„ „	„				
Buskruid.	„ 120	„	„ „	„				
Jenever.	„ 486	„	„ „	„				
Salpeter.	„ 60	„	„ „	„				
Fluweel.	„ 160	„	„ „	„				
Rood laken.	„ 1,620	„	„ 24,400	„				
Lijnwaden en katoenen goederen.	„ 6,377	„	„ 18,997	„				
Diversen.	„ 452	„	„ 5,946	„				
Koralen.	„ „	„	„ 475	„				
Werk.	„ „	„	„ 54,045	„				
Koperdraad.	„ „	„	„ 188	„	*f* 13,598	„	*f* 106,071	„
Van de west van Indie en Bengalen.								
Opium.	*f* 935	„	*f* 1,434	„				
Lijnwaden en katoenen goederen.	„ 47,772	„	„ 12,189	„				
Diverse.	„ 48	„	„ 72	„	*f* 48,755	„	*f* 13,695	„
Van China en Manilla.								
Tabak.	*f* 5,100	„	*f* 3,710	„				
Thee.	„ 720	„	„ 1,645	„				
Speelkaarten.	„ 384	„	„ „	„				
Valsch gouddraad.	„ 1,050	„	„ „	„				
IJzeren kwalies.	„ 210	„	„ „	„				
Diversen.	„ 1,022	„	„ 1,062	„				
Zijde.	„ „	„	„ 420	„	*f* 8,486	„	„ 6,837	„
Transportere					*f* 70,839	„	*f* 126,603	„

INVOER.

Benaming der artikelen en plaats van oorsprong.	Waarde.				Totaal.			
	1853		1854		1853		1854	
Per transport.	„	„	„	„	*f* 70,839	„	*f* 126,603	„
Van den Oosterschen archipel								
Gongs.	*f* 22,250	„	*f* 5,600	„				
Tabak.	„ 3,066	„	„ 1,830	„				
Arak.	„ 315	„	„ „	„				
Stofgoud.	„ 630	„	„ 2,025	„				
Lijnwaden.	„ 19,642	„	„ 12,079	„				
Koperdraad.	„ 7,440	„	„ 937	„				
Diversen.	„ 1,158	„	„ 6,736	„	„ 54,501	„	„ 29,207	„
Totaal					*f* 125,340	„	*f* 155,810	„

UITVOER.

Van Europa en Amerika.								
IJzer en ijzerwerk.	*f* 1,036	„	*f* 448	„				
Staal.	„ 290	„	„ 160	„				
Spijkers.	„ 816	„	„ „	„				
Jenever.	„ 324	„	„ „	„				
Koralen.	„ 120	„	„ „	„				
Laken en wollen stoffen. . . .	„ 620	„	„ 180	„				
Lijnwaden.	„ 1,281	„	„ 1,335	„				
Diversen.	„ 111	„	„ 3,960	„	*f* 4,598	„	*f* 6,083	„
Van de west van Indie en Bengalen.								
Opium.	*f* 90	„	*f* 6,360	„				
Lijnwaden.	„ 2,066	„	„ 1,654	„	„ 2,156	„	„ 8,014	„
Transportere					*f* 6,754	„	*f* 14,097	„

UITVOER.

Benaming der artikelen en plaats van oorsprong.	Waarde. 1853		Waarde. 1854		Totaal. 1853		Totaal. 1854	
Per transport. . . .	„	„		„	*f* 6,754	„	*f* 14,097	„
China en Manilla.								
Tabak.	*f* 4,500	„	*f* „	„				
Thee.	„ 360	„	„ „	„				
Valsch gouddraad.	„ 32	„	„ „	„				
Diverse.	„ 123	„	„ 64	„	*f* 5,015	„	*f* 64	„
Van den Oosterschen archipel.								
Gongs.	*f* 875	„	*f* „	„				
Stofgoud.	„ 140	„	„ „	„				
Benzoin.	„ 700	„	„ „	„				
Tabak.	„ 252	„	„ „	„				
Lijnwaden.	„ 1,597	„	„ 2,693	„				
Diverse.	„ 134	„	„ „	„	*f* 3,698	„	„ 2,693	„
Van het eiland Nias.								
Klapperolie.	*f* 11,400	„	*f* 10,905	„				
Boomwol.	„ 200	„	„ „	„				
Schildpadhuid.	„ 720	„	„ 708	„				
Varkens.	„ 260	„	„ 276	„				
Klappers.	„ 236	„	„ 52	„				
Planken.	„ 2,566	„	„ 1,347	„				
Suikerstroop.	„ 770	„	„ 130	„				
Rijst.	„ 12,156	„	„ 8,806	„				
Vogelnestjes.	„ 40	„	„ 1,200	„				
Slaven tot pandelingen à *f* 50. .	„ 17,750	„	„ „	„				
Katjang.	„ „	„	„ 116	„				
Getah kadjé.	„ „	„	„ 23,430	„				
„ pertja.	„ „	„	„ 728	„				
Sapanhout.	„ „	„	„ 52	„				
Tripang.	„ „	„	„ 90	„	*f* 46,098	„	*f* 47,840	„
Totaal.					*f* 61,565	„	*f* 64,694	„

Wij zien hier al dadelijk een aanzienlijk verschil tusschen den in- en den uitvoer in de beide jaren, en genen dezen voor eene dubbele hoeveelheid overtreffen. De oorzaak hiervan is dat alles is berekend naar de gemiddelde marktprijzen te Goenoeng Sitoli: een blijk van de groote winsten welke hier worden genomen.

Opmerkelijk is het dat in het jaar 1854, ten gevolge van het gouvernements besluit van 12 januarij 1854 no. 60 geen slaven tot pandelingen zijn uitgevoerd, en dus hoezeer een post ontbreekt, die in het jaar 1853 *f* 17,750 groot was (*), evenwel de uitvoer in het eerste jaar dien van het vorige met bijna *f* 2000 te boven gaat, maar daarentegen vinden wij in 1854 nieuwe posten. Men heeft naar andere middelen moeten omzien om den handel levendig te houden of in de behoeften te kunnen voorzien, en nieuwe artikelen vervingen onmiddelijk den uitvoer van menschen.

De posthouder te Telok Dalam, Christie, schat in zijn rapport van 20 januarij 1826 den gezamenlijken uitvoer van al de havens van Nias op eene waarde van *f* 132,150, waarvan Goenong Sitoli *f* 15,000, en den totalen invoer, buiten dien van edele metalen, op *f* 44,050.

De staten van den invoer van edele metalen over 1853 en 1854 geven echter een veel kleiner cijfer aan dan men bij de vele gouden versierselen welke de Niassers dragen zou verwachten. Men vindt evenwel de oplossing van deze onevenredigheid daarin, dat er geen goud wordt uitgevoerd en het meest dient voor insignien der hoofden, die op hunne erven overgaan, of voor vrouwen sieraden waarvan de mode weinig verandert, en dus niet veel er van kan verloren gaan bij gedurige versmelting en verwerking.

Q. *Huisselijk leven en gezellig verkeer.*

Meestal wonen meerdere gezinnen in hetzelfde huis; het zijn gewoonlijk de broeders die na den dood van hunnen vader het huis hebben geërfd en, het niet kunnende deelen, er gezamenlijk gebruik van maken, of de zonen die met hunne familie bij de ouders inwonen. De bezigheden of bedrijven binnen 's huis maken voor geen bewoner eene afzonderlijke kamer noodzakelijk, en de ongehuwde mannen slapen in het algemeen vertrek, zoodat er volstrekt geen bezwaar is tegen deze inwoning. Ieder huishouden kookt zijn eigen pot; in iedere kamer of afgeschoten plaats vindt men dan ook een vuurhaard; die in de groote zaal dient tot het koken van het varkenvoeder en voor den gaanden en komenden man. Het eten geschiedt gezamenlijk door al de leden van een gezin. Een tweede tijd van bijeenkomst is des avonds, wanneer zij dikwijls tot zeer laat pratende en zingende bijeen blijven. Daar zij geen olie hebben zitten zij in het donker, afgewisseld misschien door het nu en dan eens opvlammen van het haardvuur; bij maneschijn verkiezen zij de steenen banken voor de huizen.

(*) De pandeling wordt gerekend op *f* 50, want op meer komt hij den opkooper niet te staan.

De vrouw is wel is waar het eigendom van den man, maar de duurte van den bruidsprijs maakt dat polygamie slechts bij hoofden en rijken plaats vindt. Diezelfde duurte maakt ook dat de vrouw hare waarde weet op prijs te schatten, want het is haar bewust dat haar echtgenoot niet vermag eene tweede vrouw naast haar te nemen, en dat de strenge wetten op ontucht en overspel hem terughouden van schending van de huwelijkstrouw. Ofschoon zwaar werk haar deel is verrigt zij dat met lust, want zij wordt niet als slavin behandeld maar als huisvrouw zoo niet geëerbiedigd dan toch erkend; en wat dit betreft is haar lot niet harder dan dat van de meeste vrouwen van de mindere klassen in Europa.

De omgang tusschen de jongelieden van de beide seksen is geheel vrij. De huwbare dochters worden hier niet als bij zoo vele andere volken opgesloten en van alle verkeer met het mannelijk geslacht afgezonderd; de ouders vertrouwen op de strenge wetten op de ontucht of wel worden schadeloos gesteld door de boeten op oneerlijke aanraking van vrouwen en meisjes.

De kinderen worden op den rug gedragen en weten al zeer jong zich om den hals te klemmen van hunne draagsters, wanneer deze hare handen noodig hebben tot den arbeid.

De sirih en tabak ontbreken op Nias niet; in de noord evenwel is het betelkaauwen en tabakpruimen, in de zuid het tabakrooken meer gemeen. Het was echter in de noord dat wij op drie plaatsen personen zagen rooken uit koperen pijpjes waarvan de steel, mede van dit metaal, een voet lang was, en de kop van het gewone chinesche fatsoen, vermoedelijk dus van kooplieden van deze natie bekomen; het waren allen erfstukken. Ofschoon zij zelven dit kruid verbouwen geven zij de voorkeur aan den Java-tabak; te Sumbawa, Telok Beleika en Rono Hoena is de chinesche 't meest gezocht. Van de gambir wordt niet het uitgekookte en verdikte sap maar de bladeren zelven gebruikt. Mannen, vrouwen en kinderen, en de laatsten zelfs zeer jong, kaauwen sirih en tabak of rooken.

Beleefdheden of betuigingen en groeten kennen de Niassers niet; alleen wanneer iemand wil vertrekken geeft hij dit den huisheer te kennen, die daarop antwoordt: *laau* (het is goed).

R. *Uitspanningen en vermakelijkheden.*

De meest algemeene verlustiging van de mannen en die alle avonden tegen zonsondergang wordt herhaald, gewis tevens tot oefening in den wapenhandel, is het spiegelgevecht van man tegen man. Twee personen, gewapend met schild, lans en zwaard, stellen zich tegen elkander over en beginnen met drie vervaarlijke luchtsprongen, waarna zij, gedekt door hun schild en met drillenden lans, op elkander aanvallen en verder alle listen en lagen ten toon spreiden, aangemoedigd en ondersteund door de goed- of afkeurende uitroepen van de toeschouwers.

Eene tweede uitspanning is het springen over een staketsel, dat naar willekeur verhoogd of verlaagd kan worden en zoodanig is ingerigt dat bij een missprong geene onge-

lukken kunnen gebeuren. Wij zagen evenwel in de zuid in verscheiden dorpen steenen muurtjes of afgeknotte piramiden tot dit einde dienende, tot 7½ voet rijnl. hoog. Om den sprong te vergemakkelijken staan voor dat staketsel, van de zijde van den aanloop, twee paaltjes of steenen in den grond, op een pas afstand van het staketsel en van elkander, de verste van één, de tweede van twee voet hoog.

Dit is een spel voor jong en oud; knapen van vijf of zes jaren ziet men reeds vrij hooge sprongen doen.

Dobbelspelen, hanenvechten en vermaak zonder ligchaamsoefening schijnt den Niassers onbekend.

De dans der mannen is altijd vergezeld van zang, waaraan allen deelnemen, terwijl daarbij de maat met het plat van den voet wordt geslagen. Zij hebben twee soorten van dans: 100, 300, tot 400 personen vatten elkander bij de hand, de volwassenen voorop, daarna de knapen en daar achter de kinderen, om het beeld van eene slang, waarvan de dans bij den voortgang de kronkelingen moet voorstellen, te beter uittedrukken; deze heeft plaats in de opene lucht, en het geheele plein van het dorp wordt op deze wijze meermalen achtereen afgedanst. Bij den anderen dans, die ook dikwijls binnen 't huis in het algemeen vertrek wordt uitgeoefend, nemen wederom de mannen elkander bij de hand en vormen eene rij, die al dansende spiraalsgewijze in een wordt gekronkeld en weder ontwikkeld, waarbij twee personen, de hoofden of voornaamsten uit het huis, buiten de kringen blijven en daarvoor een *pas de deux* uitvoeren; bij dezen dans, die alleen bij feestelijke gelegenheden plaats heeft, bestaat het gezang uit een loflied op den gast en een gebed om zegen over zijn hoofd. Beide dansen eindigen in een prestissimo waarbij alle ligchaamsdeelen maar voornamelijk de beenen in beweging zijn; het gaat over in een woest getrappel en de zang in schelle en raauwe kreten, totdat de dansers ademloos heen waggelen of uitgeput nedervallen.

Bij den dans der vrouwen verschilt hare kleeding ten eenemale van de gewone dragt niet alleen maar ook van haar prachtgewaad; zij bestaat uit een baadje, een sarong, die den boezem bedekt en tot de voeten nederhangt, een sluijer over de schouders, voor de borst of op den rug met een steek vastgehecht en waarvan de beide einden de armen geheel bedekken, en alleen de toppen der vingers bloot laten (*). Het hoofd is met een kroon of andere gouden versierselen getooid; de dans zelf wordt door twee of vier personen uitgevoerd *vis à vis* of *en quadrille*, en bestaat uit een langzaam heen en weder gaan, waarbij de voeten een voor een op de teenen worden opgeligt, daarna de hiel ter zijde gebragt, deze vervolgens nedergezet en onmiddelijk met den platten voet de maat geslagen; tevens worden het hoofd, het bovenlijf en de armen in gansch niet onbevallige en dikwijls wel wat wulpsche wendingen

(*) In deze kleeding zou men meenen overblijfselen te kunnen vinden van eene hoogere beschaving, waarvan zij zouden zijn nedergedaald. Dit is echter geenszins het geval. Voor de wendingen en draaijen van ligchaam waaruit die dans bestaat, zou de gewone en de prachtkleeding onvoegzaam zijn: het danskostuum is uitgevonden om der eerbaarheid wille.

langzaam bewogen, terwijl de rug sterk is ingetrokken, alles met accompagnement van een of meer gongs.

Bij den aanvang van zulk een dans, vooral zoo die voor hooge personaadjes zal worden uitgevoerd, stooten de bijzittende vrouwen gelijktijdig eenen gil uit welken zij met de tong trillende eenigen tijd aanhouden, en de verwelkomst is van voorname gasten.

Muziek en Zang.

Hunne muziekinstrumenten zijn trommen van verschillende soort en grootte, waaraan echter de tamboerijn ontbreekt, en gongs; alleen bij den dans der vrouwen worden de laatsten tegelijk en op de maat geslagen, anders neemt ieder die daar lust in gevoelt een of twee trommeltokken en slaat op gong of trom naar fantaisie. Blaas- noch strijkinstrumenten zijn bij hen in gebruik, alleen maken zij van een stukje bamboe eene soort van mondtrom, die door het rukken met een daaraan gehecht touwtje in trilling wordt gebragt. In de met Maleijers in aanraking zijnde kampongs wordt soms een riet tot eene soort van flageolet gesneden en weten zij er vrij zuivere toonen uittehalen.

In het zingen hebben de Niassers het verder gebragt. Bij feesten of bij vriendschappelijk bezoek in eene kampong en bij vertrek heffen zij een kort gezang aan uit slechts vijf maten bestaande, waarvan de laatste in eenen scherp schreeuwenden toon. Hunne overige zangen bestaan meest uit solo (soms recitatief) en een koor; bijeen is dit laatste eene nabootsing van den gongslag en de galm vrij goed uitgevoerd. Zij hebben vrij zuivere stemmen en weten die goed te paren. De zang is meestal improvisatie; de kwantiteit der lettergrepen wordt daarbij nog al eens geschonden.

Bij hevige droefheid of blijdschap storten zij gaarne hun gevoel in zangen uit.

Feesten.

De feesten waaraan een geheele stam deel neemt hebben plaats bij het huwelijk en de begrafenis van een hoofd, de installatie van een nieuw hoofd, en wanneer hij een hoogeren titel aanneemt. Verder worden feesten gegeven bij het huwelijk en de begrafenis van bijzondere personen, de naamgeving aan een kind, de voltooijing van een nieuw huis, het ontginnen van terrein voor den landbouw, het oprigten van de steenen banken voor de huizen der hoofden, en die in de zuid ter eere van overledenen langs de wegen worden nedergezet.

Die onderscheidene feesten evenwel hebben allen hetzelfde programma: springen, dansen, muziek maken en zingen, maar voornamelijk rijst met varkensvleesch eten en palmwijn drinken; alleen wordt bij de begrafenisfeesten het eten achterwege gelaten.

Handelende over het aannemen van een hoogeren titel door een hoofd zal het bij die gelegenheid gegeven wordend feest nader worden beschreven.

Bij de maaltijden zitten de hoofden en aanzienlijken afzonderlijk; evenzoo de vrouwen.

Dichtkunde.

Ofschoon de Niassers gaarne in gelijkenissen spreken, neemt echter hunne fantaisie geen zoo hooge vlugt, dat zij zich tot wezenlijke poezie verheffen. Hunne gezangen zijn berijmd en bestaan soms uit eene soort van spotliedjes (*fasali*) of gelijkenissen; b. v. heeft iemand meer willen doen dan waartoe hij in staat was, dan wordt in zijne tegenwoordigheid gezongen van een hond die de ladder wilde opklimmen maar tusschen de sporten door viel: dien de schoen past trekke hem aan.

S. *De taal.*

De taal der Niassers, waarvan de woorden allen in klinkers eindigen, heeft eene weekelijkheid die niet altijd strookt met de breede uitspraak in noord- en de ruwe en scherpe in zuid Nias, zoodat zij niet aangenaam is voor het gehoor. Zij hebben geen letterschrift. Door de weinige onderlinge gemeenschap der stammen zijn eene menigte dialekten ontstaan, en worden in de verschillende distrikten meermalen andere woorden gebezigd om dezelfde zaak uittedrukken; hierdoor, om niet te spreken van de gewone en bekende moeijelijkheden om eene vreemde taal vooral in uitspraak zuiver weder te geven, wordt het vervaardigen van eene woordenlijst, die op eenige juistheid kan aanspraak maken, gansch niet gemakkelijk.

Ons alphabet op de Niassche taal toepassende zouden daaruit wegvallen de *c*, de *p*, de *q*, de *u* als zoodanig, de *v* en de *x*.

De *a* volgt in de uitspraak geheel de onze.

De *b* wordt soms in *w* veranderd, vooral in eene volgende syllabe wanneer de voorgaande niet op eenen medeklinker eindigt: als: *bawi* voor *babi*, een varken, *nowi* voor *ṅobi*, een bouwveld.

De *e* heeft drie klanken; deze zijn in de woordenlijst aldus geteekend: *ĕ* als in *beroep*, *é* als in *geven*, *è* als in het fransch *pére.*

De *g* wordt soms als bij ons, meestal als bij de Duitschers en Franschen uitgesproken, en is geteekend, in het laatste geval, *g̣*, als *g̣eg̣imo*, schurft; deze letter wordt nu eens weggelaten dan eens gevoegd bij hetzelfde woord, als *éré*, een priester of toovenaar, *géré.*

Wat de *h* betreft, dezelfde klinker wordt door denzelfden persoon nu eens aangeademd dan weder niet; vooral is dit het geval met de *a* als aanvangsletter.

De *o* is lang of kort en heeft dan de uitspraak als in *bol*, aangeduid door *ò*.

De twee- en meerklanken *au*, *ai*, *ei*, *oe*, *oi*, *aai*, *ooi* en *oou* worden als bij ons uitgesproken; *eu* meer als in het fransch *beurre.*

Ch meer nog aangedrukt dan bij ons in *lagchen*, ook bij den aanvang van een woord.

Dj en *tj* worden wel eens door de Maleijers uitgesproken als de engelsche *j* en *ch;* de

Niassers zelven doen dit nooit; wel wordt dikwijls de *s* in *dj* veranderd, vooral in zamenstellingen als *feledjara*, *feledjiwa* voor-*sara* en-*siwa*, *djelawa* voor *salawa*, *djiraau* voor *siraau*. De *j* wordt soms bij de *d* en *t* gevoegd of daarvan weggelaten, als *adoe* voor *adjoe*, *tjoeada* voor *toeada*.

Ter voorkoming van hiatus worden sommige letters toegevoegd: als *onom bela*, *onogafocha*, van *ono*, kind, en *bela* of *afocha*, duivel.

Verbuiging der naamwoorden bestaat niet; het meervoud wordt door den zin of door verdubbeling aangeduid; alleen wanneer van menschen wordt gesproken wordt achter het woord gevoegd *satò*. De tweede naamval wordt gevormd door achtervoeging van *sècho*: *hania sècho*, wiens; de derde door voorzetting van *cheu*: *cheu niha*, aan den mensch.

Het bijvoegelijk naamwoord vindt altijd zijn' plaats achter het zelfstandige; de vergelijkende trap wordt gevormd door voorzetting van *boro*, de overtreffende door achtervoeging van *sibaai* (hetgeen eigenlijk het einde beteekent van een gemeten voorwerp, dus ten uiterste); als: *zochi*, goed, *boro zochi*, beter, *zochi sibaai*, best.

De vervoeging der werkwoorden is zeer arm en heeft alleen door middel van hulpwoorden en voorzetting van het persoonlijk voornaamwoord plaats. Om het verledene uit te drukken dient het woord *noä*, voor het toekomende *basséo*, als *beudji*, slaan, *noä beudji*, geslagen hebben, *basséo beudji*, zullen slaan. De gebiedende wijs wordt aangegeven door den nadruk op het woord: *beudji!* sla. Het passivum wordt gevormd door het prefix *la*: *beudji*, slaan, *la beudji*, geslagen worden.

Het inchoatief wordt gevormd door voorzetting van het onscheidelijk woordje *mo*: *fanno*, gaan, *mofanno*; heen gaan; *mohola*, ontvlammen, van *hola*, vlam.

Het frequentatief wordt gevormd door verdubbeling van het werkwoord, en dit zelfs in ruimen zin, zoo als *falimo*, bedriegen, *falimo limo*, liegen.

Van de telwoorden worden de cardinalia veranderd in ordinalia soms door voorzetting van *la*, meestal echter door *me*, als *sara*, een, *mesara*, de eerste, *doea*, twee, *mendoea*, de tweede.

Het zoude voor een niet taalkundige al te gewaagd zijn verder uittewijden over eene taal die geen letterschrift heeft en in het wezen waarvan alleen een gedurig verkeer met de meest beschaafde of liever minst onbeschaafde inlanders kan doen doordringen, en waarvan de verwantschap met andere talen, zoo als b. v. met die der Battaërs, wel wordt vermoed doch nog niet is kunnen worden aangetoond.

Alleen zij hier nog opgemerkt dat zij voor *hebben* en *zijn* hetzelfde woordje *so* gebruiken, en het besproken voorwerp aanwijzen niet met den vinger maar met de kin, hetgeen zij beiden dus met de maleische stammen gemeen hebben.

Een hierbij gevoegd woordenlijstje, zoo veel mogelijk kategorisch geschikt, zal beter eenig inzigt geven in deze taal.

BEKNOPT WOORDENLIJSTJE DER NIASSCHE TAAL.

Teekens voor de uitspraak.

- op letters of syllaben waarboven dit teeken is geplaatst valt de klemtoon.
ê als in beroep.
é „ „ geven.
è „ „ 't fransche père.
g „ „ „ „ gant.
ò „ „ bol.

Alle andere letters en twee- of meer klanken moeten uitgesproken worden als de onze; met uitzondering van *eu*; deze als in het fransche *beurre*; de *s* sissend.

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Mensch	Niha	
Man	Iramatōea	
Vrouw	Ira alāwé	
Echtgenoot	Dōnga	
Vader	Amā	
Moedér	Ina	
Kind	Ono	
Zoon	Ono siramatōea	
Dochter	„ alāwé	
Broeder	Talifōesso	Iwa.
Zuster	„ alāwé	
Oudste broeder	Gaāgoe goesiāā	
Tweede „	„ taloe	
Derde „	„ idé	
Jongste „	„ siachi	
Oom van vaderszijde (oudere broeder)	Ama goesiāā	
Id. jongere id.	„ goesiachi	
Id. van moederszijde	Sibāja	
Tante	Ina	
Grootvader	Toeāda	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Grootmoeder	Awé, awéda	
Kleinkind	Maōeboe	Nènè nènè.
Voorouders	Toeāda	Owo.
Achterkleinkinderen	Irono	
Naneven	Mado	
Medevrouw	Keirowāo	
Stiefkind	Onofōna	
Aangenomen kind	Ono niēsso	
Bastaard	Ono hōro	
Vondeling	Nifāio bedōwa	
Tweeling	Feīro	
Maagd	Saŏsoe	
Bruid	Ono nihalo	Sifauli.
Vrouwengek	Mohōcha	
Manzieke	Abaau	
Huisgezin	Nihoribōmo	
Geslacht of stam	Mado	
Id. opvolgend	Ngaōto	
Koning	Selāwa	Sioēloe.
Edele	Selāwa	
Gemeene	Ono benōea	
Vrij mensch.	Eifa	
Pandeling	Niha saēumo	
Slaaf	Saboējoe	Bōtò.
Ligchaam	Osi	Telaau.
Hoofd	Hōgò	
Hoofdhaar	Boe	
Voorhoofd	Anggānggò	
Wenkbraauw	Ronggo	
Aangezigt	Baba	Mata.
Wang	Bōo	
Oog	Hōro	
Oor	Talinga	
Neus	Ichoe	
Mond	Baba	
Lip	Bēbè	
Tand	Ifoe	
Tong	Lèla	
Verhemelte	Arāro	
Knevel	Boembāba	
Baard	Gāmbi	
Bakkebaard	Ronggo	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Kin	Teumba	
Hals	Baggi	
Strot	Tēuleu tēuleu	
Nek	Beurtoōi	
Borst	Totōa	
„ (vrouwen)	Mèmè; soēsoe	
Schouder	Alīfi	
Arm	Tahiō	
Elleboog	Talinga djiēu	
Voorarm	Beulēucha	
Pols	Id.	
Hand	Tététānga	Tétētāna.
„ (van boven)	Éro danga	
„ (palm)	Laloēa	
Vinger	Toetoēroe	
Duim	„ siboea	
Wijsvinger	„ loēo	
Ringvinger	„ māni	
Middelvinger	„ lāwa	
Pink	„ siāchi	
Nagel	Sāa	
Buik	Tāloe	Betoēa.
Navel	Foeseu	
Mann. schaamdeel	Bā-i	Io.
Vrouw. idem	Toā	Djiri.
Rug	Hoeloe	
Lenden	Lōbi lōbi	
Billen	Limboetjōjo	
Aars	Gōgò	
Heup	Sola	
Het geheele been	Ahé	
Dij	Fâpa	
Knie	Baloe doehi	
Scheenbeen	Bīsi	
Kuit	Adjoelómbisi	
Enkel	Boegā wōnò	
Voet	Kahé	
„ (wreef van de)	Érò lalōeā kahé	
„ zool	Laloeā kāhé	
Hiel	Boro djisi	
Teen	Toetoeroe kāhé	
Longen	Tēulēu tēulēu	
Hart	Até	
Lever	Dōdo	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Darmen	Bètŏea	
Vleesch	Naggolé	
Been	Tola	
Pees	Oĕoh	
Huid	Oeli	
Lijfhaar	Boe	
Tranen	Idano hŏro	Idano mata.
Spog	Ilo	
Melk	Idano mèmè; soesoe	
Zweet	Bebĕuī	
Pis	Iòh	
Drek	Taai	
Maandstonden	Lăndò	
Honger	Olŏfò	
Dorst	Afòchidodo	
Nageboorte	Tamboni	
Adem	Hanoe hănoe	
Stem of spraak	Li	
Maagdom	Faïhi	
Ziekte of pijn	Fŏchò	
Koorts	Achòmò	
IJlhoofdigheid	Fawéa wéa	
Pokken	Bahi	
Doorloop	Afòcho tăloe	
Schurft	Gigimo	
Puist	Fŏsa	
Zweer aan arm of lijf	Boauri	
„ „ het been	Bawagéé	
Wond	Mafocho	
Etter	Năna	
Slijm	Ingò	
Kroon	Toewoe	Takoela.
Oorring	Géla géla	
Hoofddoek	Seīmboe seimboe	Beu beumboe.
Halsring	Geulambăgi	
Staatsiekleed	Baraloĕa	
Waijer	Tori	
Armring	Aja	
„ van schelp	Tĕlĕgăssi	Tĕlĕdjago.
Gouden halskraag	Nīfa tali	
Buis	Baroe	
Buik- en schaamband	Saumbo	Ondĕura.
Haarknot der vrouwen	Kamoĕoe	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Haarsieraad id.	Geulambāgi	
Vrouwenrok	Geuteu	Kābo.
Id. onderrokje of schaamlapje	Ono gōeï	
Haarband	Bĕlapōgo	
Haarkam	Soēchoe	
Sluijer of sjal	Lēmbĕ mĕnāri	
Wandelstok der vrouwen	Sīo	
Gouden hoofdtooisel id.	Rōtto	
Lijnwaad	Lēmbè	
Laken	Baroelōea	
Fluweel	Belōedoe	
Zijde	Soetò	
Kralen	Māni māni	
Spiegel	Sereumī	
Sirih	Tawōeo	
Sirihzakje	Bolonāfo	
Kalk	Bètoēa	
Kalkdoosje	Gado	
Tabak	Bāgo	Fanīso.
Pinang	Fino	
Gambier	Gābī	
Palmwijn	Tjolo	
Goud	Anāā	
Zilver	Firoe	
Koper	Tambago	
Messing	Loja	
Lood	Simo	
Tin	Id.	
IJzer	Siōli	Tefāo.
Huis	Omo	
Stijlen	Échōmo	
Vloer	Taloezālò	Bāto.
Zolder	Hāré	
Omwanding	Bagōlé	
Dak	Sāgo	
Deur	Babanlōeho	Gāloe.
Venster	Toea tōea	
Trap	Ora	
Balk	Boātò	
Plank	Fāfa	
Touw	Sinali	
Atap	Boeloe sāgo	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Houten pen	Oso òso	
Vensterluik	Toeboe toeboe	
Kamer	Batéé	
Stookplaats	Aboe	
Heimelijk gemak	Eéra	
Snijwerk	Oeké	
Padihok	Loō	Bāā.
Rijstblok	Lōsoe	
„ stamper	Tinggāloe	
„ wan	Niroe	
Weefgetouw	Mĕnāso	
Garen	Sināli	
Naald	Falelōa	
Hoofdkussen	Tandaja	
Mat	Toefo	
Dekkleed	Ambāla	
Hamer (houten)	Bagowāhò	
„ (ijzeren)	Farōcha	
Bijtel	Fāgo	
Kapmes	Bĕlèwa	
Hakbijl	Fāto	
Trom	Tamboeroe	
Lange id. (pauk)	Fondahi	
Korte trom	Toētoe	Gandang.
Mondtrom	Doēri	
Fluit	Sigombāwa	
Gong	Gāramba	
Vischnet (werp-)	Diāla	
„ (fuik)	Balé	
Vogelnet	Foēka	
Net om varkens enz. te vangen	Oēé	
Tuin	Arogōloe	
Omtuining	Oli	
Stal (varkens-)	Bāo	
Kooi	Soendāja	
Akker	Nowi nōbi	
Pad of weg	Lāla	
Kampong	Banoēa	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Sawah	Dāsso	
Gemeentehuis	Osāli	
Loods	Osé	
Oorlog	Menoēwò	
Krijgsman	Bohoūma	
Strijdbare	Amoōi	
Vriend	Bēla	
Vijand	Emāli	
Gevecht	Fatēlé	
Overwinning	Mōna	
Nederlaag	Tĕkāla	
Helm	Téténaūloe	Takoela lemāā.
Strijdbuis	Orōba	
Lans	Tōho	
Zwaard	Fōda	
Schild	Baloesé	
Halsring der koppensnellers .	Niēto	Kalaboeboe.
Handvat van 't zwaard . .	Danga nodā	
Scheede van id.	Seimboe nodā	
Amuletten doosje id. . . .	Fagāwé	
Schietgeweer	Fāna	
Donderbus	Pamōeré	
Geweer . . . . :	Snāppa	
Pistool	Fāna sidè īdè	
Lilla	Lēla	
Kanon	Mariā	
Kruid	Achowāna	
Kruidhoorn	Tòfa	
Kogel	Ono wāna	
Vuursteen	Batoe denāppa	
Borstwering . :	Oli kara	
Kookpot	Bobōa	
Kookpot	Toōndo	
Bord	Fīga	Sīfè.
Kom	Māko :	
Mes	Belāto	
Mand	Raga rāga	
Eetbak der varkens . . .	Loeha loēha	
Zak	Sīè	
Rasp	Dūchi	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Olie	Fanīcha.	
Zout	Asiō	
Peper (roode)	Lāda	
Groente	Oendè	
Vuur	Alītò	
Vonk	Bò	
Vlam	Hola òla	
Rook	Simbo	
Roet	Dāiwo lawa	
Asch	Aboe	
Damp	Saau	
Doofkolen	Acho	
Lucht	Benōēa	
Wolk	Lawōēä	
Regen	Téōē	
Regenboog	Dōēmi	
Wind	Angi	
Storm	Bādé	
Donder	Maōēgo benōēa	
Bliksem	Mĕnĕ tegari benōēa	
Zon	Lōēwò.	
Maan	Bāwa	
Zon eklips	Lōēndoe mamĕlōēwò	
Maan id.	Lōēndoe membāwa	
Ster	Dēūfi	
Vallende ster	Taai'ndēūfi	
Luchtsteen	Lèla goōi	
Aarde	Tāna	
Water	Idāno	
Berg	Hīli	
Dal	Dāso	
Ravijn	Dāso	
Strand	Bèwènāssi	
Eiland	Hōēlo	
Modder	Tāmboe	
Moeras	Lāsa	
Steen	Bātoe	
Zand	Enè	
Klei	Tabēēso	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Klip	Kāra	
Vlakte	Fadēīa dēīa	Alōò.
Zee	Assi	
Meer	Bōwa	
Rivier	Oēngè idano	
Golf	Dōēwoe	
Ebbe	Ogo olōboe	Doranāssi.
Vloed	Ebōēë lōwoe	Ébōēa nassi.
Stroom	Hōōe	
Inham	Tāloe	
Riviermonding.	Loeāha	
Stroom op	Siraia, mairooi	
Stroom af	Sio, meilé	
Waterkant (v. e. rivier) . .	Nōfi	
Overwal	Sēifo	
Aardbeving	Dōēroe	
't Zeven-gesternte	Dēūfi djāra	
De morgenster	„ madāla	
Zonneschijn	Angoesīno	
Betrokken lucht	Alōē	
Daauw	Nāmo	
Regenwolk (donker) . . .	Achomidāno	
Dag	Molōēo	Boni.
Nacht.	Bōōngi	
Zonsopgang	Afōēsi wali	
„ ondergang	Tanōwi	
Middag	Lalōēò	
Volle maan	Tōēli	
Nieuwe „	Tessāa	Toharé.
Maand	Bāwa	
Jaar	Dēūfi	
Lijk	Boto djimāté	
Doodkist	Hāsi	
Begraafplaats	Lewāto	
Praalgraf	Osé lewāto	
Doodshoofd	Solé hōgo	Telau dilāāu.
God	Loeboelangi	Halowo langi.
Ondergod	Batoebedano	
Duivel	Siraau	Afōcha.
Spook	Bēchoe	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Toovenaar	Eré	
Amulet	Daloe dāloe	Dĕroōe.
Bruidsprijs	Beulinīha	
Bruiloft	Falōa	
Lengtemaat (om een varken te meten)	Aforé	
Vadem	Dofa	
Span	Riī	
Pas		
Inh: maat van $2^1/_2$ kattie	Djōēmba	
„ „ „ 10 „	Kōēlak	
„ „ „ $1^1/_2$ pik:	Soōi	
Gewigt	Bātoe bātoe	
Goudgewigt	Bātoe bātoe	
Standmonster van goud	Ondechāta	
Regtzitting	Owōēli	Orāhoe.
Getuige	Sanggīla	
Vonnis	Hōēkoe	
Boete	Agāūto	
Klap	Tafāri	
Stoot	Tèsōē	
Vergif	Lāngoe	Hīfo.
Schuld	Eūmo	
Koppensnellen	Mĕnōcho	
Gewoonte (hadat)	Bōbo	
Eerbewijs	Soemāngé	
Dier (eigenl. het gedierte)	Saliwa liwa bedāno	
Paard	Gōda	
Koe	Lōmbò	
Karbau	Rabāū	
Schaap	Biri-biri	
Geit	Nambi	
Zwijn	Bawi	
Beer (mann. id.)	Lajēmba	
Zog (die nog niet geworpen heeft)	Sihènè	
Zog (die reeds geworpen heeft)	Sechēlo	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Gesneden beer	Nichāī	
Wild zwijn	Seūcha	
Hond	Assò	
Kat	Māōē	
Aap	Bā é	
Rot	Téoe	
Muis	Téoe deūfi	
Hert	Beūheu	
Kidang	Nāgo	
Muishert	Laūssi	
Vogel	Fòfo	
Kip	Mānoe	
Haan	„ selataū	
Kapoen	Nifōlo	Nīchè.
Wilde duif	Pōēnei	
Kiekendief	Mōjo	
Zwaluw	Katawèna	
Kraai	Gāga	
Staart	Iōh	
Vlerk	Afi	
Veeren	Boe	
Eijeren	Kadōēlo	
Vleermuis (kleine)	Bōgi	
„ (groote)	„ bĕnoeā	
Krokodil	Bowāija	
Leguaan	Borōōi	
Geschubde miereneter	Sigōloe	
Slang	Oēlo	
Sprinkhaan.	Tāmo	
Schorpioen	Tōnggo	
Duizendpoot	Alīfa	
Mier (witte)	Hamo afīfo	
„ (roode)	Sīcho	
Mug (muskiet)	Die	
Vlieg	Ngalo-ngālo	
Bij	Wāni	
Aardworm	Kaliwādji	
Visch	Iā	
Krabbe	Hambāāi	
Garnaal	Oērò	
Oester	Fīho	
Mossel (zee)	Éōōi	
„ (zoetwater)	Bajōho	
Schelp van id.	Wènè wènè	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Schelp van nautilus . . .	Kaukaunāssi	
Bosch	Atōēa	
Boom	Boro géoe	
Stam	Teula géoe.	
Stengel	Wèwè	
Tak	Daha géoe	
Wortel	Oeāā	
Blad	Boeloe géoe	
Bloem	Bowò	
Vrucht	Boeā	
Zaad	Hōēnò	
Rotan	ō-é	
Bamboe	Libōē-ò	
Klapperboom	Teula nōhi	
„ vrucht.	Baniò	Sichōēla.
„ „ oude . . .	Banio satōēa	„
„ „ jonge . . .	„ sabōījo	Eulēūmboe.
„ vezelbast	Sāboe	
„ houtbast	Sōlé	
„ vleesch	Osi baniò	Osi sichōēla.
„ water	Idano id.	Idano „
„ melk	Dōēa id.	Doea „
„ hoofdstengel . . .	Achi	
„ tusschen id. . . .	Liché	
Rijst (in den bolster) . . .	Cholītò	
„ (gepeld)	Bōra	
„ (gekookt)	Fāché	
Pisang	Gāē	
Obi	Gōbi	
Komkommer	La ītjoe	
Katjang	Arīta	
Maïs	Rigi rīgi	
Djamboe (bidji)	Maōēfa	
„ (ajer)	Djāmba	
Ananas	Gōna	Geunda.
Papaja	Bōla	
Suikerriet	Tōboe.	
Areng	Fēto	
Nipaboom	Nīfa	
Sagoboom	Teula sāgo	
Nibong	Hōja	
Mangistan	Māgi	
Doerian	Doeriā	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Mangga	Marafālla	
Pinang	Fīno	
Sirih	Tabōēo	
Gambier.	Gāmbé	
Citroen	Dīēma	
Ambatjang	Hambāwa	
Nangka	Naä	
Gras	Dōēōe	
Ilalang	Gōō	
Riet	Hōnoe	
Bies	Sināssa	
Plant	Tĕnōmo	
Ik	Jaōto	
Gij	Jaōgo	
Hij	Jaïa	
Wij	Jaïta	
Gijl.	Jaògo	
Zij	Iaïa	
Die	Andō	
Deze	Andé	
Wie	Hatā	
Allen	Fèfoe	
Alleen	Hasamōsa	
Ieder	Teūla	
Mijn	Hōgoe	
Uw	Hōōō	
Zijn	Honiā	
Ons	Hōma	
Hun	Horā	
Uwe	Chōmi	
Niemand	Loö niha	
Wat?	Hadiā?	
Dom	Awòhò wōhò	
Slim	Atoea tōēa	
Wijs	Onēchè	
Listig	Ènau dōdo	
Goed	Zōchi	
Kwaad	Loö zōchi	
Dapper	Amœ̄ï	
Laf	Atāū	
Wild	Lo mooi mōōi	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Mak	Djina	
Gek	Obōho	
Beschaamd	Aīla	
Boos	Mafōnoe.	
Levend	Aūri	
Dood	Mātė́	
Bang	Atāū	
Jaloersch	Olōhoe	
Dronken	Mābó	
Vlug	Aliō	
Lui	Aréoe	
Langzaam	Ahōho	
Voorzigtig	Bordai dāāi	
Kaal	Batœ̄lé hōgo	
Doof	Afīso	
Blind	Aboto hōro	Aboto mātė́.
Stom	Silèhédé	
Regtsch	Gambōlò	
Linksch	Gambéra	
Mooi	Zōchi	
Leelijk	Lo zōchi	
Mank	Ahēwa	
Vet	Asōlo	
Dik	Awé èè	
Mager	Anāū	Anīno.
Ziek	Mofòcho	
Gezond	Dēho	Dĕsō.
Rein	Alōso	
Vuil	Tāœnāīo	
Oud	Atœ̄ra	Bihāsa.
Jong	Abōījoe	
Bejaard	Taloe nīha	
Dun	Anifi-nīfi	
Sterk	Abòlo	
Zwak	Lobòlo bòlo	
Bleek	Aho inbāwa	
Pokdalig	Lahèto	
Regt	Atœlò	
Krom	Aēūdo	
Kort	Atogo dōgo	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Lang	Énaū	
Groot	ĕbōēa	
Klein	Idè īdè	
Zwaar	Abōēa	
Ligt	Aūha	
Hoog	Alāwa	
Laag	Dogo dōgo	
Wijd	Alœò	
Naauw	Alōdjo	
Nat	Awāso	
Droog	Obœfo	
Ruw	Wĕdéo	
Glad	Alīso	
Slap	Ombœijo	
Stijf	Abēē	
Stomp	Afœroe	
Scherp	Atāro	
Fijn	Isi īsi	
Grof	Asōlo	
Zoet	Ami	
Zuur	Aīfò	
Bitter	Afètó	
Zout	Asi āsi	
Scherp van smaak	Aūcho	
Zamentrekkend van smaak	Afōī	
Laf „ „	Okāfoe	
Lekke	Ami	
Zwart	Aītō	
Wit	Afœsi	
Rood	Oijo	
Geel	Aœso	
Groen	Aboegēē	
Blaauw	Ohaboe hāboe	
Arm	Nomāna	
Rijk	Monāā	
Bloot	Laœï	
Bedekt	Salœgĕ	
Koud	Oāfoe	
Warm	Aūchoe	
Licht	Mochāga	
Donker	Agomi gōmi	Achōmi.
Vol	Afōnoe	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Leeg	Lo ōsi	
Genegen	Afoesi dōdo	
Verdoemd	Tjelākko	
Waar	Dœ̄hoe	
Gereed	Ho awāi	
Rijp	Asōso	
Onrijp	Atāha	Fēītoe.
Muf	Takiko	
Verlept	Alēoe	
Verrot	Obō	
Worden	Tōla	
Zijn	So	
Hebben	So	Siendooi.
Zullen	Baséo	
Moeten	Lototalōö	
Mogen	Nabeūla	Édoenandoeā.
Willen	Édonādo	
Kunnen	Onèche	Matāro.
Zitten	Dadaāu	
Liggen	Léāgo	Badjigāwa.
„ op den rug	Bélionāro	
Slapen	Mōrro	
Droomen	Mengīsi	
Snorken	Mohāgo	
Leeg zitten	Aréoe	
Werken	Halōö	
Gaan	Fānno	
Staan	Mědijio	Foeloōī.
Loopen	Aagōï	
Springen over den grond.	Ménōka	
„ over eene hoogte	Monarāga	
Volgen	ōö	ōhi.
Ophouden	Tibāto	
Komen	Aīnè	
Keeren	Mengafoēli	
Klimmen	Monoōi	Měmādjè.
Vliegen	Hoenōmbò	
Kruipen	Měnāna	
Bukken	Toekinbanœ̄a	
Wachten	Belōōi	
Wankelen	Alaū	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Hellen	Manērè	
Vallen	Éichoe	
Nemen	ōsò	Dōro.
Brengen	ōhé	
Zetten	Béto	
Vinden	Nosienda	
Zoeken	Alœï	
Vangen	Rāö	
Dragen op 't hoofd	Osāo	Mĕnāro.
„ op den rug	Loēï	
Verzamelen	Woelōōi	
Geven	Bēë	
Aannemen	Tèma, hālo	
Eten	Mánga	
Drinken	Bādoe	Inoe.
Slikken	Tòloe	
Lekken	Bolā	
Likken	Fileī	
Bijten	Isoe	
Kaauwen	Anga	
Afgaan	Fi-ï	Tjitji.
Pissen	Kīo	
Een wind laten	Hōtoe	
Spuwen	Mengedīlo	
Braken	Mœta	
Spreken	Mohēdè	
Zwijgen	Boijedēdè	Honōgo.
Schreeuwen	Moāö	Feūndoe.
Danken.	Nitēma	Gaiāö.
Vragen	Sōfoe	
Roepen	Kāuni	
Antwoorden	Tēma	
Zeggen	Ambachāā	Waoefoeriāga.
Stamelen	Gāgo	
Hoesten	Mokēha	
Niezen	Bāho	
Ademhalen	Faseihānoe	
Gapen	Mēha	
Zuchten	Éfahāīsoe	
Lagchen	Maīgi	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Blusschen	Boenoe alito	
Blinken	Hāga	
Breken (harde voorw.)	Afāto	
„ (b. v. touw)	Abōto	
Scheuren	Līto	
Vegen	Bédjīni	
Veranderen	Oba	
Drukken	Ogo	
Bekennen	Doehœ	
Ontkennen	Mofāija	
Rooken	Marōko	Mĕnīso.
Beven	Moegīghi	
Zweten	Bebēūī	
Spelen	Fomai-māi	
Winnen	Meuna	
Verliezen	Téāla	
Wegjagen	Tabōï	
Geboren worden	Tœmboe	
Leven	Aœri	Auri.
Sterven	Mondoniwōso	
Begraven	Liwātò	Gatèla.
Groeijen	Tōēmboe	
Onderhouden	Rorōgo	
Dansen der vrouwen	Mĕnāri	
Dansen der mannen	Maulēiā	
Baden	Mōōndi	Mōōndri.
Draaijen	Foeijeiō-ō	
Dwingen	Ering-gedōdo	Iraai dodo.
Toelaten	Laloea	Gaija.
Verschieten van kleur	Ahāe	
Stinken	Abōwo	
Geurig rieken	Mohœä	
Besnijden	Labòtò	
Doorboren der ooren	Latōgi	
Een	Sāra	
Twee	Dœa	
Drie	Teūloe	
Vier	Ofa	
Vijf	Līma	
Zes	Ono	
Zeven	Fītoe	
Acht	Oēaloe	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Negen	Sīwa	
Tien	Fœloe	
Elf	Félé-djāra	
Twaalf	„ dœa	
Dertien	„ teūloe	
Veertien	„ ofa	
Vijftien	„ līma	
Zestien	„ ono	
Zeventien	„ fītoe	
Achttien	„ oēāloe	
Negentien	„ djīwa	
Twintig	Doea fœloe	
Een en twintig	„ „ sāra	
Dertig	Teūlonafœloe	
Veertig	Ofawœloe	
Honderd	Otoe	
Duizend	Hōnoe	
Een half	Matonga	
Een kwart	Sarau	
Wanneer?	Hamēga	
Nu	Iāda	Manā.
Nooit	Hawarālopo	
Spoedig	Aliō	
Aanstonds	Damia	
Altijd	Gofoeawāroe	
Nog niet	Lòna	
Reeds	Nœa	
Lang geleden	Moaāra	
Heden	Maōcho	Maācha.
Morgen	Mainmœla	
Niet (als verbod)	Bōwi	
Hoe	Hebīsa	
Aldus	Manó	
Bijna	Ahāto	
Met	Awó	
En	Fōma	
Waarom?	Hāna	
Daarom	Embeūro	
Maar	Tāfi	
Indien	Na	
Dewijl	Zie: daarom	
Opdat	Beūla	

Nederduitsch.	Noord Niasch.	Zuid Niasch.
Aan	Gò	
Ja	É, (met nadruk) iă-iă . .	
Neen	Lobo	
Misschien	Taïla	
Waarachtig	Dŏhoe	
Ach	Oïna	
Eh	Éhilé, ohilé	

T. *Verdeeling der volksmassa.*

De bevolking van Nias is verdeeld in geslachten of stammen, die onder een eigen hoofd staan en door eenen bijzonderen naam of titel van elkander zijn onderscheiden. De oorspronkelijke hoofdstammen schijnen bijzondere gedeelten gronds van het land te hebben bewoond, waaraan zij hunnen naam gaven, welke nog heden door die landschappen wordt gedragen. Deze hoofdstammen hebben zich bij het toenemen van de bevolking in meerderen gesplitst en zich over het landschap verspreid, of in dat van eenen naburigen stam gevestigd, hetzij met geweld daarin gedrongen, hetzij na bekomen verlof van de eerste bewoners. Nog latere splitsingen van stammen, en vooral het zich opwerpen van aanzienlijken of panghoeloe's tot onafhankelijke hoofden hebben verhuizingen ten gevolge gehad ver van de plaats waar hun hoofdstam zich ophield, zoodat men over het geheele eiland geslachten vindt van denzelfden naam, want de meesten hebben dien behouden. Overigens hebben zij onderling niets gemeens; zij raadplegen elkander niet, noch staan malkander bij in geschillen, of in oorlog. Alleen blijft het huwelijk tusschen hen en de hoofd- en mede afgescheiden stamgenooten verboden. Wanneer enkele personen, en dit gebeurt niet zelden, zich in eene vreemde plaats vestigen, worden zij, ofschoon in alle andere opzigten met de inwoners gelijkgesteld, evenwel niet in den stam opgenomen, en behouden zij het regt om in justitie-zaken de tusschenkomst van hun eigen hoofd interoepen. Van zijne zijde bekommert zich het hoofd niet om zijne uitlandige onderdanen: alleen houdt hij hen in het oog voor het geval dat men hen als slaven zoude willen wegvoeren of den kop snellen, of wel dit reeds gedaan heeft, wanneer hij schadeloosstelling eischt of, zoo hij magtig genoeg is, wraak neemt.

De titels of namen der stammen duiden of eene bijzondere hoedanigheid aan, als: Larage, de meeste, Lasara, de eerste; anderen worden genoemd naar den eersten stamvader, als: Ono Namaloe, kinderen van Namaloe, Irono Lassé, kleinkinderen van Lassé, Mado Areiso, nakome-

lingen van Areiso; of wel de geslachten hebben hunnen naam van de rivier waarvan zij het voornaamste gedeelte van het stroomgebied bewonen, als: Nojo, Modjeja.

Iedere stam bewoont meerdere dorpen, van drie tot vijftig, naar gelang van de zielensterkte en de geschiktheid van het terrein om groote of kleine dorpen aanteleggen; ieder van deze dorpen, en daar zijn er van slechts drie of vier huizen, staat onder een eigen hoofd, aan het stamhoofd ondergeschikt.

Deze stammen zijn allen van elkander onafhankelijk. Vroeger heeft Madjinga (in welk landschap zich de eerste Niassers moeten hebben nedergezet), langen tijd suprematie gehad over verscheidene stammen; later heeft Larago zich het oppergezag weten toe te eigenen over het land benoorden tot aan Oedjoeng Bodok en ten westen bepaald door de derde van de heuvelreeksen die daar evenwijdig met het strand loopen. Ook heeft Fadoro eenigen tijd zijn gebied uitgestrekt gehad langs de zuidkust tot Ambalata en Maros. Tegenwoordig is niet één stam overheerscht, ofschoon er van den anderen kant verscheiden zijn die ontzag inboezemen en zich gevreesd hebben gemaakt.

Verder wordt de bevolking gevoegelijkst verdeeld in: hoofden, aanzienlijken, gemeenen, slaven en pandelingen, en priesters of toovenaars.

Hoofden.

De hoofden zijn stam- of dorpshoofden. Het stamhoofd is tevens hoofd van het dorp waarin hij zijn verblijf houdt. Zij worden geacht allen tot denzelfden stand te behooren en zijn ook dikwijls in denzelfden stam bloedverwanten; de teekenen hunner waardigheid zijn dezelfde.

De opvolging der hoofden is erfelijk en wel op den oudsten zoon; doch dit laat nog al afwijkingen toe.

In sommige streken bepaalt de vader bij zijn leven wie zijner zonen hem zal opvolgen: dit geschiedt wanneer de oudste niet wel ter taal of van mindere verstandsontwikkeling is en hij dus de belangen van zijnen stam of zijn dorp niet met den noodigen nadruk kan handhaven en verdedigen. Een zoodanig uitverkorene evenwel moet den laatsten ademtogt van zijnen vader opgevangen hebben, om alleen en zonder mededinging te kunnen besturen; de overige broeders, en soms zelfs vreemden, verdringen zich om dien snik en allerlei listen worden door hen in het werk gesteld om dien meester te worden. Er zijn voorbeelden dat de stervende met het aangezigt tegen den grond gekeerd liggende, daar een gat in den vloer werd gemaakt en door een bamboe de adem opgevangen. Het constateren wie de gelukkige is geeft dan gewoonlijk aanleiding tot hevige woordenwisselingen, want naast den daartoe bestemden zoon wordt ook hij hoofd van gelijke magt en aanzien, en de stam bekomt eene tweehoofdige regering. Is het een vreemde zoo moet hij bij zijne eerzucht ook rijkdom bezitten, want de beste list en die het eerste met goeden uitslag wordt bekroond, is omkooping.

Volgens de instellingen kan een hoofd niet als zoodanig optreden zonder de acclamatie van zijne aanstaande bevolking. Het schijnt evenwel, dat dit in de laatste tijden weinig wederstand heeft gevonden.

In enkele gevallen wordt de zoon reeds hoofd bij het leven van zijnen vader; zoo als in Fadoro, waar het oude hoofd zwak en kindsch werd, terwijl de stam, met verscheiden anderen te gelijk in oorlog, eenen krachtvollen aanvoerder noodig had; de keus was dan ook niet op den minder krijgshaftigen oudsten zoon maar op den tweeden gevallen, die daartoe alle vereischten bezat.

Aan zoodanigen vader die afstand gedaan heeft van de regering, of aan eenen oudsten broeder die voorbij is gegaan bij het kiezen van een nieuw hoofd, blijft niet alleen alle eerbied toegedragen waarop zij regt hebben, maar ook worden zij altijd het eerste geraadpleegd in zaken van bestuur.

Een energiek en rijk dorpshoofd weet ook wel eens zijn verouderd en verzwakt opperhoofd te verdringen.

Ook gebeurt het dat de nagebleven zoons het gezag gezamenlijk waarnemen.

Soms halen eerzuchtige jongere zonen van dorpshoofden eenige menschen (meestal hunne schuldenaren) over, om een nieuw dorp te stichten, waarvan zij dan hoofd worden.

De insigniën van een hoofd zijn:

in de Noord:

Een gouden kroon zonder fleurons, van voren uitloopende in eene anderhalf voet lange, opstaande punt, waarvan de zijden en het uiterste in lansgewijze bladeren zijn uitgewerkt; de paarlen en edelgesteenten in den diadeem zijn nagebootst door kleine gouden punten in komsgewijze randen gevat; een gouden ring of kraag om den hals en een groote gouden ring in het regteroor in den vorm van een 8; om den regterpols een breede ring van kima of geel koper; eene tot op de hielen reikende jas van rood laken met wit katoen gevoerd en omboord, en een waaijer bestaande uit een van hout gesneden raampje waarin een stuk rood laken is gespannen; een groot houten soms steenen afgodsbeeld (*gowé salawa*) en een of meer groote steenen tot banken voor zijn huis.

In de Zuid

is de lange jas vervangen door een buis voor laken of fluweel, de kroon door eene gouden veer of pluim van een voet lengte, die dwars van regt naar links in den hoofddoek wordt gestoken; behalve de gouden halsring dragen zij ook nog groote gouden knevels en de enorme gouden oorring wordt in den vorm van een 8 gedragen.

In noord en zuid hebben de hoofden tevens eene bijzondere lans en is het beeld van hunnen stamvader goed en ten voeten uit besneden; het draagt den onderscheidenden naam van *adjoe siraha djelawa*.

Deze onderscheidingsteekenen mogen niet worden gedragen voor dat de opvolger het lijkfeest voor den overledene heeft gegeven, noch mag hij bij de beraadslagingen op den grooten steenen bank zitten, ofschoon hij anders in alles als hoofd wordt erkend.

Vroeger schijnt ook tot de teekenen van de waardigheid der hoofden te hebben behoord de kris, die nu niet meer wordt gezien, maar altijd voorkomt als de *adjoe* met een wapen is afgebeeld.

Hunne prerogatieven zijn niet noemenswaard; alleen ontvangen zij als hulde het hart en de lever, en het dorpshoofd den kop van een varken of geit, hetzij er slechts een enkel of meerdere tientallen te gelijk worden geslagt; het niet voldoen hieraan wordt als weêrspannigheid en aanvang van opstand beschouwd.

Bepaalde inkomsten hebben de hoofden niet; de toevallige zijn: bij huwelijken van hunne ondergeschikten en bij het regtspreken, benevens hun aandeel in de boeten; en in oorlog de helft van den buit, waarvoor zij evenwel de voorvechters moeten onderhouden en beloonin-gen voor dapperheid uitdeelen.

Hunne verpligtingen zijn: de handhaving van het regt, waartoe ook behoort het aanhouden van standmonsters voor de soorten van goud, het gewigt daarvoor, en tevens standinhouds- en lengtematen, en het verdeelen van den bruidsprijs. Verder hebben zij het toezigt over de verdedigingsmiddelen van de plaats, en het regt om oorlog te maken en vrede te sluiten.

Hunne magt is overigens zeer beperkt, zoo als later zal worden aangetoond.

Hun titel is *salawa* van (*alawa*, hoog), doch zij kunnen zich verheffen en eenen hoogeren titel aannemen, namelijk dien van *beloegoe.* Bij dien titel voegen zij gewoonlijk ook een nieuwen naam, die vooral grootheid moet uitdrukken. Zoo heeft het hoofd van Hilibobo den titel aangenomen van *Belogoe Mandoe* (*mandoe* is het verkortte *kommandoer* of gezaghebber), want grooter magt had hij niet gezien dan die van den civielen gezaghebber van Goenoeng Sitoli, en dezen wilde hij evenaren. Zoo zijn er *Loeboe langi amadoelora* (de god die de zon beheerscht), *Loeboe langi batoe bedana* (de god die de aarde doet schudden) enz. Dikwijls echter ook nemen zij niet zoo hoogdravenden naam, maar behouden hunnen eigenen naast hunnen nieuwen titel.

Wil een hoofd eenen hoogeren titel aannemen zoo geeft hij hiervan heinde en ver kennis en zendt hij menschen uit om eenen kop te snellen. Zoodra dezen er een zijn magtig geworden, zenden zij spoedig iemand vooruit om den betrokkenen daarvan kennis te geven. Dadelijk verzamelt deze nu hen die deel moeten nemen aan het feest en vraagt hun drie dagen uitstel om alles daartoe in gereedheid te brengen. Op den bepaalden dag komen de ondergeschikte dorpshoofden en de naburige of verwante stamhoofden met hunne weerbare mannen gewapend op. Tot voor de kampong genaderd, schieten zij hun plegtgewaad aan en de hoofden zetten zich den kroon of de veder op het hoofd. Zij worden te gemoet gekomen door een der ondergeschikte hoofden van den feestvierder, die hun vraagt wat het doel is van hunne komst. Zij

antwoorden, dat zij de grootheid komen aanschouwen van zijn opperhoofd en hem hunne opwachting maken. Daarop wordt door dat dorpshoofd en een gedeelte van de daar verzamelde gemeente den lof gezongen van den vorst, dansende met gevelde lans of getrokken zwaard gaan zij naar het huis van het hoofd; daar planten zij hunne lansen in den grond, en wel die van ieder aanvoerder in het midden en de overigen naar rang in kringen daarom heen. Is de vergadering voltallig dan komen zij die den kop gesneld en bewaard hebben, en brengen dien in het midden der verzamelden; nu treedt de zich verheffende voor, in prachtgewaad en met zoo veel goud beladen als de gebruiken slechts toelaten, ontvangt den kop uit handen van de snellers en neemt daar wat haar van, om hem door den *éré* aan den *adjoe* te laten opdragen. De kop wordt nu aan den voet van den trap van het huis begraven, om na een paar maanden weder te worden opgegraven, afgespoeld en zonder verdere formaliteiten voor het huis van den *beloegoe* te worden opgehangen. Onmiddelijk na het begraven van den kop neemt de *éré* eenige heestertakjes, biezen en klapperbladeren, houdt die den *adjoe* voor, meldt hem de grootheid van zijnen naneef en roept zijne hulp in om hem daarin te steunen en een lang leven en toenemenden voorspoed te bezorgen; daarop omkranst hij met die bladeren en biezen het hoofd van den verhevene, die zich daarmede beneden voor zijn huis den volke vertoont. Nu wordt hij op eene breede plank gezet, en onder het dansen der andere hoofden en het zingen en springen van de menigte, die nu de wapens weder hebben opgevat, het dorp op en neder gedragen en voor zijn huis weder nedergezet op eene groote steenen bank, mede tot teeken van grootheid met veel moeite en kosten voor deze gelegenheid daar geplaatst. Deze plegtigheid afgeloopen zijnde neemt het feest een aanvang. Zij gaan naar binnen en worden door het trillend gegil der vrouwen verwelkomd; de andere stamhoofden nemen plaats naast den gastheer en bewijzen hem hunne hulde door het aanbieden van een tail goud; de dorpshoofden en aanzienlijken zitten aan hunne voeten, daar achter staat de groote hoop; de vrouwen en dochteren des huizes deelen sirih rond, palmwijn wordt geschonken, varkens, rijst en zout uitgedeeld; er wordt geslagt en gekookt, gedanst door mannen en vrouwen (doch in afzonderlijke partijen), gegeten en gedronken, gezongen en gesprongen, zoo lang de maag, de adem en de beenen het uithouden, of de nuchterheid het toelaat; want niet zelden wordt de *soeri*, die voor zoo groote menigte gasten niet versch kan worden getrokken maar in voorraad is verzameld en dus gegist, tot volslagene bedwelming gedronken. De vrouwen zijn mede niet afkeerig van dezen drank en willen er ook wel eens meer van gebruiken dan tot het behouden van de helderheid van hoofd dienstig is.

De varkens worden levend gegeven en soms zoo mede naar huis genomen; doch door hem die er een ontvangt, eerst naauwkeurig gemeten en die maat zorgvuldig bewaard, ten einde bij een mogelijk door hem te geven feest er een van dezelfde grootte terug te geven; heeft men geen maat van vroegere gelegenheden dan bepaalt de voornaamheid van den bezoeker of de achting welke men hem toedraagt, de hoegrootheid van het te schen-

ken beest; veertig tot honderd varkens worden bij zulk een verheffingsfeest ten beste gegeven.

De vrouwen van het hoofd en zij die mede tot het feest zijn opgekomen zijn daartoe in staatsie gedoscht; aan haar hoofd zijn verscheidene gouden sieraden aangebragt; ooren en armen zijn van gouden ringen voorzien; zij hebben een buisje aan van blaauw of rood laken met breeden rooden of blaauwen rand afgezet, waarin weder figuren van opgeregen witte koralen. Ook het rokje is van blaauwe stof en op gelijke wijze omzet. Sommige hebben daarover nog een fijn vlechtsel van koperdraad, op de wijze der maliekolders, van een voet breedte, hetgeen, stijf en zwaar om de heupen spannende, den reeds niet bevalligen gang der Niasser dames weinig sierlijks bijzet.

De vrouwen der hoofden voeren geene titels, maar worden benoemd naar hun jongste kind met voorvoeging van *awéda* (eigenlijk: grootmoeder).

De titel van *beloegoe* gaat over op den oudsten zoon, doch het wordt voor dezen of zijne opvolgers wel eens noodzakelijk, door het geven van een feest hunne onderdanen en bekenden er aan te herinneren.

Hetzelfde hoofd geeft wel eens meermalen in zijn leven een feest als hier boven beschreven: dit bezorgt hem groot aanzien en magt; zijn titel blijft echter dezelfde.

Aanzienlijken

zijn de bloed- en aanverwanten van de hoofden, en zij die vermogen bezitten. Deze laatsten worden als zoodanig erkend wanneer zij door het geven van feestelijke maaltijden aan de bevolking daarvan blijken hebben gegeven en dus de achting en het vertrouwen hebben weten te verwerven. Zij hebben zitting in den raad van bestuur en in de regtbanken. Zij houden slaven en pandelingen, die voor hen werken en hunnen rijkdom uitbreiden.

Gemeenen

zijn als overal zij die niets hebben. Eene kleine woning door de hulpvaardigheid zijner lotgenooten gebouwd en een klein lapje grond om te bewerken, is al wat de geringe bezit. Meestal na jaren nog in schuld voor den prijs zijner vrouw, sleept hij zijn leven voort, gelukkig zoo hij niet te eeniger tijd van zijne vrijheid wordt beroofd of zijne kinderen niet in pand moet geven aan zijnen schuldeischer.

Priesters.

Er wordt een man vermist uit het dorp; twee, drie dagen zijn verloopen, zonder dat men eenig spoor van hem heeft kunnen ontdekken, zonder dat men iets van hem heeft gehoord. Een *éré* (priester of toovenaar) wordt geroepen of biedt zich aan, en met dezen aan het hoofd gaat de bevolking in het bosch om den verlorene te zoeken. Niemand kan hem vinden; een duivel moet hem hebben weggehaald; en waarlijk het is de *éré* die hem eindelijk

ontwaart boven in eenen boom. De *éré* vraagt hem nu van den duivel terug; onder een groot geraas van trommelen en geschreeuw van de menigte keelt hij een klein varken; om nog beter de aandacht van den duivel (*bèla*) te trekken slingert hij eene witte kip en rijst en potscherven in de lucht, welke laatsten, door *bèla* gevonden, in goud veranderen en zijnen schat vermeerderen. De duivel valt op het hem geofferde en laat den door hem weggesleepten los; deze komt naar beneden en wordt in triomf naar het dorp teruggevoerd: hij heeft den duivel gezien, met hem omgegaan, hij kan hem nu herkennen en zich door hem doen verstaan, hij kan hem bezweren en dus priester worden.

De Niasser heeft geene godsvereering, en ook van God verwacht hij niets dan goed. Alle kwaad komt van de duivels; deze moeten worden geweerd of bezworen. De goede geesten hebben vermogen over de boozen; hunne hulp wordt dus ingeroepen. Het is niet altijd bekend welke goede geest bepaaldelijk de magt heeft om het opzet van de boozen te verijdelen, noch welke boozen de stichters of bewerkers zijn van het onheil of de ramp. Alleen een geest kan dit weten, en *bèla*, die zich met de menschen die met hem vertrouwelijk zijn (de *éré's*) in mondgesprek inlaat, geeft dit op hunne vraag zijnen vertrouwelingen te kennen.

De werkzaamheden van den *éré* bestaan dus in het bezweren van *bèla*, om hem te kennen te geven wat men wil weten, de aanwijzing namelijk van de goede en kwade geesten die moeten aangeroepen en verdreven worden. Bij ziekten, epidemiën en andere volksrampen worden dus zijne diensten gevorderd; hij slaat op den gong bij sterven en begraven, hij zegent de huwelijken in, leest in het ingewand der daartoe geslagte dieren de stemming van den geraadpleegden *adjoe* ten gunste of ongunste van eene voorgenomene onderneming, en bereidt het noodige toe bij het afleggen van eeden of beproeven van onschuld in regts- en andere zaken. Behalve de inkomsten welke hem deze diensten bezorgen bekomt hij de voeding in natura of in goud voor de dagen gedurende welke hij bezig is. Voor het overige leeft hij als ieder ander, plant rijst en obi's, houdt varkens enz. Hij wordt door de gemeente als krankzinnig beschouwd, waarnaar hij, hetzij waarachtig hetzij voorgewend, uitziet; hij geniet dan ook geene andere onderscheiding dan die door onbeschaafden aan het geheimzinnige van de verstandsverbijstering bewezen wordt, en wordt dus het eene oogenblik schuchter gevreesd, het andere moedwillig bespot.

Ook vrouwen worden op dezelfde wijze duivelbezweersters en geven hare hulp aan vrouwelijke lijders, vooral in het baren.

Er is gewoonlijk van beide seksen een *éré* in ieder dorp van eenige uitgebreidheid; kleine digt bijeen gelegene dorpen hebben een gezamenlijken *éré*, hetzij mannelijk of vrouwelijk, want kennis en functie zijn bij beide seksen dezelfde.

Sommige *éré's* zijn ook in staat hunne wetenschap aan anderen medetedeelen, waardoor het zich gek houden enz. onnoodig wordt; dit is voornamelijk het geval wanneer hoofden de betrekking van *éré* willen cumuleren.

Geen *éré* kan als zoodanig fungeren zonder daartoe door het hoofd te zijn aangesteld, die bij zijne installatie een paar varkens slagt en hem aan den *adjoe* voorstelt. Zij zijn gewoonlijk bloedverwanten en werktuigen der hoofden, en daar zij geene afzonderlijke kaste of ligchaam uitmaken, is alle aanleiding benomen tot conflicten tusschen wereldlijke en geestelijke magt.

Pandelingen en slaven.

De aanleidingen tot het pandelingschap zijn tweeërlei.

1°. Komt iemand in schulden en wantrouwt de schuldeischer de teruggave of betaling, dan neemt hij den schuldenaar of een lid van zijne familie in pand.

2°. Iemand in boete vervallende en onmagtig die te betalen, schiet het hoofd hem de som voor, voor eenen bepaalden tijd, of wel neemt hemzelven in pand voor het hem aankomende deel van de boete.

Het pandelingschap houdt op met de algeheele afdoening der schuld.

Pandelingen mogen niet aan anderen worden overgedaan, noch in huis gegeven om met hun werk voordeel te bejagen.

De oorzaken van slavernij zijn de volgende:

De schulden welke iemand maakt en niet spoedig afdoet, nemen snel toe door het systeem van jaarlijksche schuldverdubbeling. Het beginsel waarop deze verdubbeling rust of als voorwendsel daartoe wordt gebezigd is dit: zoo als reeds is opgegeven wordt de waarde der goederen bij de Niassers onderling berekend naar kippen, varkens en rijst; die rijst nu gezaaid zijnde zou vruchten hebben gedragen, die kippen en varkens zouden hebben voortgeteeld, en dit met ieder jaar. Hoeveel ook wordt afbetaald, zoo lang de geheele schuld niet is gedelgd blijft het resterende aan die jaarlijksche verdubbeling onderworpen. Is de schuld zoo hoog gestegen dat die de waarde van eenen slaaf bedraagt (van *f* 20 tot *f* 40), dan brengt de schuldeischer zijne klagten deswege voor den regter en bij uitspraak van den raad verliest de schuldenaar of pandeling zijne vrijheid; is er te lang gewacht of uitstel verleend en de schuld zoo toegenomen dat één slaaf niet voldoende is, dan moeten zijne kinderen, zoo hij die heeft, in zijn lot deelen.

Het misbruik, dat de vermogenden maken van het tegemoetkomen van den onnadenkenden behoeftige, springt in het oog; ook maakten de hier gevestigde of handeldrijvende Atjehnezen, Maleijers en Chinezen daar geen klein gebruik van. Gaarne verkochten zij op schuld en maanden niet spoedig; 't is dan ook wel gebeurd dat iemand met zijne kinderen tot slaaf werd voor de oorspronkelijke schuld van een span lengte koperdraad of eenige strengen koralen.

Eene tweede wijze van slaaf maken is nog onmenschelijker: weezen worden door hunne onmeêdoogende en inhalige bloedverwanten verkocht.

Eene derde wijze is bepaalde menschenroof. Eene vierde een gevolg van de voorgaande; de

stam, kampong of familie van eenen geroofden tracht den roover of iemand van zijne verwanten in handen te krijgen, om dien ook tot slaaf te verkoopen.

Voorts wordt soms door vijandige stammen of familiën een bloedverwant van een hoofd of van een rijk of voornaam persoon gevangen gemaakt, om hem tegen hoogen losprijs weder vrij tegeven. Kan hij dien prijs niet voldoen of is zijne familie daartoe niet magtig of onwillig, dan wordt hij tot slaaf verkocht of wel hem het hoofd afgehouwen.

Eene andere aanleiding tot slavernij is krijgsgevangenschap. Ook was het vroeger eene dikwijls beproefde en ook dikwijls gelukte kunstgreep van aan de kusten ten handel komende vreemdelingen, om Niassers op hunne praauw te lokken, waar zij weldra zeeziek werden en gemakkelijk te knevelen. De praauw ligtte daarop het anker en de ongelukkigen werden aan den overwal als slaven verkocht. Van daar de vrees van Niassers om op eenig vaartuig over te komen, en de hardnekkige weigering van de hoofden, wel door vaartuigen van oorlog en door ambtenaren ondervonden, om te voldoen aan de uitnoodiging om aan boord te komen aboucheren.

De slavernij kan alleen eindigen door het tot kind aannemen van den slaaf door den heer; deze emancipatie heeft dan plaats in de vergadering door eenvoudige kennisgave, en te huis wordt een klein gastmaal aangerigt.

In enkele distrikten kan de slaaf, zijnen koopprijs voldoende, zijne vrijheid terug erlangen. Weinigen zijn echter de gelukkigen wie zulks te beurt kan vallen, en hoogst zelden komt dit voor.

Eene slavin door haren heer bezwangerd wordt vrij; doch ook dit behoort onder de zeldzaamheden, want het huwelijk met eene slavin is onteerend voor den Niasser.

Hoewel ver van benijdenswaardig is toch de toestand van den slaaf die dit wegens schulden geworden is, de verkieslijkste. Al dadelijk is zijne lotwisseling een gevolg van de uitspraak van den raad en heeft dus een schijn van regtvaardigheid; en, ofschoon zijn heer het volle eigendomsregt op hem heeft, verliezen hem zijne bloedverwanten niet uit het oog. Zware mishandelingen of het aandoen van den dood zouden niet ongewroken blijven; het bewustzijn hiervan wederhoudt natuurlijk de eigenaren hunne luimen bot te vieren op hunne slaven.

De arbeid van de slaven gevorderd bestaat in veldbouw en de verzorging van een bepaald aantal varkens. Meestal moeten zij zelf in hunne voeding voorzien en bebouwen zij daartoe een stukje grond met obi's. Zij mogen ook vruchtboomen planten en kippen houden en de opbrengsten daarvan verkoopen. Ook voor hunne kleeding zorgen zij zelven; deze is echter spoedig gereed: eene strook boombast voor den slaaf tot schaamband, en van wat fijn bies of ananas- of ramédraden weeft zich de slavin een rokje.

Slaven huwen altijd met slavinnen, doch niet zonder de toestemming van hunnen heer: zoo het bruidspaar aan één heer behoort wordt geen bruidsprijs betaald; zijn zij van verschillende meesters, dan betaalt die van den bruidegom aan dien van de bruid $\frac{1}{2}$ tail goud

(*ariso*); in beide gevallen slagt eerstgenoemde een varken en de *éré* die het huwelijk sluit ontvangt 5 laharo goud (*ariso*).

De eigenaren behouden evenwel het regt om gehuwde slaven en hunne kinderen afzonderlijk te verkoopen.

Deze huwelijken worden niet aangemoedigd en de slavenmagt wordt dan ook langs dezen weg weinig uitgebreid.

De vrouw kan volgens de instellingen noch pandeling, noch slavin worden voor de schulden van haren man; want, ofschoon zij lid wordt van den stam van haren echtgenoot, zoo houdt toch hare familie regt op haren bruidsprijs bij het aangaan van een tweede huwelijk, en weduwe geworden, treedt zij in haren eigen stam terug.

Vroeger waren alle strandplaatsen in het noordelijk gedeelte, doch in het zuidelijke alleen Sumbawa, slavenmarkten voor den uitvoer (*). Zij die de slaven verkochten waren bevreesd met hunne koopwaar mede te worden ingepakt en verzonden, en daarom stonden geladen stukken op het strand gerigt op de ten anker liggende praauwen, die weder van hunne zijde zich op dezelfde wijze voorzagen; en op het strand werd niet gehandeld dan van weerszijden wel gewapend. Hieraan is door den tegenwoordigen civielen gezaghebber in 1853 een einde gemaakt.

De regeringsvorm

is oorspronkelijk aartsvaderlijk en het patriarchaat erfelijk bij regt van eerstgeboorte. Van hier dat de Niassers, als zoo vele andere aziatische en polynesische volken, afzonderlijke benamingen hebben, om den graad van opvolging naar ouderdom van de zonen aanteduiden, en de eerbied of onderscheiding door de jongere leden der familie aan de ouderen bewezen. Daarom ook begroet de Niasser zijne meerderen of die hij vereeren wil met den titel van ouderen broeder, vader of grootvader, naarmate de afstand tusschen hem zelven en den aangesprokene grooter is, of hij dit wil doen voorkomen.

Het absoluut monarchale van het oorsponkelijk patriarchale heeft evenwel vele wijzigingen ondervonden en is in eenen meer konstitutionelen vorm overgegaan. Naijverige en eergierige bloedverwanten of rijk geworden minderen weigerden de blinde gehoorzaamheid, vormden zich aanhang en door hunnen tegenstand werd het despotisme binnen engere grenzen bepaald; anderen scheidden zich geheel af en vormden nieuwe onafhankelijke stammen waarvan zij het hoofd waren en op hunne beurt ondervonden zij hetzelfde. Door al deze splitsingen

(*) De hoofden in Zuid Nias hadden vroeger gezworen geen slaven meer aan vreemdelingen te verkoopen; de baaijen dus van Bahili, Lagoendi en Telok-dalam waren voor dezen handel gesloten. Hunne nakomelingen hebben echter aan de verleiding om op eene gemakkelijke wijze geld te bekomen geen weerstand kunnen bieden; zij maakten toen een compromis met hun geweten en verkochten slaven aan de Niassers van een noordelijker distrikt en over Madjinga werden zij van Sumbawa uitgevoerd.

verminderde natuurlijk het zielental waarover de hoofden heerschten en daarmede hunne magt en hun aanzien. Om zich den invloed op de menigte te verzekeren, werden nu de toovenaars en duivelbezweerders te baat genomen; zij stelden dezen aan, en niet meer dan een of twee, waarvan dan de een eene vrouwelijke, mogten in één dorp dienst doen, terwijl zij tevens zorgden dat leden van hunne eigene familie daartoe geordend werden. Soms wisten zij zelven de functie van *éré* bij de hunne te voegen; zoo is het tegenwoordige hoofd van Dehana in de nabijheid van Goenoeng Sitoli ook *éré*. Daar hunne bevolking wel zoo inhalig is als bijgeloovig, trachten de hoofden tevens zoo rijk mogelijk te worden, om door het geven van feesten en ruime belooningen eerbied inteboezemen en den volksgunst te verwerven. Het volk zelf schijnt zich tegen al dien dwang te hebben verzet, en zoo al geene stem hebbende kunnen bekomen in de zaken van bestuur, heeft het toch eene in de aanstelling van het opperhoofd, want welke diens aanspraken daartoe zijn, al zij hij de eerstgeborene en door zijnen vader tot opvolger aangewezen zoon van een hoofd, de toestemming van de geheele bevolking is noodig om hem in die waardigheid te bevestigen.

Volgens aartsvaderlijk gebruik is zoowel de civiele als de militaire en regterlijke magt in den persoon van het opperhoofd vereenigd. Alles evenwel wat hij hieromtrent zou willen ondernemen moet geschieden in overleg met den raad van oudsten.

Zitting en stem in dezen raad hebben al de verwanten van hoofden in den stam en de dorpshoofden, en zij die door het geven van feesten en maaltijden bij de bevolking als aanzienlijken te boek staan. Is er onder de minderen iemand die inlichting of goeden raad kan geven, dan is het ook hem geoorloofd zijne stem te verheffen.

Al de hoofden, zoomede hunne zoons en verwanten die daarop regt hebben, verschijnen bij groote gelegenheden in plegtgewaad, en men ziet dan soms veertig tot zestig kroonen.

Deze vergaderingen hebben in de noord plaats op het plein van het dorp voor het huis van den *salawa*, want hij zit dan op zijn troon (de steenen bank, *daro daro*). In de zuid, wanneer de deelnemers aan den raad niet al te talrijk zijn, worden zij gehouden in een afzonderlijk gemeentehuis (*osāli*). Zij zijn altijd openbaar.

Ieder die stem heeft, heeft ook het regt zijne meening uit een te zetten en te verdedigen. Men vindt onder de Niassers sprekers bij uitnemendheid. Dikwijls hebben hoofden die niet zeer vlug ter taal zijn een broeder of aanverwant die voor hen het woord voert, of wordt door eenstemmigen een redenaar verkozen, die de zaak voor hen allen moet bepleiten en met wien zij zich soms te midden van de zitting voor eenige oogenblikken verwijderen, om te beraadslagen of nieuwe punten ter verdediging van hunne meening optegeven. In enkele dorpen bevinden zich op het plein steenen van vier voeten hoog waarop zich de sprekers plaatsen; dikwijls trachten zij om hunne opinie door te drijven elkander te overschreeuwen; het gaat er soms ontstuimig genoeg toe en het kan wel, daar zij altijd met hun zwaard gewapend zijn, tot bloedvergieten komen. Raadsvergaderingen bij gelegenheid van een feest, worden dan ook altijd gehouden voor dat iets is genuttigd, daar de

palmwijn anders de opgewondenheid der vergaderden al te zeer zoude verhoogen. Het stam- of dorpshoofd is natuurlijk van deze vergaderingen de voorzitter; hij verzamelt de stemmen, en de meerderheid beslist omtrent het aannemen of ten uitvoer leggen van het voorgestelde.

U. *Oorlog.*

De aanleiding tot oorlog tusschen de stammen en gemeenten zijn: heerschzucht of naijver der hoofden, die dikwerf voldoening of vergoeding van een wezenlijk of vermeend onregt, lang verleden hun of hunnen vaders aangedaan, als oorzaak opgeven; — het weigeren van een hoofd om regt te doen en geschillen en zaken van diefstal door menschen uit zijnen stam of gemeente bij die van anderen gepleegd (waaraan zij gewoonlijk zelven medepligtig zijn, of waarvan zij hun ruim aandeel hebben bekomen); — verder wraakneming wegens koppensnellen of menschenroof.

In den raad wordt tot den oorlog besloten.

Een paar varkens worden geslagt en den *adjoe* kennis gegeven van het voornemen en zijn bijstand gevraagd.

De oorlog wordt niet aan de tegenpartij verklaard, maar de vijandelijkheden beginnen zoodra kans op gunstigen uitslag er van zich voordoet, of wel een kip wordt gedood en de bloed- of andere strepen op het hart geven het gunstig of ongunstig tijdstip aan.

Behalve de krijgslieden in bezoldiging van het hoofd (*boha lima*), waarvan er in de zuid vier, zes tot twaalf in eene gemeente worden gevonden, kan ieder te wapen worden geroepen wanneer hij door het hoofd als geschikt daartoe is aangewezen; deze burgersoldaten worden *simooï* genoemd en hunne belooning is een aandeel in den buit of in de eer. Reeds van de jeugd oefenen zich de Niassers in den wapenhandel. In de zuid, waar het volk meer krijgshaftig is en magtige hoofden zijn, vindt men ook meer krijgslieden van professie dan in de noord. Deze trachten zoo vrees- en schrikverwekkend mogelijk er uittezien. Zij onthouden zich van het scheren der bovenlip en daar worden er gevonden wien de knevel niet lang of dik genoeg is naar hun zin, waarom zij dezen afsnijden en aan de einden van den later weder aangegroeiden met een touwtje of biesje vasthechten. Is de bevolking vermogend dan hebben zij zich als krijgslieden op dezelfde wijze uitgedoscht, hetgeen reeds eene schrede is tot hoogere taktiek: het oplossen van het individu in eene groote massa, verzameld tot één doel.

Hunne wapens, ofschoon sommigen ook het geweer en den donderbus hanteren, zijn lans en zwaard, waarmede zij zeer goed en behendig omgaan; het defensive van hunne rusting bestaat uit helm, schild en strijdbuis.

Van de lansen bestaan verschillende soorten. De staatsie lansen van de hoofden worden

oleia en *boeroesa* genoemd; in de zuid is de stok eenvoudig met banden van gevlochten rotan, in de noord met koperen banden in ringen of spiraal, en het boveneinde van den stok met een bos haar van varkenstaarten versierd. Bij het gebruik wordt de lans als dolk in de hand gehouden.

Over het geheel eiland is boven aan de buitenzijde van de greep van het zwaard een rotan korfje gehecht van eene vuist grootte; hierin zit de amulet die de slagen van den drager moet doen aankomen en die van den vijand verlammen; buiten aan dat korfje zijn nog meerdere amuletten aangebragt tot bezwering of als voorbehoedmiddel in de bijzondere gevallen waarin de eigenaar vermoedt dat hij kan geraken.

Het schild (*rangé*) is in de noord langwerpig vierkant: vijf voet lang op twee voet breedte, van onderen iets smaller. Vermogenden overdekken het met gedroogde karbauhuid, waarbij aan het boveneinde eene franje van idjoek. Het heeft aan de binnenzijde twee beugels waarin de voorarm wordt gestoken. Het bedekt den strijder geheel. In de zuid is het veel korter en loopt van onderen en van boven in eene punt uit; in het midden is eene korf waarin het handvat; het wordt *baloesé* genoemd.

In den vorm der helmen heerscht veel verschil; ieder maakt zijn eigen strijdmuts en volgt daarin zijn eigen smaak. Sommigen hebben toch bijzondere benamingen als: *rongo*, van idjoek, *tagoela*, van rotan met eenen breeden rand, *seumboe seumboe*, met eene breede band van rotan en met roode en witte lapjes versierd; deze laat de kruin bloot.

Aan sommigen is eene soort van visier waaraan een vervaarlijke baard en knevel van idjoek of rood laken of van beide stoffen te zamen.

Hoogst enkelen zijn in het bezit van ijzeren helmen (*tagoela tafau*) van overwalsch fabrikaat.

Van de strijdbuizen worden gewoonlijk meerderen over elkander aangetrokken; voor de borst zijn zij open, omdat het schild daar genoegzaam beschermt; zij worden uit verschillende stoffen vervaardigd en daarnaar genoemd, als: *baroe limaha* van idjoek geweven, *baroe sinali*, van ramé-garen, *baroe rabau* van karbauhuid, *baroe oeli gioe* van boomschors, *baroe sigoloe* van op een der voorgaande soorten opgenaaide huiden van den geschubden miereneter; deze laatste is natuurlijk zeldzaam.

De Niassers hebben geene vanen, noch iets waarom zij zich vereenigen of weder verzamelen. Wanneer bij beide partijen geene bijzondere of gelijkvormige uitmonstering bestaat voor de krijgers, dan wordt op het schild met sirihkalk een herkenningsteeken gemaakt, zoo als een kruis, eene dwarsstreep, een kring, om in den gemengden strijd niet vriend voor vijand te nemen.

Van het terrein, uitgekozen voor hunne woonplaatsen of dorpen, weten de Niassers zeer goed partij te trekken om die te versterken. Sommige zijn ware forten. Zijn zij in oorlog dan wordt des nachts goede wacht gehouden; de wakers roepen elkander van tijd tot tijd aan en klapperen met het schild om te doen blijken dat zij niet verpoozen; des avonds worden de ladders opgetrokken aan de ingangen en de poorten, waarvan de deuren van boven in hengsels zijn gevat en, als dakvensters, van buiten naar binnen digt vallen, gesloten; de

meestal zeer holle wegen die er heen leiden, zijn versperd door middel van op een ned. el van elkander geplaatste boomstammen aan wederzijde van den weg, waar tusschen aan het boveneinde dwarsbalken zijn geklemd die van regts naar links en omgekeerd onder, tusschen den voet van het tegenover gestelde paar bevestigd, zich overkruisen en een soort van friesche ruiters vormen, alle welke balken bovendien met doorns zijn ingestoken. Ook worden voetangels in menigte geplant.

De wijze van oorlog voeren is noch het treffen in het open veld, noch het systematisch belegeren van eene kampong, maar het verradelijk langs den weg, bij de waterplaatsen of op verwijderde akkers afmaken van enkele personen, of gevangen nemen van vrouwen en kinderen van de vijandelijke bevolking, of het bij verrassing indringen in het dorp, het rooven van wat medeneembaar is en het in brandsteken van huizen, en daarna overhaast terugtrekken. Zijn er op zulk een oogenblik weerbare mannen genoeg in de kampong aanwezig om zich te kunnen verzetten, en was daarop niet gerekend, dan komt het wel eens tot een gevecht. Bij het achterna zetten van zoodanige roofbenden, gebeurt het ook wel dat zij in massa handgemeen geraken in het open veld, waarbij echter geene geregelde slagorde wordt aangenomen, maar zij als horde op elkander aanvallen onder het uitstooten op de maat van een woest gutteraal geschreeuw.

Behouden de aanvallers de bovenhand, dan is het gansche dorp aan plundering en brand overgegeven; daar bij zoodanigen aanval de kampong niet wordt omsingeld, hebben de weerlooze inwoners gelegenheid, terwijl de vijand aan de eene zijde indringt, langs eene andere te ontvlugten, waarbij zij hunne meest draagbare bezittingen medenemen, maar ouden en zieken achterlaten, die dan of door den vijand worden afgemaakt, of in den algemeenen brand omkomen; worden kinderen gevonden, zoo jong dat zij nog verzorging behoeven of geen hoop geven op spoedig dienstbetoon of voordeel, worden die in de vlammen geworpen; ook wordt het veldgewas vernield, de klapper-, pisangboomen enz. de kruin afgeslagen; in één woord er gebeuren al de gruwelen, welke een gewapend door vijandschap en haat opgewonden, onbeschaafd, teugelloos gemeen overal pleegt op den overwonnen vijand en wat hem toebehoort. Is de vijand niet bij magte tot eene zoodanige vernieling gewapenderhand, dan zoekt hij niet zelden verstandhouding in de bedreigde kampong, en worden menschen omgekocht hun eigen huis in brand te steken, ten einde het vuur zich verder te doen verbreiden, hetgeen in de zuid, waar de woningen vlak naast elkander gebouwd zijn, onvermijdelijk gebeuren moet en moeijelijk is te stuiten.

Het lot der krijgsgevangenen verschilt naar de aanleiding of de kansen van den oorlog. Was deze de moord of roof van een lid van de familie van den *salawa*, dan wordt aan alle gevangen genomen vijanden het hoofd afgeslagen; hetzelfde gebeurt wanneer in den loop van den oorlog zoodanig persoon gedood wordt. Heeft een minder gewigtig feit den krijg uitgelokt dan worden zij meestal tot slaaf verkocht.

De lijken van den uit eene sterkte of dorp teruggedreven of van het slagveld gevlugten vijand, worden door tusschenkomst van een onzijdig hoofd, die hiervoor eene zekere hoe-

veelheid gouds ontvangt, van den overwinnaar teruggevraagd; deze geeft die zonder daarvoor iets te erlangen, dan wel weigert, dewijl hij de koppen in de vergaderzaal van zijne gemeente wil ophangen, en zorgt dan zelf voor de begraving der rompen.

Na eene overwinning wordt een groot feest aangerigt, waarbij eene menigte varkens worden geslagt en de gesnelde of uit den strijd medegebragte koppen begraven om later het raadhuis te versieren.

De overwonnenen trekken in hun dorp terug, slagten een paar varkens, welke zij hunnen *adjoe* opdragen, waarbij zij hem hun ongeval mededeelen en zijne hulp inroepen voor eene volgende ontmoeting met den vijand.

Zij die zich door dapperheid in den oorlog hebben onderscheiden, hetzij burger of krijgsman van beroep, bekomen belooning van het hoofd; dat wil zeggen, zij vragen hem offensieve of defensieve wapenen of eenig goud of voorwerpen van waarde, welke deze hen niet durft weigeren; terwijl in de zuid degene die een of meer koppen heeft gesneld of vijanden gedood in het gevecht, het regt bekomt zich met den halsring van klapperdoppen te tooijen (*). Heeft iemand zich lafhartig gedragen in den strijd, dan wordt dit hem niet dadelijk aangerekend, maar beschouwd als een momenteneel gebrek aan moed, hetwelk ook den braafsten kan overkomen; misschien was hij naar ligchaam of geest ongesteld, of had hij wapenen waarop hij zich niet kon verlaten; de *salawa* doet naar dit laatste onderzoek en geeft hem andere van wier deugdzaamheid hij zich overtuigd heeft. Ook een tweede, een derde keer strekken hem nog niet tot schande; bij meerdere herhaling echter wordt hij een volslagen lafaard verklaard en als onnut persoon met vrouw en kinderen uit de gemeente gejaagd en verstooten.

De bezoldiging der vaste krijgslieden, bestaande in voeding, kleeding en wapenen, wordt door hen alleen genoten gedurende den oorlog; in vredestijd zijn zij landbouwers of veehoeders, in welke bedrijven evenwel de *salawa* hen helpt of land en varkens in leen geeft, wanneer zij zulks noodig hebben. In den oorlog zijn zij de onderaanvoerders en hun distinctief is het buis van gedroogde buffelhuid. Al wat in den oorlog wordt buit gemaakt, moet bij den *salawa* worden gebragt die dit in vieren verdeelt: twee kwart voor hemzelven, een kwart voor degenen die deel hebben uitgemaakt van de krijgsmagt, en een kwart voor de gemeente.

Eenmaal den oorlog begonnen en met afwisselende kans gevoerd, durven geen van de beide partijen, hoezeer ook daarnaar verlangende, van vrede te spreken en zich dus voor overwonnen verklaren Een onzijdig hoofd, vermeenende dat de oorlog lang genoeg geduurd heeft en tot niets leidt dan wederzijdsche uitputting en vernieling, treedt nu als middelaar op en poogt eene wapenschorsing tot stand te brengen, en een tijd en onzijdig

(*) Dit distinctief wordt ook wel bij anticipatie gedragen, in welk geval voor den raad moet zijn gezworen een kop te zullen snellen. Het is een prerogatief hetwelk de aristokratie zich heeft aangematigd. Zoo ziet men soms knapen (zoons van hoofden) er mede versierd.

terrein aangewezen te krijgen om een congres te houden. Is hem dit gelukt dan zenden de oorlogvoerende partijen ieder een gevolmagtigde om ten overstaan van het bemiddelend hoofd de voorwaarden te regelen; is dit tot wederzijdsch genoegen afgeloopen, dan wordt een ander tijdstip bepaald om den vrede te bezweren; is die tijd daar dan komen de beide gevolmagtigden ieder met een varken, de scheidsregter neemt achtervolgens ieder varken en deelt het in de lengte in tweeën en werpt voor iedere tegenovergestelde partij eene helft, waarbij deze *loeboe langi* aanroept en verzoekt hem en de zijnen zoodanigen dood te laten ondergaan, wanneer hij de eerste zijn mogt om de vijandelijkheden te hervatten (soms zijn het geene varkens maar slaven die zoo worden gedeeld).

Dit vredesverdrag moet worden besloten met een feest door elk van de verzoenden aan zijnen vroegeren vijand te geven, waarop de hoofden malkander weder voor het eerst ontmoeten. Dikwijls echter wil geen van beiden hiertoe de eerste zijn; het verbond is niet van kracht zonder dat feest, of liever de bevolking houdt zich daarvan onkundig en de vijandschap blijft smeulen. Om een einde te maken aan dezen onzekeren toestand zet de middelaar de kroon op zijn werk en noodigt hen beiden te gelijk in zijn dorp, en het feest, waarbij natuurlijk de gemeenten niet achterblijven, heeft plaats en dus de geheele beëindiging van den oorlog.

Het hoofd dat zoo zijne tusschenkomst verleent moet minstens zoo aanzienlijk zijn als de strijdvoerenden; en dit geeft soms een groot bezwaar om tot den vrede, hoe gewenscht ook, te geraken.

Dit was onder anderen het geval met de magtige gemeenten Fadoro en Orahili, die reeds jaren hadden oorlog gevoerd, doch geen zoo magtige of magtigere erkenden als Botohosi, die echter met Fadoro in strijd was. De civiele gezaghebber van Nias DE VOS en de resident van Tapanoeli NETSCHER hebben eindelijk den vrede doen sluiten.

V. *Justitie.*

Misdaden en straffen.

De misdaden waaraan de Niassers zich wel schuldig maken zijn: diefstal van goederen, menschenroof, beleedigingen en aanraking van personen door woorden of daden, ook met verwonding, manslag en vergiftiging, ontucht en overspel.

Diefstal.

Hiervan hebben zij drie onderscheidingen.

1°. buiten het huis en op het veld.

2°. binnen het huis in de algemeene kamer.

3°. binnen het huis in de bijzondere vertrekken.

Bij alle diefstallen moet, behalve de boete, het gestolene dubbel worden vergoed.

1°. de geringste diefstallen in strafschuldigheid zijn die buiten het huis en op het veld. Die een of meer kippen steelt wordt de eerste keer niet beboet noch behoeft die dubbel weêr te geven; eene kip wordt hem om den hals gebonden, de jeugd van het dorp bijeen geroepen, deze neemt nu klapperdoppen en slaat die als bekkens op elkander en zoo wordt hij onder een luid gejoel een paar malen door het dorp gevoerd; meestal evenwel komt zijne familie tusschen beide en betaalt, om dit schandaal voortekomen, vrijwillig de boete die anders eerst bij eenen volgenden keer zoude worden opgelegd, namelijk: 1 tail *sésé* of *f* 4, zonder restitutie van het dubbele van het gestolene, zooals het geval zijn zoude indien hij werkelijk werd beboet.

Op het stelen van veld- en tuinvruchten staat dezelfde straf.

De boete op het stelen van varkens is 2 tail *sioeăloe* of *f* 16.

2°. diefstal in de algemeene kamer wordt beboet met 12 tail goud waarvan 6 *sioeăloe* en 6 *sésé*, te zamen dus *f* 72.

3°. op diefstal in de bijzondere vertrekken staat 100 tail boete, waaraan 12 *sioeăloe* en de overigen *sésé*, te zamen dus *f* 208; in plaats van *sésé* wordt ook wel *niofiro* bepaald en de boeten dan *f* 140.

Kunnen deze restitutie en boeten niet worden betaald, zoo wordt de dief pandeling van het hoofd als de misdaad buiten het huis, en slaaf zoo die daar binnen is bedreven, hij, en des noods zijn geheel gezin, zelfs zijn vader. Wordt hij op heeter daad betrapt in het huis of met het gestolene bij zich achterhaald, zoo wordt hij zonder waarschuwing dadelijk gedood, ter voorkoming van meerdere ongelukken, daar hij in dat geval verondersteld wordt gewapend te zijn en zich dus niet zou laten gevangen nemen maar wanhopig zich verweren.

Aanranding van personen.

1°. *Beleediging door woorden.* Is de beleedigde een hoofd zoo brengt de schuldige een varken van *f* 8 waarde en een tail *sioeăloe;* is het een panghoeloe die gescholden is een varken van *f* 4 en ½ tail *sioeăloe;* is het een gemeene een varken van denzelfden prijs; de beleediger vraagt aan den beleedigde vergiffenis en het varken wordt geslagt, en dient om de verzoening te bevestigen door er gezamenlijk van te eten.

2°. *Feitelijke beleediging* zonder verwonding met hand of voet wordt gestraft met het doen geven van een varken van *f* 8 en hulde doen zoo het een hoofd is; voor een panghoeloe een varken van de helft van deze waarde; de straf hierop is dus minder dan bij schelden, en wel omdat verondersteld wordt, dat de hoogere is begonnen klappen of schoppen uittedeelen, daar anders geen mindere zoo iets zou durven bestaan, en deze zich dus slechts heeft verweerd, waartoe hij echter niet geregtigd is; zijn hand of voet heeft een adelijken bezoedeld.

Zijn twee van gelijken rang tot schelden of handdadigheid gekomen, zoo wordt hij die de aanleiding er toe heeft gegeven of is begonnen veroordeeld om de kosten te dragen van een te zamen te nuttigen maaltijd van rijst en kip of een klein varken; zoodanig verzoeningsmaal heet *fatōmé.*

3°. *Verwonding.* Is er bloed te voorschijn gekomen, ook zelfs bij den minsten schram, zoo wordt boete betaald, aan een hoofd 12 tail *sioeāloe*, aan een panghoeloe de helft. Bij belangrijke verwonding moeten bovendien door den schuldigen de onkosten op de genezing vallende worden voldaan, en bij de herstelling een varken gegeven tot zoen. De kleine man kan natuurlijk geene boete ontvangen van een hoogeren, doch het kostende van de genezing wordt hem vergoed, en gedurende den tijd dat hij, ten gevolge van verwonding niet heeft kunnen werken, in zijne voeding voorzien, en daarna wordt een klein varken met hem gegeten. De aard van het getroffen deel maakt geen verschil in de boete of straf.

4°. *Moord* wordt met den dood gestraft; is het slagtoffer een hoofd, dan worden de broeders, de zusters en de kinderen van den schuldigen tot slaaf en als zoodanig verkocht; dikwijls worden ook allen gedood. Bij vermoording van mindere hoofden, aanzienlijken en gemeenen kan de dood worden afgekocht, ook zoo de moordenaar gelijk in rang is met den vermoorden.

De *éré* tot den panghoeloestand behoorende, worden de hem aankomende boeten naar denzelfden maatstaf berekend.

5°. *Vergiftiging* behoort niet onder de zeldzame misdaden, en wordt met den dood gestraft; is de misdadiger onbekend, zoo worden alle verdachten aan eene proef onderworpen of moeten hunne onschuld bezweren. Waarmede gewoonlijk vergiftigd wordt, is niet kunnen worden nagespoord.

6°. *Brandstichting* komt buiten oorlogstijden zelden voor, en wordt alleen gestraft met restitutie van de berokkende schade; de schuldige wordt evenwel bij onvermogen slaaf en zelfs met zijne geheele familie zoo dit noodig is tot de voldoening.

Ontucht en overspel.

Ook hierin zijn graden van misdrijf en dus van schuldigheid; van het drukken van den vinger of de hand van de vrouw of maagd, die bij bezoeken sirih ronddeelt, of het betasten van eene vrouwelijke borst en andere oneerlijke aanraking, tot de volbrenging van het uiterste.

Voor de mindere gevallen zijn boeten bepaald naar gelang van het aangetaste deel en den rang van den vader of echtgenoot, en bij onvermogen wordt de schuldige pandeling.

Draagt eene ongehuwde de zigtbare teekenen van te naauwen omgang met het andere geslacht, zoo wordt zij voor den raad gebragt en haar den naam van haren verleider of medepligtige afgevraagd; geeft zij dezen op en bekent hij het feit zoo is de zaak spoedig beslist: hij betaalt eene boete van 12 tail *sioeāloe* en een dubbelen bruidsprijs, en kan dan

het meisje huwen; kan hij slechts een gedeelte bij elkander krijgen en de kans worden berekend dat hij door pandelingschap of gedwongen arbeid het resterende kan aanvullen, zoo wordt hij aan het hoofd overgegeven en gaat bij dezen in tijdelijke slavernij. Kan hij niet betalen, zoo worden beiden gedood, zonder dat de verlossing wordt afgewacht, en beiden te gelijk teregtgesteld. Het bekend geraken van den verleider gaat evenwel zoo gemakkelijk niet; zij geeft b. v. iemand op die vreemd is aan het geval, of de door haar aangeduide ontkent; nu wordt overgegaan tot een godsoordeel, waartoe aan beiden een mes wordt gegeven en zij tegenover elkander gezet; zij moeten nu trachten elkander te steken, en die het eerst geraakt wordt is schuldig aan het feit of aan valsche betichting. Weigert zij halsstarig haren medepligtige op te geven, zoo wordt gepoogd door pijniging haar daartoe te brengen: zij wordt met messen geprikt, op de armen of op den rug gebrand; geeft zij iemand op, die toevallig of opzettelijk zich heeft verwijderd, zoo wordt deze overal opgezocht om tegenover haar te worden gehoord. Dikwijls trekt eene ongehuwde zwangere partij van het op Nias heerschend geloof aan den incubus en wendt voor door *bèla* te zijn verkracht. In dit geval wordt zij met haar kind in het leven gelaten, daar bij het opgroeijen van het laatste wel blijken zal of het een *onombèla* (albino) is of niet. Is het nu kennelijk een menschenkind, zoo wordt in het dorp of in naburige dorpen nagegaan op wien dat kind gelijkt, en deze door den raad van oudsten tot vader verklaard, en veroordeeld tot de op dit misdrijf bepaalde boete, zonder daarom bij onvermogen te worden gedood, maar in dat geval betaalt het hoofd er een gedeelte van en bekomt hem daarvoor tot slaaf. Ook de vrouw wordt tot diezelfde boete verwezen en wordt ook bij onvermogen slavin. Is zij later gehuwd (en hierbij was de bruidsprijs de helft van hetgeen die anders zoude zijn geweest), en heeft zij bij dien man kinderen, zoo wordt het dezen vrijgelaten die de moeder al of niet te laten volgen, terwijl het den kinderen, zoo die reeds een wil hebben, vrij staat daaraan te voldoen, want toen hunne moeder misdadig was, waren zij nog niet geboren en dus ten eenemale onschuldig.

Is overspel bedreven en de pleger er van achterhaald en overtuigd, dan betaalt ook hij 12 tail *sioeāloe* en restitueert aan den echtgenoot den dubbelen bruidsprijs. Bij onvermogen wordt hij gedood, en daar de familie van de vrouw haar nu verstoot krijgt de man het regt over leven, vrijheid en dood van de schuldige.

Het kind waarvan zwanger is een meisje wier verleider na de boete en dubbelen bruidsprijs voor haar te hebben betaald haar niet huwt of dat van eene overspelige vrouw, wordt afgedreven, of zoo zij staande het onderzoek naar den medepligtige bevalt, in de wildernis gelegd of in een zak gebonden daar aan een boom opgehangen; het staat evenwel ieder medelijdende vrij zoodanig te vondeling gelegd of opgehangen kind tot zich te nemen en op te voeden als zijn eigen, doch niet als slaaf. Het wordt genoemd *nifāiro bedowa,* doch mag, in het leven gespaard wordende, niet meer met dien naam worden bestempeld: het is een scheldnaam die hem gedurig zijne onechte geboorte zoude herinneren en ieder oogenblik beschaamd maken.

Heeft ontucht plaats gehad tusschen personen van denzelfden stam dan kunnen zij natuurlijk niet te zamen huwen; de verleider betaalt dan ook slechts den halven bruidschat (altijd evenwel dubbel), want de verleide is toch noch altijd der halven bruidschat waard en zijne boete is geheel verloren. Ook in dit geval wordt het kind afgedreven of te vondeling gelegd.

Het maakt geen verschil in de eigenlijke boete of de verleide de dochter zij uit eene hoogere of eene lagere klasse, daar de verdubbeling van den bruidsprijs, die bepaald wordt naar den rang of stand van den vader, de straf op het verleiden van de dochter van een hoofd of aanzienlijke reeds van zelve zooveel zwaarder maakt. Iemand uit de laagste klasse zou, kon hij den bruidschat verdubbelen van eene door hem verleide dochter van een stamhoofd en de boete betalen, haar kunnen huwen.

Bij betrapping op heeterdaad van ontucht of overspel kan de vader of echtgenoot beide schuldigen dooden, zelfs met inroeping van bijstand daartoe wanneer hij den verleider voor hem te sterk acht; liever evenwel roept hij getuigen in, als hij uitzigt heeft op de boete en dubbelen bruidsprijs.

Regtspleging.

Is iemand leed of onregt gedaan, zoo geeft hij hiervan kennis aan den *salawa* die daarop vergadering belegt. Voor dezen doet hij nu zijne aanklagt en geeft een onderpand dat hij zich aan de uitspraak zal onderwerpen, tevens met een tail *sésé*, opdat, zoo de zaak geen voortgang mogt hebben of misschien de uitspraak niet werd aangenomen, het hoofd althans niet voor niets zich moeite zou hebben gegeven; is de beklaagde van een anderen stam of een ander dorp, en neemt zijn hoofd mede zitting in den raad, dan ontvangt ook deze een tail *sésé*. Dit onderpand met dat goud heet *sinonohoehōeò*. De aanklager brengt te gelijk den beklaagde voor de regters en deze geeft ook zijn onderpand; is hij echter voortvlugtig zoo roept de aanklager de hulp in van den *salawa* om hem magtig te worden, en betaalt in dat geval de onkosten die daarop loopen. Boven en behalve deze uitgaven is het een vrij algemeen aangenomen gebruik, dat hij, doch buiten weten van den raad, de handen vult van den *salawa*, om hem zijne zaak te doen behartigen of des noods het regt naar zijne zijde te buigen.

De beschuldiger treedt met den achterhaalden beschuldigden voor den raad en herhaalt zijne aanklagt; de getuigen worden gehoord, en de op de plaats van het misdrijf gevonden hem toebehoorende kleedingstukken of andere voorwerpen dienen tegen hem als bewijs; hij wil evenwel niet tot bekentenis komen, en de behandeling van de zaak wordt uitgesteld om hem tijd te geven van bedenken en tevens voor de regtbank en den aanklager de meest overtuigende bewijzen te verzamelen. Zoo hij bij eene volgende teregtzitting weder ontkent en de getuigen te geloofwaardig zijn om aan de waarheid hunner verklaringen te twijfelen (een hoogere kan jegens een mindere niet liegen), zoo wordt zijne eigene bekentenis onnoodig geacht; weifelen de getuigen echter in hunne opgaven of komen die niet juist over-

een met hunne vroeger afgelegde verklaringen, zoo wordt de beklaagde tot den eed toegelaten of hem een godsoordeel toegestaan. Zoo de beklaagde eene vrouw is, en wapenen moeten het godsgerigt uitwijzen, dan kan een van hare mannelijke bloedverwanten als kampvechter voor haar optreden.

Is de zaak tot klaarheid gebragt en het vonnis geslagen, dan wordt drie dagen tijd gegeven aan de familie om het geld voor de boete, de restitutie of de bloedschuld (*) te verzamelen. Wordt dit niet aan den, op den derden dag weder zitting nemende raad uitgekeerd, dan valt het vonnis in zijne geheele zwaarte op den veroordeelde en hij aan pandelingschap, slavernij of den dood prijs gegeven.

De boete wordt gesplitst in drieën, waarvan twee derden ter verdeeling onder de leden van den raad, en een derde voor den triomfant.

De dubbele waarde van den diefstal komt in handen van den bestolene.

Den dubbelen bruidsprijs ontvangt de vader, de echtgenoot, of bij ontstentenis van eerstgenoemden de naaste verwanten van de ontuchtige of overspelige.

Verder betaalt de veroordeelde nog de volgende justitiekosten.

1 tail *sioeālo jehombelato*: de *salawa*, bij het openen van de zitting, steekt met de punt van zijn mes in een stuk hout en vervloekt tot het breken van hals en beenen hem die, als de zaak zal zijn uitgewezen, die niet als zoodanig aanneemt, maar later voor een andere regtbank weder te berde brengt.

1 tail *sioeāloe famariwa*: een tweede hoofd steekt met zijn mes naast daar waar het eerste hoofd gestoken heeft en voegt nog tot de vervloeking toe.

1 tail *sioeāloe faneiadalinga sioe*: een derde regter doet hetzelfde.

1 tail *sésé sanongoni*: een vierde ziet toe dat de drie eersten de punten van hunne messen behoorlijk in het hout hebben gestoken.

Bovendien moeten de broeders van triomfant ook worden bevredigd voor de hunnen broeder berokkende schade of aangedane beleediging, en bekomen 1 tail *sésé* of *sioeāloe*, naarmate hij tot de panghoeloe's of salawa's behoort.

De doodstraf staat (behalve de faculteit in de meeste gevallen om die aftekoopen), op moord, vergiftiging, diefstal uit eene binnenkamer, ontucht en overspel, zoomede wanneer iemand overtuigd is zich tot moord of menschenroof te hebben laten omkoopen, ook zonder het feit te hebben volbragt.

De doodstraf kan op drieërlei wijzen plaats hebben: door onthalzing, door verdrinking, en door verwurging.

Bij de onthoofding wordt de veroordeelde ter plaatse gebragt waar men hem wil begraven; de handen op den rug gebonden wordt hij met den buik op den grond gelegd, de kin over een stuk van een boomstam, met één slag het hoofd van den romp gescheiden, en beiden te zamen onmiddelijk begraven.

---

*) *Ihòli bembéwè goho koko*, letterlijk: afkoopen van den rand van het graf; het bedraagt van *f* 500 tot *f* 800.

De *verdrinking* heeft plaats door den patient met den rug aan eene plank te binden, en met de plank boven in het water te laten, waarbij twee, drie of meer personen op die plank gaan staan om hem onder te houden tot hij geen teeken meer geeft van leven.

De *verwurging* geschiedt door den gedoemden de handen gebonden met den rug op den grond te leggen; om den hals wordt een strik geslagen met gelijke einden, en twee personen, een aan ieder eind, trekken hem de keel digt.

De uitvoering van een doodvonnis heeft altijd plaats onmiddelijk of kort na de verklaring van de familien, dat zij onmagtig zijn het aftekoopen; het geschiedt zoo spoedig mogelijk en zonder marteling, en wel door de *bohalima* of bezoldigde krijgslieden, die daarvoor evenwel geene bijzondere betaling ontvangen; als *bohalima* zijn zij verpligt al de bevelen van het hoofd uittevoeren. De instellingen laten geen bloedwreker toe. Vóór het voltrekken wordt aan den veroordeelden verzocht zijne ziel bij de booze geesten niet van de regters terug te vragen; dit heet *binoe hédé hédé* (eer geven door verzwijging).

De wijze van dood staat aan de keuze van den gecondemneerden: hij wordt b. v. veroordeeld tot onthoofding, doch verzoekt verdrinking, en dat wordt toegestaan.

Eedzweren en ordaliën.

Moet iemand, beschuldigd van eene kapitale misdaad, zijne onschuld bezweren (*heüloe beladjoe*) dan wordt de *gōwé salawa* (afgodsbeeld voor het huis van het hoofd) schoon gemaakt en hem een hoofdtooisel van klapperbladen vervaardigd; de eedzweerder roept nu dien *adjoe* en *loeboelangi batoebedano* aan en verwenscht zich zoo hij schuldig mogt zijn.

Om zich te zuiveren van het vermoeden van diefstal van kippen, varkens, veldvruchten enz., worden de maten en gewigten van den *salawa* voorgebragt, een *adjoe* op de gewone wijze (altijd door den *éré*) gereed gemaakt, en hij vervloekt bij schuld al zijne ondernemingen in handel, landbouw en veeteelt.

Bij het bezweren van verklaringen, beloften of verbindtenissen wordt onder de gewone plegtigheden door den *éré* aan hem die belooft of zich verbindt, een jonggeboren varken overhandigd, hetwelk hij de keel afsnijdt, waarbij hij een dergelijken dood over zich inroept bij meineed, niet nakoming of verbreking. Meineed wordt niet gestraft: het is eene zaak tusschen *loeboelangi* en den schuldigen; zij evenwel die het slagtoffer geweest zijn van dat valsch zweren, kunnen de beloopen schade bij uitspraak van den raad op den meineedigen verhalen. Zoo diens bezitting niet voldoende is wordt hij slaaf.

Zoo als reeds is opgegeven worden wapenen gebezigd om een godsoordeel uittebrengen; eene andere proef heet *boena idano* en heeft op de volgende wijze plaats: een kleine *adjoe*, met klapperbladen opgemaakt, wordt aan een stok gebonden en deze stevig in den grond gestoken, in eene rivier, waarin water genoeg is om iemand die gehurkt daarin zit te bedekken; de beproefd wordende begeeft zich in dat water en grijpt dien stok van onder vast,

om niet onwillekeurig en ontijdig boven te komen; de *salawa* schept nu water met zijne hand en werpt dat in de rigting van den *adjoe*, tot driemalen toe, met tusschenpoozen, zoodat het geheel een halve tot drie kwart minuut duurt; komt de beklaagde voor dien tijd boven, dan is hij schuldig; doet hij dit niet voordat hij gewaarschuwd is, onschuldig.

Eene derde wijze van beproeven is *batoe batoe:* eene gelijke hoeveelheid asch en water wordt in eenen houten bak vermengd door den *éré*, die daarin een stuk gewigt van een tail (pau) verbergt. De beschuldigde moet met den mond dat stuk gewigt daarin zoeken. Vindt hij het, dan blijkt zijne onschuld. Wanneer meerdere personen verdacht zijn van dezelfde misdaad, wordt kokende olie in een pot gedaan; de *éré* geeft aan ieder een verdroogd klapperblad, hetwelk hij in die olie moet doopen; wiens klapperblad in brand vliegt is schuldig. Deze proef is van de Maleijers overgenomen, en ook alleen in zwang bij de stammen die met dezen in aanraking zijn geweest.

Soms worden ook pijnigingen aangewend om beklaagden tot bekentenis te brengen.

Van al deze gewoonten wordt in de onderscheidene distrikten op velerlei wijzen afgeweken; zoo staat b. v. in het landschap Hili Modjeja op het stelen van eene kip de dood; in het Nojosche wordt zoodanige diefstal gestraft met restitutie van het dubbele, zonder meer; en in dat landschap is bij ontucht de man alleen de strafschuldige.

Over geheel Nias worden bij de behandeling van regtszaken verzwarende en verligtende omstandigheden in aanmerking genomen. Ook maakt het over het algemeen een groot verschil in de zwaarte van het vonnis en in de soort van goud, waarin het aantal tails van de boeten moeten worden voldaan, of de schuldige tot dezelfde gemeente of denzelfden stam behoort als de regters. Hier uit en uit de bepalingen die een misdrijf te grooter stellen naar mate den rang van den aangeranden of beleedigden blijkt dat gelijkheid voor de wet niet voor den Niasser bestaat.

Policie.

Het dorpshoofd handhaaft de policie in zijne gemeente en legt kleine straffen op. Zoo b. v. iemand onwillig of nalatig is geweest in bevolene werkzaamheden die het algemeen aangaan, zoo als het schoonmaken van het plein of van de wegen, of herstellingen aan de verdedigingswerken, wordt hem opgelegd een of meer varkens te slagten voor de bevolking, om die schadeloos te stellen voor het door zijn toedoen door haar meer verrigte werk enz.

Burgerlijke instellingen.

De vaderlijke magt strekt zich uit tot het dwingen van het kind door lijfstraf en lijfsdwang tot den verschuldigden eerbied en gehoorzaamheid. Wordt hij bij het opgroeijen van den weerspannigen daartoe onmagtig, dan brengt hij hem voor den raad: natuurlijker wijze

buiten staat de hem door die regtbank opgelegde boete te betalen, gaat hij voor het aandeel dat den *salawa* toekomt bij dezen in tijdelijke slavernij.

De ouders zijn verpligt hunne kinderen te voeden, tot deze in staat worden geacht in hun eigen onderhoud te kunnen voorzien.

De kinderen zijn verpligt hunne ouders, zoo die behoeftig zijn of niet meer werken kunnen, te huisvesten en te voeden, en zoo de naaste bloedverwanten onder elkander, wanneer er zijn die in dien toestand verkeeren.

Minderjarigen zijn zoons die nog buiten staat zijn zich zelven hun voedsel te verschaffen en dochters die nog ongehuwd zijn.

De weduwe is natuurlijk voogdes van hare minderjarige kinderen, treedt in al de regten des vaders en behoudt die bij het aangaan van een tweede huwelijk, zonder dat daarom de tweede man ontheven is van de verzorging van zijne stiefkinderen. Voogden worden gekozen uit de naaste bloedverwanten der ouders, bij onderlinge overeenkomst der familieleden.

Krankzinnigen staan onder curatele van hunne naaste verwanten; deze zijn aansprakelijk voor alle door de verbijsterden aangerigte schaden van welken aard ook; daartegen hebben zij het regt hen in het blok te sluiten. Zij mogen in geen geval worden gedood, doch kunnen levenslang in verzekering worden gehouden.

Het grondbezit is gemeentelijk en het stam- of dorpshoofd verdeelt den grond voor den landbouw enz. aan hen die daarom vragen, waarvoor hij een klein geschenk ontvangt.

Wordt eene landstreek door de gemeente verlaten, dan behouden zij evenwel het regt op den grond vroeger door hen bewoond en bebouwd; daar geen tijd van verjaring bepaald is, kan het bezetten van die gronden door anderen zonder bekomen toestemming der vorige eigenaren, aanleiding geven tot oorlog, hetgeen ook wel gebeurt.

Regt van inwoning hebben de kinderen des huizes, ook zelfs gehuwd, wanneer er afzonderlijke vertrekken genoeg aanwezig zijn. Vreemden kunnen dit regt in de algemeene kamer op verzoek bekomen. Daar ten gevolge van den duren bruidsprijs vele mannen ongehuwd blijven, worden weinige huizen gevonden waarin niet meerdere bewoners buiten de familie verblijf houden. Hiervoor wordt betaald; de vreemden voorzien echter in alles wat zij tot hun levensonderhoud behoeven.

Erfopvolging heeft plaats in de nederdalende linie; de erfenis wordt verdeeld in eene portie meer dan het aantal kinderen; de oudste zoon bekomt twee portiën. Bij de hoofden worden de teekenen van hunnen rang en de sieraden die er toe behooren niet onder de erfenis gerekend, maar gaan altijd op den oudsten zoon over, of op hem die den overledene opvolgt. Bij ontstentenis van nederdalende linie gaat de erfenis over in de opgaande, en zoo van deze in de zijlinie. De vrouw erft niet van den man, noch de man van de vrouw; volgens dit beginsel gaan ook de erfenisssen, bij ontstentenis van nederdalende linie enz. alleen van den erflater. Bij uitersten wil mag niet van dezen regel worden afgeweken.

Het staat den ouders niet vrij om bij hun leven het eene kind boven het andere te bevoordeelen; de tusschenkomst van de regtbank kan door de verongelijkten worden ingeroepen, die dan het onregt herstelt. De erfenis wordt verdeeld door de gezamentlijke erfgenamen; zoo zij verschil krijgen beslist de raad.

Het pand wordt eigendom van den pandhouder bij wanbetaling op den bestemden dag.

W. *Afkomst.*

De afkomst der Niassers is henzelven onbekend, en, voor het tegenwoordige althans, moeijelijk met juistheid te bepalen. Dr. Junghuhn (*) wil in hen eene kolonie zien van Bataks, en zeker er zijn eene menigte punten van overeenkomst die voor dit gevoelen kunnen pleiten, ja meer nog dan de in genoemd werk opgegevene, waarvan evenwel verscheiden het nader onderzoek niet hebben kunnen doorstaan.

De volksverhuizingen uit Toba toch zouden volgens de door dien heer bekomen inlichtingen hebben plaats gehad vóór tien menschenlevens, dus 700 jaren geleden; de Niassers tellen 25 geslachten van hunnen eersten stamvader; ieder geslacht op 25 tot 30 jaren tellende geeft dit nagenoeg hetzelfde cijfer; ook spreekt in verscheidene distrikten het verhaal van de Niassers omtrent hunne afstamming van negen zonen van den eersten vermenigvuldiger van hun geslacht, even als dus de Bataks opgeven van een hunner eerste hoofden. Maar behalve het onwaarschijnlijke dat de gemeenschap tusschen eene kolonie en het moederland dat op zoo korten afstand daarvan is gelegen onmiddelijk zoo geheel zoude hebben opgehouden, en in de legenden van die kolonie geen spoor meer daarvan te vinden is, bestaat er ook tusschen beiden menig wezenlijk punt van verschil, waarvan niet het minste is het koppensnellen, hetwelk bij de Bataks nooit schijnt te zijn in zwang geweest. Daarentegen hebben de Niassers ook zeer vele punten van overeenkomst met andere Polynesische stammen; zoo werd b. v. het lid van de natuurkundige kommissie Horner (†) getroffen door de overeenkomst tusschen de Niassers en de Dajaks van Borneo, welke hij vroeger had bezocht. Verwantschap met de Bataks, en zelfs zeer na, kan men voor de Niassers aannemen, maar nadere en volledige onderzoekingen van menige bevolking van deze eilandenwereld zullen nog noodig zijn om den juisten loop te kunnen nagaan van de vertakkingen van den volksstroom of de volksstroomen die zich over Oceanie hebben verbreid.

De Niassers hebben omtrent hunne afkomst de volgende legende, en hunne verhalen komen over het geheele eiland vrij naauwkeurig met elkander overeen.

In den beginne liet God (Loeboelangi) een menschenpaar uit den hemel op de aarde neder, zijnde Toeada Hia en diens vrouw.

(*) Die Battaländer auf Sumatra, ze. Th. pag. 301 sq.

(†) Zie zijn verslag over de Batoe-eilanden, in het tijdschrift van Nederlandsch Indie.

Toeada Hia gewan Toeada Pangahili Hia en werd met zijne vrouw weder in den hemel opgenomen zonder den dood te hebben gekend.

Toeada Pangahili Hia gewan
„ Jaro Hia; deze gewan
„ Lahè Hia „ „
„ Laho Hia „ „
„ Horo Hia „ „
„ Ngamohi Hia „ „
„ Lamoehi Hia „ „
„ Loja.

ieder van deze afstammelingen had tevens eene zuster die hem ter vrouw werd.

Toeada Loja kreeg tien zonen, die hunne zusters tot vrouw hadden (in de zuidelijke streken worden slechts negen opgegeven), en allen stamvaders werden wier stammen onder hunnen naam nog in wezen zijn. Zij waren:

Toeada Loechotoli. Toeada Loechondāha.
„ Loehombongi. „ Telom benoea.
„ Lasé. „ Rofoe.
„ Indaha. „ Loechobèwè.
„ Sawa. „ Sindato.

Toeada Loechotoli had de volgende nakomelingen:

Teranāā, Batoe Siboēa, Toeha'mbatoe, Harèfa, Darosi Chamo, Merandawa, Batoe Bedana, Arèfa, Towa, Wowo, Ganofoe, Losoe, Ama Djihono, Faròcha, Beloegoe tara, en Beloegoe Kawāā, het tegenwoordige hoofd van Dehana, die de volledigste bescheiden omtrent zijne genealogie heeft geleverd.

In de zuid luidt deze legende eenigzins anders en wordt ook de emigratie naar de Batoe-eilanden daarin opgenomen.

Een van de afstammelingen van de eerste menschenparen had 18 kinderen: 9 zoons en 9 dochters. Toen hij sterven zou verzamelde hij zijne zonen en gebood de 8 oudsten het land te bebouwen en den jongste de varkens te verzorgen en het huis te bewaren. Verder moesten zij na zijnen dood zijn ligchaam begraven, doch zijn hart in eenig vat doen en aan den wand ophangen; telken morgen wekte dat hart, dat levend was gebleven, zijne kinderen tot den arbeid; de jongste evenwel was lui, en op zekeren dag dat hij weder nalatig was geweest in het volbrengen van het hem opgelegde, onderhield het vaderlijk hart hem over zijne handelwijs, en wees hem op de bereidvaardigheid en den ijver van zijne oudere broeders. Hij, daardoor wrevelig geworden, zeide dat hij die vermaningen niet meer wilde hooren en den vermaner zou doorsteken. Het hart verzocht zulks niet te doen, maar het liever in de rivier te werpen en te laten afdrijven, wanneer hij er geen last meer van zoude hebben, hetwelk die zoon toen deed. Den volgenden morgen de acht oudsten de stem van het hart huns vaders, dat hen anders ten arbeid riep, niet vernemende, vroegen

daar naar aan den jongsten, die de toedragt der zaken verhaalde; zij gaven hem toen te kennen dat zij hem zouden dooden wanneer hij hun dat hart niet weder bezorgde. Hij ging derhalve terug naar de plaats waar hij het in het water had gelaten, doch vond het niet. De rivier afgaande zag hij het op de klippen in de monding liggen; hij legde de reden van zijne komst bloot, doch het hart weigerde met hem terug te keeren, waarop hij, bevreesd om voor zijne broeders te verschijnen, die hem bij onverrigte zake den dood hadden toegezegd, aan het hart vroeg om bij hetzelve te mogen blijven. Het hart stemde daarin toe, en zoo dreven zij de zee in en bragt de stroom hen aan de Batoe-eilanden. Aldaar gebood het hart zijn zoon hem in eenen pot op het vuur te zetten, waardoor het verschrompelde, tot aandenken waaraan die van de Batoe-eilanden zich de borst en soms de armen tatouëren, en ook de zuid Niassers, die die eilanden hebben bezocht, dat voorbeeld volgen. Hier mag tevens niet onopgemerkt worden gelaten, dat in de noord de teekens welke sommigen zich op de armen en ook wel op de borst maken, worden aangebragt door middel van brandende klapperbladenstengels (lidi). Loeboelangi heeft toen eene vrouw uit den hemel doen nederdalen en zoo heeft die zoon de Batoe-eilanden bevolkt. De acht te huis gebleven broeders namen intusschen ook ieder eene hunner zusters tot vrouw en werden de stamvaders der Niassers.

Volgens het verhaal van deze legende in Fadoro was het niet de negende zoon maar diens vrouw, wie dat hart verveelde en die het in het water wegwierp; haar man moest toen de gevolgen dragen van het wangedrag van zijne vrouw.

De legende, door verscheiden personen die vroeger Nias bezocht en hunne aanteekeningen medegedeeld hebben, als de algemeen aangenomene beschreven, spreken van eene Battasche vrouw, die wegens overspel van Sumatra verdreven en naar Nias gekomen, op den huwbaren leeftijd van haren zoon aan dezen een ring gaf met last om het geheele eiland rond te gaan, en zoo hij eene vrouw ontmoette te beproeven of die aan een harer vingers paste en in dat geval haar tot huisvrouw te nemen. De zoon hieraan voldoende kwam zijne eigene moeder tegen, voor wier vinger die ring natuurlijk noch te wijd noch te naauw was, weshalve hij haar huwde en de stamvader werd van de bevolking van Nias. Doch door de Niassers zelven wordt dit als een sprookje beschouwd en schijnt van Maleische uitvinding, en is dan ook alleen bij de op Nias gevestigde Maleijers aangenomen. Dat over geheel Nias noch door mannen noch door vrouwen ringen aan de vingers worden gedragen doet reeds twijfelen aan het inheemsche van deze overlevering.

Behalve de Niassers, oorspronkelijk van welken stam dan ook, schijnen zich vroeger ook eenige Boeginezen op dat eiland te hebben nedergezet ('t is bekend dat er zich ook op de Batoe-eilanden bevinden, sedert jaren, misschien eeuwen daar gevestigd) en wel aan het strand; de overlevering daaromtrent schijnt later opgesierd met een ook elders bekend sprookje, dat namelijk van het schieten met spaansche matten. Men verhaalt het volgende.

Voor jaren (de tijd van deze gebeurtenis noch de ligging van de plaats waar die zou zijn voorgevallen worden aangegeven) verzonk op Makassar een gedeelte gronds en de daar

op staande kampong stortte in. Het hoofd van deze kampong, Laubo Maros, verzamelde zijne, den grond van Makassar niet meer vertrouwende overgebleven bevolking en vlugtte met haar van het eiland, en landde op Nias ter hoogte van Oedjong Bodok en stichtte daar eene kampong. Onder de met hem getrokkenen bevond zich ook de oom van zijne vrouw en diens echtgenoot. Op deze laatste een begeerig oog hebbende laten vallen, verzon hij de volgende list om zich dien oom van den hals te schuiven; „oom" zeide hij „wij zijn hier op een eiland waarvan wij niets weten, noch de breedte noch de lengte. Om ons hiervan te vergewissen, kunnen wij niet beter doen dan, de een regts de andere links uitgaande, altijd het strand te volgen; wanneer wij ons weder ontmoeten kunnen wij naar den tijd dien wij daartoe zullen besteed hebben er de uitgestrektheid van bepalen." De oom vond dit goed en ging links, terwijl de neef zich regts begaf. Na een paar uren te hebben voortgegaan keerde deze op zijne schreden terug en had weldra zijn doel bereikt. De oom na eenen geruimen tijd terugkomende, vond zijne vrouw als de echtgenoot van zijnen neef. Hierover in woede ontstoken vertrok hij naar Malaka en verzocht aan den vorst van Djohor om hulp tot het nemen van wraak over den hem aangedanen smaad. Deze bewilligde daarin en beoorloogde die van Maros. Deze hadden intusschen een sterk fort opgerigt, en dat omplant met eene ondoordringbare haag van auër doeri (doornbamboe), zoodat het niet kon genomen worden. Het hoofd van Djohor gaf echter den moed niet op, maar bedacht eene krijgslist: hij keerde naar zijn land terug en laadde een geheel schip met spaansche matten en begaf zich nu met zijne vloot weder voor Oedjoeng Bodok. Hij landde echter niet maar bleef op de ankerplaats liggen, van waar hij met die spaansche matten in plaats van met kogels de sterkte beschoot. Hij wachtte nu den uitslag af van zijne list, die ook niet lang uitbleef; eene oude vrouw langs het strand gaande zag een, twee, verscheiden spaansche matten liggen en verder nog meer, die dikker gezaaid waren, in de nabijheid van de sterkte, en waarvan de auër doeri vol zat; dit werd spoedig ruchtbaar en ieder liep uit om zijn aandeel te bekomen van den schat; weldra lag al de auër geveld om toch niet een stuk te laten verloren gaan, en alzoo was de weg voor die van Djohor gebaand. Deze waren nu in korten tijd overwinnaar; de meesten van die van Maros ontkwamen het, doch Laubo Maros werd gevangen genomen en ter dood veroordeeld. Men besloot hem te verdrinken; hij werd in zee geworpen en geruimen tijd daarin gelaten; toen men hem eindelijk met het lange touw waaraan men hem had gebonden weder ophaalde om hem te begraven, was hij geheel levend. Het water wilde hem niet dooden, men zou dus het staal beproeven; hij werd op alle plaatsen van zijn ligchaam gestoken doch bleef onverlet. Het vuur zou, dacht men, toch wel een eind aan hem maken; hij werd op den brandstapel gelegd: het hout was verteerd doch hij onverzengd. Het was nu duidelijk dat er tooverij of zoo iets onder schuilde, en men raadpleegde met zijne vrouw, die als eene andere Dalila het geheim openbaarde van zijne haren; hij had namelijk midden op het hoofd een haar van de hardheid van koperdraad en hieraan was zijne ziel verbonden. Het middel tot zijn dood was nu gevonden; dat haar werd hem uitgetrokken en daarmede zijn geest. Nu was de

bevolking als eene kudde zonder herder. Zij week naar Oedjoeng Ladara en verschanste zich aldaar; ook van hier werd zij verdreven en stak over naar Poeloe Lapau, waar eene nieuwe sterkte almede niet bestand was tegen den wreker. Poeloe Nakoe werd nu haar toevlugtsoord, maar ook dit was niet veilig, en zij moest weder trachten eene nieuwe schuilpaats te vinden. De rivier van Maros, die alleen bij langdurigen en hevigen regen in zee uitloopt, en zich anders in het zand verliest, vormt een poel waarin de weinige stroom kreeken, geulen en kanalen heeft geschuurd, van een en van elkander gescheiden door ontelbare verhevenheden met rhizophoren begroeid of door deze gevormd. Nadat zij met zeer veel moeite en inspanning zich daardoor had geworsteld en weder vasten wal onder den voet had, sloeg de doolende bevolking zich daar neder en nam het stroomgebied van die rivier in, zich beveiligd achtende voor verdere vervolging door dien waterdoolhof tusschen haar en het strand. Een gedeelte van haar is naar de Poeloe Banjak en Poeloe Simaloe overgestoken. Door al deze nederlagen en latere emigratiën zeer gedund, hebben de Boeginezen ook de achter Maros wonende Niassers niet kunnen weerstaan en zich toen met hen vermengd, zoodat van hun oorspronkelijken aard en gewoonten en gebruiken niets is overgebleven, en alleen een eigen accent en eenige behouden, doch verbasterde Boeginesche woorden hen van de omringende Niassers onderscheiden.

Vroeger kwamen die van de Poeloe Banjak hunne zaken ook brengen voor den raad van oudsten te Nakoe en erkenden dus hunne gemeenschappelijke afkomst.

De overblijfselen van versterkingen te Oedjoeng Bodok, Ladaro, Poeloe Lapau en Poeloe Nakoe, die nog duidelijk zijn te onderscheiden, worden als bevestiging aangetoond van deze overlevering.

X. *Metaphysische begrippen, eeredienst, duivelbezwering, verbidden van ziekten enz.*

Van iets onstoffelijks in zich, van een geest of ziel hebben de Niassers geen begrip; het eenige wat zij hebben opgemerkt dat werking doet, dat zij zelven voelen en toch onzigtbaar blijft, is de wind. God Loeboelangi (in de zuid Halowalangi) is dan ook afkomstig van den wind, of is er eene concentratie van. Zij stellen zich hem voor als een boom staande in den hooge; vruchten die daarvan, krachtens zijn eigen wil, losraakten werden geesten; andere, evenzeer op zijn gebod op de aarde gedaald, zijn menschen geworden en stamvaders van volken. Hij is de oorsprong en schepper van alles; van hem komt alles goeds. De stamvaders blijven met hem in gemeenschap en kunnen met hem spreken. Tot dezen wendt men zich als middelaars om het goede te verkrijgen en het kwade afteweren. Tot het aanhooren van de gebeden die van de aarde tot hem worden opgezonden moet Loeboelangi zich neigen, en zou dus te zwaar op haar drukken, waardoor zij zou kunnen verzin-

ken. Om hierin te voorzien bevindt zich aan de benedenzijde van de aarde een ondergod, Batoebeana, in de zuid Latoerafano, die haar tegenhoudt; beiden worden daarom bij het aanroepen zoo wel in het gebed als bij eedzweren altijd te zamen genoemd; Loeboelangi evenwel 't eerst, want deze is de voornaamste en schepper van den anderen.

Behalve van die stamvaders wordt ook nog van de andere kinderen van Loeboelangi als geesten of hoogere wezens de tusschenkomst afgebeden. Zij hebben allen hunne bijzondere beeldtenis, benaming en eigen plaats in en voor de huizen en dorpen; er schijnt evenwel aan die beelden zelven geene heiligheid te worden toegekend; immers zoo zij hebben uitgediend worden zij weggeworpen, en buiten het tijdstip dat zij worden aangeroepen dikwijls tot kapstokken gebezigd. Zij schijnen slechts eene bloote verzinnelijking van den onzigtbaren geest, welken zij voorstellen. Er bestaat dus op Nias geen eigenlijk gezegde beeldendienst, want, ofschoon, zoo als wij meer dan eens zagen, het hoofd, bij wien wij onzen intrek hadden genomen, den huisgod een stukje varkensvleesch voor den mond smeerde, wanneer hij hem te kennen gaf de eer zijn huis te beurt gevallen door ons verblijf, hebben zij nergens getoond dat die beelden wonderen hebben gedaan of het eene beeld van dezelfde verpersoonlijking boven het andere uitmuntte in het doen erlangen van het door zijne vervolking aan Loeboelangi gevraagde (*).

Deze geesten hebben ook vrouwen, wier beeldtenis de hunne vervangt wanneer de hulp voor personen van deze kunne wordt ingeroepen. De algemeene benaming van deze beelden is *adjoe adjoe.* Zij zijn:

1°. *adjoe sirapa*—, de beschermer van het huis; hij is vastgehecht aan een der hoofdstaanders in het midden van de woning en heeft zijne vrouw aan zijne zijde.

2°. *adjoe noeboe* –, de stamvader; hij wordt aangeroepen bij familie aangelegenheden en tot bevordering van de welvaart van zijne nakomelingen. Schiet de padi in den korrel dan wordt er een bosje van bij hem opgehangen; is een varken bezet, eenig haar

(*) Madjinga alleen heeft een beeldje van bijzonder vermogen; het heet Beuronadoe. Men verhaalt hiervan, dat, toen de kinderen van de booze geesten het al te erg maakten met de menschenkinderen en hen met zware en doodelijke ziekten plaagden, Loeboelangi een zijner eigen kinderen naar de wereld zond met het afbeeldsel van een van de voorvaders van het hoofd van Lawinda (in Madjinga), dat het vermogen had om al deze rampen afteweren. Het werd Beuronadoe genoemd van *Beuro*, dragen, en *adoe*, voor *adjoe*: de gedragen *adjoe;* hetzelfde woord beteekent ook de *adjoe*-drager en deze naam werd door den zoon van Loeboelangi, die den *adjoe* gebragt had en nu op aarde bleef, ook aangenomen en zijne afstammelingen hebben dien behouden. Hoofden geworden hebben zij houten namaaksels van dezen *adjoe* vervaardigd en in hunne huizen opgehangen; zij moeten hetzelfde vermogen hebben als de oorspronkelijken: namelijk bij zware ziekten genezing te bezorgen, maar ook op dezelfde voorwaarde, d. i. het geven van geschenken aan het hoofd dat de vergunning geeft tot het bezigen van het beeld. Het oorspronkelijke in Lawinda is nog geen voet hoog en van brons, althans voor zoo ver kon vermoed worden, want de afstand waarop het gezien mag worden en de hooge donkere hoek waarin het is geplaatst, laten weinig onderzoek toe. Het mist een arm, doordien, zeggen zij, degeen die het droeg dit zoo angstvallig deed dat hij dien arm aan stukken drukte. Alleen het zien er van kost een vadem rood en een vadem blaauw katoen; het is dus meer eene speculatie op het bijgeloof en de nieuwsgierigheid van den grooten hoop.

er van; zet zich eene hen te broeijen, een ei; enz. om hem gedurig te herinneren voor den goeden afloop te zorgen. Ook wel de afbeelding van te magtigen of te listigen vijand, die dan op de plaats van het hart een steen heeft, wordt bij hem opgehangen; hij moet dat hart vermurwen; zijne plaats is dan een van de hoekpilaren van de voorste rij binnen het huis.

Adjoe haro. Wanneer vijanden na handgemeen te zijn geworden, doch te huis komende van eenige ziekte worden bevangen, dan wordt een klein varken geslagt en geofferd aan dezen *adjoe*, om den booze die door den vijand bezworen was hen die ziekte te berokkenen, daar van te doen ophouden. Het is een stuk klapperstam van een voet hoog, waarop een aangezigt is gesneden, en wordt geplaatst voor het huis, onder aan den trap.

Adjoe fawonòcho; een halve voet lange stokjes met aangezigten besneden, in een bosje gebonden en bij het venster gehangen. Zij worden bezworen de booze plannen te verijdelen van de vijanden.

Adjoe lawōelo wanòcho; aan dezen wordt verzocht te keer te gaan dat de den kop gesnelden of gesneuvelden hun ziekte of onheil berokkenen.

Adjoe lawiroe; bij het huwelijk aangeroepen om de vrouw gezond te houden en een mannelijk kind voort te brengen.

Siraha gosali hangt in het raadhuis en beschermt dat.

Siraha djelawa is de onderscheidende naam van den huisgod van den *salawa;* het beeld is beter en vollediger besneden dan dat van de minderen.

Adjoe sihōnoe amā, de beschermer van duizend vaders; hij bewaakt de bevolking van een ganschen stam.

Siraha laweuleu dienen om de kampong te bewaren en staan aan den ingang er van. Zij zijn acht voeten lang; een mannelijk en een vrouwelijk beeld.

Adjoe fangòla, vrouwelijk; wordt in de slaapkamers opgehangen van zwangere vrouwen om haar kind voor ongelukken te behoeden.

Adjoe fanaau; dit zijn kleine, een duim breede en een halve voet lange beeldjes van 8 tot 15 en meer naast elkander aaneengehecht. Nooit vertoont zich het angstig bijgeloof van den Niasser zoo sterk als in zijne bezorgdheid voor zijn ongeboren kind. De sympathie tusschen den vader en de vrucht wordt hier sterker geacht dan door de bakers en minnemoêrs in Europa tusschen dit en de moeder. Al wat hij doet, al wat hem overkomt kan van invloed zijn; hij spreekt niet tegen een vreemdeling, want het kind zou de taal van dezen overnemen en zijnen vader niet verstaan; doodt hij een slang, werkt hij een gat in een stuk hout, klooft hij dit, zoo wordt een stukje van die slang, van dat hout of wat het ook zijn mag, bewaard. Acht dagen na de geboorte van het kind wordt dit alles in een klapperdop gedaan en voor ieder artikel er van een beeldje gemaakt en deze allen van een geregen; een klein varken en een paar kippen worden geslagt, waarvan het hart en 't bloed den *adjoe's* wordt aangeboden; de voorwerpen in den klapperdop worden gezamenlijk verbrand en gebeden dat niet het kind slap en los van leden worde als eene slang, dat zijne ooren niet mogen worden afgescheurd; het bewaren van een geslepen stukje hout moest dienen om het geen hazenlip te doen bekomen, enz.

Adjoe silingaoto is de afbeelding van een zoon of dochter des huizes, overleden zonder kinderen en die dus geene herinnering zou nalaten, weshalve zijn portret hierin moet voorzien. Bij feestmalen wordt het door voorhouding van eenig vleesch daarbij genomen. De plaats is boven den trap die in de algemeene kamer leidt.

Adjoe nori heet het beeldje aan de zwaarden; zijne tusschenkomst wordt gevraagd om eene regenbui te doen afdrijven.

De overige *adjoe's* zullen bij de beschrijving van de gebruiken bij ziekten worden aangegeven.

De booze geesten zijn, vier groote:

1. *Nadaaïja*, de voornaamste en overste.
2. *Lamōcha.*
3. *Lenīi.*
4. *Si gelodāno.*

Zij staan hier naar hunne volgorde in rang en magt.

Die van minderen rang zijn:

1. *Becho idano* (het waterspook); hij bewoont het water en brengt ziekten aan de zich daarin badenden, hetzij rivier, put, wel of stortgoot.

2. *Sinotakera* houdt zich in de bosschen en aan de rivierspruitjes op; hij is de pontianak der Javanen enz. en heeft ook dezelfde afkomst en werkkring; de zwangere vrouwen gaan dan ook hier, wanneer zij zich op den weg begeven of buiten het huis treden, met een mes gewapend om hem van haar en hare vrucht aftehouden. Verder leert hij den mannen, welke hij in den wildernis doet verdoolen om hen tot het booze overtehalen, te stelen, en de kunst om zelfs door de kleinste gaten en reten in de huizen te dringen.

3. *Tjoeli;* zoo deze zich op eenen klapperboom zet sterft die; waar hij zich in een van de pilaren van een huis nestelt kunnen geene jonge kinderen in het leven blijven.

4. *Bèla* ook *Bèlūda* (om hem meer eer te geven); dit woord, eigenlijk vriend, is een euphemisme voor *siraūu*, hetwelk duivel beteekent in verachtelijken zin en alleen als scheldwoord wordt gebezigd: b. v. *ono siraūu*, duivelskind; dit woord zoude hem beleedigen en tot boosheden uitdagen, even als op Sumatra de tijger en langs de rivieren de krokodil, wanneer men zich in hunne nabijheid gelooft met den zoeten eertitel van *néné* (grootvader) wordt benoemd ten einde hem gunstig te stemmen. In de zuid heet hij *afocha.*

Toen Loeboelangi van zijne kinderen op de aarde had laten neerdalen om die te bevolken wilde ook Bèla er heen, doch Loeboelangi hem daartoe geen last noch verlof gegeven hebbende, liet hem de aarde niet bereiken maar boven in de toppen der boomen neêrkomen; hij was niet met de aarde in aanraking geweest en kon dus geen stoffelijk omhulsel bekomen en moest geest blijven. Daar boven zweeft en leeft hij nu, doch tracht steeds door nakomelingschap vasten voet op de aarde te bekomen, en verleidt of verkracht de vrouwen en meisjes, welke hij in verscholen plaatsen weet te lokken of in den slaap te bezwangeren. Zoo digt bij de aarde is hij de geschikste om het middel te worden van gemeenschap tus-

schen den mensch en de geesten; hij is de spiritus familiaris van den *éré* en geeft dezen op diens vraag te kennen welke booze geest het kwaad heeft berokkend, waardoor hij in staat gesteld wordt zich tot den juisten te wenden om hem te bezweren.

Het verbidden van ziekten, epidemiën enz.

Heeft iemand koorts, ijlt hij, enz., dan is het duidelijk dat eene of andere booze magt zijn levensgeest heeft aangerand en tracht dien los te krijgen. De *éré* wordt geroepen, hij onderzoekt den patient, en vraagt Bèla wie van de duivels het op dien lijder gemunt heeft: dit nu vernomen hebbende maakt hij een beeldje van de houtsoort *mena bedana* (maleisch *alaban*) en bindt daaraan eenige klapperbladen, eene halfwassen kip wordt geslagt en het hart en bloed dien duivel aangeboden, een kuiken van zeven dagen wordt mede gedood, doch zonder bloedstorting; de grootste kip verbetert den maaltijd van dien dag voor den *éré*, de kleine wordt weggeworpen. Deze kippen dienen opdat de booze geest deze neme en den zieke loslate; doet hij dit, dan is een vuurvlieg welke hij naar beneden zendt daarvan het bewijs; dat insekt, onzigtbaar voor iederen leek, wordt door den *éré* met eene over de handen gespreide doek opgevangen en op het voorhoofd van den zieke gezet; deze herstelt nu, dan wel Bèla, heeft den *éré* misleid, een hoogere magt heeft hem beet en *adjoe bemboeboe* wordt ingeroepen om krachtiger en werkzamer middelen aan te wenden. Op de aarde is het niet gelukt, digter bij den hemel zal het worden beproefd; voor het midden van het huis wordt een staak geplaatst door den *éré* met klapperbladen opgesierd; aan het boveneinde hiervan loopt een band of keten van klapperbladen naar een soort van trog door denzelfden op den nok van het dak gesteld en met dezelfde bladen en kruiden getooid, waar tusschen *adjoe bemboeboe* zijne plaats heeft gekregen; de *éré* neemt nu een varken (*doea alisi*) en brengt het boven in dien trog waar hij het aan *adjoe bemboeboe* opdraagt die hierbij den duivel opmerkzaam maakt op het groote geschenk; de *éré* doodt nu het varken en laat het onmiddelijk, en dus nog stuiptrekkend, van het dak rollen: de duivel, begeerig naar de ziel van dat schoone beest laat zich langs den keten naar beneden; hij heeft dus het huis verlaten en *adjoe bemboeboe* houdt de wacht dat hij er niet wederkeert. Deze bewaker van het huis is drievoudig; een beeld van hem bewaart het dak en is daarboven geplaatst; een tweede boven den algemeenen haard; een derde houdt de wacht onder het huis. Soms ook, vooral wanneer eene vrouwelijke *éré* de dienst doet, loopt de keten van klapperbladen niet naar den nok van het dak maar naar de kamer van den zieke of slechts tot het dakvenster en worden dan de biezen en kruiden aan den staak met het bloed van het geofferde dier besprengd om den duivel uit het huis te lokken. Bij langdurige ziekte en waarbij reeds verscheiden vruchtelooze bezweringen hebben plaats gehad wordt verondersteld dat meerdere

duivels aanwezig zijn dan de reeds bezworenen; in de onzekerheid welke nog over zijn en om dit niet lang te beproeven wordt een algemeene jagt op hen gemaakt. Alle deuren en vensters, behalve dat aan de voorzijde van het dak worden gesloten; alleen de mannen bevinden zich in huis, en onder groot geschreeuw en slaan op gong en trommen wordt met de zwaarden in alle rigtingen gehouwen; de duivels, verschrikt en bevreesd, vlugten door het dakvenster langs den bladerketen en daar alle andere toe- en uitgangen gesloten zijn, kunnen zij niet weder binnen sluipen.

Eene dergelijke wijze heeft plaats om de duivels uit een dorp te drijven bij epidemiën; alle toegangen op ééne na worden versperd, allé gongs geslagen, alle trommen geroerd, alle keelen opgezet en alle sabels gezwaaid; meent men dat de duivels zijn verjaagd dan wordt ook de laatste poort gesloten; het dorp is acht dagen lang ontoegankelijk en *adjoe tali anoe* (gemaakt uit den stam van den boomvaren), voor de huizen geplant om die te beschermen; door het slagten van varkens die aan hen worden opgedragen wordt hunne gunst afgebeden.

Verder zijn de goede geesten wier hulp wordt gevraagd bij ziekten, *adjoe géré;* hiervan zijn altijd mannelijke en vrouwelijke voorhanden; zij dienen bij ziekten van een der leden van het gezin overeenkomstig hunne sekse; deze zijn van boven en van onder met een naar elkander gekeerd aangezigt besneden; hunne plaats is ter zijde van den wand van het algemeen vertrek. *Adjoe boeoïjo horo* verleent hulp bij rheumatisme.

Amuletten worden voornamelijk bewaard in het kastje aangebragt aan het boveneinde van de scheede van het zwaard; met het voornaamste daarvan zijn de Niassers zoo geheim dat het niet kan gezien worden en zit het ook van binnen geheel geborgen. Verder bestaan zij in eene menigte voorwerpen, als haar of huid van eenig dier, ook tanden enz., waaraan ieder voor zich eene bijzondere kracht toekent om hem voor een of ander ongeval te behoeden. Ook worden kinderen zoodanige voorwerpen met dat doel om den hals gebonden; doch dit is niet zoo algemeen als men bij de bezorgdheid van den vader voor het ongeboren kind zou moeten verwachten.

Aan het bovengemeld kastje is ook vastgehecht *adjoe nori*, een volkomen afgewerkt, een halve palm lang gesneden houten beeldje in zittende houding; het moet dienen wanneer men den zegen wil bezweren, hetzij om die te doen naderen, hetzij om hem te doen verdrijven; hiertoe evenwel is nog iets noodig dat bekend is met de zeden en gewoonten van de wolken, en dit is de *lelagooi* (*gigi patoes* der Maleijers), zijnde, zoo zij voorgeven, een luchtsteen. Iemand verlangende zoodanigen steen te bezitten begeeft zich, als het dreigt te donderen in een klapperbosch of op eene opene plaats in het woud; hij gaat nu de wolken na tot hij zoodanigen steen ziet vallen; dit is nu eens in een klapperboom dan eens in een op den grond liggenden vermolmden boomstam; soms in een door hem in den grond geplant stuk hout. Verlangt hij regen of droogte dan maakt hij met klappervezels wat vuur, houdt dit bij den *adjoe* en geeft hem zijn wensch te kennen; deze brengt het over aan den naast hem zittenden *lelagooi*, die dan de wolk bezweert. Het is evenwel iedereen niet gegeven zoo

maar dadelijk dezen steen te vinden; sommigen zijn daarin zeer gelukkig en verkoopen ze dan.

Voorgevallen en waarschuwende droomen ontbreken niet en daar zijn wijzen die ze uitleggen en verklaren; deze laten zich evenwel daarvoor niet betalen.

Ook hebben de Niassers gelukkige en ongelukkige dagen waarop iets al dan niet kan ondernomen worden. Dit is evenwel geheel individueel; b. v. iemand heeft opgemerkt dat de zooveelste of zooveelste dag van de maand hem voor- of onspoedig was en hij wacht zich daarvoor of hij maakt er gebruik van.

Willen zij iets gewigtigs ondernemen, dan wordt een varken of eene kip geslagt, den *adjoe* het plan bekend gemaakt en zijne hulp daarbij ingeroepen; het hart en de lever van het geslagte dier worden nu geraadpleegd, en uit de lijnen en strepen die zich daarop vertoonen, wordt door den kundigen de al of niet gunstige stemming gelezen van den *adjoe*, en in het laatste geval de zaak uitgesteld.

Openbare eeredienst bestaat alzoo niet, en tempels zijn den Niassers onbekend; iedere plaats is goed voor de aanroeping van de hoogere magten, zoo slechts door het vertoonen van hunne beeldtenis hunne aandacht derwaarts wordt getrokken; om hunne oplettendheid meer gaande en het beeldje verder zigtbaar te maken, dienen de klapperbladen en takjes waar mede zij worden bestoken. Hunne begrippen van een toekomstig leven zijn zeer onbepaald; het ligchaam is stof en keert weder tot stof; de oorsprong van de ziel is de wind, zij keert tot haren oorsprong terug; wijst men hen op de billijkheid van de straf en de belooning hier namaals, dan antwoorden zij dat het wel mogelijk is dat die goed hebben gedaan goed zal wedervaren en kwaad aan hen die het booze hebben betracht, doch zij schijnen zich al zeer weinig om die mogelijkheid te bekomen.

IJ. *De natuur en hare verschijnselen.*

Hieromtrent gelooven de Niassers het volgende:

Aardbevingen worden voortgebragt door Batoe bedano. Bij belangrijke schuddingen schudt hij ook het geweten der hoofden wakker. Om hunne ongeregtigheden wil hij de aarde verdelgen; zij komen bijeen en maken een *adjoe* van een geheelen boomstam. Zij offeren en bekennen hunne schulden en omkooperijen en regtverdraaijen; de standmaten en gewigten worden op den juisten inhoud gebragt en de valsche vernietigd; zij beloven beterschap en vragen genade; zoo er spleten in den grond zijn ontstaan wordt daar eenig goud in geworpen en, als bij alle naïve geloovigen, wordt de straffende hand niet meer gevoeld, dan zijn spoedig de schoone beloften vergeten.

Eb en vloed worden even als op Sumatra beschouwd te ontstaan door eene groote krabbe die uit of in een op den bodem der zee zich bevindend hol kruipende het water er uit naar boven dringt of daar laat binnen loopen.

De zon en de maan gaan rond om de wereld. Vroeger deden zij deze reis te zamen doch hebben twist gekregen en gevochten, waarbij de maan het eene oog verloren heeft en het andere beschadigd werd, zoo als nog duidelijk te zien is. Zij kan nu haren weg niet altijd vinden en schijnt nu eens des nachts dan des daags en wandelt dikwijls scheef, waardoor slechts een gedeelte van haar zigtbaar is.

Zons- en maansverduisteringen zijn aanvallen van duivels die trachten hen te verslinden. De Niasser ziet die gevechten onverschillig aan.

Eene staartster is zamengesteld uit eene gewone ster en eenen duivel, die zich daaraan vasthecht om zoo over de geheele wereld kwaad te kunnen brengen; zij zijn de voorteekenen van epidemiën.

Vallende sterren zijn de drek van anderen en worden ook zoogenoemd (*taai'n deufi*).

Observatien van den sterrenhemel vindt men natuurlijk weinig bij een volk dat zich, zoodra de avond is gevallen, binnen het huis opsluit, of zoo de maan schijnt op het plein tusschen de huizen zich met spiegelgevechten en ligchaamsoefeningen vermaakt, waarbij de ouden en zwakken zoo gretig toezien dat zij den blik slechts zelden naar boven wenden. Voor de morgenster hebben zij een naam; ook voor het zevengesternte; dit noemen zij *deufi djāra*, van *djara*, verzamelen; wanneer dit aan den hemel verschijnt komen zij bij elkander om het land te bebouwen; dit voor dien tijd te doen zou nutteloos werk zijn.

De regenboog is een net uitgeworpen door den duivel om menschen te vangen.

De hemelstreken kennen zij niet; aan de stranden zijn de benamingen er van uit het maleisch overgenomen.

Schepping der aarde.

Loeboelangi had vijf zonen, waarvan de oudste, Amada Loeomewona, zijne broeders niet gaarne naast zich zag en op middelen zon om hen uit den hemel te doen verdrijven. Hij raadpleegde hieromtrent met Silewe Nadjarata, dochter van Doendoe Tanno, en zijne jongste vrouw, met welke hij pas was gehuwd. Deze had spoedig iets gevonden: zij toonde zich zeer bedroefd en deed niets dan schreijen en weigerde al wat men haar aanbood van schoon en goud; op het gedurig aanhouden naar de oorzaak van hare droefenis door de moeder van haren man verzocht zij als hare eenige begeerte van deze al hetgeen in de kam achterbleef bij het schoonmaken van haar haar. Loeboelangi van dit zonderling verlangen kennis hebbende gekregen ondervroeg haar daaromtrent; zij bekende nu dat zij daarvan aarde wilde maken, om hare kinderen zich daarop als hoogste personen te doen nederzetten; want in den hemel zouden zij altijd ondergeschikt blijven aan de oudere leden van de familie. Loeboelangi vond dit denkbeeld goed en zond Si Laoma met die stof en zijn armring naar beneden; deze op de wolken nedergestreken, legde hetgeen hem was medegegeven binnen in

dien ring op de wolken neder. De ring werd een slang die zich zeer vergrootte; de stof zette zich uit binnen diens kronkel (de slang had den staart in den bek), en de aarde was gevormd. Silewe Nadjarata had intusschen nog geene kinderen en Loeboelangi, ongeduldig om de aarde te bevolken, gelastte zijne jongere zoons derwaarts te vertrekken; deze evenwel hadden daarin geen zin; hij stak nu zijn lans in den grond, en bepaalde dat ieder van zijne kinderen naar de aarde moest die niet daarin klimmen kon tot de punt; niet een kwam aan het ijzer behalve Loeboelangi, die alzoo in den hemel achterbleef, om zijn vader als die oud zal zijn geworden optevolgen.

De oudere vrouw van Laoemewona zag nu het vermogen van de jongere en begreep dat zij steeds voor deze zoude moeten wijken en wilde bij voorraad zorgen dat haar zoon Afócha (Béla) niet onder de magt kwam van zijne jongere halve broeders. Zij liet hem heimelijk aan een koord naar de aarde, waar hij kans had een onafhankelijk hoofd te worden; door de bestiering van Loeboelangi, die niet toelaat dat iets gebeure zonder zijnen wil of last, was het koord te kort en kwam Afócha op de boomen neder en kon niet lager. Hij is de vader geworden van de geesten in de lucht.

Tijdrekening.

Deze is bij de Niassers zeer onbepaald en jaartelling kennen zij niet. Het tijdsverloop van den rijstbouw wordt voor een jaar gerekend: *deufi fache* (rijstjaar), dus zes maanden, of dat van padisnit tot padisnit, dus twaalf maanden: *deufi fatooi* (van *fatooi*, geheel omloopen), dus een rond jaar. De maanden worden gerekend naar de maan en de dagen alleen aangeduid voor een volgnommer, als: de eerste, tweede dag der maand; de maanden volgen dienzelfden regel, d. i. ieder telt voor zichzelven en bepaalt den tijd van begin der telling. De verdeeling van den dag geschiedt naar den stand der zon; weken zijn hun onbekend: alleen zij die in de nabuurschap der Maleijers wonen, spreken soms van *fitoe woongi* of *fitoe malōēā*, van *fitoe*, zeven, en *woongi*, nacht, of *malōēwā*, dag; deze uitdrukking is dus niets als eene omschrijving.

Z. *Overleveringen, vertellingen enz.*

Aan deze ontbreekt het niet; de meesten zijn echter zoo beuzelachtig en onbeduidend dat zij der vermelding niet waardig zijn; bij enkelen vindt men verwantschap met overwalsche legenden.

Er leefde eens een reus, die omgang had met de booze geesten, en menschenvleesch at, en Nodojo heette. Hij maakte toen het distrikt Madjinga en bepaaldelijk het dorp Lawinda tot het tooneel van zijne strooperijen. Fahedo Mangaradjo, zoon van het toenmalige hoofd

van Lawinda, Sitaogabobo, begreep dat het beste wat hij doen konde, om daar een einde aan te maken, was, de dochter van Nodojo te huwen, en begaf zich naar diens verblijf. Onderweg ontmoette hij Afocha die zijn plan goedkeurde en zijne hulp daartoe beloofde. Ter plaatse aangekomen vond hij Nodojo niet te huis, maar wel diens vrouw en dochter, en met dezen was de zaak spoedig geklonken. Nodojo terugkomende (hij nu had een togt gedaan naar Lawinda en juist Sitaogabobo gedood, en diens lever als lekkerste beet medegebragt), rook dadelijk dat er een mensch in huis was, en vroeg zijne vrouw daar naar; deze verhaalde hem alles. Zij besloten nu den zoon het ingewand zijns vaders te laten eten, om hem zoo medepligtig, en de wraakneming onmogelijk te maken; hunne dochter evenwel, die het gesprek had afgeluisterd, gaf een en ander aan haren aanstaanden te kennen, zoodat hij niet van de lever at maar zijn aandeel verborg en den volgenden dag, toen hij met zijne bruid huiswaarts keerde, medenam. In het dorp gekomen vonden zij den geheelen stam vergaderd, wachtende op den zoon om het lijk van den *salawa* bij te zetten. Afōcha (*bèla*) was nu behulpzaam om de lever weder op hare plaats te leggen en den gestorvenen te doen herleven. Hij was nog lange jaren hoofd van Lawinda en leefde in vrede met Nodojo.

Eene vertelling, aardig om de toespeling, gaf het hoofd van Ambalato.

Er was eens een hoofd, die tot vriend had een vogel, een *alang*. Door dezen geholpen was zijn dorp zoo schoon dat geen grasspiertje op het plein te zien was; de fraaije huizen stonden wel geordend, en rust en welvaart heerschten in zijn gebied.

Dit geluk echter stak een slecht hart in het oog en deze zocht en bekwam een paar tijgertanden en tijgerklaauwen, welke hij in dat dorp wierp. Deze begonnen al spoedig de aarde omtewroeten en optewerken, zoodat weldra de huizen helden, en de kampong eene wildernis werd. De *alang* hield zich stil. Eindelijk kwam daar een wijs en sterk man; deze kreeg medelijden met hen en zeide: wat? dat zijn geen tijgers die dit hebben gedaan; 't zijn slechts tijgertanden en tijgerklaauwen; waarvoor zijt ge bevreesd? Hij greep ze en vernietigde ze.—Zoo was hij geweest met zijn stam; zoo waren het die van Ironohoena geweest die zijn geluk hadden gestoord; zoo zoude het 't Nederlandsch gouvernement zijn dat dezen, slechts tijgertanden en klaauwen, zou te onder brengen en Ambalato verlossen.

AA. *De Noord- en de Zuid-Niassers.*

In ligchaamsbouw, in energie, in reinheid, in de inrigting der huizen, in den aanleg der dorpen, in het maken van wegen en in de wijze van begraven is aangetoond het groot verschil hetwelk tusschen den noord- en den zuid- Niasser bestaat. Bij het hooren van hunne taal zou men meenen een ander volk voor te hebben; ook verstaan zij elkaâr niet. Hunne godsdienstige begrippen, overleveringen omtrent afkomst, hunne zeden en gewoonten, hunne wijze van bestuur, regtspleging en oorlog voeren, kleeding en voedsel komen echter hoofdzakelijk overeen. Het zuidelijk gedeelte van Nias is volgens allen het eerst bewoond ge-

weest, en Madjinga wordt als de wieg van het volk beschouwd. Daar bevindt zich ook nog digt bij de kampong Gomo, onder een zeer hoogen boom, een steen waarop hun eerste stamvader, Toeada Niha, uit den hemel is neder gekomen; steen en boom evenwel zijn alleen zigtbaar voor den *éré*. Allen erkennen hunne instellingen van Madjinga te hebben bekomen. Sommigen hebben zelfs omtrent de wijze hoe dit is geschied hunne overleveringen, meestal met belagchelijke en onzinnige bijvoegsels. Zoo verhaalt onder anderen Ambalato, dat zij in vroegere tijden leefden als de dieren. Zij hoorden toevallig dat in Madjinga eene gansche inrigting bestond van zeden en gebruiken, waardoor men veel beter en aangenamer leefde dan met hun het geval was. Zij zonden toen daar iemand heen om dat zoo alles te onderzoeken en zijne bevindingen mededeelen. Ongelukkig was die zendeling dom als de meeste van zijn stam. Toen hij in Madjinga aankwam werd hij door den eersten dien hij ontmoette mede naar huis genomen en onthaald; zoo deed later ieder een die hem zag of werd hij genood tot gastmalen te zijner eere. Op deze wijze had hij een paar maanden daar doorgebragt en meende nu genoeg te weten van beschaafde manieren; hij keerde dus terug om zijne ervaring bekend te maken; hij was zoo dik geworden dat zijn buikband, die hem anders twaalf maal om het lijf ging, nu ter naauwernood eens daarom kon worden geslagen. Die van Ambalato begrepen evenwel dat de voortreffelijkheid van de Madjingasche instellingen niet alleen kon bestaan in het vet mesten van menschen, en zonden dus een paar anderen die beter uit hunne oogen keken. Deze leerden de betrekkelijke waarde der voorwerpen tot ruil, zij bragten inhouds- en lengtematen en gewigt mede, en maakten hunne stamgenoten met de zeden en gebruiken van Madjinga bekend, welke zij aannamen en tot heden hebben behouden.

Opmerkelijk is het evenwel dat zij, zelfs die van denzelfden oorspronkelijken stam, volstrekt geene gemeenschap onderling hebben, en elkander nooit bezoeken, ten ware een koppensneller uit de zuid, wanneer in die streek geen kop kan bekomen worden en er toch een noodig is voor een feest. De zuid Niasser blijft echter op zijne afstammelingen of verwanten op de Batoe-eilanden zijne betrekking behouden, en bezoekt die eilanden, ofschoon hij anders in het geheel geene geneigdheid heeft om zich op zee te begeven.

Er kan hiervoor geene andere reden worden opgespoord dan de vermoedelijke dat de tegenwoordige bewoners van noord Nias de uitgewekene of uitgedrongene zwakke en arme stammen zijn geweest, die nu nog met schrik en vrees zijn vervuld voor den magtigen zuid-Niasser, die met minachting op hen nederziet, en dat de emigratie naar de Batoe-eilanden heeft plaats gehad, nadat reeds eene algeheele scheiding met den noord-Niasser bestond, voor welk gevoelen ook pleit dat in de overleveringen omtrent de afstamming in de noord niet voorkomt de zoon van Toeada Loja, die naar de meergenoemde eilanden is overgestoken, en er later in de zuid schijnt bijgevoegd.

BB. *Vreemdelingen op het eiland Nias, hun bedrijf en invloed op de oorspronkelijke bevolking.*

Van de Aziatische en Polynesische vreemdelingen die zich op Nias hebben nedergezet, behooren in de eerste plaats genoemd te worden de Maleijers van de westkust van Sumatra. Volgens hunne eigene opgaven moeten zij zich reeds meer dan anderhalve eeuw hier bevinden; volgens historische bescheiden moet het reeds meer dan derde halve eeuw zijn. Zij zijn echter nooit met der woon in het binnenland geweest, maar hebben zich altijd aan de stranden opgehouden. Van de zuid van Nias hebben zij alleen nu en dan met handelspraauwen de baaijen bezocht, doch zich zelden verder dan het strand en onder het bereik van de vuurwapens van hunne praauwen gewaagd.

Van Goenoeng Lemboe tot aan Nakoe en Maros waren hunne kampongs gelegen, en ontleenden derzelver hoofden hunne magt van den radja van Menangkabau. Hunne afstammelingen en de van tijd tot tijd zich bij hen gevoegd hebbende vagebonden van den overwal, zijn, op weinige uitzonderingen na, niet meer dan een hoop ellendig gespuis; niettegenstaande hunne weidsche titels, verwaandheid op hun islamisme, en aanmatigingen, zijn zij gemeen, hebben zij van het mohamedanisme niets dan het uiterlijk vertoon, en ontbreekt hun alle energie. Zij zijn daarbij uitermate lui en vadsig; want de gemakkelijkheid waarmede zij zich voor weinig geld slaven konden aanschaffen heeft hen aan allen arbeid ontwend en daarvan afkeerig gemaakt. Aan de stranden wonende waren zij opkoopers en makelaars in producten, maar vooral in slaven. Om invloed te krijgen, om zich staande te houden en zich te vrijwaren voor de wraakneming van de door hen bedrogenen, of de familie van door hen of op hun last geroofde menschen, vermaagschapten zij zich met de Niasser hoofden, die hen evenwel die eer duur deden betalen; de bruidsprijs werd gewoonlijk tusschen de *f* 1000 en *f* 1500 gesteld, en hierop konden zij natuurlijk niets schuldig blijven; terwijl als regel werd aangenomen dat de naaste bloedverwanten van de vrouw bij een bezoek bij hunnen aanverwant van dezen geschenken ontvingen in lijnwaden of stofgoud, en het is te begrijpen dat zij niet eenzaam leefden. Gaarne mengden de Maleijers zich in de onderlinge geschillen van de in hunne nabijheid wonende Niassers en dikwijls werden zij door hen als scheidsregters gebruikt. Niettegenstaande dit hebben zij dikwijls hevige aanvallen van de inlanders te verduren gehad. In kleine kampongs verspreid, hadden zij eene groote menigte hoofden, en daarenboven wilde ieder niet minder zijn dan de andere; en daarin hadden zij gelijk, wat zij waren allen even groot in schurkerij. Regel noch wet werd derhalve door hen erkend en dikwijls waren hunne huizen versterkt en door steeds geladen stukken hielden zij elkander in bedwang. Hierdoor en door de strooptogten van de Troemonezen zijn zij in lateren tijd in verval geraakt. Die van Goenoeng Sitoli hadden zich vroeger wel de suprematie aangematigd over die van de andere kampongs en ontvingen jaarlijks hunne hulde, doch reeds sedert lang heeft dit opgehouden. Het Nederlandsch bestuur beijvert zich thans hen in vaste

en groote kampongs te verzamelen, de anarchie te doen ophouden en hen tot landbouw te brengen, waartoe in den omtrek van de plaatsen tot hun verblijf aangewezen overvloedige gelegenheid bestaat. Hun aantal moet vroeger veel aanmerkelijker zijn geweest dan thans. Verlaten huizen en kampongs strekken hiervan ten bewijs. In 1840 en 41 vond de in kommissie tot onderzoek van den uit- en inwendigen staat van het eiland Nias gezonden kontroleur BARTHELEMY de Maleische bevolking te bedragen 3000 menschen; tegenwoordig zijn zij p. m. 2000 zielen sterk. Opmerkelijk is het dat allen, zelfs onderling in het dagelijksche leven, de Niasche taal spreken; de oorzaak hiervan is dat zij geene andere vrouwen dan Niasche tot moeders hunner kinderen hebben gehad.

De Atjehnezen hebben sedert eeuwen het noordelijk gedeelte van Nias bezocht en moeten daar verschrikkelijk hebben huis gehouden. Van Telok Beloekoe, een weinig benoorden Goenoeng Sitoli, tot aan Lapau hadden zij den roof van menschen en goederen voortgezet en de hoofden gedwongen hunne oppermagt te erkennen. Alle jaren kwamen praauwen den cijns ophalen en begingen daarbij menigen gruwel. Aan de boorden van de rivier Modjeja hadden zij eene kleine kolonie achtergelaten, welk gedeelte ook nu nog naar hen wordt genoemd; deze diende tot stapelplaats voor de slaven die voor Troemon en Atjeh werden opgekocht of geroofd. Ook verder langs de kust, tot bezuiden Goenoeng Sitoli, vestigden zij zich en legden, onder anderen, te Mènè enz. pepertuinen aan, welke zij door Niasserslaven lieten bewerken. Niets dan minachting gevoelende voor den Maleijer, en de diepste verachting voor den Niasser, waren zij de hatelijkste indringers voor inlander en vreemdeling, en beider gebrek aan energie maakte hen geducht en gevreesd. Deze riepen tegen hen de hulp in van het Nederlandsch gouvernement, en in 1839 werd eene expeditie ondernomen die hen voor een gedeelte verdreef en hunnen overmoed knotte. Verscheiden evenwel bleven achter en dreven sluikhandel in slaven, waartegen echter thans streng wordt gewaakt. Om de zuid van Nias hebben zij zich nooit gewaagd, en zich daar ook nooit gevestigd; als vijand zouden zij daar spoedig zijn teruggeslagen, als inwoner niet geduld, en als slavenhandelaar zonder nering zijn geweest, want sedert onheugelijke tijden, hebben de zuid-Niassers gezworen nimmer slaven te zullen uitvoeren. Waar zij zich ook gevestigd hebben, nergens hebben zij zich gemengd in het binnenlandsch bestuur en zijn dus vreemdelingen gebleven.

Hunne aanspraken op het monopolie langs bovengenoemde kuststreek zijn, ofschoon slechts gedeeltelijk en voorwaardelijk, erkend geworden onder het Engelsch gouvernement door den toenmaligen resident PRINCE in 1820, en later door den Nederlandschen resident van Padang in 1833, en ofschoon het voorloopig kontrakt van handel en vriendschap door den kolonel, civiel en militair gouverneur van Sumatra's westkust, in 1841 met wijlen het hoofd van Troemon, Datoe Siboedjang, gesloten, daar niet van spreekt, meenen zij nog altijd regt daarop te hebben.

Eenige Chinezen hebben zich te Goenoeng Sitoli nedergezet ten handel, sedert de Nederlandsche vlag waait; vroeger kwamen zij alleen op Nias met praauwen, meestal van Padang,

tot het opkoopen van rijst en slaven; hunne kwade praktijken hebben hun dikwijls onaangename ontmoetingen met de Niassers op den hals gehaald.

De invloed welke de omgang van deze vreemden op de Niassers heeft uitgeoefend is verre van gunstig te zijn geweest; het heeft hen wantrouwend en achterdochtig gemaakt, hunne eerlijkheid niet bevorderd, en tweespalt, moord en roof onder hen zijn toegenomen. De Maleijers hebben hunne zucht om proselieten tot den Islam te maken ook bij hen bot gevierd, doch dit nooit door geweld kunnen of durven doen; maar hunne slaven de vrijheid geschonken wanneer zij Mohamedaan werden, dat is beloofden geen varkensvleesch meer te eten en eene broek te dragen; zij namen ze dan, wat zij noemden, tot kind aan; hun toestand werd echter weinig daardoor veranderd; zij moesten namelijk in het huis blijven van hunnen pleegvader en zijn werk doen. Zij waren dan ook slechts naam-geloovigen, en later, door toevallige omstandigheden in hun dorp teruggekomen, hebben zij geen voorbeeld opgeleverd van volharding in hunne nieuwe leer; zij hebben dadelijk de broek weggeworpen en zijn tot hun geliefde kost wedergekeerd.

Van Europeanen kwamen hier vroeger Franschen, om zich van slaven voor hunne Oost Indische kolonien te voorzien.

Engelschen handelden hier ook, maar van kontrakten met de hoofden of nederzettingen van die natie is geen sprake geweest voor het jaar 1820, wanneer, op den 24 november, eenige overeenkomsten zijn gewisseld tusschen de gekommitteerden John Prince en William Jack en het hoofd van Larago, waarbij deze zich met zijn gebied onderwierp, zijne haven afstond tot monopolie, en grond om een etablissement opterigten, waarvoor hij als hoofd werd erkend van de oostkust van Nias tot in de nabijheid van Goenoeng Sitoli, het regt bekwam om de Engelsche vlag te voeren en eene jaarlijksche retributie van 50 spaansche matten in goederen. Ook de hoofden van Lembaga en Roerofono of Telok Dalam onderwierpen zich en bekwamen het regt om de Engelsche vlag te voeren bij kontrakt van den 6 december van hetzelfde jaar. Hetzelfde deed het hoofd van Boeëli (Bohili?) en eindelijk al de voornaamste hoofden van de oost- en westkust van Nias, waarbij zij tot een vrij volk werden verklaard, en beloofden goede en getrouwe onderdanen te zijn. Tevens werd de slavenhandel afgeschaft als zoodanig, en veranderd in uitvoer van pandelingen, die niet langer dan 10 jaren dienstpligtig zouden zijn aan hunne heeren of crediteuren. Van het oprigten van een etablissement in het gebied van Larago is evenwel niets gekomen, doch een beambte werd geplaatst te Telok Dalam, die echter meer een agent was van het monopolie van den Natalschen resident dan een ambtenaar van de Kompagnie.

AANHANGSEL.

DOOR

H. VON ROSENBERG.

Voorwoord.

Bij besluit van den gouverneur ter Westkust van Sumatra, dato 7 junij 1854 no. 1532, geprovoceerd door het gouvernements besluit van 12 april 1854 no. 1, toegevoegd zijnde, aan den ambtenaar ter beschikking J. F. NIEUWENHUISEN, gekommitteerde voor een land- en volkenkundig onderzoek van het eiland Nias, werd mij daarbij speciaal opgedragen het vervaardigen van eene verbeterde kaart van Nias op de schaal van 1,50000, welke projektie zoude moeten worden toegelicht door eene beschrijvende memorie. Aan dezen last willende gevolg geven, is de volgende geographisch natuurkundige beschrijving door mij opgemaakt ten geleide van de gedresseerde kaart. Buiten en behalve die kaart zijn door mij al verder afgewerkt een twee en dertig tal teekeningen, voorstellende kostumes, wapens, gereedschappen, enz.

Alvorens tot die beschrijving overtegaan zullen eenige woorden ter opheldering niet overbodig zijn.

Tot de opname heeft men eene Smalkalder patent boussole gebezigd en de daarmede verkregen hoeken en peilingen later volgens de horizontale projektie in teekening gebragt. Dat eene opname van het geheele eiland niet kon geschieden, is ligtelijk natcgaan, wanneer men het zoo korte voor het onderzoek toegemeten tijdsbestek in aanmerking neemt. En ware dit ook niet het geval geweest, eene volledige opmeting van Nias is vooreerst en welligt nog in de eerste twintig jaren om verschillende redenen eene volstrekte onmogelijkheid. Op de kaart figureert dus maar dat gedeelte van het belangrijke gewest dat door ons zelf is gezien en onderzocht geworden, benevens hetgene wat overgenomen is van de kaart door den 1en luitenant DONLEBEN in 1847, op last van den majoor BEIJERINK vervaardigd. Bij deze laatste moest echter met voorzigtigheid worden gehandeld, aangezien daarin eene overgroote menigte van onnaauwkeurigheden voorkomen, welke moesten worden vermeden. Zoo is de strekking der Westkust van af Oedjoeng Poeloe Moesei tot aan Oedjoeng Seramboe gevolgd even als de heer DONLEBEN ze op zijne kaart opgeeft, daar

wij de overtuiging van eene juiste opname daarvan hebben gekregen. Zulks geldt ook van eenige kleine gedeelten van het binnenland, waarbij eveneens van die kaart gebruik is gemaakt. Al het overige, vooral het strand van af Oedjoeng Poeloe Moesei tot aan Oedjoeng Lagoendi (langs de noord- en oostkust rondgaande); en van Oedjoeng Seramboe tot aan Oedjoeng Poeloe Foro-o, is door mij in persoon opgenomen. De verschillen welke deze mijn arbeid, vergeleken met die van den heer DONLEBEN, oplevert (en die nog al zeer aanmerkelijk zijn), moet men toeschrijven aan het veel te oppervlakkig onderzoek van laatstgenoemden en aan belemmeringen die hij destijds niet kon te boven komen. Het nog overschietende kleine gedeelte van het westerstrand van af Oedjoeng Poeloe Foro-o tot aan de hoek van Lagoendi is niet kunnen worden opgenomen, wegens een zamenloop van toen plaats hebbende ongunstige omstandigheden. Dit strand is op de kaart aangegeven zoo als het zich van uit zee gezien aan het oog voordeed en op de teekening zelve aangewezen door eene gestipte lijn. De groep der Nako-eilanden kon eveneens niet worden opgemeten; bij den zoo beperkten tijd, waarover kon beschikt worden, was een meer naauwkeurig onderzoek er van niet mogelijk; gedurende ons kortstondig verblijf aldaar was alleen maar gelegenheid om eenige hoofdpunten te peilen, ten einde later de ligging der verschillende eilanden onderling te kunnen bepalen.

Het eiland Sarambau (Poeloe Babi op de kaarten) behoort, nietegenstaande zijne ligging in de nabijheid der noord-oostkust van Nias, volgens formatie en politische verdeeling tot de Banjak-eilanden en wordt derhalve in dit verslag geene melding er van gemaakt.

Wat eindelijk de orthographie der in dit verslag en op de kaart voorkomende benamingen aangaat, geloof ik te kunnen volstaan met het gezegde van den beroemden AZARA:

„Qu'il écrira les noms le mieux qu'il pourra et tels, que son oreille a pu saisir les sons; qu'il ne doute pas, que, si on les dictait à vingt personnes différentes, toutes conviendraient qu'il est impossible de les écrire; et que si elles voulaient le faire, chacune l'exécuterait d'une manière différente."

Voor mijne kaart zelve maak ik hoegenaamd geene aanspraak op stipte naauwkeurigheid. Dit geldt vooral van het binnenland. De beletselen welke het terrein nagenoeg bij iedere schrede oplevert, zijn van dien aard, dat het dikwijls onmogelijk was, zelfs van de eenvoudigste meetinstrumenten behoorlijk partij te kunnen trekken, meestal doordien ieder vergezigt gewoonlijk aan het oog onttrokken is, of dat het aan punten voor peilingen ontbreekt, die van meer dan eene plaats uit zigtbaar zijn.

Ik had op mijne kaart de ledig gebleven vakken wel eenigzins met fantasiewerk kunnen aanvullen, doch ik hield het voor beter liever eene grootere ruimte als onbekend voortestellen, dan door gefingeerde détails latere onderzoekers op een dwaalspoor te brengen.

Hiermede den beoordeelaar op de hoogte van de zaak geplaatst hebbende, ga ik tot de beschrijving over, alleen nog aanvoerende dat ik mij volstrekt niet voorstel iets volkomens te zullen leveren en dat „*Multum ad huc restàt operis.*"

I. *Ligging en uitgestrektheid.*

Nias behoort tot de uitgestrekte eilandengroep, welke van af 3°5′ N. B. tot aan 5°3′ Z. B. met Sumatra's westerstrand evenwijdig loopt en waarvan Poeloe Simaloe (Hog-island) het verst noordelijk en Engano (Poeloe Telandjang) het verst zuidelijk liggend punt is. Onder al de eilanden, welke deze groep vormen, bekleedt Nias den eersten rang zoo wel in uitgestrektheid als in hoeveelheid zijner bewoners. De eerste bedraagt, de eilanden er bij gerekend, p. m. 127 □ geogr. mijlen. De grootste lengte beslaat eene lijn van 68 Sumatra palen lengte, getrokken van af Oedjoeng Telok Dalam tot aan Oedjoeng Lebang, terwijl eene lijn, 24½ Sumatra palen lang, gelegd tusschen Oedjoeng Lembaroe en Oedjoeng Seroemboe, de grootste breedte aanwijst. De hoofdstrekking, gelijk aan die van Sumatra, is van Z. O. naar N. W.

Nias is besloten tusschen 0°18′54″ en 1°47′ N. B. en tusschen 97°16′ en 98°5′7″ O. L. van Greenwich en wordt rondom door den Indischen oceaan bespoeld. De hoofdplaats Goenoeng Sitoli ligt aan de oostkust des eilands op 1°17′30″ N. B. en 97°36′ O. L. van Greenwich, op ongeveer 17 geographische mijlen (15 in eene graad) van Hog-island, 7 van Groot Banjak, 11½ van de hoek van Singkel, 18½ van Masallar, 19 van Natal, en 15 van de Batoe-eilanden verwijderd. Gemiddeld kan de afstand van Nias uit den wal van Sumatra gesteld worden op 14 geogr. mijlen.

II. *Grondgesteldheid.*

In de volle beteekenis des woords kan men het geheele eiland als bergland beschouwen of als de toppen eener submarine heuvelenreeks, die van af Simaloe tot aan Engano heentrekt. De weinige vlakten, welke men steeds in de nabijheid der kust vindt, zijn of alluviaal of koraalopheffingen van lateren oorsprong. Een bepaald regelmatig bergstelsel neemt men alleen waar in de binnenlanden van zuid Nias, het hoogste en voor de geologische formatie meest belangrijke gedeelte des eilands. Jammer dat een onderzoek daarvan voor eene reeks van jaren nog tot de onmogelijkheden behoort. Dit bergstelsel nu, of beter gezegd die bergketen, welke te gelijker tijd de hoofdwaterscheiding voor geheel Nias daarstelt, begint aan de zuidoostkust op omstreeks eene dagreis afstand van het strand, en vervolgens eene rigting nemende van oost naar west, dus nagenoeg evenwijdig loopende met de zuidkust, op circa twee dagreizen afstand daarvan verwijderd. Tot op omstreeks eene dagreis de westkust genaderd zijnde maakt die keten een scherpen hoek naar N. N. W., welke rigting nog twee dagreizen verre wordt behouden, om zich vervolgens in enkele, onregelmatig door elkaar geworpene bergruggen en heuvels te splitsen. De gemiddelde hoogte van dezen keten zal p. m. 1200 voet bedragen; uit de verte gezien schijnt dezelve verschillende ruggen te vormen en met tamelijk steile hellingen in het dal af te loopen. Boven denzelven verheffen drie schijnbaar daar toe

behoorende en ook maar schijnbaar in eene lijn op onderling gelijken afstand liggende bergen, hunne kruin, waarvan een, de Hili Matjoea, eene hoogte van p. m. 2000 voet mag bereiken en als het hoogste punt van geheel Nias kan worden aangemerkt. Hij zal N. N. W. van de Lagoendi-baai liggen, op nagenoeg drie dagreizen er van verwijderd. De namen der beide andere bergtoppen, die weinig lager zullen zijn dan de Hili Matjoea, kon niemand ons opgeven. Alle drie zijn duidelijk waartenemen wanneer men, op eenigen afstand uit den wal, langs de westkust zeilt, en vertoonen een en hetzelfde stomp kegelvormige profiel. Van uit het noordelijk gedeelte van dien hoofdketen loopen verschillende zijtakken in schuinsche strekking op de lengte-as van N. naar Z. W., op sommige punten, vooral tusschen Lagoendi en Niho, het westerstrand bereikende en meestal steil daarin afvallende. Met die zijtakken staan andere heuvelenreeksen meer of min in verband, welke evenwijdig met en in de nabijheid van het strand loopen en zoo doende de scheidsmuur vormen tusschen de kleine kustvlakten en het hoogere binnenland. Ook op de zuidkust liggen voor den hoofdrug lagere bergreeksen, hier en daar plateaux vormende en over 't algemeen onder gemiddeld steile helling naar het strand afvallende. Waar vlakten aanwezig zijn, zijn ze ook van weinig beteekenis en worden buitendien nog verkleind door lage heuveltjes, met soms vrij steile helling er uit opstijgende.

Aan dit bergstelsel sluit aan de westkust datgene, waarvan de Hili's Djimomo en Mari de hoogste punten zijn, en aan de oostkust de bergreeksen, welke van af Sumbawa in eene W. N. Westelijke strekking naar het binnenland trekken, alwaar de aansluiting plaats heeft. Ook uit dit laatste gebergte verheffen zich enkele punten die eene hoogte van p. m. 1400 voet mogen bereiken.

Het bergstelsel op westelijk Nias, waarvan de Hili Mari en de Hili Djimomo, die uit het westen gezien een lang uitgestrekt en van verschillende uitsteeksels voorzien profiel heeft, de kern zijn, vertoont naauwelijks nog eene regelmatige aaneenschakeling.

Van laatstgenoemden berg, waarvan de lengte-as van noord naar zuid loopt, en die door eene smalle vallei van den stompkegelvormigen Hili Mari gescheiden is, loopen in noordelijke, noordwestelijke en zuidelijke rigting verschillende heuvelenreeksen uit, doch zoodanig verbrokkeld, dat er moeijelijk nog een zamenhang in kan bespeurd worden. Voor het meest vertoonen zij een afgerond, lang gestrekt profiel, zonder scheuren of spleten, zelfs niet eens bij de hoogste punten. Al het verder noordwaarts liggend gedeelte van Nias is overdekt met eene verward door elkander geworpene en in alle mogelijke rigtingen verspreide massa van heuvels en bergen, die in drie naast elkander, van Z. O. naar N. W., dus evenwijdig aan de lengte-as van het eiland loopende hoopen kunnen worden verdeeld. Hoe verder ze noordwestelijk trekken, des te lager worden ze, tot ze den voet der voorbergen van den Hili Modjeija ontmoeten. Veelal zijn ze ringvormig, kleine vlakten omsluitende, uit welke laatsten een of meer geïsoleerde heuvels, dikwijls vrij steil oprijzen. Op andere plaatsen vormen ze plateaux van weinig uitgestrektheid, of verscheiden honderden ellen lange ruggen, die dikwijls maar eenige weinige ellen breed zijn en aan beide zijden in diepe ravijnen afdalen. De

gemiddelde hoogte van die heuvelenreeksen, zamengesteld uit bergen en heuvels, waarvan de voet van den eenen meestal dien van den anderen raakt, zal zijn van 800 tot 1100 voet; de glooijing is gewoonlijk steil en de top veelal afgerond. De lage heuvelenreeksen welke, langs de oost- en westkust heenstrijkende, op vele punten het strand genaken, waarmede zij evenwijdig loopen, ja zelfs in zee afvallen, zijn naauwelijks eenige honderden voeten hoog; zeer ongevoelig sluiten ze aan de meer binnenlands liggende bergketenen.

Als laatste schakel in het bergstelsel waarvan Nias is overdekt, beslaat de Hili Modjeija met zijne voorbergen en uitloopers geheel alleen het noordelijkste gedeelte des eilands. Ofschoon niet meer dan 1600 voet hoog maakt deze berg toch groote vertooning, wijl hij als het hoogste punt heinde en verre de lagere toppen van het omringende gebergte domineert, en als het ware doet verdwijnen. Ook zijne lengte-as is, gelijk die van den Hili Djimomo, van N. naar Z. gerigt. Omringd van lagere heuvelenreeksen verliest zijn voet zich in westelijke rigting langzamerhand in 't lage moerassige noorder kustland en bereikt alleen bij Oedjoeng Lojang in eene lang gerekte heuvelrug de ommiddelijke nabijheid van het strand. Uit oost en west gezien vertoont de berg een lang gerekt aan de zuidzijde steil afgesneden profiel, terwijl hij uit noord en zuid, werwaarts hij de smalle zijde toekeert, koepelvormig aan het oog verschijnt.

De volgende lijst, waarbij de orde van noord naar zuid in acht is genomen, geeft de namen, ligging en approximatieve hoogte der bergen op, waarmede wij met behulp der inboorlingen zijn bekend geraakt.

Hili Modjeija, twee dagreizen W. N. W. van Glora (oostkust) verwijderd; hoogte p. m. 1600 voet.

Hili Botombawoh, eene halve dagreis benoorden Kapoeloe (westkust); p. m. 900 voet.

Hili Gawoni, een halve dagreis noordwaarts van de uitwatering der Nojo (westkust); p. m. 700 voet.

Hili Kalebasi, op eene en eene halve dagreis van de monding der Moro-oh, noordelijk daarvan (westkust); p. m. 600 voet.

Hili Tembalouw, eene halve dagreis in westelijke rigting van Glora (oostkust) verwijderd; p. m. 600 voet.

Hili Bowolosso, op eene en eene halve dagreis van Glora (oostkust) in zuidwestelijke strekking; p. m. 1000 voet.

Goenoeng Atjeh, door den inboorling genoemd Hili Harifa, het heuveltje waarop het fort Goenoeng Sitoli gebouwd is (oostkust); 90 voet.

Hili Botombawöh, bergrug, twee dagreizen bezuiden van Goenoeng Sitoli (binnenland) aan den linkeroever der Modjeija; p. m. 900 voet.

Mahili, bergrug, op twee en eene halve dagreis Z. W. ten Z. van het hoofdetablissement verwijderd (binnenland); 800 voet.

Hili Nafahlé, eenige palen Z. O. van den bergrug Botombawöh (binnenland); p. m. 800 voet.

Hili Nadjaï, vlak achter Boa (oostkust); p. m. 700 voet.

Hili Toegeho beroe-oe, westelijk van Lembaroe op eene dagreis er van verwijderd (binnenland); p. m. 300 voet.

Hili Janjoe, vlak in het Z. Z. O. niet verre van den voorgaanden berg verwijderd (binnenland); p. m. 600 voet.

Hili Farëhkë, in noordwestelijke rigting en op eene dagreis van de Hili Djimomo (binnenland); p. m. 700 voet.

Hili Djimomo, oostelijk van Seroemboe in het binnenland; p. m. 1900 voet.

Hili Ganobi, oostelijk van den Djimomo, met zijnen voet dien van den genoemden berg en dien van den volgenden rakende (binnenland); p. m. 800 voet.

Hili Mari, Z. Z. O. van den Djimomo (binnenland); p. m. 1700 voet.

Hili Gongoh, O. ten N. van den Hili Mari (binnenland); p. m. 700 voet.

Hili Fadoro, N. N. O. van den voorgaanden (binnenland); p. m. 600 voet.

Hili Siliato, vlak bezuiden op eene halve dagreis afstand van den Hili Mari (binnenland); p. m. 750 voet.

Hili Selawa ahé, O. ten Z. van den Seromboe (westkust); p. m. 600 voet.

Hili Boerassi, O. Z. O. van dien uithoek; p. m. 500 voet.

Hili Toho Djihoe, N. W. van de Lagoendi baai, vlak aan het westerstrand; p. m. 800 voet.

Hili Matjoea, binnenlands N. ten W. van die baai liggende op ongeveer drie dagreizen er van verwijderd; p. m. 2000 voet.

In de nabijheid der kust, vooral aan de oostzijde des eilands, zijn de uitloopende takken der bergen en heuvelenreeksen, waar genoemde toppen en ruggen uit opstijgen, van elkander gescheiden door min of meer vlakke gronden, die echter weinig uitgestrektheid hebben en wegens hun golvend voorkomen en de veelvuldige insnijdingen, die riviertjes en kreekjes er in gemaakt hebben, naauwelijks als vlakten kunnen worden beschouwd. Hiervan beslaat de grootste uitgestrektheid de vlakte, welke van af Oedjoeng Gido ketjil tot aan Oedjong Tjoehani in zuidwestelijke rigting tot op twee dagreizen indringt; zij vormt nagenoeg eenen ongelijkzijdigen driehoek, sluit, van lieverlede hooger wordende, aan den aangrenzenden bergketen, en zal eene uitgestrektheid hebben van p. m. 30 vierk. Sumatra palen. Eene andere doch kleinere vlakte, ontstaan door grondaanslibbing, vindt men aan beide oevers der Soboe rivier en achter Telok Beloekoe. Ook de geheele noordkust van af Oedjoeng Lojang tot aan Oedjoeng Lebang is tamelijk en in de nabijheid der kust geheel en al vlak, en verheft zich ongevoeliger wijze tot het hoogere binnenland. Ook aan de westkust vindt men tusschen het strand en de daarmede evenwijdig loopende heuvelenreeksen kleine vlakten, welke nabij de mondingen der Nojo en Moro-öh hare grootste breedte verkrijgen. In het binnenland en langs de zuidkust hebben wij, met uitzondering van enkele kleine plateaux, hoegenaamd geene vlakke gronden gezien.

III. *Hoeken en voorgebergten.*

Menigvuldig uitgesneden, biedt vooral de Noordwest-, Noord- en Zuidkust een groot getal aan van dikwerf ver en scherp in zee uitspringende hoeken. Voor het grootste gedeelte hebben zij hunne namen ontvangen van de overwalsche handelaars, aangezien de Niasser, zelf geen zeehandel drijvende, minder de noodzakelijkheid begreep, om daaraan den een of anderen naam te geven. Van Oedjoeng Lojang beginnende en vervolgens langs de oostkust om de zuid naar het westen gaande, zijn het de navolgende:

A. Oostkust.

(van Oedjoeng Lojang tot Oedjoeng Lalau):

Oedjoeng	Lojang,	vlak	Oedjoeng	Sabango,	vlak
„	Telok Siaba,	„	„	Mehgo,	hoog
„	Dobi,	„	„	Bohdo,	„
„	Telok Balei,	„	„	Larago,	vlak
„	Papola,	hoog	„	Toerenda	„
„	Ladara,	vlak	„	Daha,	„
„	Laja,	hoog	„	Gido ketjil,	„
„	Lakka,	vlak	„	Gido gadang,	„
„	Soboe,	„	„	Lembaroe,	„
„	Tembalauw,	„	„	Sendoeta,	„
„	Glora,	„	„	Tehto,	„
„	Papan,	„	„	Goenoeng Lemboe,	„
„	Gomoh,	hoog	„	Moesi,	„
„	Moho,	vlak	„	Boelali,	„
„	Laboean Angier,	„	„	Tjoeani.	„
„	Landatar,	„			

B. Zuidkust.

(van Oedjoeng Lalau tot Oedjoeng Loeagoendi):

Oedjoeng	Labau,	vlak	Oedjoeng	Toewahambe,	hoog
„	Hoja,	„	„	Madjinga,	vlak
„	Sesoea,	„	„	Batoe,	hoog
„	Sumbawa,	hoog	„	Telok Dalam,	„
„	Mehla,	vlak	„	Telok Waloe,	vlak
„	Messiah,	„	„	Telok Bohili,	„
„	Baleika,	hoog	„	Batoe Gadja,	„
„	Sewali,	„	„	Loeagoendi,	„
„	Hili Modjeija,	„			

C. Westkust.

(van Oedjoeng Loeagoendi tot Oedjoeng Lebang):

Oedjoeng	Sama sama,	vlak	Oedjoeng	Loesi-loesi of	
„	Noho,	hoog		Sallo mako,	vlak
„	Toro-à,	vlak	„	Amesso,	„
„	Laoesa,	„	„	Kapoeloe,	„
„	Wadji,	hoog	„	Tabala,	„
„	Lauso,	vlak	„	Bana,	„
„	Seromboe,	„	„	Poeloe Moesei,	hoog
„	Demoela,	„	„	Laboean Atjeh,	vlak

D. Noordkust.

(van Oedjoeng Lebang tot Oedjoeng Lojang):

Oedjoeng	Lebang,	vlak	Oedjoeng	Telok Kaka,	vlak
„	Leido,	„	„	Sewau,	„
„	Tanah nasi of		„	Teliwa-ah,	„
	Lotang,	hoog	„	Betòhtòh,	„
„	Telok Lima,	vlak	„	Tandjoeng Manoe,	„
„	Teligo-oh,	hoog	„	Sipahandoe.	„

Buitendien heeft vooral de westkust nog eene menigte van sterk uitspringende hoeken, die echter ook bij den vreemdeling geene benaming hebben, wegens het weinige handelsverkeer met dit gedeelte van Nias, veroorzaakt door de ongenaakbaarheid der kust en het onhandelbare karakter der aldaar wonende stammen.

IV. *Schiereilanden.*

Nias heeft maar een schiereiland aan zijne westzijde, benoorden Poeloe Seromboe. Hetzelve heeft eene lengte van 1500 el en staat door eene hoogstens dertig el breede strook vasten grond met de kust in verband; zijn westelijke uithoek heet Oedjoeng Seromboe en het schiereiland zelf wordt veelal in de wandeling Poeloe Seromboe besaar genoemd.

V. *Eilanden tot Nias behoorende.*

A. aan de Noordkust.

1. Pandjang, gemiddeld 7000 el lang op 800 el breedte; het ligt regt voor de monding der rivier Modjeija, circa 5000 el uit den wal, in eene oost-westelijke strekking, heeft een

heeft een drietal kleine heuveltjes, en bestaat voor het grootste gedeelte uit verdronken land. Het geheele eiland is met moerashout begroeid, heeft eene kleine rivier, die aan de zuidkant uitwatert, en is onbewoond.

2. Lapouw, 1100 el lang, 600 el breed, ligt benoorden de Koewala Lapouw, op circa 2600 el daarvan verwijderd. Een paar p. m. 60 voet hooge heuvels verheffen zich uit het midden des eilands, trekken het in westelijke strekking door en storten aan de westzijde loodregt in zee. Lapouw heeft nagenoeg overal harden grond, is van vruchtboomen voorzien en bewoond.

3. Bassong, een klein en laag uit verdronken land bestaand eiland, met moerashout begroeid en onbewoond. Het ligt tusschen Lapouw en Oedjoeng Sewau, op 600 el afstands van het eerstgemelde.

4. Bankora, een klein, onbewoond, met houtgewas begroeid eiland, tusschen Lapouw en Pandjang, op 1800 el van den noordwesthoek des laatstgenoemden eilands verwijderd.

5. Teliwa-ah, an gelijke vorming, eveneens met hout begroeid en onbewoond. Ligging bewesten de Koewala Modjeija, 2700 el er van verwijderd.

6. Lipan. Het kleinste van allen, eveneens houtrijk en onbewoond, ligt op 800 el afstands uit den zuiderwal van Pandjang.

Op de kaart van den Heer DONLEBEN komt nog voor een klein eiland bezuiden Lapauw, Bankei genaamd. Dit eiland was, gelijk Bassong nog is, eene submarine koraalbank waarop ryzophoren en ander moerashout wortels geschoten hadden. Bij eenen voor een paar jaren plaats gehad hebbenden storm, werd de geheele vegetatie zoodanig weggeslagen, dat er op het oogenblik hoegenaamd geen spoor van een eiland kan gezien worden, om welke reden ik het daarom ook niet op mijne kaart heb gebragt.

B. aan de Oostkust.

7. Oengei, een kleine, bij hoog water naauwelijks zigtbare zandplaat, 520 el west van Oedjoeng Dobi.

8. Goenoeng Lemboe Gedang, een laag, met hout overdekt en onbewoond koraaleiland, benoorden en op 2100 el afstands van de Koewala Goenoeng Lemboe liggende. Het is 't grootste der aan deze kust liggende eilanden en heeft p. m. 900 el lengte.

9. Goenoeng Lemboe Ketjil, 2400 el oostelijk daarvan liggende, van vorming en vegetatie aan hetzelve gelijk, doch veel kleiner.

10 en 11. Sama Sama Gedang en Sama Sama Ketjil, vlak tegenover de Koewala Sama Sama, het eerstgenoemde 2000 en het laatstgenoemde 2860 el daarvan verwijderd liggende. Beiden zijn koraalbanken boven water, met houtgewas begroeid en onbewoond.

12. Sumbawa ligt Z. O. van Oedjoeng Tjoeani, op 8200 el uit den wal, bestaat uit dezelfde grondstoffen, is eveneens met hout bedekt en onbewoond; het is het kleinste van allen.

C. aan de Zuidkust.

13. Seromboe ligt zuidelijk van de Koewala Maros, op 1380 el afstands. Het heeft koraalgrond, is met houtgewas begroeid, waaronder vruchtboomen, en onbewoond.

14. Noedja, vlak voor de baai van Bohili, van driehoekige gedaante en 960 el lengte. Het is vlak en op eene koraalbank rustende, met moerashout en weinige vruchtboomen begroeid. Een paar huisgezinnen wonen er op.

15. Batoe Pelana en Batoe Gadja, zijn twee trachietrotsen nabij den ingang tot de Lagoendi-baai.

D. aan de Westkust.

16. Foro-a en Batoe Soembang, twee onvruchtbare rotsen voor de Koewala Foro-a, de eerste op 1660 en de laatste op 600 el daarvan verwijderd liggende. Beiden niet te zijn genaken wegens de hooge daarop staande branding.

17. De Nakoe-eilanden. Deze, twee geographische mijlen uit den wal van Nias tegenover Seromboe liggende groep, bestaat uit de navolgende eilanden: Nakoe, Lango, Manggit, Bindala, Sendrongan, Simanang, Roeangan en Assoe.

Nakoe is daarvan het grootste en Lango het kleinste eiland, hebbende het eerste eene lengte van 3200, en het tweede eene van 420 el. Met uitzondering van Roeangan en Assoe, welke de groep in eene noordelijke direktie voortzetten, liggen de overigen als het ware in eenen cirkel op de grenslijn eener kom, waarin men eene schoone ankerplaats vindt. Op het westelijk gedeelte verheffen zich eenige koraalkalk heuveltjes van circa 40 voet hoogte; voor het overige zijn alle eilanden geheel vlak en rusten op koraalbanken. Ze zijn met hoog hout begroeid en langs het strand met eene overgroote menigte van klappa (cocos nucifera) en sago (cycas circinalis). Met uitzondering van Nakoe, Simanang en Sendrongan, waarop eenige Niassche en Maleische gezinnen zich gevestigd hebben, zijn ze onbewoond.

Boenga ligt $2\frac{1}{2}$ mijl uit den wal, Z. W. van Oedjoeng Bana, bestaat uit twee driehoekvormige koraaleilanden, is met hout begroeid van middelmatige hoogte en onbewoond. Eindelijk

Moessei, van gelijke formatie als Boenga, en eveneens met hout begroeid en onbewoond, ligt 4500 el bezuiden Oedjoeng Lebang.

VI. *Inhammen en vaarwater.*

A. Oostzijde des eilands.

Telok Siaba, kleine in twee takken zich splitsende baai; zeer veilige ankerplaats met moddergrond, 2 en 3 vadem diepte, en drinkwater in de nabijheid, ofschoon niet van de beste kwaliteit.

Telok Limo Kabé, door een smal moerassig bosch van Telok Siaba gescheiden en eveneens met verschillende zijarmen. Ook hier heeft men eene goede ligplaats op modder, benevens drinkwater.

Telok Poeloe Oengei. Tamelijk open; alle winden, tusschen de streken N. W. en O. waaijende, staan er op, waardoor zeer dikwijls zware rolling ontstaat; derhalve slechte ligplaats. Zandig strand.

Telok Bangkoean. Niet noemenswaardig.

Telok Balei. Even onbelangrijk.

Telok Papola, tusschen Oedjoeng Papola en Oedjoeng Ladara. Hierop is alles van toepassing wat bij Telok Poeloe Oengei vermeld is.

Telok Lakka, tusschen Oedjoeng Laja en Oedjoeng Lakka, en

Telok Damati, tusschen Oedjoeng Lakka en Oedjoeng Sohboe, beide inhammen maar weinig diep het land ingrijpende, met zandigen ankergrond op 3 vadem diepte; echter open voor alle tusschen N. W. en Z. O. waaijende winden en sterke rolling.

Telok Beloekoe, bezuiden Oedjoeng Sohboe; eene schoone cirkelvormige kom van nagenoeg 700 el diameter en door middel van eene 25 el wijde opening met de zee gemeenschap hebbende. De Heer BARTHELEMY zegt van haar in zijn reisverslag over Nias: „ze ware eene allerprachtigste baai, eenig in hare soort, waarin 1000 inlandsche vaartuigen veilig zouden kunnen ankeren", met welk gezegde ik mij echter volstrekt niet kan vereenigen. Jammer dat wegens ondiepte der ingang, welke bij ebbe doorwaadbaar is, alleen maar scheepjes van 2 à 3 voet diepgang kunnen binnenvallen. De baai, die voor alle winden beschermd is, heeft moddergrond, moerassige oevers en eene gemiddelde diepte van 3 vadem.

Baai van Goenoeng Sitoli, besloten tusschen Oedjoeng Laboean Angin en de Koewala Goenoeng Sitoli, is geheel open voor weste-, noorde- en oostewinden en bij iederen maar weinig hevigen wind, staat een zware rolling, waardoor het debarkeren dikwerf vrij lastig is. Schepen ankeren meest eene en eene halve à twee kabellengten uit den wal, op 35 à 40 vadem diepte en kleigrond. Kleine vaartuigen loopen de rivier in.

B. Langs de Zuidkust.

Telok Sumbawa, tusschen Koewala Sesoea en Oedjoeng Sumbawa; open voor noorde- en oostewinden, die meestal zware rolling veroorzaken, dus eene tamelijke onveilige ankerplaats. Schepen ankeren tot op eene mijl afstand uit den wal, op zandgrond, bij 4 à 5 vadem diepte. Al het aangeroerde is eveneens van toepassing op

Telok Baleika, tusschen Koewala Messioh en Oedjoeng Baleika, liggende Telok Oedjoeng Batoe, eene kleine niets beteekenende inham, benoorden Oedjoeng Batoe.

Telok Dalam; eene schoone baai, circa 2000 el het land indringende. Het geheele strand is omzoomd met koraalbanken die bij ebbe droog vallen en waarop eenige branding staat. In den noordwestelijken uithoek, nabij het begin van den weg naar de waterplaats en het dorp

Babalobelano is eene zeer geschikte ankerplaats voor sloepen. De baai heeft eene gemiddelde diepte van 11 à 12 vadem en is toegankelijk voor schepen tot de grootte van eene brik of korvet. De beide punten waardoor zij bepaald wordt zijn Oedjoeng Batoe ten oosten en Oedjoeng Telok Dalam ten westen van den ingang (de baai binnen vallende); voor beiden liggen koraalbanken die de toegang tot haar wel eenigzins vernaauwen zonder het binnen loopen echter wezenlijk te belemmeren. Met uitzondering van zuidewind is men in de baai voor alle overige beschermd. Drinkwater is in overvloed en gemakkelijk verkrijgbaar.

Telok Walloe, bewesten Oedjoeng Telok Dalam; uithoofde eener dwars over de geheele lengte liggende koraalbank voor geene vaartuigen genaakbaar.

Telok Bohili, besloten tusschen Oedjoeng Telok Walloe en Oedjoeng Telok Bohili. Dwars voor de baai ligt het driehoekige eiland Noedja, waardoor twee toegangen tot de baai ontstaan, waarvan echter alleen de westelijke, tevens ook de breedste, toegankelijk is, wegens eene voor de geheele lengte van den inham liggende bank, waarop eene allerhevigste branding staat. In deze bank bevindt zich aan de westzijde eene circa 200 el breede geul, waardoor het inloopen zonder gevaar mogelijk gemaakt wordt, wanneer men namelijk voor den wind zeilt. Binnen gekomen zijnde vindt men eene heerlijke tegen alle winden beschermde ankerplaats, met 5 à 6 vadem diepte en zand- en kleigrond. Drinkwater is gemakkelijk in overvloed en van goede kwaliteit verkrijgbaar. Het vlakke, zandige strand gedoogt nagenoeg overal eene landing met sloepen. De baai, in de nabijheid liggende van verschillende groote en rijke kampongs, zou eene voorname stapelplaats kunnen worden voor den handel, ware maar het in- en uitloopen aan wat minder moeite en gevaar onderhevig.

Telok Loeagoendi, eene even schoone en daarbij veel ruimere inham als Telok Dalam, met onbelemmerden toegang en eene geschikte ankerplaats voor schepen tot de grootte eener korvet. Met uitzondering van zuidewind, is men, aldaar ten anker liggende, voor alle overige winden beveiligd. Het zandige strand is meer binnenwaarts op nagenoeg alle punten genaakbaar. De beide hoeken, die den inham bepalen, zijn Oedjoeng Batoe en Oedjoeng Loeagoendi, beiden door zwaar brandende koraalreven omzoomd.

C. Langs de Westzijde.

Telok Noh-o, benoorden Oedjoeng Loeagoendi.

Telok Niho, noordwestelijk daarvan liggende.

Telok Batoe Soembang, oostelijk van Poeloe Toro-o, en nog eenige andere naamlooze inhammen, naauwelijks eenige bescherming gevende en alleen bij zeer stille weersgesteldheid handbaar.

Telok Seromboe, zuidoost van het schiereiland van dien naam liggende. Om tegen westewinden beschut te zijn, ankert men aan de oostzijde en op p. m. eene kabellengte afstands van Poeloe Seromboe ketjil, alwaar drinkwater verkrijgbaar is. Des niettemin is de an-

kerplaats alles behalve goed te noemen, daar men aan de zware rolling bloot staat, die, uit den Indischen oceaan komende, zich nagenoeg dagelijks aan de westkust van Nias doet gevoelen. Eene landing op den vasten wal is alleen mogelijk op een punt, noordwest van de ankerplaats liggende, aan het smalste gedeelte der landtong, welke Seromboe met Nias in verband stelt.

Van Telok Sollo Nakko, tusschen Oedjoeng Demoela en Oedjoeng Loesi, Telok Amesso, tusschen laatstgenoemden hoek en Oedjoeng Amesso, en Telok Djaocha, tusschen Oedjoeng Amesso en Oedjoeng Kapoeloe liggende, geldt al wat van Telok Noh-o, Niho en Batoe Soembang is aangemerkt.

Telok Kapoeloe en Oedjoeng Tabola, is de beste ankerplaats langs dit gedeelte der kust, eveneens afgesloten door eene dwars voor liggende bank met eene geul van maar weinig vadem breedte en derhalve ook toegankelijk voor kleine vaartuigen; de baai heeft anders goeden ankergrond en het strand is gemakkelijk te genaken. Drinkwater is genoegzaam voorhanden.

Gobo Telok, benoorden Kapoeloe, niet noemenswaardig.

Laboean Atjeh, tusschen Poeloe Moessei en den vasten wal. Het kleine eiland aan welks zuidoostzijde men ankert, levert de eenige bescherming op, en heeft hout en drinkwater. Men ligt op circa 100 el uit deszelfs wal, op 15 vadem diepte met koraalgrond.

D. Langs de Noordzijde.

Telok Limo, zuidoost van Oedjoeng Tanah Nassi, niet noemenswaardig.

Telok Lebah, oostelijk daarvan, een rondom besloten zeer veilige inham, echter met eenigzins moeijelijken toegang wegens de menigvuldige koraalbanken, waarmede de zee tusschen Oedjoeng Tanah Nassi en Oedjoeng Teligo-oh als het ware is opgevuld, en die alleen aan schepen tot de grootte van pantjalans doortogt verleenen. Men ankert gemiddeld op 5 à 6 vadem, op moddergrond. De oevers zijn moerassig; toch heeft men aldaar redelijk drinkwater.

Telok Kaka, van weinig belang.

Telok Lapouw, aan de zuidkust van het kleine eiland Lapouw, is eene tamelijk veilige ligplaats en het gewoon verblijf van ter zake van handel naar de noordkust van Nias komende schepen.

Telok Poeloe Pandjang, bezuiden en digt onder den wal van Poeloe Pandjang, alleen geschikt voor kleine vaartuigen.

Telok Tandjong Manoe, bezuiden Oedjoeng Lojang, open en bloot voor alle noorde- en westewinden, en daarom zeer onbelangrijk.

Buiten de genoemde leveren nog alle rondom Nias liggende eilanden ankerplaatsen op voor kleine vaartuigen, met uitzondering nogtans van de Nakoe-groep, die eene kom vormt in wier boezem zelfs de grootste oorlogsvaartuigen, voor alle winden beveiligd, ten anker kunnen liggen, die tusschen Sendrong en Bindala, tusschen Mangien Lango, en

tusschen Lango en Nakoe met gemak kunnen binnen vallen. Evenwel staat bij hevigen wind tamelijk zware rolling uit west en zuidwest.

Gelijk men uit vorenstaande beschrijving ontwaart, hebben nagenoeg alle inhammen Maleische benamingen, zooals dit ook met de voorgebergten het geval is. De Niasser, geen zeeman zijnde, heeft geoordeeld dat het onnoodig was hun bijzondere benamingen te geven.

Het vaarwater is rondom het geheele eiland op tamelijk korten afstand uit den wal vrij zuiver; langs de oostkust zijn eenige banken op de hoogte van Goenoeng Lemboe, Goenoeng Lemboeroe en Sohboe, die gemakkelijk kunnen worden verkend.

Van af Oedjoeng Madjinga tot aan Oedjoeng Dobi, zoomede tusschen de langs de noordkust liggende eilanden, kan men overal bij stil weder ten anker komen. Dit is wel ook op sommige plaatsen aan de westzijde het geval, doch men heeft aldaar te veel van de zware uit den Indischen oceaan komende deining te lijden. Want terwijl het tusschen Sumatra en deszelfs wester-eilanden besloten gedeelte der zee, als een meer beperkt watervlak (zoo wel wat aangaat de uitgestrektheid als de diepte), in eenen min hevigen staat van beroering verkeert, zweept de Indische oceaan zijne ontzagverwekkende golven, met onbeschrijfelijk geweld tegen de koraal- en zandbanken op, welke de geheele westzijde van het eiland Nias, van af Oedjoeng Lebang tot aan Oedjoeng Loeagoendi, als het ware insluiten. Hierdoor wordt eene branding te weeg gebragt, van wier geweld men zich alleen door eigene aanschouwing een denkbeeld kan vormen. Vooral hevig is ze tusschen Oedjoeng Seromboe en Oedjoeng Toro-a, waar men dikwerf zes brekers van 15 à 20 voet perpendiculaire hoogte te gelijker tijd ziet omkrullen. Door de kracht van den slag waarmede de golf nederploft, stuift zulk eene watermassa op, dat de kust aanhoudend in eenen mist is gehuld, die het moeijelijk maakt haren vorm en hare strekking gade te slaan.

Het merkwaardig verschijnsel van stroomingen in zee, waarvan de zoete wateren onzer aarde zoo vele voorbeelden opleveren, en waaronder de golfstroom van af Florida tot aan Newfoundland langs de kust van Noord Amerika heensnellende den eersten rang bekleedt, kan men ook in dit gedeelte van den Indischen oceaan waarnemen, vlak onder den wal van Nias en voornamelijk aan de oostzijde des eilands. Want van af Oedjoeng Lojang tot voorbij Oedjoeng Tjoehani loopt eene vrij sterke strooming van Noordwest naar Zuidoost op circa eene en eene halve à twee Eng. mijlen uit den wal. Zij is ten allen tijde merkbaar, vooral bij volle en nieuwe maan, en blijft steeds dezelfde rigting houden. Geenzins is dit laatste het geval met eene andere aan de westzijde des eilands voelbare strooming, tusschen de Nakoe-eilanden en den vasten wal, dan eens in noordelijke, dan wederom in zuidelijke rigting heensnellende. De oorzaak van deze op onregelmatige tijdstippen plaats hebbende verandering te verklaren, durf ik niet ondernemen.

Tusschen en buiten de eilanden aan de noordzijde van Nias in de baai van Lapouw liggende, bespeurt men insgelijks strooming, echter van weinig belang.

VII. *Meeren en moerassen.*

Met uitzondering van op Poeloe Sendrongan hebben wij nergens een meer of zelfs meertje gezien, en de geologische formatie en grondgesteldheid in het oog nemende, kan men vaststellen, dat er ook geene zulke waterkom op eenig gedeelte van Nias bestaat. Eene korte aanteekening nopens het meer van Sendrongan zal onder de XIe rubriek worden gegeven, als daaronder sorterende.

Heeft dit eiland gebrek aan meren, het is daarentegen niet misdeeld aan moerassen, waaronder enkele van tamelijke uitgestrektheid. Meestal vindt men ze langs de oevers en in de nabijheid der uitwatering van de grootere rivieren, vooral aan de oostzijde des eilands, alwaar men de weinige alluviale vlakten vindt, die Nias heeft. Het meest uitgebreide van die moerassen is datgene, waardoor de rivier van Goenoeng Lemboe haar troebel water stuwt, en dat ook voor het grootste gedeelte zijn bestaan aan haar is verschuldigd. Volgens het zeggen van inboorlingen, strekt het zich tot op eene en eene halve dagreis binnen 's lands uit.

Een tweede nog tamelijk uitgestrekt moeras vindt men langs de beide oevers en nabij de uitwatering der rivier Sohboe.

Ook een groot gedeelte der noordkust bestaat uit zwampigen grond, van af Oedjoeng Lebang tot Tandjong Manoe, waaruit echter lage heuvelrijen oprijzen die zich in verschillende rigting uitstrekken.

Kleine moerassen van geringe uitgestrektheid vindt men overal in de naauwe dalen, waarmede het binnenland als het ware is bezaaid, en langs den oever van nagenoeg iedere rivier en kreek. Zij zijn meest allen onbewoond en met kreupelhout en riet begroeid.

Eindelijk ziet men ook langs het strand, in de onmiddelijke nabijheid daarvan, achter het door den golfslag opgeworpen duin, op plaatsen die dikwerf dieper liggen dan het oppervlak der zee zelve, eene menigte van groote en kleine plassen en poelen, welke met de zee of met nabij stroomende rivieren en kreken in verband staan.

VIII. *Rivieren.*

Nias wordt door eene menigte van groote en kleine afwateringen doorstroomd, waarvan echter maar weinige belangrijk genoeg zijn om aan eene exploitatie van het binnenland dienstbaar te kunnen worden gemaakt.

Zoo als reeds vroeger onder § II is aangeroerd, vormt het op weinige mijlen van het zuiderstrand verwijderde en daarmede evenwijdig loopende hoofdgebergte de waterscheiding voor het geheele eiland: eene uitgestrekte, veelvuldig doorsneden afdaling naar noordwest en eene smalle naar zuidoost daarstellende. Op eerstgemelde vinden wij de meeste en grootste rivieren, waarvan een gedeelte, na eenen meer of minder langen noordwestelij-

ken loop, eenen draai neemt, om zich hetzij aan de oost-, hetzij aan de westkust in zee of in eene grootere rivier te storten. Daar de oostkust nu de meeste en grootste vlakten heeft, die gedeeltelijk door aanslibbing zijn ontstaan en eene natuurlijke afleiding hebben daargesteld voor de uit het hoogere land afkomende watermassa's, loopen door haar ook het grootste getal der rivieren in zee uit. De beperkte afdaling die in het noorden des eilands door opheffing van den Hili Modjeija ontstaat levert geene noemenswaardige afwateringen op. Buitendien behooren zij of tot het stroomgebied der Modjeija, of tot dat der Sohboe.

Alvorens tot eene meer gedetailleerde beschrijving der rivieren en kreeken overtegaan, voor zoo verre wij namelijk op onze reistogten er mede bekend geraakten, zal het niet ondienstig zijn over eenige algemeen voorkomende verschijnselen te spreken.

Allen zijn tot nabij hare uitwatering, met uitzondering van den benedenloop der Modjeija, Sohboe en Goenoeng Lemboe rivier, tusschen steile, van 6 tot 20 en meer voeten hooge oevers besloten, waarvan de wanden dikwerf loodregt afvallen. Niet zelden tot in de nabijheid der uitwatering, is hare bedding met rolsteenen opgevuld, (bij de drie genoemde rivieren alleen tot daar waar ze het vlakland intreden), en ligt, wanneer het in langen tijd niet heeft geregend, meestal nagenoeg geheel droog. Kleine gleufjes met water gevuld, doorslingeren dan met moeite, als dunne draden, het witte steenveld, waarover bij hoog water de rivier of kreek in volle vaart heen bruischt. Zondert men de grootste rivieren uit, dan zijn alle overige bij gewonen waterstand doorwaadbaar, en hebben middelmatig sterken stroom. Naauwelijks heeft het echter eenigen tijd in 't gebergte geregend, of zij zwellen in weinig tijd op tot eene hoogte, welke soms haren gemiddelden waterstand 10 à 15 voet te boven gaat. Velen zijn dan niet eens zwemmende over te trekken en stremmen dus dikwijls voor eene reeks van dagen de gemeenschap tusschen gehuchten en landschappen. Zoo spoedig en geweldig echter die aanzwelling plaats grijpt, is de verloop der opgestuwde watermassa niet minder snel; naauwelijks houdt de aanvoer van water in het hoogland op, of eveneens, binnen eenige uren tijds, ziet men de rivier of kreek tot het gewone niveau terugzinken.

Verder beschrijven alle rivieren een groot aantal kronkelingen in haren loop, die daardoor eene betrekkelijk groote lengte verkrijgt. De uitwatering van meest al de kleineren is smal en zeer ondiep, soms naauwelijks weinige duimen bedragende. Voor haar ligt steeds eene bank, waar de zee, vooral bij de groote wateren en langs de westzijde van Nias, met eene hevige branding staat. Over deze bank heen, welke zich soms tamelijk ver in zee uitstrekt, is de monding bij eb en stil weder doorwaadbaar.

Gaan wij nu over tot de opsomming en korte beschrijving der rivieren, die ons bekend zijn geworden, dan vinden wij, van het noorden beginnende,

langs de Oostkust,

een twintigtal kreekjes in de baaijen van Siaba, Limo-kabé, en Papolla mondende.

De Sohboe, tot de grootste rivieren des eilands behoorende; bron nabij de Hili Bowolosso; rigting van den loop tot Siarèhoe noord, van daar tot aan de monding oost. Zij neemt aan haren linkeroever op de Simohgi, Moah en Issiwah, waarvan de Moah, de Bomboen en Dodoenga, en de Issiwah, de Boei, Bosilimo en Boelagassi tot zijtakken heeft. Voorbij de ladang Belidano treedt zij uit het hoogere land in de vlakte, die ze menigvuldig kronkelende doorstroomt en voor een gedeelte onder water zet. Zelfs bij gewonen stand heeft de rivier eenen tamelijk sterken stroom, en bij Siarèhoe gemiddeld twintig, bij Sohboe zestig en aan de monding honderd tien el breedte, bij een vadem diepte; zij is nooit te doorwaden. Men kan haar met kano's een uur of twaalf oproeijen, waarbij echter stroomvallen en draaikolken den voortgang des vaartuigs vertragen. De kleur van het water is in de vlakte vuilgeel door de vele daarin opgeloste mergel- en kleideelen. De bedding bestaat van af de monding tot voorbij de kampong Sohboe uit modder.

De riviertjes Kopija, Boesoh, Glora en Moho zijn van hoegenaamd geene beteekenis.

De rivier van Goenoeng Sitoli is eveneens van weinig beteekenis, heeft haren oorsprong bewesten de kampong Demoeri en stroomt, met uitzondering van eene groote bogt beoosten Dehanna, van west naar oost, tusschen zeer steile, 15 à 20 voet hooge oevers. Vaartuigen, tot de grootte van kruisbooten en kolleks, loopen bij vloed de rivier in en vinden daar eene veilige ligplaats. Men passeert haar bij den passar van Goenoeng Sitoli door middel van een veer; zij heeft op het overgangspunt eene breedte van 30 el, en eene diepte van een vadem. Men kan haar tot een half uur opwaarts met kano's bevaren.

De rivier van Mehgo, uit de vereeniging van de Ilasso en de Idano Sohi ontstaande, met eene rigting van noordwest naar zuidoost loopende, en is een half uur opwaarts bevaarbaar.

De rivier van Larago, waarvan de Minoela en Bolili de voornaamste zijtakken zijn die zij aan haren linkeroever opneemt; de strekking van den loop is van zuid naar noord.

Idano Daho, van geen belang.

De Gido ketjil met hare zijtakken, waarvan de Laboea en Belango de voornaamsten zijn, is eveneens van slechts weinig belang.

De Gido gedang, waarvan ons benevens van al de thans volgende afwateringen alleen de benedenste loop bekend is geworden, heeft bij de monding gemiddeld 40 el breedte, en neemt, een weinig opwaarts daarvan, aan haren linkeroever de Danowa op, welke laatste de Maniwa tot zijtak heeft. Oevers laag, moerassig.

Koewala Johmi en Tofo zijn niet anders dan uitwateringen van een strandmoeras.

Rivier van Lembaroe, bij den hoek van dien naam, door middel der Koewala Lembaroe en Lasilla met de zee verbonden; oevers laag en moerassig.

Koewala Nahin, is eene der uitwateringen van de Goenoeng Lemboe rivier.

Koewala Lawohloe en Koewala Namohlo zijn beiden onbeduidende boschwatertjes.

Rivier van Goenoeng Lemboe, met den Sohboe de grootste rivier aan deze kust, stort zich in zee met drie mondingen, de Koewala Nahin, Ladari en Goenoeng Lemboe. Laatstgenoemde is daarvan de breedste en alleen maar bij laag water doorwaadbaar; zoo als dit

ook het geval is met de Koewala's Gido gedang en ketjil. Volgens zeggen van inlanders kan de rivier, die in 't algemeen eene strekking schijnt te hebben van zuid naar noord, eene dagreis of twee opwaarts worden bevaren.

De riviertjes Sama Sama, Tjoeani.

En nu

de Zuidkust

betredende, de Koewala's Lalau, Sesoea, Sumbawah en Messioh zijn zonder beteekenis.

De rivier van Moedjeija, niet te verwisselen met den aan de noordkust mondende rivier van gelijken naam, heeft haren oorsprong in het hoogste gedeelte van Nias, het landschap Aramo, stroomt tot aan de monding door bergland heen en is wegens de menigvuldige steenen, waarmede de bedding is opgevuld, niet gemakkelijk met kano's te bevaren, die echter toch tot beneden Lawinda kunnen komen. Zij heeft vrij sterken stroom, bij Lawinda gemiddeld 40 el breedte, en eene hoofdstrekking van west naar oost. Noemenswaardige zijtakken zijn links de Siohi en regts de Matjino en Idaniho.

De hierop volgende riviertjes Toewahambé, Loea Gewoh, Souwa, Boi, Loea Gohló en Loeagoendi zijn ten eenenmale onbeduidend.

Langs

de Westkust.

vinden wij de rivier Noh-o. Zij moet nog al tamelijk groot zijn en heeft de riviertjes Fadoro, Gomoh en Moné tot voorname zijtakken.

De uitwatering eener rivier, Nih-o genaamd, en de rivier Foro-a zijn beiden niet zeer belangrijk, hetgeen eveneens van toepassing is op kreekjes Laoesa, Mangela en Wadji.

De rivier van Lahomé, onmiddelijk achter het strand eene met de kust evenwijdig loopende moerassige zijtak hebbende, genaamd Boeroena, is meest zeer ondiep bij de monding, kan een uur of vijf opwaarts worden bevaren en heeft tot voorbij de kampong Tétéhossi, eene gemiddelde breedte van 50 el. Haar voornaamste ons bekend geworden zijtak is de Idano Kotto.

De rivier Maros. Haar loop vormt voor het grootste gedeelte een doolhof van armen en zijtakken, door middel waarvan zij met de Bolla in verband staat. Tot aan de kampong Maros, een en een half uur roeijens, kan men haar met kano's opvaren. De oevers bestaan tot in de nabijheid dezer kampong uit moeras.

De Bolla, strikt genomen een zijtak der rivier van Maros, van hoegenaamd geen belang.

Met de Bété is dit insgelijks het geval.

De Moroh-o heeft aan de monding p. m. 30, bij het punt waar wij haar passeerden 20 el breedte en eene gemiddelde diepte van 2 vadem. Tot aan Onoh-Sitoli is hare bedding met rolsteenen gevuld en van af dit punt tot aan de monding met slijk en zand. Men kan haar een en een halve dagreis ver tot Sibombowoh met kano's oproeijen. De oor-

sprong ligt in het binnenland op den Hili Siliato. Hare voornaamste zijtakken zijn de Toefoessi en Sigoei ter linker, en de Koasi, Mahau en Soehi ter regter zijde. De Moroh-o stroomt in zuidwestelijke rigting.

De Gahli en Méné zijn beiden onbelangrijk.

De Nojoh, de grootste rivier der westkust en de tweede in grootte van het eiland, heeft haren oorsprong op eene en eene halve dagreis bezuiden de Hili Mari, stroomt tot aan de kampong Hili Godoe in noordwestelijke en van daar tot aan hare uitwatering in eene westelijke strekking met eene menigte van groote en kleine kronkelingen. Nabij de monding heeft zij eene breedte van 150; bij Fadoro-raja van 120 en bij Ironohoelo van 100 el, bij eene diepte van 2 tot 5 vadem. De stroom is tot aan Hili Godoe tamelijk hevig, nog voorbij Ironohoelo rolsteenen met zich medevoerende. Voor Hili Dei is de bedding zeer verbreed en met groote en kleine rolsteenen als het ware bezaaid. De voornaamste zijtakken zijn ter linker zijde de Sioeloe, Lottoe, Siwi en Idano Sara, ter regter een tweede Lottoe, de Simoei, waarvan de Pogoï een zijtak is, Gomboe en Idano Dajo, welke laatste op hare beurt in zich opneemt de Bonabo en Douw. De vereeniging der Simoei en Sioeloe met de Nojoh heeft nagenoeg op een en hetzelfde punt plaats. Men kan haar circa drie dagreizen ver oproeijen.

De Idano Demoela en alle verder noordwestwaarts daarop volgende riviertjes zijn niet noemenswaardige kustwateren.

Aan

de Noordkust

hebben eindelijk de ondervolgende rivieren hare uitwateringen.

De rivier van Lapouw (bij den Niasser Lafouw) van zuid naar noord en voor een groot gedeelte harer loop door moerassig land stroomende, kan met sampans iets meer dan een uur opwaarts worden bevaren en heeft tot zijtakken de Oeloentau en Totoi.

De Modjeija, de grootste en meest belangrijke rivier van Nias. Gelijk de Nojoh en Goenoeng Lemboe rivier heeft zij haren oorsprong in het hoogste gedeelte des eilands, bezuiden de Hili Fadoro, en doorstroomt in eene noordwestelijke rigting nagenoeg drie vijfde gedeelten der geheele lengte van Nias. Aan de monding heeft de Modjeija bij gewonen waterstand 180 à 200 el breedte en eene diepte van 2 vadem. Bij eb en stilte is de monding doorwaadbaar: het inloopen met sloepen is dan vrij gemakkelijk, maar dit wordt bij hoog water en weinig wind zeer moeijelijk en zelfs gevaarlijk, wegens de alsdan daar voor staande hevige branding en woeling. Men hoort dan ook ieder jaar van personen spreken die er in verdronken zijn. De kleur van het water is steeds vuilgeel, en meer dan duizend ellen ver kan men in zee den loop der watermassa volgen, die ze door hare monding heen stuwt. Tot ons leedwezen konden wij wegens tijdgebrek haar niet verder opvaren dan tot voorbij de Naloea; men zal haar vijf dagreizen kunnen op roeijen. De oevers zijn, tot zoo ver ons onderzoek zich heeft uitgestrekt, laag en heinde

[illegible]

el breed, worden zij steeds zuiver gehouden van opschietend gras en alang-alang, terwijl in 't midden, van kampong tot kampong, dikwijls uren ver eene rij van platte kalk- en rivier-steenen ligt, om bij regenachtig weder over te gaan, wanneer de weg zelf met waterplassen in overdekt.

Daar waar deze wegen en paden kreken of rivieren ontmoeten, is men genoodzaakt deze te doorwaden, of te passeren door middel van toestellen, waaraan men overgroote eer bewijst wanneer men ze met den naam van brug bestempelt, want het daarstellen er van kost den Niasser maar weinig moeite en hoofdbreken; een enkele boom of bamboe, bij wijze van uitzondering soms van eene zwakke leuning voorzien, is hem voldoende ter bereiking van het voorgestelde doel. Over dit dunne, naar alle kanten waggelende en door het veelvuldig begaan glad geworden steunsel, dat meestal 15 tot 20 en meer voet boven de steil ingesneden rivierbedding zweeft, loopt de Niasser met het grootste gemak en in een oogenblik tijds heen. Dat diergelijke bruggen voor de meeste Europesche reizigers onbegaanbaar zijn, behoeft niet vermeld te worden.

Langs de kust strekt het platte strand tot eenigen weg; echter kan men op enkele plaatsen alleen bij laag water er van gebruik maken.

Over moerasgronden, die de Niasser op zijnen weg ontmoet en waarvan het passeren niet kan vermeden worden, legt hij als het ware eene loopplank aan, van hoogstens een halve voet breedte, bestaande uit gekloofde boomstammen, takkebossen, palmbladeren, riet en meer diergelijke zich in zijne nabijheid bevindende stoffen. Een zoodanig pad loopt over het groote moeras van Goenoeng Lemboe naar het binnenland.

X. *Temperatuur en weersgesteldheid.*

Ten opzigte van temperatuur en weersgesteldheid levert Nias eensdeels vele punten van overeenkomst en anderendeels ook belangrijke verschillen op met die van Sumatra's Westkust.

Zie hier in den volgenden staat eene lijst van dagelijksche aanteekeningen over de voornaamste verschijnselen, waarvan temperatuur en weder grootendeels afhankelijk zijn. De waarnemingen zijn gedaan te Goenoeng Sitoli en loopen over een getal van 160 dagen; de warmtegraden daarin voorkomende zijn opgegeven volgens de honderddeelige schaal van CELSIUS.

Datum.		Warmtegraad 'smorgens 6 uur.	'smiddags 12 uur.	'savonds 7 uur.	Wind-rigting.	Wolk-vorming.	Regen.	Aanmerkingen.
1854.								
September	9	28. 2	32. 2	28. 0	N. W.	Str.	»	De thermometer (buis met kwik gevuld) was geplaatst onder inachtneming der gewone voorzigtigheidsmaatregelen. In de rubriek windrigting en wolkvorming is die rigting en vorming opgegeven, die dagelijks de voorheerschende was. Onder die van regendagen zijn die dagen aangemerkt, waarop het regende, onverschillig de gevallen hoeveelheid.
»	10	27. 2	32. 2	28. 2	»	»	Regen	
»	11	26. 2	34. 1	30. 2	N. O.	»	»	
»	19	27. 3	33. 3	29. 0	O. N. O.	Cu.	Regen	
»	20	26. 2	34. 1	30. 2	»	Ci. cu.	id.	
»	21	28. 2	33. 2	30. 2	»	»	id.	
»	22	27. 1	32. 0	28. 2	N.	Cu.	id.	
»	23	28. 1	32. 1	29. 0	N. W.	Ci.	»	
»	24	28. 2	32. 0	30. 3	Z.	Str. cu.	»	
October	4	26. 1	32. 1	29. 3	N. W.	Cu.	»	
»	5	27. 0	32. 2	29. 2	»	Str. cu.	Regen	
»	6	27. 1	31. 2	28. 1	N.	»	»	
»	7	24. 3	30. 2	28. 2	O. N. O.	»	»	
»	8	25. 0	30. 1	28. 3	»	»	Regen	
»	15	25. 0	31. 2	28. 1	N.	»	id.	
»	29	26. 1	32. 1	27. 3	N. W.	»	id.	
»	30	26. 1	31. 2	27. 1	»	Cu.	id.	
November	1	24. 0	30. 2	28. 1	»	»	id.	
»	2	25. 1	29. 3	27. 3	»	»	id.	
»	3	24. 2	30. 1	27. 3	»	»	id.	De cijfers 1, 2 en 3, achter de geheele graden staande, beteekenen een vierde, een halve en drie vierde graad.
»	21	25. 2	30. 2	26. 3	Z. W.	Str. cu.	id.	
»	22	23. 1	30. 0	28. 2	»	»	id.	
»	23	23. 2	31. 0	29. 1	»	»	id.	
»	24	22. 2	32. 0	27. 3	N. W.	»	id.	
»	25	23. 2	31. 3	28. 1	»	»	id.	
»	26	21. 3	31. 2	27. 2	Z. W.	»	id.	
»	27	21. 3	30. 3	28. 1	»	»	id.	
»	28	22. 2	31. 1	28. 0	»	»	id.	
»	29	23. 1	32. 2	29. 1	»	»	id.	
»	30	23. 1	29. 3	26. 3	»	»	id.	
December	1	20. 0	26. 3	28. 3	»	Ci.	»	
»	2	20. 2	27. 1	29. 1	»	Cu.	Regen	
»	3	19. 3	25. 2	29. 0	»	Str. cu.	id.	
»	4	20. 2	27. 1	29. 2	»	»	»	
»	5	22. 1	26. 3	28. 3	»	»	»	
1855								
Januarij	5	21. 2	31. 1	27. 1	O. N. O.	Ci.	»	
»	6	22. 2	30. 2	27. 1	»	Cu.	»	
»	7	21. 2	30. 2	27. 1	»	Ci. cu.	Regen	
»	8	22. 0	30. 1	27. 0	»	»	id.	
»	9	23. 1	30. 0	26. 3	N. W.	Ci.	»	
»	10	21. 2	26. 1	28. 0	N. N. O.	Ni.	Regen	
»	11	21. 2	25. 0	24. 2	Z. W.	»	id.	
»	12	21. 2	25. 2	24. 2	»	»	id.	
»	13	25. 2	26. 1	24. 2	»	»	id.	
»	14	25. 1	32. 3	28. 1	O.	Ci.	»	
»	15	25. 0	32. 2	28. 1	Z. O.	»	»	

Datum.		Warmtegraad 'smorgens 6 uur.	Warmtegraad 'smiddags 12 uur.	Warmtegraad 's avonds 7 uur.	Wind-rigting.	Wolk-vorming.	Regen.	Aanmerkingen.
1855								
Januarij	16	25. 0	32. 1	28. 1	O.	Ci.	»	
Maart	18	26. 2	31. 2	27. 3	W.	Str.	Regen	
»	19	26. 0	30. 0	26. 3	N. W.	»	id.	
»	20	25. 1	27. 2	26. 3	»	Cu.	id.	
»	21	24. 1	31. 3	28. 1	W.	Str.	id.	
»	22	24. 1	29. 1	28. 3	Z. O.	Ni.	id.	
»	23	25. 2	32. 1	29. 2	»	Cu.	id.	
»	24	25. 0	31. 2	26. 1	O.	»	id.	
»	25	23. 2	29. 1	26. 1	O. N. O.	Ni.	id.	
»	26	24. 3	30. 2	28. 0	»	»	id.	
»	27	25. 0	30. 1	27. 1	N. W.	Ni. cu.	id.	
»	28	25. 2	31. 1	29. 0	»	Cu.	id.	
»	29	24. 3	30. 3	29. 0	»	Str. cu.	id.	
»	30	26. 1	31. 0	25. 3	»	Str.	»	
»	31	24. 3	30. 3	25. 3	»	Str.	»	
April	1	25. 0	31. 1	26. 0	W.N.W.	»	»	
»	2	25. 1	32. 2	27. 0	N.	»	»	
»	3	23. 3	32. 0	25. 0	N. W.	»	»	
»	4	25. 1	32. 3	26. 0	Z. O.	Cu.	Regen	
»	5	24. 3	31. 3	25. 3	»	»	»	
»	6	24. 3	31. 2	25. 0	N.	Str. cu.	»	
»	7	23. 2	31. 0	25. 1	N. W.	»	»	
Mei	15	24. 1	31. 3	27. 0	»	Cu.	Regen	
»	16	24. 0	29. 0	28. 2	»	Ni.	id.	
»	17	25. 1	33. 2	27. 1	»	Str.	»	
»	18	25. 1	32. 2	26. 2	N. O.	»	»	
»	19	26. 0	33. 1	26. 0	O. N. O.	Ci.	»	
»	20	24. 3	30. 3	26. 2	»	»	»	
»	21	26. 1	33. 3	26. 0	Z. O.	Cu.	»	
»	22	26. 0	33. 2	28. 3	Z. Z. O.	»	»	
»	23	25. 3	31. 1	27. 1	»	»	»	
»	24	25. 1	32. 1	27. 2	Z. O.	Str. cu.	»	
»	25	24. 3	32. 0	27. 3	Z. Z. O.	Ci.	»	
»	26	25. 2	31. 1	28. 0	Z. O.	Ni.	»	
»	27	25. 2	29. 0	29. 3	O. Z. O.	»	»	
»	28	26. 0	33. 1	27. 3	O.	Cu.	»	
»	29	26. 0	33. 1	29. 1	»	»	»	
»	30	24. 3	32. 1	28. 0	N. O.	»	»	
»	31	24. 0	32. 1	26. 3	»	»	Regen	
Junij	1	26. 3	30. 2	28. 1	Z. W.	Ni.	id.	
»	2	24. 2	30. 2	26. 1	»	Str.	»	
»	3	25. 1	33. 1	27. 3	»	Ci.	»	
»	4	25. 2	33. 0	25. 3	Z. W.	Str.	»	
»	5	26. 1	32. 0	27. 3	»	»	»	
»	6	26. 1	33. 1	27. 1	»	Ci.	»	
»	7	25. 2	32. 1	26. 0	»	Str.	»	
»	8	26. 2	33. 3	24. 3	»	Cu.	Regen	

Datum.	Warmtegraad 'smorgens 6 uur.	Warmtegraad 'smiddags 12 uur.	Warmtegraad 'savonds 7 uur.	Wind-rigting.	Wolk-vorming.	Regen.	Aanmerkingen.
1855							
Junij 9	24. 2	31. 2	25. 0	Z. W.	Str.	Regen	
» 10	26. 3	33. 3	27. 0	»	Ci.	id.	
» 11	25. 2	33. 2	28. 2	»	Str.	id.	
» 12	26. 1	32. 0	25. 3	»	Cu.	id.	
» 13	26. 2	33. 2	28. 3	W.	Str.	id.	
» 14	26. 1	29. 3	25. 1	N. W.	Ni.	id.	
» 15	23. 0	32. 1	24. 0	»	Str.	id.	
» 16	23. 1	32. 1	26. 0	»	»	id.	
» 17	25. 2	32. 1	27. 0	O.	»	»	
» 18	26. 2	33. 2	28. 0	N. W.	»	»	
» 19	24. 1	31. 1	24. 1	»	Ci.	Regen	
» 20	24. 2	33. 3	23. 0	O.	Str. cu.	id.	
» 21	26. 1	30. 3	25. 0	N. W.	Ni.	id.	
» 22	26. 0	26. 1	23. 2	»	»	id.	
» 23	23. 2	29. 3	23. 1	Z. O.	Str. ci.	id.	
» 24	26. 1	27. 3	24. 0	O.	Ni.	id.	
» 25	24. 3	25. 2	23. 3	»	»	id.	
» 26	24. 3	30. 1	22. 1	Z. O.	Str. cu.	id.	
» 27	24. 1	33. 2	25. 2	O.	»	»	
» 28	23. 3	31. 2	24. 3	Z. O.	Str.	»	
» 29	23. 3	31. 0	23. 0	O.	Ci.	»	
» 30	24. 1	32. 1	24. 1	»	Str. cu.	Regen	
Julij 7	23. 0	23. 0	25. 0	Z. O.	Cu.	id.	
» 8	24. 0	32. 0	25. 3	»	Str.	»	
» 9	23. 3	31. 0	24. 1	O.	Ni.	Regen	
» 10	24. 1	31. 2	23. 0	»	Cu.	id.	
» 11	24. 1	27. 1	23. 3	Z.	Ni.	id.	
» 12	25. 0	33. 0	22. 3	O.	Str. cu.	»	
» 13	26. 2	33. 2	24. 0	»	Cu.	»	
» 14	25. 0	34. 2	23. 1	Z.	Str. cu.	»	
» 15	24. 2	29. 3	23. 3	Z. O.	Ni.	Regen	
» 16	23. 2	27. 2	24. 0	N. W.	»	id.	
Augustus 17	23. 0	30. 0	24. 0	»	Cu.	id.	
» 18	23. 1	33. 0	26. 0	Z. O.	Str.	»	
» 19	25. 2	29. 0	26. 0	N. W.	»	»	
» 20	23. 2	33. 1	24. 3	»	Str. cu.	Regen	
» 21	25. 2	31. 3	25. 1	O.	Str.	»	
» 22	24. 3	29. 3	25. 1	W.	Str. cu.	Regen	
» 23	24. 2	32. 0	24. 3	N. W.	Str.	»	
» 24	24. 3	31. 0	24. 3	»	Str. ci.	»	
» 25	23. 3	33. 0	23. 3	N.	»	»	
» 26	25. 1	32. 0	24. 1	N. O.	»	»	
» 27	24. 1	29. 0	24. 2	N. W.	Str. cu.	Regen	
» 28	25. 1	30. 3	25. 1	»	Cu.	id.	
» 29	26. 2	32. 1	23. 2	»	»	»	
» 30	25. 1	33. 0	24. 1	»	»	»	
» 31	25. 1	32. 1	24. 1	»	Ci.	»	

Datum.	Warmtegraad 'smorgens 6 uur.	Warmtegraad 'smiddags 12 uur.	Warmtegraad 'savonds 7 uur.	Wind-rigting.	Wolk-vorming.	Regen.	Aanmerkingen.
1855							
September 1	26. 1	27. 1	23. 3	W.N.W.	Ni.	Regen	
» 2	24. 3	33. 1	23. 3	N. W.	Str.	»	
» 3	25. 0	33. 1	24. 2	»	»	Regen	
» 4	26. 0	32. 3	25. 1	N. O.	Cu.	id.	
» 5	24. 0	33. 2	24. 0	»	Str.	»	
» 6	25. 3	32. 3	24. 1	O.	»	Regen	
» 7	25. 2	33. 1	25. 1	N. W.	Cu.	id.	
» 8	25. 1	32. 2	24. 2	W.	Str.	id.	
» 9	26. 0	32. 1	23. 3	N. W.	»	id.	
» 10	23. 1	33. 0	24. 0	»	Cu.	id.	
» 11	25. 0	31. 3	25. 2	W.	»	id.	
» 12	25. 2	33. 1	24. 3	Z.	Str.	»	
» 13	24. 0	32. 0	23. 2	Z. O.	Cu.	Regen	
» 14	24. 0	31. 2	24. 1	N. W.	Ni.	id.	
» 15	25. 1	39. 2	23. 1	Z. O.	Str.	id.	
» 16	24. 2	32. 2	23. 3	»	Ci.	»	
» 17	25. 2	33. 3	24. 1	O. Z. O.	Cu.	Regen	
» 18	25. 2	32. 1	22. 0	O.	Str.	id.	
» 19	25. 0	31. 0	23. 3	N. W.	»	id.	
» 20	26. 0	32. 0	23. 2	W.	Cu.	»	

Van de geobserveerde dagen was de hoogste temperatuur 'smorgens 28,3, de laagste 20, 2; 'smiddags de hoogste 34, 2 en de laagste 25; 'savonds de hoogste 30, 2, de laagste 22; dus voor de geheele reeks van dagen eene hoogste temperatuur van 34, 2 en eene laagste van 22; hetwelk een verschil geeft van 2, 2. Als gemiddelde warmte kan men dus 29 aannemen. Door regelmatig waaijende winden wordt ze aanmerkelijk getemperd, bereikt echter ook dikwijls eene ondragelijke hoogte in de naauwe, door kleine heuvelgroepen omringde en met glaga en riet begroeide valleijen des binnenlands.

Wat de wolkvorming aangaat, was de zuivere en gemengde cumulusvorm de voorheerschende. In het binnenland ziet men 's morgens dikwijls geheele valleijen in een dikken damp (nimbus) gehuld, welke alles met een wit kleed overdekt, waaruit alleen de toppen en hoogere bergruggen hun kruin verheffen, gelijk eilanden uit de zee.

Zoo als op Sumatra's westkust het geval is, waaijen ook op dit eiland regelmatig afwisselend zee- en landwind; de eerste komt meest tegen 1 uur 's middags door, staat tot zonsondergang en wordt dan vervangen door den landwind, die meest tegen een uur of acht 's anderen daags pleegt op te houden. De laatste is niet verder dan 3 à 4 engelsche mijlen in zee voelbaar. Van de winden in 't algemeen, zijn de westelijke het menigvuldigst; zij bereiken soms eene hooge mate van hevigheid en kunnen dagen achtereen vaststaan. Van

de geobserveerde dagen verkrijgen wij een getal van vijf-en-tachtig, gedurende welke de rigting der wind eene westelijke was. Ooste winden zijn 't zeldzaamst.

Nias op een tamelijken afstand van Sumatra en de naburige eilanden liggende, welke laatsten het buitendien in hoogte overtreft, werden zijne bergtoppen de natuurlijke recipienten van alle met waterdeelen gemengde dampen, welke boven en in deszelfs omtrek in de atmosfeer zweven. Ze blijven aan de bergtoppen hangen en ontlasten zich gewoonlijk op het middaguur als regen in de valleijen. Dat dit nog al dikwijls gebeurt en men Nias om die reden een waar regenland mag noemen, blijkt uit de vorenstaande tabel. Op de daarin voorkomende 160 dagen zijn er 92, waarop meer of minder regen viel. De vochtigheid der atmosfeer wordt nog vermeerderd door de zeewinden, die, over een uitgebreid watervlak blazende, eene groote menigte waterdeeltjes met zich mede voeren, die zich later als regen op het land uitstorten.

Donderbuijen en donder en bliksem behooren tot de meer zeldzame luchtverschijnselen. Een geregeld saizoen is er evenmin hier als op Sumatra's westkust; gewoonlijk echter regent het 't meest in de maanden october, november en december; terwijl de maanden mei junij, julij en augustus het grootste getal drooge dagen opleveren.

XI. *Vulkanische verschijnselen.*

Vulkanen of sporen van oude of uitgebrande vuurbergen vindt men nergens op het door ons bereisde gedeelte van Nias, en te oordeelen naar het profiel der toppen en ruggen van de niet onderzochte streken, zal men ze ook daar niet vinden. Minerale wateren vonden wij op maar twee punten, doch met een zoodanig gering gehalte aan zuren en minerale zelfstandigheden, dat het water naauwelijks dien naam verdient. Beiden liggen aan de oostzijde des eilands, de eene op drie paal gaans zuidoost van Goenoeg Sitoli, de andere op een paal afstands noordwest van Glora. Het zijn kleine kreekjes met een blaauwachtig water, waarin lange, witte draden drijven, en die beiden een zwakke jodiumlucht exhaleren.

Een meertje op het tot de Nakoegroep behoorende eiland Sendrongan, bevat een water waarin naphta schijnt opgelost te zijn; de bedding van dit meertje is met eene modderlaag bedekt, die olieachtige deelen bevat. Merkwaardig is, dat daarin eenige vischsoorten huizen.

Heeft Nias zelf geene vuurbergen en zijn er geene teekens van in werking zijnde vulkanische krachten te bespeuren, desniettemin behooren aardbevingen volstrekt niet tot de zeldzaamheden; ze hebben vrij dikwerf plaats, komen nagenoeg zonder uitzondering uit oost en zuidoost en vinden dus klaarblijkelijk hun ontstaan in de werkende plutonische haarden der groote vuurbergen van het naburige Sumatra. Zie hier in den volgenden staat de aardschokken aangegeven, welke gedurende ons verblijf plaats grepen:

Datum.	Aard der beweging.	Rigting.	Duur.	Uur van den dag.	Maanphasen.
1855 Februarij 26	golvend, vrij hevig voelbaar.	Z. O. naar N. W.	30 sec.	7½ uur 's avonds.	E. kw. plus 2 dagen
» 26	id. id. doch zwakker.	N. W. » Z. O.	10 »	½ min. later	id.
» 26	sterk golvend.	Z. O. » N. W.	25 »	10 uur 's avonds.	id.
Maart 6	ligt rollend.	Z. » N.	30 »	5¼ uur 's namidd.	E. kw. plus 5 dagen
» 1	» zwakker.	» » »	17 »	7¾ uur 's avonds.	id.
» 13	schokkend, vrij hevig.	O. » W.	20 »	1 uur 's avonds.	id.
Mei 4	vrij sterk schokkend.	Z. O. » N. W.	28 »	4½ uur 's namidd.	V. M. plus 2 dagen
Junij 6	ligte trillingen.	Z. O. » N. W.	12 »	2½ uur »	V. M. plus 6 dagen
Julij 13	ligte schok.	Z. O. » N. W.	25 »	5 uur 's avonds.	kw. plus 7 dagen
» 20	ligt golvend.	Z. » N.	20 »	9 uur »	N. M. plus 6 dagen
September 20	ligt schokkend.	Z. O. » N. W.	12 »	4 uur 's namidd.	E. kw. plus 1 dag.

In het voorjaar van 1843 had sedert menschengeheugen de hevigste en langst aanhoudende aardbeving op Nias plaats; eene beschrijving dezer rampspoedige gebeurtenis geeft Dr. F. JUNGHUHN in zijn werk „Java", op pag. 1402 en volg. van het derde deel. Wij zullen die schildering hier woordelijk overnemen:

„1843. Sumatra en Nias. Gedurende de nacht van den 5den op den 6den januarij werd op „het eiland Nias en in een gedeelte van de tegenover dit eiland gelegene zuidwestkust van „Sumatra, namelijk te Baros, eene hevige aardbeving waargenomen; in beide oorden werd „zij bijna gelijktijdig gevoeld, niettegenstaande Baros, in eene noord-noord-oostelijke rig- „tig, 23 geographische mijlen verwijderd is van Sitoli, dat aan de zuidoostkust (oostkust) „van Nias ligt. Te Baros bespeurde men de eerste schokken ten 11½ ure en te Sitoli om- „streeks middernacht. In de beide oorden was de rigting der schokken van het zuidwes- „ten naar het noordoosten, derhalve dwars ten opzigte der lengte as van Sumatra; uithoofde „zij zich uitsluitend deden gevoelen in de smalle strook van Nias tot aan Baros, zoo bleven „Tapanoeli en Singkel, welke plaatsen ter wederzijde van Baros aan de kust van Sumatra „zijn gelegen, er van verschoond.

„Een kalme avondstond en een stille zee gingen op het eiland Nias de aardbeving voor- „af; de noodwestelijke rigting der beweging liet zich slechts bespeuren bij de eerste schok- „ken, waardoor de bewoners op eene onzachte wijze uit den slaap werden gewekt. Later, „toen zij in hevigheid toenamen, begon het gansche eiland, even als een schommel, ginds „en derwaarts bewogen te worden, terwijl alle voorwerpen ten gevolge der hevige schud- „dingen, onregelmatig dooreen waggelden. Niemand was in staat zich op de been te hou-

„den, of te blijven zitten; de meeste huizen stortten in; de borstwering van de bénténg „(het fort) viel naar beneden; kokos-palmen en andere, nog sterker geboomten werden, „met wortel en al, uit den grond gesleurd; een gedeelte van den berg Harifa, in de nabijheid „van Sitoli gelegen, stortte neder in den afgrond; en uit de spleten, die zich allerwege „in de aardkorst vertoonden, welde een zwartkleurig, schuimend water op. Met gelijke „hevigheid duurden deze verschijnselen 9 minuten lang. Het angstgeschrei der ongelukkige „bewoners, die onder de puinhoopen hunner woningen werden bedolven, verloor zich in „het gedruisch, dat deze aardschokken deden ontstaan, ja, misschien verloor zich daarin „ook een onderaardsch gedreun, waarvan niemand iets had vernomen.

„Hierop volgde eene vrije tusschenpoos, terwijl de schoone nacht door den schitterend- „sten sterrenhemel werd verlicht; — weldra echter deden zich nieuwe schokken gevoelen; „in eene zuidoostelijke rigting naderde uit zee eene vreesselijke baar, die met een donde- „rend gedruisch de vlakke zuidoostkust (oostkust) van het eiland Nias overstroomde en al- „les, wat zij in haren weg ontmoette, menschen, dieren, huizen, ja, gansche dorpen voor „zich uitspoelde en, te rekenen van het groote dorp Mego (Oedjoeng Lembaroe), het- „welk volkomen vernield werd, een uur ver landwaarts in tot aan Goenoeng Sitoli voor- „waarts drong; kleine schepen (praoes) welke aldaar in de rivier voor anker lagen, wer- „den 100, ja 160 schreden ver op het land gezet; de nieuwe pasar, uit houten woningen „gebouwd, werd vernield en honderden van menschen, die door de nederstortende huizen „nog niet waren gedood, vonden nu hun graf in de wateren der zee.

„Met tusschenpoozen van 2 minuten hielden de schokken aan tot 4½ ure des mor- „gens, op welk tijdstip zich eene sterkere aardschudding deed gevoelen, die 6 minuten „duurde. Nog gedurende verscheidene dagen werden aardbevingen waargenomen, die echter „veel ligter waren dan de voorgaanden."

De geheele hoek van Lembaroe werd toen gedeeltelijk in den schoot der zee begraven, gedeeltelijk in verdronken land veranderd. Nog heden heeft de geheele streek een woest en akelig voorkomen en kan men duidelijk de sporen der vernieling nagaan. Van het bosch, dat haar voor de katastrophe met een donkergroen kleed overdekte, bleven alleen de zwaarste boomen overeind, die zich als spookgedaanten ginds en daar met afgeknotte kruin verheffen uit een donkerkleurig, drabbig water, waarvan de oppervlakte met wanordelijk door en boven elkander liggende boomtakken is overdekt.

꧋ꦱꦱꦶꦁꦭꦧꦂꦒꦸꦱꦏ꧀꧈

꧋ꦱꦫꦁꦲꦪꦼꦴꦥꦤ꧀ꦒꦸꦤꦤ꧀ꦠꦶꦁ꧈

ꦲꦤꦏ꧀ꦮꦶꦗꦤꦤ꧀ꦢꦺꦤꦶꦁꦥꦤꦛꦺꦴꦤ꧀ꦢꦺꦴꦤꦶꦁꦥꦿꦺꦴꦧꦸꦤ꧀꧈

ꦱꦤ꧀ꦢꦺꦴꦤꦶꦁꦥꦿꦺꦴꦧ꧀ꦠꦺꦴꦠꦶꦥꦸꦤ꧀ꦤꦶꦁꦱꦧꦶꦤ꧀ꦠꦸꦤꦶꦫꦒꦶꦫꦤꦶꦠ꧀ꦲꦼꦤ꧀ꦠꦺꦴꦥꦤ꧀ꦠꦶꦢꦤ꧀ꦩꦫꦶꦱ꧀ꦲꦺꦴꦤ꧀ꦱꦶꦗꦺꦴꦁꦲꦺꦤ꧀

ꦏꦶꦥꦸꦭꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦢꦼꦤ꧀ꦢꦼꦤ꧀ꦲꦪꦸꦤ꧀ꦱꦺꦴꦤ꧀

ꦲꦺꦴꦭꦺꦃꦲꦤ꧀ꦢꦺꦴꦭꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦮꦺꦴꦤ꧀ꦥꦿꦺꦴꦧꦸꦤ꧀꧈ ꦲꦶꦁꦏꦁꦥꦿꦺꦴꦧꦸꦤꦶꦁꦏꦮꦸꦫꦶꦪꦤ꧀

ꦠꦶꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤ꧀ꦲꦺꦤ꧀ ꦲꦶꦏꦸꦏꦺꦴꦤ꧀ꦢꦺꦴꦱꦺꦴꦧꦶꦤ꧀ꦠꦸꦤ꧀꧉

꧋ꦢꦶꦕꦶꦛꦏ꧀ꦲꦶꦁꦥꦼꦤ꧀ꦕꦼꦛꦏ꧀ꦏꦤ꧀ꦥꦿꦶꦤ꧀ꦠꦶꦁꦏꦶꦁꦏꦤ꧀ꦗꦼꦁꦏꦼꦁꦒꦶꦂ꧈

ꦕꦶꦛꦏꦤ꧀ꦏꦥꦶꦁ ꦏꦶꦁꦭꦶꦩꦤ꧀꧉

ꦥꦸꦱ꧈ ꦲꦶꦁꦕꦥꦸꦭꦫꦺꦴꦥꦿꦤꦠꦸꦲꦶꦥꦲꦶꦁ꧈ꦧꦏ꧀ꦭꦥꦤꦒꦤ꧀ꦠꦸ꧉ ꦲꦥꦥꦔꦺꦴꦥꦸꦭꦺꦴꦧꦺꦴꦕꦧꦺꦴꦧ ꦏ꧀ꦭꦠꦧꦱꦸꦤ꧀ꦠꦸ꧉ ꦥꦩꦤꦲꦸꦲꦶꦩꦺꦴꦥꦿꦏꦭꦥꦤꦩꦺꦴꦤꦏꦪꦸꦲꦶ꧈ ꦥꦩꦏ꧀ꦱꦶꦭꦸꦤꦩꦲꦶꦥꦕ ꦭꦶꦥꦱꦸ꧉

꧋ꦤꦸ꧉ꦲꦶꦥꦲꦶꦁ꧈ꦲꦸꦒꦏꦧꦲꦸꦲꦸꦤꦥꦩꦲꦸꦮꦸꦭꦸꦲꦸꦭꦸꦠꦧꦿꦸꦥꦕꦶꦪꦸ꧈ ꦲꦏꦱꦸꦥꦒꦩ꧀ꦧꦿꦶꦤꦏꦸ ꦲꦶꦱꦸꦕꦺꦴꦥꦸꦮꦸꦧꦸꦏꦸꦤꦭꦕꦤꦱꦸꦲꦶꦏꦩꦺꦲꦶꦱꦠꦏ꧈ ꦥꦲꦸꦠꦥꦭꦕꦧꦏꦏꦏ ꦲꦪꦸ꧈ ꦲꦕꦸꦥꦸꦭꦶꦭꦶꦤꦸꦏꦸꦲꦶꦥꦭꦥꦫꦥꦸ꧈ ꦥꦲꦸꦠꦭꦶꦩꦶꦢ꧈ ꦏꦥꦒꦩ꧀ꦧꦿꦶꦤ ꦲꦸꦭꦶꦱꦸꦥꦕꦥꦲꦶꦁ꧈ ꦩꦭꦶꦤꦭꦕꦤꦥꦫꦥꦭꦥꦫꦥꦱꦸꦥꦲꦶꦁ꧈ꦲꦸꦒꦏ꧈ ꦲꦏꦏꦕ ꦲꦶꦁ꧈ꦥꦭꦫꦠꦶꦥꦪꦸ꧈ ꦠꦩ꧀ꦧꦭꦱꦲꦸꦥꦏ꧈ ꦭꦠꦥꦶꦱꦸꦱꦸ꧈ꦲꦩꦕꦧꦥꦏꦤꦸ꧈ꦏꦏ꧈ꦲꦥꦱꦸ ꦩꦠꦏꦲꦶꦧꦏꦥꦲꦶꦤꦥꦕ꧈꧉ ꦲꦸꦥꦩꦫꦩꦥꦕꦶꦩꦏꦶꦠ꧈ ꦲꦶꦧꦏꦥꦲꦶꦤꦏꦥꦫꦱꦸ ꦭꦶꦥꦲꦩꦕꦲꦶꦪꦸ꧈ ꦲꦕꦸꦶꦭꦶꦕꦭꦶꦏꦲꦸꦲꦶꦧꦏꦥꦲꦶꦭꦶꦭꦶꦭꦶꦭꦶꦏꦲꦶꦏꦭꦶꦪꦸ꧈ꦲꦭꦶꦥꦏ ꦏꦲꦸꦩꦥꦕ꧈ ꦲꦶꦩꦸꦥꦲꦲꦸꦥꦩꦫꦸꦭꦸꦠꦶꦲꦶ꧈ ꦲꦸꦥꦏꦏ꧈ꦲꦸꦩ꧈ ꦭꦩꦏꦸꦥꦸ ꦲꦶꦠꦸ꧈ ꦏꦠꦸꦲꦶꦧꦏꦥꦲꦶꦠꦏꦭꦸꦲꦶ꧈ꦲꦶꦲꦶꦩꦥꦶꦕꦥꦥꦸ꧈ ꦲꦸꦠꦠꦸꦭꦸꦩꦕꦲꦸꦕꦶ ꦏꦠꦸ꧉

꧋ꦩꦸ꧉ꦲꦶꦥꦲꦶꦁ꧈ꦲꦕꦕꦏꦸꦕ꧈ꦲꦠꦩꦩꦥꦲꦶꦭꦩꦸ꧈ ꦥꦸꦭꦩꦥꦠꦏꦥꦭ꧈ꦏꦭ꧈ ꦲꦩꦸ ꦩꦕꦧꦸꦥꦥꦤꦩꦕꦥꦸꦲꦶꦲꦶꦥꦲꦶ꧈ ꦲꦶꦥꦸꦩꦸ꧈ꦲꦸꦥꦥꦤꦥꦭꦥ꧈ ꦲ ꦧꦶꦥꦩꦭꦩꦸꦩ꧈ ꦥꦲꦏꦥꦠꦭꦶ꧈ꦩꦸꦲꦸ꧈ ꦲꦸꦥꦠꦥꦠꦭꦭꦶ꧈ ꦲꦥꦶꦥꦠꦩꦶꦩ ꦭꦶꦧꦸꦠꦩꦶꦩꦸꦥꦥꦸ꧈ ꦲꦠꦥꦥꦸꦲꦶꦩꦸꦏꦏ꧈ ꦲꦸꦲꦶ꧈ꦧꦧꦸꦧꦸ꧈ ꦭꦭꦶꦥꦸꦥꦸꦲꦶꦲꦶꦕꦧꦶ꧈ ꦠꦸꦠꦥꦸꦩꦭꦥꦲꦧꦶꦲꦶꦧꦶꦥꦕ꧉ ꦩꦸꦲꦶꦥꦲꦶ꧈ꦏꦸꦏꦏ ꦲꦶꦲꦸꦥꦕꦥꦏꦩꦸꦏ꧈ ꦩꦲꦶꦩꦸꦠꦭꦶꦲꦶꦧꦶꦲꦶ꧈ ꦲꦸꦭꦶꦭꦸꦧꦩꦸꦧꦏꦲꦶꦥꦠꦩꦸꦥꦩꦸ ꦕꦭꦶꦥꦲꦶ꧈ ꦲꦶꦧꦸꦥꦕꦲꦸꦕꦸꦥꦭꦩꦧꦲꦶꦧꦶꦭꦭꦏꦕꦸꦭꦸꦩꦲꦶ꧈ ꦲꦲꦸ꧈ꦲꦸꦲꦶꦏꦸ ꦭꦲꦶꦥꦧꦩꦏꦲꦸ꧈ ꦩꦧꦲꦸꦲꦶꦭꦸ ꦩꦥꦧꦭꦲꦸꦲꦶꦲꦥꦲꦧꦶꦏꦲꦶꦩꦭꦲꦶꦏꦸ ꦠꦸꦭꦕꦕꦏꦸꦭꦸ꧈ ꦩꦥꦧꦭꦩꦸꦥꦲꦩꦲꦥꦕꦥꦏꦩꦸꦭ꧈ ꦧꦩꦸꦲꦶꦩꦥꦧꦭꦏꦏ ꦩꦸꦧꦲꦶꦩꦸ ꦲꦧꦲꦶꦏꦸꦭꦥꦶ꧈ꦲꦥꦠꦩꦸ ꦩꦥꦩꦸꦲꦥꦲꦩꦲꦶ꧈ ꦲꦧꦲꦶꦩꦲꦶꦕ ꦥꦸꦩꦏꦲꦶꦠꦸꦧꦸ꧉ ꦕꦲꦶꦥꦲꦶ꧈ꦕꦥꦸꦥꦸꦕꦩꦭꦸꦧꦥꦏꦩꦸ꧈ ꦩꦥꦠꦠꦏꦧꦸ ꦲꦶꦭꦸ꧈ ꦲꦩꦸꦥꦸꦥꦸ꧈ ꦲꦲꦶ꧈ ꦲꦥꦠꦥꦸꦥꦩꦥꦕꦩꦲꦧꦥꦏꦩꦸꦩꦸ꧈ ꦲꦥ

[illegible]

ꦲꦤꦺꦏꦱꦸꦩꦺꦤꦥ꧈ ꦲꦤ꧀ꦢꦶꦥꦸꦤ꧀ꦢꦸꦩꦸꦏꦲꦤꦏ꧈ ꦧꦼꦫꦱꦏꦺꦤ꧀ꦢꦺꦤꦶꦩꦂꦒꦶꦤ꧀ꦤꦼꦒꦫꦶ꧈ ꦲꦤꦁꦭꦶꦲꦤ

ꦲꦱꦶꦃꦲꦶꦁꦏꦁꦥꦲꦤꦏꦠꦸꦩꦁꦏꦸꦥꦸꦤ꧀ꦢꦶꦩꦸꦚ꧀ꦕꦏꦸꦧꦺꦴ꧈ ꦲꦥꦮꦶꦠꦲꦼꦤ꧀ꦢꦭꦤ꧀ꦗꦂꦏꦭꦭꦏꦲꦸꦁꦥꦸꦭꦸꦠꦶ

ꦱꦏꦸꦩ꧀ꦧꦶꦁꦲꦤꦏꦭꦏꦲꦤꦁꦲꦶ꧈ ꦠꦶꦤꦸꦭꦶꦱ꧀ꦥꦸꦱꦿꦶꦩꦶꦏꦁꦭꦶꦁꦲꦂꦠꦺꦴꦂꦲꦼꦤ꧀ꦢꦸꦩ꧀ꦥꦸꦏ꧈ ꦲꦶꦁꦏꦁꦱꦤ꧀ꦠ

ꦏꦮꦸꦱꦥꦥꦏꦸꦩꦺꦤꦸꦤꦶꦠꦃ꧈ ꦲꦶꦁꦏꦁꦱꦶꦃꦲꦤꦲꦼꦤ꧀ꦢꦶꦏꦥ꧈ ꦱꦫꦠꦤꦶꦁꦏꦁꦧꦺꦠꦲꦼꦤ꧀ꦢꦲꦤꦸꦏꦥꦼꦤ꧀ꦢ꧈

ꦱꦲꦸꦥꦶꦏꦱꦼꦤ꧀ꦢꦤꦧꦸꦧꦸꦱꦸꦩꦺꦤꦥꦏꦁꦒꦺꦴꦠꦃ꧈ ꦲꦤꦱꦭꦒꦸꦩꦧꦺꦤ꧀ꦢꦼꦁꦏꦁꦒꦺꦴꦠ꧈ ꦲꦤꦸꦃꦲꦤꦸꦏꦸꦥꦼꦤ꧀ꦠꦶꦏ

ꦏꦭ꧀꧈ ꦱꦸꦫꦲꦸꦒꦸꦱꦶꦠꦶꦃꦧꦸ꧈ ꦲꦤꦥꦶꦏꦺꦴꦂꦲꦼꦤ꧀ꦢꦏꦁꦥ꧈ ꦱꦏꦲꦼꦁꦲꦶꦁꦭꦭꦏꦲꦸꦁꦒꦸꦩꦼꦤ꧀ꦢꦶꦏꦸꦩ꧀ꦥꦶꦏ

ꦲꦶꦏꦁꦥꦠꦶꦏꦸꦥꦶꦃ꧈ ꦧꦶꦤꦸꦩꦏꦲꦤꦮꦶꦠꦶꦩ꧀ꦧꦼꦤ꧀ꦢꦼꦧꦺꦴꦩ꧀ꦥꦸ꧈ ꦲꦸꦃꦲꦶꦥꦧꦶꦠꦶꦃ꧉ ꦲꦤꦸꦏꦏꦼꦤ꧀ꦢꦸꦒꦼꦭꦼꦂ

ꦭꦶꦒꦶꦭꦶꦱꦶꦤ꧀ꦢꦶ꧈ ꦲꦤꦸꦁꦭꦶꦭꦶꦭꦶꦃꦲꦤꦲꦶꦏꦁ꧉

꧋ꦏꦸꦩꦺꦴꦱꦥꦼꦤ꧀ꦢꦶꦃꦲꦸꦩ꧀ꦲꦮ꧈ ꦲꦶꦁꦧꦺꦴꦫꦺꦴꦠꦤꦶꦥꦼꦤ꧀ꦢꦸꦩꦺꦤꦥꦠꦸꦩꦶꦠꦺꦴ꧈ ꦧꦺꦴꦲꦼꦤ꧀ꦢꦸꦃꦥꦼꦁꦲꦶꦁꦩꦸꦥꦱ

ꦧꦸꦩ꧀ꦥꦸ꧈ ꦒꦼꦠꦶꦏꦧꦺꦴꦤ꧀ꦢꦼꦏꦭꦃꦏꦥꦤꦥꦸꦁꦠꦶꦮꦮ꧈ ꦥꦤ꧀ꦢꦸꦏꦁꦲꦸꦲꦶꦏꦼꦁꦥ꧈ ꦲꦤꦸꦏꦁꦲꦸꦩ꧀ꦧꦼꦁꦠꦶ

ꦲꦶꦤꦭꦸꦩꦏꦼꦤ꧀ꦥꦶꦧꦶꦠꦶꦒꦸꦩꦸꦧꦸꦩꦸꦠꦸꦥꦭꦲꦸ꧈ ꦭꦃꦲꦼꦤ꧀ꦢꦶꦲꦸꦥꦲꦤꦮꦶꦱꦸꦩꦏꦥꦠꦶ

ꦧꦸ꧉ ꦏꦥꦤꦮꦶꦠꦤꦶꦤꦁꦤꦶꦤꦁꦤꦶꦥꦶꦧꦶꦥꦶꦠꦶꦃꦏꦮꦏꦸꦥꦼꦚ꧀ꦗꦁꦏꦁ꧈ ꦱꦼꦱꦲꦺꦭꦭꦥꦱꦼꦤ꧀ꦢꦼꦱ꧉

ꦲꦤꦸꦒꦺꦴꦕꦸꦩꦏꦸꦥ꧈ ꦲꦸꦒꦸꦲꦶꦥꦠꦶꦃꦥꦸꦏꦼꦤ꧀ꦢꦸꦱꦶ꧈ ꦥꦸꦏꦁꦱꦶꦲꦠꦶꦠꦸꦏꦼꦤ꧀ꦢꦼꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦢꦼꦁ

ꦏꦸꦩꦲꦼꦤ꧀ꦢ꧈ ꦥꦶꦭꦶꦮꦶꦏꦲꦸꦩꦶꦭꦲꦶꦩꦶꦏꦸꦁꦲꦤꦮꦶꦏꦸꦏꦸꦱꦸꦲꦶꦧꦸ꧈ ꦲꦼꦠꦶꦥꦏꦤꦸꦁꦏꦸꦤꦮꦶꦲꦶꦏ

ꦮꦸꦥꦸꦩꦸ꧈ ꦱꦠꦺꦠꦶꦱꦼꦤ꧀ꦢꦶꦥꦏꦥ꧉

꧋ꦏꦱꦮꦶꦒꦸꦲꦶꦥꦠꦶꦃꦏꦭꦸꦏꦶꦏ꧈ ꦲꦸꦩꦶꦏꦲꦤꦸꦁꦏꦤꦏꦁꦏꦥꦸꦏꦥꦤꦶꦏꦼꦤ꧀ꦢꦼꦠꦤ

ꦏꦼꦤ꧀ꦢꦼꦱꦸꦲꦸꦥꦸꦠ꧈ ꦲꦸꦧꦸꦩꦶꦲꦶꦏꦠꦧꦸꦃꦏꦲꦤꦠꦶꦥꦠꦶꦃ꧈ ꦱꦫꦤꦸꦒꦼꦁꦭꦸꦏꦶꦁ꧈

ꦠꦶꦁꦏꦠꦤꦸꦥꦸꦥ꧈ ꦥꦸꦃꦥꦸꦥꦸꦏꦸꦠꦤꦸꦩ꧈ ꦲꦤꦥꦮꦶꦠꦤꦸꦩꦏꦸꦩꦥꦶꦏꦼꦤ

ꦠꦶ꧈ ꦥꦮꦶꦱꦶꦃꦏꦸꦧꦶꦤꦮꦶꦏꦸꦏꦥ꧉ ꦏꦸꦲꦶꦥꦠꦶꦃꦏꦧꦶꦏꦸꦩꦶꦠꦸ꧈ ꦲꦤꦶꦁꦲꦶꦥꦠꦶ

ꦠꦶꦏꦶꦧꦶꦏꦲꦤꦮꦲꦤꦏꦲꦶꦏꦸꦩꦤꦸ꧈ ꦠꦸꦁꦲꦤꦶꦠꦶ꧈ ꦠꦤꦶꦒꦸꦥꦶꦠꦶꦠꦶ꧈ ꦥꦠꦸꦱꦏ

ꦏꦥꦲꦤꦿꦶꦮꦶꦤꦶꦃ꧈ ꦠꦶꦲꦶꦠꦶꦠꦶꦏꦸꦏꦥꦏꦤꦏꦤꦸ꧈ ꦲꦤꦥꦧꦺꦴꦒꦸꦒꦸꦭꦶꦱꦭꦲꦶ꧈ ꦏꦸꦏ

ꦏꦸꦏꦸꦲꦤꦮꦏꦏꦶꦃꦏꦧꦸꦏꦸꦏꦸ꧉ ꦲꦶꦲꦤꦩꦸꦠꦶꦏꦲꦤꦮꦏꦶꦠꦸꦧꦸ꧉ ꦲꦤꦧꦶꦭꦭꦸꦲꦸꦮꦏ

ꦱꦸꦏꦧꦸ꧉ ꦲꦤꦏꦸꦱꦶꦏꦤꦏꦭꦏꦸꦠꦶꦏꦲꦶꦤꦶꦭ꧉ ꦏꦸꦲꦶꦥꦠꦶꦃꦲꦤꦸꦲꦶꦧꦸꦭꦶꦃ꧈ ꦲꦤꦒꦸ

ꦧꦸꦏꦤꦶꦥꦸꦏꦏꦮꦏꦸ꧈ ꦠꦠꦶꦧꦺꦴꦱꦸꦱꦶꦃꦠꦶꦠꦶ꧈ ꦭꦥꦏꦸꦥꦱꦼꦤ꧀ꦢꦼꦒꦸꦥꦧꦺꦴ꧈ ꦏꦲꦤꦲꦼꦤ꧀ꦢ

ꦲꦶꦏꦸꦥꦶꦥꦶꦠꦶꦠꦶꦲꦸꦏꦥꦲꦤꦸꦏꦸꦏꦤꦲꦼꦤ꧀ꦢꦲꦸ꧈ ꦏꦲꦶꦠꦏꦸꦏꦸꦏꦸꦩꦏꦸꦲꦤꦭꦲꦶꦧ

[illegible]

ꦥꦿꦧꦸꦏꦶꦫꦒꦺꦴꦮꦲꦱꦺꦴꦫꦶꦏꦸꦥꦤꦶꦗꦲꦸꦱꦸ꧈ ꦥꦿꦧꦸꦏꦶꦒꦸꦩꦫꦝꦭꦭꦫꦱꦸꦁꦮꦥꦿꦺꦁꦤꦱꦸꦁꦤꦶꦗꦏꦶ꧈
ꦲꦲꦤꦁꦩꦲꦩꦩꦧꦲꦁꦮꦶꦤꦁꦭꦏꦺꦴꦧꦮꦶꦁ꧈ ꦲꦩꦲꦫꦤꦫꦲꦺꦴꦩꦗꦏꦸꦧꦮꦤꦸ꧉

꧋ꦭꦤꦸꦫꦲꦺꦴꦏꦫꦤꦲꦏꦺꦴꦥꦸꦭꦏꦺꦴꦩꦶꦮꦩꦮꦶꦤꦲꦶꦫꦲꦏꦸ꧈ ꦲꦶꦫꦲꦺꦴꦧꦭꦶꦩꦶꦗꦶꦏꦸ꧈ ꦱꦸꦫꦲ
ꦫꦲꦫꦏꦏ꧀ꦱꦶꦩꦮꦤꦶꦭꦤꦺ꧈ ꦲꦶꦲꦲꦶꦮꦶꦤꦗꦺꦴꦫꦏꦫꦲꦫꦫꦏꦫ꧈ ꦲꦸꦏꦾꦶꦗꦸꦏꦶꦲꦶ꧈
ꦲꦶꦲꦤꦶꦫꦏ꧀ꦱꦶꦫꦲꦩꦮꦶꦩꦫꦤꦺ꧈ ꦗꦩꦠꦶꦥꦸꦏꦶꦮꦗꦩꦏꦫꦩ꧈ ꦫꦲꦏꦲꦏ꧀ꦱꦏꦸꦫ
ꦫꦭꦭꦤꦺꦫꦱꦩꦭꦏ꧀ꦱꦤꦺꦏꦸꦧꦶꦲꦗꦭꦫꦲꦺꦴꦱꦩꦤꦶꦩꦫꦲꦏꦩꦩꦫꦩꦏꦶꦩ꧈ ꦭꦤꦺ
ꦫꦱꦩꦩꦫꦩꦗꦮꦶꦏꦿꦶꦥꦸꦫꦤꦺꦲꦩꦤꦶꦭꦤꦺ꧈ ꦩꦶꦧꦸꦫꦲꦺꦴꦩꦲꦸꦗꦺꦴꦏꦶꦏꦗꦸ꧈ ꦩꦺꦤꦶꦏꦸ
ꦲꦲꦺꦴꦱꦮꦩꦶꦫꦲꦺꦴ꧈ ꦲꦭꦗꦸꦧꦏꦤꦺꦲꦶꦫꦲꦺꦴ꧈ ꦲꦶꦲꦶ꧈ ꦲꦶꦲꦸꦗꦶꦫꦲꦸꦗꦶꦩꦶꦩꦤꦺꦗꦶꦩꦮꦤꦶ
ꦭꦤꦺꦤꦶꦩ꧈ ꦫꦲꦫꦲꦺꦴꦗꦶꦫꦩꦩꦶꦩꦲꦶꦩꦸꦲꦶꦩꦸ꧉ ꦲꦲꦶꦫꦲꦺꦴꦗꦲꦸꦲꦩꦶꦏꦿꦶꦗꦸ꧈ ꦫꦲꦩꦏꦫ
ꦫꦗꦲꦲꦫꦏꦩꦩꦶꦗꦫꦲꦺꦴ꧈ ꦤꦶꦲꦩꦶꦧꦸꦩꦶꦲꦸ꧈ ꦲꦲꦺꦴꦤꦶꦲꦫꦏꦲꦺꦴꦧꦤꦗꦗꦗꦫꦏ꧈
ꦧꦏꦲꦶꦩꦶꦲꦶꦫꦱꦩꦫꦭꦸꦧꦸꦏꦸꦧꦲꦏꦸ꧈ ꦫꦲꦩꦏꦲꦺꦧꦱꦸꦩꦶꦩꦫꦲꦺꦴꦫꦥꦲꦶꦲꦸ꧈ ꦩꦲꦫꦥ
ꦗꦗꦫꦱꦸꦫꦲ꧈ ꦲꦲꦫꦲꦩꦏꦲꦸꦭꦩꦸꦩ꧈ ꦫꦲꦩꦏꦸꦫꦲꦺꦴꦩꦗꦸꦤꦶꦲꦩꦶꦭꦲꦩꦲꦺꦴꦏ
ꦱꦗꦸ꧈ ꦫꦲꦩꦏꦲꦺꦴꦏꦱꦸꦫꦲꦭꦏꦸꦫꦲꦺꦴꦥꦸꦩꦶꦩꦩꦶꦤꦺꦫꦩꦲꦺꦴꦫꦲꦺꦴꦏꦫꦲꦏꦥꦸꦭꦏꦸ
ꦏꦫꦲꦫꦲꦺꦴꦫꦏꦲꦩꦶꦏꦱꦭꦗꦸꦫꦲꦺꦴ꧈ ꦫꦲꦺꦴ꧈ ꦫꦩꦲꦫꦲꦩꦶꦏꦸꦫꦥꦲꦶꦩꦶ꧈ ꦫꦲꦺꦴꦫꦲꦺꦴꦏꦸ
ꦧꦲꦩꦶꦗꦲꦶꦩꦩꦩꦶꦭꦤꦺ꧉ ꦏꦫꦲꦏꦺꦴꦥꦸꦭꦲꦺꦴꦫꦩꦏꦸ ꦲꦶꦩꦩꦗꦫꦭꦱꦤꦸꦫ
ꦫꦏ꧈ ꦏꦸꦭꦥꦸꦩꦲꦶꦤꦺꦤꦶꦏꦸꦲꦸ꧈ ꦫꦲꦩꦱꦸ꧈ ꦲꦶꦭꦩꦶꦫꦤꦶꦩꦶꦩꦗꦶꦫꦩꦏꦶꦲꦶꦗꦶꦩ
ꦲꦩꦶꦗꦶꦏꦸ꧉ ꦭꦤꦺꦏꦸꦧꦶꦲꦺꦴꦭꦗꦸꦗꦶꦗꦶꦏꦸ ꦲꦶꦥꦸꦏꦸꦫꦲꦩꦱꦸꦫꦩꦫꦲꦺꦴꦫꦲꦩꦏꦫꦲꦶ
ꦗꦲ꧈ ꦭꦩꦶꦩꦱꦸꦫꦥꦿꦺꦴꦫꦲꦺꦴꦲꦸꦲꦸꦲꦭꦲ꧉ ꦏꦫꦲꦏꦺꦴꦥꦸꦭꦏꦸꦗꦲꦸ ꦏꦫꦲꦏꦸ ꦱꦗꦶ
ꦗꦶꦥꦸꦲꦩꦶꦏꦸꦲ꧈ ꦏꦸꦭꦥꦸꦩꦲꦏꦸꦲꦶꦥꦸꦲꦗꦶ꧈ ꦥꦸꦲꦏ꧈ ꦲꦩꦶꦏꦸꦭꦲꦶꦥꦿꦶꦩꦶꦗꦫꦲ
ꦲꦗꦗꦶꦥꦶꦏꦸꦥꦶꦲꦩꦶ꧉ ꦏꦫꦲꦫꦲꦺꦴꦫꦏꦫꦲꦤꦲꦭꦗꦶꦫꦲꦗꦶꦗꦗꦺꦴꦗꦗꦺꦴꦫꦏ꧈
ꦲꦶꦫꦩꦲꦗꦶꦏꦏꦫꦲꦏꦺꦴꦥꦸꦭꦏꦸ ꦲꦩꦲꦺꦴꦏꦸꦭꦏꦸꦫꦲꦺꦴ꧈ ꦫꦲꦺꦴꦥꦸꦫꦲꦺꦴꦏꦸ꧈ ꦥꦸ꧈ꦲ
ꦲꦧꦭꦗꦶꦧꦩꦶꦏꦸ꧈ ꦫꦩꦫꦥꦩꦶꦥꦸꦲꦶꦭꦏꦗꦸ ꦲꦗꦶꦫꦩꦏꦧꦩꦫꦗꦸꦫꦱꦫꦭꦸꦩ꧉
ꦏꦫꦲꦏꦺꦴꦥꦸꦭꦥꦸꦏꦸꦏꦸ ꦲꦶꦱꦸꦲꦸꦫꦲꦸ꧈ ꦲꦗꦶꦫꦩꦏꦸꦭꦏꦥꦸꦩꦩꦩꦶꦩꦶꦱꦸꦫꦧꦩ꧈
ꦧꦏꦸꦥꦶꦲꦸꦲꦶꦩꦱꦱꦫꦧꦲꦏꦸꦥꦸꦫꦏꦗꦶꦗꦏꦸꦲꦫꦩꦫꦩꦩꦶ꧈ ꦲꦥꦶꦏꦸꦲꦶ
ꦲꦏꦸ꧈ ꦏꦫꦲꦫꦲꦺꦴꦫꦏꦲꦗꦗꦸꦲꦶ꧈ ꦫꦲꦫꦲꦺꦴꦫꦥꦫꦩꦏꦧꦥꦿꦸꦲꦩꦫꦲꦲꦏꦸꦧꦩ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ꦥꦿꦏꦺꦴꦫꦠꦤ꧀ꦠꦸꦩꦼꦁꦒꦸꦁ꧈ ꦥꦤꦼꦫꦱꦤ꧀ꦏꦁꦩꦶꦤꦸꦭꦸꦁ꧈ ꦤꦸꦭꦸꦱ꧀ꦭꦤ꧀ꦠꦿꦥꦤ꧀꧈ ꦏꦸꦱꦸꦩꦁꦭꦸꦩꦸꦁꦒꦸꦁꦗꦶ꧈
ꦥꦤꦼꦱ꧀ꦮꦼꦠꦼꦥꦤ꧀ꦤꦤ꧀ꦤꦶꦥꦼꦱ꧀꧈ ꦱꦭꦶꦧꦶꦱꦶꦱꦺꦴꦤ꧀ꦠꦼꦠꦼꦤ꧀ꦤꦸꦱꦶꦩꦸꦤ꧀ꦏꦱ꧀꧈ ꦭꦩ꧀ꦤꦁꦏꦸꦤꦭꦶꦩꦤ꧀ꦠꦶ
ꦤꦶꦤꦸꦁ꧈ ꦱꦶꦁꦏꦸꦁꦒꦸꦭꦼꦥꦠꦏꦧꦒꦼꦤ꧀ꦠꦼꦥꦼꦥꦤ꧀ꦭꦺ꧈ ꦤꦼꦥꦱꦥꦼꦱ꧀꧈ ꦲꦲꦱꦠꦶꦁꦥꦭꦮꦺꦴꦁ
ꦠꦼꦥꦩꦼꦤ꧀ꦏꦶꦁ꧈ ꦠꦶꦠꦶꦥꦭꦮꦁꦒꦸꦁꦏꦺꦴꦁ꧈ ꦩꦠꦩ꧀ꦧꦸꦭꦺꦥꦼꦱ꧀ꦭꦭ꧈ ꦥꦠꦥꦢꦱꦠꦶꦥꦿꦮꦥꦤꦼ
ꦱꦤꦶꦁꦠꦩꦱꦺꦴꦁ꧉ ꦩꦶꦭꦶꦥꦧꦤ꧀ꦏꦸꦱꦶꦥꦧꦼ꧈ ꦤꦼꦏꦤ꧀ꦏꦸꦱꦠꦺꦏꦸꦱꦶꦤꦶꦱꦺ꧈ ꦭꦏꦤ꧀
ꦠꦭꦭꦥꦤꦭꦤ꧀ꦠꦼꦠꦼꦱꦶꦁꦤꦶꦱꦺ꧈ ꦱꦭꦶꦥꦼꦱ꧀ꦤꦩꦶꦭꦭꦼꦩ꧀ꦥꦿꦮꦿꦱꦶꦠꦼꦤꦶ꧈ ꦤꦶꦱꦺꦱꦶ
ꦒꦸꦥꦠꦥꦤ꧀ꦱꦭꦏꦱ꧉ ꦭꦱꦶꦤꦶꦭꦶꦥꦭꦭꦶꦱꦶꦁ꧈ ꦥꦤ꧀ꦱꦶꦱꦺꦥꦤꦥꦭ꧈ ꦤꦱꦤꦶꦁ꧈
ꦧꦤꦶꦭꦤꦱꦤꦶꦠꦼꦤꦶꦭꦺꦴꦠꦼꦱ꧉ ꦤꦏꦼꦠꦼꦤꦶꦭꦶꦥꦠꦥꦤ꧀ꦠꦼꦱ꧉ ꦥꦤꦏꦭꦶꦤ
ꦱꦶꦁꦏꦱꦺꦤꦭꦶꦤꦶꦠꦶꦱꦺ꧋

ꦤꦼꦏꦭꦶꦧꦶꦤꦶꦱꦶꦁꦱ꧈ ꦭꦸꦧꦶꦠꦼꦤꦶꦱꦤꦥꦱꦱꦺ꧉ ꦤꦥꦸꦭꦠꦤꦧꦶꦠꦼꦏ꧀ꦥꦶꦤ꧀ꦮꦺꦴꦁꦥꦸꦤ꧀꧈ ꦱꦤꦶꦱ
ꦥꦼꦱꦶꦠꦼꦭꦼꦠꦼꦧꦸꦩꦠꦥꦭꦱꦺ꧉ ꦭꦸꦤꦶꦥꦤ꧀ꦮꦺꦴꦁꦥꦸꦤ꧀꧈ ꦏꦭꦼꦠꦼꦧꦠꦼꦧꦏꦠꦼꦤ꧀
ꦭꦸꦧꦸꦤꦶꦱꦥꦼꦱꦼꦱ꧈ ꦱꦭꦸꦭꦥꦠꦱꦶꦠꦼꦧꦤꦶ꧈ ꦥꦤꦱꦶꦏꦠꦶꦤꦶꦭꦥꦠꦶꦤꦶꦏ
ꦤꦭꦸꦤꦶꦏꦸꦠꦭ꧉ ꦤꦶꦏꦥꦠꦱꦶꦠꦭꦱꦶꦱꦺꦏꦠꦼꦧ꧉ ꦏꦼꦠꦤꦶꦧꦥꦤꦱ
ꦤꦶꦱꦱꦶꦤꦶꦭꦸꦥꦠꦱꦶꦏꦏꦼꦠ꧈ ꦧꦼꦱꦸꦤꦶꦭꦶꦏꦭꦭꦶꦤꦶꦭꦸꦠꦧꦶꦤꦶꦱꦶꦭꦸꦏꦼ
ꦠꦼꦧꦤꦶ꧈ ꦤꦶꦥꦠꦶꦠꦼꦥꦤꦱꦶꦏꦶꦏ꧈ ꦥꦠꦱꦶꦥꦥꦭꦠꦶꦱꦶꦠꦼꦧꦼꦧꦼꦤꦶ
ꦤꦶꦱꦤꦶꦱꦭꦸꦠꦤꦧꦶꦱꦶ꧈ ꦧꦶꦭꦸꦠꦼꦱꦸꦭ꧈ ꦧꦼꦥꦶꦥꦤꦥꦏꦤꦭꦸꦠꦥꦤ
ꦱꦶꦏ꧈ ꦱꦸꦤꦶꦱꦧꦼꦧꦶꦤꦶꦧꦥꦤꦱꦤꦶꦠ꧉ ꦤꦠꦸꦭꦸꦠꦭꦸꦱꦶꦏ꧈ ꦥꦿꦮꦿꦥꦧ
ꦏꦸꦱꦶꦤꦸꦏꦠꦶꦠꦭꦶꦱꦸꦠꦥꦏꦤꦼꦭꦶꦠꦶ꧈ ꦠꦶꦠꦶꦱꦠꦶꦏꦥꦼꦱ꧀꧈ ꦭꦸꦤꦶꦱꦶ
ꦱꦶꦠꦤꦼꦱꦏꦶꦭꦶꦱ꧉ ꦱꦶꦏꦸꦧꦼꦧꦸꦥꦼꦱꦱ꧈ ꦤꦶꦱꦏꦱꦶꦤꦶꦏꦼꦠꦭꦭꦤꦏ
ꦭꦸꦤꦶꦤꦭꦸ꧈ ꦭꦥꦤꦥꦼꦱꦶꦱꦏꦱꦶꦏꦭꦸꦏꦶꦠꦥꦱ꧀ꦏ꧀ꦥꦱ꧀ꦤꦠꦸꦏꦠꦭꦸꦏꦧꦏꦶꦥꦿꦮꦿ
ꦏꦶꦤꦶ꧈ ꦠꦠꦶꦠꦶꦧꦶꦤꦶꦭꦶꦥꦏꦤꦶꦱꦶꦏ꧋ ꦤꦼꦏꦭꦶꦧꦶꦠꦶꦭꦶꦠꦶꦤꦶꦠꦶ꧈ ꦤꦶꦠꦸꦱꦶ
ꦏꦼꦥꦏꦥꦤꦏꦤꦭꦤꦶꦥꦿꦮꦿ꧈ ꦥꦭꦏꦭꦸꦱꦏꦤꦶꦠꦼꦧꦸ꧉ ꦧꦸꦭꦶꦧꦶꦭ
ꦥꦭꦥꦭꦏꦥꦼꦱ꧋

ꦥꦿꦮꦿꦥꦧꦼꦱꦶꦏꦏꦤꦸꦭꦧꦶꦠꦼꦠꦼꦤꦶꦠꦶ꧈ ꦱꦠꦶꦱꦶꦏꦸꦏꦭꦏꦸꦥꦤꦏꦭꦭꦸ
ꦏꦤꦭꦼꦭꦶ꧈ ꦥꦏꦼꦭꦶꦤꦼꦭꦸꦭꦤꦱ꧉ ꦱꦶꦏꦤꦶꦤꦭꦧꦭꦠꦤꦧꦸꦏꦶꦤꦏꦤꦠꦶ꧈

[illegible]

ꦪꦺꦤ꧀꧈ ꦲꦏꦱꦶꦲꦩꦤ꧀ꦤꦶꦁꦱꦶꦁꦲꦶꦏꦶꦏꦸꦩ꧀꧈ ꦲꦶꦏꦲꦤꦶꦁꦱꦶꦁꦲꦶꦲꦶꦥꦿꦧꦸ꧈ ꦥꦿꦥꦲꦶꦫꦤꦶꦏ
ꦲꦸꦠꦸꦱ꧀ꦱꦲꦤ꧀ꦠꦼꦧꦶꦲꦶꦏꦶ꧈ ꦲꦤꦶꦏꦤ꧀ꦠꦶꦲꦶꦏꦲꦱ꧀ꦥꦿꦤꦸꦉꦸꦭꦶꦁꦥꦸꦏꦸ꧈ ꦲꦸꦠꦮꦏꦶꦁꦲꦶꦏꦶꦁꦲ
ꦲꦥꦲꦏꦤꦥꦏꦲꦸꦮꦶꦤ꧀ꦭꦶꦤ꧀ꦱꦲꦠꦸꦧꦸ ꦲꦠꦼꦏꦶꦏꦥꦸ꧈ ꦲꦶꦲꦠꦲ꧈ ꦲꦥꦸꦲꦤ꧀ꦧꦺꦏꦠꦺ
ꦧꦸꦭꦶ꧈ ꦲꦏꦸꦠꦶꦱꦶꦫꦲꦶꦠꦸꦫꦶꦲꦤꦺꦩꦶꦏꦠꦸꦧꦏꦶꦲꦲꦶꦩꦶꦫꦶ꧈ ꦧꦏꦸꦲꦲꦤꦲꦤꦶꦱꦶꦭꦏꦸ꧈
ꦥꦲꦶꦏꦏꦸꦭꦶꦠꦥꦏ꧀ꦏꦸꦤ꧀꧈ ꦲꦸꦥꦶꦱꦶꦥꦸꦥꦏꦤꦫꦶꦏꦱꦤꦲꦲꦧꦥꦸ꧈ ꦲꦺꦏꦶ꧈
ꦠꦶꦧꦸ꧈ ꦧꦸꦠꦏꦲꦶꦏ꧈ ꦭꦶꦁꦥꦿꦸꦏꦠꦼꦏꦥꦏꦲꦤꦠꦲꦥꦏꦏꦸ ꦲꦺꦏꦶꦲꦏꦏꦸꦏꦥ
ꦥꦲꦶꦏꦏꦸꦏ꧈ ꦲꦶꦏꦲꦺꦏꦶꦏꦶꦭꦸꦱꦠꦭꦥꦸ꧈ ꦭꦶꦲꦸꦲꦶꦥꦿꦲꦏꦥꦶꦫꦶ꧈ ꦏꦸꦧꦸꦫꦸꦭꦸ
ꦫꦏꦶꦠꦭ꧈ ꦫꦸꦧꦏꦶꦱꦲꦏꦸꦏꦶꦫꦶ꧈ ꦏꦏꦧꦥꦸꦲꦏ꧈ ꦲꦠꦶꦥꦏꦥꦸꦧꦸꦠꦺ꧈
ꦠꦭꦲꦧꦸꦭꦠꦺꦏꦲꦱꦏꦫꦶꦥꦫꦠꦸ ꦲꦶꦠꦫꦲꦶꦏꦸꦠꦸꦩꦶꦫꦸ꧈ ꦥꦿꦲꦺꦫꦶꦏꦠꦥꦠ
ꦥꦲꦭꦱꦲꦶꦏꦸꦠ꧈ ꦲꦏꦲꦺꦏꦶꦭꦸꦭꦸꦧꦏꦸꦲꦶꦠꦸꦫꦶ꧈ ꦲꦏꦺꦫꦏꦶꦏꦸꦲꦸꦠꦏꦱꦏ
ꦲꦶꦏꦸꦠꦶꦏꦫꦶꦠꦏꦸꦠꦏꦸꦥꦫ꧈ ꦲꦩ꧀ꦥꦶꦲꦶꦏꦶꦲꦸꦠꦭꦲꦶꦭꦸꦧꦏꦸꦲꦶꦠꦸꦥꦸ ꦲꦲꦲꦏꦸ
ꦭꦶꦱꦸꦠꦸꦩꦶꦏꦸꦭꦧꦫꦶꦠꦠꦸꦧꦱꦸ ꦏꦏꦧꦥꦏꦸꦠꦸꦧꦏꦸ ꦥꦱꦥꦏ꧀ꦏꦥꦫꦲꦲꦲ
ꦠꦺ꧈ ꦲꦸꦲꦶꦲꦶꦲꦶꦥꦏꦸꦲꦶ꧈ ꦥꦲꦶꦱꦲꦺꦏꦲꦥꦏꦸꦏꦥꦏꦥꦭꦏꦸꦲꦶꦱꦏꦸ꧈ ꦏꦸꦭꦺꦏꦸ
ꦲꦺꦲꦏꦸꦭꦱꦶꦠꦶꦲꦶꦭꦏꦫꦶꦠꦺꦲꦏꦲꦶꦠꦸꦥꦸ ꦱꦫꦸꦲꦥꦏꦏꦸꦲꦶ꧈ ꦥꦿꦲꦶꦏꦥꦲꦏ
ꦲꦠꦸꦏ꧈ ꦲꦸꦲꦶꦲꦶꦲꦶꦥꦏꦸꦏꦸꦲꦶꦏꦲꦏꦥꦲꦠꦺ꧈ ꦥꦱꦥꦏꦫꦲꦶꦲꦶ꧈ ꦏꦏꦧꦥ
ꦥꦏꦸꦠꦶꦥꦲꦶ꧈ ꦏꦏꦥꦠꦭꦲꦏꦸꦭꦱꦶꦲꦶꦏꦥꦠ꧈ ꦥꦱꦥꦏꦫꦏꦸꦲꦶ꧈ ꦲꦸꦲꦶꦲꦶꦲꦶ
ꦥꦏꦠꦶꦏ꧈ ꦱꦫꦸꦲꦥꦏꦸꦲꦠꦺ꧈ ꦏꦏꦧꦥꦏꦸꦏꦸꦧꦥꦏꦏꦲꦏ꧈ ꦭꦸꦧꦏꦸꦲꦲꦲꦶꦠꦸꦥꦸ
ꦲꦶꦲꦶꦠꦸꦲꦧꦶꦥꦲꦏꦶ꧈ ꦥꦲꦶꦥꦸꦏꦲꦏꦸꦭꦱꦶꦲꦶꦥꦏꦏꦥꦠ꧈ ꦱꦫꦸꦲꦥꦏꦸꦏꦶ꧈ ꦥꦱ
ꦥꦏꦫꦸꦲꦶ꧈ ꦲꦠꦺꦥꦏꦥꦧꦏꦥꦠ꧈ ꦏꦫꦥꦏꦸꦲꦲꦸꦲꦶ꧈ ꦲꦶꦲꦶꦠꦸꦧꦸꦠꦺꦲ
ꦠꦸꦲꦶꦲꦶꦲꦏꦸꦏꦸ꧈ ꦥꦲꦫꦲꦏꦶꦭꦸꦧꦏꦸꦲꦲꦲꦶꦠꦸꦥꦸ ꦲꦥꦱꦥꦏꦥꦲꦥꦲꦲꦠꦺ꧈
ꦲꦥꦱꦥꦏꦏꦏꦺꦠꦏꦸ ꦲꦏꦸꦭꦱꦶꦭꦸꦭꦱꦸꦏꦸ ꦏꦏꦧꦥꦏꦸꦠꦶꦲꦶꦏꦸ ꦲꦠꦶꦥꦫꦠꦶꦥ
ꦥꦏꦫꦏꦸ ꦭꦏꦸꦥꦏꦸꦲꦠꦶꦏꦲꦶꦏꦸ꧈ ꦏꦸꦏꦸꦭꦏꦥꦿꦉꦸꦫꦶꦏꦱꦶꦲꦶꦲꦠꦶꦲꦠꦶꦭꦱꦶ
ꦲꦺꦭꦏꦸꦧꦱꦶ꧉ ꦥꦲꦶꦏꦸꦥꦸꦲꦶꦏꦶꦏꦲꦭꦲꦠꦶꦏꦶꦏꦸꦥꦧꦶ꧉ ꦥꦲꦶꦏꦸꦏꦸꦲꦠꦶꦫꦶꦭꦏꦸꦥꦧ
ꦭꦸꦲꦲꦲꦲꦏꦸꦭꦱꦶꦏꦸꦏꦶ꧉ ꦲꦫꦲꦠꦶꦲꦲꦭꦸꦧꦏꦸꦲꦲꦲꦶꦠꦸꦥꦸ ꦧꦥꦭꦶꦲꦲꦲꦏ
ꦲꦶꦏꦶꦲ꧈ ꦏꦲꦶꦠꦏꦥꦠꦲꦏꦶꦏꦶꦲꦶꦥꦿꦉꦸꦫꦶꦥꦏ꧈ ꦭꦸꦏꦸꦥꦭꦥꦲꦥꦫꦏꦱꦥꦫ

ꦱꦤ꧀ꦠꦸꦱꦶꦫꦥꦸꦱ꧀ꦥꦏ꧀ꦱꦶꦫꦏꦭꦶꦁꦲꦗꦲꦗ꧈ꦲꦗꦲꦸꦒꦿꦺꦲꦼꦭꦶꦁ꧈ꦤꦿꦥꦠꦶꦤꦶꦫ꧈ꦲꦗꦱꦸꦏꦸꦏꦂꦤꦶꦫꦱꦫꦶꦒꦼꦭ꧀ꦥꦶꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦱꦶꦫꦲꦁꦏꦸꦤꦺꦥꦸꦤ꧀
ꦤꦒꦫꦶꦱꦸꦤ꧀ꦤꦒꦫꦶꦱꦸꦤ꧀ꦲꦶꦁꦱꦸꦤꦼꦥꦸꦂꦤꦗꦫꦶꦤꦒꦫꦶꦏꦏꦺꦫꦢꦼꦤ꧀ꦫꦶꦩꦿꦶꦥ꧀ꦏꦺꦴ꧉ ꦲꦶꦁꦱꦸꦏꦲꦶꦁꦥꦸꦤ꧀ꦫꦺ꧋ ꦫꦤꦲꦤꦏ꧀ꦏꦿꦶ
ꦤꦫꦶꦒꦺꦂꦗꦏ꧀ꦏ꧈ ꦥꦸꦗꦶꦩꦿꦶꦏꦾꦱꦱꦲꦶꦁꦧꦶꦗꦶꦲꦲꦗꦥꦸꦤ꧀ꦲꦸꦭꦶꦗꦶꦭꦶꦲꦲꦸꦩꦃꦏꦿꦶꦢꦿꦶꦩꦿꦶꦱꦶꦥꦸꦤ꧀ ꦲꦗꦶ
ꦥꦏꦼꦥꦫꦩꦶꦢꦺꦴꦏꦏꦏꦸꦏꦸꦝꦶꦥꦶꦤ꧀ꦫꦺ꧈ ꦩꦤꦒꦫꦶꦲꦶꦁꦥꦲꦤꦥꦸꦤꦶꦥꦶꦭꦶꦁꦥꦸꦤ꧀ꦢꦢꦗꦤꦏꦶꦱꦸꦥ꧀

ꦢꦭꦺꦴꦏꦺ꧈ ꦥꦤꦸꦤꦤꦢꦏꦗꦶꦫꦲꦸꦤ꧀ꦗꦥꦸꦤ꧀ꦲꦗꦏ꧀ꦱꦿꦶ꧈ ꦫꦤꦗꦢꦗꦫꦸꦗꦿꦶꦫꦶꦢꦺꦤꦭ꧈ꦤꦲꦤꦫꦸꦢꦸꦥꦫꦤ
ꦤꦲꦤꦏꦿꦶꦤꦫꦶꦥꦶꦤꦿꦶꦥꦸꦤ꧀ꦱꦏꦺꦴꦲꦶꦁꦤꦒꦫꦶꦗ꧈ ꦲꦸꦗꦸꦤ꧀ꦮꦫꦏꦏꦗꦸꦲꦤꦶꦭꦲꦤꦒꦫꦥꦸꦤꦲꦶꦁꦤꦲ
ꦤꦥꦤꦲꦤꦥ꧈ ꦱꦶꦢꦺꦴꦭꦶꦲꦶꦫꦶꦲꦶꦥꦿꦸꦢꦿꦶꦥꦸꦤ꧀ ꦒꦼꦂꦤꦒꦫꦶꦤꦲꦫꦶꦭꦱꦁꦒꦫꦭꦤꦸꦤ꧀꧈ ꦤꦲꦸꦤ꧀ꦏꦲꦭꦶ
ꦏꦫꦶꦢꦺ꧈ ꦱꦢꦶꦏꦤꦸꦤꦱꦮꦒꦗꦸꦏꦸꦠꦿꦤꦲꦤꦏ꧀ꦏꦿꦶꦤꦫꦶꦲꦸꦗꦸꦗꦸꦗꦸꦫꦥꦸꦤ꧀ ꦭꦲꦸꦤꦱꦢꦗꦶ
ꦲꦸꦗꦲꦲꦤ꧈ ꦭꦲꦸꦤꦸꦗꦶꦢꦶꦗꦶꦲꦸꦗꦥꦸꦤ꧀ꦒꦼꦏꦼꦤ꧀ ꦲꦸꦤꦏꦥꦒꦭꦒꦥꦤꦫꦶ꧈ ꦭꦏꦸꦤꦸꦩꦸꦲꦶꦱꦸꦏꦤ
ꦤꦲꦫꦶ꧋

ꦲꦶꦁꦏꦁꦱꦺꦴꦲꦶꦁꦥꦸꦤ꧀ꦒꦺꦴꦥꦸꦤ꧀ꦥꦸꦱ꧀ꦥꦏꦸꦤ꧀ꦢꦸꦗꦸꦗꦸꦤꦥꦱꦸꦏ꧀ꦗꦸꦤꦥꦥꦤꦲꦫꦸꦤ꧀ ꦩꦤꦶꦥ
ꦢꦫꦶꦥꦿꦭꦸꦥꦿꦶꦥꦶꦏꦲ꧈ ꦲꦸꦗꦸꦥꦿꦗꦸꦥꦿꦶꦱꦶꦏꦺ꧈ ꦏꦢꦶꦩꦿꦶꦫꦗꦸꦲꦸꦤꦶꦤꦸꦫꦶꦱꦶꦩꦸꦤ꧀ꦫꦢ꧈ ꦗ
ꦭꦤꦸꦥꦿꦭꦸꦩꦶꦥꦸꦤ꧀ꦏꦢꦸꦗꦸꦭꦱꦶꦥꦶꦫ꧈ ꦲꦶꦥꦶꦤꦲꦸꦗꦸꦥꦶꦩꦱꦶꦩꦸꦤꦲꦸꦫꦶꦱꦶꦩꦱꦶꦗꦸꦗꦸ
ꦲꦶꦥꦫꦫꦗ꧈ ꦲꦶꦩꦸꦥꦶꦤꦗꦶꦤꦩꦫꦶꦤꦸꦫꦶꦫꦶꦤꦭꦤꦥꦲꦶꦗꦸꦒꦼꦏꦼꦤ꧀ ꦩꦸꦥꦸꦱꦶꦗꦸꦥ꧀
ꦲꦶꦥꦺꦏꦺꦴꦭꦸꦥꦶꦭꦥꦸꦥꦶꦩꦶꦤ꧀ꦲꦶꦥꦶꦫ꧈ ꦱꦢꦲꦭꦏꦗꦱꦶꦫꦸꦥ꧈ ꦥꦿꦸꦲꦶꦏꦺꦴꦤꦲꦤꦲꦩꦶ
ꦫꦲꦶꦢꦾ ꦤꦲꦏꦗꦗꦤꦭꦫꦫꦲꦸꦏꦶꦭꦸꦗꦸꦗ꧈ ꦤꦲꦸꦥꦸꦭꦶꦏꦶꦤꦲꦸꦫꦭꦸꦢꦪ꧈ ꦗ
ꦏꦶꦗꦸꦢꦶꦲꦸꦲꦏꦲꦶꦥꦿꦸꦗꦲꦸꦤ꧀ ꦢꦶꦤꦏꦤꦸꦥꦶꦲꦸꦤꦶꦏꦶꦥꦿꦸꦫꦶꦥꦶꦩꦸꦲꦶ꧈ ꦥꦢꦸꦏꦶ
ꦲꦶꦗꦸꦗꦤꦸ꧈ ꦩꦤꦭꦤꦫꦲꦤꦩꦸꦥꦲꦶꦲꦶꦲꦶꦏꦺꦴꦏꦶꦩꦸ꧈ ꦲꦲꦶꦏꦤꦫꦸꦫꦲꦤꦲꦶꦢꦾ
ꦭꦶꦥꦲꦤꦢꦏꦗꦏꦶꦗꦶꦢꦶꦱꦶꦭꦶꦏꦸ ꦏꦼꦢꦱꦫꦩꦸ꧈ ꦲꦏꦩꦸꦢꦶꦭꦶꦏꦲꦤꦗꦸ꧈
ꦩꦸꦭꦸꦱꦗꦶꦤꦩꦸꦗꦸꦗꦸꦱꦏꦺꦴꦲꦢꦏꦶꦥ꧈ ꦲꦲꦤꦲꦶꦩꦸꦫꦶꦏꦺꦴꦩꦸꦏꦤꦤ꧈ ꦢꦗꦸꦭꦭ
ꦗꦸꦲꦤꦩꦸ꧋ ꦲꦶꦢꦶꦩꦸꦤꦩꦸꦤꦏꦗꦸꦩꦸꦥꦸꦫꦭꦤꦥꦲꦶꦗꦸꦒꦏꦶꦩꦸꦒꦲꦶꦏꦤꦭꦤꦫ
ꦲꦤꦩꦸ꧈ ꦥꦫꦢꦿꦶꦏꦺꦏꦺꦭꦸ ꦩꦸꦭꦲꦏꦤꦩꦸꦥꦲꦲꦤꦲꦶꦲꦶꦥꦏꦶꦢꦶꦤꦩꦸ꧈ ꦤꦲꦸꦱꦶꦭꦶꦤ
ꦤꦩꦸꦥꦢꦭꦲ꧈ ꦥꦲꦭꦸꦗꦸꦤꦏꦸꦢꦶꦥꦿꦶꦢꦢ꧋ ꦗꦸꦲꦶꦤꦫꦲꦶꦭꦤꦥꦭꦲꦶꦤꦲꦩꦸ
ꦏꦶꦩꦸꦒꦲ꧈ ꦏꦱꦫꦸꦏꦶꦏꦤꦩꦸꦫꦤꦲꦸꦗꦸꦢꦶꦲꦶ꧈ ꦥꦸꦤꦢꦿꦸꦤꦏꦗꦸꦫꦒꦥꦸꦥꦏꦸ
ꦢꦶꦢꦸꦒꦒꦼꦢꦗ꧈ ꦗꦸꦲꦶ꧈ ꦭꦢꦏꦗꦸꦭꦏꦗꦸꦗꦸꦱꦏꦶꦥꦸꦗꦸꦲꦶꦏꦺꦒꦩꦶꦏꦤꦏꦺꦴꦥꦿꦸꦫꦸ꧈ꦲ

ꦭꦶꦔ꧀ꦒꦶꦃꦕꦶꦥꦼꦏꦶꦭꦤ꧀ꦤꦤ꧀ꦤꦤ꧀꧈ ꦢꦶꦥꦸꦤ꧀ꦲꦏꦺꦴꦤ꧀ꦢꦸꦢꦸꦫꦸꦁꦒꦸꦮꦱ꧀ꦱ꧉ ꦲꦤ꧀ꦤꦺꦲꦶꦥꦶꦤꦺꦴꦕꦶꦥ꧈ ꦮꦂꦤꦤꦶꦥꦸꦤ꧀ꦱꦶ
ꦥꦸꦤ꧀ꦤꦤ꧀ꦕꦼꦠꦏꦼꦕꦶꦭ꧈ ꦭꦼꦏꦱ꧀ꦏꦼꦭꦸꦭꦺꦴꦤ꧀ꦱꦶꦗꦸꦢꦶꦥꦸꦤ꧀ꦏꦁꦗꦼꦁꦱꦶꦤꦸꦲꦸꦤ꧀꧈ ꦏꦁꦗꦼꦁꦭꦶꦁꦱꦶꦤꦸꦲꦸꦤ꧀ꦲꦶꦁꦏꦁꦏꦮꦸꦭ
ꦏꦁꦗꦼꦁꦱꦶꦤꦸꦲꦸꦤ꧀ꦲꦶꦁꦏꦁꦗꦼꦁꦒꦸꦱ꧀ꦠꦶꦥꦁꦒꦺꦫꦤ꧀ꦲꦢꦶꦥꦠꦶ꧈ ꦱꦩꦶꦏꦶꦭ꧀ꦢꦶꦥꦸꦤ꧀ꦭꦶꦤꦶꦒꦂ꧈ ꦲꦶꦁꦏꦁꦢꦸꦩꦸꦒꦶ
ꦲꦶꦁꦏꦁꦩꦸꦮꦸꦁꦲꦸꦮꦶꦱ꧀ꦱꦶꦤꦶꦁꦗꦼꦁ꧈ ꦩꦶꦒꦸꦏꦶꦭ꧀ꦢꦶꦥꦸꦤ꧀ꦭꦺꦴꦫꦺꦴꦲꦶꦂꦩꦶꦤ꧈ ꦥꦺꦴꦤ꧀ꦢꦺꦴꦫꦺꦴꦲꦶꦠꦸꦁꦒꦭ꧀ꦏꦠꦶꦤꦸ꧈

ꦮꦂꦤꦤꦶꦥꦸꦤ꧀ꦱꦶꦥꦸꦤ꧀ꦤꦤ꧀ꦕꦼꦠꦏꦼꦲꦶꦁꦏꦁꦥꦤꦗꦶꦩꦤ꧀ꦩꦫꦶꦁ ꦠꦶꦏꦮꦸꦭ꧉ ꦩꦠꦸꦫ꧀ꦢꦶꦥꦸꦤ꧀ꦏꦁꦗꦼꦁꦱꦶꦤꦸꦲꦸꦤ꧀

ꦱꦶꦗꦶ꧈ ꦱꦸꦏꦸꦩꦶꦤꦸꦁꦥꦤꦁꦒꦶꦤꦸꦁ꧈ ꦩꦁꦱꦿꦶꦤꦸꦕꦶꦤꦶꦏꦶꦱꦸꦁ꧈ ꦱꦸꦏꦸꦗꦶꦁꦲꦤꦸꦤꦸꦫꦼꦤꦺꦴꦤ꧀ꦠꦼꦭꦸꦥꦕꦤꦶꦤꦸꦭꦶꦤꦶꦫ ꦫꦥꦸꦤ꧀ꦤꦺꦴꦫꦺꦴꦒꦺꦴꦱꦿꦶꦤꦸꦲꦏꦺꦴ꧉ ꦱꦸꦩꦁꦏꦿꦲꦤꦸꦤꦸꦲꦶꦏ꧀ꦱꦸꦥꦤꦸꦭꦺꦴꦱ꧈ ꦱꦸꦏꦼꦤꦏꦶꦲꦤꦸꦤꦸꦲꦤꦫꦼꦤꦸꦤ꧀ꦝꦤꦤꦫ ꦫꦧꦸꦤ꧀ꦲꦏꦺꦴ꧉ ꦱꦸꦩꦶꦤꦸꦁꦏꦤꦸꦕꦕꦲꦤ꧀ꦠꦤꦸꦏꦺꦴꦧꦺꦴꦱꦿꦶꦤꦸꦲꦏꦺꦴ꧉ ꦏꦱꦏꦺꦴꦱꦏ꧀ꦱꦸꦠꦶꦲꦤꦸꦭꦸ꧈ ꦩꦁꦫꦱꦶꦤ꧀ꦲꦤ
ꦫꦤꦸꦤ꧀ꦱꦸꦠꦶꦲꦶꦒꦶꦤꦶꦤꦶꦁꦠꦤꦼꦫꦏꦸꦫꦁꦒꦶ꧈ ꦲꦤꦸꦩꦁꦏꦶꦁꦲꦤꦸꦭꦤꦶꦫꦏꦺꦴ꧉ ꦭꦏꦠꦶꦲꦤꦸꦭꦶꦁ
ꦭꦏꦺꦴ꧉ ꦧꦼꦠꦸꦲꦶꦁꦩꦶꦤꦶꦧꦶꦕꦩꦶꦠꦶꦲꦶꦏꦶꦏꦼꦩꦁ꧈ ꦲꦏꦸꦩꦶꦤꦫꦸꦤꦕꦤ꧀ꦠꦼꦤꦼꦩꦁꦏꦺꦴꦏꦺꦴꦱꦿꦶꦤꦸꦲꦏꦸ꧈ ꦏꦶꦫ
ꦫꦲꦏꦺꦴꦫꦼꦱꦼꦤꦫꦼꦁꦒꦶꦩꦶꦲꦤꦥꦤꦼꦧꦱ꧀ꦠꦿꦸꦤ꧀ꦩꦁꦲꦥꦤꦲꦩꦶꦤꦶꦫꦒꦸꦩꦤꦏꦶꦲꦸꦭꦸ꧈ ꦩꦁꦲꦩꦶꦤꦶꦫꦲꦏꦺꦴꦫꦼꦱꦸꦩꦁ
ꦱꦸꦲꦶꦧ꧀ꦭꦶꦠꦶꦏꦺꦴꦥꦤꦧꦱ꧀ꦠꦿꦸꦩꦁꦏꦺꦴ꧉ ꦏꦶꦫꦩꦁꦧꦤꦸꦲꦏꦺꦴꦲꦤꦸꦫꦩꦁꦲꦧꦲꦤꦸꦩꦁꦩꦶꦤꦼꦧꦤꦏꦺꦴ꧉ ꦏꦤꦸꦭꦶꦩꦶꦁ
ꦲꦏꦥꦲꦩꦁꦩꦶꦏꦧꦥꦩꦶꦫꦱꦸꦫꦩꦁꦫꦼꦤꦸꦩꦶꦤꦸꦫꦧꦫꦼꦤꦕꦫꦼꦤꦸꦠꦏꦶꦫꦲꦩꦁꦫꦏꦼꦱꦸꦱꦏ꧀ꦲꦏꦺꦴꦭꦶ꧈ ꦱꦏꦺꦴꦩꦁ
ꦫꦲꦏ꧈ꦫꦤꦼꦫꦤꦼ꧈ꦩꦁꦫꦱꦸꦤꦸꦭꦸꦲꦩꦶꦧꦥꦤ꧀꧈ ꦤꦭꦲꦏꦺꦴꦥꦶꦭꦶꦁꦧꦏꦺꦴ꧉ ꦤꦲꦥꦤꦸꦭꦸꦩꦼꦧꦱꦸꦁ꧈ ꦫꦕꦼꦤꦼꦱꦶ
ꦭꦶꦲꦏꦸꦩꦼꦩꦼꦩꦫꦥꦶꦁꦱꦼꦠꦸꦥꦸꦫꦤꦥ꧈ ꦫꦩꦤꦼꦲꦩꦁꦲꦱꦏꦶꦱꦸꦧꦶꦭꦶꦏꦶ꧉ ꦲꦏꦺꦴꦩꦶꦫꦲꦼꦤꦼꦤꦩꦶ
ꦧꦼꦏꦺꦴꦲꦥꦶꦫꦤꦼꦤꦫꦸꦤꦸꦭ ꦫꦲꦲꦥꦤꦩꦶꦏꦏꦶꦤꦸꦤꦸꦲꦏꦸ ꦫꦤꦥꦗꦼꦁꦩꦁꦏ ꦫꦱꦼꦤꦏꦥꦤ ꦫꦲ
ꦏꦺꦴꦤꦸ꧈ ꦱꦸꦤꦸꦤꦧꦲꦶꦤꦸꦱꦸꦩꦶꦱꦧꦸꦚꦼꦁꦫꦏꦺꦴꦥꦼꦲꦼ꧈ ꦫꦲꦫꦥꦫꦲꦼꦤꦼꦫꦩꦁꦫꦲꦱꦩꦶꦏꦏꦶꦤꦸ
ꦤꦸꦧꦥꦸꦏꦫꦲꦼꦤꦼꦥꦶꦫꦤꦼꦲꦥꦶꦱꦶꦧꦸꦱꦸꦩꦺꦴꦲꦼꦧꦸꦠꦶꦠꦸꦥꦧꦶꦏꦶꦭꦸ꧋
꧋ꦭꦶꦏꦶꦏꦸꦲꦱꦲꦶꦲꦺꦴꦫꦕꦼꦤꦼꦩꦶꦏꦺꦴꦲꦸꦧꦶꦏꦏꦺꦴ꧉ ꦱꦸꦏꦶꦫꦩꦸꦩꦩꦶꦏꦶꦱꦶꦤꦲꦼꦩꦁꦏꦶꦩꦶꦩꦶꦫꦏꦲꦶ꧈
ꦭꦸꦩꦶꦧꦶꦫꦭꦸꦲꦸꦏꦤ꧈ ꦤꦤꦩꦁꦏꦶꦲꦶꦏꦶꦲꦶꦱꦸꦲꦤꦶꦭꦶꦏꦏꦺꦴ꧉ ꦏꦭꦫꦲꦸꦩꦁꦏꦶꦏꦶꦲꦸꦭꦸ
ꦲꦏꦺꦴ ꦤꦤꦧꦱ꧀ꦠꦿꦸꦩꦁꦲꦥꦤꦲꦩꦶꦫꦤꦱꦫꦱꦏꦺꦴꦲꦼꦤ꧈ ꦲꦏꦶꦲꦸꦥꦼꦩꦶꦧꦥꦸꦩꦶꦭꦶꦥꦼ꧈ ꦩꦁꦧꦸ
ꦲꦏꦶꦭꦶꦭꦶꦭꦏꦫꦩꦁꦩꦁꦥꦶꦏꦱꦏꦩꦶꦤꦸꦲꦸ꧈ꦫꦩꦁꦱꦿꦸꦫꦧꦲꦸꦏꦶꦤꦼ꧈ ꦱꦸꦤꦸꦤꦱꦿꦸꦏꦶꦲꦸꦲꦸ
ꦲꦸꦭꦸꦏꦲꦲꦏꦶꦏꦶꦏꦶꦱꦶꦏꦺꦴ꧉ ꦲꦤꦲꦩꦶꦧꦏꦤꦩꦶꦏꦥꦏꦫꦱꦶꦱꦶꦲꦸꦱꦏꦺꦴ꧉ ꦱꦏꦺꦴꦫꦏꦲꦸꦏꦶ
ꦤꦲꦸꦱꦏꦺꦴ꧉ ꦱꦿꦸꦫꦧꦲꦸꦏꦶꦤꦼꦫꦤꦫꦤꦱꦏꦲꦩꦶꦭꦶꦏꦏꦺꦴ꧉ ꦧꦶꦫꦲꦏꦫꦲꦸꦥꦶꦥꦶꦲꦏꦫꦱꦱꦏ
ꦱꦿꦸꦫ꧈ ꦧꦭꦫꦲꦸꦏꦭꦩꦶꦫꦭꦶꦫꦩꦁꦲꦩꦁꦲꦱꦏꦶꦩꦁꦏꦶꦧꦥꦸ꧈ ꦤꦫꦤꦫꦲꦸꦱꦏꦶꦏꦶꦲꦸꦧꦶꦩꦁ
ꦕꦤꦸꦩꦶꦫꦤꦱꦏꦶꦩꦶꦱꦱꦶꦲꦶꦫꦏꦩꦶꦧꦏꦤꦩꦶꦏꦺꦴ꧉ ꦫꦕꦼꦤꦼꦫꦏꦫꦤꦱꦤꦤꦧꦶꦤꦏꦺꦴ꧉ ꦩꦁꦲ
ꦱꦸꦧꦸꦱꦶꦩꦶꦏꦲꦶ꧈ ꦱꦥꦶꦫꦲꦸꦧꦸꦱꦶꦩꦶꦲꦸꦲꦸ꧈ ꦫꦩꦁꦲꦩꦁꦲꦸꦲꦤꦸꦫꦥꦤꦩꦶꦠꦸꦏꦺꦴꦏꦺꦴꦭ
ꦲꦏꦶꦠꦸꦫꦭꦼꦏꦺꦴꦏꦺꦴꦏꦺꦴꦏ꧈ ꦩꦁꦏꦶꦲꦶꦤꦲꦶꦱꦤꦏꦏꦏꦤꦲꦸꦏꦺꦴ ꦱꦸꦲꦸꦫꦲꦸꦲꦸꦧꦲꦸ꧈ ꦤꦏꦶ
ꦫꦭꦫꦤꦥꦸꦱꦸꦧꦶꦏꦸꦩꦶꦤꦤꦧꦱ꧀ꦠꦿꦸꦩꦁꦲꦸ꧉ ꦲꦏꦺꦴꦧꦲꦫꦤꦩꦁꦏꦶꦏꦶꦩꦶꦫꦏꦲꦶ꧈ ꦱꦥꦶꦫꦱꦼ
ꦏꦺꦴꦏꦺꦴꦭꦸꦲꦸ꧈ ꦩꦁꦲꦏꦺꦴꦏꦺꦴꦱꦶꦲꦸꦱꦭꦏꦺꦴꦫꦲꦸ꧈ ꦲꦏꦱꦿꦶꦫꦤꦸꦩꦁꦏꦶ꧈ ꦫꦕꦼꦤꦼꦩꦶꦧꦏꦤꦩꦶꦏꦺꦴꦥ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ꦏꦠꦱꦼꦤ꧀ꦥꦏꦼꦤ꧀ꦥꦔꦼꦤ꧀ꦝꦺ꧈ ꦏꦁꦢꦶꦩꦶꦫꦸꦱ꧀ꦩꦸ꧈ ꦱꦿꦶꦱꦿꦶꦏꦁꦩꦤꦶꦏꦤ꧀ꦢꦏ꧀ꦒꦸꦢꦤ꧀ꦤꦶꦏ꧉ ꦱꦿꦸꦥ꧀ꦱꦔꦺꦴꦤꦼꦔꦺꦴ
ꦭꦤ꧀ꦭꦤ꧀ꦢꦼꦭꦶꦏꦸꦩꦸꦥꦸꦥꦤ꧀ꦲꦶ꧈ ꦢꦺꦮꦺꦭꦶꦥꦤ꧀ꦤꦤ꧀ꦏꦁꦏꦁꦢꦺꦴꦤꦤ꧀꧈ ꦭꦤ꧀ꦢꦶꦔꦏ꧀ꦏꦶꦔꦏ꧀ꦏꦔꦏ꧀ꦏꦺꦤ꧉ ꦱꦿꦶꦩꦶꦩꦶ
ꦭꦤ꧀ꦢꦼꦭꦶꦩꦤꦤꦼꦢ꧉ ꦏꦁꦭꦭꦶꦩꦿꦶꦏꦁꦲꦶꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦩꦿꦶꦩꦿꦸꦲꦶ꧈ ꦱꦶꦔꦶꦝꦶꦪꦔꦶꦏꦁꦥꦸꦏꦼꦥꦤ꧀ꦠꦶꦤ꧀ꦩꦸꦤꦸꦥꦸꦏꦺ꧈
ꦱꦏ꧀ꦏꦿꦸꦤꦠꦼꦤ꧀ꦢꦤꦤ꧀ꦤꦶꦫꦸ꧈ ꦭꦤ꧀ꦢꦺꦭꦶꦩꦶꦪꦤꦶꦭꦶꦩꦺꦤꦶꦥꦤ꧀ꦠꦤ꧀ꦥꦱꦸꦏ꧀ꦥꦸꦤꦠꦸꦏ꧉ ꦤꦥꦪ
ꦭꦤ꧀ꦤꦶꦠꦶꦭꦤ꧀ꦤꦸ꧈ ꦲꦶꦩꦿꦶꦏꦸꦥꦱꦶꦭꦶꦩꦿꦶꦏꦁꦏꦸꦭꦤ꧀ꦏꦁꦥꦼꦁꦏꦁꦠꦼꦥꦤꦼꦢ꧉ ꦥꦱꦶꦭꦶꦩꦿꦶꦏꦁꦭꦶ
ꦠꦤ꧀꧈ ꦭꦶꦤꦶꦥꦸꦱꦭꦤ꧀ꦢꦶꦭꦶꦩꦸꦫꦸꦤ꧀ꦠꦼꦥꦤꦼꦱꦏ꧀ꦪꦔꦶ꧈ ꦥꦤꦤ꧀ꦩꦔꦶꦠꦁꦩꦸꦤꦸꦩꦶꦱꦸꦫꦸ꧈
ꦭꦤ꧀ꦢꦺꦩꦿꦶꦭꦶꦥꦏꦸꦲꦶꦥꦤ꧀ꦤꦭꦤ꧀ꦠꦸꦤꦸꦏꦶ꧈ ꦱꦏ꧀ꦏꦤ꧀ꦏꦁꦭꦥꦸꦤ꧀ꦭꦔꦶꦏꦿꦶꦮꦸꦭꦪꦔꦿꦸꦏꦺ
ꦏꦸꦥꦤ꧀ꦩꦔꦶꦤꦶꦱꦸ꧉ ꦭꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦩꦸꦏꦸꦭꦶꦢꦶꦭꦔꦶꦢꦶꦠꦺ꧉ ꦱꦏ꧀ꦪꦔꦶꦲꦶꦠꦤ꧀ꦭꦤ꧀ꦏꦭꦤ꧀ꦏꦁꦏꦁꦭꦤ꧀ꦢꦼꦤꦶ꧈
ꦏꦁꦏꦁꦩꦤ꧀ꦩꦿꦸꦪꦤꦔꦶꦭꦶꦫꦸ꧈ ꦠꦼꦤ꧀ꦢꦼꦤꦶꦱꦏ꧀ꦏꦁꦢꦺ꧉ ꦢꦺꦮꦺꦲꦶꦭꦔꦶꦥꦸꦱꦠꦤ꧀ꦭꦤ꧀ꦢꦶꦠꦺꦤꦶꦪꦫꦸꦱꦤ꧀ꦏ
ꦭꦶꦔꦶꦢꦶꦢꦺ꧉ ꦭꦤ꧀ꦏꦁꦪꦸꦏꦸꦥꦤ꧀ꦤꦤ꧀ꦩꦶꦤꦶꦱꦸ꧉ ꦩꦶꦭꦤ꧀ꦩꦿꦸꦏꦶꦩꦿꦸꦲꦶꦏꦸꦭꦶꦭꦤ꧀ꦏꦪꦸꦥꦸꦏꦸꦠꦤ꧀ꦭꦤ꧀ꦭꦶꦔꦶꦪꦫꦸ
ꦢꦼꦩꦿꦸꦩꦶ꧈ ꦭꦤ꧀ꦢꦶꦲꦶꦩꦶꦭꦶꦥꦸꦏꦸꦩꦸꦫꦶꦥꦤ꧀ꦢꦶꦱ꧈ ꦭꦤ꧀ꦩꦸꦭꦶꦭꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦩꦶꦢꦶꦏꦤꦶꦭꦤ꧀ꦏꦶꦫꦸꦱ
ꦏꦁꦥꦸꦩꦸꦭꦤ꧀ꦩꦸꦪꦸꦲꦶ꧈ ꦢꦶꦢꦺꦭꦶꦪꦤꦶꦥꦶꦭꦸꦥꦸꦤꦠꦤ꧀ꦱ꧈ ꦩꦿꦸꦩꦶꦩꦿꦸꦫꦶꦭꦶꦏꦸꦭꦤ꧀ꦩꦸꦩꦿꦸꦲꦶꦩꦸ꧉ ꦏꦁꦭ
ꦥꦸꦩꦸꦢꦲꦶꦩꦿꦶꦪꦸꦪꦤ꧀ꦱꦶꦭꦶꦢꦶꦭꦤ꧀ꦩꦸ꧈ ꦥꦏꦸꦩꦿꦶꦏꦶꦭꦸꦩꦸꦩꦸꦩꦸꦩꦿꦸ꧉ ꦩꦸꦩꦸꦫꦸꦫꦸꦩꦸꦫꦸꦥꦸꦫꦸꦱꦶꦭꦶꦫꦸ꧈
ꦭꦤ꧀ꦏꦁꦩꦸꦥꦸꦩꦸꦥꦤ꧀ꦤꦤ꧀ꦏꦁꦥꦸꦤꦤ꧀ꦤꦼ꧉ ꦱꦶꦩꦿꦶꦥꦸꦥꦸꦭꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦱꦶꦪꦸꦩꦸꦪꦸꦥꦸ꧈ ꦏꦸꦱꦶꦩꦶꦩꦸꦤꦤ꧀ꦱꦸ꧉ ꦭꦤ꧀ꦥ
ꦥꦸꦏꦁ꧈ ꦥꦸꦥꦤ꧀ꦏꦁ꧈ ꦲꦶꦥꦸꦥꦤ꧀ꦠꦶꦭꦶꦩꦿꦸ꧉ ꦭꦤ꧀ꦢꦼꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦠꦤ꧀ꦏꦁꦥꦸꦏꦤ꧀ꦢꦼꦤ꧀ꦩꦸꦪꦸꦥꦸꦱꦶꦔꦶꦩꦿꦸꦩꦸꦪꦸꦥꦸꦭꦤ꧀ꦠꦶ꧈ ꦥꦸꦭꦤ꧀
ꦤꦠꦶꦱꦸꦭꦸꦪꦸꦩꦸ꧈ ꦩꦸꦪꦸꦩꦿꦸꦏꦸꦱꦶꦥꦸꦱ꧀ꦮꦶꦏꦁꦩꦸ꧈ ꦢꦶꦢꦶꦭꦤ꧀ꦏꦁꦥꦸꦏꦁꦩꦸ꧉ ꦥꦸꦏꦤ꧀ꦩꦸꦩꦸꦪꦸ
ꦏꦁꦩꦸꦲꦶꦥꦸꦥꦸꦩꦿꦸ꧈ ꦭꦤ꧀ꦢꦶꦢꦶꦲꦶꦩꦶꦱꦱꦤ꧀ꦏꦁꦢꦶꦭꦤ꧀ꦤꦶꦫꦸꦩꦸꦢꦶꦏꦁꦭ꧈ ꦏꦁꦢꦶꦩꦶꦫꦸꦱ꧀ꦩ
ꦥꦸꦫꦸ꧈ ꦏꦁꦏꦤ꧀ꦠꦶꦏꦁꦩꦸ꧉ ꦏꦁꦩꦶꦪꦶꦪꦸꦭꦶꦭꦸꦩꦸ꧉ ꦭꦤ꧀ꦢꦶꦪꦸꦩꦸꦩꦸꦪꦸꦩꦸꦪꦶꦩꦶ꧈ ꦥꦸꦱꦶꦏꦤ꧀ꦭꦶ
ꦩꦿꦸꦏꦁꦏꦤ꧀ꦲꦶꦏꦤ꧀ꦏꦁꦢꦶꦥꦸꦥꦸꦩꦸꦭꦶꦏꦤ꧀ꦏꦁꦩꦸꦤꦶ꧈ ꦭꦏꦁꦩꦶꦥꦸꦤꦩꦸꦭꦶꦏꦤ꧀ꦭꦶꦩꦸ꧉ ꦱꦩꦶꦥꦸꦭꦭ
ꦩꦸꦩꦸꦪꦶꦏꦼꦭꦶꦏꦸꦥꦸꦥꦭ꧈ ꦏꦁꦢꦶꦲꦶꦩꦶꦭꦶꦱꦱꦤ꧀ꦏꦁꦩꦸ꧉ ꦭꦤ꧀ꦢꦶꦲꦶꦩꦶꦭꦶꦱꦱꦤ꧀ꦏꦁꦩꦸꦫꦸꦱꦭꦤ꧀ꦩꦸꦥꦸꦫꦸ꧈
ꦥꦭꦤ꧀꧈ ꦥꦸꦤꦤ꧀ꦭꦶꦩꦸꦏꦁꦩꦸ꧉ ꦪꦸꦩꦸꦏꦢꦶꦩꦶꦏꦁꦩꦸ꧉ ꦥꦭꦤ꧀ꦪꦥꦸꦩꦸꦩꦶ꧈ ꦭꦤ꧀ꦢꦶꦩꦸꦥꦪꦸꦏꦁꦩꦸꦱꦸꦩꦸ
ꦩꦸꦥꦸꦱꦤ꧀ꦥꦸꦢꦤ꧀ꦏꦁꦩꦸꦭꦭꦤ꧀ꦪꦸꦩꦿꦸꦥꦪꦸꦩꦸꦩꦶꦠꦤ꧀꧈ ꦏꦸꦱꦶꦪꦸꦩꦿꦸꦩꦸꦩꦶꦩꦸꦱꦥꦭꦤ꧀ꦱꦸꦥꦸꦏꦤ꧀ꦥꦭꦱ꧀
ꦏꦁꦩꦸ꧈ ꦭꦱꦸꦩꦸꦥꦸꦩꦸꦭꦤ꧀ꦢꦶꦲꦶꦩꦶꦭꦶꦩꦸꦏꦁꦩꦸ꧉ ꦥꦸꦩꦸꦥꦶꦲꦶ꧈ ꦭꦤ꧀ꦥꦪꦸꦥꦸꦩꦸꦱꦸꦩꦸ꧈ ꦥꦸꦭꦤ꧀ꦏ
ꦪꦸꦥꦸꦩꦸꦭꦶꦩꦸꦏꦁꦏꦤ꧀ꦲꦶꦩꦶ꧈ ꦩꦸꦲꦶꦥꦸ꧈ ꦭꦤ꧀ꦢꦶꦲꦶꦩꦶꦭꦶꦱꦱꦤ꧀ꦏꦁꦏꦤ꧀ꦩꦸꦪꦸꦩꦸꦱꦶꦫꦸ꧈ ꦢꦶꦩꦸꦩꦶꦩꦸ
ꦪꦸꦥꦸꦩꦸꦲꦶꦏꦁꦭꦶꦩꦸꦪ꧈ ꦩꦸꦭꦶꦭꦤ꧀ꦢꦶꦲꦶꦩꦶꦥꦶꦱꦱꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦩꦸꦩꦶꦩꦸꦩꦸꦩꦶꦥꦸ꧉ ꦤꦥꦪꦸꦩꦸꦠꦶ

[illegible]

ꦲꦏꦸꦭꦶꦠꦺꦴꦭꦸꦩꦼꦧꦸꦱ꧀꧈ ꦮꦤꦧꦺꦴꦕꦼꦥꦤꦺꦕꦼꦥꦺꦴꦠꦺꦴ꧉ ꦲꦺꦴꦕꦤ꧀ꦕꦭꦸꦤ꧀ꦗꦸꦫꦶꦤ꧀ꦮ꧈ ꦥꦤ꧀ꦦꦼꦥꦶꦮꦤꦏ꧈
ꦲꦱꦩꦱꦧꦺꦴꦱꦼꦩꦼꦱ꧀꧉ ꦲꦶꦥꦤꦏꦺꦤꦧꦺꦴꦥꦤꦺꦴꦏꦸꦩꦁꦮꦏ꧀꧉ ꦲꦺꦴꦝꦺꦴꦁꦫꦶꦁꦱꦗꦶꦏꦤ꧀ꦏꦭꦼꦩ꧀ꦧꦠꦤ꧀
ꦤꦏꦸꦥꦶꦱ꧀ꦩꦿꦺꦴꦱꦶꦠꦤꦥꦏ꧀꧉ ꦤꦧꦺꦴꦱꦶꦕꦼꦠꦏꦼꦏꦼꦩ꧀ꦧꦭꦶꦥꦱꦶꦠꦼꦩ꧀ꦧꦼꦏ꧀ꦱꦤ꧀꧈ ꦲꦺꦴꦥꦤꦶꦥꦤ꧀
ꦲꦏꦸꦭꦶꦩꦱꦸꦕꦺꦴꦱꦶꦥꦶꦠꦶ꧉

꧋ꦥꦠꦶ꧈ꦤꦩꦼꦁꦕꦼꦏꦺꦴꦭꦩꦸꦩꦠꦶ꧈ꦲꦺꦴꦩꦼꦁꦕꦼꦏꦺꦴꦲꦺꦴꦱꦸꦩꦏꦶꦫꦶꦤꦠ꧈ ꦤꦪꦏꦺꦴꦭꦤꦏꦸꦲꦶꦤꦏꦺꦴꦩ꧀
ꦧꦼꦩꦶꦲꦺꦴꦲꦮ꧈ꦲꦏ꧀꧉ ꦲꦺꦴꦏꦺꦴꦥꦮꦲꦺꦴꦝꦺꦴꦁꦫꦶꦥꦸꦱꦸꦩꦤꦩ꧈ꦲꦺꦴꦧꦠꦶꦲꦩꦲꦶꦥꦿꦺꦴꦠꦤꦏ꧀ꦤ
ꦤꦲꦤꦱꦶꦏꦶꦠꦠꦶꦱꦸꦥꦧꦲꦏꦶ ꦤꦏꦺꦴꦤꦏꦸꦤꦶꦥꦤ꧀꧈ꦲꦏꦶꦧꦼꦩ꧀꧈ꦤꦧꦺꦴꦤꦼꦏꦺꦴꦠꦏ꧀ꦭꦶꦪꦤꦥ
ꦩꦸꦩꦏꦸꦧꦶꦩꦶ꧈ ꦤꦪꦏꦺꦴꦩꦸꦁꦮꦏ꧀ꦧꦶꦩꦲꦶꦪꦶꦠꦶ꧈ ꦱꦥꦲꦺꦴꦏ꧀ꦏꦺꦴꦏꦸꦲꦶꦠꦧꦤꦏꦸꦭꦶꦲꦺꦴꦂ
ꦕꦸ꧈ ꦠꦏꦸꦏꦸꦩꦸꦕꦸꦩꦸꦱ꧀꧈ ꦥꦠꦶ꧈ꦲꦺꦴꦩꦼꦁꦕꦼꦏꦺꦴꦲ ꦤꦭꦤꦏꦭꦼꦏ꧀ ꦤꦏꦸꦧꦤꦥꦠꦶ꧈ꦤꦩꦼꦁ
ꦕꦼꦏꦺꦴ꧈ ꦤꦲ꧈ꦲꦝꦶ꧈ ꦩꦿꦶꦤꦪꦩꦸꦭꦸ꧈ ꦥꦏꦶꦧꦏꦶꦠꦶꦏ꧀꧈ ꦱꦤꦮ꧈ꦤꦩꦤꦩꦼꦁꦏꦼꦏ꧀
ꦱꦸꦩꦤꦩ꧈ꦲꦺꦴꦧꦠꦶ꧈ ꦥꦿꦶꦤꦪꦼꦁꦏꦥꦪꦲꦏ꧀ꦏꦺꦴꦏꦸꦲꦶꦠ꧈ ꦤꦪꦏꦼꦩ꧀ꦧꦶꦤꦠꦱꦶꦏꦶꦲꦺꦴꦂꦩꦸ
ꦤꦩꦠꦭꦶꦧ ꦤꦏꦸ꧈ ꦲꦺꦴꦏꦥꦠꦭꦏꦭꦥꦏꦼꦩ꧀ꦧꦝꦶꦏꦶꦏꦸꦱꦶ꧈ ꦲꦶꦪꦱꦶꦩꦠꦸꦤꦩꦁꦏꦶ꧉
ꦲꦺꦴꦱꦸꦠꦸꦤꦏꦸꦤꦩꦁꦕꦼꦏꦺꦴ꧈ꦤꦪꦏꦸꦩꦠꦶꦏꦸꦩꦱꦤꦧꦩꦪꦏꦸꦲꦺꦴ꧈ꦱꦸꦥꦥꦶꦱꦶꦧꦼꦩꦕꦼꦧꦕꦼ
ꦠꦶꦲꦺꦴꦕꦼꦠꦏꦸꦭꦶꦤꦧꦩ꧉ ꦱꦥꦸꦤꦱꦼꦏꦶꦭꦶꦏꦼꦩ꧀ꦧꦶꦭꦸꦕꦼꦏ꧀ ꦲꦏꦸꦭꦶꦥꦪꦤꦧꦁꦤꦮꦁꦪꦼꦩ꧀ꦧꦶ
ꦲꦪ꧈ꦠꦶꦠꦶ꧈ ꦠꦭꦱꦩꦮꦶꦤꦏꦸꦲꦺꦴꦧꦠꦶꦥꦪꦧꦶꦭꦸ꧈ ꦥꦏꦸꦤꦏꦸꦥꦶꦱꦶꦥꦱꦸ꧉

꧋ꦤꦩꦁꦱꦥꦼꦩ꧀ꦧꦝꦺꦴꦁꦫꦶꦲꦶꦕꦼꦠꦏ꧀ ꦥꦸꦱ꧀ꦲꦺꦴꦏꦿꦸꦲꦩꦼꦩ꧀ꦧꦲꦶꦪꦲꦱꦠꦭꦤꦏꦸ꧈ ꦲꦺꦴꦏꦺꦴꦥꦸ
ꦱꦸꦲꦶꦠꦺꦴꦏꦼꦩ꧀ꦧꦭꦧꦲꦏꦶꦭꦶꦮ꧈ ꦠꦭꦸꦲꦏꦶꦕꦼꦤꦪꦏꦸꦱ꧀꧈ꦤꦲꦤꦲꦁꦮꦧꦶꦤꦏꦺꦴꦁꦏꦶꦭꦶꦮ꧈ ꦲꦤꦼꦏ꧀ꦤ
ꦤꦥꦏꦶꦧꦺꦴꦏꦿꦸꦲꦶꦕꦼꦏ꧈ ꦤꦪꦏꦸꦭꦶꦥꦪꦲꦤꦧꦩꦏꦸ꧈ ꦧꦭꦤꦏꦸꦝꦶꦲꦤꦏꦸꦲꦶꦲꦤꦼꦥꦶꦪꦲ꧈ ꦩ
ꦭꦸꦤꦥꦕ꧈ ꦤꦪꦏꦸꦱꦼꦩ꧀ꦧꦏꦸꦮꦝꦶꦏꦸꦧꦼꦱ꧀꧈ ꦤꦲ ꦤꦲꦁꦮꦲꦼꦠꦭꦶ꧈ ꦱꦶꦪꦸꦝꦶꦪꦸꦭ꧈ꦲꦶ꧈
ꦱꦶꦠꦶꦠꦭꦤꦏꦸꦥꦶꦱꦶꦥꦸꦧ꧉ ꦲꦩꦤꦪꦤꦏꦸ ꦤꦲꦁꦤꦭ꧈ꦤꦲꦥꦶꦮꦶꦥꦶꦤꦱꦼꦩ꧀ꦧꦁꦤꦭ꧈ꦤꦮꦁꦭ
ꦱꦶꦏꦸ꧈ ꦠꦠꦶꦕꦼꦏꦪꦱꦪ꧈ꦤꦲ꧈ꦲꦶꦧꦶꦤꦩꦁꦱꦩꦮꦶꦤꦏꦸꦲꦺꦴꦧꦠꦶꦤꦲꦁꦤꦭ꧈ꦤꦲꦁꦝꦩꦼ
ꦕꦶꦕꦶꦩ꧀꧉ ꦥꦪꦲꦏꦶꦏꦸꦧꦸꦤꦩꦲꦲꦁꦏ꧉

꧋ꦩꦱꦮꦶꦕꦺꦴꦥꦠꦶ꧈ꦲꦺꦴꦁꦩꦼꦁꦕꦼꦏꦺꦴꦥꦸꦱꦸꦧꦶꦩꦲꦶꦠꦭꦧꦸꦠꦏ꧀ ꦏꦿꦸꦤꦧꦏꦸꦏꦸꦕꦮꦤꦲꦱꦸꦏꦶꦤ
ꦤꦪꦁꦱꦼꦤꦏꦸꦠ꧈ ꦥꦮꦲꦕꦶꦤꦏꦸꦲꦧꦼꦭꦠ꧀꧈ ꦩꦱꦸꦕꦺꦴꦩ ꦤꦏꦸꦥꦠꦶ꧈ꦲꦺꦴꦩꦼꦁꦕꦼꦏꦺꦴꦭ
ꦏꦼꦠꦶ꧈ꦤꦩꦁꦕꦼꦏꦺꦴ꧈ ꦪꦸꦤꦧꦿꦸꦁꦤꦝꦁꦏꦼꦩ꧀ꦧꦶꦠꦼꦩ꧀ꦪꦕꦸꦧ꧉ ꦠꦶꦧꦸ꧈ꦠꦠꦼꦧꦼꦠꦏ꧀ ꦏꦸꦱꦶ꧈

ꦱꦏꦥꦸꦭꦭꦤ꧀ꦕꦸꦠꦿꦩ꧀ꦩꦶꦠꦸꦭꦶꦠ꧈ꦧꦤ꧀ꦢꦸꦥꦶꦱꦶꦒꦶꦠꦶꦥꦸꦤ꧀ꦥꦸꦭꦺꦴꦂꦢꦲꦶꦁꦤꦒꦫꦏꦸꦩ꧀ꦥꦸꦤ꧀ꦤꦤ꧀ꦢꦶꦫꦶꦔꦺ
ꦠꦶꦠꦼꦃꦭꦶꦥꦸꦭꦶꦥꦺꦴꦤ꧀ꦥꦺꦴꦭꦶꦃꦤꦕꦸꦏꦸꦥꦸ꧌ꦱꦸꦥ꦳ꦶꦤꦶꦫꦶꦏꦩꦤ꧀ꦠꦸꦏ꧀ꦠꦸꦂꦢꦤꦤ꧀ꦠꦸꦁꦠꦶꦥꦸꦭꦶ
ꦲꦤꦢꦶꦭꦭꦃꦢꦶꦢꦲꦶꦁꦤꦶꦱꦶꦮꦶꦤ꧀꧈ ꦲꦶꦁꦭꦩ꧀ꦧꦤꦢꦶꦭꦶꦂꦮꦭꦩ꧀ꦧꦂꦠꦤꦏ꧀ꦱꦶꦢꦮꦤ꧀ꦠꦼꦥꦶꦁ
ꦏꦸꦠꦶꦫ꧀ ꦲꦤꦏ꧀ꦏꦼꦥꦸꦭꦶꦤꦶꦂꦮꦤꦶꦤꦶꦭꦶꦲꦤ꧀꧈ ꦲꦤꦼꦁꦒꦺꦴꦱꦺꦴꦂꦩꦶꦮꦶꦤ꧀ꦲꦤꦏ꧀ꦏꦼꦥꦸꦭꦶꦤꦶꦂꦮꦠꦶ
ꦤꦕꦸꦩꦂꦧꦶꦠꦤ꧀ꦭꦺꦴꦱ꧀ꦠꦤ꧀ꦤ꧀ ꦱꦏ꧀ꦭꦼꦩ꧀ꦧꦼꦠ꧀ꦮꦤ꧀ꦢꦺꦴ꧈ ꦲꦤꦺꦴꦁꦠꦏ꧀ꦠꦸꦂꦒꦶꦤꦸꦠꦶꦤ꧀ꦢꦸꦤꦸꦁ꧈ ꦱꦼꦥ꧀ꦧꦸꦫꦤ꧀ꦭꦶ
ꦠꦶꦮꦺꦴꦁ꧈ ꦢꦺꦤ꧀ꦲꦸꦠꦸꦱ꧀ꦠꦶꦥꦸꦫꦶꦥꦸꦱ꧀ꦱꦼꦠꦸꦭꦶꦤꦶꦁꦩꦂꦒꦶ꧈ ꦲꦤꦼꦁꦒꦺꦴꦱꦺꦴꦂꦩꦶꦲꦤꦧꦺꦴꦭꦺꦴꦃꦢꦂꦢꦤꦶꦭ
꧌ꦥꦸꦠꦿꦤ꧀ ꦠꦶꦠꦶꦥꦸꦭꦶꦤꦏꦶꦮꦶꦭꦶꦲꦤꦸꦒꦿꦲꦶꦥꦂꦩꦶꦩ꧀ꦲꦸꦩꦸꦏꦶꦁ ꦲꦤꦼꦁꦒꦺꦴꦱꦺꦴꦂꦩꦶꦠꦸꦠꦶꦤꦺ
ꦠꦤ꧀ꦭꦺꦴꦩꦶꦥꦸꦤꦤ꧀ꦢꦸꦤ꧀ꦩꦶꦢꦶ꧈ ꦭꦤ꧀ꦢꦸꦥꦸꦭꦶꦥꦸꦭꦶꦥꦿꦶꦠꦢꦶꦤꦺꦴꦫꦺꦴꦲꦸꦠꦤ꧀ꦠꦸꦠꦶ꧈ ꦲꦼꦤ꧀ꦠꦶꦤꦺꦤꦺꦴ
ꦤꦤ꧀ꦠꦶꦏꦭꦥꦺꦤ꧀ꦠꦸꦂꦠꦸꦫꦩꦸꦂꦮꦶꦠ꧀ ꦲꦤꦠꦶꦤꦕꦸꦧꦤꦤ꧀ꦤꦶꦁꦒꦺꦴꦱꦺꦴꦂꦩꦶꦢꦺꦴꦤ꧀ꦫꦺꦴ꧈ ꦥꦸꦢꦂꦥꦸꦂꦧꦠ꧀ꦲꦤ꧀ꦭꦺꦴꦁ꧈ ꦲꦤ
ꦤꦶꦁꦒꦺꦴꦱꦺꦴꦂꦩꦶꦠꦼꦁ꧈ ꦲꦤꦼꦁꦒꦺꦴꦱꦺꦴꦂꦩꦶꦠꦼꦁꦤꦼꦁꦠꦤꦶꦁ ꦥꦸꦢꦂꦥꦸꦂꦧꦠ꧀ꦲꦶꦁꦱꦶꦁ꧈ ꦥꦸꦢꦂꦥꦸꦂꦧꦠꦺꦤ꧀ꦲꦶꦁꦭꦸꦏ꧀ꦭꦸꦃ
ꦭꦸꦂꦏꦶꦁꦩꦶꦤꦶꦂꦮꦶꦠꦸꦩꦸꦤ꧀ꦢꦸꦂꦮꦶꦤꦺꦤ꧀꧌ꦥꦸꦠꦿ ꦢꦺꦤ꧀ꦠꦸꦫꦶꦲꦤꦼꦁꦒꦺꦴꦱꦺꦴꦂꦩꦶꦠꦼꦤꦺꦴꦤ꧀ ꦱꦸꦥꦸꦫꦺꦥꦸꦭꦸꦏꦺꦢꦸ
ꦭꦸꦫꦸꦱꦶꦮꦶꦂꦮꦶꦠꦶꦢꦤ꧀ꦤꦤ꧀꧈ ꦭꦸꦤꦶꦁꦒꦶꦂꦢꦤ꧀ꦢꦸꦥꦸꦠꦶꦤꦺꦴꦤ꧀ ꦲꦶꦁꦱꦶꦤ꧀ꦢꦸꦤꦸꦱ꧀ꦫꦺꦴꦢꦤꦶꦁꦢꦶꦤꦶꦁ
ꦱꦸꦁ꧈ ꦢꦠꦤ꧀ꦠꦶꦤ꧀ꦲꦼꦤ꧀ꦤꦶꦲꦤ꧌ꦱꦿꦶꦠꦶꦲꦤꦶꦂꦮꦶꦤ꧀꧈ ꦤꦼꦥꦸꦤ꧀ꦢꦸꦠꦶꦤꦸꦥꦸꦭꦸꦠꦢꦸꦂꦢꦶꦱꦶꦢꦶꦠꦶꦭꦶꦤꦺ
ꦢꦤ꧀ꦠꦶ ꦢꦸꦂꦢꦶꦁꦱꦶꦤꦶꦲꦸꦂꦭꦶꦧꦺꦴꦠꦤ꧀ꦲꦶꦁꦱꦶꦭꦠꦶꦁꦭꦶꦠꦤꦤꦸꦏꦸꦠꦸꦥꦺꦴꦭꦸꦭꦸꦲꦤ꧀ꦢꦸꦱꦼꦁ
ꦧꦶꦢꦸꦭꦼꦤ꧀ꦢꦸꦏꦸ ꦢꦶꦭꦺꦴꦤ꧀ꦥꦸꦤ꧀ꦢꦶꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦠꦸꦂꦱꦶꦁ ꦱꦸꦤ꧀ꦢꦢꦺꦴꦱꦸꦂꦲꦸꦠꦶꦠꦸꦱꦶꦤꦶꦭꦠꦶꦁꦠꦶ
ꦤꦸꦤꦸꦢꦸ ꦢꦤꦢꦶꦮꦸꦥꦸꦫꦢꦲꦤ꧀ꦤꦶꦥꦸꦂꦥꦸꦂꦭꦺꦥꦸꦭ꧈ ꦧꦸꦠꦶꦢꦤꦢꦶꦮꦶꦢꦠꦤ꧀꧌ꦥꦿꦸꦧꦸꦂꦒꦿꦶ
ꦏꦸꦤ꧀ꦤꦶꦢꦸꦤꦶꦢꦶꦲꦤ꧀ꦤꦤ꧀ꦥꦸꦭꦶꦠꦸ ꦲꦤꦏꦼꦭꦶꦤꦺꦴꦤꦶꦠꦸꦠꦶꦂꦮ ꦱꦶꦏꦸꦢꦶꦥꦸꦂꦥꦸꦂꦭꦺꦥꦸꦭ꧈ ꦱꦸ
ꦱꦼꦠꦶꦠꦤ꧀ꦭꦶꦤꦼꦁꦢꦤꦤ꧀ꦩꦶꦤꦶꦂꦮꦶꦤ꧀꧌ꦥꦸꦠꦿꦤ꧀꧈ ꦱꦸꦥ꦳ꦶꦢꦶꦧꦸꦂꦠꦿꦶꦏꦠꦤ꧀ꦲꦶꦭꦺꦴꦲꦸꦠꦸꦢꦶꦤꦤꦢꦸꦂ
ꦠꦠꦶꦠꦸꦭꦤ꧈ ꦲꦲꦢꦸꦂꦲꦤꦠꦶ꧈ ꦭꦤꦤꦢꦸꦂꦏꦤꦸꦠꦶꦤꦶꦱꦶ꧈ ꦭꦢꦤꦸꦂꦱꦶꦠꦸꦠꦸꦂꦧꦶꦏꦸꦠꦸ ꦱꦶ
ꦩꦸꦭꦠꦺꦴꦤꦸꦢꦸꦫ꧈ ꦢꦸꦤꦸꦩ꧀ꦢꦤꦸꦢꦸꦂꦭꦠꦶ꧈ ꦠꦤꦸꦱꦶꦱꦸꦤꦼꦤꦮꦶꦢꦸꦂꦏꦧꦠꦶꦠꦶꦩꦶꦤꦶꦂꦤ
ꦢꦠꦤ꧀꧈ ꦢꦸꦏꦸꦭꦸꦱꦶꦠꦶꦢꦤꦩꦶꦤꦶꦂꦫꦤꦺꦴꦮꦶ꧈ ꦱꦥꦸꦭꦧꦲꦏꦱꦶꦠꦶꦱꦶꦢꦸꦏꦸꦭꦸꦢꦤꦩ
ꦠꦶꦫꦸꦥꦶꦮꦶꦤ꧀꧈ ꦠꦶꦱꦸꦱꦶꦩꦢꦸꦭꦸꦢꦠꦤ꧀ꦢꦲꦤ꧀ꦭꦸꦫꦮꦩꦲꦭ꧀ꦢꦠꦤ꧀ꦢꦸꦂꦤ꧀꧈ ꦲꦤꦶꦠꦤ꧀ꦠꦶꦏꦸꦠꦶꦠꦶ
ꦢꦸꦏꦸꦤꦭ꧈ ꦲꦶꦁꦱꦸꦢꦸꦂꦢꦥꦭꦶꦤꦠꦤꦏꦸꦥꦤꦠꦺꦴꦭꦶꦮꦶꦤ꧀꧈ ꦱꦸꦧꦶꦭꦸꦲꦤꦸꦧꦶꦢꦸꦏꦸꦭꦶꦠꦸ
ꦠꦤ꧀ ꦲꦤ꧀ꦤꦼꦭꦶꦱꦸꦢꦤꦲꦱꦸꦤꦸ꧈ ꦏꦸꦭꦶꦭꦠꦶꦠꦼꦫꦶꦧꦸꦧꦸꦠꦤꦲꦶꦫꦶꦤꦠꦺꦤꦧꦶꦏꦸ꧈ ꦲꦤ
ꦕꦤ꧀ꦠꦶꦠꦤꦭ꧈ ꦱꦼꦭꦢꦫꦫꦸꦲꦤꦸꦧꦶꦭꦶꦮꦶꦮꦶꦤ꧀꧈ ꦢꦸꦏꦸꦲꦶꦠꦤꦭꦧꦶꦠꦭꦶꦠꦸꦤ꧀ ꦱꦸꦫꦢꦸ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ꦥꦺꦴꦤꦺꦴꦲꦾ꧀ ꦲꦺꦴꦩ꧀ꦥꦸꦤ꧀ꦢꦶꦩꦶꦤ꧀ꦝꦶꦫꦶ꧈ ꦧꦼꦭꦺꦴꦤ꧀ꦠꦺꦴꦥꦴꦭꦾ꧀ꦧꦶꦪꦸ꧉

꧅ꦥꦺꦴꦏꦼꦴꦱꦸꦭꦸꦪꦤ꧀ꦤꦥꦶꦪꦸ꧈ ꦭꦪꦲ꧀ꦥꦺꦴꦱꦺꦴꦭꦱꦸꦪꦲ꧀ꦏꦼꦴꦥꦶꦫꦶꦁ꧈ ꦱꦱꦶꦫꦶꦥꦺꦴꦲꦸꦱꦶꦢꦭꦱꦴꦥꦺꦴꦏꦸ ꦪꦸꦥꦸꦪꦾ꧀ ꦢꦺꦴꦪꦸꦁꦱꦶꦤ꧀ꦤꦸꦤ꧀ꦤꦸꦁ꧈ ꦧꦼꦫꦴꦥꦺꦴꦏꦸꦤꦸꦧꦶꦤꦸꦪꦶꦤꦴꦫꦼꦴꦪꦾ꧀ ꦱꦶꦥꦸꦥꦺꦴꦏꦸꦥꦺꦴꦢꦼꦴꦏꦸꦥꦸꦪꦶꦤꦶ ꦏꦶꦢꦺꦴꦏꦴꦗꦶꦧꦱꦲꦾ꧀ ꦪꦶꦏꦸꦪꦴꦲꦸꦥꦺꦴꦭꦏꦴꦗꦴꦥꦺꦴꦏꦴꦧꦶꦪꦶꦥꦺꦴꦲꦸ꧈ ꦲꦺꦴꦏꦤ꧀ꦢꦶꦪꦶꦢꦺꦴꦢꦺꦴꦭꦾꦴꦪꦸꦭꦾ꧀ꦭꦾꦸ꧇ꦪ ꦱꦶꦪꦫꦶꦢꦶꦱꦾ꧀ ꦲꦺꦴꦪꦭꦧꦭꦶꦲꦺꦴꦫꦪꦶꦲꦸꦲꦾ꧀ ꦪꦸꦭꦥꦺꦴꦢꦼꦴꦫꦸꦢꦸꦱꦾ꧀ ꦪꦶꦭꦴꦪꦢꦸꦏꦶꦱꦿꦶꦪ꧈ ꦪꦺꦴꦢꦸꦢꦸꦪꦾ꧀ ꦱꦪꦶꦥꦸꦤ꧀ꦏꦸꦥꦱꦴꦗꦶ꧈ ꦲꦺꦴꦥꦫꦴꦥꦸꦪꦪꦥꦭꦥꦫꦲꦴꦗꦢꦶꦥꦱ꧀ꦫꦶꦪꦸꦪꦶꦏꦶ ꦧꦲꦴ꧈ ꦧꦢꦏꦶꦧꦲꦴꦪꦱꦶꦲꦴꦪꦸꦧꦾ꧀ꦱꦲꦶꦥꦺꦴꦏ꧇ꦥꦺꦴꦪꦧꦢꦥꦸꦢꦼꦴꦏꦶꦪꦪꦥꦱꦥꦺꦴꦗꦢꦶꦲꦾ꧀ ꦪꦸꦲꦸꦪꦶꦢꦸꦢꦸꦪꦸꦏꦾ꧀ꦪꦏꦶꦥꦲꦺꦴꦱꦾ꧀ ꦥꦪꦲ꧀ꦭꦴꦧꦪꦪꦸꦢꦸꦪꦸꦫꦾ꧈ ꦢꦺꦴꦢꦶꦏꦸꦪꦸꦥꦱꦗ꧈ ꦪꦢꦺꦴ ꦲꦥꦸꦪꦲ꧀ꦲꦺꦴꦏꦸꦭꦪꦥꦸꦏꦸꦧꦴꦪꦸꦫꦴ꧈ ꦪꦭꦪꦸꦥꦸꦱꦶꦪꦶꦢꦸꦢꦺꦴꦲꦸ꧈ ꦲꦺꦴꦪꦪꦸꦏꦶꦪꦶꦧ ꦧꦪꦪꦶꦏꦸ ꦲꦾꦺꦴꦪꦪꦪꦸꦭꦴꦲꦺꦴꦥꦸꦏꦴꦫꦶꦪꦶꦫ꧈ ꦢꦺꦴꦪꦸꦪꦫꦧꦏꦶꦧꦪꦸꦪꦶꦲꦺꦴꦏꦶꦧꦫꦭꦪꦲ꧀ꦥꦱꦺꦴꦭꦏꦸꦪꦲ꧀ꦏꦸꦱꦶꦪꦶꦢꦺꦴꦢꦸꦏꦸꦫꦏꦸꦏꦶꦪꦶꦫꦾ꧈ ꦭꦥꦸꦥꦸꦥꦸꦱꦫꦭꦥꦪꦪꦶꦏꦸꦢꦺꦴꦏꦸꦪꦶ꧈ ꦪꦺꦴꦪꦶꦥꦸꦪꦪꦱꦶꦫꦶꦱꦾ꧀ ꦪꦺꦴꦏꦸꦲꦶꦪꦪꦢꦺꦴꦪꦶꦲꦺꦴꦥꦢꦺꦴ꧈ ꦭꦏꦸꦥꦸꦏꦸꦲꦾꦭꦶꦧꦫꦏꦺꦴꦪꦪꦱꦱꦶ ꦫꦏꦾ꧀ ꦭꦪꦲ꧀ꦥꦱꦺꦴꦭꦱꦸꦪꦲ꧀ꦏꦸꦪꦶꦪꦶꦪꦺꦴꦗꦸꦢꦶ꧈ ꦱꦸꦪꦶꦧꦪꦺꦴꦢꦸꦢꦺꦴꦏꦶꦪꦸꦏꦶꦢꦪꦫꦶꦿꦸꦗ ꦏꦶꦏꦸ꧉

꧅ꦲꦺꦴꦱꦫꦶꦲꦺꦴꦲꦾꦪꦲꦶꦪꦶꦢꦸꦢꦺꦴꦲꦾ꧀ ꦥꦢꦺꦴꦥꦧꦥꦸꦥꦫꦴꦭꦭꦥꦪꦪꦶꦢꦸꦢꦺꦴꦏꦾ꧀ ꦭꦾꦸꦏꦸ꧇ꦲꦺꦴ ꦥꦫꦪꦸꦲꦺꦴꦥꦸꦲꦸ꧈ ꦱꦭꦸꦥꦸ꧈ ꦪꦏꦸꦪꦸꦢꦶꦢꦶꦢꦶꦧꦴꦗꦶ꧈ ꦲꦺꦴꦥꦲꦺꦴꦏꦸꦪꦏꦸꦧꦱ꧇ ꦪꦶꦪꦶꦫꦲꦾꦭꦶꦪꦶꦪꦸꦫꦸꦢꦸꦾ꧀ ꦪꦥꦪꦥꦪꦶꦭꦭꦏꦸꦥꦸꦪꦢꦶ꧈ ꦱꦶꦲꦏꦸꦪꦶꦪꦗꦸꦪꦶꦱ ꦭꦫ꧈ ꦪꦏꦸꦪꦸꦥꦸꦭꦸꦫꦧꦏꦸꦥꦪꦫꦪꦸ꧈ ꦲꦺꦴꦢꦺꦴꦢꦶꦱꦶꦪꦗꦥꦸꦧꦫꦢꦏꦸ꧈ ꦪꦏꦸ ꦢꦺꦴꦲꦺꦴꦢꦶ꧉ ꦪꦥꦸꦲꦭꦲꦾꦥꦭꦥꦫꦪꦸꦪꦲꦾ꧈ ꦪꦶꦏꦶꦭꦢꦭꦧꦥꦏꦸꦧꦪꦾꦭꦗꦶ ꦫꦢꦶꦪꦸꦏꦸ꧀ ꦥꦢꦺꦴꦢꦶꦧꦪꦸꦪꦶꦥꦲꦺꦴꦲꦾꦤꦺꦴꦢꦸ꧇ꦥꦢꦺꦴꦥꦪꦢꦶꦏꦶꦪꦸꦏꦾ꧀ ꦏꦸꦭꦶꦭꦶ꧇ꦪꦶꦲꦾꦿꦸꦪ ꦲꦗꦢꦾꦭꦶꦥꦭꦗꦪꦾ꧈ ꦪꦶꦲꦾꦧꦶꦥꦸꦥꦧꦢꦸꦥꦧꦲꦸ꧈ ꦢꦺꦴꦥꦪꦏꦸꦭꦪꦶꦭꦗꦶꦏꦶꦪꦸꦪꦸ꧉ ꦪꦶ ꦥꦗꦥꦏꦸꦢꦺꦴꦢꦶꦏꦸꦢꦺꦴ꧇꧈ ꦭꦭꦶꦥꦪꦸꦥꦲꦺꦴꦗꦥꦪꦸ꧇ꦥꦪꦭꦪꦱꦱꦢꦾꦫꦏꦾ꧀ ꦲꦺꦴꦥꦭꦲꦺꦴꦗ ꦪꦪꦶꦏꦶꦗꦸꦏꦶꦲꦺꦴꦥꦸꦲꦶꦥꦪꦱꦪꦏꦶ꧈ ꦥꦪꦱꦪꦥꦱꦢꦺꦴ ꦥꦸꦥꦭꦺꦴ꧈ ꦱꦏꦶꦲꦺꦴꦥꦸꦪꦶꦢꦪꦸꦢꦶ ꦥꦪꦱꦪꦏꦶꦲꦢꦶꦱꦾ꧀ ꦪꦢꦾꦲꦶꦏꦶꦗꦶꦱꦶꦲꦶꦥꦸꦫꦥꦪꦥꦸꦥꦫ꧈ ꦪꦾꦥꦫꦏꦺꦴꦱꦶꦪꦸꦢꦶꦱꦾ꧀ ꦢꦶꦲꦸꦫ꧈ ꦫꦧꦪꦶꦏꦶꦢꦲꦶꦲꦺꦴꦥꦱꦪꦥꦪꦸꦏꦶꦲꦴꦗꦶꦪꦿꦸꦢꦾ꧀ ꦢꦶꦪꦸꦏꦸꦫꦸꦢꦺꦴꦲꦗꦶꦿꦸꦗꦫꦶꦏꦸ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ꦝꦺꦴꦤ꧀ꦥꦸꦱꦶꦏꦤ꧀ꦱꦼꦩ꧀ꦧꦶꦠꦤ꧀ꦝꦺꦴꦤ꧀ꦤꦠꦤꦠꦤ꧀ꦲꦤꦤꦺꦏꦠꦤ꧀ꦥꦸꦱ꧀꧈ ꦱꦤ꧀ꦢꦁꦤ꧀ꦲꦸꦁꦲꦶꦏꦸꦲꦤ꧀ꦝ꧀ꦫꦺ꧈ ꦲꦤꦏꦤ꧀

ꦱꦏꦠꦺꦴꦏꦠꦺꦴ꧈ ꦲꦤꦏꦺꦴꦏꦠꦺꦴꦮꦠꦺꦴꦥꦸꦭꦺ꧈ ꦲꦤꦏꦺꦴꦱꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦭꦏ꧀ꦱꦿꦺꦱꦶꦏꦿꦺꦱꦶꦤ꧀ꦩ꧀ꦥꦸ꧉ ꦲꦶ

ꦏꦸꦠꦤ꧀ꦠꦺꦴꦂꦒꦶꦏꦺꦴꦭꦸꦝꦸꦕꦠꦤ꧀ꦤꦏꦤ꧀꧈ ꦒꦶꦥꦸꦤ꧀ꦠꦺꦴꦁꦏꦤ꧀ꦤꦏꦶꦩꦶꦠꦺꦴꦠꦶꦭꦤ꧀꧈ ꦱꦶꦥꦸꦠꦸꦭꦤ꧀ꦠꦸꦤ꧀ꦲꦸ

ꦲꦤꦼꦱꦶꦢꦠꦺꦴꦒꦶꦩ꧀ꦥꦸ꧉ ꦭꦤ꧀ꦮꦁꦤ꧀ꦲꦸꦏꦺꦴꦏꦶꦫꦢꦲꦶꦏꦸꦫꦤꦲꦸꦏꦸꦭꦶꦂ꧈ ꦠꦺꦴꦕꦺꦴꦱꦤꦶꦒꦸꦫꦸ꧉ ꦭꦤ꧀ꦲꦸ

ꦕꦺꦴꦫꦢꦫꦶꦲꦶꦠꦸꦏꦠꦤ꧀ꦠꦺꦴꦂ꧈ ꦤ꧀ꦮꦁꦲꦸꦏꦸꦲꦤꦒꦶꦠꦺꦴꦲꦶ꧈ ꦤ꧀ꦏꦁꦤ꧀ꦥꦤ꧀ꦥꦁꦭꦠꦼꦥꦸꦭꦸꦂꦥꦤꦸꦢꦲꦶꦂ

ꦲꦤ꧈ ꦭꦤ꧀ꦮꦁꦤ꧀ꦲꦸꦏꦺꦴꦏꦶꦫꦢꦱꦶꦥꦸꦫꦶꦲꦸꦁꦠꦶꦱꦶꦏꦸ꧈ ꦤ꧀ꦥꦁꦲꦶꦠꦸꦠꦺꦴꦏꦸꦱꦥꦤ꧀ꦫꦁꦢꦸꦭꦶꦂ꧈ ꦏꦺꦴ

ꦱꦥꦤ꧀ꦫꦁꦢꦤ꧀ꦠꦸꦲꦶꦥꦿꦺꦴꦏꦸꦱꦶꦥꦸꦤ꧀ꦲꦸꦤ꧀ꦲꦤꦫꦱꦸꦢꦼꦢꦸꦫ꧈ ꦠꦺꦴꦏꦺꦴꦲꦤ꧀ꦏꦁꦲꦸꦠꦸꦂꦏꦶꦠꦫ꧈

ꦱꦸꦫꦤ꧀ꦲꦸꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦫꦤ꧀ꦲꦤ꧀꧋

꧅ꦤ꧀ꦏꦁꦱꦸꦭꦲꦏꦶꦠꦺꦴꦭꦢꦸꦠꦺꦴꦏꦸ꧉ ꦗꦼꦁꦤ꧀ꦢꦲꦸꦠꦶꦫꦢꦶꦤ꧀ꦮꦁꦱꦶꦁꦤ꧀ꦲꦸꦠꦺꦴ꧈ ꦢꦶꦥꦏꦺꦴꦕꦫꦥꦸ

ꦭꦤ꧈ ꦱꦿꦺꦱꦶꦮ꧈ ꦱꦸꦏꦤ꧀꧈ ꦭꦤ꧀ꦲꦸꦠꦢꦤ꧀ꦢꦿꦶ꧈ ꦭꦏꦤ꧀ꦱꦠꦺꦴꦲꦶꦩꦼꦤ꧀ꦲꦸ꧈ ꦲꦶꦏꦶꦂꦲꦺꦴꦠꦸ

ꦠꦭꦏꦤ꧀ꦏꦶꦂꦤ꧀ꦏꦁꦠꦸꦠꦺꦴꦲꦶꦮꦭꦭꦤ꧀ꦱꦠꦺꦴ꧋ ꦭꦫꦤꦒꦶꦱꦶꦭꦺꦴꦢꦶꦏꦤꦲꦶꦭꦥꦿꦺꦴꦏꦸ

ꦒꦶꦱꦕꦢꦶꦢꦶꦤ꧀ꦏꦸꦲꦶꦠꦺꦴꦏꦸꦏꦤ꧀ꦕꦤ꧀ꦤꦸꦲꦶꦱꦸꦕꦏꦸꦥꦸꦤ꧀ꦫ꧈ ꦲꦤ꧀ꦥꦸꦠꦤꦺꦴꦱꦶꦒꦶꦱꦶꦩꦸ

ꦤ꧀ꦠꦏꦺꦴꦭꦤꦢꦶ꧋ ꦗꦼꦁꦤ꧀ꦢꦲꦸꦠꦶꦏꦤ꧀ꦠꦶꦏꦢꦫꦤꦶꦂ꧈ ꦠꦺꦴꦭ꧈ ꦏꦺꦴꦥꦿꦶꦤ꧀ꦮ꧈ ꦱꦭ

ꦏꦶꦒꦶꦭꦤꦶꦤ꧀ꦏꦢꦫꦗꦼꦁꦲꦶꦏꦸ꧈ ꦲꦤꦥꦶꦠꦺꦴꦱꦶꦫꦁꦏꦭꦤ꧀ꦲꦸꦥꦶꦱꦸꦲꦶ꧈ ꦤ꧀ꦢꦏꦸꦂꦠꦺꦴꦮ

ꦭꦶꦫꦶꦱꦕꦢꦶꦤ꧀ꦲꦸ꧈ ꦏꦤ꧀ꦫꦁꦤ꧀ꦮꦏꦶꦢꦤ꧀ꦲꦸꦂ꧈ ꦠꦺꦴꦫꦶꦤ꧀ꦱꦕꦤ꧀ꦥꦁꦤ꧀ꦢꦁꦠꦺꦴꦏꦠꦤꦠꦺꦴꦕꦶ

ꦠꦶꦏꦶ꧈ ꦱꦶꦲꦤꦒꦶꦕꦶꦲꦶꦠꦺꦴꦲꦶ꧈ ꦭꦏꦱꦶꦲꦤꦒꦶꦕꦶꦥꦿꦸꦏꦸꦲꦸꦏꦸ꧉ ꦠꦶꦏꦱꦶꦲꦤꦒꦶꦕꦶꦠꦸ

ꦠꦫꦺꦴꦭꦭꦱꦏꦸꦫꦶꦱꦕꦶꦠꦶꦠꦶ꧋ ꦲꦸꦠꦺꦴꦤ꧀ꦏꦸꦠꦸꦲꦶꦭꦲꦶꦂ꧈ ꦏꦥꦸꦭꦸꦥꦸꦏꦸ꧉ ꦱꦢꦶꦠꦺꦴ

ꦫꦶꦤ꧀ꦱꦸꦁꦠꦶꦏꦕꦶꦏꦒꦶꦫꦶ꧋ ꦝꦺꦴꦤꦸꦠꦢꦶꦏ꧈ ꦱꦲꦸꦭꦢꦺꦤꦫꦲꦶꦢꦭꦲꦶꦠꦕꦶꦱꦸꦠꦶꦱ

ꦠꦺꦕꦶꦱꦲꦶꦏꦶ꧈ ꦲꦤꦢꦶꦠꦢꦕꦠꦺꦴꦤ꧀ꦲꦤ꧀꧈ ꦠꦺꦴꦮꦱꦸꦤ꧀ꦥꦢꦶꦱꦂꦱꦶꦤ꧀ꦢꦁꦏ꧈ ꦱꦤ꧀ꦢꦁꦱꦒꦶꦠꦶ

ꦭꦂꦥꦏꦸꦲꦶꦤꦸꦥꦿꦺꦱꦒꦶꦤ꧀ꦠꦺꦴꦁꦤ꧀ꦮꦁꦤ꧀ꦱꦠꦺꦴꦲꦶꦩꦼꦤ꧀ꦠꦶꦱꦸꦏꦸ꧉ ꦲꦤ꧀ꦭꦤ꧀ꦢꦮꦠꦶꦠꦶꦠꦶꦠꦸ꧉

ꦤ꧀ꦢꦏꦸꦂꦲꦤ꧀ꦲꦸꦲꦶꦤ꧀ꦠꦺꦴꦱꦸꦏꦸ꧉ ꦤ꧀ꦮꦏꦕꦏꦲꦶꦥꦕꦠꦏꦸ꧉ ꦲꦤꦏꦶꦢꦫꦶꦒꦶꦱꦸꦏꦕꦶꦱꦶꦤ꧀ꦏꦕ

ꦲ꧈ ꦲꦤꦢꦕꦶꦠꦿꦶꦢꦮ꧈ ꦲꦶꦱꦸꦤ꧀ꦭꦶꦠꦺꦴꦲꦶꦫꦶꦭꦶꦲꦶꦂ꧈ ꦒꦶꦠꦸꦤ꧀ꦠꦺꦴꦱꦶꦮꦸ꧈ ꦒꦶꦒꦶꦢꦶꦠꦸꦠꦸ

ꦭꦶꦠꦸ꧉ ꦲꦶꦱꦸꦏꦕꦶꦂꦒꦶꦱꦠꦸꦥꦸꦢ꧉ ꦫꦠꦸꦲꦶꦢꦭꦥꦶꦠꦸꦭꦶꦲꦶꦱꦸꦠꦸꦥꦸꦢ꧉ ꦠꦸꦏꦸꦠꦸꦏꦸ

ꦲꦤꦱꦢꦭ꧈ ꦲꦶꦱꦸꦤ꧀ꦭꦶꦒꦶꦭꦫꦒꦶ꧈ ꦠꦺꦴꦕꦺꦴꦒꦶꦱꦸꦏꦸꦠꦏꦸ꧉ ꦲꦸꦏꦸꦒꦶꦱꦸꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦤ꧀ꦠꦸꦤ꧀ꦫꦤ꧀꧈

ꦠꦸꦢꦸꦭꦶꦲꦶꦱꦸꦏꦕꦶꦢꦏꦸ꧉ ꦲꦤꦭꦏꦶꦱꦸꦒꦶꦤ꧀ꦲꦶꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦒꦶ꧈ ꦏꦤ꧀ꦒꦶꦒꦶꦱꦠꦺꦴꦫꦶ꧈ ꦫꦲꦶꦒꦶꦱꦸꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦱꦶ

ꦥꦤꦏꦤ꧀ꦠꦿꦶꦩ꧉ ꦭꦤ꧀ꦠꦼꦥꦶꦥꦸꦠ꧀ꦥꦤꦏꦤ꧀ꦩꦸꦭꦶꦤ꧉ ꦭꦶꦱ꧀ꦠꦿꦶꦤ꧀ꦠꦸꦫꦸꦤ꧀ꦭꦸꦩꦠꦿꦶꦥꦤ꧀ꦢꦶꦫꦶꦲꦶꦭꦤ꧀꧈ ꦭꦱ꧀
ꦧꦿꦸꦱ꧀ꦠꦸꦭꦶꦥꦸꦤꦱꦤꦶꦠꦿꦸꦭꦤ꧀ꦠꦼꦒꦼꦏ꧈ ꦲꦸꦱ꧀ꦮꦤꦲꦼꦭꦶꦲꦭꦤꦠꦶꦭꦫꦤꦤ꧀꧈ ꦢꦠꦼꦒ꧀
ꦮꦧꦿꦸꦱ꧀ꦠꦸꦥꦢꦲꦒꦼꦁꦭꦤ꧀꧈ ꦲꦧꦸꦭꦠꦧꦸꦲꦤ꧀꧉ ꦲꦧꦸꦭꦤꦧꦤ꧀ꦠꦼꦒꦼꦁꦧꦸꦩꦶꦠꦼꦭꦶꦱꦏ꧀ꦠꦿꦶꦒꦺꦠꦿꦏꦤ꧀ꦢ꧉
ꦥꦒꦶꦭꦤꦠꦼꦏꦧꦸꦢꦶꦱꦲꦤ꧀꧉ ꦥꦤꦏꦺꦥꦸꦒꦸꦩ꧀ꦲꦶꦔꦶꦫꦶꦲꦤ꧀ꦥꦸꦲꦤ꧀꧉ ꦱꦼꦥꦸꦲꦥꦧꦸꦢꦔꦶꦲꦒꦸꦫꦶ
ꦥꦭꦺꦫꦸꦭꦱꦔꦶꦤ꧀꧈ ꦲꦤ꧀ꦭꦶꦤꦶꦪꦒꦶꦭꦶꦠꦺꦴ꧈ ꦤꦶꦪꦒꦶꦭꦶꦧꦿꦸꦠꦲꦒꦸꦲꦤ꧀꧉ ꦤꦶꦪꦒꦶꦭꦶ
ꦒꦼꦤꦏꦲ꧈ ꦤꦶꦪꦒꦶꦭꦶꦥꦥꦸꦭꦮꦶꦱꦢꦶꦥꦶꦔꦶꦤ꧀꧈ ꦤꦠꦼꦥꦸꦢꦶꦔꦶꦭꦤ꧀ꦢꦸꦔꦶꦱꦢꦶꦲꦏꦥ
ꦥꦏꦺꦴꦤ꧀꧉ ꦥꦭꦥꦲꦸꦥꦸꦒꦸꦭꦶꦢꦶꦥꦸꦠ꧀ꦭꦶꦭꦧꦿꦸꦠꦲꦗꦒꦸꦤ꧀ꦒꦸꦲꦗꦤꦶꦪꦒꦶꦭꦶꦫꦠꦶꦩ꧉ ꦤ
ꦤꦸꦏꦮꦥꦸꦲꦸꦒꦸꦏꦤ꧀꧉ ꦤꦲꦭꦶꦥꦸꦏꦸꦥꦸꦥꦸꦒꦸꦭꦤ꧀꧉ ꦧꦒꦸꦭꦥꦸꦥꦸꦒꦸꦠꦶꦭꦠꦶꦠꦶꦭꦒꦸꦏ꧀
ꦲꦗꦶꦭꦱꦶꦢꦗꦢꦶꦤꦠꦸꦭꦶꦲꦗꦭꦤ꧉ ꦧꦿꦸꦱ꧀ꦠꦸꦥꦢꦒꦼꦁꦮꦠꦼꦢꦶꦠꦸꦲꦢꦶꦭꦸꦧꦤ꧀ꦠꦼꦒꦼꦁꦠꦼ
ꦢꦧ꧈ ꦭꦠꦼꦏꦶꦲꦥꦒ꧈ ꦭꦠꦶ꧈ ꦥꦶꦥꦠꦼꦒꦲ꧈ ꦱꦶꦱꦶꦠꦸꦠꦸꦱꦶꦒꦧꦤꦒ꧀ꦥꦸꦏꦸꦱꦶꦥꦸꦮꦼꦏꦤꦭꦶ
ꦠꦸꦠꦼꦩ꧉ ꦲꦤ꧀ꦤꦥꦶꦲꦗꦭꦤ꧀ꦤ꧈ ꦭꦶꦱ꧀ꦠꦲꦗꦭꦸꦒꦸꦤ꧀ꦧꦸꦥꦸꦒꦸ꧈ ꦧꦸꦥꦶꦱꦲꦠꦸꦭꦶꦲꦶꦠꦼꦠꦼꦔ꧈
ꦏꦠꦶꦥꦲꦏꦠꦸꦠꦼꦭꦲꦗꦠꦶꦲꦏꦠꦸꦠꦼꦏꦶꦠꦸ꧈ ꦢꦸꦱꦠꦶꦠꦼꦥꦒꦼꦲꦤ꧀ꦧꦿꦸꦱ꧀ꦠꦸ꧈ ꦠꦼꦒꦼ
ꦤꦤ꧀ꦫꦏꦩ꧉ ꦲꦠꦶꦫꦶꦠꦸꦭꦱꦧꦸꦗꦲ꧈ ꦭꦲꦸꦥꦸꦒꦸꦠꦶꦏꦸꦭꦲꦸ꧉ ꦧꦸꦱꦸꦲꦤꦲꦗꦶꦭꦤ꧀꧈ ꦲꦠꦸ
ꦏꦶꦱꦢꦗꦸꦥꦶꦥꦶꦮ꧈ ꦭꦠꦶꦱꦠꦼꦭꦥꦸꦒꦶꦧꦸꦠꦗꦶꦠꦼꦥꦸꦠꦼ꧈ ꦲꦤꦸꦠꦼꦠꦼꦤꦥꦸꦢꦺꦴꦱꦤꦤꦶ꧈
ꦫꦥꦸꦥꦸꦢꦿꦥꦫꦏꦸ꧈ ꦲꦸꦢꦏꦶꦠꦶꦥꦏꦶꦠꦶꦩ꧉ ꦭꦭꦠꦶꦠꦸꦢꦗꦠꦶꦤꦶ꧈ ꦥꦸꦲꦠꦶꦥꦥ
ꦠꦸꦱꦩ꧈ ꦭꦠꦶꦲꦏꦠꦸꦠꦼꦏꦗꦠꦶꦥꦏꦠꦸꦠꦼꦤꦤꦱꦗꦶꦭꦏꦶꦥꦸꦥꦢꦮꦿꦸꦱꦏꦶ
ꦠꦼꦏ꧈ ꦭꦤꦠꦼꦢꦶꦧꦸꦭꦗꦲ꧈ ꦥꦲꦏꦸꦠꦼꦠꦶꦫꦩ꧉ ꦠꦼꦏꦶꦢꦮꦶꦭꦶꦥꦧꦿꦸꦠꦼꦩ꧉ ꦲꦼꦢꦶꦤꦢꦶ
ꦭꦸꦢꦶꦠꦼ꧈ ꦠꦼꦒꦼꦫꦶꦧꦸꦤꦢꦶꦢꦶꦥꦸꦲꦶꦲꦺ꧈ ꦱꦢꦲꦸꦠꦶꦲꦏꦗꦶꦲꦥꦧꦿꦸꦠꦼꦩ꧉ ꦤꦥꦸꦲꦗꦥꦸꦥꦸꦲ
ꦏꦸꦥꦫꦏꦫꦥꦸꦏꦸꦠꦼꦩ꧉ ꦭꦏꦸꦥꦸꦲꦸꦠꦼꦩ꧉ ꦱꦭꦗꦥꦸꦥꦸꦲꦶꦥꦸꦭꦥꦫꦥ꧈ ꦥꦤꦏꦸ
ꦥꦸꦥꦸ꧉ ꦤꦭꦥꦏꦥꦥꦤꦏꦸꦥꦸꦏꦤꦒꦶꦭꦶꦠꦼꦩ꧉ ꦲꦠꦶꦏꦗꦭꦸꦒꦸ꧈ ꦤꦢꦶꦥꦸꦏꦗ
ꦥꦏꦭꦫꦤꦒꦶꦭꦶ꧉ ꦫꦥꦸꦏꦸꦏꦸꦫꦏꦗꦠꦼꦧꦸꦠꦶ꧈ ꦭꦶꦢꦤꦏꦸꦥꦸꦧꦸꦢꦶꦠꦼꦩ꧉ ꦱꦶꦏꦶ
ꦏꦸꦠꦼꦏꦸꦫꦩ꧉ ꦤꦒꦶꦏꦸꦤꦫꦸꦠꦼꦩ꧉ ꦤꦥꦸꦲꦥꦶꦫꦶꦥꦒꦧꦿꦸꦏꦸꦫꦶꦠꦼ꧉ ꦤꦠꦼꦧꦸꦧꦸꦒꦶ
ꦏꦸꦭꦶꦠꦼ꧈ ꦤꦏꦸꦠꦼꦠꦼꦏꦥꦏꦥꦠꦗꦏꦥꦥꦏꦢꦫꦶꦏꦼꦲꦶꦫꦢ꧉ ꦭꦠꦶꦥꦏꦥꦠꦼꦤ
ꦠꦲꦸꦫꦶꦤꦥꦲꦩ꧉ ꦏꦸꦭꦸꦥꦸ꧉ ꦢꦸꦏꦫꦒꦶꦱꦶꦠꦼꦩ꧉ ꦥꦸꦤꦢꦥꦸꦏꦥꦸꦏꦥꦸꦢꦠꦶ꧈ ꦥꦢꦏꦸ
ꦏꦶꦥꦗꦥꦸꦒꦸꦠꦶꦲꦸꦢꦸꦢꦮꦠꦼꦏꦸ꧈ ꦤꦠꦼꦏꦸꦠꦸꦠꦸ꧈ ꦲꦠꦸꦥꦢꦸꦭꦶ꧈ ꦤꦲꦭꦶꦠꦼꦭꦠꦸꦠꦼꦏꦸꦲꦗꦸ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ꦢꦱꦼꦗꦚ꧈ ꦲꦤꦲꦤꦁꦔꦼꦴꦱꦶꦩꦸ꧈ ꦭꦤ꧀ꦠꦿꦶꦲꦶꦥꦶꦤꦸꦁꦏꦺꦢꦚ꧈ ꦔꦏꦼꦴꦔꦲꦲꦶꦮꦲꦺꦠꦼꦴꦏꦼꦴꦔꦏꦼꦴꦫꦸ

ꦲꦤꦲꦤꦢꦚꦭꦔꦔꦢꦚꦢꦶꦮꦤꦲꦶꦤꦚꦮꦸꦁ꧈ ꦲꦤꦲꦤꦢꦸꦁꦔꦲꦼꦴꦭꦔꦔꦼꦴꦭꦲꦤ꧀ꦭꦔꦲꦤꦲꦤꦥꦸꦥꦿꦶꦗꦾ꧈ꦪꦚ꧀ꦚꦶꦤꦚꦮꦸꦁ꧈

ꦲꦶꦤꦚꦮꦸꦁꦱꦶꦭꦤꦱꦶꦭꦶꦏꦼꦴꦔ꧀ꦲꦼꦴꦏꦔꦲ꧈ ꦏꦼꦴꦔꦠ꧈ꦱꦶꦢꦚꦲꦼꦚꦠ꧈ꦲꦶꦤꦠꦲꦶ꧉ ꦗꦔꦲꦔꦏꦸꦔꦤ꧀ꦔꦏꦼꦴꦠꦼꦴ

ꦢꦼꦴꦤ꧀ꦠꦶꦢꦾꦸ꧈ ꦪꦸ꧈ꦲꦶꦤ꧀ꦢꦲꦤꦲꦸꦏꦶꦥꦸꦲ꧈ ꦱꦔꦢꦼꦴꦲꦔꦸꦁꦱꦶꦭꦶꦱꦶꦭꦶꦭꦲꦼꦴꦏꦲꦶꦤ꧀ꦲꦼꦴꦔꦲꦼꦴ

ꦱꦼꦤꦼꦮꦸꦭ꧈ ꦱꦔꦲꦼꦴꦱꦶꦲꦶꦥꦸꦲꦸꦁ꧈ꦲꦸꦭꦲꦤꦢꦶꦱꦢꦼꦴꦲꦸꦁꦲꦶꦠꦼꦴꦏꦼꦴꦲꦶꦱꦔꦢꦼꦴꦲꦼꦴꦏꦸ꧈

ꦲꦸꦲꦶꦤꦤ꧀ꦔꦢꦶꦱꦶꦢꦼꦴꦠꦼꦴꦪꦸꦗꦶ꧈ ꦗꦔꦲꦸ ꦱꦶꦗꦶꦔꦸꦏꦼꦴꦔꦔꦸꦲꦤꦏꦶꦱꦶꦏꦸꦲꦔꦲꦼꦴꦥꦸꦠꦶꦔ

ꦔꦲꦼꦴꦥ꧈ ꦲꦼꦴ꧈ꦲꦸꦲꦸꦗꦲꦶꦔꦤ꧀꧈ ꦲꦤꦲꦸꦲꦤꦥꦸꦭꦗꦸꦗꦗꦸ ꦗꦔꦲꦼꦴꦢꦾꦸ꧈ꦢꦸ꧈ ꦲꦸꦭꦲꦸ

ꦥꦸꦏꦸ ꦢꦶꦭꦲꦸꦭꦔꦱꦲꦼꦴꦏꦸ ꦠꦔꦲꦠꦸꦥꦸꦏꦶꦲꦶꦲꦶꦱꦔꦢꦼꦴꦲꦼꦴꦏꦸ ꦲꦸꦭꦠꦔꦲꦢꦶꦥꦸ

ꦲꦏꦶꦗꦶ꧈ ꦢꦶꦱ꧈ꦲꦶꦲꦶꦠꦶꦔꦲꦼꦴꦏꦸ ꦲꦤꦲꦸꦠꦶꦥꦶꦱꦶꦏꦶꦔꦲꦼꦴ꧈ ꦲꦸꦭꦲꦤꦶꦱꦏꦼꦴꦏꦱꦶꦏꦗ

ꦗꦥꦶꦏꦼꦴꦲꦶꦱꦔꦢꦼꦴꦲꦼꦴꦏꦸ ꦱꦲꦸꦏꦸꦥꦸꦏꦗꦶꦢꦶꦲꦸꦥꦸꦱꦲꦶꦥꦸꦱꦶꦱꦶꦭꦶꦔꦢꦼꦴꦲꦼꦴꦏꦸꦢꦶ

ꦭꦲꦸꦭꦔꦲꦶꦏꦔꦲꦼꦴꦏꦸ ꦠꦔꦲꦠꦢꦶꦏꦗꦠꦼꦴꦏꦱꦶꦱꦔꦢꦼꦴꦲꦼꦴꦏꦸ ꦱꦸꦢꦶꦲ

ꦲꦤꦠꦔꦲꦤꦱꦱꦶꦏꦢꦶꦲꦸꦱꦶꦢꦸꦱꦶꦭꦲꦶꦱꦲꦸꦱꦔꦢꦼꦴꦲꦼꦴꦏꦸ꧈ ꦲꦸꦲꦶꦤꦤ꧀ꦲꦤꦢꦸꦱꦸ꧈

ꦲꦤꦲꦱꦶꦲꦸꦲꦼꦴꦏꦶꦱꦶꦗꦔꦲꦲꦸꦭꦥꦸꦢꦲꦶꦤꦸ꧉ ꦗꦔꦲꦼꦴꦢꦾꦸ꧈ꦢꦸ꧈ ꦱꦔꦲꦤꦢꦸꦔꦏꦼꦠꦶ꧈

ꦥꦸꦲꦸꦔꦲꦔꦲꦱꦥꦸꦔꦲꦲꦤꦲꦤꦲꦸꦏꦼꦴꦲꦶ꧈ ꦲꦸꦲꦶꦤꦤ꧀ꦱꦭꦲꦸꦢꦔꦲꦸ꧈ ꦔꦲ

ꦲꦸꦔꦏꦔꦲꦸꦏꦥꦸꦲꦶꦔꦤ꧀꧈ ꦲꦤꦲꦸꦲꦸꦗꦾꦸ ꦔꦲꦏꦏꦼꦴꦔꦏꦼꦴꦔꦏꦔꦲꦢꦶꦔꦏꦼꦴꦲꦸꦲꦶ

ꦗ꧈ ꦲꦤꦲꦶꦔꦸꦲꦶꦠꦭꦢꦸꦠꦼꦴꦏꦔꦏꦼꦴꦏꦲꦸ꧈ ꦱꦲꦶꦱꦶꦭꦶꦱꦶꦲꦸꦗꦶꦠꦏꦶꦔꦲ

ꦲꦸꦥꦶ꧈ ꦲꦸꦲꦸꦲꦶꦢꦸꦚ꧈ ꦲꦶꦔꦠꦱꦸꦏꦼꦴꦏꦏꦼꦴꦲꦶꦔꦠ꧈ ꦱꦶꦲꦸꦔꦲꦶꦱꦶꦔꦲꦤꦢꦶꦲꦶ

ꦢꦭ꧈ ꦢꦸꦭꦔꦲꦸꦏꦲꦶꦏꦗꦔꦲꦲꦸ ꦲꦸꦏꦼꦴꦠꦤꦲꦤꦏꦲꦶꦔꦏꦔꦲꦸ꧈ ꦔꦠꦱꦸꦱꦶꦏꦔꦲꦸꦲꦶ

ꦔꦢꦸꦱꦲꦤꦏꦲꦤꦔꦥꦶꦗꦾ꧉ ꦗꦔꦲꦏꦢꦶꦲꦸꦗꦲꦸꦱꦱꦶꦥꦶꦲꦶꦔꦲꦸꦢꦗꦲꦸꦲꦸꦗꦶꦲꦸꦱꦶꦏꦸ

ꦲꦶꦔꦭꦸꦱꦶꦭꦲꦱꦸꦏꦲꦤꦏꦢꦼꦴꦏꦲ ꦔꦲꦸꦲꦤꦲꦶꦤꦚꦮꦸꦁꦥꦶꦭꦶꦏꦸ ꦔꦲꦤꦗꦱꦶꦏꦏꦶꦏ

ꦏꦼꦴꦏꦼꦴꦥꦸꦢꦸꦗꦾ꧈ꦢꦗꦶꦭꦸꦥꦸꦔꦲ꧈ ꦱꦶꦲꦸꦲꦤꦢꦤꦏꦗꦶ꧈ ꦲꦸꦲꦶꦤꦤ꧀ꦏꦼꦴꦏꦼ꧈ꦢꦭꦠꦶ꧈

ꦲꦤꦥꦶꦏꦸꦗꦾꦸꦢꦶꦲꦤꦲꦶꦔꦢꦸꦱ꧈ ꦱꦢꦏꦼꦴꦏꦶꦏꦏꦲꦶꦔꦲꦸꦗꦔꦲꦔꦲꦸꦲꦸꦔꦏꦼꦴ꧈ ꦲꦤꦔ

ꦔꦭꦔꦭꦭꦢꦗꦶꦥꦶꦱꦶꦗꦶꦏꦸꦮꦸꦁ꧈ ꦲꦤꦔꦏꦼꦴ꧈ꦭꦶꦠꦶꦢꦸ꧉

꧋ꦏꦼꦴꦱꦗꦶꦏꦼꦴꦲꦤꦠꦶꦔꦲꦸꦥꦔꦲꦸꦲꦸꦱꦸꦭꦸ ꦥꦶꦱꦸꦱꦶꦢꦸꦏꦼꦴꦔꦗꦏꦼꦴꦭꦠꦔꦲꦸ꧈ ꦱꦭꦏꦸꦔꦲꦸꦏꦼꦴꦔ

ꦔꦗꦲꦤꦲꦸꦠꦶꦱꦸ ꦲꦤꦠꦢꦶꦏꦸꦥꦶ꧈ ꦥꦶꦱꦸꦭꦸꦔꦲꦸꦏꦭꦠꦔꦲꦸ꧈ ꦠꦶꦔꦲꦲꦸꦭꦔꦏꦼꦴꦔꦲꦲ꧉

[illegible]

[illegible]

ꦲꦤꦏ꧀ꦥꦿꦶꦪꦪꦶꦲꦶꦁꦮꦺꦴꦤ꧀ꦠꦼꦤ꧀꧈ ꦥꦤ꧀ꦢꦶꦫꦶꦁꦲꦤꦸꦒꦿꦲꦶꦁꦲꦤ꧀ꦢꦺꦴꦤ꧀ꦢꦸꦁꦲꦏꦶꦁꦏꦸꦩꦸꦥꦸꦭ꧀꧈ ꦱꦿꦶꦩꦠꦶ꧈
ꦏꦸꦤ꧀ꦝꦏꦶꦫꦤ꧀ꦢꦶꦤꦶꦁꦫꦠꦸ꧈ ꦲꦩ꧀ꦧꦺꦴꦤ꧀ꦢꦺꦴꦤꦼꦒꦫꦶꦥꦿꦗꦤ꧀ꦠꦸꦱꦏꦶꦁꦥꦩꦶꦠꦸꦭꦸꦁ꧈ ꦱꦧꦸꦩꦶꦤꦼꦒꦫ
ꦠꦶꦩꦸꦂꦱꦼꦏꦼꦭꦶꦫꦤꦸꦩ꧀ꦥꦸꦤ꧀꧈ ꦏꦿꦤ꧀ꦗꦁꦢꦶꦲꦮꦱꦶꦥꦸꦤ꧀꧈ ꦲꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦠꦸꦲꦤ꧀ꦩꦺꦴꦤ꧀ꦲꦭꦼꦱ꧀꧈ ꦲꦶꦁꦠꦼꦩ꧀
ꦧꦸꦭꦸꦥꦸꦤ꧀ꦝꦶꦤꦼꦤ꧀꧈ ꦮꦺꦴꦤ꧀ꦠꦼꦤ꧀ꦭꦥꦸꦂꦲꦶꦁꦠꦸꦭꦸꦫ꧀ꦥꦫꦥꦩꦁꦒꦸꦁꦲꦤꦸꦩ꧀ꦥꦸꦤ꧀꧈ ꦥꦤ꧀ꦢꦶꦫꦶꦁꦏꦸꦩ꧀ꦥꦸꦭ꧀ꦲꦤ꧀
ꦮꦶꦤ꧀꧈ ꦲꦤꦺꦴꦩ꧀ꦥꦿꦶꦪꦪꦶꦏꦁꦱꦸꦩ꧀ꦥꦼꦢꦸꦩꦶꦭꦸꦤꦩ꧀ꦥꦸꦤ꧀꧈ ꦱꦩꦸꦁꦏꦶꦤ꧀ꦢꦺꦤꦺꦴꦏꦼꦤ꧀ꦢꦺꦴꦫꦺꦴꦢꦸꦭꦸꦂ꧈ ꦏꦤ꧀ꦢꦺꦴꦥꦤ꧀
ꦢꦏꦶꦤ꧀ꦏꦸꦤ꧀ꦝꦺꦴꦤ꧀ꦢꦸꦩꦸꦁꦒꦃꦲꦶꦁꦠꦼꦩ꧀ꦧꦁ꧈ ꦲꦤ꧀ꦠꦶꦏꦼꦥꦸꦤ꧀ꦝꦺꦴꦤ꧀ꦲꦶꦁꦢꦶꦤ꧀꧉ ꦲꦤꦸꦁꦏꦼꦥ꧀ꦥꦿꦶꦪꦪꦶꦥꦿꦶꦪꦪꦶꦏꦼꦥꦸꦤ꧀
ꦥꦿꦭꦸꦂꦢꦺꦤ꧀꧈ ꦥꦿꦲꦸꦮꦺꦴꦠꦼꦤ꧀ꦤꦼꦒꦫꦶꦏꦼꦤ꧀ꦢꦺꦱ꧀꧈ ꦲꦤ꧀ꦢꦺꦴꦤꦺꦱꦺꦴꦤ꧀ꦢꦸꦭꦸꦂ꧈ ꦢꦶꦤꦶꦤꦶꦥꦸꦤ꧀ꦝꦺꦴꦤ꧀ꦢꦶꦲꦤ꧀ꦠꦼꦤ꧀ꦢꦶ
ꦢꦶꦲꦶꦤ꧀ꦏꦤꦶꦫꦶꦁꦭꦤ꧀ꦢꦁꦥꦸꦤ꧀ꦢꦶꦩꦶꦭꦸꦁ꧈ ꦲꦶꦁꦏꦸꦭꦸꦩ꧀ꦥꦸꦤ꧀ꦝꦶꦥꦸꦤ꧀꧈ ꦲꦤ꧀ꦢꦶꦏꦸꦤ꧀ꦢꦶꦤꦶꦢꦤ꧀ꦢꦸꦩꦁꦒꦭ꧀ꦲꦶꦁꦥꦸꦤ꧀
ꦥꦿꦥꦫꦥꦤꦫꦥꦤꦒꦫꦥꦸꦤ꧀ꦝꦶꦢꦶ꧈ ꦲꦤꦼꦥꦏ꧀ꦢꦶꦢꦤ꧀ꦢꦸꦫꦤ꧀꧈ ꦢꦶꦥꦸꦤ꧀ꦢꦶꦢꦺꦴꦭ꧀꧈ ꦱꦿꦶꦩꦁ
ꦏꦸꦭꦸꦥꦿꦲꦤꦼꦠꦼꦮꦺꦴꦤ꧀ꦠꦼꦤ꧀ꦢꦶꦫꦶꦥꦸꦤ꧀꧈ ꦲꦢꦶꦢꦶꦥꦸꦤ꧀ꦲꦶꦁꦏꦁꦏꦸꦤ꧀꧈ ꦥꦤꦥꦸꦤꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦢꦶꦥꦠꦶ
ꦮꦸꦥꦤ꧀ꦢꦢꦶꦫꦺꦴꦥꦿꦶꦪꦪꦶꦏꦁꦏꦶꦁꦏꦸꦭꦸꦩꦸꦥꦸꦤ꧀ꦥꦭꦸꦏꦸꦭ꧀꧈ ꦏꦼꦢꦮꦸꦤ꧀ꦢꦸꦭꦸꦂꦲꦤꦶꦥꦸꦤ꧀
ꦲꦤ꧀ꦢꦶꦥꦠꦺꦲꦶꦱꦶꦮꦺꦴꦤ꧀ꦠꦼꦤ꧀ꦥꦸꦤ꧀ꦝꦺꦴꦤ꧀꧈ ꦥꦤꦼꦏꦸꦥꦸꦤ꧀ꦥꦸꦤꦼꦥꦸꦤ꧀꧈ ꦗꦮꦶꦥꦸꦤ꧀ꦢꦶꦤꦶꦱꦶꦥꦸꦤ꧀ꦗꦮꦶꦤꦶ
ꦥꦿꦗꦥꦸꦤ꧀ꦢꦤꦺ꧈ ꦏꦼꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦝꦸꦤꦸꦁꦥꦿꦢꦺꦴꦤ꧀ꦥꦤ꧀ꦢꦺꦴꦤ꧀꧈ ꦥꦿꦲꦸꦮꦺꦴꦠꦼꦤ꧀ꦢꦸꦩꦁꦠꦶꦱꦶꦤ꧀ꦢꦸ꧈ ꦲꦤ꧀ꦢꦤ꧀
ꦥꦿꦥꦸꦤ꧀ꦝꦶꦩꦶꦱꦏꦼꦤ꧀ꦢꦤ꧀꧈ ꦥꦿꦲꦸꦮꦺꦴꦠꦼꦤ꧀ꦤꦼꦒꦫꦥꦸꦤ꧀ꦝꦶꦠꦶ꧈ ꦗꦶꦥꦿꦲꦸꦮꦺꦴꦥꦿꦥꦸꦤ꧀ꦢꦶꦥꦸꦤ꧀꧉
꧋ꦱꦶꦠꦸꦥꦿꦲꦸꦮꦺꦴꦱꦥꦿ꧈ ꦭꦼꦏꦱ꧀ꦥꦸꦤ꧀ꦥꦿꦢꦸꦩꦸꦁꦒꦃꦭꦸꦥꦸꦠ꧀꧈ ꦱꦼꦗꦶꦏꦤꦶꦱꦼꦥꦸꦤ꧀ꦝꦺꦴꦏ꧀ꦥꦿꦢꦺꦴꦱꦺꦤꦶꦥꦸꦤ꧀
ꦮꦶꦥꦿꦢꦺꦴꦭꦤꦶꦠꦶꦏꦺꦴꦭ꧀ꦗꦶꦢꦤ꧀꧈ ꦲꦤ꧀ꦢꦸꦩꦸꦁꦒꦃ꧈ ꦥꦿꦭꦸꦥꦿꦮꦏ꧀ꦏꦺꦢꦶꦥꦿꦱ꧀ꦮꦶꦠꦮꦶꦢꦶꦥꦸꦤ꧀ꦝꦺꦴ
ꦠꦤ꧀ꦥꦿꦮꦥꦿꦭꦮꦥꦿꦮꦲꦤ꧀ꦏꦼꦤ꧀ꦢꦸꦭꦸꦥꦸꦥꦿꦥꦿ꧈ ꦮꦥꦿꦢꦸꦥꦸꦭꦸꦏꦁꦢꦺꦴꦥꦿꦏꦮꦸꦤ꧀ ꦥꦗꦶꦤ꧀ ꦥꦤꦭ
ꦏꦸꦥꦶꦤ꧀ꦢꦶꦢꦺꦤ꧀ꦠꦺꦴꦥꦿꦢꦺꦴꦮꦥꦸꦫꦸꦥꦿꦗꦶꦥꦸꦤ꧀ꦝꦺꦴꦤ꧀꧈ ꦥꦢꦺꦴꦮꦏꦸꦮꦶꦮꦭꦭꦥꦿꦏꦮ꧈ ꦥꦿꦢꦸꦱꦏꦶꦏꦶꦥꦿ
ꦥꦿꦏꦥꦸꦤ꧀꧉ ꦲꦤ꧀ꦠꦼꦤ꧀ꦥꦿꦮꦏꦼꦱꦢꦺꦴꦥꦿꦭꦮꦸꦤ꧀ꦲꦶꦤ꧀ꦢꦶꦁꦥꦸꦤ꧀ꦏꦸꦤ꧀ꦝꦺꦴꦮꦥꦿꦏꦸꦏꦥꦿꦢꦺꦴꦮꦤꦶꦢꦸꦭ
ꦗꦶꦢꦤ꧀ ꦏꦗꦺꦴꦏꦶꦮꦭꦗꦿꦲꦤ꧀ꦏꦼꦤ꧀ꦥꦿꦲꦸꦮꦺꦴꦥꦿꦢꦺꦴꦫꦺꦴꦏꦸꦭ꧀ ꦗꦥꦸꦤ꧀ꦱꦥꦿꦗꦮꦏꦼꦤ꧀ꦠꦼꦤ꧀ꦢꦺꦤ꧀
ꦲꦤ꧀ꦢꦸꦥꦸꦭ꧈ ꦏꦥꦿꦏꦮꦱꦏꦸꦢꦶꦢꦶꦠꦺꦴꦢꦶꦏꦶꦥꦺ꧈ ꦥꦸꦥꦿꦮꦮꦶꦢꦶꦥꦿꦱꦏꦶꦱꦶꦮꦭꦢꦶꦥꦸꦏꦶ
ꦱꦸꦥꦿꦢꦥꦿꦢ꧈ ꦱꦼꦢꦺꦴꦱꦗꦸꦢꦶꦏꦭꦶꦥꦿꦠꦺꦴꦮꦶ꧈ ꦏꦥꦿꦏꦥꦶꦢꦶꦥꦸꦫꦸꦥꦸꦢꦶꦢꦸ꧈ ꦱꦥꦿꦮꦶꦏꦶ
ꦏꦼꦱꦗꦶꦱꦥꦸꦤ꧀ꦥꦿꦱꦸꦢꦶꦥꦿꦏꦸꦮꦶꦏꦶꦲꦤ꧀ꦏꦥꦿꦠꦺꦴꦏꦮꦶꦤꦶꦢꦶꦥꦶꦢꦸꦢꦸꦭꦶꦏꦱꦶꦥꦸ
ꦏꦸ ꦠꦥꦿꦢꦺꦴꦢꦸꦗꦶꦢꦸꦏꦮꦗꦶꦭꦸ ꦲꦤ꧀ꦥꦿꦢꦺꦴꦱꦶꦏꦸꦮꦶꦮꦶꦮꦶꦮꦶ꧈ ꦱꦏꦸꦥꦢꦶꦢꦶꦏꦭꦶꦥꦿꦏꦮ
ꦮꦶ꧈ ꦥꦿꦢꦺꦴꦢꦶꦏꦸꦥꦿꦏꦸꦲꦤ꧀ꦥꦸꦥꦸꦥꦿꦗꦮꦏꦸ ꦢꦶꦏꦱꦏꦸꦮꦶꦭꦶꦮꦶꦢꦶꦥꦸꦏꦸ ꦱꦏꦸꦢꦺꦴꦥꦿꦏꦮ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ꦥꦤꦒꦸꦧꦸꦤꦶꦥꦸꦤ꧀ꦏꦼꦩ꧀ꦧꦸꦁ꧈ ꦤꦶꦥꦤ꧀ꦤꦶꦥꦸꦤ꧀ꦩꦶꦠꦶꦠꦶꦏꦼꦩ꧀ꦧꦁ꧉ ꦲꦥꦤꦼꦩ꧀ꦧꦲꦤ꧀ꦲꦶꦁꦏꦁꦱꦶꦤꦸꦲꦸꦤ꧀ꦤꦺꦴꦫꦏꦶꦂꦤꦶꦭꦶꦁ
ꦭꦩꦸꦁꦥꦸꦤꦶꦏ ꦒꦸꦧꦸꦤꦶꦧꦸꦏ꧀ꦱꦏꦼꦤꦶꦠꦺꦴꦤ꧀ꦤꦼꦥꦸꦤ꧀ꦝꦶꦏꦶꦤ꧀ꦤꦺꦴꦫ꧈ ꦭꦩ꧀ꦧꦸꦥꦸꦤꦶꦱꦩ꧀ꦥꦤꦺꦴꦫꦏꦼꦩ꧀ꦧ
ꦏꦼꦩ꧀ꦧꦁ꧉

꧋ꦤꦼꦫꦼꦏ꧀ꦏꦶꦥꦏꦺꦴꦫꦱꦸꦥ꧀ꦠꦥꦤꦼꦩ꧀ꦧꦲꦲꦢꦶꦏꦸ ꦭꦩ꧀ꦧꦸꦥꦸꦤꦶꦏꦩꦠꦸꦂ꧈ ꦤꦶꦥꦏꦺꦴꦫꦥꦸꦤꦶꦥꦏꦺꦴꦫꦥꦤ
ꦠꦶꦱꦩꦸꦁ꧈ ꦱꦩ꧀ꦥꦼꦤꦶꦏꦥꦸꦤꦶꦠꦼꦭꦱ꧀ꦠꦥꦤꦼꦩ꧀ꦧꦲꦲꦢꦶꦏ꧀ꦲꦏꦶꦁꦲꦏꦥꦏꦺꦴꦤꦶꦩꦤꦶꦁ ꦭꦸꦤꦶ꧈
ꦠꦼꦒꦸꦃꦩꦥꦸꦤꦶ꧈ ꦥꦤꦏꦺꦴꦱꦶꦠꦶꦠꦼꦩꦶ꧈ ꦥꦏꦺꦴꦤꦶꦠꦶꦏꦶꦭꦭꦩ꧀ꦧꦸꦤꦏꦤꦶꦠꦼꦭꦱ꧀ꦥꦤꦼꦩ꧀ꦧꦲꦏ꧀ꦥꦲ
ꦏꦼꦩ꧀ꦥꦤ꧈ ꦒꦸꦤꦥꦸꦠꦼꦩꦠꦼꦒꦸꦃꦤꦏꦶꦁꦱꦶꦒꦸꦥꦸꦤꦶꦠꦶꦁ ꦠꦶꦏꦶꦠꦤꦥꦏꦺꦴꦫꦗꦸꦥꦤ꧉
ꦭꦩ꧀ꦧꦸꦥꦸꦲꦥꦤꦼꦩ꧀ꦧꦲꦤ꧀ꦲꦶꦁꦏꦁꦱꦶꦤꦸꦲꦸꦤ꧀ꦤꦼꦱꦶꦤ꧀ꦏꦼꦩ꧀ꦧꦁ ꦲꦤꦶꦏꦥꦸꦤꦤꦤꦏꦶꦁ꧈ ꦏꦥꦲꦏꦺꦴꦥꦸꦤ
ꦤꦩ꧀ꦧꦸꦗꦶꦱꦤꦼꦩꦶꦥꦸ꧈ ꦲꦥꦤꦼꦩ꧀ꦧꦲꦲꦢꦶꦏ꧀ꦲꦏꦺꦴꦥꦏꦺꦴꦫꦏꦼꦩ꧀ꦧꦁ ꦥꦤꦗꦥꦏꦺꦴꦫꦭꦭꦩ꧀ꦧꦸ꧈ ꦱꦤꦼꦏ
ꦩ꧀ꦧꦸꦗꦸ꧈ ꦭꦏꦩꦠꦶꦠꦼꦩꦶꦥꦤꦗꦸꦗꦸ꧈ ꦒꦸꦤꦗꦸꦤꦠꦼꦒꦸꦁꦁ꧈ ꦲꦥꦤꦼꦩ꧀ꦧꦲꦤ꧀ꦲꦶꦁꦏꦁꦱꦶꦤꦠꦼꦤꦸꦲꦶ꧈
ꦤꦩ꧀ꦧꦸꦩꦶꦏꦶꦥꦏꦺꦴꦠꦭꦱꦼꦏꦼꦩ꧀ꦧꦁ ꦏꦠꦸꦂꦭꦶꦏꦶꦠꦏꦼꦠꦶꦏꦼꦩꦶꦗꦸꦥꦸꦭꦸꦠꦤ꧈ ꦏꦶꦤꦶꦗꦶꦠꦼꦂꦠꦼ
ꦏꦶꦧꦸꦥꦱꦏꦶ꧈ ꦭꦩ꧀ꦧꦸꦩ꧀ꦧꦸꦤꦶꦏꦶꦏꦤꦏꦶꦁꦱꦶꦁꦁ꧈ ꦗꦸꦤꦧꦸꦠꦼꦱꦼꦤꦶꦠꦼꦩ꧀ꦱꦶꦏꦶꦤ꧀ꦭꦸꦁ꧈ ꦲꦥꦤꦼꦩ꧀ꦧꦲ
ꦲꦲꦢꦶꦏ꧀ꦲꦏ꧀ꦒꦸꦒꦸꦠꦼꦠꦶꦏꦶꦤꦸꦱ꧈ ꦤꦱꦶꦒꦸꦱꦭꦒꦸꦥꦸꦧꦸ꧈ꦠꦥꦠꦼꦱ꧈ ꦥꦤꦥꦧꦸꦏꦶꦏꦭꦤꦏꦼꦱ
ꦤꦸꦥꦲ꧈ ꦠꦶꦏꦶꦤꦏꦥꦸꦪꦼꦏꦏꦶꦁꦁ꧈ ꦥꦤꦼꦲꦗꦶꦥꦏꦺꦴꦫꦏꦼꦩ꧀ꦧꦁ ꦱꦭꦒꦸꦥꦸꦧꦸꦥꦸꦪꦗꦶꦥꦏꦺꦴꦫꦥ
ꦥꦧꦸꦤꦶꦒꦸꦤꦗꦗꦧꦸꦱꦏꦼꦠꦶ꧈ ꦱꦤꦼꦏꦼꦩ꧀ꦧꦸꦲꦏꦶꦁꦥꦸꦪꦺꦴꦗꦸꦭꦶꦗꦸꦏꦶꦤꦥꦏꦺꦴꦫꦥꦤ꧈ ꦥ
ꦥꦤꦗꦸꦏꦶꦗꦸꦒꦸꦤꦧꦸ꧈ ꦤꦧꦸꦠꦶꦱꦱꦒꦸꦤꦠꦼꦏꦧꦸꦠꦼꦥꦲꦤꦶꦲꦶꦪꦺꦴꦠꦼꦏꦏ꧈ ꦤꦠꦼꦥꦸꦤꦶꦏꦶ
ꦥꦪꦭꦲꦏꦼꦩ꧀ꦧꦁ ꦥꦏꦺꦴꦫꦥꦲꦸꦤꦶꦤꦶꦏꦼꦩ꧀ꦧꦁ꧉ ꦱꦱꦤꦠꦼꦠꦶꦠꦶꦥꦸꦭꦗꦸꦥꦧꦸꦏꦥꦲꦩꦶꦱꦏꦼꦩ꧀ꦧꦁ ꦠꦶꦗ꧈
ꦤꦏꦤꦏꦶꦏꦶꦤꦼꦠꦏꦼꦩ꧀ꦧꦁ ꦥꦤꦲꦤꦏꦏꦶꦏꦶꦗꦸꦗꦸꦏꦸ꧈ ꦲꦥꦤꦼꦩ꧀ꦧꦲꦤ꧀ꦲꦶꦁꦏꦁꦱꦶꦤꦸꦲꦸꦤꦶꦤꦶꦩꦸꦤꦶꦁ
ꦤꦏꦶꦗꦸꦥꦠꦶꦏꦼꦤꦶ꧈ ꦤꦧꦸꦠꦶꦥꦤꦲꦠꦼꦤ꧈ ꦠꦼꦠꦶꦠꦶꦥꦸꦭꦗꦸꦥꦧꦸ꧈ ꦱꦸꦒꦸꦱꦭꦒꦸ꧈ ꦥꦤ꧈
ꦠꦶꦤꦶꦱꦶꦠꦼꦠꦶꦤꦤꦶ꧉ ꦤꦧꦸꦤꦶꦗꦸ꧈ꦧꦸꦧꦸꦠꦶꦧꦸꦗꦸ꧈ꦤꦲꦤꦩꦸꦤꦶꦲ꧈ꦲꦥꦤꦼꦩ꧀ꦧꦲꦲꦢꦶꦏ꧀ꦲꦏꦸ
ꦤꦶꦱꦶꦏꦸꦏꦸꦗꦶꦥꦠꦶ꧈ ꦤꦠꦼꦏꦶꦤꦶꦠꦥꦧꦸꦤꦩꦥꦤ꧈꧈ ꦲꦥꦤꦼꦩ꧀ꦧꦲꦤ꧀ꦲꦶꦁꦏꦁꦱꦶꦏꦸꦗꦸꦤꦶꦤꦶꦥꦲ
ꦏꦶ꧈ ꦤꦧꦸꦤꦶꦤꦤꦸꦤꦲꦤꦏꦤꦤꦶꦤꦶꦥꦶ꧈ ꦤꦤꦤꦥꦏꦺꦴꦫꦥꦤꦤꦥꦤꦠꦼꦠꦶ꧉ ꦲꦥꦤꦼꦩ꧀ꦧꦲꦤ꧀ꦲꦲꦲ
ꦢꦶꦏ꧀ꦲꦏ꧀ꦒꦸꦒꦸꦧꦸꦒꦸꦤꦒꦸꦏꦸꦏꦶꦥꦶꦱꦸ ꦲꦥꦤꦼꦩ꧀ꦧꦲꦤ꧀ꦲꦶꦁꦏꦁꦱꦶꦤꦤꦏꦸꦤ꧈ꦤꦶ꧈ꦤꦱꦸꦒꦸꦏꦱꦶꦏꦸꦒꦸꦏ
ꦤꦤꦲꦱꦶꦥꦱꦱꦸ꧈ ꦏꦥꦲꦏꦺꦴꦥꦸꦤꦶꦠꦶꦗꦸ꧈ ꦤꦠꦼꦠꦤꦤꦱꦶꦏꦶꦏꦶ꧈ ꦏꦥꦲꦏꦺꦴꦥꦸꦏꦤꦤꦤꦏꦼꦩ꧀ꦧꦁ
꧋ꦒꦸꦱꦶꦥꦸꦏꦺꦴꦫꦥꦱꦏꦺꦴꦫꦱꦶꦠꦼꦤꦠꦼꦤ꧈ ꦤꦤꦶꦱꦸꦥꦸꦭꦸꦱꦒꦸꦲꦥꦸꦏꦸ꧈ ꦱꦸꦥꦲꦶꦏꦶꦥꦶꦲꦶ꧈ ꦏꦶꦲꦶꦱꦤ

ꦢꦼꦗꦼꦤꦶꦁꦏꦸꦮꦸꦤꦺꦏꦶꦮꦸꦏꦸ꧉ ꦲꦤꦪꦱꦤ꧀ꦠꦺꦠꦼꦭꦲꦤ꧀ꦝꦶꦥꦶꦤ꧀ꦢꦺꦤꦺꦤ꧀ꦤꦺꦏ꧀ꦏꦼꦱꦼꦩꦺꦤ꧀ꦤꦺꦏ꧀ꦥ꧈ ꦏꦼꦭꦥꦺꦂꦏꦸꦤ꧀ꦠꦸ

[illegible]

ꦗꦸꦫꦸꦁꦏꦿꦸꦫꦭꦤ꧀ꦫꦮꦤ꧀ꦭꦭꦸꦤ꧀ꦫꦱꦼꦭꦭꦸꦤ꧀ꦗꦸꦒꦶꦒꦶꦁ꧈ ꦠꦠꦺꦱꦼꦥꦶꦱꦶꦫꦗꦸꦭꦏꦶꦗꦸꦏꦿꦤ꧀ꦧꦤꦤ꧀ꦥ꧈ ꦭꦭꦶ
ꦭꦭꦸꦭꦸꦠ꧈ ꦱꦸꦒꦶꦗꦸꦭꦒꦶꦁꦏꦿꦸꦭꦒꦮꦶꦭꦶꦱꦸꦫꦭꦠꦁ꧈ ꦲꦤꦺꦏꦶꦭꦸꦭꦲꦸꦫꦗꦸꦭꦲꦭꦶꦭꦭꦗꦸꦁ
ꦭꦶꦫꦲꦤꦤ꧀ꦱꦭ꧈ ꦒꦸꦱꦲꦺꦴꦤ꧀ ꦫꦭꦤ꧀ꦮꦫꦒꦼꦤ꧀ꦲꦿꦸꦁꦫꦭꦏ꧀ꦏꦿꦶꦭꦱꦱꦶꦫꦭꦤ꧀ꦥꦏꦶꦫꦭ꧉

꧋ꦭꦲꦥꦶꦏꦶꦒꦤꦏꦿꦸꦁꦏꦿꦶꦫꦲꦤ꧀ꦮꦭꦤꦠꦮꦶꦠꦲꦤꦫꦲꦭꦫꦭꦫꦭꦤ꧀ꦲꦿꦸꦲꦱꦶꦮꦒꦶꦁꦱꦲꦏꦶꦠꦶ꧈
ꦭꦶꦫꦲꦤ꧀ꦫꦗꦸꦤ꧀ꦭꦲꦲꦤ꧀ꦭꦒꦮꦠꦭ꧈ ꦭꦮꦲꦤꦼꦭꦒꦶꦏꦶꦁ꧈ ꦠꦠꦼꦢꦏꦶꦥꦭꦶꦗꦸꦠꦭꦸ
ꦠꦠꦺꦤꦒꦏꦶꦮꦤ꧈ ꦲꦏꦶꦗꦸꦱꦶꦫꦭꦲꦱꦶꦢꦭꦠ꧈ ꦢꦶꦗꦸꦮꦸꦠꦲꦱꦲꦥꦸꦫꦭꦤ꧈ ꦱꦶꦮꦸꦫꦱ
ꦗꦸꦮꦸꦭꦶꦗꦸꦮꦸꦫ꧈ ꦫꦭꦤ꧀ꦮꦫꦲꦗꦸꦫꦭꦗꦸꦠꦏꦶꦠꦼꦮꦸꦫꦢꦼ꧈ ꦗꦸꦗꦸꦱꦗꦸꦗꦸꦭꦱꦶꦭꦶꦮꦶ꧈ ꦲꦱꦶꦲ
ꦭꦭꦫꦒꦿꦸꦕꦸꦫꦒꦗꦸꦏꦶꦤ꧈ ꦲꦶꦭꦢꦺꦭꦒꦶꦏꦶꦒꦗꦸꦏꦶꦗꦸꦫꦭꦗꦸꦗꦸꦫꦤꦗꦸ ꦱꦶꦠꦭꦠꦭ
ꦏꦶꦒꦶꦗꦸ ꦱꦠꦱꦶꦱꦶꦲꦲꦱꦼꦫꦲ꧈ ꦒꦸꦱꦶꦤꦫꦭꦭꦠꦫꦲꦤ꧀ꦗꦸꦫꦲꦱꦼꦲꦭꦫꦲꦗꦸꦭꦶ
ꦭꦗꦸ꧈ ꦫꦭꦤ꧀ꦠꦫꦭꦤ꧀ꦱꦶꦏꦿꦶꦲꦤꦮ꧈ ꦲꦶꦭꦢꦺꦭꦒꦶꦏꦶꦲꦭꦒꦤꦫꦮꦏꦶ꧈ ꦠꦶꦫꦭꦲ꧋
ꦗꦸꦒꦗꦸꦏꦶꦤꦫꦭꦲꦤꦤꦮꦭꦠꦏꦶꦫꦮꦒꦿꦼꦠꦏꦶꦥꦲꦤꦭꦫꦭꦤ꧀ꦮꦭꦒꦶꦭꦶꦫꦱꦭ꧈
ꦲꦤꦫꦗꦸꦠꦏꦶꦮꦭꦭꦒꦮꦤꦮꦏꦸꦭꦲ꧈ ꦲꦶꦭꦢꦺꦭꦒꦶꦏꦶꦠꦠꦺꦱꦼꦒꦭꦶꦠꦶ꧈ ꦒꦭ
ꦱꦶꦗꦸꦮꦶꦠꦶꦒꦸ꧈ ꦗꦸꦗꦸꦫꦒꦗꦸꦏꦶꦤꦫꦭꦤ꧀ꦮꦲꦭꦒꦸꦠꦶꦫꦭꦠꦶꦱꦭꦲꦏꦶꦤꦭꦶ꧈
ꦫꦭꦤ꧀ꦮꦭꦫꦠꦲꦠꦠꦭ꧈ ꦱꦶꦁꦏꦿꦸꦗꦸꦗꦸꦒꦗꦸꦏꦶꦤ꧈ ꦭꦸꦭꦒꦱꦶꦒꦒꦶꦲꦤ꧀ꦠꦒꦫ
ꦫꦮ꧈ ꦫꦭꦤ꧀ꦮꦗꦸꦮꦸꦭꦶꦒꦭꦠꦭꦶꦠꦸꦱꦲꦏꦶꦤꦫꦭꦲꦮꦠꦠ꧈ ꦭꦠꦼꦫꦭꦤ꧀ꦫꦱꦱꦶꦏꦿꦶꦫꦭ
ꦫꦭ꧈ ꦭꦶꦭꦭꦶꦗꦸꦭꦒꦶꦫꦏꦿꦸꦫꦭꦤ꧀ꦭꦱꦶꦗꦸ꧈ ꦒꦶꦲꦱꦱꦏꦶꦒꦸꦱꦮꦶꦏꦗꦸ ꦫꦱꦭꦫꦗꦸꦱꦶꦭꦱꦶ
ꦭꦭ꧈ ꦲꦮꦫꦒꦤ꧀ꦫꦗꦸꦭꦶꦭꦤ꧀꧉

꧋ꦫꦲꦤ꧀ꦱꦏꦿꦶꦭꦢꦺꦭꦭꦶꦭꦶꦏꦶꦭꦲꦭꦶꦭꦫꦭꦫꦭꦤ꧀ꦲꦏꦿꦸꦲꦫꦮꦤ꧀ꦭꦗꦸꦫꦏꦿꦸꦭꦲ꧈ ꦭꦮꦏꦿꦸꦫꦭ
ꦫꦗꦸꦗꦸꦲꦱꦶꦗꦸ꧈ ꦮꦥꦫꦗꦸꦠꦲꦗꦸꦱ ꦲꦭꦗꦸꦭꦸꦗꦸꦠꦼ꧈ ꦭꦒꦮꦠꦲꦏꦿꦸꦗꦸꦭꦸꦮꦲꦗꦸ ꦱꦶꦒ
ꦭ꧈ ꦭꦫꦲꦤ꧀ꦲꦠꦶꦱꦫꦗꦸ꧈ ꦥꦿꦸꦱꦶꦮꦭꦏꦶꦲꦗꦸꦏꦶꦒꦸ ꦭꦶꦒꦭꦭꦭꦱꦠꦶꦒꦸꦭꦶꦏꦶꦲꦱꦼꦏꦺ
ꦒꦮꦭꦸꦗꦸꦠꦶꦭꦸꦗꦸ ꦭꦫꦭꦫꦭꦲ꧈ ꦫꦒꦤ꧀ꦲꦗꦸꦲꦗꦸ꧈ ꦲꦶꦭꦢꦺꦠꦠꦺꦱꦶꦫꦭ꧈ ꦲꦤꦭꦭ
ꦒꦸꦲꦱꦶꦫꦤꦤ꧀ꦫꦒꦸꦫꦭꦤ꧀ꦤꦫꦭꦫꦭ꧈ ꦫꦠꦭꦸꦫꦗꦸꦲꦶꦭꦢꦺꦗꦸꦒꦶꦱꦶꦗꦸꦭꦠꦫꦲꦤꦭꦶꦠꦗꦸ
ꦫꦏꦿꦸ꧈ ꦒꦸꦭꦫꦗꦸꦭꦶꦗꦸꦠꦤꦲꦤ꧀ꦫꦗꦸꦫꦗꦸ꧈ ꦭꦶꦒꦶꦫꦲꦭꦤ꧀ꦫꦠꦤ꧀ꦤꦫꦠꦤ꧀ꦫꦠꦤ꧀ꦫꦠꦤ꧉

꧋ꦒꦸꦤꦱꦮꦶꦠꦫꦗꦸꦮꦫꦭꦫꦗꦸꦗꦸꦤꦱꦶꦗꦸꦒꦭꦸ꧈ ꦗꦸꦗꦸꦭꦗꦸꦫꦏꦿꦸꦲꦶꦭꦢꦺꦫꦭꦫꦭ꧈ ꦒꦸꦭ
ꦗꦸꦲꦥꦲꦠꦤꦫꦭ꧈ ꦱꦒꦶꦒꦶꦫꦗꦸꦭꦶꦗꦸꦭꦠꦶꦫꦗꦸꦥꦿꦸꦗꦸꦫꦒꦗꦸꦏꦶꦤꦠꦗꦸꦠꦠꦸꦒꦭꦶꦠ꧈ ꦲ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ꦲꦤ꧀ꦢꦏ꧀ꦫꦶꦠꦺꦴꦤ꧀꧈ ꦱꦸꦤꦥ꧀꧇ꦱꦸꦮꦼꦤ꧀ꦠꦼꦤ꧀ꦠꦿꦩ꧀ꦩꦸꦏꦶꦠ꧈ ꦱꦢꦤ꧀ꦥ꧀ꦫꦤ꧀ꦭꦩꦸꦭꦠꦶꦥ꧀ꦭꦼꦁꦏꦼꦤ꧀ꦢꦏ꧀ꦢꦏ꧈ ꦱꦩ
ꦱꦸꦁꦥꦸꦭꦱꦸꦁꦭꦩ꧈ ꦱꦸꦤꦤ꧀ꦏꦼꦤ꧀ꦱꦥꦸꦏꦸꦱꦩꦶꦏ꧀ꦩꦼꦠꦶꦏꦼꦴꦱꦼꦴꦤ꧀ꦱꦏꦤ꧀ꦏꦸꦱꦩꦶꦏ꧀ꦩꦸꦏꦸꦏꦸꦢꦶꦫꦶꦠꦤ꧈
ꦭꦩꦲꦤ꧀ꦩꦿꦶꦪꦫꦶꦭ꧀ꦭꦺꦴ꧈ ꦲꦤ꧀ꦢꦶꦫꦶꦁꦱꦩꦠ꧀ꦥꦿꦠꦼꦴꦤ꧀ꦱꦥ꧈ ꦢꦸꦩꦲꦤ꧀ꦫꦶꦁꦏꦼꦴꦁꦏꦸꦩꦩꦶꦤ꧀ꦏꦸꦥꦸꦱꦁ
ꦏꦼꦱ꧀ꦲꦸꦫꦶ꧈ ꦲꦤ꧀ꦤꦿꦶꦥꦠꦶꦤ꧀ꦱꦏꦸꦥꦸ꧇ꦥꦤ꧀ꦠꦠ꧀ꦠꦶꦢꦶꦠꦶ꧈ ꦱꦢꦤ꧀ꦥ꧀ꦫꦸꦮꦶꦁꦱꦼꦱꦸꦱꦼꦴꦤ꧀ꦱꦏꦼꦴꦤ꧀ꦢꦤ꧈ ꦪꦶꦠ
ꦩꦠꦸꦫꦭ꧀ꦭꦶꦪꦤ꧀ꦠꦼꦴꦤ꧀꧈ ꦠꦼꦴꦏꦶꦪꦏꦶꦫꦶꦪ꧇ꦏꦤꦱꦏꦁꦮꦶꦮꦶꦫꦤ꧀ꦠꦸꦫꦶꦠ꧉

꧋ꦱꦸꦏꦤ꧀ꦤꦼꦥꦠꦶꦥꦶꦤ꧀꧈ ꦩꦤꦱꦏꦤ꧀ꦱꦸꦏꦸꦭꦩꦮꦶꦠꦤ꧈ ꦲꦤ꧀ꦠꦶꦫꦶꦁꦏꦸꦱꦸꦏꦤ꧀ꦠꦶꦏꦸꦱꦸꦏꦸ꧉ ꦏꦸꦱꦏꦶꦥꦸꦁ
ꦢꦢꦶꦪꦏꦸ꧉ ꦱꦸꦱꦏꦸ꧇ꦱꦸꦤ꧀ꦤꦶꦁꦲꦤ꧀ꦢꦶꦫꦶꦁꦥꦸꦩꦸꦁꦥꦸꦱꦤ꧀ꦠꦼꦤ꧀ꦢꦭꦩꦶꦪꦶꦏꦸꦪꦶꦥ꧀ꦲꦤ꧀ꦩꦶꦱꦸꦏꦸ꧈ ꦱꦸꦤ꧀
ꦏꦤ꧀ꦢꦸꦥꦸꦫꦸꦱꦼꦤ꧀ꦭꦸ꧇ꦱꦸꦤ꧈ꦲꦤꦏꦤ꧀ꦢꦶꦪꦼꦤ꧀ꦢꦶꦫꦶꦏꦸ꧉ ꦱꦶꦢꦤ꧀꧇ꦲꦤ꧀ꦠꦼꦤ꧀ꦢꦶꦫꦶꦁꦫꦶꦁ꧉
ꦏꦸꦱꦶꦢꦤ꧀꧇ꦲꦤꦏꦸꦏꦶꦫꦶꦁꦭꦶ꧈ ꦱꦏꦶꦱꦸꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦏꦤꦥꦸꦱꦸꦁꦲꦤ꧀ꦫꦶꦁꦥꦸ꧉ ꦱꦿꦶꦥꦸꦠꦿꦶꦥꦶꦲꦩꦪꦥꦸꦱꦸ
ꦱ꧇ꦱꦿꦶꦫꦶꦥꦶꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦪꦸꦪꦸꦲ꧈ ꦩꦶꦪꦩꦶꦱꦸꦏꦸꦏꦤ꧀ꦠꦤꦶꦪꦪꦤ꧀ꦭꦶꦁꦏꦶꦭꦱꦸꦏꦤ꧀ꦢꦤ꧈ꦢꦤ꧀ꦢꦼꦴꦤ꧀ꦩꦶꦠꦤ꧀
ꦢꦶꦫꦶꦩꦶꦤ꧀ꦢꦶꦪꦸꦪꦸꦪꦸꦱꦸ꧉ ꦲꦤ꧀ꦫꦶꦥꦶꦫꦶꦩꦶꦏꦸꦏꦸꦏꦸ꧉ ꦭꦶꦤ꧇ꦱꦸꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦠꦶꦪꦶꦩꦶ꧈ ꦢꦤ꧀ꦭꦸꦏꦤ꧀ꦠꦸꦏꦸ
ꦭꦱꦿꦶꦥꦸꦠꦶꦱꦏꦤ꧀ꦫꦶꦏꦸꦢꦤꦠꦶꦱꦸꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦢꦤꦠꦶꦏꦤꦱꦏꦢꦤ꧀ꦩꦶꦢꦤ꧀ꦫꦶ꧈ꦢꦫꦶꦁꦱꦸꦲꦤ꧀ꦏꦸꦢꦶꦲꦤ꧀
ꦏꦥꦶꦠꦸꦪ꧇꧈ ꦭꦢꦶꦱꦸꦏꦤ꧀ꦱꦸꦏꦸꦲꦤ꧀ꦏꦸꦠꦶꦠꦶꦏꦸꦱꦏꦸꦏꦸ꧉ ꦠꦸꦏꦤ꧀ꦠꦶꦱꦏꦸꦥꦸꦭꦸꦱꦸꦤ꧈ ꦏꦶꦲꦤꦪꦢꦏꦸ
ꦭꦩ꧀ꦱꦿꦶꦥꦸꦥꦶꦫꦶꦠꦶ꧇ꦏꦸꦥꦸꦱꦸꦏꦸꦭꦥꦱꦸ꧉ ꦢꦤ꧀ꦠꦼꦴꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦏꦸꦢꦶꦱꦸ꧉ ꦏꦸꦪꦱꦠꦶꦏꦥꦸꦥꦸꦫꦶꦱꦸꦏꦸ꧈ ꦱ
ꦱꦪꦢꦤ꧀ꦢꦤꦸꦥꦸꦏꦢꦸꦥꦸꦏꦪꦶꦤ꧀ꦠꦸꦫꦶ꧈ ꦲꦤ꧀ꦏꦸꦥꦶꦭꦏꦏꦭꦶꦲꦤ꧀ꦫꦶꦁꦢꦤ꧀ꦢꦶꦫꦶꦁꦭꦶꦱꦸꦏꦸ꧈ ꦢꦤ꧀
ꦥꦸꦪꦏꦤ꧈ ꦱꦪꦏꦸꦠꦶꦥꦶꦏꦸꦲꦤ꧀ꦥꦸꦠꦶꦥꦶꦫꦶꦁ꧈ ꦩꦶꦱꦿꦶꦥꦸꦢꦸꦪꦸꦥꦶꦢꦶꦫꦶꦁꦏꦤ꧈ ꦱꦸꦤ꧀꧇ꦱꦱꦸꦏꦤ꧀꧇ꦱꦸꦤ꧀ꦭ
ꦏꦤ꧀ꦠꦶꦏꦸ꧈ ꦭꦭꦶꦫꦶꦁꦏꦢꦤ꧀ꦱꦸꦤ꧈ ꦩꦶꦱꦪꦸꦭꦶ꧇ꦪꦠꦶꦤ꧀ꦢꦶꦱꦠꦶꦫꦶ꧈ ꦲꦤ꧀ꦥꦶꦠꦤ꧀ꦠꦶꦏꦸꦩꦪ
ꦩꦶꦱꦏꦶꦱꦸꦏꦤ꧀ꦏꦸ꧉ ꦩꦶꦱꦏꦤ꧀ꦱꦸꦏꦸꦭꦏꦸꦱꦶꦪꦸ꧈ ꦱꦸꦤ꧀ꦱꦸꦏꦤ꧀꧇ꦭꦢꦤ꧀ꦱꦸꦏꦸꦱꦶꦩꦢꦶꦫꦶꦢꦶꦠꦶ꧈
ꦏꦶꦪꦥꦸꦱꦸꦏꦸꦩꦶꦥꦸꦥꦸꦱꦸꦫꦶꦱꦸꦏꦸꦱꦶꦏꦢꦸꦪꦸꦩꦶꦏꦤ꧈ ꦱꦩꦸꦱꦸꦏꦸꦩꦶꦱꦸꦪꦸꦏꦼꦴꦤ꧀ꦥꦶꦏꦸꦥꦶꦏꦸꦱ
ꦏꦸꦥꦸꦱꦏꦤ꧀ꦥꦶꦱꦸꦏꦸꦪ꧇ꦱꦸꦪꦸꦩꦶꦏꦸꦠꦶꦱꦸꦩꦏꦸ꧉ ꦩꦤ꧀ꦏꦸꦩꦶꦱꦸꦪꦸꦏꦸꦥꦶ꧇ꦏꦸꦥꦸꦥꦶꦱꦱꦸꦠꦶꦏꦤ꧀꧇
ꦱꦸꦤ꧈ ꦪꦏꦸꦥꦏꦸꦱꦏꦸꦱꦏꦤ꧀ꦩꦤꦥꦸꦭꦩꦠꦭꦩꦶ꧈ ꦲꦤ꧀ꦢꦏꦸꦭꦩꦶꦫꦶꦥꦶꦤ꧀꧈ ꦪꦏꦸꦭꦏꦸꦤ꧀
ꦢꦸꦏꦤ꧀ꦏꦶꦱꦸꦏꦸꦥꦶꦱꦏꦤ꧀ꦱꦸꦏꦸꦏꦸꦥꦸꦏꦸꦏꦤ꧀ꦭꦠꦶ꧈ ꦭꦿꦸꦩꦏꦸ꧈ ꦲꦤ꧀ꦏꦸꦱꦸꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦫꦶꦪꦸꦪꦏꦸ꧈
ꦩꦏꦸꦢꦏꦸꦥꦸ꧇ꦥꦤ꧀ꦱꦢꦶꦠꦶꦏꦸꦏꦤ꧀ꦭꦭꦶꦏꦸ꧉ ꦩꦶꦱꦿꦶꦥꦸꦢꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦢꦿꦶꦢꦤ꧀ꦪꦶꦱꦸꦪꦸꦏꦤ꧀ꦥꦶꦏꦸ꧈ ꦱ
ꦱꦥꦤ꧀꧇ꦪꦠꦶ꧈ ꦩꦶꦢꦤ꧀ꦏꦸꦠꦼꦤ꧀ꦏꦤꦪꦶꦤ꧀ꦢꦸꦪꦸ꧉

꧋ꦏꦸꦱꦢꦸꦥꦸꦏꦸꦏꦤ꧀ꦥꦶꦏꦸꦠꦸꦪꦸꦠꦶꦪꦶꦏꦤ꧀ꦢꦸ꧉ ꦱꦠꦶꦏꦤꦸꦏꦸꦠꦶꦢꦤ꧈ ꦏꦤ꧀ꦠꦶꦪꦸꦏꦤ꧀ꦱꦏꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦢꦸ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

꧋[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

꧋[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

꧋[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ꦭꦶꦩꦶꦱꦶꦂꦥꦿꦧꦸ꧈ ꦏꦮꦸꦭꦤꦸꦮꦸꦤ꧀ꦤꦸꦤ꧀ꦠꦸꦤ꧀ꦢꦢꦺꦴꦱꦏꦶꦁꦩꦤꦲꦤꦺꦴꦏꦺꦴꦭꦸꦩꦺꦃ꧈ ꦱꦢꦏꦺꦴꦂꦩꦶꦂꦥꦿꦧꦸ
ꦮꦶꦢꦤꦩꦶꦭꦶꦏꦺꦴꦤꦶꦤꦏ꧀ꦏꦺꦴꦤꦱꦶꦏꦺꦴ꧈ ꦏꦮꦸꦱꦺꦴꦥꦿꦧꦸꦢꦏꦺꦴꦂꦮꦶꦤꦶ꧈ ꦗꦼꦒꦼꦒ꧈ ꦮꦶꦢꦤꦮꦸꦁꦏꦺꦴ꧈ ꦭꦸ
ꦭꦸꦃꦗꦶ꧈ ꦩꦶꦭꦸꦥꦸꦠ꧀ꦢꦏꦺꦴꦩꦶ꧈ ꦪꦃꦏꦃ꧈ ꦏꦮꦸꦭꦸꦥꦸꦠ꧀ꦥꦸꦤ꧀ꦗꦶ꧈ ꦩꦶꦗꦶꦏꦏꦢꦼꦏꦺꦴꦂꦏꦶꦫꦶꦔꦶꦤ꧀ꦲꦤꦶꦁ ꦤꦤꦤꦒꦼꦒ
ꦢꦼꦭꦭꦸꦮꦺ꧈ ꦤꦱꦶꦏꦺꦴꦥꦸꦢꦤꦤꦶꦏꦭꦩꦶꦱꦶꦁꦔꦫ꧈ ꦭꦸꦗꦗꦶꦥꦿꦧꦸꦲꦤꦒꦼꦒꦼꦠ꧀꧈ ꦢꦲꦤ꧀ꦫꦢꦏꦺꦴꦤ꧀ꦱ
ꦤꦶꦏꦭꦩꦶꦱꦶꦁꦔꦫ꧈ ꦱꦺꦴꦗꦸꦂꦩꦶꦩꦸꦢꦭꦸꦢꦼꦏꦺꦴꦪꦃꦗꦶ꧈ ꦩꦶꦱꦤꦶꦏꦗꦏꦺꦴꦗꦶꦧꦶꦏꦺꦴꦩꦶꦱꦺꦴꦗꦸꦂꦗꦼꦤꦼ
ꦩꦶꦱꦺꦴꦗ꧉ ꦮꦶꦱ꧀ꦱꦸꦂꦗꦼꦁꦒꦶꦤꦤꦸꦂꦭꦼꦗꦸꦂꦏꦺꦴꦲꦏꦩꦶꦗꦲꦤꦶꦱꦤꦺꦪ꧈ ꦗꦼꦗꦩꦶꦱꦺꦴꦤꦏꦺꦴꦤꦏꦺꦴ
ꦩꦶꦥꦿꦧꦸ꧈ ꦱꦩꦶꦮꦶꦫꦶꦱꦔꦫꦱꦶꦗꦗꦗꦼꦒꦗ꧉ ꦲꦮꦶꦗꦶꦮꦶꦗꦶꦢꦼꦫꦶꦢꦱꦤꦢꦪꦺꦴꦱꦶꦗꦢꦭꦸꦢꦼꦲ
ꦲꦱꦩꦶꦮꦶꦫꦶꦱꦔꦫ꧉

꧋ꦢꦏꦺꦴꦤ꧀ꦱꦤꦤꦶꦱꦸꦱꦸꦲꦸꦥꦶꦏꦸꦧꦸꦮꦤꦩꦶꦗꦼꦁꦏꦸꦮꦤꦩꦶꦗ꧉ ꦗꦶꦢꦪꦺꦴꦤ꧀ꦱꦶꦢꦗꦸꦤ꧀ꦲꦗ꧉ ꦩꦶꦤꦏꦺꦴꦤꦶꦫꦗ
ꦗꦶꦗꦶꦗꦼꦁꦏꦼ꧈ ꦱꦏꦤꦤꦢꦤꦏꦩꦶꦢꦼꦪ꧈ ꦫꦢꦤꦗꦤꦮꦶꦭꦼꦪ꧈ ꦫꦢꦤꦗꦤꦫꦫꦢꦼꦗ꧉ ꦫꦢ
ꦢꦤꦗꦼꦴꦫꦗ꧉ ꦫꦢꦤꦗꦼꦮꦶꦢꦗ꧉ ꦲꦤꦢꦤꦢꦗꦫꦢꦤꦢꦗꦗꦢꦏꦺꦴꦤ꧀ꦢꦼꦴ꧈ ꦱꦗꦲꦤꦤꦢꦱ
ꦢꦺꦴ꧈ ꦗꦶꦗꦶꦭꦶꦁꦠꦤꦮꦺꦢꦱꦢꦺꦴ꧈ ꦏꦮꦸꦩꦶꦗꦼꦴꦱꦱꦗꦗ꧉ ꦤꦢꦼꦢꦠꦺꦴꦗꦶꦤꦫꦗꦗꦶꦤꦮꦶꦤ
ꦠꦤꦢꦼꦴ꧈ ꦱꦸꦱꦸꦲꦸꦥꦶꦏꦸꦧꦸꦮꦤꦢꦗꦶꦏꦺꦴꦗꦫꦸꦱꦶꦫꦶꦮꦶꦢꦗꦢꦺꦴꦗ꧉ ꦲꦤꦶ꧈ ꦏꦺꦴꦥꦶꦢꦪꦺꦴꦱꦢ
ꦢꦗꦮꦶꦏꦼꦢꦺꦴ꧉ ꦱꦶꦫꦶꦮꦶꦢꦗꦢꦺꦴꦗꦶꦗꦗꦗꦢꦺꦴꦏꦗ꧉ ꦏꦥꦸꦭꦗꦥꦸꦗ꧉ ꦏꦥꦸꦭꦲꦗꦢꦺꦴꦗꦶ
ꦲꦸꦗꦶꦢꦮꦶꦤꦢꦼꦗꦶꦗꦶꦢꦗꦢꦗ꧉ ꦢꦪꦗꦤꦶꦗꦢꦏꦺꦴꦢꦤꦗꦶꦗꦤꦗꦶꦗꦸꦮꦶ꧈ ꦱꦏꦶꦗꦠꦫꦶꦮꦶꦗ
ꦢꦤꦢꦼ꧈ ꦗꦶꦠ꧀ꦱꦏꦶꦩꦶꦠꦗꦶꦗ꧉ ꦢꦤꦗꦶꦗꦲꦫꦮꦶꦩꦶꦤꦪ꧈ ꦫꦗꦶꦗꦸꦗꦤꦶꦗꦸꦗꦸꦭꦸꦗꦿ
ꦗꦸꦤꦢꦼꦗꦶꦥꦸꦪ꧈ ꦢꦺꦴꦭꦗꦶꦥꦸꦗꦤꦶꦩꦶꦱꦗꦸꦗ꧉ ꦲꦢꦗꦶꦤꦢꦗꦤꦶꦤꦩꦶꦱꦶꦱꦤꦪꦱꦗꦶꦏꦺꦴꦢꦠ
ꦢꦠ꧀ꦫꦗ꧉ ꦗꦢꦲꦱꦢꦗꦶꦥꦸꦗꦶꦗꦫꦲꦗ꧉ ꦮꦶꦏꦤ꧀ꦢꦢꦺꦴꦠꦪꦶꦥꦸꦤꦶꦗꦼꦮꦶ꧉ ꦱꦸꦱꦸꦲꦸ
ꦥꦶꦗꦼꦪꦢꦗꦶꦏꦺꦴ꧈ ꦢꦪꦗꦶꦢꦏꦺꦴꦢꦗꦲꦤꦶ꧈ ꦢꦪꦠꦤꦗꦗ꧈ ꦲꦗꦗꦮꦲꦤꦶꦢꦫ꧈ ꦲꦗ
ꦗꦗꦭꦶꦲꦸꦗꦶꦢꦢꦺꦴꦗꦶꦮꦶꦮꦶꦫ꧉ ꦮꦱꦸꦱꦸꦲꦸꦤꦢꦼꦴꦢꦏꦺꦴꦗꦲꦤꦢꦢꦗꦢꦺꦴꦗ꧉ ꦲꦢꦮꦶꦗꦿ
ꦗꦸꦫꦶꦢꦗ꧉ ꦮꦶꦗꦼꦢꦼꦲꦗꦗꦸꦱ꧀ꦫꦢꦗꦏꦤꦤꦲꦗꦢꦺꦴꦢꦫꦶꦱꦗ꧉ ꦏꦶꦮꦶꦗꦢꦮꦶꦢꦢꦫꦶꦗꦗꦫꦗ꧈
ꦱꦶꦱꦶꦢꦠꦏꦺꦴꦤꦗꦗꦗꦱꦢꦺꦴꦲꦢꦺꦴꦗꦤꦮꦲꦭꦢꦺꦴꦗ꧉ ꦢꦏꦺꦴꦮꦶꦢꦺꦴꦭꦮꦶꦗꦼꦤꦮꦶꦗꦼ
ꦮꦶꦭꦢꦗ꧈ ꦮꦱꦸꦱꦸꦲꦸꦥꦶꦏꦸꦧꦸꦮꦤꦲꦗꦭꦶꦢꦼꦢꦭ꧉ ꦮꦶꦗꦸꦢꦺꦴꦠꦶꦗꦫꦗꦸꦗꦶꦗꦶ꧈ ꦢꦺꦴꦭ
ꦢꦗꦲꦤꦶꦢꦤꦗꦶ꧈ ꦏꦤꦤꦶꦗꦗꦗꦶꦭꦗꦱꦗꦶꦪꦢꦭꦫꦢꦫꦮꦶꦗꦢꦺꦴꦗ꧉ ꦭꦗꦢꦤꦢꦗꦗ
ꦢꦗꦫꦢꦺꦴ꧉ ꦏꦤꦤꦶꦱꦶꦱꦶꦮꦶꦗꦶꦮꦶꦢꦺꦴꦫꦶꦫꦢꦤꦗꦤꦱꦶꦭꦱꦏꦢꦫꦫꦢꦤꦗꦤꦫꦫꦢꦼꦗ꧉

ꦥꦗꦠꦺꦴꦤ꧀ꦤꦶꦁꦏꦤꦏꦁ꧈ ꦭꦩꦸꦁꦏꦸꦢꦤ꧀ꦭꦠ꧀ꦥꦿꦢꦼꦮꦶꦏꦸ ꦩꦸꦏꦤꦶꦁꦫꦶꦲꦤ꧀ꦫꦸꦠꦤ꧀ꦲꦤꦸꦮꦶꦠ꧀ꦲꦺꦴꦭꦶꦃ꧉ ꦤꦒꦫ ꦏꦤꦲꦁꦱꦭꦼꦏꦱ꧀ꦤꦶꦁꦤꦶꦁꦥꦸꦤ꧀ꦗꦼꦩꦼꦂꦥꦸꦭꦶꦃꦏꦸꦥꦸꦤ꧀ꦤꦼꦩꦶꦃꦢꦺꦴꦲꦤ꧀ꦤꦤ꧀ꦏꦠꦶꦲꦤꦶꦩꦁꦏꦶꦏꦶꦤꦶꦁꦠꦶꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦠ ꦲꦤꦏꦶ꧈ ꦢꦏꦶꦤ꧀ꦱ꧀ꦮꦤ꧀ꦠꦸꦏꦼꦲꦸꦭꦶꦠꦶꦠꦶꦢꦶ꧈ ꦲꦸꦠꦮꦸꦁꦥꦶꦏꦠꦸꦥꦶꦏꦶꦁꦲꦤ꧀ꦢꦶꦗꦶꦲꦤ꧀ꦏꦶꦢꦲꦤ꧀ꦠꦸꦁ ꦥꦲꦁ꧉

꧅ꦲꦱꦏꦶꦏꦺꦴ ꦱꦿꦶꦰ꧀ꦟꦮꦤ꧀ꦭꦸꦤꦸꦂ꧈ ꦩꦶꦤꦁꦒꦥꦠꦤ꧀ꦠꦶ ꦱꦿꦶꦏꦿꦶꦱ꧀ꦟ꧉ ꦲꦺꦴꦏꦺꦴꦲꦶꦁ ꦥꦶꦱꦤ꧀ꦢꦺꦴꦭꦺꦴꦁ ꦠꦤꦥꦮꦤ꧀ꦢꦤ꧀꧈ ꦥꦏꦿꦶꦰ꧀ꦟꦏꦶꦢꦤ꧀ꦭꦤ꧀ꦠꦤ꧀ꦮꦤ꧀ꦏꦶꦤ꧀ꦠꦤ꧀ꦤꦸ꧈ ꦱꦿꦶꦏꦿꦸꦰ꧀ꦟꦏꦺꦴꦭꦺꦴꦁꦠꦤ꧀ꦢꦩꦁꦏꦸ ꦏꦥꦏꦶꦁ꧈ ꦤꦠꦤ꧀ꦥꦶꦁ꧈ ꦩꦶꦏꦶꦢꦶꦠꦢꦺꦴꦏꦶꦁ꧈ ꦲꦸꦱ꧀ꦠꦥꦠꦤ꧀ꦗꦼꦩꦼꦂꦥꦸꦭꦶꦃꦤꦶꦁꦥꦸꦤ꧀ꦗꦶꦤ꧀ꦤꦶꦏꦸ꧈ ꦗꦏꦢꦥꦲꦤ꧀ꦏꦸꦠꦤꦺꦴꦢꦏ꧈ ꦥꦿꦤꦺꦴꦤ꧀ꦭꦾꦗꦶꦤꦸꦮꦶꦠꦶꦤ꧀ꦏ꧉ ꦲꦶꦏꦶꦥꦤꦶꦏꦶ꧈ ꦥꦶꦤꦸꦤ꧀ꦢꦸꦩ꧀ꦒꦶꦂ ꦤꦸꦭꦸꦱ꧀ ꦭꦤꦁꦏꦸꦩ꧀ꦏꦤꦺꦴꦢꦏ꧈ ꦤꦭꦺꦴꦤ꧀ꦢꦤꦏꦶꦁꦏꦺꦴꦤ꧀꧈ ꦭꦸꦠꦶꦤ꧀ꦗꦶꦤꦺꦴꦏꦶꦁ꧈ ꦥꦏꦶꦁꦭꦩ꧀ꦥꦃꦱꦶꦲꦺꦴꦁꦲꦸꦥꦤ꧀ꦢꦸꦁꦏꦸꦠ꧀ꦩꦸꦏꦶꦁꦏꦸꦤ꧀ꦢꦸꦩꦸꦁ ꦭꦭꦸ꧈ ꦢꦤꦁꦏꦏꦤꦺꦴꦫꦁꦏꦤꦤ꧀ꦠꦶꦢꦿꦤ꧀ꦏꦿꦶꦱ꧀ꦤꦱꦶꦤ꧀꧈ ꦏꦤꦗꦠꦸꦗꦸꦠꦮꦶꦠ꧀ꦏꦸꦭꦺꦴꦁꦲꦤꦤꦶꦥꦤ꧀ꦠꦤꦁ ꦏꦁ ꦥꦶꦤ꧀ꦢꦲꦶꦁꦗꦼꦩꦼꦂꦥꦸꦭꦶꦃꦢꦸꦏꦸꦠꦸ꧈ ꦩꦸꦏꦁꦠꦼꦥ꧀ꦱꦺꦴꦭꦤ꧀ꦲꦶꦏꦏꦁꦲꦺꦴꦏꦺꦴꦁꦠꦸꦲꦤ꧀ꦢꦺꦴꦏꦼꦤ꧀ꦤꦼ ꦏꦸꦗꦸꦏꦶ꧈ꦱꦿꦸꦏ ꦏꦶꦗꦸꦱ꧀ꦏꦭꦶꦁꦩꦸꦤ꧀ꦠꦤ꧀ꦩꦸꦏꦁꦠꦼꦏꦶꦁꦏꦁ꧈ ꦲꦺꦴꦏꦤ꧀ꦠꦸꦏꦸꦥꦃ ꦩꦸꦏꦤꦶꦁꦥꦸꦤ꧀ꦗꦼꦩꦼꦂꦥꦸꦭꦶꦃꦢꦸꦏꦸ ꦭꦏꦭꦮꦸꦤ꧀ꦠꦶꦏꦺꦴꦢꦏ꧈ ꦥꦸꦭꦶꦏꦲꦶꦏꦶꦱꦶꦠꦶꦁ꧈ ꦠꦏꦸꦢꦶꦏꦺꦴꦗꦶꦤꦸꦮꦶꦠꦶꦤ꧀ꦏ꧈ ꦏꦺꦴꦏꦶ ꦏꦸꦏꦸꦢꦶꦏꦸꦏꦸ꧈ ꦏꦤꦗꦥꦏꦺꦴꦏꦤꦁ ꦲꦶꦁꦏꦁ ꦥꦥꦠꦁꦤꦸꦠꦤ꧀ꦲꦸꦠꦸꦏꦁꦲꦸꦠꦸꦏꦁ ꦱꦸꦏꦤꦸ ꦏꦤꦭꦿꦶ꧈ꦠꦤ꧀ꦏ꧈ꦠꦤꦶꦁꦭꦤꦲꦶꦁꦲꦶꦢꦸꦢꦶꦭꦸꦁꦲꦶꦏꦺꦴꦠꦸꦏꦸꦱ꧀ꦭꦤ꧀ꦢꦶꦤꦶꦏꦫꦤꦺꦴꦲꦤ꧀ꦤꦶꦏꦺꦴꦢꦶ꧈ꦥꦶꦢꦶ꧈ ꦥꦢꦿꦺꦴꦏꦏꦺꦴꦤꦶꦏꦲꦶꦁꦲꦶꦁꦤꦢꦸꦤ꧀ꦢꦺꦴꦏꦤ꧀ꦠꦸꦢꦸꦢꦶꦏꦺꦴꦗꦁꦏꦢꦸꦏꦸ꧈ ꦤꦲꦤ꧀꧈ꦲꦶꦢꦶꦏꦸꦏꦸꦲꦶꦏꦤꦲꦸꦥꦶꦏꦸꦏꦺꦴ ꦥꦶꦱ꧀ꦲꦶꦏꦶꦢꦶꦢꦶꦱꦭꦤꦮꦶꦢꦸꦥꦢꦸꦥꦤ꧀ꦤꦸꦠꦸꦲꦶꦲꦶꦁ꧈ ꦏꦤꦢꦠꦸꦭꦶꦢꦸꦲꦸꦤꦥꦤꦠꦏꦶꦲꦶꦮꦶ ꦤꦤ꧀꧈ꦠꦤꦤ꧀꧈ꦏꦸꦏꦼꦤ꧀ꦤ꧀ꦠꦸꦁ꧈ꦥꦥꦠꦸꦏꦸꦠꦭꦶꦏꦶꦏꦺꦴꦲꦸ꧈ꦏꦸꦥꦶꦭꦤ꧀ꦠꦸꦏꦸꦤ꧀ꦠꦶꦁꦏꦸꦏꦸꦤꦁ ꦲꦶꦏꦶ ꦥꦏꦶ꧈ ꦥꦶꦤꦸꦤ꧀ꦢꦸꦩ꧀ꦒꦶꦂꦥꦢꦶꦏꦸꦏꦸꦏꦶꦥꦸꦏꦺꦴꦁ ꦢꦤꦮꦶꦢꦸꦥꦢꦸꦥꦤ꧀ꦏꦸꦏꦸꦁ ꦢꦤꦮꦶꦏꦸꦢꦤꦏꦸ ꦭꦶꦭꦶꦁ꧈ ꦥꦸꦠꦸꦮꦶꦠꦤꦠꦤꦥꦢꦤꦥꦸꦏꦸꦢꦤꦮꦶꦭꦸꦢꦸꦥꦤ꧀ꦤꦤ꧀ꦥꦢ꧈ꦏꦸꦱꦤꦸꦁ꧈ ꦏꦥꦤꦥꦸꦏꦸꦏꦸ ꦥꦸꦏꦸꦢ꧀ꦢꦺꦴꦢꦶꦢꦶꦏꦺꦴꦭ꧀ꦤꦥꦸꦏꦸ꧈ ꦠꦸꦏꦸꦭꦶꦢꦸꦏꦸꦮꦶꦠꦶꦤ꧀ꦏ꧈ ꦩꦶꦏꦶꦢꦸꦢꦸꦏꦤꦶꦫꦶꦥꦤꦶꦏꦸ꧈ ꦮꦶꦏꦸꦏꦺꦴꦢꦸ ꦠꦸꦭꦤꦸꦭꦤꦏꦸꦏꦶꦥꦤꦸꦏꦶ꧈ ꦲꦶꦏꦶ ꦥꦏꦶ꧈ ꦥꦶꦤꦸꦤ꧀ꦢꦸꦩ꧀ꦒꦶꦂꦠꦤꦺꦴꦏꦤꦸꦁ ꦱꦥꦠꦤꦏꦸꦱ꧀ꦱꦿꦶ ꦲꦤ꧀꧈ ꦢꦸꦏꦸꦤꦥꦏꦶꦢꦸꦁ ꦏꦸꦥꦢꦸꦢꦏꦸꦱ꧀ ꦠꦏꦸꦏꦸꦏꦸꦏꦸꦏꦸꦏꦸ꧈ ꦥꦠꦤ꧀ꦏꦸꦏꦸꦏꦸꦏꦸꦤ꧀ꦥꦥ ꦢꦏꦶ꧉ ꦲꦸꦏꦶꦏꦸꦥꦏꦤꦏꦸꦏꦸꦢꦶꦮꦶ꧈ ꦥꦏꦤ꧀ꦥꦮꦠꦤꦏꦤꦺꦴꦢꦸꦏꦠꦤꦁ ꦠꦏꦸꦏꦸꦤꦥꦤꦸꦏꦸ ꦥꦏꦸꦢꦸꦤ꧀꧈ ꦲꦤꦏꦏꦸꦏꦸꦮꦶꦏꦸꦢꦸꦤꦏꦼ꧈ ꦥꦏꦤꦥꦮꦱꦮꦠꦤꦏꦸ꧉ ꦲꦸꦏꦶꦏꦸꦥꦏꦤꦏꦸꦏꦸꦲꦤꦶꦏꦸꦏꦸ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

GEREGTELIJKE GENEESKUNDE,

UIT

HET CHINEESCH VERTAALD

DOOR

C. F. M. DE GRIJS.

VOORREDE.

Karel de Vijfde gaf het eerst den last om in gevallen, waar de burgerlijke beambte in twijfel mogt zijn met betrekking tot wonden, kindermoord, vergiftiging enz., den raad van eenen geneesheer in te roepen en de constitutio criminalis Carolina, uitgegeven in 1553, moet beschouwd worden als het eerste handboek van geregtelijke geneeskunde in Europa.

In China, waar een ambtenaar verondersteld wordt alles te weten en van alles verstand te hebben, heeft het gouvernement reeds sedert lang een handboek van geregtelijke geneeskunde ten behoeve van ambtenaren uitgegeven.

Dit handboek werd het eerst uitgegeven tusschen 1241 en 1253, dus drie honderd jaren voor het boek van Karel V. Onder de tegenwoordige dynastie zijn er verschillende uitgaven van dit werk geschied en wel met aanmerkingen.

Elke uitgave geschiedde onder opzigt van de commissie, belast met de uitgave der rijkswetboeken, en dit werk over geregtelijke geneeskunde kan als een supplement tot de rijkswetboeken beschouwd worden (*).

Het werk is in duidelijken stijl geschreven en de voornaamste moeijelijkheid bij het vertalen is, om de Europesche synonymen te vinden voor de Chinesche namen van planten, dieren en steenen, geneesmiddelen, ligchaams-deelen, enz.

Om dit te doen heb ik geraadpleegd:

Hoffmann & Schultes, Noms indigènes d'un choix de plantes de Japon et de la Chine; Journal asiatique 1852,

Kämpfer, Amoenitates exoticae,

Von Siebold, Enumeratio plantarum oeconomicarum universi regni Japonici, 1827,

Thunberg, Flora Japonica,

(*) Het handboek van geregtelijke geneeskunde was bestemd om als supplement te dienen voor mijne vertaling van de Chinesche wetboeken.

De vertaling van die wetboeken is onlangs met een Hollandsch vaartuig naar Java verzonden, om aldaar gedrukt te worden, maar door het stranden van dit vaartuig in de Chinesche zee, verloren geraakt.

VERT.

Loureiro, Flora Cochinchinensis.
G. J. Filet, Planten in den botanischen tuin bij het groot militair hospitaal te Weltevreden,
Biot, Mémoire sur divers minéraux Chinois,
St. Julien, Histoire et fabrication de la porcelaine Chinoise,
N. Randot, Le vert de chine,
Bridyman, Chinese chrestomathy,
Chinese commercial guide, 4th edition, list of imports and exports,
Holden, Human osteology; London, John Churchill,
Het chineesch kruidboek, Pun-tsao-kang moch,
17.7.4: 31.2.3: 27.13.1: 24.13.1:
Chinesche droogistwinkels te Emoi,
Het handboek van geneeskunde, getiteld J.-tsung-kim-kien 37.11.1: 9.13.1: 37.14.1: 38.7.4: uitgegeven op last des keizers.

In hoeverre ik nu geslaagd ben om de juiste Europesche namen te vinden, kunnen deskundigen beoordeelen.

De nommers, naast sommige Chinesche woorden in de vertaling, dienen om het karakter voor dat woord te vinden in den catalogus van chinesche matrijzen en drukletters, uitgegeven door Dr. G. Hoffmann te Leiden. Naast sommige chinesche woorden staan geene nommers, dit is niet omdat de karakters voor die woorden niet in den catalogus stonden, maar omdat het onnoodig was.

Bij het vertalen heb ik de les van St. Julien onthouden waar hij zegt:

„J'ai peu de chose à dire maintenant sur le mode de traduction que j'ai adopté, car „c'est le même que je suis depuis vingt-cinq ans et qui a constamment obtenu l'approbation „des meilleurs juges, le seul qui puisse satisfaire à la fois les gens du monde et les sino- „logues de profession, je veux dire, une fidélité sevère que j'ai taché de concilier autant „que possible avec les exigences de notre langue".

Emoi, 28 Februarij 1862.

C. F. M. DE GRIJS.

EERSTE VOORREDE.

Oudtijds deden de beambten bij regtszaken telkens driemaal een onderzoek, voordat zij eenige regtspraak deden; dit heette de straf juist bepalen en de wetten in het licht stellen en zij dorsten geen onregt of verkeerde handeling aan de wereld toonen. Als beambten volgens eigen begrippen straffen, dan is het maar zelden dat er niet aan hem, die op de bank (letterlijk *steen*) der beschuldigden zit, onregt gedaan wordt en dan zijn de bosschen 's avonds vervuld met weenende duivels (de geesten der onregtvaardig gestraften). Het leven en de dood nu zijn gewigtige aangelegenheden en de magt om er over te beschikken is in handen der beambten. Volgens welken regel zal men dat verkrijgen, waardoor het hart rustig is? Het is daarin gelegen, dat men van den beginne van het onderzoek der zaak zeer zorgvuldig zij en tijdens de lijkschouwing de grootste zorgvuldigheid in acht neme. Het boekwerk getiteld: *Verzamelde uittreksels van uitgewischt onregt*, dat tijdens den keizer Sun-yu 20.7.4: 25.11.9:, 1241—1255 n. Chr., van de Sung-dynastie met groote geleerdheid is uitgekozen uit de wetboeken (letterlijk boeken, die ten doel hebben om anderen te behandelen, zooals men zelf wil behandeld worden) bijeengebragt en met zorg afgewerkt om te dienen tot aanvulling van hetgeen aan de strafwetten ontbreekt, is van het hoogste belang voor de beambten en kan na eeuwen niet veranderd worden.

Onze dynastie (de Tsing-dynastie) heeft het gemelde werk door de commissie voor de wetboeken op nieuw laten nazien en algemeen doen verspreiden; de keuze van de commissie is zeer volkomen en hunne kritiek zeer zuiver; zij hebben een volkomen onderzoek gedaan en niets is aan hen ontsnapt.

Onder hen, die uitspraak doen in regtszaken, zijn er of die gestrengheid voor bekwaamheid houden of die weekhartigheid als een bewijs van deugd aanzien; de strenge lieden zien de bestaande boeken als loutere formaliteit aan en doen steeds regtspraak volgens hun eigen wil en beslissen aldus over den schuldige, de weekhartigen halen allerlei wetsartikelen aan en komen zelden tot een besluit; zij worden ligt door booze lieden en listige klerken bedrogen; beide handelen verkeerd.

Ah ja! alleen als men wetenschap heeft kan men leeren zorgvuldig te zijn; alleen als

men zorgvuldig is kan men uitmunten. Het is aldus dat de heer Wang-in-hoai het boek, getiteld: *Verzamelde bewijzen van hersteld onregt*, vervaardigd heeft; daar leugen en waarheid op duizenderlei wijze afwisselen, komen er steeds zaken voor, die minder duidelijk zijn en waarvan de sporen eenigzins overeenstemmen en eenigzins verschillen en die 's menschen gedachten te boven gaan; daarom zijn de wetten, in de gemelde verzameling opgegeven en betrekking hebbende op het onderscheiden of de likteekenen van doodelijke wonden op weeke of zachte deelen zijn, nog niet volledig.

Vroeger, toen ik met den heer Lioh, de secretaris van den provincialen regter van San-tung, omging, kregen wij twee werken in handen, het eene getiteld: *Vermeerderde uitgave van het verzamelde uitgewischte onregt*, en het andere getiteld: *Kritiesch onderzoek van het verzamelde uitgewischte onregt*, alsmede het werk getiteld: *Verzamelde verklaringen.* Ik had deze boeken reeds sedert lang weggeborgen, maar onlangs de boeken uit de kasten voor den dag halende en de verklaringen van likteekenen naziende, heb ik al deze uittreksels in orde gebragt en bij het werk van den heer Wang gevoegd en dit te zamen ter perse gelegd, om aan de wereld mede te deelen. Zal dit werk dan nog niet vollediger zijn dan de vroegere werken? Ik heb het boek van den heer Wang gelezen en als onder zijn oog aangevuld (beteekent, als hij het zag zou hij mij prijzen).

Dit is de voorrede van Li-koan-lan, 27 Augustus, 1796.

TWEEDE VOORREDE.

Er is geen gewigtiger regtszaak dan doodslag; de misdaad wordt bepaald bewezen uit de wonden van het lijk, dit weet iedereen.

Soms zijn de likteekenen der wonden tusschen duidelijk en onduidelijk, tusschen overeenstemmend en verschillend in; de boosdoeners kunnen daardoor listige streken begaan; de rapporten over strafzaken worden daardoor niet afgesloten; is dit niet eene moeijelijkheid, he?

Het boekwerk: *Verzameling van uitgewischt onregt*, van 's rijkswege uitgegeven, is door de commissie voor de wetboeken nagezien en verbeterd. De officieren van justitie, die, dit boek volgende, regtspreken, zullen geene vergissingen begaan. In het boek van ceremonieën wordt gezegd: „Gelasten te onderzoeken en te genezen de wonden, nazien de sneden, be-„zien wat gebroken is en in het onderzoeken en beslissen der regtspraak bepaald eerlijk en „regt zijn"; als er de minste vergissing bij de wond plaats heeft, dan is het onregt niet uit te wisschen; als de regtszaak is afgeloopen, dan is de straf niet meer te veranderen en dan zal bij leven en dood het regt verloren gaan.

Ik ben sedert tientallen van jaren secretaris van een' provincialen regter geweest en toch durf ik niet ligtzinnig te handelen, vooral in zaken doodslag betreffende. Daar de afgeloopen regtszaken voldoende bewijzen leveren en de geneeskundige werken te gelooven zijn en in verband staan met het onderzoek van wonden en van beenderen, zijn de bekende gevallen gevolgd bij de verschillende afdeelingen van het oorspronkelijk werk om te dienen bij het onderzoek.

De hoogste magthebbers en beambten, dit werk ziende, hebben het geprezen en hebben mij gelast het werk aan de wereld te geven.

Nu bedacht ik, dat wat ik bij elk artikel geschreven had mij alles door de grootste wijsheid van lieden van vroeger was overgeleverd of ontleend is aan regtszaken van de laatste jaren en dat er niet het minste op mijn eigen gezag is bijgevoegd, en daar ik slechts opgenomen heb wat onderzocht is en ik daaruit bewijzen ontleend heb, zal misschien mijn werk als een spiegel kunnen dienen bij het geregtelijk onderzoek; ik durf dus het boek niet voor mij zelve houden, maar geef het in druk onder den titel: *Verzamelde bewijzen van hersteld onregt.*

Voorrede van Wang-in-hoai, Maart 1796.

EERSTE DEEL.

HOOFDSTUK I.

Over lijkschouwingen in het algemeen.

Van alle regtszaken is er geene zoo gewigtig als doodslag. Er is geene straf zwaarder dan de doodstraf. Die iemand doodt, moet dit met zijn leven vergelden. De wet schikt hierbij niets in. Zoo men bij het straf-uitpreken niet regtvaardig is, dan is het hart niet rustig. Daarom, bij het bekennen van den schuldige en bij het afsluiten van de regtszaak gaat men geheel en al af op het onderzoek van wonden aan het lijk. Zijn er ware wonden en is er eene ware bekentenis, dan moet voor éénen doode één leven geboet worden; hierdoor boezemt men aan de menschen, die de wetten kennen, vrees in voor de wetten en maakt men, dat het volk zeldzamer schuldig is aan doodslag en aldus draagt men zorg voor het leven der menschen.

Is de lijkschouwing niet naar waarheid, dan is het onregt aan den doode gedaan nog niet hersteld en wordt er daarenboven nog onregt gepleegd aan den levende; als men voor éénen doode twee of meer personen doodt, dan is er een onafgebroken wreken van onregt; hoe zal er dan een einde komen aan het lijden en verdriet?

Is een persoon verwond, maar nog niet gedood, dan is het van het hoogste belang dat de beambte, naar aanleiding van de aanklagten, ter zelfder tijd in persoon een onderzoek instelle, en duidelijk opschrijve op welke voorname plaatsen des ligchaams er wonden zijn, en onderscheide of de wonden zwaar of ligt zijn, en zal hij (de beambte) een tijd bepalen voor het verzorgen en genezen van den verwonde, in de hoop dat bij herstelle of dat, ingeval er na den dood nog een onderzoek moet geschieden, de beambte de regtszaak kunne afsluiten en de moord kunne straffen, zonder dat het noodig is om het ligchaam van den gedooden te schenden.

In het geval dat een gewond persoon alreeds dood is, zal de ambtenaar nog veel meer

op denzelfden dag een onderzoek moeten instellen, daar, het lijk nog niet verrot zijnde, de ligte en zware worden en de hoegrootheid gemakkelijk te bepalen zijn en op de tabel (zie later) zijn af te teekenen. Stelt men het onderzoek uit, zoodat het lijk verrot en nat is, dan is het te vreezen, dat valsche wonden met de ware wonden verward worden; dit is de voornaamste sleutel bij het onderzoek van doodslag.

De voorzitter van de regtbank zal zich, met de lijkschouwers (*), onmiddelijk naar de plaats, waar het lijk is, begeven, opdat noch listige kerels, noch de doodslager in de haast eenig bedrog kunnen plegen.

Bij het onderzoek van het lijk van eenen pas gedoode moet men eerst de kruin van het hoofd bezien, ter plaatse waar haar is, verder de oorholten, de neusgaten, keel, anus, vulva en verder alle plaatsen waar men iets instoppen kan, daar het te vreezen is dat er in 't geheim spijkers of naalden zijn ingestoken; als hier niets bijzonders aan te zien is, dan onderzoekt men het geheele ligchaam.

Als men inderdaad tot eene lijkschouwing moet overgaan, dan moet men eerst ondervragen de verwanten van den gedoode, de buren, de getuigen en den moordenaar en hun gelasten eene duidelijke verklaring af te leggen, wie verwond heeft en met welk voorwerp, welke persoon en op welke plaats. Deze verklaring duidelijk opgeschreven zijnde, gaat de beambte in persoon met de schrijvers de lijkschouwers, aanklagers en aangeklaagde naar de plaats, waar het lijk zich bevindt, en stelt de beambte een onderzoek in volgens de regels en hij bepaalt de plaats, waar de wond is, die den dood ten gevolge had. Somtijds is dit te zien op de huid en somtijds zijn de beenderen gebroken. Hij onderzoekt de kleur van de wond, blaauw, ligtrood, donkerrood of zwart: de omtrek en de hoegrootheid in duimen en strepen of de wond is toegebragt met de handen, de voeten of met andere voorwerpen, of de wond is oud of nieuw, vergelijkt dit alles onderling, licht dit duidelijk toe en schrijft dit één voor één, in volgorde, zelf op, op de tabel: hij mag het niet door de klerken laten opschrijven, noch moet hij eene afkeer hebben van den stank van het lijk en op grooten afstand blijven staan of reukwerk branden en daardoor een' nevel hebben tusschen zich en het lijk of wel de lijkschouwers toelaten de verwondingen af te roepen en dit door de schrijvers laten opschrijven, zoodat hierdoor zware verwondingen als ligt worden opgegeven of wel dat het aantal te hoog of te laag worde opgegeven, te meer daar bij eenen dood door zelfophanging, zelfvergiftiging of door zich den hals af te snijden, door verbranden of door verdrinken de oorzaak van den dood verschillend is en hij daarom naauwkeurig onderzoek moet doen en moet nazien en iedereen, die bij het onderzoek tegenwoordig is, moet doen instemmen met zijn onderzoek, opdat het eene geloofwaardige regtszaak zij. Doet de beambte niet aldus, dan begaan de lijkschouwers en de schrijvers listige streken en plegen bedrog in

(*) Lijkschouwers zijn bedienden van den ambtenaar, die belast zijn het lijk te hanteren en na te zien, terwijl de ambtenaar de namen der ligchaamsdeelen afroept. Vert.

het geschrevene; na afloop van de lijkschouwing ontstaan er bedriegelijke praatjes door den aangeklaagde en van de kant der verwanten komen er aanklagten; de advocaten (*) stoken de partijen op en de bedriegers plegen bedrog; er komt geen einde aan de regtszaak; er wordt een anderen beambte gezonden om op nieuw onderzoek te doen; de beenderen moeten gekookt en afgeschrapt worden; het lijk heeft het ongeluk van met kokend water overgoten, gewasschen en in eene pan gebraden te worden; de levenden worden in ondragelijke regtsgedingen gewikkeld. Dit alles komt voort uit niet snel en naar waarheid eene lijkschouwing te houden; komen er bij lijkschouwingen groote twijfelingen of moeijelijkheden voor, dan moet men op nieuw een uitgebreid onderzoek instellen, men heeft alsdan minder te vreezen dat men zich vergissen zal, b. v. iemand gewond in eene vechtpartij sterft binnen den tijd bepaald voor de genezing, en de likteekenen (†) der wond zijn niet meer duidelijk te zien, dan kan het wezen dat de verwonde eene ziekte gekregen heeft en de persoon, die den gewonde moest verzorgen, alreeds aan geneesheeren of aan toovenaars heeft last gegeven om de ziekte te genezen, terwijl het veelmalen gebeurt dat de verwonde aan eene ziekte sterft. Doet men nu geen onderzoek, dan kan men dit niet weten.

Ook bij het onderzoek mag de beambte niet afgaan op één persoon, maar hij moet op eene behendige wijze velerlei personen weten te gebruiken en maar niet aldus op één persoon afgaan.

Als in het geval van doodslag de verwanten van den gedoode (niet op verren afstand weggegaan zijnde) niet dadelijk eene aanklagt doen, maar eerst na verloop van meer dan een jaar; of als niet personen, die tot de rouwdragende verwanten van den gedoode behooren, maar andere personen de aanklagt doen, of als de aanklagt niet uitsluitend geschied is, maar bij eene andere aanklagt is ingevoegd, in al deze gevallen zal, onverschillig of de zaak waar is of niet, de aanklagt niet mogen aangenomen worden. Bij lijkschouwingen zal de beambte, alhoewel de verwanten mogen verzoeken geene lijkschouwing te houden, toch moeten onderzoeken of er een lijk voorhanden is, ja of neen, en of het lijk zich nog op de oorspronkelijke plaats bevindt; eerst dan mag hij de aanklagt aannemen.

Het gebeurt dat schrijvers of lijkschouwers in 't gevolg van den beambte of andere personen, die in de zaak betrokken zijn, aan de naaste buren vooraf kennis geven, dat het onderzoek zal geschieden, en hen laten ontvlugten, en alleen maar gevangen nemen de verwijderde buren of oude lieden, vrouwen en personen beneden de zestien jaar, ten einde de straf te ontduiken, of dat de schuldige met opzet maakt dat de gewigtige getuigen zich verbergen en hij zich bedient van verwanten en intieme vrienden of van personen, die tijde-

(*) Wie in de vertaling advocaten genoemd worden, zijn lieden, die niet door de wet erkend, maar door het volk gevreesd, en door de geleerden veracht worden. Zij belasten zich met het schrijven van aanklagten en het opmaken van geschreven verdedigingen.

(†) Likteekenen beteekenen hier en verder in het werk de omtrek van eene wond, die nog niet geheeld is, alsmede het spoor van eene geheelde wond.

lijk daar wonen, of van daglooners, ôm bij den beambte eene valsche verklaring af te leggen; dit moet ook niet ononderzocht blijven.

Is men een weinig te langzaam bij het in beslag nemen van het werktuig, waarmede de wond is toegebragt, dan kan de familie van den schuldige dit werktuig verbergen of verruilen en aldus twijfelingen bij het onderzoek te weeg brengen; de gevolgen hiervan zijn allergewigtigst. Reeds in den beginne moet men ten spoedigste het werktuig in beslag nemen, ten einde het vergelijkend te onderzoeken met de wond, in lengte, breedte en hoegrootheid, en op deze wijze een beslissend onderzoek doen zonder vergissing.

Moet de beambte het lijk onderzoeken, dan zal hij eerst de verwanten, de buren en den buurtmeester laten bekennen, of het lijk wel het ware is; is het lijk reeds oud, opgezwollen en verrot, zoodat het niet goed te herkennen is, dan moet hij eerst vragen, welke kleederen, van welke kleur, van welken vorm het lijk aanhad, welke merken aan het lijk waren, welke moedervlekken en likteekenen, dit duidelijk in de verklaring laten opschrijven en daarna de lijkschouwing houden.

Bij het onderzoek van de verklaring, moet men opschrijven de plaats, waar het lijk zich bevindt, in welke rigting het ligt, hoe die plaats gelegen is met betrekking tot de vier windstreken, welke kleederen het lijk aanheeft, en op de plaats zelve moet men dit alles nazien en stuk voor stuk opteekenen in de verklaring; verder of het lijk heeft blaauwe plekken, likteekenen van den naaldensteek, vlekken van moxapokken, mazelen enz., of er tijdens het leven ook eenig ligchaamsdeel ontbrak of gebroken was, of de persoon was gebocheld, of had congenitale contractie van de vingers, of hij kreupel of kaalhoofdig was, of er blaauwe, donkerroode, zwarte of ligtroode moedervlekken waren, of er vleeschgezwellen, talipes of andere gebreken waren; en zal men dit alles tijdens het onderzoek van de verklaring duidelijk afroepen en aanteekenen, om te dienen bij het onderzoek van het lijk.

Is er een lijk van iemand, wiens naam en voornaam onbekend zijn, en later komt een bloedverwant eene aanklagt doen, dan moet men de verklaring onderzoeken en met het lijk vergelijken. Bij het onderzoek van eene verklaring over den dood van een soldaat, van eenen gevangene of van iemand, die geene verwanten heeft, moet men nog des te meer zorgvuldig onderzoek doen en mag men niet in het minst er los overheen loopen. Veelal zenden de hoogere beambten gedurig brieven, om de ondergeschikte beamten te gelasten een onderzoek te doen, dit is niet om te zien of de verklaringen overeenstemmen, maar omdat zij vreezen, dat er onregt gepleegd worde, en zij dit onregt willen herstellen.

Als een beambte, belast met het onderzoek, niet den doodslag als eene allergewigtigste zaak beschouwd; of zoo hij bevreesd is zich de haat op den hals te halen van den beambte, die te voren het onderzoek gedaan heeft, en hij daarom met hem niet durft verschillen in het verslag; of zoo hij de aanklagers vreest, die rijk en magtig zijn, en die den aangeklaagde niet willen vrijlaten; of zoo hij afgaat op den geest van het schrijven van den hoogen ambtenaar, en hem gehoorzaamt of niet gehoorzaamt (d. i. dat de hoogere beambte hem onder bedekte

termen gelast onregt te doen); of als hij afschrijft de ûitspraak over eene zaak, die alreeds is afgeloopen, en dienvolgens de tegenwoordige zaak behandeld; als hij het minste onregt pleegt, zal hij zwaarder gestraft worden dan de ambtenaar, die vroeger het onderzoek deed.

Is een beambte aldus gelast eene zoo gewigtige zaak als doodslag te onderzoeken, dan moet hij, zonder vooroordeelen, naar waarheid zorgvuldig onderzoek doen. Doen beambten te zamen een onderzoek over ééne zaak, dan moeten zij bepaald vaststellen, of de zaak waar of onwaar was, doen zij te zamen een onderzoek over éénen persoon, dan hangt daaraan het leven of de dood van dien persoon; daarbij mogen zij niet in het minst bijoogmerken hebben.

Doodelijke, zware wonden zijn wonden op plaatsen des ligchaams, waardoor het leven in gevaar wordt gebragt en waaraan de gewonde sterft, hetzij dadelijk, hetzij binnen drie dagen.

Zoo de aanklager en de getuigen bepaald opgeven met welk werktuig en op welke plaats des ligchaams de persoon geslagen is, dan moet de beambte slechts de wonden onderzoeken op die plaats des ligchaams, ten einde te vermijden, dat het lijk om en omgekeerd worde en ook om te vermijden dat den levende (aangeklaagde) onregt worde aangedaan.

De menschen van hunne geboorte af tot aan hunnen ouderdom zullen somtijds vallen en zich bezeeren, of een gezwel krijgen en daarop geslagen worden, of, zware lasten dragende, tegen een hard voorwerp stooten, zoodat aldaar het bloed niet voortstroomt. Is nu zulk eene wond versch en gering en reikt zij tot op het been, dan is het been op die plaats ligtrood; is de wond oud dan is er niets meer te zien. Is de wond zwaar en oud en reikt zij tot op het been, dan is het been blaauw, welke kleur niet verdwijnt.

Dikwijls zeggen de aanklager en de getuigen, dat een persoon doodgeslagen is door eenen slag achter het oor, en nu het geheele ligchaam onderzoekende, vindt men op vele plaatsen likteekenen van wonden. De hoogere beambten maken de aanmerking, dat de wonden niet overeenstemmen (in de aanklagt en in de lijkschouwing), dan voegt de beambte belast met het onderzoek, ten einde in het verslag overeen te stemmen, er bij dat de gewonde geslagen was.

Een lijk heeft aan de regter- en aan de linkerzijde likteekenen van wonden, die in hoegrootheid en kleur niet het minst van elkander verschillen: zegt men nu, het zijn wonden door slaan voortgebragt, hoe zal dan één persoon, in beide handen een zelfde werktuig houderde, tijdens hij de slagen toebragt, juist dezelfde graad van verwonding hebben toegebragt? 's avonds na eene drinkpartij hebben personen zamen gevochten, nu bepaald te zeggen dat een zekere persoon op eene zekere plaats bepaald geslagen heeft, terwijl de vechtende personen zelfs niet eens kunnen weten, waar zij geslagen hebben en zich niet herinneren het aantal slagen, hoe zullen dan andere menschen eene getuigenis er van kunnen afleggen? in vechtpartijen moet alleen gestraft worden de aanleidende oorzaak tot de vechtpartij.

Bij het onderzoek van wonden moet men voornamelijk onderzoeken de wond, die de aan-

klager opgeeft, en vooral niet aan den eenen kant zich stijf aan vormen hechten (lett: scheepjes nasnijden en snaarkammen vastplakken) en daardoor onregt doen, of aan den anderen kant de zaak schipperen (lett: op eene onbehoorlijke wijze de hoeken afronden) en aldus eene vergissing begaan.

Als meerdere personen een persoon slaan, dan is het zeer moeijelijk te bepalen, waar de doodelijke wond is toegebragt; zijn er op het ligchaam van den gedoode twee wonden, die beiden tot de doodelijke wonden behooren, dan zal, als één persoon deze wonden heeft toegebragt, hij dit met zijn leven boeten, hebben twee personen de wonden toegebragt, dan moet slechts de eene persoon met zijn leven boeten en niet beiden, de beambte moet dan beslissen welke van beide wonden de zwaarste is en dan zal deze wond als de doodelijke beschouwd worden. Zijn er wonden op vele plaatsen, dan moet de beambte slechts bepaald aanwijzen, welke wond dood ten gevolge had.

Bij het onderzoek over doodslag gebeurt het dikwerf, dat er op eene leugenachtige wijze gezegd wordt, dat de verwondingen zijn veroorzaakt door stooten of tegen elkander aanloopen en dat de beambte hierdoor niet tot eene duidelijke beslissing kan komen. Met het ligchaam tegen eenig voorwerp aanloopen heet stooten en eenig voorwerp ontmoetende elkander raken, heet tegen elkander aanloopen; de wond is dus slechts op het gelaat, voorhoofd en dergelijke plaatsen en de verwonding kan niet zeer zwaar zijn; alhoewel er wonden zijn, zijn deze niet bepaald doodelijk en het komt niet voor, dat men zich van achteren door stooten of tegen aanloopen de ribben breekt. Ingeval in eene vechtpartij iemand valt, zoodat hij verwondt het achterhoofd, den rug of de ribben, dan is dit omdat de aanvaller (boosdoener), geweld gebruikende, den gedoode deed vallen en zich zwaar verwonden en dat dit dood ten gevolge had.

De beambte moet dus duidelijk onderzoeken het gelaat en de rug en hij moet nazien of de verwondingen zwaar of ligt zijn, hij mag niet op onbehoorlijke wijze opgeven, dat de verwondingen zijn veroorzaakt door stooten of tegen aanloopen, aldus zal hij vermijden om den schuldige vrij te laten.

HOOFDSTUK II.

Algemeen overzigt over het onderzoek van wonden en over het verzorgen van gewonden.

Het valt op te merken, dat gevallen van opzettelijken doodslag zeldzaam zijn en gevallen van doodslag in eene vechtpartij talrijker voorkomen; en bij de wetten op het vechten is de voornaamste wet, het verzorgen van den gewonde; d. i. de persoon, die slaat en verwondt,

wordt verpligt om den geslagen persoon te verzorgen en geneeskundige hulp te geven, en er zal volgens de wet een termijn gesteld worden. Is die termijn verstreken, dan wordt daarna de straf bepaald. De verwanten van den verwonde zullen, zoo zij niet zijn ouderlievende kinderen of liefhebbende ouders, maar zelden zich niet bevoordeelen met den doode, daar dit hun een middel aan de hand geeft om op eene bedriegelijke wijze geld te verkrijgen, terwijl de persoon, die geslagen heeft, steeds bevreesd is voor eenen moord te moeten boeten, en dus geen middel onbeproefd zal laten om den gewonde in 't leven te houden, daarom is dit *verzorgen van gewonden* ingesteld. Het is inderdaad om het leven van beide personen te sparen, dit is de goede regel, de beste bedoeling dezer wet. De hoofdbeambten der arronissoementen en districten, zullen, zoo er eene vechtpartij is, aan de buurtmeesters gelasten dnmiddelijk hiervan kennis te geven; zoo de aanklager reeds eene aanklagt gedaan heeft voordat de buurtmeester berigt gegeven heeft, dan moet de buurtmeester streng gestraft worden. Bij eenen moord zijn de verwanten, die aanklagt doen, de vader, ouder broeder, vaders broeder of wel het zijn de broeders kinderen, jonger broeders, de vrouw of de kinderen van den vermoorde.

Op den dag, dat iemand geslagen is, moeten onmiddelijk uitgetrokken worden zijne kleederen en moeten allen, die tegenwoordig zijn, hem bezien en moeten zij vragen hoe oud de geslagene is, in welke maand, op welken dag, op welk uur, door wien en met welk werktuig er geslagen is en op welke plaats, en nazien hoelang overdwars de wond is en hoe breed, hoeveel diameter, hoeveel omtrek de ronde wonden hebben, of de kleur is rood of blaauw, of de wond is opgezwollen of niet, of er vel is gescheurd of beenderen zijn gebroken of niet, welke personen het gezien hebben en getuigenis afleggen, en dit alles in behoorlijken vorm aanklagen bij den beambte. De beambte moet laten roepen de buurtmeesters, om hen te ondervragen, en als inderdaad de wond zwaar is, dan is het niet geoorloofd den gewonde over te brengen tot bij den beambte ter onderzoek, uit vrees dat de koude in de wond zal slaan, zoodat dit dood ten gevolge heeft; maar de beambte moet onmiddelijk zelf gaan, hetzij te paard of in een' draagstoel en met een klein gevolg. Ter plaatse aangekomen, onderzoekt hij de zaak, schrijft de likteekenen van de wond op en bepaalt een termijn voor de genezing, hij gelast den misdadiger, den gewonde op te nemen in zijn huis en op te passen, en de regtszaak blijft hangende. Sterft de gewonde, dan wordt er in den gewonen vorm een verzoek gedaan om het lijk te schouwen. De beambte zal, volgens de wonden in de oorspronkelijke verklaring opgenomen, naar den regel onderzoek doen van de doodelijke wonden. Als er iets twijfelachtig is, dan moet hij het onderzoek herhalen; kan men in het begin een zorgvuldig onderzoek doen, dan kan men later het lot van menigeen, die bij de zaak was ingewikkeld, gemakkelijk maken en zoo er inderdaad valsche wonden zijn, dan moet men hiervan duidelijk aanteekening houden, ten einde te voorkomen dat er later weder moeijelijkheden ontstaan; zoo iemand inderdaad schuldig is, dan moet men zijne eigene verklaring opschrijven, ten einde zijne verzoeken en praatjes te stoppen, en de beambte zal

ten strengste verpligten de schrijvers en lijkschouwers, de aanklagers en aangeklaagde, en de getuigen, allen in elkanders tegenwoordigheid en zonder eerst met elkander onderling overeen te komen, verklaringen af te leggen; deze verklaringen zal hij laten onderteekenen en daarnaar uitspraak doen.

Tijdens de beambte deze uitspraak doet, zal hij nog meer waken en onderzoeken, zoodat de geheele zaak in alle opzigten helder en klaar zij en er bij den beambte niet de minste twijfel besta, dan zullen en den doode, en den levende tamelijk zeker geen onregt worden aangedaan en zelden zullen dan de hoogere beambten later aanmerking maken of een nieuw onderzoek behoeven gedaan te worden, waardoor de zaak jaar in, jaar uit wordt uitgesteld en vele menschen in moeijelijkheden worden gewikkeld.

Als iemand geslagen is en dit niet wordt aangeklaagd en er geen tijd bepaald wordt voor het verzorgen van den gewonde, dan zal men, — behalve als de dood onmiddelijk plaats heeft of binnen drie dagen, als wanneer men de aanklagt mag aannemen en lijkschouwing houden, — en in alle andere gevallen van aanklagt van doodslag na den dood, moeten waken voor valsche wonden en valsche aanklagten.

Als er een moord gepleegd is en dit wordt niet bij de beambten aangegeven, maar men maakt van de gelegenheid gebruik en verzamelt een aantal personen om het lijk te dragen naar het huis van den moordenaar, aldaar goederen wegneemt en personen verwondt, dan zal, behalve het voldoening geven wegens eenen moord, de beambte ook volgens de wet een onderzoek instellen en uitspraak doen (over de personen die het lijk droegen enz.). Is de tijd bepaald voor de genezing tot in de volgende maand, dan moet men onderzoeken of het eene maand is van 29 of van 30 dagen, hiervan hangt het leven en de dood, de verzwaring of de verligting van straf af, men moet dus ten zeerste zorgvuldig zijn. Men moet steeds ten spoedigste het lijk onderzoeken en men mag de lijkschouwing niet als eene zaak van gering belang beschouwen, men mag de beenderen onderzoeken, maar men mag niet ligtzinnig een lijk schenden.

Als hooge beambten, op de verklaring van den moordenaar afgaande, straf bepalen, dan maken zij soms aanmerkingen op eenig artikel van de regtszaak, als of dat niet duidelijk was, in dit geval moet alleen dit punt nader onderzocht worden; als er iets ontbreekt over eene verwonding van het lijk, dan moet men alleen die verwonding op nieuw onderzoeken en moet men niet meer moeite maken den noodig is.

Bij het vechten zijn er *plaatsen op het ligchaam*, die gevaarlijk zijn, en *wonden*, die gevaarlijk zijn. De schedel, de slapen, de plaats achter het oor, de strot, het hart, de lendenen, de onderbuik, het scrotum zijn plaatsen, waar verwonding spoedig dood ten gevolge heeft; is het vleesch blaauw-zwart, het vel gescheurd, het vleesch van een gereten, zijn de beenderen gebroken, komen de hersenen voor den dag en stroomt het bloed, dan zijn dit doodelijke wonden. Als doodelijke wonden toegebragt worden op plaatsen, waar dood spoedig volgt, dan duurt dit niet langer dan tien dagen. Is er eene wond op eene doodelijke plaats, maar gering, of is

er eene zeer zware wond *niet* op eene doodelijke plaats, dan zal, alhoewel de persoon binnen den tijd, voor de genezing bepaald, sterft, de beambte toch moeten onderzoeken of er ook andere oorzaken bestaan en mag hij maar niet den aangeklaagde als bepaald doodschuldig straffen en nog veel minder, zoo de persoon na verloop van den tijd, voor de genezing bepaald, sterft.

De wet op het verzorgen van verwonde personen is van het hoogste gewigt bij een regtsgeding over moord. Is er reeds eene aanklagt bij den beambte gekomen, dan moet hij bepaald in persoon een onderzoek doen en volgens den aard van de wond een tijd bepalen voor de genezing. Indien de gewonde niet verzorgd wordt en hij sterft, dan moet de tijd berekend worden binnen of boven den tijd bepaald voor de genezing, benevens den tijd, wanneer de verwonding geschied is, en zal daarvan duidelijk aanteekening gehouden worden in het regtsgeding.

HOOFDSTUK III.

Tabel voor een lijk.

I. Het voorgedeelte des ligchaams.

a. Doodelijke plaatsen.

De kruin.
Iets ter regterzijde van de kruin.
Iets ter linkerzijde van de kruin.
De fontanellen.
Voorhoofd.
Voorhoofds-uitsteeksel.
Beide slapen.
Beide oorholten.
Strot.
Borstbeen.
Beide tepels.
Het zwaardvormig kraakbeen van het borstbeen.
De buik.
De valsche ribben.
De onderbuik.
Het scrotum.

b. Niet doodelijke plaatsen.

Wenkbraauwen.
Iets boven de wenkbraauwen.
Oogleden.
Oogen.
Aanhechting tusschen beide kaken.
Ooren.
Rand van het oor.
Oorlellen.
Neus.
Neusgaten.
Kin.
Onderkin.
Middelste van bovenlip.
Lippen.
Gebit.
Tong.

Slokdarm.
Sleutelbeen.
Schouders.
Armholten.
Armen.
Elleboogholte.
Handgewricht.
Handen.
Handpalmen.
Vingers.
Vingergeledingen.
Nagels.
Ware ribben.
Dijen.
Penis.
Hammen.
Knie.
Scheenen.
Geledingen van de voet.
Wreef.
Toonen.
Nagels der toonen.

II. Achtergedeelte des ligchaams.

a. Doodelijke plaatsen.

Achterhoofd.
De plaats achter het oor.
Ruggegraat.
De vijf valsche ribben.
De lendenstreek.

b. Niet doodelijke plaatsen.

De grenzen van het hoofdhaar (vooral de atlas).
De nek.
Opper- en beneden arm-been.
Het armgewricht.
Het handgewricht.
Bovenvlak van de hand.
De tien vingers en nagels.
Elleboog.
De hammen.
De anus.
De dijen.
De hiel.
Pees van Achilles.
Ondervlakte van de voet.
De tien toonen.
De dikte onder aan de toonen (lett: de kuiten der toonen).
De randen van de nagels der toonen.
De kuiten.

HOOFDSTUK IV.

Onderzoek van een lijk.

Bij het onderzoek van een lijk moet men eene hoeveelheid uijen, peper, zout, witte pruimen (Prun: armeniaca), overschot van wijnbereiding (*) en azijn in voorraad hebben, daar

(*) Résidu van wijnbereiding; wijn wordt uit rijst of uit andere graansoorten bereid; wat in het vat terug blijft na destiliatie van wijn heet wijn-résidu; in het vervolg zal alleen het woord résidu gebruikt worden.

het te vreezen is, dat de omtrek of de grenzen van de wonden niet duidelijk te zien zijn en men dan deze stoffen op de wonden legt; ook moet men medebrengen een aarden mortier en stamper.

Bij het onderzoek van een lijk mag men niet ontwijken den stank van het lijk en vooral mag men niet aan de lijkschouwers en anderen gelasten om de schaamdeelen van het lijk bedekt te houden, daar hierdoor vele vergissingen kunnen ontstaan.

Heeft men alreeds ontdekt de plaats van de doodelijke wond, dan mag men de betrekkingen van het lijk, den moordenaar en zijne betrekkingen laten binnenkomen om de wond te zien; vooral moet men niet toestaan, dat zij digt bij het lijk komen, daar het te vreezen is, dat zij het lijk zullen schenden. Onderzoekende het voorgedeelte des ligchaams, begint men met het hoofd en meet de lengte van het haar, om te zien of het al of niet was uitgetrokken, of met eene schaar of met een mes was afgeknipt; men make dan het haar los, om de kruin van het hoofd te onderzoeken, en de fontanellen, of daar iets bijzonders aan te zien is, b. v. gebrand, of wel dat er een spijker ingedreven is, of andere middelen ter verwonding; iets ter regterzijde en ter linkerzijde van de kruin, het voorhoofd, de voorhoofd-uitsteekselen en de beide slapen, of daar iets bijzonders aan te zien is, b. v. wonden met eenig voorwerp gestooten of wel die zich zelve gestooten hebben, of met een puntig voorwerp gestoken; de beide wenkbraauwen, iets boven de wenkbraauwen, de oogleden, de oogen (of die geopend of gesloten zijn, zijn zij gesloten dan moet men ze openen om te zien of zij ongeschonden zijn), of daar iets bijzonders aan te zien is of niet: verder de aanhechtingen tusschen de beide kaken of daar likteekenen zijn van verwondingen met de handpalm; verder of de wangen al of niet gebrandmerkt zijn; of er middelen zijn aangewend om de brandmerken uit te wisschen; in dit geval neme men eene bamboenaald en wrijve daarmede over de plaats van het likteeken, dan wordt dit zigtbaar; verder de ooren, de rand van het oor, de oorlellen, of daarin gebeten is, met de hand gekrabt of met een mes gesneden; de oorholten, of daarin gestoken is; den neus en de neusgaten, het midden van de bovenlip, de lippen, of die geopend of gesloten zijn, de tanden, of die al of niet voltallig zijn, de tong, of die uitsteekt of niet, de kin, onderkin, of hieraan iets buitengewoons te zien is of niet. Men steekt eene zilveren naald in de keel, haalt de naald er weder uit en ziet of zij zwart gekleurd is of niet, en van buiten ziet men na of de strot al of niet doodelijk verwond is, en ziet of men den strot indrukken kan of niet; verder onderzoekt men de aanhechting van het sleutelbeen, de bovenrand van het borstbeen (manubrium), de schouders, de armholten, de opperarm, de elleboogholte het handgewricht, de handpalmen, de vingers, de randen van de nagels; deze plaatsen alhoewel niet doodelijk, toch als het been gebroken is of er is onder de nagels gestoken, dan kunnen zulke verborgen wonden, zoo de geneeskundige behandeling zonder goed gevolg blijft, dood ten gevolge hebben, en men zie dus na of er iets bijzonders aan te zien is of niet. Verder onderzoeke men het borstbeen, de tepels, het zwaardvormig kraakbeen van het borstbeen, den buik, de ware ribben (niet doodelijke plaats), de valsche ribben (doodelijke plaats),

den onderbuik, of daar iets bijzonders aan te zien is of niet; verder onderzoeke men de dijen, de mannelijke en vrouwelijke teeldeelen, de hammen, de knieën, de scheenen, de voetgewrichten, de wreef, de toonen, de nagels; deze plaatsen alhoewel niet doodelijk, toch als het been gebroken is of er is onder de nagels gestoken, dan kunnen zulke verborgen wonden, zoo de geneeskundige behandeling zonder goed gevolg blijft, dood ten gevolge hebben en men zie dus na of er iets bijzonders aan te zien is of niet.

Bij het achtergedeelte des ligchaams zie men na het achterhoofd, het achterhoofdsuitsteeksel (letterl. hangende kussen), de atlas, den nek, de plaats achter het oor (lett. basis van het oor), of daar iets bijzonders aan te zien is of niet; den opper-arm, den beneden-arm en het gewricht tusschen beiden, het handgewricht, de bovenvlakte van de hand, de vingers en de nagels; deze plaatsen alhoewel niet doodelijk, toch als het been gebroken is of er is onder de nagels gestoken, dan kunnen zulke verborgen wonden, zoo de geneeskundige behandeling zonder goed gevolg blijft, dood ten gevolge hebben, en men zie dus na of er iets bijzonders aan te zien is of niet. Men zie verder na, op den rug of er ook likteekenen zijn van moxa's; de ribben, de lendenstreek, de anus, de beide hammen (misschien zijn er likteekenen van bamboeslagen), de knieholten, de kuiten, de pees van Achilles en den hiel, de enkels, de ondervlakte van den voet, de toonen en de nagels, of daaraan iets bijzonders te zien is of niet. Verder moet men nazien, hoe oud ongeveer de persoon is, hoe groot, hoe breed hij is en op welke plaatsen de likteekenen zijn en of die zijn veroorzaakt door stooten of door schuren, of er ook zijn zwartblaauwe, roode, donkerroode of geheel zwarte plekken, en zal men die plekken meten, in lengte en breedte, zoo ook de diepte der wonden, en bepaald vaststellen de oorzaak van den dood; verder zal men nazien of er ook op eenige plaatsen des ligchaams zijn blaauwe plekken (congenitale), vlekken van moxa's, gezwellen, spikkels (van mazelen of pokken), en opschrijven of deze gebreken zijn oud of nieuw, of er etter te zien is, of er op eenige plaats schurft, herpes, kliergezwellen, wratten of donkere plaatsen te zien zijn, en van dit alles aanteekening houden; zijn er geene dergelijke gebreken of teekenen aan het ligchaam, dan moet men ook daarvan aanteekening houden.

Bij het onderzoek van een lijk, waar de likteekenen van de wonden nog niet duidelijk op het been te zien zijn, gebruikt men azijn en résidu van wijnbereiding en legt dit op de wonden, in de open lucht, en houdt nieuw geölied doek of een doorschijnenden zonnescherm boven het lijk; wil men de plaats bezien waar de wond is, dan houdt men den zonnescherm tegen de zon en ziet men naar de wond, die alsdan zigtbaar is. Bij bewolkte lucht moet men een houtskolen-vuur maken en dan op gelijke wijze naar de wonden kijken (het houtskolenvuur dient om de zon te vervangen). Zoo op deze wijze de wonden nog niet te zien zijn, dan neemt men witte pruimen, die men fijn wrijft en legt het moes op de verwonde plaatsen en laat dit daarop liggen; na eenigen tijd beziet men de wond naauwkeurig, ziet men de wond dan nog niet duidelijk, dan legt men er op nieuw witte pruimen op en gebruikt alleen het vruchtvleesch, nu voegt men daarbij peper, uijen, zout en résidu, maakt daar een

koek van, roostert dien over het vuur tot dat de koek zeer heet is en legt dien dan op de verwonde plaats, maar legt eerst een stuk dun papier op deze plaats, dan wordt de wond bepaald zigtbaar. Is iemand doodgeslagen, maar het been op de verwonde plaats niet gebroken, dan kleeft het vleesch sterk aan het been; giet men water op die plaats, dan laat het vleesch niet los; krabt men er met den nagel over, dan raakt het vleesch los, de wond op de plaats, waar het vleesch kleeft, is aldus te zien. Het ligchaam is oorspronkelijk vleeschkleurig, na den dood wordt de kleur meer blaauw, zoo er nu geene wonden zijn, maar er zijn eenige twijfel verwekkende plaatsen op 't ligchaam, dan moet men zulke plaatsen met water bevochtigen, gestooten uijen op deze plaatsen leggen en deze bedekken met papier gedoopt in azijn, en een paar uur wachten, daarna het papier en de uijen wegnemen en de plaats met water afwasschen, alsdan wordt de wond zigtbaar. Als op het lijk vele blaauwe zwarte plekken zijn, dan moet men water op die plekken druppelen; zijn er wonden, dan is het vleesch aldaar hard, het water blijft er opstaan en loopt niet af; is er geene wond, dan is het vleesch zacht en het gedruppelde water loopt af. Bij het onderzoek van verwondingen, moet men met den vinger voelen op de blaauwroode plekken; zijn er wonden, dan is het vleesch hard; legt men er den vinger op, dan is de kleur nog blaauwrood; druppelt men er water op, dan rollen de druppels niet weg; dit is eene *ware* verwonding: zijn er blaauwroode plekken ten gevolge van de ontbinding van het lijk, en duwt men met den vinger op die plekken, dan is de kleur bij het opligten van den vinger wit; druppelt men er water op, dan blijft dit water er niet op staan.

Ontbinding van het lijk is, dat het bloed in 's menschen binnenste na den dood naar buiten slaat, en zich niet zamen kan houden (in omloop blijven), dus zwelt het ligchaam op; is eene wond bij het leven toegebragt, dan is na den dood het bloed op de plaats van de ververwonding opgehoopt; daar 's menschen bloed ten gevolge van de levenskracht (letterlijk: gehoorzamende aan) omloopt, zoo is, als de levenskracht heeft opgehouden, ook het bloed gestuit, en daarom verhard op die plekken.

De plaats iets boven de wenkbraauwen, de slokdarm, de voor- en achterribben, teeldeelen, de atlas, de anus, en dergelijken, alhoewel in de tabel voor lijkschouwingen *niet doodelijke* plaatsen genaamd, toch zal de dood volgen in geval van zware verwonding op die plaatsen; daarom moet men bij lijkschouwingen de wonden zorgvuldig nazien.

Als het lijk aan den nek, op de schouders, ribben, lendenen, billen, dijen, knieholten en kuiten boven of beneden eenigzins rood is, dan is het dat de persoon op den rug liggende geslapen heeft, het bloed aldus naar het achtergedeelte des ligchaams gezakt is en aldus de dood gevolgd is, en niet wegens eenige andere oorzaak.

Onderzoek van een nog niet begraven lijk.

Soms is het lijk in huis op den grond of in bed, of voor of achter het huis, in de open lucht of op de heuvels of in een waterstroom of in 't gras of in 't bosch, men zie eerst na waar het lijk is met betrekking tot de vier windstreken in de hoogte of in de laagte en hoe groot de afstand is tot aan eenige plaats. Is het lijk in een waterstroom, dan moet men nazien den afstand

tot aan den voet van een berg of tot aan den kant, wie de eigenaar en welke de naam van die plaats is. Is het lijk in huis, dan moet men nazien, waar het in huis is, welke voorwerpen boven en beneden het lijk zijn, wat het deksel is, (dekens, enz.) en waar het lijk op ligt (matras, mat, enz); na afloop van dit onderzoek kan men het lijk wegdragen ter onderzoeking. Eerst moet men de kleederen van het lijk uittrekken en van het hoofd tot de voeten alles opschrijven, de bagage moet bij naam en hoeveelheid worden opgeschreven en het lijk met warm water eenmaal gewasschen worden; is dit afgeloopen, dan mag men nog niet onmiddelijk azijn of wijn-résidu gebruiken.

Onderzoek van een reeds begraven lijk.

Eerst onderzoekt men, aan wien het land behoort waar het graf is, den naam van de plaats, de hoogte van het graf in voeten en duimen, zoo ook de lengte en breedte; is het lijk reeds gekist, maar niet in den grond, dan moet men onderzoeken in de nabijheid van welk huis de kist zich bevindt en de afmetingen als hierboven; verder moet men zien in welke rigting de voeten en het hoofd van het lijk liggen, b. v. het hoofd naar het oosten, de voeten naar het westen, hoever het hoofd zich bevindt van eenige plaats, hoever de voeten liggen van eenige plaats, evenzoo ter regter- en ter linkerzijde van het lijk. Daarna wordt de grond opengegraven of wel het dak weggenomen, dat boven de kist gebouwd was, en moet men nazien waar het lijk op ligt (in eene kist, op eene matras, enz.); ligt het lijk in eene kist, dan moet men nazien of de kist geverfd is of niet; ligt het lijk op eene mat, dan moet men nazien of de mat met iets geboord is (zijde, band, enz.), of wel of het lijk op eene matras ligt: daarna moet men de kist of de mat naar buiten dragen, alles er uitnemen en het lijk op eene heldere plaats brengen ter onderzoeking.

HOOFDSTUK V.

Wasschen en bedekken.

Is het lijk op eene vlakte, heldere vaste plaats gebragt, dan moet men eerst het ligchaam geheel droog onderzoeken en het dan met water wasschen en daarna met fijngestampte thimosa saponaria het vet afwasschen en daarna het lijk op nieuw met water wasschen. Men legt het lijk op eene plank of deur en bedekt het met eene mat, daar anders het lijk op den grond liggende vuil zou worden. Is het lijk gewasschen dan bedekt men het met résidu en met azijn en sprenkelt er heeten azijn over, bedekt het lijk met de eigen kleederen en beddegoed en legt het lijk op eene mat; laat het aldus een paar uur blijven, tot dat het lijk lenig wordt, en neemt dan de goederen weg, die het bedekken, en wascht den azijn enz. met water af, en onderzoekt het lijk; men mag maar niet geloof slaan aan de lijkschouwers en maar

wat azijn en résidu op het lijk gooijen, daar de wonden dan niet zigtbaar worden. Men houde eene groote hoeveelheid azijn en résidu in gereedheid. Voor papier om het lijk te bedekken gebruikt men slechts katoen papier (papier met lange vezelen) of wit copieer papier; gebruikt men bamboe papier (gewoon chineesch schrijfpapier), dan wordt dit door aanraking met zout en azijn spoedig tot pap en dit zou het lijk kunnen schaden.

In het begin van de lente en in den winter gebruike men zeer heeten azijn en zeer heet résidu. In het midden van de lente en op het einde van den herfst moet men den azijn en het résidu eenigzins heet maken. In den zomer en in den herfst maakt men den azijn en het résidu maar een weinig heet, daar de weêrsgesteldheid heet is en te groote hitte het vel en het vleesch kan schaden.

Op het einde van den herfst wendt men hitte aan en verwarmt men het lijk ter regter- en ter linkerzijde, op drie à vier voet afstand. 's Winters als het sneeuwt en zeer koud is, is het lijk zeer stijf en hoewel de azijn en het résidu, waar het lijk mede bedekt is, zeer heet zijn en alhoewel het lijk overvloedig met kleederen en beddegoed bedekt zij, toch kan men het lijk niet lenig krijgen, men moet in dit geval een gat in den grond graven, ter lengte en breedte van het lijk en drie voet diep, men vult het gat met houtskool en hout en steekt dit aan; als alles in vlam is, giet men er een overvloed van azijn op, zoodat de azijndampen in wolken opstijgen; daarna legt men boven het gat de dingen, waar het lijk op ligt, en hierop het lijk, dat met kleederen bedekt wordt, terwijl men ter zijde van het gat azijn sprenkelt, nu ontsteekt men een vuur rondom het lijk op twee à drie voet afstand, totdat men veronderstelt dat het genoeg is, neemt dan het vuur weg en draagt het lijk weg ter onderzoeking. Op het einde van den winter en in het begin van de lente behoeft men geen gat te graven, maar men ontsteekt slechts een vuur ter weêrszijde van het lijk. Verder neme men steeds de verschillende tijden des jaars in aanmerking en de weêrsgesteldheid.

HOOFDSTUK VI.

Eerste onderzoek en nader onderzoek.

Als men bij het eerste onderzoek alreeds duidelijk uitgemaakt heeft, dat er eene vechtpartij heeft plaats gehad, dan, alhoewel er reeds vele dagen verloopen zijn, moet men niet zeggen dat het lijk verrot is en men geen onderzoek over het lijk kan houden, waarop te vertrouwen is. Men moet zorvuldig nazien de wonden en de gewigtige plaats, waar de wond dood ten gevolge had. Zijn er inderdaad alreeds vele dagen verloopen en is het lijk al lang reeds in ontbinding overgegaan, dan mag men opgeven dat het lijk niet kan lijden heen en weêr gekeerd te worden. Heeft men alreeds onderzocht of het lijk wonden heeft of niet, dan moet

men op de plaats des onderzoeks, eene matras of mat onder het lijk schuiven en het lijk met iets bedekken. Is dit afgeloopen, dan drukt men rondom het lijk met een zegel een zeker aantal malen en geeft het lijk ter bewaring aan den buurtmeester en maakt hiervan eene behoorlijke acte op, dit is om te voorkomen dat anderen het lijk beschadigen (over dit zegel, in 't cheneensch *hui-in* genaamd, zie later).

Tweede onderzoek.

Als het reeds vele dagen oud is en het hoofd is gezwollen, vel en haren zijn uitgevallen en afgevallen, de lippen zijn omgekruld, de oogen uitpuilen, de wormen het lijk eten en als het lijk wezenlijk verrot is en niet lijden kan heen en weder gekeerd te worden, dan mag men, zoo de wonden zijn snijwonden of wonden door stompen, stooten of schoppen op teedere plaatsen, opgeven dat het lijk geen tweede onderzoek kan doorstaan; zijn de wonden door andere voorwerpen toegebragt of zijn de snijwonden tot op het been, zoodat dit gebroken is, dan moet men het lijk met water begieten, het zorgvuldig onderzoeken en in de acte ten duidelijkste opgeven de aanleiding tot den dood en men mag niet opgeven dat men geen onderzoek kan doen, waarop te vertrouwen is.

De beambte, die het tweede onderzoek doet, zal, nadat het onderzoek is afgeloopen en indien er niets tegen dit onderzoek is ingebragt, het lijk aan de verwanten mogen overgeven; zijn er geene verwanten, dan moet de beambte aan den buurtmeester bevelen het lijk te begraven en zorg te dragen voor het graf; hij mag het lijk niet verbranden of laten verloren gaan; is er iets tegen het onderzoek ingebragt, dan mag het lijk nog niet aan de verwanten gegeven worden, maar dan wordt er een gat gegraven, waarin het lijk wordt nedergelaten met al het goed, waarop het ligt, het lijk wordt bedekt met planken, of met eene deur, waarop aarde geworpen wordt tot een hoop, rondom wordt het zegel gezet en aldus het lijk in gereedheid gehouden voor een nader onderzoek, daarenboven moet den bewaarder van het graf gelast worden van dit alles aanteekening te houden.

Is het eerste en tweede onderzoek afgeloopen, dan moet men de verwanten, de buren en den buurtmeester gelasten het lijk te verzorgen, en men mag niet onnoodig die personen bij de beambten terughouden en aldus lastig vallen.

Alleen de schuldige en de getuigen moeten bij de beambten teruggehouden worden; moet men de andere personen ondervragen, dan moet men ze weêr oproepen.

HOOFDSTUK VII.

Over de ontbinding van een lijk gedurende de vier jaargetijden.

Gedurende de drie maanden van de lente heeft een lijk, dat twee à drie dagen oud is,

aan het vel van den mond, neus en buik, alsook aan het vleesch op de ribben en op het borstbeen eene geringe blaauwe verkleuring. Na tien dagen is er in den mond, neus en ooren een stinkend vocht dat uitstroomt, de buik is gezwollen, het vel evenzoo; dit is aldus bij dikke menschen; bij personen, die lang ziek geweest zijn of mager zijn, verandert het lijk aldus eerst na eene halve maand.

Gedurende de drie maanden van den zomer is bij een lijk, dat een à twee dagen oud is, de kleur van het vel op het gelaat, den buik en het vleesch, op de ribben en op de borst eenigzins als van een in ontbinding verkeerend lijk; na twee à drie dagen loopt er vocht uit den mond en uit den neus en kruipen er wormen uit het ligchaam, de lippen zijn omgekruld, het vel laat los, rot weg en is overal met blazen; na vier à vijf dagen vallen de haren uit.

Als men in de heete maanden het lijk met azijn en résidu bedekt, dan zijn de blazen van het vel op de verwonde plaatsen veelal wit en op de niet verwonde plaatsen blaauwzwart, en aldus zijn de ware wonden niet te zien (daar men op de roodzwarte, en niet op de witte plekken wonden veronderstelt). Als een ambtenaar den stank van het lijk ontwijkt en niet zorgvuldig onderzoek doet, dan is er veelal eene vergissing; is er eene plaats, die eenigen twijfel verwekt en er is eene blaar, dan moet men die afvillen, is er inderdaad eene verwonding, dan komt de roode bloedkrans onder het vel duidelijk te zien.

Als er gedurende de heete maanden aan de negen openingen des ligchaams nog geene wormen te zien zijn en er eerst wormen te voorschijn komen aan de slapen, de atlas, de ribben en den buik, dan is er bepaald eene wond op die plaatsen.

Gedurende de drie maanden van den herfst is bij een lijk, dat twee à drie dagen oud is, het vel het eerst op het gelaat en op den buik, en het vleesch het eerst op de ribben en op de borst eenigzins veranderd; na vier à vijf dagen loopt er uit den mond en uit den neus vocht, de wormen kruipen uit het ligchaam, het ligchaam is gezwollen, de lippen zijn omgekruld en het ligchaam met blazen; na zes à zeven dagen vallen de haren uit.

Gedurende de drie maanden van den winter is bij een lijk, dat vier à vijf dagen oud is, de kleur van het vel geelrood en is de ontbinding begonnen; na verloop van eene halve maand zijn het gelaat, de mond, neus, ribben en borst in ontbinding; is het lijk op eene vochtige plaats in eene mat gewikkeld en begraven, dan gaat het lijk moeijelijker in ontbinding over. Men lette dus vooral op den tijd van het jaar en op de 24 afdeelingen des jaars en make diensvolgens een besluit.

Als het zeer heet is, is het lijk alreeds na een dag in ontbinding, de kleur van het vleesch is zwartrood en de stank komt uit den mond voort; na 3 of 4 dagen rotten het vel en vleesch weg, het ligchaam is gezwollen, de wormen kruipen er uit, uit den mond en neus stroomt vocht, de haren vallen uit.

De temperatuur in de lente en herfst is meer gemiddeld (gematigd); twee a drie dagen staan dan gelijk aan drie à vier dagen in den zomer. Bij zware koude staan vijf dagen gelijk aan een dag zware hitte, en eene halve maand gelijk aan twee à drie dagen.

Aanmerking:

„Sommige menschen zijn vet, andere zijn mager, sommige zijn jong, andere oud; lijken van „vette of van jonge menschen gaan gemakkelijk in ontbinding over, lijken van oude of ma- „gere menschen gaan moeijelijk in ontbinding over. De temperatuur in het noorden en in „het zuiden is verschillend, de koude en hitte in gebergten zijn afwisselend, men moet dit alles, „tijdens men het onderzoek doet, in 't oog houden.

HOOFDSTUK VIII.

Onderzoek van ware en valsche wonden.

Bij het onderzoek van een lijk, dat nog niet in verrotting is overgegaan, moet men slechts nazien of er zijn roode vlekken, gezwellen, breuken, verrotting of wonden op gevaarlijke plaatsen.

De blaauwe en donkerroode plekken onderzoekt men niet, daar de kleuren bij ontbinding van een lijk aldus zijn. Onderzoekt men de beenderen, dan zijn er verwondingen, die ligtrood, rood, zwartrood, zwart zijn of wel andere kleuren hebben.

Om de ligtroode en roode wonden na te maken gebruikt men carthannus tinctorius, sapanhout en zwarte pruimen, die men zamen kookt tot een extract, men voegt hierbij aluin en legt dit op het been en giet daarop kokenden azijn, alsdan ontstaat er eene min of meer roode kleur, als van ware wonden.

Om donkerroode wonden na te maken gebruikt men sapanhout en rubia manjista op de wijze als boven.

Voor blaauw of zwart gebruikt men ijzervitriool en galnoten, die men in azijn kookt; naar gelang van de meerdere hoeveelheid van galnoten maakt men de kleur ligter of donkerder; bij een vlugtig onderzoek kan men deze vlekken verwisselen met ware wonden.

De kleur is in waarheid slecht aangebragt (op eene domme manier) en als opgelegd, zonder dat er een rand is, waar de kleur meer en meer opneemt; men spanne zich dus ten zeerste in bij het onderzoek en loope er niet los overheen.

Is iemand bij zijn leven geslagen, zoodat de dood volgde, dan hebben de wonden eenen rooden bloedkring. Als men een reep versche bamboe aansteekt en daarmede eene wond maakt op het lijk van iemand, en valschelijk opgeeft dat de persoon gedood is, dan ziet de wond er uit als verschroeid, en is ondiep, effen en niet hard; maakt men eene wond met den bast van den ulmus keäki door den bast op eenig ligchaamsdeel te leggen, dan is dit ligchaamsdeel als verrot, zwart en aan de randen blaauw, terwijl de wond overal even he-

vig is (niet afnemende naar den rand toe), ook is er geene zwelling, drukt men op de wond, dan voelt men dat zij niet hard is. Als men met kopglazen (lett. vuurpotten) eene valsche wond maakt, dan ziet die er uit als eene wond van vuistslagen, maar er is een ronde rand van verschroeid vel en het vleesch onder de huid is geel; alhoewel de plaats zeer gezwollen zij, toch is zij niet hard.

Aanmerking:

„Er was eens een regtsgeding over eene vechtpartij; A en B beiden zeiden, dat zij blaauw-„roode wonden hadden; A was een sterk persoon, B een zwak persoon. Hun twist was „nog niet uitgemaakt toen de beambte hen voor zich riep, de wond bevoelde en zeide: de „wond van B is echt, die van A is valsch"; bij nader onderzoek bleek dit de waarheid „te zijn en de schuldige bekende.

„In de zuidelijke streken is een boom, de Ulmus keăki; als men de bladeren daarvan „op het ligchaam legt, dan komt er eene blaauw-roode plek, als van slaan. Als men den „bast van dien boom overdwars op het ligchaam legt en er met een strijkijzer (vuur) over „heen gaat, dan ziet de plaats er uit alsof er met een houten lat op geslagen was, door „wasschen met water verdwijnt die plek niet. Bij ware wonden door slaan is het bloed op-„gehoopt en is die plaats hard; bij valsche wonden is dit niet aldus; hierdoor kan men ze „dus onderscheiden.

De hoofdzaak bij eene wond is de bloedrand. Met bloedrand wordt bedoeld de afstand van het middelpunt eener wond tot aan de buitenzijde, van waar de wond het zwaarste is tot waar de wond het ligtste is; en of op de plaats, waar de wondkleur langzamerhand verdwijnt, het er uitziet als roode wolken of als de rand van een watervlek, of als ligte wolkjes, die maar meer of min zigtbaar zijn, en of de plaats er frisch of glanzend of nevelachtig uitziet; al deze verschijnselen komen van zelf, dus ziet de wond er (levend) echt uit, en dit alles vormt de basis bij het onderzoek van wonden.

Rood is rood en donkerrood is donkerrood; als men de kleuren ergens opbrengt of oplegt, dan is er geen bloedrand te zien en dus is de wond valsch.

Tijdens de lijkschouwing moet men nieuw wit doek of papier van katoen gemaakt in de te gebruiken azijn leggen en den azijn aldus beproeven, als er iets in den azijn gedaan is, dan verandert het doek of het papier van kleur, verandert het niet, dan is er niets in den azijn gedaan.

Aanmerking:

„De lijkschouwers, door andere lieden aangezocht, doen veelal rubia manjista in den azijn, „en wrijven daarmede over de verwonde plaats; aldus worden de wonden onzigtbaar; als „men de plaats echter wascht met water, dan worden de wonden zigtbaar.

„Er zijn booswichten, die lijken koopen, ze verwonden en andere lieden valschelijk aan-„klagen wegens moord; zij onderzoeken of er in eenig gezin iemand pas begraven is, en of „dit een manspersoon of een vrouwspersoon is, en betalen voor zulk een lijk eenige tien-

„tallen geldstukken. De booze lieden die, begeerig naar winst, het lijk verkoopen, geven „er niet om, dat de doode tot hunne verwanten behoorde en verkoopen het lijk vrijwillig, „en tijdens de lijkschouwing begeven zij zich bij de beambten om ook nog getuigenis af te „leggen, daarenboven koopen zij de lijkschouwers om, om met ijzervitriool, galnoten, sa„panhout enz. de ligte nevelachtige, blaauwroode wonden na te maken, terwijl de lijkschou„wers dan die wonden opgeven aan de beambten; zulke booze personen, die geheel de wet „te buiten gaan, moet men zorgvuldig onderzoeken, opdat de waarheid blijke en de boozen „een afschrik van zulke praktijken krijgen.

HOOFDSTUK IX.

Onderzoek van het lijk van eene vrouw of jonge dochter.

Bij het onderzoek van het lijk van eene vrouw moet men, de rigting, waarin het lijk ligt ten opzigte der vier windstreken, opgeschreven hebbende, het lijk naar eene vlakke heldere plaats brengen en eerst aan eene vroedvrouw gelasten zich den nagel van den middelvinger af te knippen, den vinger in katoen te wikkelen en dan het lijk in tegenwoordigheid van twee of drie buurvrouwen na te zien. De vroedvrouw zal nu den met katoen omwonden vinger in de vulva steken en zien of de katoen met donkerrood bloed bevlekt is, is dit het geval, dan is het lijk dat van eene maagd, is er geen bloed aan, dan is het geene maagd. Onderzoekt men het lijk eener vrouw, dat in 't geheel geene wonden heeft, dan moet men de vulva nazien, daar er misschien een mes door de vulva in den buik gestoken is; is het mes tot digt op het vel van den buik gestoken, dan zijn er boven en beneden den navel vlekken, die eene bloedkleur hebben; raakt het mes niet tot digt op het vel dan zijn de vlekken er niet.

Bij eene vrouw, die door verwonding aan de schaamdeelen gestorven is, en wier lijk alreeds verrot is, hebben het fontanelbeen en het os pubis eene roode kleur. Als zwangere vrouwen sterven, en de oorzaak van den dood is niet duidelijk uit te leggen, dan moet men eene vroedvrouw roepen, die onderzoekt of de vrouw zwanger is of niet. Als de vrouw zwanger is en men van beneden het hart tot aan den navel, met de hand op den buik slaat, dan is de buik zoo hard als ijzer en steen, is zij niet zwanger dan is de buik zacht.

Als eene zwangere vrouw vermoord wordt of wel sterft tijdens de verlossing, en als het lijk alreeds begraven is, dan zal men bij het opgraven van het lijk voor het onderzoek bevinden, dat het kind uit den buik gekomen is.

Aanmerking:

„Als een lijk alreeds begraven is, dan zal door den invloed van de vochtigheid, de hitte „en den wind het lijk opzwellen, de geledingen der beenderen raken los, en dit dwingt de „vrucht uit den buik, ook ligt de navelstreng aan de voeten van het lijk, de vulva is be- „vlekt met bloed en verdere stoffen.

„Oudtijds was er een lijk van eene vrouw, die zwanger was en in de kist gelegen werd, „terwijl de vrucht nog in den buik was; toen er eenigen tijd daarna een geregtelijk onder- „zoek noodig was, werd de kist geopend; bij het eerste onderzoek was de doode vrucht al- „reeds voor den dag gekomen, en lag in de onderkleederen. Ook was er eene zwangere „vrouw, die in 't water viel en stierf; bij het eerst onderzoek was de vrucht nog in den „buik; na afloop van het tweede onderzoek vroegen de verwanten om het lijk in ontvangst „te nemen; voordat het lijk in de kist gelegen werd, was de vrucht eveneens van zelf voor „den dag gekomen. Beide doode vruchten kwamen voor den dag, toen de moeders nog niet „begraven waren".

Weduwen en maagden hebben soms in hare jeugd bloedverhardingen in den buik (ongeregelde menstruatie), later in het huwelijk tredende en met eenen man in aanraking komende, zal het verharde bloed van vroeger van zelf voor den dag komen, alsof er eene miskraam plaats had, en aldus zal de verdenking en het vermoeden op de vrouw moeijelijk op te helderen zijn. Men wete dus, dat er bij eene vrucht bepaald een moederkoek en een vruchtvlies moeten zijn en er bij bloedverhardingen slechts stukken bloed zijn. Soms zien die stukken er uit als schildpadden of als slangen, dit is omdat de vrouw onder eenigen vreemden invloed geweest is (van iets geschrikt is), ook gebeurt het dat de vrouw eene duivelsvrucht bij zich heeft (eene gezwollen buik); dit alles moet men wel onderscheiden.

Als eene zwangere vrouw ten gevolge van eene verwonding eene miskraam heeft, dan moet men eene vroedvrouw gelasten het aantal maanden van zwangerschap te bepalen en of de vrucht alreeds eene bepaalde gedaante had aangenomen of niet, en men voege deze verklaring van de vroedvrouw bij de papieren van de regtszaak. Als de vrucht nog geene voldoende gedaante heeft aangenomen, maar er slechts een bloedkoek is, die na langen tijd veranderd en omgezet wordt in stinkende vloeistoffen, dan kan men dit niet straffen als *miskraam verwekken door verwonding.*

Aanmerking:

„ *Onderzoek van de gedaante der vrucht.*

„In de eerste maand is de vrucht als een' daauwdroppel.

„ —— tweede —————————————— perzikbloesem.

„ —— derde ———— het onderscheid tusschen mannelijk en vrouwelijk te zien.

„ —— vierde ———— de vorm volledig.

„ —— vijfde ——— worden de beenderen en de gewrichten gevormd.

„ —— zesde ——— ontstaan de haren.

„In de zevende maand beweegt de vrucht de regterhand, is de vrucht van 't mannelijk ge-
„slacht, dan beweegt de hand ter linkerzijde van den buik der moeder.
„In de achtste maand beweegt de vrucht de linkerhand, is de vrucht van 't vrouwelijk ge-
„slacht, dan beweegt zich de hand ter regterzijde van den buik der moeder.
„In de negende maand keert het kind driemaal om in den buik der moeder.
„ —— tiende maand is de vrucht voltooid.

„Als er uit de vulva bloed en vuile stoffen stroomen, dan moet men onderzoeken, of de „dood ontstaan is door dat de verlossing niet gelukte of wel omdat de vrucht door eenig „geneesmiddel is afgedreven, en dat dit dood ten gevolge had. De beambte met het onder- „zoek belast zal dus zorgvuldig onderzoeken, maar een onderzoek door eene zilveren naald „in de vulva te steken geeft geen afdoend bewijs, daar afdrijven van de vrucht door eenig „geneesmiddel dood ten gevolge hebbende, dit niet te wijten is aan vergiftige eigenschappen „van het geneesmiddel. Zoo men de zilveren probeernaald zou kunnen gebruiken, dan zou „de wijze van dood door miskraam ten gevolge van een afdrijvend middel gelijk staan aan „vergiftiging, en als men de probeernaald gebruikt en deze verandert niet van kleur, hoe „zal men dan kunnen beslissen, dat de dood niet veroorzaakt is door miskraam, te weeg „gebragt door eenig vergift; men onderzoeke dit naauwkeurig".

Is een ongeboren kind door schrik van de moeder gestorven, dan is het vruchtvlies donkerrood en er zijn zachte roode vlekken op de huid; als het kind bij de geboorte sterft, dan is de kleur van het pasgeboren kind eenigzints rood en het vruchtvlies is wit; wordt een pasgeboren kind ter dood gebragt, ten einde andere menschen daardoor in verlegenheid te brengen, hetzij door den strot digt te knijpen of door trappen op den strot, opdat de ademhaling belet worde, dan moet de beambte den strot, bevoelen met de hand; de luchtpijp en de slokdarm zijn bepaald zacht, de gelaatskleur is zwartrood of zwartachtig. Is een kind boven de tien jaren gesmoord of doodgetrapt, dan zijn er aan handen en voeten of over het geheele ligchaam verwondingen door knijpen en schoppen.

Toegift:

Over menschen van twee gedaanten. (*)

De vrouw van den chinees Wang bedreef onkuischheid met de vrouw van den chinees Kim; bij onderzoek bleek het, dat de vrouw van Kim van jongs af een zacht vleeschachtig uitwas in de vulva had; als zij met haren man in aanraking was, was dit uitwas hierbij geene verhindering; als het uitwas in erectie geraakte was het twee à drie duim lang en zoo dik als de top van eenen duim en hierdoor kon zij omgang met vrouwen hebben.

(*) In eene uitgave van het chinesche werk (1830) wordt de hierbij gemelde toegift vermeld.

HOOFDSTUK X.

Verstijving van een lijk.

Men neme houtskool en asch, legge dit op den grond ongeveer ter lengte en breedte van het lijk, legge op de asch een stuk dun doek, dat de asch bedekt, bevochtige dit doek met water, legge daarop het lijk, en bedekke dit met doek, daarna legge men op dit doek weder asch en houtskool, bedekke dit met doek, dat men met water bevochtigt en een paar uur laat staan. Het vel en vleesch van het lijk worden alsdan bepaald zacht. Men neemt nu het bedekkend doek weg, alsmede de asch en de houtskool. Is het vel en vleesch zacht, dan mag men het met warmen azijn wasschen en neemt men peper, uijen, zout en witte pruimen die men met résidu van wijnbereiding zamenstampt en tot koeken kneedt, deze koeken roostert men en legt een stuk papier op de wond, waar boven men de warme koeken legt; de wonden komen dan bepaald te voorschijn.

Als de wonden op een verstijfd lijk niet te zien zijn, dan neemt men vijf pond résidu, voegt daarbij poeder van ma-hoang 31. 9. 9: 43. 3. 1: (een zweetdrijvend middel) en poeder van zoethout, van elk drie oncen, maakt daarvan een dik afkooksel, laat dit een weinig bekoelen en strijkt dit over het lijk.

Men graaft nu een gat in den grond, zooals vroeger is opgegeven bij het onderzoek van een lijk in den winter, en men giet overvloed van wijn en van azijn in het gat, draagt het lijk in het gat en legt het op eene matras en dekt het zorgvuldig toe. Men neemt nu een pot met water, doet daarin een paar pond sterke wijn (brandewijn), kookt hierin twee lappen wit doek en als het lijk zacht is, draagt men het naar eene vlakke heldere plaats, waar men het met doek afveegt; hierdoor worden de wonden zigtbaar.

HOOFDSTUK XI.

Onderzoek van een verrot lijk.

Als men de rigting van het lijk volgens de vier windstreken bepaald heeft, dan giet men water op het lijk om de wormen en het vuil af te spoelen; als het vel en vleesch schoon zijn, kan men het onderzoek beginnen; voordat men azijn en résidu gebruikt, moet men het lijk overal schoon wasschen met versch geput water. Als het lijk verrot is en wonden heeft door slaan

of door snijden, dan zijn het vel en vleesch aldaar rood, en zoo de wonden zeer diep en zwaar zijn, zijn die plaatsen meer blaauwzwart; het vleesch kleeft op die plaatsen aan het been, en verrot niet zoo spoedig, noch wordt zoo spoedig door de wormen opgegeten.

Als men het lijk onderzoekt van iemand, die vermoord is, en dat verrot en door de wormen is opgegeten, zoodat het geraamte slechts overig is, dan kleeft er op de verwonde plaatsen zwart bloed aan het been; dit dient als een bewijs. Is er dit zwarte bloed niet en zijn de beenderen gebroken, dan is de plaats van de breuk, alsof er haartjes op zijn, of als barsten in aardenwerk, die aan de uiteinden ongemerkt verdwijnen, en die den weg aanwijzen waar de breuk is; dit dient als bewijs.

Is er een lijk, waarover men geene lijkschouwing kan houden, die voldoende bewijzen oplevert, dan moet men opgeven, dat de haren zijn uitgevallen, dat het vel en vleesch van de slapen, van het hoofd, het gelaat en van het geheele ligchaam blaauwzwart zijn, en dat het ongevoelige vel (eelt) verrot is, dat alles van de wormen doorvreten is, en dat de beenderen te zien zijn.

Als het vel en vleesch verrot zijn, dan moet men duidelijk opgeven dat het geraamte te zien is en het vel en vleesch, boven en beneden, alles verrot is, of wel dat er slechts eene geringe verrotting aanwezig is, die niet tot de pezen en tot het vleesch is doorgedrongen, en dat de pezen en het vleesch nog met de beenderen verbonden zijn, of het lijk aan het boven of beneden gedeelte al of niet wonden heeft of andere bijzonderheden, alsmede het voorkomen en de gestalte van den persoon bij zijn leven en de oorzaak van den dood, en dat men bepaald geene lijkschouwing kan houden, die voldoende bewijzen opleverde en verder dat men het geheele lijk bevoeld heeft en er in 't geheel geene beenderen gebroken waren.

HOOFDSTUK XII.

Onderzoek van de beenderen.

Het menschelijk ligchaam heeft 365 geledingen, evenals de zonneweg in 365 graden verdeeld is; de beenderen van de mannen zijn wit, die van de vrouwen zijn grijs.

De beenderen van het hoofd bij mannen, van af den nek tot aan het oor en het achterhoofdsbeen, bestaan uit 8 stukken of platen, aan het achterhoofdsbeen is eene dwarsche naad en eene naad die naar beneden loopt tot aan de atlas; bij vrouwen zijn slechts 6 stukken of platen, de dwarsche naad is aanwezig, maar de naad in de lengte ontbreekt. Het gebit bestaat uit 24, 28, 32 of 36 tanden en kiezen, het borstbeen bestaat uit 3 stukken, het

hartbeen (?) is eene plaat of stuk ter grootte van eene cent. De rug en nek bestaan elk uit 12 stukken.

Aanmerking:

„Van den hals tot de lendenen zijn 24 wervelen; bovenaan is eene groote wervel; de „halswervelen zijn vijf in getal, de ruggewervelen 19; te zamen 24 wervelen, daarbij is ge- „rekend de eerste groote wervel".

De schouderholte en het schouderblad ter regter- en ter linkerzijde vormen elk eene plaat of stuk.

De mannen hebben ter regter- en ter linkerzijde 12 ribben, 8 lange en 4 korte, de vrouwen hebben 14 ribben.

Mannen en vrouwen hebben aan het einde der lendewervelen een been, dat 8 gaten bevat, en dat vierkant is (het heiligbeen).

Armen en beenen bestaan ieder uit twee geledingen.

Bij mannen hebben de beide handgewrichten en voetgewrichten ten zijde een beentje, dat bij vrouwen ontbreekt; aan de knieën is er een klein verborgen beentje ter grootte van eenen duim (patella); de palm van de hand en van de voet bestaat uit vijf streken; de duimen, de groote toonen en de twee kleine toonen bestaan ieder uit twee geledingen, de overige veertien bestaan ieder uit drie geledingen.

Het koekkoeksbeen ziet er uit als eene varkensnier en steekt uit beneden de ruggewervels. Bij mannen is het koekkoeksbeen, waar het aan de wervelkolom raakt, ingebogen en aan beide kanten steekt het uit in een punt, zooals de vruchten van Trapa bispinosa, en er zijn in 't geheel negen gaten in. Bij vrouwen is het koekkoeksbeen, waar het aan de wervelkolom raakt, vlak en niet ingebogen en er zijn in 't geheel 6 gaten. De plaatsen voor het groote en het kleine gemak hebben ieder een gat.

Men neme dun henniptouw of bamboe en reige daar de beenderen aan en steke in elk been een reepjen papier met den naam van het been, dan zal men zich niet vergissen tijdens het geregtelijk onderzoek.

HOOFDSTUK XIII.

Nader onderzoek der beenderen.

Als men de beenderen onderzoekt, moet men ze op eenen helderen dag met schoon water wasschen, en de verschillende stukken in geregelde volgorde aan een touw rijgen en op eene mat leggen; daarop graaft men een gat in den grond, vijf voet lang, drie voet breed

en 2 voet diep, brengt daar eene hoeveelheid hout en houtskool in, die men ontsteekt, tot dat de grond door en door heet is; dan neemt men het vuur weg en giet twee pinten goeden wijn en vijf pinten azijn op den grond; als de heete dampen uit het gat opstijgen, legt men onmiddelijk de beenderen in het gat, bedekt het gat met eene mat en laat de beenderen 3 à 4 uur roosteren; als de grond bekoeld is neemt men de mat weg, zoo ook de beenderen, en legt ze op eene heldere plaats, nu houdt men een rood geölied regenscherm over het geraamte en onderzoekt de beenderen: als het mistig, regenachtig weder is, dan bedient men zich van de kookmethode; men neemt eene steenen pan, zoo groot als een pot, waar men eten in kookt, en kookt daarin azijn boven een kolenvuur, voegt bij den azijn veel zout met witte pruimen, en kookt dit alles te zamen met de beenderen. De beambte zelf wake over deze bewerking. Als alles goed en lang gekookt heeft, dan neemt men het van 't vuur, wascht de beenderen met water af en brengt ze op eene heldere plaats; de wonden worden dan zigtbaar.

Het bloed dringt in het been op de gebroken plaatsen en is rood, blaauw of zwart van kleur; men zie dus na of er ook breuken of spleten zijn.

Als men door mistig weder geen onderzoek kan doen, dan behoeft men zich niet bepaald te bedienen van de kookmethode; maar men neemt een geel geölied nieuw regenscherm, zooals die te Hang-tsen vervaardigd worden, houde dit boven het geraamte, dan zal, zoo er de minste verwonding in het been aanwezig is, deze verwonding zigtbaar worden. Als een geraamte reeds oud is, en de plaatsen, waar wonden waren, door invloed van weer en wind verdwenen zijn, of wel door dikwijls koken onduidelijk zijn geworden, dan legge men het geraamte in de zon en houde er een geel regenscherm over, dan zullen de wonden op het been bepaald zigtbaar worden.

Voor het koken der beenderen gebruike men geen tinnen vat, daar tinnen vaten maken dat de beenderen minder helder van kleur zijn.

Aanmerking:

„Bij het koken der beenderen is het te vreezen, dat de lijkschouwers omgekocht wor-
„den en eenig geneesmiddel in het water gooijen, zoodat de kleur van de beenderen on-
„duidelijk en minder helder wordt, en de bloedsporen evenzoo onduidelijk worden en niet
„kunnen onderscheiden worden. — Men neme poeder van Ma-hoang 31.9.9: 43.3.1: en
„van zoethout, van elk twee oncen, en als het water kookt werpt men het poeder er in,
„neemt daarop de beenderen uit 't water, wascht ze met schoon water en droogt ze af.

„Men rijgt ze nu volgens de afbeelding van het geraamte aaneen, legt het geraamte in
„het gegraven gat om te braden, alsdan zal men bepaald kunnen onderscheiden de oude en
„de versche wonden".

Als de beenderen reeds twee of driemaal gewasschen en met azijn etc. behandeld zijn, dan zijn zij wit van kleur alsof er geene wonden waren. Als men nu de gebroken plaatsen zal onderzoeken, dan moet men de beenderen met olie overgieten; de groote beenderen

5

hebben reten, de kleine hebben gaatjes; men wacht nu tot dat de olie uit de beenderen loopt, en vege de beenderen alsdan droog af en bekijke ze op eene heldere plaats; zijn er breuken, dan blijft de olie daarin staan en loopt niet verder af; blijft de olie nergens terug, dan zijn er geene breuken.

Eene andere manier is dat men dikken, goeden inkt over de beenderen smeert, en als de inkt is opgedroogd, de inkt wegwascht; zijn er breuken, dan dringt de inkt bepaald daar binnen, zijn er geene breuken, dan dringt de inkt niet binnen.

Eene andere manier is dat men met nieuwe katoen (kapok) zachtjens wrijft over de beenderen; komt men op eene gebroken plaats, dan blijven er bepaald katoenvezelen aanhangen; men onderzoeke nu of de beensplinters op de gebroken plaats naar binnen of naar buiten staan. Is het been gebroken door er tegen te slaan, dan zijn de splinters naar binnen; zijn de splinters naar buiten, dan is dit niet door slaan veroorzaakt.

Als er eenige andere verwonding aan den schedel is, dan is het been bepaald blaauw, en op de gebroken plaats is er verhard bloed. Bij het onderzoek der beenderen moet men zorgvuldig nazien of er blaauwe of roodzwarte plekken op het been zijn; zijn de plekken lang, dan zijn zij veroorzaakt door eenig werktuig; zijn zij rond, dan zijn zij veroorzaakt door vuistslagen; zijn zij groot, dan zijn zij veroorzaakt door slagen; zijn zij klein, dan door schoppen met de punt van den voet.

Als het bovengemelde alles is afgeloopen, dan zullen de lijkschouwers de beenderen afroepen volgens de vier rigtingen (naar boven, naar beneden, regts en links), namelijk het geraamte met het gelaat naar boven gekeerd, beginnen zij met den schedel en roepen eerst af de kruin van het hoofd, de fontanellen, de neusbeenderen, den strot, de mondbeenderen, of deze volledig zijn of niet, de oogkassen, de voorhoofds-uitsteekselen, de slapen, ooren en kaken, of deze volledig zijn of niet; de schouders, de ribben en borstbeenderen, of deze volledig zijn. Verder den linker-arm en het gewricht, de hand en het kleine beentje ter zijde van de hand bij het gewricht, of deze volledig zijn, de linker-ribben, de linker-dij, de linker-bil, de linker-vreef, het kleine beentje aan het voetgewricht, den linker-hiel, de linker-voetpalm (zool), of deze allen volledig zijn, en zij doen evenzoo ter regterzijde des ligchaams.

Nu keeren zij het lijk om en beginnen met af te roepen het achterhoofdsbeen, de atlas, wervelkolom, tot aan het koekkoeksbeen, of deze volledig zijn.

Als men het geraamte heeft nagezien, dan merkt men de deelen van af den schedel, verder de schouders, de ribben, armen, handen, beenen, voeten, en schrijft daarbij wat regtsch, wat linksch is, de 24 ribben te onderscheiden in twaalf regter- en twaalf linkerribben; de regter- en linkerribben moet men ieder in de volgorde van eerste, tweede, enz. schikken en merken; verder de 24 ruggewervelen van af den eersten, tweeden, enz. tot aan het koekkoeksbeen, en merkt dezen, zoomede de borstbeenderen; alzoo kan men het geraamte gemakkelijk aaneenleggen.

Men pakt de verschillende groepen van beenderen in stukken papier, wikkelt daaromheen olie-papier, en bindt dit met een touw digt; men legt deze pakken te zamen, zet op elk pak een zegel, doet al de pakken in één pot, sluit den pot met een deksel, begraaft het vat, werpt er een aardhoop over, waar men een stokjen of plankjen in steekt, en stempelt den aardhoop met een kalkzegel (*).

Wijze van onderzoek om te onderscheiden of beenderen tijdens het leven of na den dood gewond zijn.

De beenderen hebben ter plaatse, waar geslagen is, eene roodachtige streep, en er is een geringe bloedvlek ter plaatse, waar het been gebroken is; de beide aan elkander passende uiteinden van een been, dat gebroken is, zijn eenigzints bloedrood; beziet men dat been bij helder licht, dan ziet het er rood en versch uit (levendig), en dit is een duidelijk bewijs dat de wond bij het leven is toegebragt. Als er geene bloedvlek op het been is, dan is, alhoewel het been gebroken zij, de wond toch na den dood toegebragt.

Op 's menschen ligchaam zijn oude wonden, b. v. in jeugdigen leeftijd gevallen of geslagen zijnde, of als iemand gedurig met anderen vecht en slaat, of wel de likteekenen van bamboeslagen of gezwellen; alhoewel deze wonden sedert lang al genezen zijn, gaan de likteekens toch niet weg; de kleur der beenderen op zulke plaatsen is eenigzins zwart, en dit blijft zelfs na den dood.

Dit komt daarvan dat het bloed, vroeger op die plaatsen verhard zijnde, nooit weder kan verwijderd worden. Hier echter is geen trapsgewijs overgaan van donkerder in ligter en ten laatste geheel verdwijnen; voelt men die plaatsen, dan zijn zij glad en effen en de kleur is dof (dood), niet versch (levendig); het vleesch en het been zijn aldus geheel verschillend van wat zij zijn bij versch toegebragte wonden.

HOOFDSTUK XIV.

Over de opeenvolging der beenderen.

(Dit hoofdstuk bevat zulk eene verwarring van denkbeelden dat eene vertaling bijna onmogelijk en bepaald onnoodig is.) Vertaler.

(*) *Kalkzegel.* Een kalkzegel is een houten bakjen, waarin gaten geboord zijn in den vorm van letters; het bakjen met kalk gevuld wordt op den aardhoop gedrukt, zoodat bij het opligten de kalk uitvalt in de gedaante van letters.

HOOFDSTUK XV.

Bloed-druppelen.

Als het geraamte van eenen vader of van eene moeder op eene andere plaats is, en de zoon of de dochter wil dit geraamte herkennen, dan moet de beambte gelasten, dat de zoon of de dochter zich met eene naald prikke en een druppel bloeds op het gebeente late vallen: als het geraamte dat van een der ouders is, dan dringt het bloed in het been; is het niet het geraamte van een der ouders, dan dringt het bloed niet in het been.

Aanmerking:

„Er is nog eene methode van bloedherkenning; twee personen prikken zich en laten ie-„der een druppel bloed in water vallen, zijn de personen inderdaad vader en kind, moeder „en kind, of man en vrouw, dan vloeit het bloed bijeen, is er geene verwantschap dan stroomt „het bloed niet bijeen. Als de beenderen met zoutwater gewasschen zijn, dan zal, alhoewel „er eene ware verwantschap van vader en zoon enz. moge bestaan, toch het bloed niet in „het been dringen; dit is eene kunstgreep, waarvan booze lieden zich bedienen, en men lette „dus zorgvuldig op.

Als ware kinderen en ware broeders, die misschien van der jeugd af aan gescheiden geweest zijn, elkander willen herkennen, dan is het zeer moeijelijk te onderscheiden tusschen ware en valsche verwanten, men bevele ze zich te prikken en een druppel bloed in een aarden vat te laten vallen, als zij ware broeders of kinderen zijn, dan vormen de bloeddruppels te zamen één koek; zijn zij geene ware kinderen of broeders dan vormen de druppels niet één koek; evenwel versch bloed in aanraking met zout of met azijn zal bepaald hard worden, dus kan er bedrog gepleegd worden door zout of azijn in het vat te doen. De beambten zullen dus in hunne tegenwoordigheid het vat laten schoonwasschen, of wel zij zullen een nieuw vat in den winkel koopen, alzoo kan er geen bedrog gepleegd worden.

Over het onderscheiden door bloeddruppelen.

Door de methode van bloeddruppelen kan een kleinzoon zijn grootvader herkennen; maar man en vrouw hebben ieder oorspronkelijk niet dezelfde ouders, hoe zou dan bij man en vrouw het onderscheiden door bloeddruppelen kunnen geschieden? en zegt men, dat het bloed in het gebeente dringt, hoe is het dan in het geval, waarin eene vrouw een pasgeboren kind als het hare aanneemt, het zoogt en opbrengt, dit kind toch zuigt, van de geboorte af aan, het bloed van de moeder, en zou dan het bloed van zulk een kind niet veel eerder moeten dringen in het gebeente der zoogmoeder? en toch heeft dit geene plaats (dus ook niet bij man en vrouw).

Nu wat aangaat het bloeddruppelen in water; als het vat groot is en veel water bevat,

dan zijn de bloeddruppels ver van elkander en kunnen niet te zamen komen, of als bij het bloeddruppelen het bloed niet gelijktijdig in het water valt, dan is er een verschil van koud en warm bloed, en kan het bloed alzoo niet zamen komen.

HOOFDSTUK XVI.

Over het onderzoek van den grond.

Er zijn slechte menschen, die, na iemand vermoord te hebben, het lijk verbranden en de asch wegwerpen, zoodat er geene beenderen zijn, die men kan onderzoeken. Men onderzoeke nu wanneer de persoon gedood is en op welke plaats het lijk verbrand is, en als men daarvan volkomen bewijzen en getuigen heeft, dan kan men de toegebragte wonden opsporen.

De manier hiertoe is als volgt: men spanne eene tent op die plaats en bevele den moordenaar en de ooggetuigen in persoon de plaats aan te wijzen, daarop laat men het gras op die plaats schoon afsnijden en veel brandhout aldaar branden, totdat de grond zeer heet is; nu neemt men eenige zakken Sesamum-orientale-zaden, gooit die op een hoop en spreidt ze met een bezem over den warmen grond; is deze plaats waarlijk de plaats, waar het lijk verbrand is, dan dringt de olie uit de zaden in den grond en toont den omtrek van een menschenligchaam, terwijl het zaad blijft kleven op die plaatsen des ligchaams waar wonden waren, en welke klevende plekken in grootte, omtrek, lengte en rigting geheel overeenstemmen met de wonden.

Op de plaatsen, waar geene wonden waren, kleeft het zaad niet. Als men alreeds den vorm van de wond ontdekt heeft, maar nog niet de grenslijnen (likteekenen), dan moet men het klevende zaad verwijderen en de plaats op nieuw sterk verwarmen, en er vochtig résidu opgooijen, en dan den grond op nieuw sterk verwarmen en er azijn op sprenkelen, en dan onmiddelijk eene nieuw verniste tafel omgekeerd boven de dampen houden; na eenige oogenblikken neemt men de tafel weg, ziet haar na en nu zal men op de tafel de gedaante van een menschelijk ligchaam zien, terwijl de minste wond op die gedaante te zien is. — Is het lijk op eene woeste plaats verbrand en zijn er reeds vele dagen verloopen, dan heeft de moordenaar de juiste plaats vergeten en moet men alleen ondervragen, nabij welk dorp en in welke rigting van dat dorp, nabij welken tempel en in welke rigting en op ongeveer hoeveel afstand het feit gepleegd is. Als de getuigenis van allen overeenstemt, dan moet de beambte in persoon naar die plaats gaan en gelasten om de plaats uit te zoeken, waar het gras bijzonder hoog en welig is; als nu het gras op deze plaats met dat aan de twee kanten eenigzints verschilt, dan moet men daar een merkteeken stellen, om het te kunnen onderscheiden.

Dat op eene plaats, waar een lijk verbrand is, het gras bepaald weliger aanzien heeft, grooter en krachtiger is en daarom van gras op andere plaatsen te onderscheiden is, en dit verschil zelfs na langen tijd niet verdwijnt, is, omdat het gesmolten vet van het brandende ligchaam doordringt tot aan de wortels van het gras; en dus, al is er een lange tijd verloopen, zal toch het gras weliger blijven groeijen.

Is het feit gepleegd op wilde plaatsen en nabij water, waar steeds hoog gras is, dan zal dit gras nog hooger zijn op de plaats, waar het lijk verbrand is, en zal dit hoogere gras te zamen den omtrek van een menschelijk ligchaam vertoonen (*).

Is een lijk verbrand op plaatsen waar steenen zijn, dan leveren de barsten in de steenen bewijzen op, die gemakkelijk te onderkennen en te zien zijn.

(*) Deze opmerking van den chineschen schrijver is niet overdreven of belagchelijk.

Benjamin Franklin wilde aan de Amerikanen het nut van gips als meststof bewijzen en strooide daarom op een pas gezaaid korenveld, aan de helling van een berg, de woorden »*werking van het gips*" in gipspoeder; de tarwe groeide weliger op de plaatsen, waar het gips gevallen was, zoodat, toen het graan rijp was, de woorden »*werking van het gips*" in het graan te lezen waren.

VERTALER.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

TWEEDE DEEL.

HOOFDSTUK I.

Doodslaan.

Is iemand door een ander doodgeslagen, dan zijn de mond en de oogen van het lijk open, het haar is in wanorde, de kleederen zitten niet behoorlijk aan 't lijf, de beide handen zijn niet toegeknepen; soms is de broek bezoedeld met urine.

Op de plaats, waar geslagen is, hebben de huid en de onderhuid elkander losgelaten: voelt men de plaats met de hand, dan geeft dit geluid, giet men er kokenden azijn op, dan kan men de likteekenen van de wond zien; men moet de grootte van de wond nazien, en nameten hoeveel duim en hoeveel strepen, alsook nazien op hoeveel plaatsen er doodelijke wonden zijn; maar slechts eene plaats aanwijzen, waar de zwaarste wond is, en dit bepaald opgeven als eene teedere plaats, waar de zware verwonding is toegebragt, die dood ten gevolge had.

De verwonde, hetzij binnen den tijd voor de genezing bepaald of na dien tijd stervende, is of gestorven daar de genezing niet slaagde, of omdat de verwonde bij ongeluk koude heeft gevat en gestorven is; in dit laatste geval is het gelaat geel.

HOOFDSTUK II.

Met handen, voeten of met andere voorwerpen verwonden.

Is bloed zigtbaar, dan is dit eene verwonding. Wat noch handen, noch voeten zijn, zijn *andere voorwerpen*; dus wapenen, waarvan men niet de scherpe kant gebruikt, zijn ook *andere voorwerpen.*

Aanmerking:

„Andere voorwerpen zijn b. v. ijzeren stangen, bijlen, de rug van een mes, houten ha-„mers, zweepen, stokken, steenen, pannen, tigchels, schoenen, muilen, enz.; verwondingen „met de vuist zijn veelal op het voorhoofd, aan de slapen, op den rug en schouders, op de „borst, aan de bovenribben; en zeldzamer aan de benedenribben".

Wonden met den voet zijn het meest op de borst, op de ruggestreng, de ribben aan beide zijden, de lendenen tot aan de teeldeelen; verwondingen op het voorhoofd en aan de slapen komen voor; maar zoo de gewonde niet op den grond lag, dan kon hij op die plaatsen niet geraakt zijn; men moet tijdens de lijkschouwing zorgvuldig onderzoek doen en mag niet slechts uit de afmetingen en uit de gedaante eene beslissing maken. De likteekenen van verwondingen door slaan met andere voorwerpen of met handen en voeten moeten zijn op het hoofd, op de borsten, heupen, ribben, buik, navel, groot en klein gemak, zoo men ze doodelijke wonden zal kunnen noemen; zijn handen of beenen gebroken, dan kan dit dood ten gevolge hebben; zijn de likteekenen rondom het geheele gebroken deel en is er eene bloedkrans, dan zijn de ledematen bepaald gebroken *tijdens het leven*.

De likteekenen van wonden veroorzaakt door *andere voorwerpen*, het *voorhoofd*, de *vuisten* of *de voeten*, dingen die hard zijn, zijn, zoo de slag zeer hard was, zwartrood, en er is eene geringe zwelling; was de slag iets minder hard, dan is de kleur rood, en er is eene geringe zwelling; was de slag nog minder hard, dan is de kleur rood; en was de slag nog minder, dan is de kleur blaauw; na den tijd bepaald voor de genezing, is de kleur meer blaauw. Slaat men met *andere voorwerpen*, dan zijn de likteekenen van de wond lang in de breedte of lang overdwars, slaat men met de vuist, dan is het likteeken rond, slaat men met den voet, dan is het likteeken iets grooter.

Is iemand geslagen, zoodat hij in een paar dagen sterft, dan is de verwonding niet groot, de ontstekeng dringt langzamerhand tot binnen door, en men kan veronderstellen dat de geslagene na een paar dagen zou sterven. Is iemand geslagen, zoodat hij onmiddelijk sterft, dan is de wond zwaar en diep, het ontstoken vleesch is roodzwart, en de ontsteking dringt onmiddelijk door, en daarom sterft de gewonde ook onmiddelijk.

Met het ligchaam tegen iets raken, heet stooten: alhoewel men stoot zonder dat er iets gebroken is, toch is de geraakte plaats of rond of vierkant: als men stoot en iets breekt, maar de stoot niet diep doordringt, of als men met *andere voorwerpen* met *handen* of *voeten* verwondt, en als, alhoewel het vel verwond zij, er echter geen bloed uitloopt, dan is er toch een roode kring om de plaats van de verwonding.

Is iemand met een hout doodgeslagen, dan is het likteeken overdwars lang, het eene einde is dus hooger dan het andere; men moet nu ten duidelijkste onderzoeken of de hooge plaats regtsch en de lage plaats linksch is, of wel dat het omgekeerde het geval is; verder of, tijdens het slaan met het opgenomen voorwerp, de persoon, die sloeg, ter regter- of ter linkerzijde van den geslagene was; de wijze van slaan en de verwonding moeten dus met

elkander overeenstemmen (op elkander sluiten), alsdan zijn het onderzoek en de regtspraak gemakkelijk.

Als de misdadiger gebruikt stokken en dergelijken, en daarmede slaat, dan slaat hij eerst op de harde plaatsen des ligchaams; de gewonde persoon sterft, soms na een viertal uren of binnen een paar dagen, of binnen vier of vijf dagen, zeven à acht, tien of meer dagen; ook als de misdadiger andere harde dingen gebruikt en daarmede slaat, zoodat de geslagene onmiddelijk sterft, dan moet de beambte nog meer de sporen van verwonding nazien of zij zwaar of ligt zijn.

Als de misdadiger eerst grijpt het hoofdhaar van den gewonde en hem dan aanhoudend slaat en schopt, dan zijn de meeste slagen en schoppen op teedere en gevaarlijke plaatsen, soms heeft een slag of een schop dood ten gevolge. Als iemand gedood is door schoppen op gevaarlijke plaatsen des ligchaams, dan moet onderzocht worden of de misdadiger schoenen aanhad of niet.

Bij verwonding door schoppen moet eerst onderzocht worden, wat de misdadiger aan de voeten had, of het waren gewone schoenen, die hij zelf gemaakt had en met zachte zolen, daar alsdan de wond gering is en er eene ligte zwelling is; zijn het in den winkel gekochte schoenen, waarvan de zolen met touw doorregen zijn, dan is de wond zwaarder en hard; zijn het jagtschoenen, waarvan de punten en de zolen scherp zijn, dan is de wond zwaar en in het been doorgedrongen; zijn het schoenen of laarzen met spijkers, dan is de wond nog zwaarder, de kleur is roodzwart tot op het been toe, meestal is het been gewond en gebroken, daar de punt van de schoenen, vlak en rond zijnde, vele spijkers bevat en aldus allerhardst is. Dit moet men vooral onderzoeken.

Is er geslagen met het voorhoofd, den elleboog of met de knie, of is er gestooten met het hoofd, dan moet men afgaan op de aanklagt, de getuigen en de bekentenis, en daarvolgens beslissen; men mag dit niet als onder de rubriek *andere voorwerpen* rekenen.

Zoo bij het verwonden met *andere voorwerpen* de hersens verwond zijn, dan, alhoewel het vel niet gebroken zij, zijn toch het vleesch en het been gekwetst. Is de verwonding op andere teedere plaatsen, dan moet er onmiddelijk lijkschouwing gehouden worden.

Is het hoofd van het lijk ter linkerzijde gebroken, dan is het waarschijnlijk dat door den persoon, die sloeg, eenig voorwerp met de regterhand is opgenomen en hij daarmede geslagen heeft. Is de regterzijde gebroken, dan is dit bepaald meer naar het achtergedeelte, en dit is waarschijnlijk omdat de persoon van achteren geslagen is. Dit is van belang te onderzoeken zonder zich te vergissen. Bij het onderzoeken van de likteekenen van verwondingen met andere voorwerpen, met handen of voeten, moet men zorgvuldig nazien of de wonden zijn overdwars, lang of rond, of vierkant, en of de huid eenigzins gebroken is. Voordat het lijk gewasschen wordt, bevochtigt men het eerst met water en legt men fijngestampte uijen op de wonden; daarna bedekt men de wonden met een mengsel van résidu en azijn; na een paar uur neemt men dit

weg, wascht de wonden met water, en de likteekenen zullen voor den dag komen.

Met de palm van de hand slaan op eene gevaarlijke plaats zal, alhoewel het geen dood ten gevolge hebbe, toch onder de rubriek *met de vuist slaan* behooren. Op de geslagen plaats zijn bepaald de sporen van vingers, van boven verdeeld, beneden zamen loopende, even als de palm van de hand. De slagen zijn alleen op 't gelaat en niet lager.

Is iemand met een jagtgeweer verwond, dan kan het gat van de wond onderzocht worden; reikt de wond tot op het been, dan kan men dit na den dood ook onderzoeken, maar is het schot in den buik, eene plaats waar geene beenderen zijn, en die (bij verrotting) ineenzakt, dan is er, na langen tijd, het lijk verrot zijnde, geen spoor dat men onderzoeken kan; maar dan moet men al de rottende stoffen uit de doodkist nemen en dit alles wasschen; is er eene verwonding met een jagtgeweer gepleegd dan zijn er bepaald kogels; daar het te vreezen is dat de betrekkingen van den gedoode, of wel dat de lijkschouwers kogels bij zich hebben en deze heimelijk bij 't lijk gooijen, met het doel om iemand te benadeelen, zal men zorgvuldig hiertegen moeten waken.

HOOFDSTUK III.

Met houten of ijzeren voorwerpen of met tigchels of steenen verwonden.

Wat aangaat het onderzoek van de wonden op de beenderen, zoo zij overdwars en lang zijn, dan zijn het wonden met houten voorwerpen toegebragt; zijn zij rond en niet scherp begrensd of puntig en driehoekig, dan zijn het wonden met tigchels of steenen toegebragt; zijn zij vierkant en eenigzins langwerpig smal en eenigzins kort, rond en groot, rond en lang enz. en is het been gebroken, en is er een diepe roode ring tot aan het been, of doorgedrongen tot aan de binnen- en buitenkant van het been, en is het been diep oranjerood, eenigzins bloedrood, donkerrood of blaauwzwart, dan is het zonder twijfel eene wond met een ijzeren werktuig. IJzeren werktuigen zijn: de ijzeren voet (eene steng met handvat), de priesterbel (eene ijzeren stang, twee à drie voet lang), de krabber (eene ijzeren stang met twee haken), de staartster (een ijzeren bal aan eenen ijzeren ketting) en dergelijken; de grootte en breedte van de wonden zijn verschillend, maar raakt eenig ijzeren werktuig het ligchaam, dan dringt de slag ook bepaald door tot binnen in het been; de wonden zijn zeer zwaar en niet zooals de wonden met houten voorwerpen, de vuist of den voet, die slechts tot aan het been doordringen en niet verder.

Ook heeft men gezegd dat, als de breuk van het been is effen en niet scherp begrensd, oranjerood, eenigzins scharlakenrood gekleurd, dan is het eene wond met een houten voor-

werp toegebragt, is de breuk van het been oneffen en scherp begrensd, donker scharlakenrood of bloedrood, dan is het eene wond met een ijzeren voorwerp.

HOOFDSTUK IV.

Met schoppen iemand verwonden, zoodat dit dood ten gevolge heeft.

Dood, veroorzaakt door het schoppen en het verwonden der teeldeelen kan, zoo het lijk nog niet verrot is, bij onderzoek herkend worden, maar daar men bij dergelijke verwondingen niet wel die plaatsen van nabij bezien kan, is er eene regel voor het onderzoek der beenderen. Op de plaats, waar zulke verwondingen zijn toegebragt, zijn er niet alleen weinig beenderen, die men onderzoeken kan; maar zelfs de beenderen, die er nog zijn, worden bij verwonding niet geraakt; als men dus alleen maar de beenderen van het beneden-ligchaam onderzoekt, dan zal de schuldige veelal de straf ontloopen (uit het net ontsnappen). De persoon, die in het beneden-ligchaam verwond is, onverschillig of het eene man of eene vrouw is, zal toch het likteeken steeds op het bovenligchaam vertoonen en niet op het beneden-ligchaam. Bij mannen is de wond te zien op de boven- en beneden-tandkassen; is de verwonding ter linkerzijde, dan is dit zigtbaar aan de regter-tandkassen; is de verwonding ter regterzijde, dan is dit te zien aan de linker-tandkassen; is de wond in het midden, dan is dit te zien in 't midden. Bij vrouwen is de wond te zien op het tandvleesch, en in dezelfde verhouding ten opzigte van regtsch en linksch en midden als bij mannen.

Aanmerking:

„Vrouwen hebben aan de schaamdeelen een been, genaamd het *schaam geheim-been* (os „pubis); men mag dit niet onderzoeken. Gesteld dat het blaauw is, dan kan men dit toch „niet beschouwen als eene verwonding. Als eene vrouw haar leven lang slechts met eenen „man omgang heeft, dan is het schaambeen zoo wit als witte agaat, als zij ten tweede male „trouwt dan is er een blaauw stipjen op het been. Als zij zich niet in acht neemt en zich „met een ander afgeeft, dan komt er nog eene blaauw stip, zijn het openbare vrouwen dan „is het blaauw over het geheele schaambeen. Men zou dit als verwonding beschouwen en „het onregt zou niet uitgewischt worden.

„Een tijd geleden had zekere Sung, gouverneur van Kiang-su, eene regtszaak over eene „overspelige vrouw, die plan beraamde om haar man te vermoorden; zij had het scrotum „stukgeknepen; bij onderzoek was de plaats, genaamd de fontanellen, bloedrood, de boven- en „beneden-tanden en kiezen waren uitgevallen; de gouverneur overwegende hoe bij eene ver- „wonding van het scrotum dit kon doordringen tot aan de fontanellen, de tanden en de kie-

„zen, merkte een oude klerk aan en zeide, dat de verwonding aan het scrotum zeer pijn-
„lijk en bijna onuitstaanbaar is, dat de verwonde dus op de tanden bijt, van daar dat bo-
„ven- en benedentanden en kiezen uitvallen, het bloed gecoaguleerd wordt in het been en
„er bloed stijgt tot boven op het hoofd, van daar dat die plaats (de fontanellen) rood is."

Is de dood veroorzaakt door verwonding van den buik of van de blaas, en zegt de aanklager dat de buik verwond is, dan moet men, zoo de huid en het vleesch al reeds verrot zijn, het vierkant been dat vierkante gaten heeft (os sacrum) nazien, dit been is bepaald scharlakenrood; zegt de aanklager dat de blaas verwond is, dan is dit op gelijke wijze te herkennen als verwonding van het scrotum.

HOOFDSTUK V.

Doodslag met het zwaard.

Bij het onderzoek van iemand, gedood met een scherp werktuig, zal de beambte, voordat hij ter plaatse des onderzoeks aankomt, vooraf vragen aan den aanklager of de misdadiger al of niet gevat is, wat voor persoon de misdadiger is, welk scherp werktuig gebruikt is, of dit werktuig al of niet in beslag genomen is; is het in beslag genomen, dan moet hij nazien hoe groot het is, en moet hij er den vorm van nateekenen op een stuk papier; is het werktuig nog niet in beslag genomen, dan moet hij vragen waar het wapen is, en den aanklager bevelen den vorm van het wapen af te teekenen; is deze afgeteekend, dan moet de aanklager de afbeelding onderteekenen, en verder moet de beambte aan den aanklager vragen of de misdadiger een bloedverwant was van den vermoorde, en of er tusschen hen vijandschap bestond.

Het lijk van iemand, die met een scherp wapen gedood is, heeft de oogen en mond open, de haren zijn los of in de war, beide handen een weinig toegeknepen, de wonden op de gevaarlijke plaatsen zijn vrij groot, vel en vleesch zijn omgekruld en opgeligt. Is de wond door het buikvlies heengedrongen, dan hangen de ingewanden er bepaald uit.

De gewonde persoon, ziende dat de misdadiger een scherp werktuig gebruikt om hem te verwonden, zal bepaald met hem worstelen en met de hand hem afweren en zich beschermen; er zijn dus bepaald wonden op de hand.

Is de gewonde persoon op teedere plaatsen gewond, zoodat een steek hem den dood geeft, dan zijn er geene wonden op de handen van den vermoorde, maar dan is de wond ook groot.

Zoo de misdadiger een scherp werktuig gebruikt, en hakt het voorhoofd, de wandbeenderen, of het achterhoofd, of bij den atlas, dan is er bepaald haar afgesneden, even alsof

dit met een schaar was afgeknipt. Zijn de beenderen van het hoofd gebroken, dan is dit door stooten met een puntig ligchaam. Men moet de plaats met de hand bevoelen, om te weten of het been gebroken is of niet; zijn het litteekenen van een puntig mes of van een bijl, dan is de wond van buiten breed en lang en van binnen bepaald smal. Een litteeken van een groot mes is, zoo de wond niet diep is, smal; zoo de wond diep is, wijd: de likteekenen van wonden met zulk een groot mes zijn aan beide einden puntig en klein, daar er geen verschil is in kracht bij het nêerlaten en opheffen van het mes (daar het een hak en niet eene snede is).

Is de wond van een lanssteek niet diep, dan is zij smal; is zij diep, dan is de lans bepaald tot aan den houten stok ingedrongen (de geheele metalen punt), en dan is de wond rond.

Is er slechts met eenen scherpen bamboestok of wel met een bamboejuk met een punt gestoken op gevaarlijke plaatsen des ligchaams, dan is de opening van de wond niet scherp begrensd, en is de wond niet bepaald rond of vierkant.

Is er met een scherp (lett. snelwerkend) werktuig eene verwonding toegebragt, die dood ten gevolge had, dan moet de beambte onderzoeken of er op de kleederen al of niet opengereten plaatsen zijn, en moet hij deze scheuren op de likteekenen passen (om te zien) of zij wel overeenstemmen. De bloedvlekken kunnen onderzocht worden; als het ingestoken mes eene verwonding veroorzaakt, zoodat de darmen en ingewanden voor den dag komen, dan moet de messteek op de verwonde plaats twee of drie likteekenen maken. Maar hoe kan één messteek twee of drie likteekenen maken? dit is omdat 's menschen darmen en ingewanden in en op elkander zitten beneden de valsche ribben ter regter- en ter linkerzijde; dus zijn er twee of drie likteekenen van eenen steek.

Bij het onderzoek van het lijk van iemand, gedood door verwonding met een scherp werktuig, valt op te merken, dat, zoo er een puntig scherp werktuig gebruikt is, er gestoken is op eene gevaarlijke plaats des ligchaams. Is er een vierkant hakmes gebruikt, dan is er niet gestoken.

Is de verwonding toegebragt boven den buik en beneden de ribben of beneden den navel, dan moet men opgeven hoe lang en breed de wond is, en hoe groot overdwars, en hoe diep naar binnen, of de darmen en ingewanden te voorschijn komen en of er bloedvlekken zigtbaar zijn, en zal de beambte daarna beslissen of het was eene wond op eene gevaarlijke plaats, waardoor dood volgde.

Zijn er wonden voor het hart of op de ribben, dan moet men eerst opgeven hoe groot overdwars en hoe diep naar binnen de wond is, en of er bloedvlekken zigtbaar zijn, en zal de beambte daarna beslissen of het is eene wond op eene gevaarlijke plaats, waardoor dood volgde. Is de strot verwond zoo diep als tot aan de halswervelen, en het been is gebroken, of is de hals bij gedeelten afgesneden, dan zijn er hoekige of ronde ongelijke plaatsen, de luchtpijp en slokdarm zijn afgesneden, er zijn bloedvlekken te zien en er volgt de dood;

men beschouwt dit als verwonding op gevaarlijke plaatsen. Is het hoofd of het gelaat verwond, of wel de slapen, het achterhoofdsbeen of de atlas, en is het wapen van den misdadiger groot, dan zegt men *het been is gebroken*; als de hersens voor den dag komen en met bloed bezoedeld zijn, dan is het ook bepaald eene verwonding van eene gevaarlijke plaats, waar dood op volgen kan.

Bij doodelijke verwonding is het veelal dat de personen elkander met het gelaat aanzien; de meeste menschen hebben het mes in de regterhand, en dus tegen iemand overstaande steken en verwonden zij veelal aan den linkerkant; steekt men niet ter zijde staande met het mes, dan kan de punt van het mes niet het eerst aan den regterkant raken, en alhoewel men met de punt van het mes het eerst den regterkant rake, toch is het gemakkelijk te onderscheiden, waar de snede begonnen en waar opgehouden is; maar menschen, die gewend zijn het mes in de linkerhand te houden, wonden dus aan den regterkant.

Is iemand op de slaapplaats gewond, dan moet men eerst onderzoeken hoedanig de slaapkamer gelegen is, waar de deur is, hoe het ledikant staat en onderzoeken hoe de gedoode gewoon was te slapen, in welke rigting zijn hoofd was, en in welke rigting zijne voeten waren, en daarna beslissen hoe de verwonding was, ter regter- of ter linkerzijde.

Als iemand kracht inspant met de hand, die hij gewoon is te gebruiken, dan is of het boven- of het benedengedeelte van de wond niet gelijk. Als hij gewoonlijk gebruikt de regterhand en de persoon, die slaapt, niet ligt in de rigting, waarin zijne hand zich beweegt, dan is de punt van het zwaard in de wond eenigzints naar beneden, en er is eene kleine wond op de holten van den regterschouder (ter zijde van het sleutelbeen); is de persoon gewoon de linkerhand te gebruiken, dan ligt de persoon, die zal verwond worden, niet in eene geschikte rigting, de punt van het mes is ook naar beneden, en er is eene verwonding aan den linker-schouderholte.

Aanmerkingen:

„Oudtijds waren er in een zeker arrondissement een aantal personen, die wegens eene „twist over een schip zamen vochten, en bij welke gelegenheid iemand gedood werd. De „regtszaak was na langen tijd nog niet beslist.

„De hoofdambtenaar van het arrondissement ging zelf in de gevangenis, liet de gevangenen los en liet ze in eene overdekte plaats zitten (de binnenplaats), hij liet de boeijen „en kluisters losmaken en gaf de gevangenen te eten en te drinken; nadat zij gegeten en „gedronken hadden stelde hij de gevangenen gerust en liet ze teruggaan naar de gevange-„nis; hij liet echter één persoon op de binnenplaats blijven, deze persoon stond bevreesd te „kijken, de ambtenaar zeide tot hem: „Gij hebt den man vermoord"; de gevangene be-„greep niet hoe de ambtenaar daaraan kwam; de ambtenaar zeide: „al de personen, die aan „'t eten waren, hadden de eetstokjes in de regterhand, maar gij alleen hield ze in de lin-„kerhand, de wond van den gedoode is aan de regterrib, dus is het duidelijk dat gij hem „vermoord hebt." De gevangene bekende schuld.

„Een dorpeling beval zijn zusters zoon en den zoon van een buurman om met spaden „naar het land te gaan, om zaad te zaaijen; tegen den avond waren zij niet teruggekeerd „en, toen men ging zoeken, vond men dat beide personen dood op het land lagen; hunne „kleederen waren allen daar; men gaf berigt aan den beambte om een onderzoek te doen „over de lijken; het eene lijk lag buiten een hutjen, het achterhoofd was verbrijzeld en op „het gelaat waren wonden van een scherp werktuig, het andere lijk lag binnen het hutjen „en had aan den linkerkant van den hals en aan den regterkant van het achterhoofd won- „den van een scherp werktuig; een ieder was in twijfel en zeide, de persoon buiten het „hutjen is eerst gedood geworden en de persoon in het hutjen heeft daarom zich zelven ge- „dood. De beambte in aanmerking nemende dat beide personen gewond waren, en er geene „gelden of goederen aanwezig waren (de een den ander niet bestolen had), deed de uit- „spraak dat beiden met elkander in strijd elkander gedood hadden. Een ander beambte, be- „last met de lijkschouwing, zeide, *niet zoo*, de persoon, die in het hutjen is, is gewond „aan den regterkant van het achterhoofd, deze wond verwekt twijfel, hoe kan men zich „zelve in het achterhoofd snijden.

„Eenige dagen later werd iemand gevangen die in vijandschap leefde met de gedoode „personen en ze gedood had. Alzoo liep het regtsgeding af."

Het wapen, waarmede iemand gedood is, is na vele dagen moeijelijk te herkennen, men houdt het mes over gloeijende kolen en overgiet het met goeden azijn, dan worden de bloedsporen zigtbaar.

Aanmerkingen:

„Bij het onderzoek van een lijk, dat op den weg gevonden was, bestond er vermoeden, dat „de moord door dieven gepleegd was; bij het onderzoek van het ligchaam en van de klee- „deren waren er over het geheele ligchaam meer dan tien plaatsen, waar wonden waren aan- „gebragt met een sikkel. De beambte, die het onderzoek deed, zeide, dieven willen slechts „verwonden om goederen te verkrijgen, nu zijn alle goederen aanwezig, maar de wonden „zijn talrijk, zoo het niet uit vijandschap geschied is, hoe dan? Daarop beval hij aan zijne „volgelingen om de vrouw van den vermoorde te roepen en vroeg haar, heeft uw man „ook met iemand in hevige vijandschap geleefd? Zij zeide: mijn man leefde met niemand in „vijandschap: maar onlangs was er een zeker iemand, die geld kwam leenen, wat mijn man „weigerde; hierop bedreigde hij mijn man met eenen bepaalden dag (waarop hij hem doo- „den zou), maar dit is niet eene hevige vijandschap. De beambte, die het onderzoek deed, „ging in het geheim naar het huis van den man, die het geld had willen leenen, en zond „een aantal personen naar verschillende plaatsen om bekend te maken, dat al de gezinnen „van het volk, dat in de omstreken woonde, hunne sikkels moesten brengen om te laten „onderzoeken; als iemand zijne sikkel verborgen hield, dan was bepaald hij de moordenaar, „en zou dit onmiddelijk onderzocht worden. Kort daarop kwam al het volk uit de buurt „hunne sikkels brengen, ongeveer 70 à 80; de ambtenaar beval de sikkels op den grond

„te leggen; juist te dier tijd was het zeer heet; op eene van de sikkels kwamen de vliegen „zich in groot aantal neerzetten; de beambte wees op dien sikkel en zeide, wien behoort „deze sikkel? er was iemand, die het mes als het zijne erkende, en dit was juist de man, „die het geld wilde leenen en die bedreigd had; hij werd hierop gevat en ondervraagd, maar „hij bekende niet. De beambte wees op het mes, beval hem zelf te kijken, dat alle sikkels „zonder vliegen waren, behalve de sikkel van hem, den moordenaar; de reuk van het bloed „is er nog aan, de vliegen komen er op af, hoe zoudt gij het kunnen geheim houden?

„De moordenaar boog zich en bekende schuld."

Over het onderscheiden van wonden, of zij bij het leven zijn toegebragt, of na den dood.

Bij het onderzoek van doodelijke wonden moet men eerst onderzoeken of de wond al of niet met een mes of met een ander scherp werktuig is toegebragt, en of de wond bij het leven is toegebragt of na den dood. Is het eene wond bij het leven met een scherp werktuig toegebragt, dan is de wond wijd en staan de randen naar buiten; is het likteeken van de wond vlak, dan is het eene wond na den dood bedriegelijk toegebragt met een scherp werktuig.

Is het eene meswond, bij het leven toegebragt, dan is die plaats met bloed bezoedeld en op het vel en vleesch bij de wond is het bloed ligtrood en versch; is de wond tot door het vlies onder het vel doorgedrongen, dan heeft dit dood ten gevolge. Gebruikt men een mes of een scherp werktuig en snijdt men het lijk, dan is de plaats van de verwonding droog, bleek en zonder bloed.

Wordt een levend mensch gedood, dan zijn op de plaats van de verwondig het vel en vleesch eenigzints gekrompen en rondom is een bloedrand; als een der ledematen is afgesneden, dan zijn de pezen, beenderen, vel en vleesch kleverig, op de plaats, waar de wond is toegebragt, is het vel gekrompen en steekt het been uit. Als een lijk gesneden is, dan zijn het vleesch en het vel als te voren, het bloed vormt niet eenen rooden rand; op de gesneden plaatsen is het vel niet gekrompen, op de plaats, waar het mes ingestoken is, stroomt er geen bloed, de kleur is bleek, en, alhoewel er beneden aan de wond eenig bloedwater zij, toch, als men het bij het onderzoek afwascht en afveegt, dan is er aan het vleesch volkstrekt geen helder bloed, dat uitstroomt; dit is dus dat de wond niet bij het leven is toegebragt.

Afhakken van het hoofd is of bij het leven geschied, en dan zijn de pezen ingetrokken, het vel is omgekruld, het been steekt uit, beide schouders zijn opgetrokken en het vel is eenigzints los; of het is na den dood geschied, dan is de hals lang, vel en vleesch zijn niet omgekruld of uitstekende, de schouders zijn niet opgetrokken en het vel is niet los.

Bij het onderzoek van een lijk, waarvan het hoofd en de romp op verschillende plaatsen zijn, moet men eerst gelasten aan de betrekkingen van den vermoorde om het hoofd te herkennen, en afmeten de plaats, waar het lijk ligt, in de vier rigtingen; is dit afgeloopen, dan moet men meten, hoever het ligchaam van het hoofd af is of het ter linker- of ter regterzijde is en

hoe ver het hoofd van de schouders of van de voeten afligt. Bij het onderzoek van afgesnedene ledematen moet men meten hoe ver handen en schouders, voeten en dijen van elkander verwijderd zijn. Als dit opgeschreven is, dan moet men de verschillende deelen des ligchaams te zamen in een doodkist leggen, en nazien het aantal stukken en die onderling vergelijken (aan elkander passen).

Als op de plaatsen, waar afgesneden is, de kleur van het vleesch niet rood is, en, alhoewel er sporen van verwonding zijn, er echter noch bloed, noch merg te zien is, dan zijn dit de sporen van verwonding na den dood, als wanneer het bloed niet in omloop is.

HOOFDSTUK VI.

Zelfmoord.

Bij het onderzoek van het lijk van een zelfmoordenaar moet men eerst vragen aan den persoon, die berigt komt geven, tot welk bedrijf de persoon, die dood is, behoorde, en of de tijd, dat hij zich om 't leven bragt, was in de vroegte of laat in den middag, en met welk scherp werktuig de moord gepleegd is. Zijn er personen, die het lijk komen herkennen, dan moet men vragen wat de leeftijd van den vermoorde was, en of hij bij zijn leven gewend was, met de regterhand of met de linkerhand te werken; zoo de gedoode een slaaf of slavin is, dan moet men eerst vragen den eigendomsbrief te zien (den verkoopbrief), en verder vragen of de persoon al of niet verwanten heeft, of hij regts of links was, en daarop zorgvuldig nazien de plaatsen, waar de wonden zijn toegebragt, en onderzoeken of de wond met het scherpe werktuig bij het leven is toegebragt, als wanneer er bloed uitstroomt, terwijl bij wonden na den dood toegebragt er geen bloed uitstroomt.

Heeft iemand zich met een mes gedood, dan zijn de oogen en de mond van het lijk gesloten, de handen toegeknepen, de ligchaamskleur is geel, de haren zijn in orde, aan den hals is eene wond op slechts eene plaats, in lengte eenige duimen, in diepte eenige strepen; de luchtpijp en slokdarm zijn afgesneden.

Heeft iemand zich doodgesneden beneden den strot, dan zijn de oogen en de mond van het lijk gesloten, beide handen toegeknepen, de armen toegebogen en ingetrokken, de ligchaamskleur geel, het haar in orde.

Als iemand zich met een klein mes om het leven brengt, dan is de wond slechts 1,5 à 2 duim lang: gebruikt hij een tafelmes, dan is de wond 3 à 4 duim lang of iets meer; gebruikt hij een potscherf of iets dergelijks, dan is het aantal duimen niet groot. Doodt iemand zich met een scherp werktuig, dan is de plaats, waar de wond begon, puntig en

scherp, en alleen ingeval hij de luchtpijp doorsnijdt, heeft dit dood ten gevolge. Als hij met een mes zich snijdt in den hals of in het hart, in den buik, beneden de ribben of in de ribben, aan de slapen, op het hoofd, gevaarlijke plaatsen, dan, al kwetst hij slechts het vlies onder de huid en al zij de wond slechts klein, toch heeft dit dood ten gevolge; steekt hij niet diep of niet op gevaarlijke plaatsen, dan zal er geen dood volgen, al ware er ook op twee of drie plaatsen gestoken.

Gebruikt iemand de linkerhand, dan begint de snede bepaald van achter het regteroor tot een of twee duim voorbij den strot, gebruikt men de regterhand, dan begint de snêe bepaald van achter het linkeroor. De wond is zwaarder op de plaats, waar zij begint, en ligter op de plaats, waar zij ophoudt.

Snijdt iemand zich den hals af, dan is er slechts het likteeken van eene snêe.

Volgt de dood onmiddelijk, dan is de wond ten minste 1,7 duim diep en zijn zoowel luchtpijp als slokdarm afgesneden.

Volgt de dood een dag na de verwonding, dan is de wond ten minste 1,5 duim diep, de slokdarm is afgesneden, de luchtpijp is eenigzints gekwetst.

Volgt de dood 3 à 5 dagen na de verwonding, dan is de wond ten minste 1,3 duim diep, de slokdarm is afgesneden, de luchtpijp is niet gekwetst, de haren zijn in de war.

Is er beneden den strot eene wond, dan is er slechts ééne enkele wond, daar, nadat men zich eens verwond heeft, men geen tweede snede kan geven. Is het haar in de war, zijn de sneden talrijk, en is er geen verschil in diepte ter regter- en ter linkerzijde, dan is dit omdat de wonden door anderen zijn toegebragt.

Aanmerkingen:

„In gevallen van zelfmoord door halsafsnijden of verwonden, moet men zorgvuldig onder-„zoeken den mond van de wond, of die regtsch of linksch is.

„Als iemand zich den hals afsnijdt, het mes in de regterhand houdende, dan, alhoewel „hij alreeds bewusteloos zij, kan hij toch nog wel gered worden. De geneesheer naait de „inwendig gelegen spijsbuis (slokdarm) met zijden draad, gekookt in geneesmiddelen, digt, „vervolgens naait hij de uitwendige wond met de gemelde zijden draad en met dons van „kippenveeren digt, en smeert er eene bloedstelpende zalf over. Van de tien gevallen ge-„nezen er 8 of 9; dit is echter alleen het geval zoo de snede met de regterhand is „toegebragt.

„Is de persoon gewend steeds de linkerhand te gebruiken, dan is het moeijelijk om er „één uit de honderd te redden. Bij de mannen ligt de slokdarm aan de linkerzijde en de „luchtpijp aan de regterzijde. De slokdarm is vleeschachtig en kan toegenaaid worden, de „luchtpijp is een beenachtig ligchaam, is zij gebroken dan gaat de lucht er uit en kan ze „niet weer gesloten, toegenaaid of zamengebragt worden; dus is er geen genezen aan."

Iemands regterhand is zeer vlug; bij de minste pijn heeft dit invloed op de hand, die daardoor verzwakt wordt; het is niet zoo, als bij de linkerhand, waar de kracht vaster is, en waar

de pijn, zoo zij niet zeer hevig is, geenen invloed heeft op de hand. Dit ligt daarin, dat bij mannen de linkerhand positief en de regterhand negatief is, en dat de levenskracht uit de positieve pool voortkomt.

Aanmerking:

„Geneeskundige werken geven op, dat een mensch heeft eene luchtpijp en eenen slok-„darm; de luchtpijp is van voren en laat de lucht door, de slokdarm is van achteren en „laat de spijzen door; beide gaten zijn niet aan elkander verbonden; de luchtpijp is positief „en is de buis tot aan de longen, beneden hecht zij zich aan de longen en is de weg voor „de ademhaling. De slokdarm is negatief, is de buis tot aan de maag, beneden hecht hij „zich aan de maag en is de weg voor spijs en drank.

„In de platen van het boekwerk Lui-king-sim-king 41.8.11: 27.12.3: 3.6.2: 16.13.12: „is de luchtpijp van voren, reikt tot aan het hart en de longen; de slokdarm is van ach-„teren, reikt tot aan de maag. Het boek Nui-king-wu 3.6.2: 16.13.12: 35.3.7: geeft „op: de luchtpijp is van voren, is hard en stijf; de slokdarm is van achteren en is zacht. „De luchtpijp laat de in- en uitgaande lucht door de vijf ingewanden (lever, hart, maag, „long en nieren); de slokdarm is de weg voor het eten en drinken, het begin van de „zes ingewanden (gal, maag, groote en kleine darmen, pisblaas en de uitscheidings-kanalen „(letterlijk de drie afdeelingen tusschen hart en blaas). Neemt men dit in aanmerking, „dan is het vroeger gezegde, dat de luchtpijp ter linker-, de slokdarm ter regterzijde is, „te betwijfelen.

„De een zegt: Een wond hooger en de luchtpijp heeft zelden dood ten gevolge, daar het „been hard is; meer naar beneden, dan volgt de dood spoedig, daar die plaats zacht is en „gemakkelijk door te snijden; een ander zegt, eene wond ter linkerzijde is eene vleesch-„wond en kan digtgenaaid worden; eene wond ter regterzijde is eene beenwond en kan niet „digtgenaaid worden.

„Deze twee opgaven heb ik nog niet met elkander vergelijkend onderzocht.

„In het boek Wai-ko-tsing-sung 8.9.2: 26.2.8: 19.1.2: 9.23.2 wordt gezegd: „Van „„gevallen waar eene buis was afgesneden, heeft de schrijver er meer dan 10 genezen; van „„gevallen, waar beide buizen waren afgesneden, heeft hij 2 personen genezen; dus, alhoewel, „„zoowel de slokdarm als de luchtpijp afgesneden zijn, kan er toch genezing plaats hebben". „Deze opgaven zijn hier geschied opdat de lezer ze onderling vergelijke".

Zich den hals afsnijden is allerverschillendst; men onderzoeke den mond en de oogen: snijdt iemand zich den hals af uit haat en nijd, dan zijn de tanden op elkander geklemd, de oogen bepaald eenigzints geopend en zien naar boven; het naar boven kijken duidt hoogmoed aan, en dat het hart niet toestemt in den moord.

Snijdt iemand zich den hals af uit verdriet, dan zijn de oogen, alhoewel gesloten, toch niet stijf gesloten; de wond is een weinig open; de tanden zijn niet op elkander geklemd; dit is omdat het gemoed is neergedrukt en in 't geheel niet opgebeurd.

Snijdt iemand zich den hals af uit vrees voor straf, of daar hem geweld wordt aangedaan en hij niet verhelpen kan zich om 't leven te brengen, dan zijn de oogen en de mond gesloten en ziet het lijk er uit, alsof het den natuurlijken dood gestorven was, en alsof hij begeerig was door den dood de straf te ontwijken. Ik acht dat dit de ware aard van de zaak is (eene verdeeling op ondervinding steunende). Ook moet men onderzoeken of de persoon bij zijn leven sterk of zwak was, jong, op gemiddelden of op gevorderden leeftijd, en dit onderscheiden.

Bij zelfmoord door hals afsnijden is, ingeval de persoon het mes in de regterhand houdende zich den hals afsnijdt, de regterarm slap; een of twee dagen na den dood kan de arm gebogen worden; de linkerhand is stijf uitgestrekt, en kan niet gebogen worden.

Houdt hij het mes in de linkerhand en snijdt zich den hals af, dan is dit ook alzoo (de linkerarm kan gebogen worden, de regterarm is stijf). Is iemand door een ander verworgd, dan zijn regter- en linkerarm beiden stijf en kunnen niet gebogen worden. Als iemand met een mes zich de hand of de vingers afhakt, dan is het vel op de snede gelijk; worden de stukken onmiddelijk aan een gelegd, en de snede met medicijnen bedekt en hierom een verband, dan kan de hak niet onmiddelijk dood ten gevolge hebben, en volgt de dood alleen, zoo de geneeskundige behandeling zonder goed gevolg blijft. Het vel op de snede zal dan omgekruld zijn naar binnen toe. Is de verwonding geschiedt na den dood, dan is het vel niet naar binnen toe omgekruld.

Die zich de vingers afbijt, heeft eenen luchtstroom tusschen de tanden, deze luchtstroom dringt in de wond die gebeten is, en dit heeft gewoonlijk dood ten gevolge.

De gebeten plaats is geheel rond en het been is gebroken, er loopt bepaald etter uit de wond, het vel en het vleesch zijn bepaald verrot, daarom blijft de geneeskundige behandeling gewoonlijk zonder gunstig gevolg en de dood volgt. De wond vertoont de indrukken van de tanden, en het vel en vleesch zijn niet vlak.

HOOFDSTUK VII.

Zich verhangen.

Bij het onderzoek van het lijk van iemand, die zich verhangen heeft, moet men eerst vragen, waar de plaats is, welke de straat of steeg, ten huize van wien, wie het gezien hebben, welk voorwerp (koord, band of doek) de gehangene en op welke plaats had vast gemaakt, of hij zich met eene gewone lis of met eenen dubbelen knoop heeft opgehangen. Verder onderzoeke men, of de kleederen, die de gehangene aanheeft, oud of nieuw zijn,

meet men de rigting van het lijk naar de vier windstreken, en ziet men in welke rigting het gelaat is, in welke rigting de rug is, op welk voorwerp de gehangene gestaan heeft, en meet men den afstand tusschen de plaats, waar het koord is vastgemaakt, tot aan den hals van het lijk, ook meet men den afstand van de voeten tot aan den grond. Alhoewel de plaats, waar iemand zich opgehangen heeft, laag is, toch moet men de plaats meten, waar het koord is vastgemaakt, tot aan de voeten van het lijk; men neme het lijk in tegenwoordigheid van andere personen af, en drage het naar eene binnenplaats (open-lucht), maakt dan de lis of den knoop los, meet hoe lang het touw is, meet den krans van het touw om den hals, meet of de krans regt doorreikt tot aan het oor en daar naar de hoogte gaat, of wel tot aan den atlas en daar naar de hoogte gaat; of de krans breed of smal is, dwars of in de lengte loopt, lang of kort is, en daarna zal men het lijk volgens den regel onderzoeken.

Bij het onderzoek van het lijk van iemand, die zich verhangen heeft, moet men eerst den berigtgever vragen, wie de gehangene is, of de tijd, dat anderen het zagen, was in de vroegte of laat in den middag, of hij al of niet losgemaakt en geholpen is; ook moet men opteekenen den tijd, waarop de aangifte geschied is; zoo anderen het lijk herkennen, moet men hun vragen hoe oud de gehangene is, welk bedrijf of ambt hij uitoefende, welke personen er in huis waren, om welke reden hij zich in huis verhangen heeft; zoo de persoon een slaaf of eene slavin is, dan moet men den eigendomsbrief (verkoopbrief) opvragen, en op dien brief nazien of de persoon verwanten heeft of niet, zoo ook den leeftijd, en daarna zal men naar de plaats gaan, waar de ophanging geschied is. — Zoo de persoon alreeds losgemaakt was om geholpen te worden, dan moet men vragen, wanneer hij losgemaakt is, en of te dier tijd de ademhaling en de pols nog voortgingen of niet, en hoe lang, nadat de persoon was losgemaakt, hij gestorven is; dit alles moet men zorgvuldig onderzoeken. — Men meet de hoogte van de zoldering (de balken). — De beide beenen van het lijk hangen in de lucht, de tong hangt uit den mond, de krans om den hals is niet rondom den geheelen hals, dit is het herkenningsmiddel (onderzoek) voor zelfophanging tijdens het leven (*), en is geheel verschillend van met geweld geworgd zijn door anderen.

Onderzoekt men het lijk van eenen gehangene, dat nog hangt, dan moet men eerst nazien of de afstand tusschen de voeten en den grond hoog of laag is, en zien of de plaats, waar het koord vastgemaakt is, het lijk kan dragen of niet; of wel of de voeten niet in de lucht hangen, en dan nazien de plaats, waar de voeten op rusten, welk touw er om den hals is en hoe groot de krans is, alsook hoe dik of hoe dun hij is, en daarna het lijk afnemen en onderzoeken.

Is het lijk al reeds afgenomen, dan moet men vragen of er al of niet koord of band om den hals is, of dat het ter zijde van het lijk ligt, of dat het nog is ter plaatse, waar de persoon gehangen is, en moet men dit koord of band met den krans om den hals verge-

---

(*) *Tijdens het leven*, in tegenstelling van na den dood door anderen opgehangen worden.

lijken, en zien of dit al of niet overeenstemt of verschilt. Als het regenachtig weder is, dan moet men nazien welke soort van schoenen of laarzen de gehangene aanhad, en of er op de plaats, waar hij gestaan heeft, afdrukken van de voeten zijn of niet."

Het lijk van iemand die zich verhangen heeft is als volgt:

Beide oogen gesloten, lippen zwart en omgekruld, tanden zigtbaar; heeft iemand zich aan het bovengedeelte van den strot verhangen, dan is de mond gesloten, de handen zijn op elkander geklemd, de tong is tegen de tanden aan, maar steekt niet uit; volgens sommigen steekt de tong een weinig uit tusschen de tanden. Heeft iemand zich verhangen aan het benedengedeelte van den strot, dan is de mond open; de punt van de tong steekt 2 à 3 strepen uit tusschen de tanden; het gelaat is donkerrood; aan de hoeken van den mond en op de borst is er speeksel; de handen zijn gesloten met den duim binnen de vier vingers; de punten van den voet steken regt uit naar beneden; op de beide dijen zijn roode plekken evenals plekken van moxa's; de onderbuik is geheel blaauw-zwart; de faeces en de urine komen van zelf voor den dag, aan den anus zijn een paar bloedvlekken; de krans om den hals is roodblaauw of wel zwart-modderkleurig, regt door tot achter de ooren of tot bij den atlas, in lengte negen duim of meer, tot over *één* voet.

Als de voeten van iemand, die zich verhangt, in de lucht hangen, dan heeft hij beneden den hals eenen diepen krans; als de voeten ergens op rusten dan is de krans niet diep.

Bij dikke menschen is de krans diep, bij magere menschen niet; is het touw stijf gedraaid en dun, dan is de kring diep; is het touw los gedraaid en dik, dan is de kring niet diep; bij verhangen aan een doek of iets dergelijks is de kring onduidelijk en niet scherp begrensd. Onverschillig of men zich ophangt hoog of laag, aan den hemel van het ledikant of in het ruim van een schip, in elk geval kan dood volgen, maar dan hangt het lijk schuins, het hoofd op zijde en het ligchaam ligt ter neder (*), de krans is schuins en reikt niet tot aan het achterhoofd en den atlas.

Bij het zich verhangen legt men of een knoop of eene lis met een knoop of een bierknoop of een dubbelen slag en dan een knoop; men onderzoeke op welk voorwerp de gehangene gestaan heeft om het hoofd in den strop te steken; zoo de lis of de vaste knoop zoo groot is dat het hoofd er in kan gestoken worden, dan heeft er zelfophanging plaats gehad.

Bij eenen bierknoop of bij eene lis met dubbelen knoop kan dit dood ten gevolge hebben, al komen de voeten aan den grond of al knielt de persoon; bij eene lis met eenen knoop kan dit, zoo de persoon met de voeten in de lucht hangt, dood ten gevolge hebben; raakt de punt van den voet eenigzints op den grond, dan volgt de dood niet. Eene lis is dat eerst het touw of de band om den hals gedaan wordt, en daarna met de hand het touw vastgebonden wordt aan eene hooge plaats; men moet eerst nazien of aan die hooge plaats

---

(*) *Ligt ter neder;* aldus de tekst en dit beteekent dat er niet genoeg ruimte is voor het lijk om regt naar beneden te hangen, dus ligt het gedeeltelijk ter neder.

ook stof is, alsmede op welk voorwerp de gehangene gestaan heeft; als hij met eigen handen het touw vastgemaakt heeft, dan is het zelfverhangen; als de hooge plaats, waar het touw vastgebonden is, zeer hoog is, of dat de hand er niet bij kan reiken of dat de persoon er niet bij kan klimmen, dan is het dat een ander hem opgehangen heeft. Ook moet men nazien het touw op de plaats, waar het vastgebonden is, of het lang of kort is; hangt het hoofd voorover naar beneden en slechts een voet of iets meer, tot aan de plaats waar het touw gebonden is, dan is dit zelfverhanging; is het hoofd naar boven gerigt en hangen de beenen in de lucht, en is er geen voorwerp, waar de persoon op stond, dan is het bepaald dat een ander hem opgehangen heeft.

De kring om den hals van eenen gehangene ziet er ongeveer uit als het chineesche karakter voor 8 (pah 3.7.1:), behalve bij den omgewonden knoop, dat is, dat de persoon bij zijn leven het touw of de band een paar malen om den hals geslagen heeft, en daarna dit koord ergens aan vastgemaakt heeft, van waar af het ligchaam nederging, zoodat dit dood ten gevolge had; of wel dat het koord eerst aan eene hooge plaats is vastgemaakt en daarna in eenen knoop nêerhangt: de persoon, staande op eene verhevenheid, steekt het hoofd in de lis, en legt het touw nog een paar slagen om den hals, en hangt aldus; in deze gevallen is er een dubbele kring, de bovenste reikt tot achter de ooren en tot aan den atlas, de beide einden reiken niet aan een, de onderste kring is geheel rond om den hals, deze kringen moeten naauwkeurig onderzocht worden.

Aanmerking:

„Soms is het touw een paar slagen om den hals en ter regter- of ter linkerzijde digtge-
„knoopt; in dit geval is er geen likteeken, gelijkende op het chineesch karakter voor 8 te
„zien, en toch mag men niet opgeven alsof de persoon door een ander geworgd was; dus
„moet men bij het geregtelijk onderzoek uiterst voorzigtig zijn. Ingeval van zelfverhanging
„is de kring steeds iets naar boven aan de plaats waar het touw gebonden is, terwijl bij
„verworging de kring zuiver rond is."

De kring aan den hals van iemand, die zich verhangen heeft, is ter regter- of ter linkerzijde van den strot minder diep tot achter de ooren, d. i. hoe meer naar den atlas des te minder diep. Bij een koord of band met eenen enkelen knoop is ter zijde van den knoop de kring minder diep; de kring is schuinsch rond naar boven toe, en is niet van voren en van achteren gelijk. Heeft iemand zich opgehangen, dan loopt het bloed niet; het ligchaam is roodzwart, als bewolkt (niet over het geheele ligchaam, maar als wolken hier en daar) evenals van een lijk, dat in ontbinding verkeert, men noemt die plekken *bloedvlekken;* zij verschillen van de blaauw-roode gezwellen, door slaan voortgebragt, en van de blaauwzwarte plekken, door vergiftiging ontstaan.

Bij oude lieden en bij zwakke of ziekelijke personen zijn de plekken minder talrijk.

Iemand, die wegens ziekte bedlegerig is, zoekt, zoo zijne ziekte niet te genezen is, al spoedig te sterven, b. v. wat in de geneeskunde genoemd wordt *zich verhangen wegens ge-*

vatte koude; de zieke ligt achterover in bed en verworgt zich met een touw of iets dergelijks; de oogen van het lijk zijn gesloten, de lippen open, de handen zigtbaar, de tong steekt een of twee strepen ver uit, de kleur van het vleesch is geel, het ligchaam is mager, beide handen zijn toegeknepen; uit het rectum loopen faeces.

Veelal houdt de persoon, die zich verworgt, het touw in beide handen strak gespannen; na den dood is het touw nog in de handen; beneden den strot is eene donkerroode plek; de omtrek van den kring is 1 voet of meer; de knoop is aan den strot, de krans van het voorgedeelte van den hals is dieper. Als de geworgde persoon reeds losgemaakt is, en hem is hulp verleend, dan is de buik gezwollen, de tanden bijten niet op de tong, uit het rectum komen geene faeces, de plaats, waar de zelfverhanging geschied is, moet men opengraven beneden de voeten van het lijk, ter diepte van drie voet of meer; is de kleur van den grond aldaar als houtskool, dan is er zelfmoord gepleegd.

Heeft iemand zich in een huis opgehangen, dan moet men eerst nazien de plaats, waar de persoon aan gehangen heeft, of het aan een dwarsbalk, hanebalk, of aan den bovendrempel van eene deur is, of het stof op die plaats in verschillende rigtingen weggeveegd si, of het indrukselen (van vingers, touw, enz.) bevat; is dat het geval, dan bestaat er zelfmoord; is echter het stof slechts in eene rigting verwijderd, dan bestaat er geene zelfmoord.

Aanmerking:

„Bij zelfmoord wordt er eerst overwogen en daarna wordt het touw vastgemaakt, hangt „de perooon reeds, dan vangt de doodstrijd aan, en wordt het stof op de balken, door dat „het touw beweegt, weggeveegd.

„Als een lijk naar eene andere plaats wordt overgebragt, of wel, zoo er eerst moord ge„pleegd wordt en dan valschelijk opgegeven wordt dat de persoon zich verhangen heeft, dan „is er slechts een streep op het stof, daar het lijk, opgehangen wordende, zich niet beweegt."

Bij zelfverhanging op eene lage plaats ligt het lijk veelal neder of wel ter zijde of wel voorover. Ligt het lijk op zijde, dan is de kring om den hals schuins naar boven; ligt het lijk voorover, dan is de kring om den hals regt naar boven; en steeds reikt de kring slechts tot achter het oor, niet tot aan het achterhoofd bij den atlas.

Als men met een stok zachtjes slaat tegen het touw, waar iemand aan hangt, dan is er zelfmoord gepleegd zoo het touw strak blijft; zoo het niet strak blijft, dan is het lijk van eene andere plaats overgebragt.

Is een lijk, dat op eene andere plaats hing, overgebragt naar deze plaats, dan is het touw om den ouden kring aan den hals een weinig verschoven; de oude kring is donkerrood met eenen bloedkrans; de tweede kring, ontstaan nadat het lijk overgedragen is naar eene andere plaats, is wit zonder bloedkrans.

Is er een kring, die donkerrood en diep is, dan is dit een kring van zelfophanging; is er daarenboven nog een kring, die, alhoewel diep zijnde, wit is in plaats van donkerrood, dan is het lijk van eene andere plaats overgebragt.

Als een lijk na langen tijd in verrotting is overgegaan, het hoofd naar beneden gerigt is en het ligchaam schuins ter aarde ligt, het vleesch zoo verrot is dat de beenderen te zien zijn, dan onderzoekt men het hoofd ter plaatse waar het touw zit en ziet of het touw tot op het kakebeen is doorgedrongen, en verder onderzoekt men de handgewrichten en het achterhoofdsbeen; als dit alles rood is, dan heeft er zelf-ophanging plaats gehad.

Aanmerking:

„Sommigen zeggen, dat de tanden en de beenderen van de vingertoppen rood zijn."

HOOFDSTUK VIII.

Doodslag of verworging door anderen, valschelijk voorgesteld als zelf-ophanging.

Van een persoon, die door anderen geworgd of door anderen is doodgeslagen en van wien valschelijk wordt opgegeven, dat hij zich zelf verhangen heeft, zijn de mond en de oogen open, de handen zijn niet gesloten, de haren zijn los, de polsen aan den hals staan stil, de kring om den hals is niet diep, de tong steekt niet uit, noch reikt tot aan de tanden; bij verworging zijn er krabben met de vingernagels aan den nek, bij doodslag zijn er op het ligchaam doodelijke wonden.

Is een persoon geworgd, maar nog niet geheel dood, en wordt hij dan opgehangen, dan zijn er twee kringen, de eene van verworging, de andere van ophanging, de diepte van de kringen is te onderscheiden. De beide kringen van verworging en ophanging gelijken op de twee kringen van zelf-ophanging met een touw met dubbelen knoop (slag); deze kringen zijn beiden diep; van deze kringen is de eene rood, de andere wit, de eene heeft eenen bloedkrans, de andere niet.

Wordt iemand geworgd door een ander, terwijl er een voorwerp tusschen den verworgde en den verworger is, b. v. de latten van een raam of een boom of iets dergelijks, en dit wordt valschelijk voorgesteld als zelf-ophanging, dan raken de einden van den kring niet aaneen; de kring om den hals is regt en vlak, zeer diep en donkerzwart, en gaat niet naar de hoogte achter de ooren of bij den atlas; is een persoon verworgd beneden den strot, dan is de knoop van den strot in den nek; soms rust de rug tegen een balk of iets dergelijks, of wel de bovenrand van de kleederen is opgetrokken, en daaroverheen is het touw gebonden; in dit geval is er een zwarte kring van den kraag der kleederen te zien, dit is dat de ademhaling op eene gevaarlijke plaats gestremd is en er aldus de dood volgt.

Is iemand door een ander verworgd en is het touw meerdere slagen om den hals, dan

zoek uitstel geeft, en het lijk reeds aan weer en wind is blootgesteld geweest, dan is het vel over het geheele ligchaam opgetrokken of er zijn witte blaren.

Als iemand zich in 't water werpt of door anderen wordt in 't water geworpen, dan raakt het ligchaam, ingeval het water diep en breed is, noch zand, noch slijk; is het water ondiep en naauw, dan zijn de verschijnselen evenals bij het in een put vallen of in een put geworpen worden. Is het water ongeveer drie of vier voet diep, dan kan iemand er in verdrinken; zijn er geene wonden zigtbaar, dan moet men uitspraak doen, dat de persoon in 't water gevallen en verdronken is; is het ligchaam met touwen gebonden, of zijn er eenige wonden, die twijfel verwekken, dan is het waarschijnlijk dat de persoon door een ander met opzet in 't water gegooid en gedood is.

Van iemand, die gestruikeld is en in 't water gevallen is, zijn de oogen en de mond open, de handen zijn niet digt geknepen; is de oppervlakte van het water smal, dan zijn er op het hoofd en op 't gelaat bepaald kneuzingen door stooten.

Als iemand ziek zijnde zich in 't water geworpen heeft, dan behoeft men niet na te gaan of het water diep is of niet, daar in alle gevallen de dood kan volgen; op het ligchaam zijn geene verwondingen te zien, maar het vel is eenigzins geel van kleur. Is iemand ziek en heeft hij zich voorover in 't water geworpen en is hij omgekomen, dan zijn de mond en de oogen open, beide handen zijn eenigzins toegeknepen; de met modder bevuilde plaatsen op het ligchaam moeten met water gewasschen en hierop wijn gesprenkeld worden; de kleur van het ligchaam is eenigzints wit, de buik is een weinig gezwollen, onder de nagels is modder, die bij het wasschen niet verdwijnt.

Bejaarde lieden, in 't water vallende, zullen, zoodra zij met de hand onder het water geduwd worden, ophouden adem te halen (sterven); op het lijk zijn geene wonden te zien, de buik is niet gezwollen.

Onderzoek om te onderscheiden of iemand bij het leven of na den dood in 't water geraakte.

Personen, die bij hun leven in 't water geworpen worden, liggen voorover zoo zij tot het mannelijk geslacht behooren en achterover zoo zij tot het vrouwelijk geslacht behooren. Het gelaat is achterover gekeerd, de handen en voeten zijn regt uitgestrekt, de mond is gesloten, de oogen zijn of open of gesloten, de handen zijn toegeknepen, de buik is gezwollen, en geeft geluid, als men er op slaat.

Aanmerking:

„Is een persoon in 't water gevallen, dan zijn de handen niet digtgeknepen, de oogen „zijn eenigzints open, de buik is iets gezwollen; is iemand in 't water gesprongen, dan zijn „de handen toegeknepen, de oogen gesloten, de buik is zeer gezwollen."

De ondervlakken van de voeten zijn gerimpeld en wit, niet gezwollen; de haren zijn niet los (de haarvlecht), het hoofd, de greus van het hoofdhaar, de vingertoppen en toppen der toonen, of, zoo de persoon schoenen aan had, de schoenen zijn met slijk bemorst; aan

mond en neus is schuim en een weinig ligtrood bloed; soms zijn er ligte wonden door stooten; dit zijn de herkenningsmiddelen dat de drenkeling bij zijn leven in 't water gevallen en dientengevolge gestorven is.

Aanmerking:

„Een persoon, nog niet dood zijnde, zal zeker in 't leven zoeken te blijven; de pols nog „slaande, slikt hij water op, dat tot in de ingewanden dringt, beide armen zijn alsdan ge„bogen en de handen zijn digtgeknepen; aan de nagels is er slijk, aan den mond en neus „schuim, de buik is door water opgezwollen.

„Oudtijds was iemand in eenen diepen vijver verdronken; na langen tijd kwam de zaak „uit; de ambtenaar, die het onderzoek deed, zag dat het vleesch en het vel geheel verdwe„nen waren en er slechts een geraamte overig was; hierop was geene verwonding te zien.

„Hij nam nu het cranium, waschte dit met water en goot er kokend water op, opdat „dit water door de naden van de wandbeenderen zou dringen, en om aldus te onderzoeken „of er fijn zand en aarde uit de neusgaten liep, waaruit hij besliste of de persoon bij „het leven in 't water geraakt was of niet. Was de persoon bij het leven in 't water geraakt, „dan zou hij, door den neus ademhalende, zand en slijk hebben opgenomen, en was hij „na den dood in 't water geraakt, dan zou er geen zand zijn opgesnoven."

Het lijk van een persoon, die aan eene ziekte is gestorven, heeft in den mond of in den neus geen schuim, de buik bevat geen water en is niet opgezwollen, de gelaatskleur is eenigzins geel, het ligchaam is vermagerd.

Aanmerking:

„Is een persoon aan eene ziekte gestorven, dan slaan de polsen niet meer, daarom is het „voorkomen aldus; men onderzoeke naauwkeurig of het lijk al of niet wonden heeft, die „bij het leven zijn toegebragt."

Het lijk van iemand, die doodgeslagen en in 't water geworpen is, is eenigzins geel en niet wit, de mond en de oogen zijn open, de armen regt uitgestrekt, de haren los, de buik is niet gezwollen; uit mond, ooren, oogen en neus stroomt geen schuim, nagels en vingertoppen zijn niet met zand of modder bezoedeld, beide handen zijn niet digt geknepen; de zolen van de voeten zijn niet gerimpeld of wit, maar een weinig gezwollen; op het ligchaam zijn zware wonden; de wonden zijn zwart van kleur.

Het lijk is mager of vet, dit moet men bij het onderzoek nazien, ook zie men na of er wonden op het lijk zijn, de litteekenen van de wonden opteekenen, en, zelfs al is iemand uit eigen beweging in 't water gesprongen, doe men onderzoek naar de wonden.

Is er geene wond op het lijk en is het gelaat zwartrood, zijn mond en oogen open, dan is dit alzoo, omdat de persoon voorover in 't water gehouden en gedood is.

Aanmerking:

„Is iemand bij zijn leven door een ander voorover in 't water gehouden, dan is de bloeds„omloop ten onderste boven gekeerd en het gelaat wordt rood. De persoon aldus in 't wa-

„ter gehouden, zal bepaald zich met handen en voeten verdedigen, en er zijn dus roode „plekken te zien."

HOOFDSTUK X.

In een put raken en sterven.

Bij het onderzoek over een lijk van iemand, die in een put gevallen en gestorven is, moet men eerst den berigtgever vragen, waarom hij niet onmiddelijk hulp verleend heeft, toen hij den persoon zag, of toen het lijk nog niet boven dreef? hoe hij wist dat er iemand in den put was? zoo het een put is in een huis, moet men vragen of de persoon, wiens lijk gevonden is, 's morgens gemist werd of wel 's avonds, en hoe men wist, dat hij in den put was? is er iemand in een put, dan is op de oppervlakte van het water schuim, dit kan men als een bewijs aannemen.

Men mete de 4 rigtingen van den put en onderzoeke aan wien de grond in de vier rigtingen behoort, wat de naam van de plaats is. Als het lijk nog in den put is, dan behoeft men de vier rigtingen niet te bepalen, maar men moet de diepte van den put schatten, en daarna het lijk uit den put halen.

Is er een lijk in eenen put en is de buik van het lijk opgezwollen, dan drijft het meer dan een voet boven water. Is de put niet diep, dan steekt het lijk niet boven water uit. Komt het lijk boven water uit, dan zie men na of het hoofd of de voeten naar boven of naar beneden zijn, en men meet eerst de lengte van den rand van den put tot aan het lijk.

Komt het lijk niet boven, dan meet men met eene lange bamboe tot aan het digtstbij zijnde gedeelte van het lijk, en zie ook na of het hoofd of de voeten naar boven of naar beneden zijn.

Het lijk van iemand, die in een put gesprongen is of door een ander er in geworpen, of er bij ongeluk ingevallen is, heeft aan het hoofd en aan de oogen bulten, door zich aan steenen en tegels gestooten te hebben, aan de vingers en aan de haren is slijk of zand, de buik is gezwollen; ligt het lijk op zijde of voorover, dan loopt er water uit den mond.

Is een persoon in 't water gegooid of er bij vergissing (bij ongeluk) ingevallen, dan zijn de handen open, de oogen een weinig open, en hij heeft geld of andere dingen bij zich; is een persoon in 't water gesprongen, dan zijn de oogen gesloten, zoo ook de handen, en hij heeft gelden of goederen bij zich.

Aanmerking:

„Is iemand door een ander in een put geworpen of is hij er in gevallen, dan is dit

„onverwachts geschied, daarom zijn de handen open en de oogen een weinig open. Is „iemand zelf in een put gesprongen, dan is het doel om spoedig dood te wezen; de toorn „is niet bedaard en aldus zijn de oogen gesloten, zoo ook de handen. Heeft iemand geld „of goederen bij zich, dan zal hij bepaald niet in een put willen springen. Personen, die „zelf in een put springen, hebben meestal geene goederen bij zich."

Als iemand om eenigen reden in een put gaat, dan zijn de voeten regt naar beneden; is het hoofd naar beneden, dan is het te vreezen, dat hem door anderen geweld is aangedaan, of dat een ander hem er in geworpen heeft. Valt iemand bij vergissing in een put, dan zijn de mond en oogen open, en moet men nazien de plaats, van waar de persoon is uitgegleden en in den put gevallen.

Aanmerking:

„Oudtijds was er op zekere plaats een regtsgeding als volgt: De echtgenoot van eene „vrouw uit het volk was sedert vele dagen niet te huis gekomen; onverwachts komt het „berigt, dat er in den put van den tuin een lijk is. De vrouw, bevreesd zijnde, zag in den „put, en weende, zeggende, het is mijn man. Onmiddelijk ging zij het bij den beambte „aanklagen; deze liet de buren zamenroepen en naderde den put om een onderzoek te „doen.

„Hij vroeg of dit het lijk was van den man dezer vrouw; niemand kon dit onderschei-„den, daar de put diep was, en zij verzochten daarom den beambte om het lijk er uit te „halen, en het te bezien; de beambte zeide, geen van allen kan het lijk herkennen, hoe „kan de vrouw weten dat het haar man is; hij ondervroeg de vrouw en het bleek, dat een „overspeler haar man gedood had, en dat de vrouw den overspeler geholpen had. Hieruit „ziet men, dat, zoo er maar het minste twijfelachtigs voorkomt, men dit onderzoeken „moet."

In de vijfde en zesde maand zijn er in de putten en in diepe graven dampen opgehoopt; gaat men in de putten, dan zijn deze dampen zoo verstikkend, dat de dood volgt. Ook in den zomer en herfst, als de putten opgedroogd zijn, en men alsdan personen gelast de putten te reinigen, dan zullen deze personen, zoo zij er ingaan, bepaald door het vergift getroffen worden en sterven. Onderzoekt men het lijk van personen, die in eenen put gevallen zijn, dan zal men daarop (op het aanzijn van die dampen) ook zorgvuldig letten.

Aanmerking:

„In Kin-hoa was een put, die, des zomers droog zijnde, door de ruimers zou schoon „gemaakt worden; drie personen gingen achtereenvolgens in den put en stierven; niemand „durfde er meer ingaan; later was er iemand, die goed wijn kon drinken, en die vele kan-„nen wijn dronk, gemengd met zwavel-arsenik (auri-pigment), daarna langs een touw in „den put ging, en de lijken van de drie personen boven bragt, terwijl hij zelf ongedeerd „was; de drie personen waren door de vergiftige dampen omgekomen: de persoon, die later „in den put ging, bleef ongedeerd door den wijn, gemengd met zwavel-arsenik."

HOOFDSTUK XI.

Dood door branden.

Bij het onderzoek van iemand, die door vuur is verbrand, moet men eerst aan den berigtgever vragen, waar de brand ontstaan is, waar de verbrande persoon was, toen de brand ontstond, om welke reden hij daar was; of den persoon, tijdens hij in brand stond, hulp verleend is of niet? men moet ook onderzoeken of de persoon al of niet met een ander twist gehad of gevochten had; als men naar dit alles gevraagd heeft, dan kan men overgaan tot het onderzoek. Ook onderzoeke men of het haar geschroeid is, zoodat het omgekruld is, of dat het gelaat en het geheele ligchaam zwart gebrand zijn, of de persoon eenige wond op het ligchaam heeft. Het voorkomen en den leeftijd van den persoon kan men niet met voldoende bewijzen uitmaken bij het onderzoek, maar men moet opgeven of de persoon in neus en mond al of niet asch heeft; is dit het geval, dan is de dood bepaald door verbranding veroorzaakt.

Bij het onderzoek van het lijk van een verbrand persoon, moet men eerst nazien of er asch is van balken, van een pannendak, of wel asch van een rietendak, en of het lijk op de asch ligt of er onder. De huizen toch zijn gewoonlijk met pannen of met riet gedekt. Als nu iemand verbrand is, dan is het lijk onder de asch van het verbrande dak; maar als iemand uit vijandschap door een ander in een brandend huis geworpen wordt en aldus verbrandt, dan is het lijk op de asch van het verbrande dak; men onderzoeke ook in welke rigting het hoofd en de voeten liggen.

Is het lijk van iemand, die verbrand is, alreeds tot asch verbrand, en kan men dus geene lijkschouwing houden, dan neme men de verklaringen van de lijkschouwers, van de verwanten en van de buren, en onderzoeke ten duidelijkste de aanleiding tot den brand, en geve naar waarheid op dat er geen geraamte overig was, dat onderzocht kon worden, en steunt dus de uitspraak op de verklaringen der getuigen.

Onderzoek of de verbranding geschied is bij het leven of na den dood.

Als iemand bij zijn leven met vuur verbrand is, dan bevatten de mond en de neus van het lijk asch en rook, de armen en beenen zijn gekromd.

Aanmerking:

„Is iemand bij zijn leven door vuur bedreigd, dan zal hij vlugten om zijn leven te red-„den; hij heeft den mond open, en, daar de ademhaling voortgaat, ademt hij asch en rook „in, door mond en neus.

„Men heeft de opmerking gemaakt, dat, als men een lijk uit de asch weghaalt, er ook be-„paald asch moet dringen in neus en mond; daarom moet men het geraamte onderzoeken

„en nazien of er asch en rook in den strot en in de hersenen is; aldus kan men onder-
„scheiden of een persoon bij zijn leven of na den dood verbrand is."

Is iemand na den dood verbrand, dan is er geen rook of asch in den mond, alhoewel de armen en beenen ook gekromd zijn; zijn noch de ellebogen, noch de knieën gebrand, dan zijn ook de armen en beenen niet gekromd.

Aanmerking:

„Eene vrouw, die haren man vermoord had, stak haar huis in brand en gaf valschelijk
„op, dat haar man door vuur was omgekomen. De jongere broeder van den man deed eene
„aanklagt bij de regtbank; de beambte, belast met het onderzoek van het lijk, nam twee
„varkens, het eene levend, het andere dood, en verbrandde beide varkens op een' hout-
„stapel; daarna onderzocht hij de verbrande varkens, en vond in den snuit van het eerste
„varken asch en in den snuit van het tweede varken geene asch; daarop onderzocht hij het
„lijk van den man en vond inderdaad geene asch in den mond; hij deed een nader onder-
„zoek, waarbij de vrouw bekende haren man gedood te hebben."

Sommigen zeggen dat aan 's menschen ligchaam de banden en pezen dienen tot verbinding der polsen, en daarenboven nog om de beenderen aaneen te houden. Als men het lijk ziet van iemand, die verbrand is, dan ligt dit lijk meestal voorover; ligt het lijk achterover, dan zal, zoodra het vuur de pezen raakt, het lijk oprijzen en overeind zitten, iets wat al spoedig andere menschen vrees inboezemt; dit overeind zitten ontstaat door het krom trekken der pezen en banden. Dus als handen en voeten zijn krom getrokken, is dit nog geen bewijs dat de persoon bij zijn leven verbrand is; men ga dus de kleur na van de verbrande plaatsen; zijn die plaatsen droog en zwart, dan is het verbranding na den dood; zijn die plaatsen vettig en geel dan is dit verbranding bij het leven.

Aanmerking:

„Het droog en zwart of vettig en geel zijn der verbrande plaatsen, ter onderscheiding
„van verbranding bij het leven of na den dood, is ook al geen zeker herkenningsmiddel.
„Men neme dus als regel bij lijkschouwingen, om de verschijnselen onderling te vergelijken
„en niet op één verschijnsel af te gaan."

De beenderen van personen, die levend verbrand zijn, geven eenen klank als zij op den grond geworpen worden, de beenderen van personen, na den dood verbrand, geven, op den grond geworpen, geenen klank. Is eenige gewonde plaats van buiten gebrand, dan is er toch geene blaar op de gebrande plaats; de kleur van het vleesch is donkerrood.

Van een oud ziekelijk mensch, die in bed liggende bij ongeluk verbrand is, is het vleesch verschroeid en zwart gekleurd, soms is het vleesch krom getrokken, beide handen zijn toegeknepen en de armen zijn tegen de borst gedrukt, ook zijn de knieën gebogen, de mond en de oogen zijn open, soms zijn de tanden op elkander geklemd en soms zijn de boventanden op de onderlip gedrukt. Soms is het vet van het ligchaam geel van kleur, en is door het vel gedrongen.

Van het lijk van iemand, die door een ander geworgd en daarna in 't vuur geworpen is, zijn de haren verschroeid en geel, het gelaat en het geheele ligchaam zijn verschroeid en zwart, het vel en vleesch zijn gekrompen, er is geen waterachtig vocht van blaren, noch eenige plaats, waar het vel opgetrokken is. De indruk van het touw om den hals van den verworgde kan bepaald gezien worden.

Is een persoon met een scherp wapen gedood en daarna in het vuur geworpen en verbrand, dan moet men de lijkschouwers gelasten, de beenderen op te nemen en de stof en asch van den grond weg te vegen, en dan giet men op de plaats waar het lijk lag azijn en wijn van rijst gemaakt. Is een persoon met een scherp wapen gewond, dan is er bloed in den grond gedrongen, dat er versch rood uitziet; men onderzoeke nu, waar de persoon bij zijn leven gewoon was te slapen, daar het gebeuren kan, dat hij, na vermoord te zijn, naar eene andere plaats is overgebragt, en men in dit geval moeijelijk het bloed onder het lijk kan opsporen. Als iemand bij ongeluk verbrand is en het lijk ligt op den grond, dan is er op den grond een afdruk van een menschen-ligchaam (door het brandende ligchaam) men vege de plaats waar het lijk ligt schoon, giete azijn op die plaats en bedekke de plaats met eene mat gedurende een paar uur, alsdan wordt de gedaante zigtbaar. Is iemand verworgd en daarna in 't vuur geworpen, dan zal de wond van het verworgen nog te zien zijn, zoo de hals niet verbrand is. Is iemand doodgeslagen, dan is er bloed op den grond, en zal men de plaats, waar het lijk ligt, moeten aanvegen, met vuur verhitten en daarna met azijn begieten, dan zal de grond de kleur van versch bloed vertoonen.

HOOFDSTUK XII.

Dood door kookende vochten.

Is iemand door kookende vochten gewond en gedood, dan zijn het vel en het vleesch bij het lijk gescheiden (niet aan een), het vel is afgescheurd en wit van kleur; op de plaatsen, waar het vel het vleesch raakt, is het ook wit. Het vleesch is week en ligt rood.

Personen in 't vuur of in kokend vocht, liggen meestal op zijde, de wonden zijn aan handen, voeten, hoofd en borst.

Als personen wegens vechten, hetzij met het hoofd stootende of wel met de hand duwende, of met den voet schoppende, anderen in 't vuur of in kookende vochten stooten, dan zijn de wonden veelal op den elleboog en op de billen.

Als kookende vochten plaatsen raken, waar verwondingen zijn, dan zijn er geene blaren

van eenig belang en verschilt dit van de uitwerkselen van kookende vochten op niet verwonde plaatsen.

Als kookende vochten niet gegoten worden op de borst ter hoogte van het hart en op den rug ter hoogte van het hart, dan kan dit niet dood ten gevolge hebben; begieten personen elkander met kookende vochten, dan zijn de verwondingen veelal op 't gelaat, op de ribben, de handen en de voeten, en de wonden zijn gewoonlijk zwaarder aan de eene helft des ligchaams dan aan de andere helft. Heeft men zich zelf verwond met kokende vochten, dan zijn de wonden veelal aan de handen, de voeten en de borst.

Is er na den dood een kookend vocht op het lijk geworpen, dan is de kleur van het vleesch wit, het vleesch is niet week, noch is het vel tot blaren getrokken.

EINDE VAN HET TWEEDE DEEL.

DERDE DEEL.

HOOFDSTUK I.

Algemeene beschouwingen over twijfelachtige omstandigheden en over moeijelijkheden.

De minste vergissing bij eene lijkschouwing geeft aanleiding tot de grootste dwaling (lett. een haar breed vergissing, duizend mijlen dwaling), en men mag dus zulk een onderzoek niet ligt achten. De verschijnselen van verworging door anderen gelijken op die van zelfverworging. De verschijnselen van verdrinken door anderen gelijken op die van in 't water vallen en verdrinken; verwond zijnde, sterven binnen den tijd voor de genezing bepaald, terwijl de dood veroorzaakt is, niet door de wond maar door eene ziekte; slaven en slavinnen, die door hunne meesters geslagen zijn en zich zelven verwonden of zich verworgen; al deze gevallen vertoonen verschijnselen, die uiteenloopend zijn, en die twijfelingen en moeijelijkheden verwekken, die naauwkeurig moeten onderzocht worden.

De twijfelingen en moeijelijkheden van een geregtelijk onderzoek komen verder voor in de volgende gevallen, b. v. er is eene wond toegebragt met een scherp werktuig aan den eenen kant en dit werktuig is doorgedrongen tot aan den anderen kant, dan moet men nazien de opening van de wond aan den eenen kant en aan den anderen kant; de grootste opening is daar, waar het wapen werd ingestoken, en de kleinste opening is daar, tot waar het mes is doorgedrongen. Is het lijk alreeds verrot, dan moet men de kleederen nazien, die het lijk aanheeft, en zien of de sneden en de kleederen overeenstemmen met de wonden op het ligchaam.

Soms ligt het lijk voorover en heeft een mesje in de regterhand of wel eene scherpe bamboepen, en er is eene snede van den strot tot aan den navel; dan kan het wezen dat de man dronken was en voorover vallende zich verwond heeft. Men zie na of er in de nabijheid van het lijk eene hooge of eene gladde plaats is en verder of er aan 't lijk ook andere oorzaken van dood te bemerken zijn; of er gelden of goederen zijn weggenomen, daar het mogelijk is, dat iemand, iets voor den dag willende halen, is uitgegleden en zich verwond heeft.

Iemand is door een ander gedood, maar er is reeds zooveel tijd verloopen, dat het lijk verrot is, en er geene sporen van verwondingen zijn, waarop te vertrouwen is. In zulk een geval onderzoeke men het fontanel-been, dat ook wel genaamd wordt *deksel van den hemelschen geest*; als dit iets uitsteekt boven de randen van het achterhoofdsbeen, en zoo de kleur van het been eenigzints rood of ligtblaauw is, dan is de dood bepaald veroorzaakt door dat de ademhaling gestuit is, en het bloed naar het hoofd steeg; onderzoekt men dus dat been, dan is de moeijelijkheid opgehelderd.

De plaats van den eersten der vijf lenden-wervelen is eene zeer teedere gevoelige plaats; als men er met de vuist tegen stompt, dan kan dit onmiddelijk dood ten gevolge hebben; dat is omdat beide gaten ter weerszijde van dien wervel eene roode zenuw bevatten, die zeer fijn is en die tot aan de nieren reikt. Breekt die zenuw, dan volgt onmiddelijk de dood, terwijl er uitwendig geene verwonding te zien is. Is er nu eene aanklagt van eenen moord, veroorzaakt door slaan tegen den eersten der vijf lenden-wervelen, dan moet men onderzoeken of deze wervel donkerrood is; is dit zoo, dan is de aanklagt waar.

Het been, genaamd deur des levens (de eerste lenden-wervel), is het zevende been, gerekend van af het koekkoeksbeen en heeft aan beide kanten een klein gat.

Op een lijk zijn geene wonden te zien, maar het gelaat is blaauwzwart of aan den eenen kant iets gezwollen, dan is dit veelal het geval, als aan iemand met eenig voorwerp mond en neus gestopt is, en hij alzoo gedood is. Soms is iemand met een doek of met een zak geworgd, alsdan is er geen merk (wond) te zien aan den hals, maar men zie na of het vleesch van den hals hard is; dit is een voornaam herkenningsmiddel; men zie ook na of de handen en voeten met touwen zijn gebonden geweest, of er in de tong gebeten is, en of er tegen het groot en klein gemak geschopt is, en deze plaatsen gezwollen zijn. Als dit alles te zien is, dan zie men na of er speeksel in den mond is, en of de keel gezwollen is of niet; is er speeksel in den mond, dan kan het wezen, dat de persoon aan keelontsteking gestorven is of wel in dronkenschap plotseling is dood gebleven; men onderzoeke dit naauwkeurig.

Personen hebben eene vechtpartij en gaan na afloop daarvan uit een, zij naderen eene rivier of stroom, poel of gracht, en terwijl zij het bloed wegwasschen of wel water drinken, worden zij duizelig en hetzij door uitputting van krachten of wel omdat zij dronken zijn, vallen zij in 't water en verdrinken. Toen zij in het water vielen, waren zij dus nog in 't leven. — Het lijk is opgezwollen, de nagels zijn met slijk en zand bemorst, de armen naar voren gestrekt, en de dood is veroorzaakt door in 't water vallen. Heeft men nu een naauwkeurig onderzoek gedaan, dan moet men bepaald opgeven, dat er op het lijk wonden zijn veroorzaakt door slaan, en bij de uitspraak bepalen, dat de dood is veroorzaakt door in 't water vallen na eene vechtpartij. Bij verwondingen, zelfs op gevaarlijke plaatsen, doet zich toch het geval voor van dood door andere oorzaken, hetzij binnen den termijn voor de genezing bepaald of daarna, en de straf moet dus bepaald worden volgens de wet op slaan

en verwonden; zoo ook als dood veroorzaakt is door in 't water te vallen, dan is de dood toch toe te schrijven aan andere oorzaken, alhoewel er verwondingen zijn toegebragt.

Ook gebeurt het dat personen zamen vechten, daarna uiteengaan en van eene hoogte afvallen en sterven; in dit geval moet men de hoogte bepalen van de plaats, waarvan de persoon gevallen is, en onderzoeken of de wond is veroorzaakt door vallen op eene gevaarlijke plaats; en men moet de personen ondervragen, die van het vechten en van het uiteengaan zijn getuigen geweest.

Is iemand in eene vechtpartij doodgeslagen, dan gebeurt het dat er over het geheele ligchaam geene wond te zien is; dit is in geval de geslagen persoon eene oude ziekte had, of wel voor dat hij geslagen werd zich dronken gedronken heeft, en er tijdens de vechtpartij eenige belemmering in de ademhaling plaats had, ten gevolge waarvan hij stierf; in zulke gevallen zijn de ballen opgetrokken en onzigtbaar; men neme warmen azijn, doope daarin de kleederen of eenige katoen, dat men op die plaats legt en daar eenigen tijd op laat liggen (lett. gedurende den tijd voor een maaltijd); daarna gelast men de lijkschouwers met de hand op den onderbuik te drukken, als wanneer de ballen voor den dag komen; daarna onderzoeke men de gevaarlijke plaatsen des ligchaams.

Als bejaarde of zwakke lieden met anderen vechten en onmiddelijk sterven, zonder dat ergens eene wond is, dan moet men de ballen nazien; veelal is er één bal opgetrokken; drukt men met de hand op den buik dan zijn zij beiden te zien. Onderzoekt men een lijk, dat nergens eenige wond heeft en er niet uitziet als van een ziek mensch, en waarbij moeijelijk de oorzaak van den dood te bepalen is, dan is het te vreezen, dat eenig scherp werktuig of een spijker in het fontanel-been of in de hersens gedreven is; men bevele dus de verwanten van het lijk en de getuigen om eene volledige aanklagt te doen, en daarna schere men het haar van het lijk en onderzoeke het hoofd. Bij het lijk van iemand, die mishandeld en gestorven is, onderzoeke men de binnenzijde van de tanden, tong, ooren, neus, men zie ook de nagels der toonen en der vingers na, of in een van deze ligchaamsdeelen ook een puntig ligchaam gestoken is.

Bij het onderzoek van een lijk moet men bepaald aanwijzen of de persoon geslagen is en daarna zich vergiftigd heeft, of wel geslagen is en daarna zich verworgd heeft, of wel geslagen is en daarna in 't water gesprongen en verdronken is; dit moet men ten duidelijkste onderzoeken.

Is er, nadat iemand is doodgeslagen, vergift in den mond gebragt en er wordt valschelijk verklaard, dat de persoon zich vergiftigd heeft, of wel is er na den dood een touw om den hals geslagen en wordt er valschelijk verklaard, dat de persoon zich bij zijn leven verworgd heeft, of wel is het lijk in 't water gegooid en wordt er valschelijk opgegeven, dat de persoon zich verdronken heeft, dan zijn de gevolgen van de minste vergissing van het hoogste belang; men moet dus naauwkeurig opteekenen de wonden van het lijk; als er inderdaad geene wonden op doodelijke plaatsen zijn, dan zijn er toereikende bewijzen en verschijnse-

len van zelf-verworgen, zelf-verdrinken of zelf-vergiftigen, en kan men hiervan duidelijk berigt geven.

Als een moord bij avond gepleegd is en er geene ooggetuigen zijn en het lijk verdwenen is, dan moet men wachten en in 't geheim onderzoek doen, men mag niet in gissingen vervallen en nu deze, dan geene verdenken en aldus eene aanklagt opmaken (lett. zamensmeden).

Bij lijkschouwingen, waar moeijelijkheden en twijfelingen in voorkomen, zoo ook in gevallen, waar twee familieën, die beiden eenige invloed bezitten, met elkander eene regtszaak hebben, moet men een goeden en ervaren lijkschouwer kiezen, die ijverig en eerlijk is. Men neme hem met zich mede en late hem niet van zich weg gaan; als hij eet of drinkt late men hem door iemand bewaken, en men wachte slechts een korten tijd op hem (als hij eet of drinkt); blijft hij lang weg, dan is het te vreezen, dat hij in 't geheim eenige list zal beramen om de zaak te verdraaijen en den moord verkeerd voor te stellen; men kan niet te oplettend zijn.

HOOFDSTUK II.

Algemeene beschouwingen over de wonden van een lijk.

Bij het onderzoek van iemand, die aan eene ziekte gestorven is, moet men eerst vragen, van waar de persoon komt, wanneer hij is aangekomen, of er personen zijn, die hem kennen, aan welke ziekte hij leed, hoe oud hij is en hoe lang hij ziek geweest is toen hij stierf. Is de persoon een slaaf of eene slavin, dan moet men den eigendomsbrief (verkoopbrief) opeischen, en vragen of de slaaf of slavin verwanten heeft of niet, welke geneesheer geroepen is en welke geneesmiddelen zijn gebruikt; als dit alles gevraagd is, dan moet men de bevestiging daarvan aan de getuigen afvragen, als er geene andere oorzaak voor den dood is en men slechts in de verklaring heeft opgeteekend, dat het geheele ligchaam is geel van kleur en mager, dan is het bepaald, dat de persoon bij zijn leven aan eenige ziekte leed en daaraan stierf; men moet verder opvragen eene geschrevene verklaring van den geneesheer. Als inderdaad alle getuigen zeggen, dat de persoon aan eene ziekte gestorven is en er geene dood op wederregtelijke wijze is veroorzaakt, dan behoeft het lijk niet ten tweede male onderzocht te worden. Het lijk van iemand, die aan eene ziekte gestorven is, is mager en geel van kleur, de mond en oogen zijn veelal open, de buik is ingevallen, de oogen zijn geheel geel, beide handen eenigzints digtgeknepen, de haren los, op het ligchaam zijn oude of versche litteekenen van naaldensteken of moxa's, verder geene andere bijzonderheden.

Het lijk van iemand, die aan den weg bedelt en, aan eene ziekte lijdende, onderweg gestorven is, is mager, geel van kleur, de oogen en de mond zijn gesloten, beide handen eenigzints toegeknepen, de tanden droog en geel, de lippen bedekken de tanden niet.

Het ligchaam van iemand, gestorven in het begin van de lente, in den zomer of in den herfst, heeft reeds na twee of drie dagen eene blaauwe kleur op den buik, beneden den navel, onder de ribben en aan de randen der beenderen; dit is omdat het lijk van iemand, die aan eene ziekte gestorven is, na verloop van eenige dagen in verrotting overgaat; het vuil uit het ligchaam komt te voorschijn en dringt naar buiten door het vel en het been, vandaar de verkleuring; en deze verkleuring is niet veroorzaakt door eenige verwonding, bij het leven toegebragt.

Het lijk van iemand, die door den duivel bezeten of door de koude bevangen plotseling gestorven is, is veelal dik en eenigzints geel, mond en oogen zijn gesloten, de haren zijn niet los, en den mond is er speeksel, en over het geheele ligchaam zijn geene andere verschijnselen van beschadiging.

Als iemand plotseling is gestorven, de buik niet is ingevallen, neus en mond speeksel en slijm bevatten, de mond rood is, dan is dit veroorzaakt door dat de ademhaling belemmerd is geworden door het opgeven van slijm, tengevolge waarvan hij stierf. Is iemand plotseling gestorven door bevangen te zijn door de koude, dan zijn de oogen open en witachtig, de mond en tanden zijn gesloten, de kaken stijf op elkander geklemd, soms zijn mond en oogen schuins getrokken, uit de hoeken van den mond stroomt slijm en speeksel, armen en beenen zijn gekromd. Het lijk van iemand, door koude bevangen, kort daarop gestorven, is gezwollen, het vleesch is wit van kleur, mond en oogen zijn gesloten, slijm loopt uit den mond.

Is iemand, door een duivel bezeten zijnde, plotseling gestorven, dan is het lijk of mager of vet, de handen zijn digtgeknepen, de nagels van handen en voeten veelal blaauw.

Is iemand door koude bevangen of door schrik bevangen gestorven, dan zijn de oogen en de mond veelal scheef getrokken, armen en beenen bepaald gekromd, armen en beenen, handen en voeten allen eenigzints ingetrokken, en slijm loopt uit neus en mond.

Is iemand door gevatte koude gestorven, dan is het geheele ligchaam donkerrood, mond en oogen zijn open, er breekt een donkerrood zweet uit, de lippen zijn iets omgekruld, de handen zijn niet digtgeknepen.

Is iemand door invloed van het warme weder gestorven, dan zijn de oogen gesloten, de mond is open, het ligchaam geel, de opperhuid hier en daar opgezwollen, armen en beenen zijn regt.

Iemand, die aan de pokken gestorven is, heeft op het ligchaam roode plekken als sterren, welke plekken niet zeer gezwollen zijn.

Is iemand door hitte bevangen gestorven, dan heeft dit veelal plaats in de vijfde, zesde of zevende maand; de oogen zijn gesloten, de tong en het rectum steken niet uit, het ge-

laat is geelwit, sommigen zeggen dat er bloed uit de neusgaten en uit het rectum loopt.

Is iemand dood gevroren, dan is het gelaat geel, de mond bevat speeksel en slijm, de tanden zijn op elkander geklemd, het ligchaam is regt, beide armen zijn tegen de borst opgetrokken, sommigen zeggen dat de schouders zijn opgetrokken en de beenen gebogen; bij het onderzoek wascht men het lijk met azijn en résidu; zoodra het lijk eenigzins warm wordt, worden de wangen rood als de kleur van den Hybiscus mutabilis; uit den mond loopt speeksel, dat niet kleverig is.

Is iemand door honger gestorven, dan is het ligchaam graauw en mager, hard en regt uitgestrekt, de oogen zijn gesloten, de mond open, de tanden op elkander geklemd, de buik is ingevallen, handen en voeten zijn regt uitgestrekt.

Is iemand door vrees bevangen gestorven, dan zijn de oogen wijd open, de mond is open, de armen zijn ter zijde uitgestrekt en gebogen, met de handen naar boven, en het lijk draagt den indruk van groote vrees.

Onderzoekt men het lijk van iemand, in dronkenschap gestorven, dan moet men eerst de lijkschouwers bevelen het lijk met warmen azijn te wasschen; als er op het ligchaam geene wonden zijn, dan moet men met de hand op den buik van het lijk slaan; is de buik opgezwollen en geeft hij geluid, dan is de buik opgezwollen door drinken; de invloed van dronkenschap op het hart en de longen heeft dood ten gevolge gehad; ten einde de oorzaak van den dood te bepalen, vrage men eene geschreven verklaring van de verwanten van het lijk, waarin opgegeven wordt hoeveel wijn de overledene behoefde om beschonken te wezen, en hoeveel wijn hij nu het laatst gedronken had.

Aanmerking:

„Als een persoon braakte of diarrhoea had, er vermagerd en zwak uitziet, het vel eenig-„zints graauw, maar niet gescheurd is, het gelaat, de lippen en de nagels niet blaauw zijn, „het rectum niet gezwollen is en niet uitsteekt, dan zijn dit verschijnselen van wijn drin-„ken en den wijn weder opgeven (braken)."

Is iemand gestorven door beschonken te zijn van sterken wijn, dan zijn de tanden en kiezen los, het lijk lenig, niet stijf, uit mond en neus stroomt bloed.

Sterke wijn mag men niet in een tinnen vat warm maken ën eene nacht over laten staan; dan kan het drinken van dien wijn dood veroorzaken; het gelaat van iemand, die daaraan gestorven is, is blaauwzwart.

Aanmerking:

„Oudtijds was er iemand, die zich bedronk aan sterken wijn en daarna tabak rookte „en stierf; een ander dronk sterken wijn, werd koud en stierf onder de dekens; weer „een ander dronk sterken wijn, dronk daarop vele kommen water en stierf. Men „heeft opgemerkt, dat koud water, in kleine hoeveelheden gedronken, het vergift van „den wijn (lett. vuurvergift) kan naar buiten drijven, maar wordt er veel water op

„eens gedronken, dan wordt het vuurvergift teruggehouden door het koude water en „kan niet naar buiten dringen, daarom blijft het inwendig en is dit niet te verhel- „pen."

Is iemand dronken van wijn en daarna door anderen geschopt en geslagen, zoodat er inwendige kneuzing is veroorzaakt en daarna de dood, dan valt dit moeijelijk uit te maken; het lijk vertoont niets bijzonders, behalve dat er uit mond en neus spijs en drank en uit het rectum drekstoffen, gemengd met bloed, stroomen. Als men zulk een lijk onderzoekt, dan moet men zorgvuldig nazien of de persoon met anderen gevochten heeft en toen geschopt en geslagen is; als men daarvan duidelijke getuigen heeft, dan mag men eene uitspraak doen.

Aanmerking:

„Men zegt ook dat het geheele ligchaam eenigzins rood is, de mond en de oogen „open zijn en dat er bloed uitstroomt, beide handen digtgeknepen zijn en de buik ge- „zwollen is."

Is iemand gestorven door den naaldensteek of door moxa's, dan moet men eenen anderen geneesheer roepen, om de plaatsen na te zien, waar de naaldensteek of de moxa's zijn toegepast, of dit op behoorlijke plaatsen gedaan is en of er eene aanleiding is tot dood door vergissing.

„Als het negatief principe verzwakt is en de man, die den naaldensteek doet (de ge- „neesheer), daarentegen positief principe aanvoert, dan noemt men dit *nog meer verzwakken* „*het negatief principe*, hierop volgt langzamerhand de dood. Als het positief principe „verzwakt is en de geneesheer daarentegen negatief principe aanvoert, dan noemt men dit „*nog meer verzwakken het positief principe:* hierop volgt dood ten spoedigste (*)."

Als een man veel den bijslaap uitoefent, dan raakt het zaad uitgeput en kan er dood volgen op 't oogenblik dat hij den bijslaap uitoefent; men moet hier de waarheid naauwkeurig onderscheiden; is iemand inderdaad aldus gestorven, dan is het mannelijk lid in erectie; is een persoon niet aldus gestorven, dan is het lid niet aldus.

Aanmerking:

„Er was iemand die, bij eene jonge dochter slapende, stierf, bij het kisten van het lijk, „was er eene bijzondere geur toen de dekens opgelegd werden; deze geur ontstond doordat „de man een kamer-geneesmiddel (aphrodisiac), waarin veel muskus was, had ingenomen."

Als dood volgt door onwillekeurige zaadvloed gedurende den slaap, dan zal bij mannen het lid in erectie zijn, bij vrouwen stroomt er vocht uit de vulva, en het gelaat ziet er lagchend uit.

(*) De plaats hier aangestipt is zeer vrij vertaald; de woorden positief en negatief voor het chineesch Yang 39.3.6 en 39.2.8 Yin geven eene betere voorstelling van de bedoeling des schrijvers, dan de gewone vertaling mannelijk en vrouwelijk principe.

Is een man of eene vrouw gestorven aan eene beroerte (letterlijk: ziekte der geslachtsdeelen), dan zijn de lippen en de nagels blaauwzwart, en in hevige gevallen is het geheele ligchaam donkerrood; dit is doordat de ademhaling opgehouden en het bloed verhard is.

Het lijk van eenen man, die aan eene beroerte gestorven is, is blaauwzwart als bij vergiftiging, maar de kleur is wat minder; de oogen en de mond zijn gesloten, de handen zijn toegeknepen, het mannelijk lid is niet in erectie, en er loopt zaad uit.

Is iemand met stokslagen gestraft en gestorven, dan moet men onderzoeken de likteekenen van de stokslagen, of zij breed of smal zijn, men zie de geslachtsdeelen na, de valsche en de ware ribben, de vijf londewervelen, de onderbuik enz., of daar al of niet bloedkringen zijn.

De likteekenen van slagen met de kleine bamboe zijn aan de linkerzijde van de billen drie duim lang en twee en een half duim breed, ter regterzijde 3,5 duim lang en 3 duim breed en 0,3 duim diep; de likteekenen van slagen met de groote bamboe zijn regts en links 3 duim à 3,5 duim in 't vierkant en 0,3 duim diep; verder is er etter, waardoor het vleesch aan de randen week is of verrot.

Is iemand met stokslagen gestraft en daarna door eenige andere oorzaak gestorven en zijn het voorgedeelte der dijen en de onderbuik eenigzints rood van kleur, dan zijn dit niet verwondingen ten gevolge van stokslagen; maar het is omdat tijdens de stokslagen werden toegepast, de persoon voorover tegen den grond gedrukt is, of wel zich tegen eenig hard ligchaam gestooten heeft, en zulks na den dood zigtbaar werd.

Als er op beide dijen verwondingen zijn, die schuins eenige duimen en in diepte eenige strepen bedragen en tot op het been zijn doorgedrongen, en er op het been bloedkorsten zijn, dan is dit bepaald, dat de persoon met de bamboe geslagen is en er daarna ontsteking in de wond ontstaan is, die dood ten gevolge had.

Is iemand omgekomen door uit een boom of uit een huis te vallen, dan moet men nazien den tak, waarover hij gestruikeld is, alsmede de hoogte van het huis, waarvan hij gevallen is, zoomede de diepte van den indruk in de aarde, waar hij gevallen is, en of het vel op eenig gewigtig deel des ligchaams is afgeschaafd, en of er ook likteekenen zijn van op iets gestooten of van iets afgegleden te zijn. Is iemand omgekomen doordat eenig inwendig deel gebroken is, dan loopt er bepaald bloed uit mond, oogen, ooren en neus; zijn de wonden zeer zwaar en duidelijk te zien, dan moet men nog meer zorgvuldig onderzoek doen, en de hoogte meten, van waar de persoon gevallen is. Van eene hooge plaats naar beneden vallen geschiedt of door een misstap of door aan iets te blijven haken; de krachtsuitoefening geschiedt dus aan het onderste deel des ligchaams en de wond is dus veelal aan de dijen, de beenen en de armen, en wel of ter linker- of ter regterzijde, en steeds is slechts eene zijde gewond.

Is de persoon door een ander gestooten en alzoo gevallen, dan is de krachts-inspanning aan het boven gedeelte des ligchaams, de wonden zijn veelal aan het hoofd, aan het gelaat

en aan de handgewrichten; men lette op, dat de kracht van het stooten groot is, en dat het zwaarste ligchaamsdeel is het hoofd. Is iemand gestooten en valt hij naar beneden, dan zal hij bepaald voor zich zelf zorg dragen, en de handen komen aldus het eerst aan den grond; is hij op 't onverwachts gestooten geworden, dan zullen het hoofd en het gelaat het eerst voorover aan den grond reiken; alhoewel hij dus niet bepaald over het geheele ligchaam verwond zij, toch zijn de wonden verschillend van die, veroorzaakt door misstappen en vallen.

Is iemand gedood door iets, dat op hem viel, dan zijn beide oogen uitpuilende en de tong steekt uit, beide handen zijn eenigzints toegeknepen, over het geheele ligchaam zijn korsten bloed, donkerrood van kleur; er is of bloed in den neus, of wel er loopt een ligtrood vocht uit den neus; op de verwonde plaatsen zijn bloedkringen, rood en gezwollen; de randen van het gescheurde vel zijn evenzoo rood en gezwollen, of wel het been, de pezen en het vel zijn gebroken en gescheurd; dit is, als iemand gedood is doordat eenig voorwerp op eene gevaarlijke plaats des ligchaams viel; was dit voorwerp niet op eene gevaarlijke plaats gevallen, dan zou de dood niet gevolgd zijn; terwijl, als iets op het lijk gevallen is, de verschijnselen ook niet zijn, zooals de hierboven opgegevene.

Als iemand gedood is door den val van een huis of van een muur, of door een steen, die gevallen is, en er zijn wonden op de teedere en gevaarlijke deelen des ligchaams, dan moet men duidelijk opgeven de lengte en de breedte van de wonden, of zij ontstaan zijn door het vallen van harde ligchamen, ook moet men nazien of de beenderen al of niet gebroken zijn. Is iemand door het vallen van een boom gedood, dan moet men nazien hoe groot de schuinsche wond is; is een boom op het lijk gevallen, dan verschilt zulk eene wond van de eerstgemelde.

Als twee menschen te zamen eenig ligchaam optillen, en de een heeft veel kracht, maar de ander heeft slechts weinig kracht, en de eerste, het ligchaam snel opnemende, daardoor den anderen naar den grond drukt, dan is de schouder, de arm en het been aan eenen zelfden kant des ligchaams verwond. Als iemand bij vergissing tegen iets stoot en dit voorwerp valt op hem en verwondt hem, dan moet men onderscheiden of de wonden van voren of van achteren, regts of links zijn. Is het voorwerp gevallen achter den persoon, dan zijn er ligte wonden van voren; is het gevallen voor op den persoon, dan zijn er ligte verwondingen van achteren; ter regter- en ter linkerzijde is dit evenzoo.

Als eenig voorwerp op den mond en op den neus gedrukt wordt, zoodat de ademhaling belet is en hierdoor dood ontstaat, dan zijn de oogen van het lijk open en de pupillen puilen uit; uit mond en neus stroomt ligtrood bloed, over het geheele gelaat zijn bloedkringen (plekken), die zwartrood van kleur zijn; het rectum steekt uit en de kleederen zijn bevuild met drekstoffen en urine. Is iemands mond en neus met eenig kleedingstuk of met vochtig papier digtgestopt en hij daardoor gestorven, dan is de buik opgezwollen en ledig (d. i. niet opgezwollen door vocht).

Is iemand met eenig voorwerp gesmoord en aldus omgekomen, dan zijn aan de bui-

tenzijden der armen, aan de hielen en op de borst geringe wonden. Is de benaauwdheid zoo hevig dat de oogen uitpuilen, dan was het drukken ook zeer sterk; maar, alhoewel het ligchaam zich niet bewegen kon, was de verhindering niet voldoende om te beletten, dat handen en voeten zich bewogen; waren handen en voeten gebonden, dan moet men nazien of aan handen of voeten de indrukken van het touw te zien zijn.

Is iemand dronken gemaakt, dwars op eene dikke matras en dekens te slapen gelegd, en, toen hij in diepen slaap was, in de matras en dekens opgerold, de rol met een touw toegebonden en hij toen met het hoofd naar beneden overeind gezet en binnen een uur gestikt, dan dringt er geen bloed uit mond en oogen, en mogt er een weinig bloed zijn, dan verdwijnt dit door het af te wasschen en alles riekt naar den wijn.

Aanmerking:

„De buik is niet opgezwollen, daarentegen zijn de borsten gezwollen; drukt men op die „plaatsen, dan voelt men dat ze hard zijn; slaat men er op, dan hoort men geen geluid. „Onderzoekt men de beenderen, dan zijn er verwondingen (roode plekken) op de kruin van „het hoofd en aan de voetzolen."

Als men twee hooge vaten neemt, die op elkander passen, ter hoogte ongeveer van eene menschengrootte, en in het onderste vat water doet (vol) en daar eenige ponden kalk inroert, iemand voorover in dit kalkwater gooit en het andere vat er boven op zet, dan sterft zulk iemand binnen het uur; men noemt deze wijze van sterven spelevaren.

Wordt het lijk met water afgewasschen, dan is er niet de minste wond aan te zien en het gelaat is eenigzins geelwit, evenals van iemand die aan eene ziekte gestorven is; men moge nu zeggen dat het bloed moet uitstroomen, toch is dit het geval niet, daar bloed in aanraking met kalk weder terugstroomt, terwijl ook de roode plekken op het gelaat door aanraking met de kalk geheel verdwijnen. Als men nu de beenderen niet onderzoekt, dan kan men niet achter de waarheid komen. Bij het onderzoek van de beenderen onderzoeke men het inwendige van den schedel, daar de kalk door neus en mond binnen dringt; alhoewel nu de mond en de neus kunnen schoon gewasschen worden, toch dringt de kalk door den neus in den schedel, en daar kalk zwaar is zal er bepaald veel doordringen; op deze wijze kan men het onderzoek doen en zal de schuldige niet vrijloopen.

Is iemand met een hard ligchaam gestooten en daardoor gestorven, dan is er op het achtergedeelte der ribben eene roodzwarte zwelling, drie à vier duim in omtrek; het vel is niet gescheurd; als men met de vingers op die plek voelt, dan zijn zoowel de pezen, als het been verbrijzeld, en deze plaats moet eene teedere plaats zijn, daar de stoot dood ten gevolge had.

Is iemand door een paard doodgetrapt, dan is de kleur van het lijk eenigzints geel, beide handen zijn open, de haren zijn niet los, uit den mond en uit den neus stroomt veel bloed, de wonden zijn zwart van kleur; is de persoon getrapt op eene gevaarlijke plaats, dan volgt de dood onmiddelijk, de beenderen zijn gebroken en de darmen hangen uit het lijf. Is de persoon slechts omvergeworpen of op eene niet gevaarlijke plaats getrapt, dan

is er slechts eene plek, waar het vel geschaafd is en die roodzwart van kleur is, terwijl de dood niet volgt.

De wonden van het trappen door ezels zijn kleiner, de stooten van koehorens zijn veelal ter plaatse van het hart, de borst, den buik en de ribben; is het vel niet gescheurd, dan bestaat de wond slechts uit eene roode zwelling.

Is iemand verwond door het trappen van menschen, paarden, ezels of muilezels, dan is er verschil naar gelang de persoon snel of langzaam of herhaaldelijk getrapt is, en moet men onderscheiden of de wonden weinig in aantal zijn of wel talrijk, of zij zwaar of ligt zijn.

Een hollend paard heeft meer kracht, maar het aantal wonden is gering; op de verwonde plaatsen is het been bepaald gebroken of de ingewanden hangen uit den buik. Is een persoon eerst omvergeworpen en daarna getrapt, dan zijn de wonden in grooter aantal, maar niet zoo zwaar, als die, welke veroorzaakt zijn door een hollend paard. De wonden van het trappen door menschen zijn langwerpig, het eene einde zwaarder dan het andere; is een persoon aanhoudend getrapt zonder op te rijzen, dan zijn de wonden verschillend in lengte en in hevigheid. De wonden van het schoppen van ezels en muilezels zijn niet alleen minder, dan die van paarden, maar de gewonde plaatsen zijn ook scherp begrensd en hebben eenen bepaalden vorm. Als eene koe onverwachts stoot, dan is de wond veelal aan de voorribben ter regter- of ter linkerzijde, aan den buik en aan de borstbeenderen. Als eene koe wegloopt (*) en men haar niet genoegzaam kan ontwijken, dan is de wond veelal op de wervelkolom, de schouders en aan de achterribben ter regter- en ter linkerzijde.

Is iemand door wagenwielen overreden en gestorven, dan is de kleur van het lijk eenigzins geel, de mond en de oogen zijn open, beide handen niet gekromd, de haren zijn niet in de war; de plaatsen, waar personen bij het overrijden geraakt worden, zijn het hart, het borstbeen, de ribben; alle gevaarlijke plaatsen en waar de dood onmiddelijk volgt; is een persoon niet op eenige gevaarlijke plaats gewond, dan zal overrijden niet dood ten gevolge hebben.

Bij rijwegen is er een verschil van eene regte en eene dwarsche rigting, dwars is het middelpunt van eene kruisweg; iemand zal eene kruisweg overgaan, een rijtuig komt zoo snel aanrijden dat het niet kan keeren, de persoon valt op den grond en wordt overreden, nu is er eene dwarsche wond aan het hoofd of aan den hals of aan de borstbeenderen, de schouders, de ribben, den buik, de armen of beenen.

Als iemand een rijtuig tegenkomt en alzoo overreden wordt, dan is de wond aan armen en beenen of aan de ribben, en wel geheel aan de regterzijde of geheel aan de linkerzijde des ligchaams; het rijtuig gaat regt over den persoon, de wonden dus zijn lang en veelal op de voorzijde (het voorgedeelte) des ligchaams.

(*) „Wegloopt," aldus de texst, beteekent „komt aangeloopen."

Als iemand vooruitloopt en een rijtuig hem achterop komt en hem overrijdt, dan zijn de wonden evenzoo slechts op het achtergedeelte des ligchaams.

Is iemand door het onweder gedood, dan heeft het lijk eene geele kleur, evenals of het verzengd was, of wel eene zwarte kleur, en is niet stijf; beide handen zijn open, zoo ook de mond; de oogleden zijn verdwenen; achter het oor en aan den atlas is de kleur geel, als van vleesch dat gezengd is; de haren zijn los; op de plaats, waar de bliksem geraakt heeft, is het vel en het vleesch hard en gekrompen; de kleederen van het lijk zijn verbrand of niet verbrand; de likteekenen der wonden zijn veelal op den schedel en het achterhoofd; de naad van het achterhoofdsbeen is veelal opengespleten. Als de bliksem de haren aan de slapen treft, dan is er soms van boven naar beneden eene blaar ter grootte van eene handpalm; het vleesch onder dit vel is niet beschadigd; aan het borstbeen, den hals, den rug en de armen zijn somtijds strepen als van zegelkarakters.

Het onweder werkt op twee wijzen: of door vrees inboezemen of door slaan; personen, die sterven door van den donder te schrikken, hebben geene wonden, personen, door den bliksem geraakt, hebben wonden.

Aanmerking:

„Iemand in Hing-jang was door den bliksem doodgeslagen; over het geheele ligchaam „waren geene likteekenen van wonden, behalve aan de groote toon van den linker voet, „waar een gat was als van eenen naaldensteek; dit gat reikte van daar tot aan de knie en „de kleur van het vel op die plaats was geel als gezengd, zonder dat er strepen waren als „van zegelkarakters."

Is iemand door een tijger gebeten en gedood, dan is de kleur van het lijk geel, de mond en de oogen zijn veelal open, beide handen zijn toegeknepen, het hoofdhaar is in de war, de drekstoffen zijn ontlast, de verwonde plaatsen zijn meestal niet regelmatig en effen, en er zijn likteekenen van de tanden en van het lekken met de tong. Als een tijger iemand bijt, bijt hij veelal in het hoofd en in den hals; op het ligchaam zijn likteekenen van klaauwen en van scheuren, of er is een diep gat op de verwonde plaats of wel de beenderen zijn te zien. Op de borsten en dijen zijn wonden. Op de plaats, waar de tijger den persoon aanviel, zijn bepaald sporen van tijgerklaauwen op den grond. Men gelaste een teekenaar deze sporen af te teekenen, en roepe het dorpshoofd en de buren van de plaats, waar de persoon gebeten is, op, om getuigenis af te leggen.

Aanmerking:

„In het begin der maand bijt een tijger veelal in het hoofd en den hals; in het midden „der maand bijt hij in den rug en in den buik, op het einde der maand in de beide voeten. „Katten, die muizen bijten, doen desgelijks."

Is iemand door eenen dollen hond gebeten, dan zijn er bepaald sporen van de wond, de buik is opgezwollen en hard, het mannelijk lid is in erectie; als het vergift begint te werken is de lijder als door koude bevangen, hij is zeer bevreesd voor de koude en blaft als

een hond, hij wil gedurig personen, kleederen of andere voorwerpen bijten, de blaas is opgezet, de pislozing bemoeijelijkt.

Is iemand door slangen of insekten gewond, zoodanig dat er dood op volgt, dan is op de gewonde plaats eene zwarte plek van bijten of steken, rondom blaauwachtig en gezwollen, en er loopt een geel vocht uit.

Is het vergift tot in de vier ledematen gedrongen, dan is het geheele ligchaam gezwollen en het gelaat is zwart.

Is een lijk gebeten door insekten of muizen, dan is het vel gescheurd zonder dat er bloed aan is, op de gebeten plaatsen zijn tandenbeten te zien, het vel en vleesch is niet gelijk, maar oneffen; is het lijk door grootere dieren gebeten, dan zijn de wonden grof en groot.

Als een lijk aan den weg ligt, moet de buurtmeester daarvan berigt geven aan de beambten, die onmiddelijk eene lijkschouwing houden, en opteekenen of er wonden zijn of niet; verder zal hij den leeftijd schatten en opteekenen, zoo ook het voorkomen van den persoon, de kleederen, of er reisgoed, gelden of andere goederen aanwezig zijn, en, nadat alles in tegenwoordigheid van den buurtmeester en van de buren is nagezien, worden de bezittingen in de schatkamer van den beambte geborgen, totdat de verwanten die in ontvangst nemen; de beambte zal eene doodkist koopen, waarin het lijk gelegd wordt, en die gesloten en begraven wordt; er wordt een merk op het graf geplaatst, ten einde de plaats te herkennen.

Is het gevonden lijk dat van een vermoord persoon, dan moet men nog des te naauwkeuriger onderzoek doen en berigt geven.

HOOFDSTUK III.

Over vergiftiging.

Niet alleen rottekruid of de Sin 42.7.10: vogel kunnen dood veroorzaken, maar zelfs Genseng en Aconitum kunnen, eenige dagen ingenomen, maken dat er bloed loopt uit den mond en neus, het vel openscheurt en de dood volgt. In het geneeskundig werk getiteld Ki-hoang-su 10.11.5: 43.3.1 17.3.6: wordt: opgegeven eene ziekte, genaamd ***blaauwe aderenzwelling***, in het dagelijksch leven genoemd ***zwart zand*** (cholera). Deze ziekte kan verward worden met eene beroerte, en dan zal er, ingeval deze ziekte als eene beroerte behandeld wordt, voorzeker geene genezing volgen. Bij cholera en bij eene hevige beroerte zijn de nagels van vingers en toonen blaauwzwart of blaauwrood; bij zeer hevige aanvallen zijn ook het gelaat en het geheele ligchaam donkerrood, dit is, omdat het bloed wordt omgezet, verhardt, en alzoo deze kleur voortbrengt.

In de provinciën Canton en Tokiën zijn eene menigte verpestende dampen; als menschen ten gevolge van deze verpestende dampen ziek worden, dan moet men gelasten, onmiddelijk met eene potscherf eene snede te maken op het voorhoofd, aan de wenkbraauwen of aan de armen; zoodra er een pint bloed is uitgeloopen is de ziekte genezen. Bij eene ligte graad van deze ziekte is het bloed rood en overvloedig; bij eene zwaardere graad is het bloed donkerrood en niet overvloedig. Als het bloed zeer donkerrood is en in geringe hoeveelheid, dan is de ziekte het hevigst en is het maar een gelukkig toeval zoo genezing volgt. De menschen op die plaatsen (Canton en Tokiën) wenschen elkander geluk als er bloed voor den dag komt, maar als er geen of slechts zeer weinig bloed is en dit moeijelijk uit de snede loopt, dan weten zij dat er geene genezing volgen zal.

Na den dood is het gelaat veelal donkerblaauw of donkerrood, de nagels van vingers en toonen desgelijks.

Personen, aan longontsteking, darmontsteking, enz. lijdende, zullen, voordat de dood volgt, zwarte stoffen braken, of hunne drekstoffen zullen met zwart bloed gemengd zijn, het rectum hangt geheel of gedeeltelijk uit; deze verschijnselen mag men niet verwarren met vergiftiging.

Er komen ook niet weinige gevallen voor van dood, veroorzaakt door het bij vergissing eten van dingen, die dagelijks gegeten worden, maar wier geaardheid met elkander in strijd is; zoo mag men b. v. versche wijn niet gebruiken met honig, de riviervisch Tung (Morrison's woordenboek no. 11360) met roet, dat uit den schoorsteen gevallen is, daar dit al spoedig dood ten gevolge zou hebben, en twijfel verwekken of er niet vergiftiging heeft plaats gehad; iets wat eene groote vergissing zou wezen.

In Yunnan, Canton en andere zuidelijke provinciën is dood, ten gevolge van verpestende dampen, tamelijk veelvuldig; de lijken zijn niet geheel blaauw, donkerrood of zwart, maar de gelaatskleur is soms ligtrood, de lippen donkerrood, buik, borst en keel gezwollen, nagels van vingers en toonen blaauwzwart, soms komt er bloed uit mond, neus, oogen en ooren, en uit het groot en klein gemak; als men de beenderen van het lijk onderzoekt, dan zijn deze veelal met blaauwe plekken.

Als vergift van buiten is ingevoerd en niet door het te eten of te drinken, b. v. het vergift van slangen enz., dan zijn er op de huid van den vergiftigde tandenbeten; als iemand door eenen dollen hond gebeten is en gestorven, nadat de wond is opgedroogd, dan zijn er toch tandenbeten te zien. Men kan van beten slechts onderscheiden de grootte; de plaats, waar gebeten is, is blaauwzwart en opgezwollen.

Is het lijk van eenen vergiftigde alreeds verrot en worden de beenderen onderzocht, dan zijn deze zwartachtig; het borstbeen, de tandkassen en de toppen der vingers zijn blaauw.

HOOFDSTUK IV.

Dood door vergiftiging.

Het lijk van iemand, die door vergiftiging is gestorven, is als volgt: de mond en oogen zijn veelal open, het gelaat is donkerrood of blaauw, de lippen zijn donkerrood, de nagels van vingers en toonen blaauwzwart, soms stroomt er bloed uit mond, oogen, ooren en neus. Bij zeer zware vergiften is het ligchaam zwart en opgezwollen, het gelaat blaauwzwart, de lippen zijn omgekruld en met puistjes, de tong is ingetrokken of wel gebarsten, zacht en een weinig uitstekende, ook zijn de lippen wel zacht, gezwollen of gebarsten, de vingertoppen zwart, de keel en de buik opgezwollen en zwart met puistjes; soms zijn er zwarte vlekken over het geheele ligchaam; de oogen puilen uit, en uit mond, neus en ooren loopt donkerzwart bloed, haar en baard zijn in de war.

Is er veel vergift genomen en volgt de dood spoedig, dan braakt de persoon zwarte stoffen uit of wel hij ontlast zwart bloed, het rectum is gezwollen en hangt geheel of gedeeltelijk uit.

Dood door vergiftiging volgt of onmiddelijk of in eenen halven dag, of, zoo het langzaam werkt, in een of twee dagen; soms heeft er eene afwisselende, soms eene aanhoudende braking plaats; men zoeke dan het uitgebraakte vergift in de kleederen, alsmede op de plaats, waar de vergiftigde zat, en in de aanwezige voorwerpen, vaten enz. Bij lijkschouwing van eenen vergiftigde neemt men eene zilveren probeernaald, gewasschen in aftreksel van mimosa saponaria, en steekt de naald in den mond van het lijk en stopt den mond digt met papier, gedurende eenen geruimen tijd, trekt daarna de naald uit, die blaauwzwart geworden is; wascht men de naald met het bovengemelde aftreksel, dan verdwijnt de kleur daardoor niet; zoo er geene vergiftiging gepleegd is, blijft de naald zilverwit.

Aanmerking:

„1°. Als iemand dood is, dan zal, alhoewel er geene vergiftiging heeft plaats gehad, het „toch niet te vermijden zijn dat de zilveren naald zwart worde door de vuile stoffen, maar „bij wasschen verdwijnt die kleur, terwijl bij vergiftiging de kleur zelfs na herhaald was- „schen blaauwzwart blijft en niet zilverwit.

„2°. Dood door vergiftiging is meestal in 't duister en men kan alleen afgaan op de proef „met de zilveren naald, maar bestaat de naald niet uit zuiver zilver, dan verandert de kleur, „zoodra de naald met de vuile stoffen in het ligchaam in aanmerking komt en later zal het „moeijelijk zijn de zaak toe te lichten. Als, tijdens men de naald noodig heeft, men er eene „in eenen winkel koopt, dan zal er alligt onzuiver zilver gegeven worden; men late dus „door eenen zilversmid eene naald maken van zuiver zilver, toetse de naald op eenen steen, „make een merk aan de naald, en berge ze weg totdat men ze noodig heeft."

Er is nog eene andere manier; neem drie kop rijst, kook dit, neem daarna één kop klevige rijst, wasch die af, doe ze in eenen linnen zak, verwarm ze boven de drie kop rijst, neem nu het wit van een kippen- of eendenei, roer dit onder de klevige rijst, en maak er met de vingers klompen van ter grootte van een ei; voordat de klomp koud wordt, legge men die in den mond van het lijk en op de handen, bedekke mond, ooren, neus, anus en vulva van het lijk met 4 à 5 vel papier. Neem nu drie of vijf vellen (reepen) nieuwe watten, kook die in 3 à 5 pinten azijn, kook eerst den azijn en doe er dan de watten in en kook die gedurende één uur, neem ze er daarna uit, bedek nu het lijk met résidu en leg de watten hierboven.

Als de persoon vergiftigd was, zal het lijk opzwellen en zal er een zwart stinkend vocht uit den mond loopen, maar dit kan niet tot aan de watten reiken; men neemt nu de watten weg, het vocht is in den klomp getrokken, die zwart van kleur is en stinkt. Dit heeft plaats zoo er vergiftiging bestond; blijft de rijstklomp ongekleurd, dan bestond er geene vergiftiging.

Eene andere manier is als volgt: men neme een klomp gekookte rijst, stoppe die in den mond van het lijk en in de keel, bedekke den mond met papier gedurende vier uren, neme dan de rijst uit de keel en geve die aan eene kip te eten; sterft de kip, dan bestond er vergiftiging.

Bij vergiftiging van iemand die nog nuchteren is (nog niet gegeten heeft) is de buik blaauw en gezwollen, maar de lippen en de nagels zijn niet blaauw; bij vergiftiging van iemand, die reeds gegeten heeft, zijn alleen de lippen en de nagels blaauw, de buik is niet blaauw; ook bij vergiftiging van personen, die zwakke ingewanden hebben of die oud en ziekelijk zijn, is maar eene geringe hoeveelheid vergift noodig, en zijn noch de buik, noch de lippen of de nagels blaauw; men moet dus onderzoeken of zoodanig persoon ook aan eene andere ziekte gestorven is.

Aanmerking:

„Bij de lijkschouwing over een zwak, oud of ziekelijk persoon moet men eerst eene zil-
„veren naald in den mond steken en, als de kleur van de naald werkelijk verandert, be-
„schouwt men dit als vergiftiging; om te onderzoeken of die persoon ook aan eene ziekte
„gestorven is, moet men onderzoek doen welke ziekte, kwaal of gebrek die persoon tijdens
„zijn leven had."

Als het vergift reeds sedert lang genomen is en in het ligchaam is opgehoopt en dit bij onderzoek niet blijkt, dan neemt men eene zilveren naald, steekt die in de keel van het lijk, bedekt het lijk met warme résidu en wascht het met warmen azijn, van onderen opgaande langzamerhand naar boven toe, opdat de dampen van den warmen azijn de dampen van het vergift uitdrijven, en de zwarte kleur aan de naald zal alsdan zigtbaar worden.

Als men het lijk bedekt met warmen azijn en résidu van boven of langzamerhand naar beneden gaande, dan zullen de heete azijndampen de vergiftige dampen naar beneden

drijven en zal het vergift niet te herkennen zijn. Steekt men de naald in den anus, dan zal men juist eene tegengestelde manier moeten volgen van die, welke men volgt als men de naald in de keel steekt.

Als iemand, na vergift genomen te hebben, andere dingen eet en alles in de darmen geraakt is, dan zal de verkleuring van de naald bij onderzoek van de keel niet blijken; men onderzoeke echter den anus, in welk geval de verkleuring zal zigtbaar worden.

Onderzoek om te onderscheiden of vergift bij het leven of na den dood gegeven is.

Is vergift bij het leven genomen, dan is het geheele ligchaam blaauwzwart, na vele dagen zijn het vel en vleesch nog aanwezig en zwart van kleur, na langen tijd zijn vel en vleesch verrot en zijn de beenderen te zien; de beenderen zijn zwartachtig; het borstbeen, de tandkassen en de vingertoppen zijn allen blaauw.

Is vergift na den dood in den mond gebragt, en wordt er valschelijk opgegeven, dat er vergiftiging heeft plaats gehad, dan zijn vel en vleesch en beenderen slechts geelwit.

Of iemand bij vergissing of met opzet vergiftigd is, moet men door een zorgvuldig onderzoek onderscheiden.

HOOFDSTUK V.

Over vergiften.

Het lijk van iemand, vergiftigd met dierenvergift, is geheel en al donkerblaauw van kleur, de buik is opgezwollen, uit den mond en den anus loopt bloed.

Aanmerking:

„Om dit vergift te bereiden worden honderd kruipende dieren en insecten gevangen en „in eenen pot gedaan; na verloop van een jaar wordt de pot nagezien, er is één dier over„gebleven, dat al de anderen heeft opgegeten; dit dier bevat het vergift hier bedoeld. De „naam in het chineesch wordt geschreven met driemaal het karakter voor *worm* en daar„onder het karakter voor *pot.* Dit dier kan zich onzigtbaar maken evenals duivels en „geesten.

„In de zuidelijke provinciën zijn dorpen, waar dit vergift bereid wordt; gaat men bij „iemand eten, dan roert men met een rhinoceroshoorn in het eten; als er wit schuim bo„ven komt, dan is dit vergift in het eten; is er geen schuim, dan is dit vergift niet in het „eten. Men laat de vergiftigde persoon in 't water spuwen; zinkt het uitbraaksel, dan is „er vergift in; drijft het boven, dan is er geen vergift; of men laat iemand eene zwarte „boon in den mond nemen; als de boon opzwelt en de schil barst, dan is hij met dit ver-

„gift vergiftigd; zwelt de boon niet en barst de schil niet, dan is hij niet met dit vergift „vergiftigd."

Het lijk van iemand, die met een dergelijk vergift gedood is, is mager, geelwit van kleur, de oogen puilen uit, de tanden zijn zigtbaar, de opper- en onderlip zijn opgetrokken, de buik is ingevallen; steekt men met eene zilveren probeernaald in 't lijk, dan loopt er geele etter uit; wascht men de naald met aftreksel van mimosa saponaria, dan gaat de kleur niet weg.

Aanmerking:

„Dit vergift is het meest verwonderlijke van alle vergiften; als iemand dit vergift inneemt „en sterft, dan is dit niet te onderscheiden van dood door ziekte; maar de proef met de naald „wijst het vergift aan.

„Ook gebeurt het dat het ligchaam is opgezwollen, vel en vleesch als door vuur of ko- „kende vloeistoffen tot blaren zijn getrokken, waar langzamerhand etter uitloopt; de punt „van de tong, de lippen en de neus zijn gescheurd of opengespleten."

Aanmerking:

„1°. Deze laatste beschrijving heeft betrekking op dikke personen, en de vorige op magere „personen.

„2°. Dit dier heet ook de *zijde etende worm;* als het zich omkrult, is het als een vin- „gerring; het eet oude zijden stoffen, evenals de zijdeworm moerbezieën bladeren eet. In „Lze-tsuen, Ho-kwang, Canton en Tokiën zijn booze lieden, die deze wormen in spijs „en drank doen, ten einde menschen te vergiftigen; die dit vergift inzwelgen, sterven on- „middelijk, en dit geeft vreugde aan de wormen, en maakt den bezitter der wormen dage- „lijks rijker en rijker. Het is zeer moeijelijk, om van deze wormen af te komen, daar vuur „noch water, wapenen noch messen iets op hen vermogen. Als daarentegen de bezitter de „dubbele hoeveelheid goud en zilver, zijde enz. neemt, den worm daarin zet, en dit aan „den wegkant nederzet, dan zal een voorbijganger het opnemen en zal de worm den voor- „bijganger volgen; van daar het spreekwoord *eenen worm uithuwelijken;* als de bezitter dit „niet doet, dan kruipt de worm in den buik, vreet de darmen en de maag, en gaat daarna „weg.

„3°. In Canton en Kwang-si is een worm genaamd ioh-sze-ku 31,12,2: 13,3,2: 32,7,4:, „die er uitziet als een sprinkhaan, en zoo groot is als eene boon (vicia faba), en die zich „veranderen kan in de gedaante van een kind; om dezen worm kwijt te raken, handele „men op gelijke wijze als met den eerstgenoemden is opgegeven."

Is iemand vergiftigd met illicium religiosum, dat in Kiang-nan en Kiang-si voorkomt, dan stemmen de verschijnselen eenigzints overeen met de vergiftiging door dieren-vergift, en daarenboven zijn de lippen gespleten en de tanden zwart; is het vergift sedert 24 uren ingenomen, dan worden de verschijnselen zigtbaar en loopt het bloed uit de negen openingen des ligchaams.

Aanmerking:

„Deze plant wordt gebruikt om muizen te vergiftigen, vandaar den naam *muizen-jager-*
„*kruid*: die deze plant eet wordt wezenloos; de plant wordt ook gevonden in Sze-tsuen (*)."

Bij vergiftiging met croton tiglium is de mond droog, de wangen zijn rood, de hartstreek is heet en er is aanhoudende diarrhoea.

Bij vergiftiging met rottekruid is na eene nacht het geheele ligchaam overdekt met kleine blazen of vlekken, blaauwzwart van kleur; de oogen puilen uit; op de tong zijn kleine blaren, die opengebarsten zijn, en de tong steekt iets uit; de lippen zijn gebarsten, de oogleden gezwollen; de buik is opgezwollen, evenzoo de anus, die opengescheurd is; de nagels zijn zwart. Bij het braken is er hevige pijn in de ingewanden, die bijna onuitstaanbaar is, zoodat de lijder dol wordt, en er bloed stroomt uit de zeven openingen van het gelaat; ook de lippen zijn blaauwzwart. Als iemand, na gegeten te hebben, rottekruid neemt, dan is het bovenligchaam blaauw van kleur; als iemand op eene ledige maag rottekruid neemt, dan is het benedenligchaam blaauw van kleur, en het scrotum is opgezwollen.

Aanmerking:

„In de provincie Sze-tsuen, departement Sin, in het edelsteen-gebergte, is een arsenik-put;
„vandaar dat arsenik in 't Chineesch sin, 2,8,4: heet; of als men geen sin wil zeggen, dan
„zegt men *menschen-woord*, de twee woorden, waaruit het karakter sin (gelooven) is zaam-
„gesteld. Deze put is onder opzigt van beambten, die niet toestaan dat het volk er arse-
„nik uithale; maar ook op plaatsen, waar koper of tin gevonden wordt, komt steeds ar-
„senik voor. Ruw heet het pi (klassenhoofden no. 112 en no. 81) en is het geelrood van
„kleur (een mengsel van zwavel-arsenik en acid. arsenicos.), en het vergift is langzamer; dit
„pi wordt met vuur verhit; dan hechten zich de dampen aan de bovenzijde van het vat
„even als sneeuwvlokken; van daar den naam siang 39,11,1:, sneeuw; dit vergift met wijn
„gemengd werkt nog sneller en kan in een oogenblik dood veroorzaken."

Bij vergiftiging met rhus radicans loopt het bloed uit de poriën der huid, en dit vergift behoort tot dezelfde klasse als het arsenik.

Bij vergiftiging met baros-kamfer is één lood, gemengd met wijn, genoegzaam om den dood te veroorzaken: de polsslag is zeer hevig, het bloed loopt uit de zeven openingen van het gelaat en de dood volgt.

Is iemand met kwikzilver vergiftigd, dan kan dit opgespoord worden door middel van goud, wordt het goud wit, dan is er kwikvergiftiging.

Bij vergiftiging met vruchten, metalen of mineralen, heeft het lijk op een of twee plaatsen donkerroode zwellingen, als van stompen met de vuist, of wel er zijn blaauwzwarte vlek-

---

(*) Over de vergiftige werking van het Illicium religiosum zie men Kämpfer, amoenitates, van waar Thunberg en Siebold de informatie hebben nageschreven of vertaald.

ken; de nagels zijn zwart, door de poriën dringt een weinig bloed, de buik is opgezwollen of er wordt bloed ontlast.

Bij vergiftiging door wijn is de buik gezwollen en er wordt bloed gebraakt of ontlast.

Bij vergiftiging door geneesmiddelen of door paddestoelen zijn de nagels van vingers en toonen zwart en er zijn zwarte vlekken op het ligchaam; uit den mond en de neus loopt bloed, het vel is veelal gebarsten, de tong en het rectum steken uit.

Is iemand vergiftigd door pekel (zout, dat water uit de lucht heeft aangetrokken), dan zijn de haren verward, de nagels zijn kort afgebroken, op de borst zijn likteekenen van krabben; deze likteekenen zijn ontstaan, doordat de pijn onuitstaanbaar was, de vergiftigde over den grond rolt en zich krabt.

Is iemand gestorven door pekel, dan zijn er geene blaren op het ligchaam, de mond is niet gebarsten, de buik is niet gezwollen, de nagels zijn niet blaauw; steekt men eene proberaald in de keel, dan wordt de naald niet zwart, maar eenigzints grijs, hetgeen bij het wasschen verdwijnt; het ligchaam is geel, beide oogen zijn gesloten, in den mond is somtijds speeksel en slijm, maar, alhoewel het ligchaam verrot zij, zijn echter noch de longen, noch het hart verrot; neemt men het vocht van het hart en van de longen en kookt men dit, dan kan men er zout uit bereiden.

Is iemand vergiftigd door de aschloog, die tot het wasschen van kleederen gebruikt wordt, of wel is een zieke vergiftigd, door geneesmiddelen met aschloog te koken, dan zijn de haren van het lijk verward, de nagels kort, het ligchaam gekromd, en er is bloed in mond en neus.

Is iemand vergiftigd door scammomium (kruidboek deel 17, plaat no. 11), dan is hij bewusteloos als in eene beroerte of als bewusteloos wegens eene hevige koorts.

Vergiftiging met bittere amandelen; in de N. W. provinciën zijn bittere amandelen, raauw of gekookt zullen zij geen nadeel doen, maar worden zij geroosterd en half gaar, dan kunnen eenige tientallen amandelen den dood veroorzaken; de oogen van het lijk zijn gesloten, de tong, lippen en ooren zijn blaauw, en er zijn blaauwe plekken op den buik.

Soms vergiftigt zich iemand met bittere amandelen, ten einde een ander persoon geld af te zetten; het best is hem een braakmiddel in te geven, als wanneer hij genezen zal.

Vergiftiging met aconitum-japonicum; deze plant komt voor aan den linkeroever van de Yang-tse-kiang en in Hu-kwang, het gekookte sap heet *schiet-net;* beiden zijn vergiftig, maar *schiet-net* is het zwaarste vergift; gesmeerd op eene wond kan dit dood veroorzaken. Sinvogel 42,7,10: vergift.

Aanmerking:

„In Nan-hai is een vogel, grooter dan een arend, de gedaante als een uil, donker-„rood van kleur, roode snavel, zwarte oogen, de hals 8 à 9 duim lang, die slangen en „eikels eet; als de slang in den bek van den vogel komt, dan wordt de eerste opgelost; vallen „de uitwerpselen van den vogel op een steen, dan wordt de steen geel en tot poeder; als

„op de plaats, waar de vogel water drinkt, andere dieren water drinken, dan sterven deze „dieren; eet de Sinvogel de vooruitstekende tak van een boom, dan houdt alle planten- „groei rondom dien boom op tot op eenige voeten afstands; als menschen bij vergissing het „vleesch van dien vogel eten, dan sterven zij, maar met een rhinoceroshoorn kan genezing „bewerkt worden."

HOOFDSTUK VI.

Onverwachte vergiften.

Amaranthus oleraceus en schildpad te zamen gegeten is een vergift.

Aanmerking:

„Oudtijds was er een man, die amaranthus olracèus met schildpad at; hij werd ongesteld „en stierf; toen het lijk nog niet begraven was, kropen er kleine schildpadden uit de negen „openingen des ligchaams en verspreidden zich in een paardenstal; toen zij met paardenpis „in aanraking kwamen werden zij opgelost. Een ander man, die bij vergissing am. ol. met „schildpad at, dronk paardenpis en herstelde, ook zegt men dat vooral de pis van een wit „paard goed is."

Ezelsvleesch met Hing-kiai |31,1,11: 30,13,6:| aftreksel is doodelijk.

Het handboek van geneeskunde geeft het volgende op:

„Er was iemand, die gestoofde geele visch gegeten, en daarna een aftreksel van Hing- „kiai gedronken had, kort daarop jeukten zijne voeten en dit werd al meer en meer, tot- „dat ook het hart en de longen jeukten; hij ging op bloote voeten in het zand loopen en „liep als een dolleman rond; het vel van de voeten was geheel afgeschaafd; hij nam spoe- „dig een tegengift en genas."

Als water door een rietendak heendruipt op vleesch, dan zal dit vleesch vergiftigd zijn.

Honig met in olie gelegde gezouten visch te zamen gegeten is vergiftig.

„Iemand noodigde eenige priesters bij zich, toen de nieuwe honig werd ingezameld; toen „zij allen gegeten hadden, waren er twee oude hoofdpriesters, die op weg naar het kloos- „ter eenen gezouten en in olie bewaarden visch kochten; zij aten er een half pond van en „stierven."

Rivier Tun (Morrison's woordenboek no. 11360) visch, met sommige geneesmiddelen za- men gegeten, is vergiftig.

„Er was iemand, die een vriend bij zich ten eten vroeg, hij dischte rivier-Tun-visch op; „om de eene of andere reden at zijn vriend er niet van, maar nam zijn deel mede voor zijne

„vrouw; deze had 's morgens geneesmiddelen ingenomen, maar daar niet aan denkende, at „zij den visch met smaak; onmiddelijk daarop liep er bloed uit den mond en den neus, en „zij stierf."

Het eten van eetbare zaken, die bedorven of verboden zijn.

Beesten, vogelen, kruipende dieren en visschen worden soms onder buitengewone invloeden geboren, waardoor hunne gedaante afwisselt en verschillend is, bv. sommige viervoetige dieren met twee staarten, krabben met eene schaar, geiten met eenen hoorn, kippen met vier pooten, enz.

Soms zijn de kleuren verschillend en buitengewoon, bv. eene witte vogel met zwarten kop, met zwarte of blaauwe pooten.

Soms zijn gedaante, noch kleuren verschillend, maar het vleesch is bijzonder, bv. als het op den grond valt en er geen stof aan blijft kleven; vleesch, dat na een nacht nog warm is, of dat bij verwarmen en droogen niet droog wordt, dat in 't water geworpen van zelf beweegt, enz.

Soms is het vleesch niet bijzonder, maar zijn de ingewanden bijzonder van kleur, en veranderd, bv. de kleur van de lever blaauwachtig, de blaas roodzwart; visschen zonder gal en ingewanden, koeijenlever in ééne massa (niet in twee lappen).

Sommige dingen, die op zich zelve goed zijn, worden gedurig gegeten, maar worden zij gegeten met iets, dat in geaardheid geheel tegenstrijdig is, dan zullen zij onmiddelijk na gegeten te zijn schade doen, b. v. rivier-Tun met hertevleesch zamen gegeten is vergiftig; geitenvleesch met gehakten en gekookten visch is vergiftig; geitenlever met peper scheurt 's menschen darmen; varkensvleesch met coriander-zaad doet den navel wegrotten.

Er zijn dingen, waarvan de geaardheid goed is, maar die te zamen gegeten in den buik komende zich bewegen (omzetten?), bv. wordt visch in 't zuur met boter zamen gegeten, dan ontstaan er wormen in den buik; wordt amaranthus oleraceus met schildpad zamen gegeten, dan ontstaan er schildpadden in den buik; rundvleesch met varkensvleesch zamen gegeten, vormen witte, één duim lange wormen in den buik; varkensvleesch en geitenvleesch, over moerbezieën-hout gekookt en daarna gegeten, vormen ook witte, één duim lange wormen in den buik.

Het drinken van water, dat door aanraking met slangen vergiftigd is.

„Er was iemand, die op eene wandeling, dorstig zijnde, met de hand water schepte en dit „dronk; na eenige dagen had hij pijn in de maag en aan het hart, welke pijn al erger en „erger werd; de geneesheer, den pols voelende, zeide, dat de maag en het hart vergiftigd „waren, en dat de pols van het hart geheel in wanorde was; de zieke verhaalde nu dat hij „water gedronken had, waarop de geneesheer zeide: eene slang moet eenig vuil in 't wa„ter achtergelaten hebben, en gij zult dit bij ongeluk gedronken hebben; er is nu eene „slang in den buik, die het hart eet; hij gaf den zieke water met zwavel-arsenik (auri-peg„ment) gemengd te drinken, waarop de zieke inderdaad eenige roode slangetjes ontlastte."

Het drinken van het water van bloemen in eene vaas.

„Iemand, ergens op eene drinkpartij uitgenoodigd zijnde, werd dronken en raakte in slaap; „'s nachts ontwakende was hij zeer dorstig en wilde iets drinken, maar vond niets dan het „water in eene bloemenvaas, dat hij opdronk; den volgenden morgen was hij dood; zijne „verwanten maakten nu eene aanklagt van moord, en bij onderzoek in het huis bleek het, „dat er niets was dan eene bloemenvaas, waarin eene waterlelie stond; bij nader onderzoek „werd de regtszaak uitgewezen (werd uitgewezen, dat het water vergiftigd was)."

Eene schildpad met drie pooten is vergiftig.

„Iemand zag een visscher die eene schildpad gevangen had, die drie pooten had; hij kocht „de schildpad en ging er mede naar huis, en liet haar door zijne vrouw kooken; toen de „schildpad gereed was, noodigde hij zijne vrouw uit om mede te eten, maar zij at er niet „van en ging aan de deur zitten; daar zij binnen geene beweging hoorde ging zij binnen, „en zag dat haar man verdwenen was, er was een weinig haar op den grond, en de schoe„nen en kleederen waren daar, alsof de man er uitgestapt was (even als een slang uit eene „slangenhuid kruipt). Vol vrees begon zij te schreeuwen; de buurtmeester klaagde de vrouw „aan haren man vermoord te hebben; de beambte, een onderzoek instellende; vond de „waarheid en sprak de vrouw vrij."

Vergiftige planten, gemengd met geneeskruiden.

„Een priester ging naar eene pagode om te offeren (lett. om te vegen), aldaar was een „schip, dat van vreemde streken kwam, en onder de passagiers was een geleerde, die „vergezeld was van een bediende.

„De bediende had eene ziekte aan de beenen, zoodat hij niet loopen kon. De schipper „had medelijden met hem en zeide: ik ken een geneesmiddel dat uw gebrek dadelijk zal „herstellen; toen het offeren was afgeloopen en allen het offermaal gegeten hadden en „eenigzints beschonken waren, ging de schipper de kruiden zoeken in het gebergte, weekte „ze in wijn en gaf dit den zieke te drinken. Naauwelijks had hij deze drank ingenomen „of hij kreeg hevige pijn in de maag en in den buik, alsof hij met messen gesneden werd; „'s morgens stierf hij.

„De geleerde verweet den schipper en de schipper dronk uit verdriet zelf van den drank „en stierf. In het gebergte groeit veel rhus radicans, dat vergiftig is; de schipper had „eenige dunne takjes van deze plant onder zijne kruiden ingezameld, en, daar hij beschon„ken was, had hij die takjes er niet uitgezocht, maar alles te zamen in den wijn gedaan; „men leere hieruit, niet zonder voorzorg geneeskruiden te gebruiken."

Het eten van dingen, die door een doornbosch gedragen en alzoo vergiftigd zijn.

„Er was een landbouwer, aan wien de huisvrouw eten bragt; hij stierf onmiddelijk nadat „hij gegeten had; de schoonouders van de vrouw zeiden, dat zij den man met opzet ge„dood had, en maakten hiervan eene aanklagt.

„De vrouw, niet bestand tegen de pijnigingen voor de regtbank, bekende schuldig te zijn,

„alhoewel zij onschuldig was. Reeds langen tijd was er geen regen gevallen, waarop een „hoofdambtenaar van Sang-tung opmerkte, dat er eenig onregtvaardig vonnis moest uitge- „sproken zijn; hij ging dus in de gevangenis onderzoek doen en ondervroeg alle gevange- „nen; toen hij bij de vrouw kwam, zeide hij: dat man en vrouw op elkander passen is iets, „wat iedereen wenscht, en dat de een den ander vergiftigd, wordt zeer geheim gehouden. „Dat nu die vrouw den man zou vergiftigd hebben, terwijl zij hem eten bragt, hoe kan dat „zijn? Nu vroeg hij de vrouw wat zij haren man gegeven had, en langs welken weg zij „gekomen was; zij zeide: ik heb hem vischsoep met rijst gegeven, en ik ben door een „doornbosch gekomen; verder niets.

„Nu liet de beambte visch met rijst kooken en nam eenige bloemen van die boomen en „gaf dit aan honden en varkens te eten; allen stierven; aldus was 't onregt aan de vrouw „gepleegd aan 't licht gekomen, en onmiddelijk viel er zware regen."

Vergiftiging door kippen.

„Er was een man uit So-tseu, die in eene andere provincie ging handel drijven; zijne vrouw „hield eene kip, om die haren man bij zijne terugkomst voor te zetten; na vele jaren kwam hij „terug, zij doodde nu de kip en zette die haren man voor; de man stierf onmiddelijk na „het eten; de buren meenden dat de vrouw met een ander overspel bedreven had, en zij „klaagden haar aan; bij onderzoek werd er niets bijzonders ontdekt; later de oorzaak van „den dood onderzoekende, bleek het, hoe de man gestorven was; de kippen eten duizend- „pooten en andere insekten; zijn de kippen oud, dan hoopt zich het vergift van die insek- „ten bij de kip op, waardoor menschen kunnen vergiftigd worden; een ieder, die voor zijn „ligchaam zorg draagt, ete geene oude kippen en ook geene kippen in den zomer. Die „kip, gebraden in geele was, eet, zal opgezwollen en benaauwd worden, en in drie dagen „sterven; andere vergiften kan men herkennen, maar dood door dit vergift is als de na- „tuurlijke dood, het kan niet herkend worden, en er is ook geene genezing voor."

Aanmerking:

„In een recept voor een zeker geneesmiddel komt geele was voor; men zegt dat hij, „die dit geneesmiddel inneemt, niet meer hongerig is. Men moet de was uit het lig- „chaam verdrijven, voordat men iets anders eet; om de was uit te drijven, neme men „groente-aftreksel of aftreksel van malva mauritiana-zaden; drinkt men daarvan een paar „slokjes, dan wordt het vergift uitgedreven; de was is niet verteerd, maar nog in den oor- „spronkelijken toestand. Als de was nog niet uit het ligchaam gevoerd is, mag men slechts „koud water drinken, maar alles wat van eenige vastheid is of wat eenigen smaak heeft „mag men niet eten; eet men, dan zwelt het ligchaam op, men kan zoo ook vergiftiging „door kippen, gebraden in was, genezen, of ook met sesamum-olie of met vocht van de „zaden van cannabis sativa, met aftreksel van malva mauritiana of van spinacea oleracea; „dit alles kan genezing bewerken. Was sluit de lucht af en laat die niet door, dus ge- „bruikt men was als een middel om kostbare pillen te omhullen, welke pillen dan in

„langen tijd niet bederven. Is iemand met het gemelde vergift vergiftigd, dan loopt er geen „bloed uit mond en neus, maar de persoon is opgezwollen en benaauwd en sterft daarna; „de oogen, de navel en de anus zijn gezwollen, de buik is opgezwollen; aldus kan men *wel* „een onderzoek doen; is het lijk al verrot, dan zie men de maag en de darmen na, er is „bepaald onverteerde was voorhanden; wascht men den maaginhoud en kookt men dien „met water, dan zal de was op het water drijven en bij bekoeling eene geele korst vor- „men; aldus kan men wel een onderzoek doen."

Vergiftiging door aal.

„Er was een houtkoopman, die verlekkerd was op aal; op zekeren dag kwam hij van de „markt te huis en was zeer hongerig; zijne vrouw zette hem aal voor, die zij gekookt had; „hij at er veel van, kreeg buikpijn en stierf. De buurtmeester zeide, dat de vrouw haar „man vergiftigd had, en klaagde haar aan; de beambte ondervroeg haar en sloeg haar, „maar vond geen bewijs; hij sloot haar nu langer dan een jaar op; een nieuwe beambte „zag de regtszaak na, en twijfelde of de man ook door aalvergift gestorven was; hij liet „nu eenige honderde ponden aal in een pot met water doen; ongeveer een zevental van de „alen staken den kop 2 à 3 duim boven water; de beambte, hierover verwonderd, zeide „dat deze alen andere dieren waren, die in alen veranderd waren; op nieuw grondig on- „derzoek doende, werd het onregt, aan de vrouw gepleegd, hersteld."

Vergiftiging door hagedissen.

„Van de tweede tot de negende maand des jaars mag men, al is men ook dorstig, „niet drinken van thee of water, dat een nacht heeft overgestaan, daar hagedissen, water „ziende, begeerte krijgen om te paren, en dit doen in 't water, waardoor er zaad in 't wa- „ter valt, iets wat zeer vergiftig is; drinkt men dit bij vergissing, dan moet men water „met modder gemengd drinken, als wanneer het vergift wordt uitgebraakt of door het „rectum wordt uitgeworpen; er zijn maar een of twee op de tien, die van dit vergift „herstellen."

Kleederen die vergiftigd zijn.

„Men mag geene kleederen, die nat van zweet zijn, in de zon droogen, en dan, als er „regen komt, onmiddelijk wegbergen, daar het vergift in de kleederen blijft en men la- „ter zweetende en deze kleederen aantrekkende vergiftigd wordt, onder verschijnselen van „koorts" (eene zeer vrije vertaling).

„Eene vrouw hoorende, dat haar neef van verre streken was aangekomen, verwisselde hare „kleederen om hem te ontvangen; dit was in den winter.

„De kleederen, die zij aangetrokken had, waren kleederen, die zij des zomers gedroogd „en geborgen had; de vrouw was zwanger en de vrucht werd door het heete vergift van „de kleederen getroffen; de vrouw voelde pijn in den buik, de pols hield op, zij was in- „wendig heet en uitwendig zeer koud; de geneesheer dacht, dat zij de koerts had, gaf haar „genseng met aconitum; de ziekte werd heviger en de vrouw stierf."

Vergift van kwade dampen in ledige huizen.

„In huizen en tuinen, die lang gesloten geweest zijn, zijn vele vergiftige dampen op-„gehoopt en men mag er niet overhaast ingaan. Huizen, die lang gesloten waren, bevatten „vergiftige dampen, die daar opgehoopt raken, of wel vossen, slangen, vergiftige dieren of „geesten wonen er in. In tuinen, die gesloten zijn, is het te vreezen dat vreemde din-„gen zijn en dus moet alleen een aantal personen onder groot geschreeuw er binnen-„gaan, die het eerst binnengaat, moet brandende stoffen in den tuin werpen, opdat de „booze dampen en de (vergiftige) dieren uitgedreven worden."

Vergift van slangenspeeksel.

Aanmerking:

„Bij oude torens, tenten, vijvers, huizen, bosschen en schaduwrijke plaatsen moet men „niet zonder voorzorg eten, daar men op die plaatsen vergiftiging te vreezen heeft. Tijdens „de Ming-dynastie was er een oud ambtenaar in Tokiën, die een tuinhuis kreeg; toen het „schoon geveegd was, ging hij er in wonen, en noodigde zijne ambtgenoten uit om den tuin „te komen bezien; dit was in den zomer, de waterlelien waren in vollen bloei. De beamb-„ten dronken tot aan den avond; toen de maaltijd nog niet half was afgeloopen, werd „een der gasten bewusteloos en sprak niet; de gastheer, meenende dat hij dronken was, liet „hem in een draagstoel naar huis dragen; naauwelijks was hij te huis of hij stierf; in de „provincie Tokiën zijn vele vergiftige slangen en insekten, en een ieder zeide, dat de „gast vergiftigd was door den gastheer; de onderkoning hiervan berigt krijgende, gaf er „berigt van aan den keizer; de gastheer werd daarop gevangen genomen en er werd een „geregtelijk onderzoek ingesteld; bij afloop werd er geene getuigenis of bewijs tegen den „gastheer gevonden, de regtszaak bleef onbeslist en het onderzoek werd tot nader uitge-„steld. Na afloop van een tiental jaren, zond de keizer een beambte om regtszaken te on-„derzoeken en de beambte, de regtszaak van den gastheer onderzoekende, riep uit: iemand „vergiftigen geschiedt uit wraakzucht en er moet dus bepaald vijandschap bestaan hebben, „waarom zou de gastheer een feest gegeven hebben en menschen uitgenoodigd hebben om „dit plan ten uitvoer te leggen?

„Hij vroeg nu aan den gastheer, hoe de tuin was, waar hij de gasten genoodigd had, „en wanneer hij den tuin gekocht had; hij zeide: ik heb den tuin gekocht, niet aangelegd; „de beambte vroeg of de woning in den tuin hersteld was of niet; hij antwoordde: neen, „maar de muren zijn gewit; de beambte vroeg verder of er vele boomen, bloemen en „schaduwrijke plaatsen in waren, waarop de gastheer antwoordde: er zijn vele oude bloe-„men hooger dan het tuinhuis, zoo ook bamboe en andere planten; de beambte vroeg of hij „den tuin verkocht had, sedert hij in de gevangenis was; hij zeide: juist toen ik den tuin „kreeg liep ik in mijn ongeluk, en een ieder zegt, dat de tuin ongeluk aanbrengt, nie-„mand durft den tuin te koopen; dus, alhoewel mijne bezittingen alreeds verteerd zijn, heb „ik echter den tuin nog. De beambte riep nu de plaatselijke beambten en zeide: ik heb

„gehoord dat deze tuin bijzonder fraai is, ik zal er eens gaan wandelen; gij moet aan de „geleerden en aan het volk gelasten wijn te brengen en zich te zamen te komen verheu- „gen in den tuin. Hij liet ook de plaatselijke beambten een mandje en eene schop bren- „gen, niemand begreep er iets van.

„Op eenen bepaalden dag bragt de plaatselijke beambte den hoogen ambtenaar in den „tuin, terwijl de geleerden en het volk hen volgden; aan den tuin gekomen, werd de deur „geopend en het gras weggesneden; nu vroeg de hoofdbeambte, wààr voor tien jaren de „gasten gezeten hadden; op de plaats, die hem aangewezen werd, vond hij een huis be- „groeid met klimplanten en de trappen bedekt met mos; hij zeide: nu weet ik dat aan den „gastheer onregt gepleegd is; hij liet een ieder zich bedrinken en het overschietende aan de „behoeftigen uitreiken, en liet dezen naar boven klimmen om den muur af te breken: zij von- „den in den muur vergiftige slangen en een aantal vreemde dieren, zooals zij nooit te vo- „ren gezien hadden. De beambte zeide: op de oude trappen groeijen mossen en daarboven „zijn klimplanten, die tot verblijfplaats strekken van slangen; ook vele vergiftige dieren le- „ven in de schaduw; zij vangen levende dieren om zich te voeden en moeten daarvoor deze „dieren opzwelgen; als er nu tot in den nacht eten op tafel staat en dit bedekt is met vlie- „gen, enz., dan komen de slangen, om die vliegen te eten, die zij begeeren, en verkrij- „gen zij die niet, dan zal het speeksel op het eten vallen, en zoo iemand dit vergiftigde eten „nuttigt, zal hij sterven.

„Ware de tuin er niet meer geweest, hoe zou dan het onregt, aan den gastheer gepleegd, „ontdekt zijn?"

HOOFDSTUK V.

Vergiftiging door kolendamp.

Als schoorsteenen rooken en stinken en de menschen dezen rook inademen, dan worden zij bewusteloos en sterven; het lijk is niet stijf, de verschijnselen (lett. wonden) zijn als die van personen, die gestorven zijn ten gevolge van nachtmerrie.

Aanmerking:

„Als men een pot met water in de kamer heeft of als de ramen open staan, dan heeft men „niets te vreezen, alhoewel men kolendamp inademt."

EINDE VAN HET DERDE DEEL.

VIERDE DEEL.

AFDEELING I.

VOORSCHRIFTEN OM HULP EN BIJSTAND TE VERLEENEN.

HOOFDSTUK I.

Behandeling van opgehangenen.

Heeft iemand gehangen van den morgen tot den avond, dan zal er, alhoewel het ligchaam al koud zij, toch nog genezing mogelijk zijn; heeft het ligchaam van den avond tot den morgen gehangen, dan is de genezing moeijelijker. Als de hartkuil nog warm is, dan is er nog genezing mogelijk, zelfs als er meer dan een dag verloopen is. Men snijdt het touw niet los, maar men neemt het ligchaam in de armen en maakt het touw langzamerhand los en zet het ligchaam neder. Men laat iemand op de schouders van den gehangene trappen en met de handen de haren van den gehangene strak vasthouden, zoodat het hoofd niet neerhangt (op de borst), een tweede persoon wrijft over de keel en de borst en beweegt het ligchaam, een derde wrijft de handen en de voeten van den gehangene en buigt die regts krom. Is het ligchaam alreeds stijf, dan buigt men de ledematen langzamerhand en met geweld en wrijft op den buik; na verloop van eenigen tijd begint de ademhaling, de oogen openen zich. Na dit ontwaken geeft men cassia-aftreksel (zie hieronder) met rijstwater om de keel te bevochtigen, daarenboven zullen een paar personen met rietjes in de ooren blazen. Als deze geneeswijze gevolgd wordt, zal elk geval in genezing eindigen.

Cassia-aftreksel bestaat uit:

Canton oranjeschillen	8	deelen.
Magnolia hypolenca	10	„
Cassia	5	„
Geprepareerde arum-trilobum	10	„

Drooge gember . . . . 5 deelen.
Zoethout . . . . 3 „

Eene andere geneeswijze is als volgt: men bedekt den mond met de hand, zoodat de ademhaling belet is, na vier uren begint de ademhaling plotseling en de persoon is gered.

Eene andere manier is deze: neem mimosa saponaria en si-sin 27,10,6: 36,7,1: kruidboek deel 13, gelijke deelen, maak dit tot een poeder, geef daarvan een hoeveelheid gelijk aan eene groote boon en blaas dit in de neusgaten.

Eene andere manier is: neem twee of drie deelen bloed van eene wilde geit, wrijf dit fijn en meng het met goeden wijn en giet dit in de keel, dan zal de persoon genezen.

Eene andere manier is, dat men het ligchaam afneemt, beweegt en wrijft, zooals hierboven is opgegeven, en dan het bloed uit den kam van eenen levenden haan in de keel en in de neus laat droppelen, bij mannen aan den linker-, bij vrouwen aan den regterkant; bij mannen gebruikt men den kam van eenen haan, bij vrouwen den kam van eene hen, onmiddelijk daarop zal de persoon herleven; als het reeds lang is sedert de opgehangene niet ademhaalt, dan moet men, de opgegeven manier volgende, veel blazen en veel wrijven en mag men niet zeggen, dat het ligchaam al koud en hulp van geen nut is.

HOOFDSTUK II.

Behandeling van drenkelingen.

Die eenen nacht in 't water gelegen heeft kan steeds genezen worden. Men wrijft zaad van mimosa saponoria tot poeder, doet dit in katoen, stopt het in den anus; kort daarop loopt er water uit en de drenkeling herleeft. Of wel men buigt de beenen van den drenkeling, plaatst die over de schouders van een ander persoon, zoodat de rug van den drenkeling rust tegen de rug van den anderen persoon en nu laat men de drager met den drenkeling rond loopen: de drenkeling spuwt en herleeft.

Eene andere manier is: men neemt eene hoeveelheid kalk van den muur, legt dit op den grond, legt het ligchaam achterover op den grond, bedekt het met de kalk en zorgt dat mond en oogen niet met kalk bedekt worden; het water trekt in de kalk, de man herleeft; alhoewel het ligchaam reeds stijf is en de ademhaling heeft opgehouden, zal toch de persoon volgens deze manier kunnen genezen worden.

Eene andere manier is om zand heet te maken en het gelaat en het geheele ligchaam met zand te bedekken; als het zand koud of vochtig is verwisselt men het; na het eenige malen verwisselt te hebben herleeft de drenkeling.

Eene andere manier is, om een half kopje azijn in den neus te gieten, of wel kalk in katoen gewikkeld in den anus te steken; het water loopt er uit en de persoon leeft; of wel de persoon wordt onderste boven gekeerd en goede wijn in den anus en in den neus gegoten; of de drenkeling wordt onderste boven gekeerd, ontkleed, de buik afgewasschen en een paar personen blazen met rietjes in de ooren; of de drenkeling wordt ten snelste ontkleed en honderd moxa's worden hem op den buik geappliceerd; of wel, zoodra de drenkeling uit het water gehaald is, wordt de mond opengebroken, en in schuinsche rigting een eetstokjen tusschen de tanden gestoken, opdat het water uit den mond loope; dan wordt er met rietjes in de ooren geblazen, met poeder van ongeprepareerde arum trilobum in den neus en met poeder van mimosa saponaria, mede door een rietje, in den anus. Als het in den zomer is, dan moet men den drenkeling dwars met den buik op den rug van eene koe leggen en hem aan beide kanten door iemand laten vast houden; dan loopt men langzaam met de koe voort, het water in den buik zal daarna uit den mond en uit het groot en klein gemak loopen; vervolgens giet men het uitgeperste sap van gember, of wel aftreksel van versche gember, waarin rose-maloes-pillen zijn, in den mond. Bij gebrek aan eene koe, laat men iemand op handen en voeten voortloopen , terwijl de drenkeling met den buik op den rug van dien persoon ligt; het water kan alsdan uitgedreven worden. Bij gebrek aan eene koe en aan iemand, die op handen en voeten loopt, neemt men eene ijzeren pan, legt den drenkeling daarin en beweegt de pan. In den winter trekt men dadelijk de natte kleederen uit en verwisselt die voor drooge kleederen, men verhit zout, pakt dit in doeken en wrijft dit over den buik, en men neemt dekens en eene matras, benevens asch uit den keuken, dat men op de matras legt; hierop legt men den drenkeling voorover en bedekt hem met dekens, legt een kussen onder den buik en bedekt het geheele ligchaam met asch; boven die asch legt men weder dekens en zorgt dat de asch niet in de oogen dringe; verder handelt men, wat aangaat de drank van gember enz., zooals voor den zomer is opgegeven. In den winter geeft men den drenkeling bij het herleven eenigen warmen wijn te drinken, en in den zomer eenig rijstwater. Asch is zeer heet en kan water opzuigen; als eene vlieg in het water valt en men hem met asch bedekt zal hij al spoedig herleven, dit strekt tot een duidelijk bewijs (dat asch water aantrekt).

Eene andere manier is: men neemt een wijnpot, doet daar papier in, dat men aansteekt, en zet den mond van den pot op den buik van den drenkeling; is de pot koud, dan brandt men op nieuw papier; zoodra het water verwijderd is, herleeft de drenkeling.

Als de drenkeling bij het uit het water halen nog ademhaalt, of de borst nog warm is, dan laat men iemand zich ontkleeden en trekt deze kleederen den drenkeling aan, draagt het ligchaam en beweegt het heen en weder, opdat het water uit den buik vloeije. Als het water uitgeloopen is, mag men hopen, dat de persoon zal leven, en moet men grof papier oprollen en branden en den rook onder den neus houden; kort daarna blaast men poeder van mimosa saponaria in den neus; zoodra de drenkeling niest, zal hij herleven.

HOOFDSTUK III.

Genezing van meswonden.

Als eene wond niet tot op het vlies (*) is doorgedrongen, dan neemt men olibamum en myrrhe, eene hoeveelheid zoo groot als een zaadkorrel van mimosa saponaria; wrijft dit fijn en kookt het met een half kopje urine en een half kopje goeden wijn; is het laauwwarm, dan geeft men het te drinken, daarna gebruikt men marmer-mengsel of beenderen van den inktvisch of wel fossiel ivoor, maakt dit tot poeder en wrijft of strooit het op de wond, dan wordt het bloed gestelpt. Er was een ambtenaar, die bij onderzoek van twee strijdwonden bemerkte, dat de verwonde persoon nog niet dood was, hij beval onmiddelijk aan den buurtmeester om uijen te verwarmen in eenen pot en deze verwarmde uijen op de verwonde plaatsen te leggen, kort daarop begon de verwonde te kreunen; toen de uijen verruild werden, voelde hij geen pijn meer.

Het marmer-mengsel bestaat uit:

Olibamum.
Myrrhe.
Aralia edulis.
Ocymum gratissimum:
IJzeroer (twee- of driemaal in jongens-pis verhit).
Aconitum japonicum.
Magnolea hypolenca.
Selinea.
Sin-seu 27,10,6: 36,7,1: (Kruidboek als boven).
Kiang-hiang 39,1,8: 41,4,1: (Kruidboek deel 34; een welriekend hout).
Apium hernatum.
Sublimaat.
Sapanhout.
Sandelhout.
Fossiel-ivoor.
van elk . . . . 20 deelen.
Muskus . . . . 3 „
Marmer, zevenmaal verhit in jongens-pis . . . . 50 „

(*) Vlies', Chineesch Mo (Hoffmann's Catalogus 29,13,2), wordt in Europesche en in Chineesche woordenboeken verklaard als gelegen tusschen het vleesch en de epidermis; het beteekent echter het beenvlies en de vliezen tusschen het vleesch en de ingewanden. Vertaler.

Dit alles wordt zamen fijngewreven, in een pot gedaan en ten gebruike weggezet; eerst wascht men de wond met uijen-aftreksel en strooit er dan dit poeder op, en bedekt de wond met zacht papier; men verwisselt het poeder eenmaal per dag; dit poeder is een uitmuntend geneesmiddel.

Is iemand met een mes gewond en houdt het bloeden niet op, dan neemt men Kiang-hiang (als boven), schraapt dit af met een potscherf, wrijft het fijn in eenen steenen mortier en legt dit poeder op de wond, dan wordt de bloeding gestelpt en blijft er geen likteeken.

Als iemand eene messnede heeft, waarvan de pijn zeer hevig is, dan neemt men verkoolde kippenbeenderen, die op den grond geworpen geluid geven, en mengt die met pijnboomenhars in gelijke hoeveelheid, en voegt hierbij sap van oud look, en droogt dit in de schaduw; men herhaalt dit bevochtigen met look drie-, viermalen, en wrijft het dan op nieuw tot een fijn poeder, en zet het weg ten gebruike. De vijfde van de vijfde maand, de zevende van de zevende maand zijn goede dagen voor de bereiding van dit geneesmiddel; legt men het op de wond, dan verdwijnt de pijn onmiddelijk, en het is als of er nooit eene wond geweest was.

Bij eene snijwond, waar de darmen uit het lijf hangen, neemt men vijf kop tarwe en negen pint water, kookt dit tot vier pinten en zijgt het door een doek, wacht tot het vocht zeer koud is en laat den gewonde op eene mat leggen.

Een man neemt het vocht in den mond en spuit het tegen den rug van den gewonde, dan gaan de darmen langzamerhand naar binnen; men mag den verwonde niet eerst waarschuwen, voordat men spuwt, en niet toelaten dat een tal van menschen om hem heen staan en praten; zijn de darmen nog niet ingetrokken, dan moet men de mat aan de vier hoeken laten opnemen en zacht heen en weer bewegen, dan trekken de darmen naar binnen. Zijn de darmen al ingetrokken, dan neemt men garen, gedoopt in sesamum-olie, en naait daarmede de wond digt, en bindt daarover een windsel gedoopt in olie, terwijl men zorgt dat de gewonde niet schrikt en zich beweegt, opdat de wond niet meer openbarste.

Voor eene wond met eene pijlpunt neemt men oud zoutvleesch, snijdt daar het buitenste af en neemt het roode vleesch, hakt dit fijn en neemt nu fijngestooten ivoor en poeder van menschen-nagels, wrijft deze twee stoffen te zamen tot een fijn poeder, strooit dit op het zoutvleesch, hakt dit op nieuw, en legt het mengsel dik op de wond; na verloop van een paar uren valt de pijlpunt van zelf uit de wond.

HOOFDSTUK IV.

Genezing van brandwonden.

Als iemand door kokende vochten gebrand is, neemt men eenen grooten unio, legt dien in eene schaal, plaatst den mond van de schelp naar boven en zet de schelp neder op eene stille plaats, wacht dan totdat de schelp zich opent, en neemt twee à drie wigtjes baros-kamfer, alsmede eene gelijke hoeveelheid muskus, wrijft dit te zamen tot poeder en neemt van dit mengsel een of twee wigtjes in een lepel, en wrijft dit in den mond van de schelp; de schelp sluit zich nu en het vleesch van het weekdier wordt al spoedig opgelost tot een vocht; daarop werpt men nog wat van het mengsel in de schelp en smeert het vocht met eene kippenveêr over de gebrande plaatsen; men smeert eerst langs de randen van de brandwonden en zoo langzamerhand naar het midden toe, en de pijn neemt af; als men geen grooten unio kan krijgen, neemt men een kleine; dit is de beste manier ter genezing.

Als de brand reeds is uitgetrokken, dan brandt men de schelp tot kalk en wrijft de gebrande schelp tot poeder, voegt daarbij een weinig kamfer en muskus en strooit dit poeder op de wond, heeft men geen unio, dan kan men des noods alleen kamfer strooijen van buiten af naar het midden toe, alzoo kan men ook langzamerhand genezing bewerken.

Is iemand door kokende vochten of door vuur verbrand, dan mag men niet gebruiken koud water of koele stoffen, zooals slijk uit eene put of wel uit eene waterplaats, want als de gebrande plaats met koude in aanraking komt, dan dringt de brand naar binnen; is de brand slechts gering, dan zal die plaats, die gebrand is, krom trekken, is de brand aanzienlijk, dan zal de brand naar binnen dringen en zelfs het hart aantasten, waardoor al spoedig dood volgen kan.

Eene andere manier is als volgt: men neemt blanketsel beste soort, wrijft dit tot poeder, mengt het met dames-haarolie en wrijft dit op de wond; heeft men die haarolie niet, dan is cypres-olie voldoende.

Eene andere manier is: neem Tsiang 37,10,11: saus, leg dit op de gebrande plaats, bij genezing blijft er eene zwarte vlek.

Neem rijstwater, smeer dit met eene kippenveer over de wonden, strooi daarop poeder van Sin-ki-noo 4,7,10: 10,1,1: 8,14,2: (Kruidboek deel 15, alwaar ook de legende gegeven is, van waar de plantennaam is afgeleid), dan houdt de pijn op en er blijft geen likteeken. Over 't algemeen is het beste, om, zoodra men zich gebrand heeft, fijn zout op de wond te strooijen, ten einde het vleesch voor bederf te bewaren en daarna geneesmiddelen aan te wenden.

Ook als men poeder van rhabarber met azijn mengt en dit op de wonden smeert, zal er genezing volgen binnen een paar dagen.

HOOFDSTUK V.

Genezing van (schijn) dood door hitte.

Is iemand door hitte getroffen terwijl hij op weg is, dan moet men dadelijk een gat graven en daar water ingieten, dit met aarde mengen en het mengsel op den getroffene gieten, die alsdan herleeft.

Geeft men iemand, die door hitte getroffen en bewusteloos is, koud water te drinken dan sterft hij, maar zoo men spoedig wat heete asch uit de keuken haalt en op den bewustelooze strooit en warm water op een doek giet en daarmede over den buik en over de ribben wrijft, dan zal hij na eenigen tijd herleven: men mag hem niet al te spoedig verkoelende dingen te eten geven.

Als iemand in de heete maanden door de hitte ter nedergevallen is, dan draagt men hem spoedig naar eene koele schaduwrijke plaats en geeft hem vooral geen koud water te drinken, maar men legt doeken, met warm water doortrokken, op den buik en giet gedurig warm water op de doeken, zoodat de buik door en door warm wordt. Zoodra de persoon warm wordt, zal hij onmiddelijk herleven. Als er op 't oogenblik geen warm water is, dan neemt men warm zand van den weg, legt dit op den buik, en wel hoe meer hoe beter; is het zand koud, dan verwisselt men het voor warm zand, later geeft men geneesmiddelen; of als men geen warm water kan krijgen, laat men de voorbijgangers in een gat wateren en gebruikt dit water in plaats van warm water, ook dit is eene goede geneeswijze.

Is men door hitte getroffen en eenigzints bewusteloos, dan kaauwe men look en slikke dit in met wat koud water; kan men zelf niet kaauwen, dan wrijve een ander het look met wat water en giete dit in den mond, dan zal de getroffene onmiddelijk herstellen. Als er onderweg geen water te krijgen is en men zeer dorstig is, dan neme men een paar uijen, die men met speeksel opslikt; dit is zoo goed als of men twee pinten water gedronken had.

Is iemand door hitte getroffen en bewusteloos, dan neemt men een kop sesamum-zaden, roost die totdat zij zwart zijn, wrijft ze fijn met versch geput water, en geeft dit den bewustelooze in.

HOOFDSTUK VI.

Genezing van (schijn) dood door koude.

Bij schijndood door koude zijn de vier ledematen regt uitgestrekt, de mond is gesloten en er is nog eene geringe ademhaling.

Men neemt warme asch in eene groote pan, ten einde den persoon te verwarmen, doet de asch in eenen zak, en wrijft dien over het hart; zoodra de asch koud is, verwisselt men ze voor warme asch, en wacht totdat de persoon de oogen opent, en geeft hem dan, beetjen bij beetjen, warmen wijn met helder rijstwater. Als men niet eerst het hart verwarmt, maar men onmiddelijk met moxa's brandt, dan sterft de persoon.

Of men rolt hem in een tapijt of in eene mat, bindt dit digt met een touw, en draagt hem naar eene vlakke plaats, en laat twee personen tegenover elkander zitten en met hunne voeten de rol rondrollen, totdat de ledematen warm worden; alsdan herleeft hij. Is iemand in den winter in 't water gevallen of door koude bevangen, dan, alhoewel hij geheel bewusteloos zij, zal hij toch nog kunnen genezen worden, als de borst eenigzints warm is. Als hij een weinig begint te lagchen, moet men onmiddelijk zijn mond en neus digthouden, doet men dit niet, dan zal hij blijven lagchen en niet te redden zijn; men mag hem ook niet spoedig bij het vuur brengen, daar hij, onmiddelijk bij het vuur gebragt, begint te lagchen en niet te redden is.

Als iemand, door koude bevangen, reeds tot bewustheid gebragt is, dan moet men voor hem ruwe gember met oranjeschillen zamenstooten en met drie koppen water koken tot een kop vocht.

HOOFDSTUK VII.

Genezing van eenen bezetene.

Is iemand, bezeten zijnde, schijndood, dan mag men geen licht voor hem houden en ook niet hem naderen om hem plotseling te roepen; maar daarentegen moet men hem in de voetpezen en in den grooten toon bijten en daarna gedurig zijnen naam roepen, in zijn gelaat blazen en gember-aftreksel ingeven, dan zal hij bepaald herleven. Als de persoon niet tot

bewustzijn komt, dan moet men hem een weinig heen en weer bewegen op de plaats, waar hij ligt, en hem langzamerhand roepen totdat hij ontwaakt.

Wordt iemand bewusteloos in een vertrek, waar een licht brandt, dan mag men dit licht niet uitblazen, en was er geen licht, dan moet men ook geen licht aansteken.

Eene andere manier is, dat men met rietjes in de ooren blaast en dat men een tien- of twintigtal haartjes van den bezetene ineen draait, en dit in den neus steekt en heen en weer beweegt.

Men giete ook een weinig warm zoutwater in den mond.

Men wrijve look fijn, neme daarvan een half kopjen sap en giete dit in den neus; in den winter kan men ook de wortels gebruiken, die ook niezen veroorzaken.

Ook wende men drie of zeven moxa's aan op de beide groote toonen ter plaatsen, waar haren groeijen.

Eene andere manier is om poeder van mimosa saponaria ter hoeveelheid van een grooten boon in den neus te blazen, de persoon niest en komt tot bewustzijn; zelfs na drie of vier dagen bewusteloos geweest te zijn, kan men nog genezen worden.

Als het ligchaam van eenen bewustelooze nog niet koud is, dan neme men wijn en doe daarin rose-maloes-pillen, alsdan zal hij herleven.

HOOFDSTUK VIII.

Genezing van personen, die door vergiftige dampen getroffen zijn.

Is iemand door vergiftige dampen plotseling bezweken, dan is dit, of dewijl hij eerst ziek was, of wel hij is slapende plotseling getroffen; men steke nu in den neus, bij mannen ter linker, bij vrouwen ter regter zijde (met eene naald); zoodra de oogen geopend worden en er bloed uit den neus loopt, zal de persoon herleven. Als er aan de bovenlip puistjes zijn als gierstkorrels, dan moet men die met eene naald open steken.

Ook gebruikt men poeder van mimosa sapanoria of van arum trilobum, dat men in den neus blaast, of geiten-excrementen, die men brandt en waarvan men de rook onder den neus houdt; of wel men doopt katoen in goeden azijn, knijpt dit uit en laat het vocht in den neus loopen en buigt beide armen; men mag den zieke niet doen schrikken; de zieke zal aldus spoedig herleven. Of wel men brandt 100 moxa's nabij den navel, strooit poeder van mimesa saponaria in den neus, of giet sap van look in den neus, of men neemt versche acorus, stampt die fijn en giet het vocht in den keel.

HOOFDSTUK IX.

Genezing van personen, bewusteloos door schrik.

Is iemand door vrees bewusteloos, dan giete men een of twee kopjes warmen wijn in de keel; alsdan zal de bewustelooze herleven.

HOOFDSTUK X.

Genezing van personen, die geslagen zijn.

Is iemand bewusteloos door slaan, maar is het hart nog warm, dan zal hij, zelfs als er een dag verloopen is, nog kunnen genezen worden; eerst zette men hem op den grond met de beenen gekruist, zooals boeddha-priesters zitten, dan late men het haar los maken en blaze men poeder van arum trilobum in den neus; zoodra de persoon tot bewustheid komt, geve men sap van gember om het vergift van den arum trilobum weg te nemen.

Is iemand onverwachts gevallen, of gestooten, of tegen iets aangeloopen, of door den duivel bezeten en alzoo bewusteloos, en is het ligchaam nog niet koud, dan geve men warmen wijn met rose-maloes-pillen; zoodra dit gedronken is, zal de persoon herleven.

HOOFDSTUK XI.

Genezing van wonden, veroorzaakt door vallen op iets of doordat iets op iemand valt.

Is iemand zwaar gewond door vallen, dan loopt er bloed uit mond en neus, en de persoon is bewusteloos; zoolang het gelaat er nog levend uitziet en het ligchaam nog slap is, kan hij gered worden; maar men veroorlove niet dat een aantal menschen om hem heenstaan, geraas maken of hem doen schrikken, en men late de bloedverwanten roepen om den gewonde te ondersteunen, terwijl hij op den grond zit; eerst buige men de armen en beenen

en houdt hem goed vast; kort daarop laat men een van de verwanten met de knie tegen den anus aandrukken, om te verhinderen dat de gewonde een wind late; zoodra de gewonde tot bewustheid komt, mag men hem naar de plaats vervoeren, waar hij gewoonlijk slaapt, en sluit men de ramen, zoodat er geen licht binnendringe, buigt nu de armen en beenen op nieuw en laat den persoon niet nederliggen; dan neemt men jongens-urine, die men den gewonde warm in de keel giet, paarden-urine is nog beter; heeft men noch het een, noch het ander, dan kan men urine van eenen volwassen persoon gebruiken, maar men neme noch het eerst geloosde, noch het laatst geloosde; de persoon van wien men de urine neemt, mag geene uijen of look gegeten hebben, en de urine moet helder zijn; men giet het met geweld in; zoodra het ingeslikt is, zal de persoon herstellen. Ook neemt men het *vier-dingen* aftreksel (zie hieronder) drie of viermaal meer dan volgens het gewone voorschrift, en voegt daarbij perzik-pitten, zonder de schalen en zonder de punten, alsmede beste carthamus-tinctorius, van beiden één once, apium ternatum en crataegus cuneata, van beiden twee oncen, ruwe rhabarber 2 oncen, jongenspis eene groote kom vol; in den zomer doet men er vier of vijf wigtjes coptis anemonaefolia bij, en dit alles kookt men met water half gaar, giet dit afkooksel in een kop, dien men den gewonde onder den neus houdt, opdat de dampen tot in zijn binnenste dringen, men behoeft dan niet te vreezen, dat de gewonde, het opdrinkende, het weder zal uitspuwen; als het afkooksel nog warm is, giet men met geweld eene geringe hoeveelheid in de keel; kan de gewonde het niet verdragen, dan moet men wat wachten en op nieuw beproeven. Als nu alles langzamerhand is opgedronken, dan mag men hem nog niet laten nederliggen, men moet nog meer zorgvuldig den anus digthouden, als hij het aftreksel heeft ingenomen, en zoo hij geenen sterken aandrang gevoelt, mag men hem niet toestaan een wind te laten, uit vrees dat hij, eenen wind latende, niet meer kan genezen worden, en men moet wachten totdat er beweging en rommeling in den buik is en dan eerst mag men hem toestaan ontlasting te hebben, terwijl men hem onder de armen ondersteunt, de ontlasting nu is rood, donkervuil; en daarna mag men hem toestaan te slapen. Hij moet zoolang medicijnen innemen, totdat de drekstoffen niet meer gemengd zijn met donkerroode stoffen, en men geve hem niet te spoedig versterkende middelen.

Vier-dingen aftreksel bestaat uit:

Apium ternatum	10	wigtjes.
Kiung umbelliferae; Siebold no. 254 (*). . . .	9	„
Geprepareerde rehmannia chinensis	30	„
Geroosterde paeonia albiflora	10	„

(*) Siebold, synopsis plantarum oeconomicarum universi regni Japonici, 1827.

HOOFDSTUK XII.

Genezing van beten van slangen of vergiftige insekten.

Een slangenbeet kan dood ten gevolge hebben; men neme onmiddelijk een scherp mes en snijde het vleesch op de gebeten plaats weg, dan volgt er genezing.

Als men bij slangenbeten of insektensteken geene geneesmiddelen bij de hand heeft, dan neemt men een kopjen vol sap van indigo-planten, en doet daarbij poeder van auripigment twee lood, droppelt dit op de gebeten plaats en drinkt het sap bij kleine hoeveelheden op; als men geene versche planten heeft, kan men chinesche indigo gebruiken, of wel perzische (vreemde indigo).

Is iemand door eenen adder gebeten, dan zal, zoo het vergift doordringt, de dood bepaald volgen; men binde daarom op de gebeten plaats een koord of band, opdat het vergift niet tot het hart doordringe, en late iemand azijn of sterken wijn in den mond nemen en dan de wond uitzuigen; hij moet telkens het vergift uitspuwen en op nieuw azijn of wijn in den mond nemen, totdat de kleur van de wond minder rood en de plaats niet meer gezwollen is.

Is iemand door eenen adder doodelijk gebeten, dan geve men poeder van selinea (Siebold no. 253) met aftreksel van slateria japonica gemengd, of, bij gebrek van dit aftreksel, met water, en geeft dit te drinken, alsdan herleeft de vergiftigde.

Eene andere manier is: men neemt het vleesch van den lanius schach, 1 once, auripigment ½ once, mengt dit met wijn en geeft twee looden in eens en legt iets van het bezinksel op de beet.

HOOFDSTUK XIII.

Genezing van eenen dollehondsbeet.

Als het vergift nog niet werkt, neemt men zeven spaansche vliegen, neemt daarvan den kop, de pooten en de vleugels af, neemt twee eijeren en verwarmt die met de spaansche vliegen in een waterbad; als het eiwit hard is, worden de spaansche vliegen er uitgenomen, en geeft men de eijeren zonder er iets bij te doen; dan zal de gebetene pis loozen, met eenige stukjes bloed; zoolang de blaas nog pijnlijk is en er nog stukjes bloed geloosd worden,

moet men eijeren met spaansche vliegen geven; als er geen bloed meer voor den dag komt, dan behoeft men geene eijeren meer te nemen.

Eene andere manier is: men roostert rijst met spaansche vliegen, totdat de rijst geel is; neemt dan de spaansche vliegen er uit, stampt de rijst fijn, verwarmt het poeder met eijeren in een waterbad, en neemt het in, zooals hierboven van eijeren is opgegeven; zoodra er geen bloed meer geloosd wordt, is er voldoende ingenomen.

Eene andere wijze is: als iemand gebeten is, brengt men hem bij stroomend water, wascht de gebeten plaats goed af en knijpt het bloed uit, dan geeft men een overvloed van sap van versche gember, hierdoor kan genezing volgen; men bedekt de gebeten plaats zorgvuldig, opdat er geene koude inkome.

AFDEELING II.

VOORSCHRIFTEN TER GENEZING BIJ VERGIFTIGING.

HOOFDSTUK I.

Genezing van vergiftiging met rottekruid.

Heeft iemand nog niet lang geleden het vergift ingenomen, dan neemt men 10 of 20 eijeren, die men in eene schaal klopt en met 3 lood fijne aluin mengt, en geeft dit in; telkens als de persoon braakt, moet men hem op nieuw ingeven; als hij genoegzaam gebraakt heeft, is hij genezen. Is het rottekruid sedert lang ingenomen en is het alreeds in den buik gekomen, dan kan de vergiftigde niet braken, en in dit geval moet men ten spoedigste eene plaat lood van vier oncen zwaar met putwater op een steen afwrijven, en zoodra men iets gewreven heeft, moet men iets van het vocht ingieten, totdat het geheele stuk lood is afgeslepen: de vergiftigde zal alsdan genezen. Als hij reeds gebraakt heeft, geeft men toch dit loodwater in, ten einde al het vergift te verwijderen, en dan zijn er later geene gevolgen te vreezen. Is iemand met rottekruid vergiftigd, dan neemt men ten spoedigste warm eendenbloed en geeft dit in, er volgt spoedig genezing; men kan ook het vocht van drekstoffen ingeven, of ook afkooksel van ingezouten boonen, en dan volgt er genezing. Men kan ook sap van zoethout met sap van indigo-planten gebruiken, of wel het sap verkregen bij de bereiding van boonenkoek.

HOOFDSTUK II.

Genezing van vergiftiging met croton tiglium.

Bij vergiftiging met croton-zaden, is er diarrhoea, die niet ophoudt; men neme een kop groote boonen, kooke die en drinke het aftreksel.

Croton-zaden worden tegengewerkt (geneutraliseerd) door rhubarber, cophis anemonae-folium, spruiten van hooge granen, spruiten van caladium esculentum.

Men kookt een van deze middelen en drinkt het afkooksel, als het koud is; dit kan de diarrhoea stoppen.

Men gebruikt ook pisang-bladeren, stoot die fijn en drinkt het sap; ook dit stopt de diarrhoea.

HOOFDSTUK III.

Genezing van vergiftiging met illicium religiosum.

Het sap van zwarte boonen bewerkt genezing; een ander voorschrift is, dat men drooge zaadhuizen van waterlelieën met de stelen er aan in de zon droogt, ze fijn snijdt en kookt in 2 of 3 koppen water, en dit te drinken geeft; heeft men dit niet, dan gebruikt men het hart van lotus-bladeren, of wel de knollen der lotus-planten, die men kookt in een kop heet water en laauwwarm te drinken geeft; alsdan wordt het vergift verwijderd.

HOOFDSTUK IV.

Genezing van vergiftiging door scammomium.

Neem sap van zoethout en van indigo-planten, drink dit, dan volgt genezing; neemt men andere geneesmiddelen, dan verergert de ziekte.

HOOFDSTUK V.

Genezing van vergiftiging met bittere amandelen.

Neem bast van den amandelboom, maak hiervan een afkooksel en geef alhoewel de vergiftigde al bewusteloos is, zal hij toch genezen.

HOOFDSTUK VI.

Genezing van vergiftiging met spaansche vliegen of met gaphne denkwa.

Neem varkensvet en sap van groote boonen, grof zout en sap van indigo-planten en geef dit te drinken, of wel zout water, kook daarin varkensvet en crotonzaden en drink dit; of neem sap van groote en van kleine zwarte boonen; dit alles bewerkt herstelling.

Of neem sap van Tei-tsao 29,7,8: 24,7,3: (eene soort van boonen) en geef dit in, en kittel met eene ganzenveer herhaalde malen in de keel om braken voort te brengen. Een ander voorschrift is: neem kippen- of eenden-eijeren, maak een gat in den dop en giet het vocht in den mond; giet achtereenvolgens vijf of zes eijeren in; als de vergiftigde braakt is hij genezen; is de mond digtgeknepen, dan opent men die met een eetstokje.

HOOFDSTUK VII.

Genezing van vergiftiging door paddestoelen (die op boomen groeijen).

In de vallijen van Tse-Kiang zijn vele soorten van paddestoelen; sommige zijn vergiftig en doodelijk; het vergift komt van slangen, die met de gewassen in aanraking zijn gekomen.

Een boeddhistisch priester leert ons om een gat in den grond te graven, daar koud water in te gieten en dit rond te roeren, en kort daarop dit water te drinken, dan zal een ieder genezen. Men zie over dit voorschrift het kruidboek. De paddestoel, die groeit op

den aier trifidum, verwekt aanhoudend lagchen, vandaar dat die paddestoel in 't dagelijksch leven bekend is als de lagch-paddestoel. Een ieder, die op 't land woont, behoort wel bekend te zijn met de geneeswijze.

HOOFDSTUK VIII.

Genezing van vergiftiging met rhus radicans.

Is iemand met rhus radicans vergiftigd, dan geeft men hem vocht van drekstoffen, alsdan kan hij herstellen; heeft iemand een aftreksel van rhus radicans gedronken, en dringt het bloed hem uit de porieën, dan neemt men eijeren, waar eene kip op zit te broeijen, wrijft die fijn met sesamum-olie, en giet dit in den mond van den vergiftigde; hij braakt en kan herstellen.

HOOFDSTUK IX.

Genezing van vergiftiging met paddestoelen, die op den grond groeijen.

Is iemand bij ongeluk vergiftigd met paddestoelen en braakt hij van zelf, dan moet hij versche lonicera xylosteum of periclenum kaauwen, alsdan zal hij genezen.

HOOFDSTUK X.

Genezing van vergiftiging met aconitum japonicum.

Neem suiker van graan gemaakt, alsmede zwarte boonen en koud water, dit zal genezing geven.

HOOFDSTUK XI.

Genezing van vergiftiging met het gekookte sap van aconitum japonicnm.

Neem sap van zoethout of wel de bladeren van kleine boonen, azolla of capsella bursa pastoris en koud water; dit zal genezing voortbrengen.

HOOFDSTUK XII.

Genezing van vergiftiging met sublimaat.

Neem 5 pond lood, sla daarvan eene pan, vul die met 15 pond warmen wijn, ½ pond china-wortel, 3 lood olibanum, sluit de pan en kook den inhoud in een waterbad gedurende 24 uren, begraaf de pot in den grond om het verhittende bestanddeel er uit te trekken, en geef er dagelijks 's morgens en 's avonds van te drinken aan den vergiftigde; bij aandrang tot wateren worde de urine opgevangen in een pot; de sublimaat wordt langs dien weg uit het ligchaam verwijderd; men drinke zoolang totdat men geene pijn in de beenderen en handen meer heeft.

HOOFDSTUK XIII.

Vergiftiging met baros-kamfer wordt genezen door drinken van versch geschept water.

HOOFDSTUK XIV.

Genezing van vergiftiging met pekel.

Heeft iemand pekel gedronken, dan neemt men eene vuile vaatdoek, wascht die in water en geeft dit vuile water te drinken; de vergiftigde zal braken en genezen zijn.

HOOFDSTUK XV.

Genezing van vergiftiging door goud zwelgen.

Is iemand vergiftigd door goud in te zwelgen, dan ete hij patrijzen-vleesch: is iemand met zilver vergiftigd, dan neme hij captis anemomfolia en zoethout ter genezing.

Als men goud wascht met pekel en vet van kameelen, ezels of paarden, of met Yu-kan-tse 40,13,10: 23,6,1: 9,9,1: (Canarium) dan maakt dit het goud zacht; geiten-vet en huoh-tse 26,5,11: 9,9,1: kunnen zilver zacht maken; als men dus goud of zilver in den buik heeft, kan men het met deze middelen verwijderen.

Ook als men goud heeft ingeslikt en dan sublimaat in water opgelost inneemt, zal het goud door den anus worden uitgescheiden.

HOOFDSTUK XVI.

Genezing van insekten-vergift, van metaal- en van mineraal-vergift.

Ter genezing van deze vergiften gebruikt men versteende krabben, die men met heet water fijn wrijft en opdrinkt.

HOOFDSTUK XVII.

Genezing van vergiftiging, te weeg gebragt door kwikzilver in het oor te gieten.

Leg goud tegen het oor aan, dan komt het kwik er uit; komt het kwik in het vleesch, dan worden de banden ingetrokken, daarom wrijft men die plaatsen met een gouden voorwerp, het kwikzilver komt voor den dag, vreet in het goud en de ziekte is genezen.

HOOFDSTUK XIX.

Genezing van vergiftiging door kolendamp.

Koud water drinken geeft genezing; ook door uijensap in den mond en in den neus te gieten, en door den bewustelooze in de opene lucht te brengen, doet men hem ontwaken.

HOOFDSTUK XX.

Genezing van vergiftiging door eetwaren.

Als men onder het eten en drinken door iets vergiftigd wordt, en men weet niet welk vergift aanwezig is, dan kookt men zoethout en capsella bursa pastoris; drinkt men dit, dan volgt genezing.

AFDEELING III.

Genezing van vergiftiging door dierenvergift.

In Tsoan-tsin, provincie Tokiën, was een priester, die deze vergiftiging genezen kon. De vergiftigde zal eerst aluin innemen; is zijn smaak van de aluin niet zamentrekkend maar zoet, dan geeft men zwarte boonen in; smaken deze hem niet raauw, dan bestaat er vergiftiging met dierenvergift.

Men kookt dan de schillen en de wortels van punica-granatum en giet dit kooksel den vergiftigde in; braakt hij wormen, die allen leven, dan zal hij herstellen.

De chinees Li-hoi-tsi zegt: Is iemand vergiftigd, dan moet men aluin met theebladeren fijn wrijven, hierbij koud water gieten en dit te drinken geven, dan zal de vergiftigde herstellen.

Het universeel geneesmiddel bij dierenvergift is als volgt:

Wortels van groote wilde boonen	½	once.
Auripigment	1	„
Cinnaber	1	„
Hoang-ich-tso 43,3,1: 31,12,2: 9,9,1:	2½	lood.
Menie	2½	„
Muskus	2½	„
Spaansche vliegen (zonder kop en pooten)	2½	„
Rijst half gebakken, half raauw;		
Roodbeenige duizendpooten (een gebraden en een raauw)	2	stuks.
Sioh-sui-tse 28,4,3: 39,4,7: 9,9,1: fijngestampt (kruidboek, deel 17)	2½	lood.

Doe dit in eene porceleinen mortier en meng het door en door en maak er pillen van; het best maakt men ze op den vijfden dag van de vijfde maand, op den negenden van de negende maand of op eenen kouden dag in de twaalfde maand. Zorg dat *vrouwen*, *kippen* en *honden* verwijderd blijven, en maak de pillen met rijstwater en ter grootte van drakenoogen (dimacarpus longus); zet de pillen te droogen in de schaduw en berg ze in eenen steenen pot; bij gebruik neemt men éene pil met een aftreksel van goede thee; men mag niet op de pil bijten, maar moet die inslikken; kort daarop wordt het vergift uitgedreven, ook de pil wordt met bloed uitgeworpen; wascht men de pil af, dan kan men ze nog tweemaal gebruiken.

Men gebruikt ook ter genezing van insekten-vergift gedroogden aal, wrijft dien fijn, en eet het poeder op eene nuchtere maag; of wel men brandt den gedroogden aal totdat hij riekt en neemt het aldus. Een veelkleurige aal is het beste.

Aanmerking:

„De menschen in Ling-nan kunnen het insektenvergift genezen, maar zij vreezen dat „anderen hun voorschrift zullen kennen, en zeggen dat het geneesmiddel gemaakt wordt uit „300 koeijenkoppen of wel uit 300 oncen zilver; iemand, die lang met hen als vriend had „omgegaan, ontdekte de waarheid en zegt dat het geneesmiddel, genaamd 300 koeijenkop-„pen, eigenlijk heet tu-tsang-san 7,11,1: 11,8,2: 10,11,1: en het geneesmiddel genaamd 300 „oncen zilver eigenlijk heet ma-tao-ling 41,5,1: 3,5: 9: 38,1,11:, dit wordt, met water ge-„mengd, ingenomen. In het distrikt Tuh-tsing was eene aanklagt gedaan wegens dierenvergift: „toen de beambte de zaak onderzocht, kon hij geen bewijs vinden, nu was er iemand die „eene list te baat nam; hij nam twee prikkelweien (no. 11707 Morr. woordenboek) (eene „centetes-species) om de vergiftige dieren te vangen. De wei (centetes) is een viervoetig „dier, heeft over het geheele ligchaam prikkels als kastanjes en is eigenlijk eene veldrat „met prikkels. De vergiftige insekten nu vreezen deze rotten; als zij aanwezig zijn durven „de insekten zich niet bewegen en, al verbergen de insekten zich onder ledekanten of in „muren, toch worden zij door de rotten gevangen."

AFDEELING IV.

Voorschriften voor het verwijderen van onreinheden.

Het voorschrift voor het afkooksel, genaamd drie geesten:

Abrachylodes species (Hoffmann & Schultes no. 68, 69, 70:) . . . . . . 2 oncen.
Twee dagen in rijst-wasch-water geweekt en daarna gedroogd;
Abrachylodes nova species (H. & S. no. 71) . . . . ⅓ „
Zoethout geroosterd . . . . ½ „

Dit alles wordt fijngewreven en twee lood in eens gegeven met een weinig zout en dit te zamen met kokend water gemengd.

Het voorschrift om onreine dingen te verwijderen:

Muskus . . . . een weinig.
Se-sin 27,10,6: 36,7,1: (kruidboek, deel 13). . . . . ½ once.
Kan-sung 23,6,1: 17,9,3: (Valeriana?) . . . . 1 „
Kung (Siebold no. 254). . . . . 2 „

Maak dit tot poeder en maak er pillen van ter grootte van een pistoolkogel; wrijf de stoffen wel ondereen en gebruik telkens een pil om te verbranden.

Rose-maloes pillen:

Een van zulke pillen fijngekaauwd kan nog beter de kwade dampen verwijderen; zij bestaan uit:

Rhinoceroshoorn.
Kruidnagelen.
Cyperus rotundus.
Benzöe.
Gastrodia elata.
Abrachylodes species.
Sandelhout.
Radix aucklandiae.
Lange peper.
Cinnaber.
Ho-tse 33,11,1: 9,9,1: (kruidboek, deel 35) bij kiespijn gebruikt.
Cardamon zaden.
Muskus.
Rose-maloes (in Bombay Gurmala genaamd).
Daphnidium strychnifolium.

Daphnidium myrrhae.	van alles twee oncen.
Baros-kamfer. Olebanum.	van ieder 1 à 2 oncen.
Geele was	30 pond.
Goudblad	100 blaadjes.
Honig	5 à 6 pond.

De eerste achttien stoffen worden fijngewreven, gereinigd en met honig tot pillen gemaakt, nu worden zij met goudblad verguld en in de was gedaan. Bij gebrek aan honig gebruikt men rijstwater, men drukt een stempel op de pillen.

Tabel voor lijkschouwingen.

De schuldige.
De getuigen.
De buren.
De verwanten van het lijk.
De huisheer.
De lijkschouwers.

Bij onderzoek van het geraamte vraagt men eerst:

Den leeftijd.

De voorzijde of het voorgedeelte des ligchaams:

De kruin van het hoofd. (d*).
Fontanellen. (d.)
Voorhoofdsuitsteekselen. (d.)
Voorhoofdsbeen. (d.)
Slapen van het hoofd. (d.)
Verhevenheid boven de oogleden. (n. d.)
Oogholten. (n. d.)
Neusbeen. (n. d.)
Wangbeenderen. (n. d.)
Kaken. (n. d.)
Mond. (n. d.)
Tanden. (n. d.)
Kaakscharnier. (n. d.)
Kin. (n. d.)
Oorholten. (d.)
Luchtpijp en slokdarm. (d.)
Borstbeenderen. (d.)
Schouders. (n. d.)
Aanhechting van borstbeen en sleutelbeen. (d.)
Sleutelbeenderen. (n. d.)
Schouderbladen. (n. d.)
Opperarmbeen. (n. d.)
Elleboog. (n. d.)
Beneden armbeen. (ulna) (n. d.)
Beneden armbeen, radius, ontbreekt bij vrouwen. (n. d.)
Handgewricht. (n. d.)
Knobbel aan den binnenkant der hand. (n. d.)
„ „ „ buitenkant „ „ (n. d.)
Tien beenderen van den handpalm. (n. d.)
10 Vingers en 28 geledingen. (n. d.)
Dijbeen. (n. d.)
Kniepan. (n. d.)
Fibula. (n. d.)
Tibia (ontbreekt bij vrouwen). (n. d.)
Voetgewricht. (n. d.)
Knobbel aan den binnenkant der voet. (n. d.)

(*) d. Beteekent doodelijke of gevaarlijke plaatsen, n. d. beteekent niet doodelijke of gevaarlijke plaatsen.

Knobbel aan den buitenkant der voet. (n. d.)
Tien beenderen van de voetpalm. (n. d.)
10 toonen en 26 geledingen. (n. d.)
8 beentjes van den hiel. (n. d.)

Achterzijde of achtergedeelte des ligchaams:

Achterhoofdsbeen. (d.)
„ uitsteeksel (letterl. hangend kussenbeen) (ontbreekt bij vrouwen.) (d.)
Beneden achter het oor. (d.)
Eerste halswervel. (d.)
Tweede „ (n. d.)
Derde „ (n. d.)
Vierde „ (n. d.)
Vijfde „ (n. d.)
Armgewricht. (n. d.)
Eerste ruggewervel. (d.)
Tweede „ (n. d.)
Derde „ (n. d.)
Vierde „ (n. d.)
Vijfde ruggewervel. (n. d.)
Zesde „ (n. d.)
Eerste beneden ruggewervel. (d.)
Tweede „ „ (n. d.)
Derde „ „ (n. d.)
Vierde „ „ (n. d.)
Vijfde „ „ (n. d.)
Zesde „ „ (n. d.)
Zevende „ „ (n. d.)
De 24 ribben, bij vrouwen 28. (n. d.)
Eerste lendewervel. (d.)
Tweede „ (n. d.)
Derde „ (n. d.)
Vierde „ (n. d.)
Vijfde „ (n. d.)
Heiligbeen. (d.)
Bekken (n. d.)
Koekoeksbeen bij mannen met 9, bij vrouwen met 6 gaten. (n. d.)

Het aantal beenderen bij mannen en vrouwen is dus op vier plaatsen verschillend. Dit alles is duidelijk onderzocht en opgeteekend; maar bij vrouwen boven in de vulva is nog een been, het *schaamgeheimbeen* genaamd; eene wond aan dat been is doodelijk.

BIJVOEGSEL.

Benoodigdheden bij het onderzoek der beenderen:

Eene tent om in te zitten.
„ „ „ het geraamte in te wasschen.
Vier doodgravers, die een gat graven, vijf voet lang, 2,5 voet breed en 3 voet diep, en een ander gat, zes voet lang, 3 voet breed en 2,4 voet diep.
Eene stookplaats.
Twee versch verniste tafels voor 8 personen en twee langwerpige tafels, stoelen en voetbanken.
Twee nieuwe heldere zonneschermen.
100 bamboe-priemen, 1½ duim lang, om in de beenderen te steken.
Twee groote touwen.
Twee watervaten.
Twee emmers om water te scheppen.
Twee badkuipen.
Vier bamboe-bezems.
Twee vergietlepels.
Twee groote fornuizen.
Zes ijzeren stangen.
Twee tangen.

Twee poken.
Drie vuurschoppen.
Twee bamboe-vuilnisbakken.
Twee schoenborstels.
Vier matjes.
Vier matten.
Twee slaapmatten.
Vier scharen.
Twee puntige mesjes.
Een hangslot.
Drie lange breede planken.
Eene nieuwe verniste deur.
Mortier en stamper.
Vier oncen ruwe zijde.
Vier oncen roode zijde.
Zes oncen grof henniptouw.
Twee stukken smaldoek.
Een stuk rooddoek.
Een stuk doek, lang zeven el.
Sterke wijn.
Résidu van wijnbereiding.
Azijn.
Ligte wijn.
Olie.
Fijn zout.
Sesamum-zaad.
Gember.
Equisetum.
Abrachijlodes.
Zoethout.
Witte pruimen.
Één kip.
Één gans.
Spek.
Groote boonen.
Hout.
Se-sin 27,10,6: 37,7,1: (kruidboek, deel 13).
Artemisia.
Uijen.
Papier, geölied papier, grof papier, katoen-papier.
Penseel, inkt, inktsteen.
Wierookvat, kandelaars, houtskool.
Een kalkzegel.
Koperen bekkens.
Tinnen pot.
Dekens.
Watten.
Kalk.
Reukstokjes.
Sandelhout.
Rijst.
Kleverige rijst.

EINDE VAN HET VIERDE DEEL.

NASCHRIFT

VAN

DEN VERTALER.

Op pag. 86, 90 en 110 wordt ***rhus radicans*** vermeld; de Chinesche naam voor de hierdoor bedoelde plant vindt men in de boeken op deze wijze vertaald.

Onlangs deed ik eenen togt in 't binnenland en vond de bedoelde plant; toen bleek mij, dat zij niet is ***rhus radicans***, maar ***gelsemium elegans***. Bentham.

Van deze plant zijn goede analytische platen te vinden in Blume, Museum botanicum vol. I, Tab. 34, onder den naam: ***septopteris sumatrana.*** Van dit geslacht zijn slechts twee soorten bekend, de evengenoemde en de ***gelsemium nitidum michx*** uit de Zuid-Vereenigde Staten. Van deze plant zegt Endlicher (Enchirid. bot. pag. 297), „inter plantas venenatas, narcotico „acres, numeratur."

28 *Januarij* 1863.

C. F. M. DE GRIJS.
